תנ״ך · ראשונים · אברבנאל · נביאים

אברבנאל על שמואל א

רבנו יצחק אברבנאל

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

אברבנאל על שמואל א

רבנו יצחק אברבנאל

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/אברבנאל-על-שמואל-א/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 5
פרק א 19
פרק ב 32
פרק ג 47
פרק ד 59
פרק ה 72
פרק ו 73
פרק ז 79
פרק ח 83
פרק ט 107
פרק י 120
פרק יא 130
פרק יב 133
פרק יג 142
פרק יד 156
פרק טו 168
פרק טז 187
פרק יז 194
פרק יח 207
פרק יט 212
פרק כ 216
פרק כא 224
פרק כב 230
פרק כג 235
פרק כד 239
פרק כה 243
פרק כו 262
פרק כז 267
פרק כח 270
פרק כט 285
פרק ל 290

פרק לא 297

הקדמה

אמר יצחק אברבנאל ראיתי להקדים לפירוש הספר הזה (ספר שמואל) שתי חקירות כוללות בעניניו. האחת למה נקרא שמו ספר שמואל? ואין לנו שנאמר שהיה זה לפי ששמואל הנביא ע"ה כתבו, כפי קבלתם ז"ל בפ"ק דבבא בתרא, (דף י"ד ע"ב) ושהיה מיוחס הספר למחבר אותו, כי לא נקראו ולא יוחסו ספרי הקדש לאשר כתבם, כי הנה ספר שופטים שמואל כתבו וספר מלכים כתבו ירמיהו הנביא ולא נקראו על שמם, וגם הספר הזה לא נכתב כלו ולא רובו על ידי שמואל כי אם החלק המעט ממנו, כאלו תאמר השליש ממנו והשאר כלו כתבו נתן הנביא וגד החוזה, ולמה לא נקרא כפי רובו ונקרא כפי מיעוטו? כ"ש כפי דרכם ז"ל שאמרו (סוטה פ"א י"ג ע"ב) שאין המצוה נקראת כי אם על שם גומרה שנ' (יהושע כ"ד:ל"ב) ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישרא' ממצרי' קברו בשכם, שעם היות שמשה רבינו העלם נתיחסה המצוה לבני ישראל לפי שהם היו הגומרים, ומזה הצד היה יותר ראוי שיקרא הספר הזה על שם נתן הנביא וגד החוזה אשר השלימו אותו, משיהיה נקרא על שם שמואל שהתחיל כתיבתו. ואם אמרנו שנקרא זה הספר על שם שמואל לפי שבאו בו ספוריו והגדת עניניו ונבואותיו, הנה ג"כ נכתבו בו עניני שאול וסיפוריו והיה מלך ישראל וראשון למלכים, ולמה לא נקרא הספר על שמו? ובאו שם גם כן סיפורי דוד המלך ומעשיו שהוא רוב הספר וחתימתו והוא היה יסוד מוסד וראש פנה למלכי בית ישראל והיה ראוי שיקרא הספר על שמו אם היה השם נקנה מחומר הספור, והנה בספר מלכים באו סיפורי אליהו ואלישע וזולתם מהנביאים ולא נקרא הספר על שמם ונקרא בשם המלכים בעבור מעלתם, ואולי מפנ"ז גירונימ"ו החכם שהעתיק ספרי הקדש לנוצרים, (גירונימ"ו מעתיק ס"ה לנוצרים קרא ספר שמואל בל' לטי"ן ריגו"ם ר"ל מלכים) עם היות שקרא ספר יהושע ושופטים ושאר הספרים כפי מה שהסכימו חז"ל בקריאתם, לא ראה לקרוא הספר הזה ספר שמואל וקראו ספר מלכים בבחינת ספורי שאול ודוד שנזכרו בו, וחלק הספר הזה לשני חלקים, הראשון מהם מתחלת הספר עד מות שאול, והשני משם עד סוף הספר, ולשניהם קראם ריגו"ם בלשונו ר"ל מלכים, ומאשר לא מצא שם אחר נבדל מזה לספר מלכים שיבא אחריו כדי להבדיל ביניהם בשמות קרא זה הספר כמו שאמרתי ריגו"ם, ואחר קרא בשמו העצמיי והאמתי בלשון הקדש מלכים, והנה ריגו"ם ומלכים שניהם אחד במובנם ואין חלוף ביניה' כי אם בשנקרא האחד בלשון לאטי"ן והשני בלשון הקדש להעיר על התחלפות הספרים, ואין זה כי אם להיות אצלו דרוש שני הספרים האלה (רוצה לומר שמואל ומלכים) אחד מעניני מלכי ישראל, והוא ממה שיורה שהיה ראוי שיקראו שניהם בשמם ולא בשם

שמואל: והנראה לי בזה הוא שלא נקרא הספר הזה שמואל לפי שהוא כתבו, כי אם לשתי סבות אחרות. (המחבר נותן שתי סבות בשם הספר) הראשונה להיות חומר הספר וספוריו ודרושיו עניני' מתיחסים כלם אל שמואל הנביא, ועם היות שבאו שמה עניני שאול ודוד שהיו מלכי ישראל, הנה לפי שנמשחו שניהם על ידי שמואל היו המה מעשה ידיו, וכאלו כל ספוריהם ומעשיהם היה ראוי שיתיחסו אל שמואל כמו שיתיחסו פעולות הבנים אל אביהם אשר ילדם. וכמו שנקרא ספר שופטים כן להיות חומר הספורים אשר באו בו ממה שיתיחסו לשופטים ההם, ונקרא גם כן ספר יהושע על שמו להיות דרושי הספר ועניינם מגיעים אליו (ועם היות שבאו בתוכם עניני כלב ועתניאל ובני ראובן ובני גד היה כלל הספר מתיחס אל יהושע נגידם) ככה נקרא הספר הזה שמואל לפי שסופרו בו עניניו ולידתו ונבואותיו ומעשיו אשר עשה שמכללם היו שאול ודוד. אמנם ספר מלכים לא היה ראוי שיקרא בשם ירמיהו ולא בשם נביא אחר לפי שלא היה עקר הספור כי אם מעניני המלכים ודברי הנביאים וספוריהם באו שמה על הכוונה השנית, ולהיות עניני המלכים ההם מיוחסים אל עצמם לא לנביא מה נקרא הספר הזה על שמם. והסבה השנית היא כי כבר זכרתי בהקדמת ספר יהושע, שכפי הדין היה ראוי שספורי עלי ושמואל להיותם משופטי ישראל יכנסו בספר שופטים ועניני שאול ודוד יהיו נכללים בספר מלכים, ואמנם יוחד הספר הזה (רוצה לומר ספר שמואל) בפני עצמו למעלת השלם והקדוש שבשופטים שמואל הנביא ולשלמות המעולה שבמלכים דוד עבד ה', וכדי להגיד עניני שמואל הוצרך להגיד בצדו ענין עלי השופט שקדם אליו, לפי שבחיי עלי הקים השם לשופט את שמואל תלמידו בחטאת בניו, וכן הביא קודם לספורי דוד ענין שאול שמלך לפניו ונמשח דוד בחייו למלך על ישראל ובחטאת האדון ירש עבדו את מלכותו, הנה אם כן בענין הזה נתדמו שמואל השופט לדוד המלך בערך עלי ושאול אדוניהם הקודמים אליהם במשפט ובמלכות, והיה אם כן הספר הזה כנקודה אשר באמצע הקו שהיא תכלית החלק הקודם וסופו והתחלת החלק המתאחר וראשיתו, כי בו ספר תכלית השופטים והתחלת המלכי' והוא מורכב משניהם, ואחרי היות שמואל ודוד התכלית העצמיי ביחוד הספר הזה והיה ראוי שמאחד מהם בלבד יקנה השם ולא משניהם, כי אין הספר נקרא על שני שמות, ראו חכמינו ז"ל שהיה יותר ראוי שיקרא זה הספר בשם שמואל משיקרא בשם דוד, וזה אם מפני קדושתו, ששמואל נולד בקדושה ובטהרה ועל ידי נדר ותפלה ותחנה ודוד לא היה כן, כמו שאמר על עצמו (תהלים נ"א ז') הן בעון חוללתי ובחטא יחמתני אמי, ואם מפני חסידותו, שהיה שמואל נזיר אלהים מן הבטן ובעבודת בית המקדש גדל מנעוריו, ודוד היה עובד אדמתו והאל יתברך לקחו

ממכלאות צאן, ואם מפני נבואתו, שעם היות דבר ה' יקר בימים ההם אין חזון נפרץ, שמואל עלה אל האלקים ונתנבא באספקלריא המאירה ובימיו ובסבתו נתמלא הבית כלו אורה ומלאה הארץ דעה את ה', וכמו שאפרש בפסוק (בספ' סי' ג' כ"א) ויוסף ה' להראה בשילה כי נגלה ה' אל שמואל בשילה וגו', שבאמצעות שפע שמואל רבו בני הנביאים, אמנם דוד לדעת קצת החכמים לא זכה למדרגת הנבואה כי אם למעלת רוח הקדש, כמו שאפרש בפרשה הכ"ד בפסוק (שמו' ב' כ"ג א') ואלה דברי דוד האחרונים, ואם נאמר שהיה דוד נביא אין אדם מספק שלא הגיע למדרגת שמואל בנבואה, עד שלשלמות שמואל הוקש למשה ולאהרן, כמ"ש (תהלים צ"ט ו' ז') משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו קראים אל ה' והוא יענם, בעמוד ענן ידבר אליהם שמרו עדותיו וחק נתן למו ה' אלקינו אתה עניתם וגומ', הנה אם כן עשה הדמוי ביניהם בנבואה בצד מה ובדבקות ובעניית השם אליהם בעת צעקתם במסות באותות ובמופתים, ומפני זה היה ראוי שיתעלה שמו על שם דוד, כל שכן בהיות שמואל הוא הרב הוא האב ודוד הוא הבן הוא התלמיד הוא הנמשח על ידו שכפי הדין היה ראוי שיקרא הספר על שמו, ולשתי הסבות האלה נקרא הספר הזה ספר שמואל, והוא החקירה הראשונה אשר ראיתי לחקור בכאן:

ואמנם החקירה השנית (החקירה הב' ובה נכללו ב' ספקות) היא בשאלה הארבעה עשר העצומה אשר העירותי בהקדמתי הכוללת לספרים האלה בתחלת ספר יהושע והנחתיה ערוכה בכל ושמורה למקום הזה המתיחס אליה נשבעתי ואקיימה לחקור עליה בכאן וענין השאלה נכלל בשני ספקות. (ספק א') האחד למה לא ספר הנביא בזה הספר כל עניני המלך דוד ומעשיו והשמיט קצתם שהביא עזרא בדברי הימים? והספורים הנשמטים כאן הם ספור (ד"ה א' י"ב) הגבורים אשר באו אל דוד צקלג עוד עצור מפני שאול, וספור ראשי החלוץ אשר באו חברונה להמליך את דוד, (שם ט"ו) ושקבץ דוד בני אהרן והלוים ושסדרם למשוררים ולשוערים להעלות את ארון האלקים ומספרם למשפחותיהם לבית אבותם, (שם י"ו) והשיר אשר עשה דוד הודו לייי' קראו בשמו ויתן אותו ביד אסף ואחיו להודות לייי' בהעלותם הארון, וגם כן לא זכר הנביא בזה הספר (שם כ"א) מה שצוה דוד אחרי שבנה המזבח בגורן ארונה היבוסי לכנוס את הגרים אשר בארץ ולהעמיד חוצבים לחצוב אבני גזית ומה שהכין מהברזל והעצים לבנות בית האלקים, (שם כ"ב) והדברים הקדושים והמחוכמים אשר דבר דוד לשלמה בנו בצוואתו על הבנין ומה שהודיעו שהכין לבית ה' בעניו זהב ככרים מאה אלף וכסף אלף אלפים ככרים ונחושת ולברזל אין מספר ועצים ואבנים הרבה, (שם כ"ג וכו')

ומספר הלווים אשר מנה דוד לגלגלותם ומחלקותם למשמרות אשר חלק אותם לעבודת המקדש, (שם כ"ז) וספור הראשים ושרי הצבא אשר סדר על משמרתו חדש בחדשו לכל חדשי השנה וביד כל אחד מהם עשרים וארבעה אלף איש חיל, וספור האנשים אשר מנה דוד על אוצרותיו ועל מלאכת השדה ועל הכרמים ועל הזתים והשקמים ועל הבקר ועל הגמלים ועל האתונות ועל הצאן (שם כ"ח) וספור הדברים שדבר המלך דוד לכל שרי ישראל כאשר קבצם לדבר אליהם ויקם על רגליו וצום על בנין הבית ועל שלמה בנו, ושנתן לשלמה את תבנית האולם ואת כל בנין הבית ומה שדבר אחריו לכל הקהל ולשלמה, והנדבה שעשו השרים לעבודת הבית והברכה אשר בירך דוד את ה' על הנדבה ואת הקהל, ואלו הם ענינים ארוכים וספורים גדולי המעלה לא זכרם הנביא כלל בספר שמואל. וחתם ספרו בענין המזבח אשר בנה בגרן ארונה היבוסי ובעצירת המגפה והשמיט כל מה שנעשה אחריו מהענינים האלה והוא זר מאד: (ספק ב') והספק השני הוא למה עזרא הסופר בספר דברי הימים חזר להגיד מה שנכתב כאן בספר שמואל? ומה התועלת אשר מצא בהשנות הדברים ומה שנזכר בכאן לא היה צורך לכתבו שם הענינים כלם עם היות שנזכרו בכאן, למה אם כן זכר קצתם והשמיט קצתם? ואתה תראה שלא זכר שם דבר מספורי האבות, ולא מירידת העם מצרים ועניני המדבר ונפלאות אדוננו משה (עם היות שהתחיל ספרו מאדם בספר התורה) ולא זכר כלל מספורי יהושע וספורי השופטים, והשמיט גם כן עניני עלי הכהן ושמואל הרואה ושאלת ישראל מלך והמלכת שאול וענייו והמלחמות אשר עשה והמשחת דוד וענין גלית הגתי אשר הכה ומה שרדף שאול את דוד וענין נבל ואביגיל וכל ענייני איש בשת מהמלכתו ומיתתו ומיתת עשאל ואבנר וענין בת שבע ואוריה החתי וענין אמנון ותמר וספורי אבשלום ושבע בן בכרי, וגם לא זכר שם הרעב שבא בימי דוד על דבר הגבעונים, כל הענינים הגדולים האלה אשר באו בספר שמואל לא זכרם עזרא בספר דברי הימים, עם היות שזכר שם ספורים אחרים שבאו בספר שמואל נעתקים במלה ובקצתם שנה מלות מועטות והשמות, ויקשה אם כן מה ראה עזרא הסופר על כל זה ומה הגיע אליו? עוד תשוב ותראה שמהמלכים זכר קצתם והשמיט קצתם, כי הוא זכר שלמה ורחבעם ולא זכר ירבעם ולא נדב, אביה ואסא ויהושפט ולא זכר בעשא ולא זמרי ולא עמרי, ומה אוסיף עוד לדבר ואתה תמצא עם החפוש מלכים רבים ממה שנזכרו בספר מלכים שזכרם עזרא בדברי הימים, ומלכים אחרים רבים מהם שלא זכר ואי אפשר שיהיה כל זה ללא סבה, אלה הם מועדי הספקות מהשאלה העצומה הזאת, ולבקשת התשובה והיתרה הן אני נשארתי לבדי ואין איש מתעסק עמי על אלה, כי לא מצאתי בדרוש הזה דבר קטן או גדול מטוב ועד רע

לחכמינו ז"ל, לא לראשונים בעל התלמוד ולא לאחרונים המחברים והמפרשים אין גם אחד התעורר על הספק כלל ולא אחד בהם המציא דרך לתשובתו, והנה יסף ה' יגון על מכאובי בשאין אתנו בארץ הלזו פירש לספר דברי הימים כי אם דברים מועטים לרד"ק ז"ל, והם בטלים במיעוטם ולא העמיק לחקור בזה כלל, וגם הספר ההוא דברי הימים בלתי נהוג אצל היהודים במדרשיהם, את חטאי אני מזכיר היום כי לא קראתי בו מימי ולא חפשתי בעניניו מהיותי ועד עתה ולא נשאר אתי בזה בלתי הסברא הגוברת והאומד השכלי בפשוטי הפסוקים, ועזרת האל המאזרני חיל ויתן תמים דרכי, לכן אמרתי שמעה לי אחוה דעי והדבר אשר ישים אלקים בפי אותו אדבר והצגתיו לפניך:

ואומר שהנביא הזה (ר"ל ספר שמואל) כוון לזכור עניני דוד ומעשיו הרשומים, (התר הספק הא') ואין זה לתכלית הספור המוחלט כספרי דברי הימים אשר יעשו האומות כלם מעניניהם, כי אם לתכלית הלמוד לעבודת האל ית', ולכן עם היות הספורים שבאו בו לתכליות רבים הנה כלם יוכללו בארבעה סוגים, מהם להגיד שלמותו, ומהם לספר חטאיו, ומהם להודיע חסדי האלקים ונסיו אשר עשה עמו, ומהם לגלות ענשיו אשר הענישו, ושאר הדברים שאין ספורם הכרחי לא חשש הנביא אליהם, ומפני זה לא ספר האנשים אשר באו אל דוד ציקלג עוד עצור מפני שאול, ונסתפק בספרו שבאו דוד ואנשיו שמה ומה שקרה שם להם מבלתי שיפרש מי אלה הבאים בשמות שאין זה עצמיי והכרחי בספורי דוד, גם לא הוצרך לספר הבאים אליו חברונה לפי שהיה די במה שאמר שנקבצו כל שבטי ישראל אל דוד חברונה ושהמליכוהו שם, ולא היה צורך להודיע בפרט הבאים שמה ראשונה אחרי אמרו בכללות שבאו כל שבטי ישראל, ואם היה להודיע מעלת גבוריו הנה בסוף הספר הזה ספר הנביא גבורי דוד כלם, והשאר שלא זכר לא היו באותה מעלה מהגבורה וכמו שאזכור ואבאר בפרשת כ"ד בשלמות גדול. ואמנם בהעלת הארון מבית עובד אדום ספר הנביא שהעלה אותו דוד ושהיה הוא מכרכר ומפזז בכל עוז לפניו והזבחים והשמחות והמתנות שעשה בביאתו ומה שקרה לו עליו עם מיכל אשתו, כי היו הענינים האלה כלם מעידים על שלמותו וחסידותו. אמנם מספר הלויים אשר עלו שמה להביאו והשיר אשר היו משוררים לפניו לא חשש הנביא לזכרו בספר הזה, כי לא היו ענינים עצמיים בספורי דוד ולא היו גם כן המה מורים על שלמותו כשאר הדברים אשר הגיד, והשיר ההוא כבר בא בספר תהלים באופן אחר כפי מה שראה דוד עצמו לתקנו, ולכן השמיט הנביא כל הדברים הפרטיים האלה בכאן. ואמנם מה שהכין דוד לבית ה' עם היות שלא זכרו הנביא בכאן במשקל ובמשורה משקלי הכסף והזהב כמה היה, כבר אמרו בכלל בפרשה השמונה עשר (שמו' ב' ח')

שספר המנחה אשר שלח תועי מלך חמת לדוד על אשר נלחם באדרעי מכלי כסף וכלי זהב וכלי נחשת ושהקדישם המלך דוד ליי' עם כל הכסף והזהב אשר הקדיש מכל הגוים וגו', יורה שכל אשר היה לו הקדיש לבית האלהים. ואמנם מה שצוה על בנין הבית לשלמה בנו ולכל ישראל ותבנית המלאכה אשר נתן לשלמה ומספר הלויים ומחלקותם למשמרות לעבודת המקדש וכל שאר הדברים אשר זכר מענין הבית לא ראה הנביא לזכרם הנה, לפי שראה ליחס כל בנין הבית לשלמה בנו ולא ראה ליחס לדוד הבנין לא בפועל ולא בצווי ובהכנה, לפי שהאל ית' רצה שיהיה הבית נבנה ע"י שלמה ושדוד לא יבנה אותו, כמו שאמר (שמו' ב' ז') האתה תבנה לי בית לשבתי וגו' ואמר על שלמה הוא יבנה בית לשמי וגו', וידוע שדוד ושלמה לא יהיו בונים את הבית בידיהם כי אם במצותם וכפי המצוה והמתנה וההכנה כן יוחס אליהם, ולכן ראה הנביא שהבין הכוונה האלקית שלא יספר ממה שהכין דוד ומה שצוה על בנין הבית דבר ויחס המלאכה כלה אל שלמה כאשר דבר ה', עם היות שדוד המלך למה שנכספה וגם כלתה נפשו לחצרות ה' הכין נדבתו אליה, ואני אוכיח בספר מלכים ששלמה לא עשה הבנין כי אם מכספו ומזהבו ולא מאשר הכין דוד אביו, ויורה על זה אמרו שמה (מלכי' א' ז' נ"ח) ותשלם כל המלאכה אשר עשה המלך שלמה בית ה' ויבא שלמה את קדשי דוד אביו את הכסף ואת הזהב ואת הכלים נתן באוצרות בית ה', כאלו אמר שהשלים המלאכה משלו ומה שנדב אביו נתן באוצרות בית ה', וזה לפי שיהיה הבנין נקרא על שמו ולא על שם אביו כמו שהיתה הכוונה האלקית מסכים לספורי הנביא בספר הזה. וכבר התעוררו חז"ל (בפסיקתא) לתת הסבה למה לא נבנה הבית מאשר נדב דוד, מהם אמרו שהיה לפי שידע שלמה שעתיד הבית להחרב ולא יאמרו העמים שנחרב לפי שנעשה מחמס וגזל, ומהם אמרו שאמר שלמה אבא שלש שנים היה רעב בימיו והיה לו לבזבז ההקדשות האלה להחיות בהם עניי ישראל, והם סבות חלושות. ויותר מתישב הוא מה שפירשתי שעשאו לפי שלא רצה ית' שיתיחס הבנין אליו. ואמנם שרי הצבא אשר לדוד הממונים על משמרתו חדש בחדש לכל חדשי השנה וביד כל אחד מהם ארבעה ועשרים אלף איש לא חשש גם כן הנביא לזכרו הנה, לפי שכבר זכרתי שהיו הספורים אשר באו בספר הזה לאחד מארבע' תכליות, אם לספר שלמותו, ואם להודיע חטאו, ואם להגיד חסדי השם עמו, ואם לגלות העונשים שהענישו, והדברים האלה אשר לא חשש לזכור בכאן הנביא לא היה בהם אחד מהתכליות האלה, ומה לנו לדעת מי היה שר הצבא בחדש הראשון ומי בחדש השני וכן בכל שאר החדשים? האם תחשוב שלא עשה גם מלבד זה המלך דוד ענינים רבים אחרים בכל מלכותו בארבעים שנה אשר מלך? ועל כרחך תאמר שלא

נזכרו ולא באו בספר לפי שאין בהם התכליות אשר זכרתי, כי לא היו ספורי הנביאים בספריהם כספורי דברי הימים אשר למלכים שיאריכו בהגדת הדברים הצריכים והבלתי צריכים, אבל היו לכוונת הלמוד לאחד מהתכליות הנזכרים. ומזה הצד גם כן לא ספר הנביא כאן האנשים אשר מנה דוד על אוצרותיו ועל מלאכת השדה כרמים וזתים על הבקר על הגמלים על האתונות ועל הצאן, כי היה ג"כ זה בלתי מועיל ידיעתו, ומה לנו שנדע שיהיו אלה אשר זכר או שיהיו אחרים, ולבד הודיע הנביא בזה הספר מהממונים שהיה יואב בן צרויה על הצבא ויהושפט בן אחילוד מזכיר וצדוק ואחימלך כהנים ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי. והנה זכר אלה לפי שהיתה ידיעתו צריכה למה שיספר אחרי זה ממה שעשה יואב להיותו שר הצבא, וענין הכהנים ההם שהוציאו את ארון האלקים מירושלם עם דוד בצאתו מפני אבשלום, וענין בניהו והשאר שזכר כלו היתה הקדמת ידיעה לספורי הספר אשר הזכיר אחריו, ולכן זכרם ולא זכר שאר הדברים להיותם בלתי הכרחיים. ואני כבר זכרתי בהקדמתי לספר יהושע (דף ו'), איך חברו הנביאים הספרים האלה ושמצאו דברים וספורים נכתבו באותם הזמנים אם על ידי השופטים או המלכים או שאר חסידי אותם הדורות וסופריהם בספרי דברי הימים למלכי ישראל ולמלכי יהודה שנזכרו בספר מלכים, ואמרתי שנחה רוח ה' אל הנביאים ויצום לחבר ולכתוב על ספר הספורים ההם בשלמות ובאמת ולקחו מהם דברים ועזבו דברים כפי מה שראתה החכמה האלקית שהדריכם אליו מועיל והכרחי בכוונת הספר: הנה אם כן עשה הנביא ספרו על פי הצווי האלקי, ולכן זכר קצת הדברים זולת קצת' כפי איכיותיהם על פי התכליות שאמרתי, אמנם עזרא בספר דברי הימים לא באהו הצווי האלקי על הדברים אשר יכתוב בפרט, ויען מצא זכרון הדברים ההם שלא זכר הנביא ראה לכתבם על ספר להודיע עניני דוד בפרט, לא כפי התכליות המכוונים בספר הנביא כי אם גם כן לספר מעלותיו וגדולתו כדרך ספרי דברי הימים וקורותיהם שיכללו כל דבר. הנה אם כן היה הספר הזה (ר"ל ספר שמואל) מכוון כפי ההכרח והרצון האלקי ללמד בני אדם דעת ויראת ה', ולכן לא באו בו כי אם הדברים ההכרחיים מכוונים לזה, והנה ספר דברי הימים נעשה על צד הספור המוחלט, ובעבור זה באו בו דברים על צד היותר טוב עם היותם בלתי הכרחיים כפי מה שיורה עליו שמו. והנה חבר עזרא הספר הזה לשאר כתבי הקדש על ידי חגי זכריה ומלאכי אשר נבאו בימיו, וחברו עם הכתובים להיותו מחובר ברוח הקדש כמו שזכרתי בהקדמתי לספר יהושע, והותר עם זה הספק הראשון אשר זכרתי מהשאלה במה שהשמיט הנביא מלזכור בכאן דברים שבאו בדברי הימים. ואמנם בענין סדר הדברים שנזכרו כאן ושם, והוא שלא זכרם עזרא בדברי הימים

בסדר הקדימה והאיחור שזכרם הנביא הנה שהוא ספק אחר, אני אעיר עליו ואבאר היתרו בפרשה הי"ז מזה הספר ביאור מספיק והגון, ולא אתעורר עליו כאן פן יארכו הדברים במקום הזה יותר מדאי, והוא מתיחס שם לפירוש הפרשה:

ואמנם (התר הספק הב') בכוונת עזרא הסופר במה שזכר ומה שלא זכר בספרי דברי הימים, אחשוב שמפתח הבנתו הוא ידיעת התכלי' אשר חובר אליו אותו הספר. ועם היות הדרוש הזה בלתי מתיחס בעצם כי אם לפירוש ספר דברי הימים, הנה ראיתי להניחו הנה להיותו הכרחי בהיתר הספק הקודם והבנת הענינים שבאו בספר שמואל על השלמות, והוא אצלי כי כאשר ראה הסופר השלם הזה שהשבטים אשר הגלו אשורה ספו תמו מן בלהות, ונותרה בת ציון אשר הגלה נבוכדנאצר מלך בבל שבט יהודה ובנימין ועמהם מהלויים והכהנים אשר היו בבית ה' והם השבים ירושלם ברשיון כורש מלך פרס, וראה ג"כ שהמלכות באמת נתן אלקים לדוד ולזרעו עד עולם, ושאר המלכים אשר מלכו בישראל משאר השבטים לא היו כפי הרצון האלקי, ושלעתיד לבא לא ישאר כי אם מלכות בית דוד, כמ"ש הנביא (יחזקאל ל"ד כ"ד) ועבדי דוד נשיא להם לעולם, (שם ל"ז כ"ד) ועבדי דוד מלך עליהם, ואמר (שם שם) ולא יהיו עוד לשני גוים ולא יחצו עוד לשתי ממלכות, חשב למעלת המלך דוד לספר יחוסו ויחוס שבטו וענינו ומעשיו כלם המורים על שלמותו, והשתלשלות המלכים אשר באו מזרעו עד זרובבל בן שאלתיאל בן בנו של יהויכין שהיה ממלכות דוד והיה נשיא עליהם בבית שני, ושיער מפני זה לעשות שני ספרים, הראשון מהם הוא ספר דברי הימים, והתחיל יחוסו מאדם הראשון עד גלות ירושלים שגלתה יהודה מעוני ועד צדקיהו המלך האחרון מבית דוד, והשני ספר עזרא לספר בו השבים מגלות בבל אל ירושלם ויחוסם ונשיאות זרובבל ולהגיד בנין הבית השני ומה שקרה להם שמה בימי עזרא, והיה דעתו שיהיו שני הספרים האלה מחוברים ומדובקים יחד, ולכן היה שהפסוקים ההם אשר באו בסוף דברי הימים ובשנת אחת לכורש מלך פרס לכלות דבר ה' וגו' באותם הפסוקים עצמם התחיל ספר עזרא, ובשנת אחת לכורש וגו' להורות על חברת הספרים ודבוקם יחד, וכאלו היתה כוונת עזרא שבשני הספרים האלה אשר עשה היה די לאנשי דורו לדעת יחוסם ויחוס דוד מלכם גבורותיו ומעלותיו. ולהיות התכלית הראשון העצמי בספר דברי הימים לספר יחוסו דוד ומעלותיו והסתעפות זרעו, היה שנחלק הספר ההוא אצלי לשלשה (תלכית ספר ד"ה ונחלק לג' חלקים). חלקים ביחסם אל דוד, והם החלק העובר והקודם אליו מאבותיו, והחלק ההוה בימיו, והחלק העתיד והוא מזרעו אשר בא אחריו: אם החלק (חלק א' בספור הדורות מאדם עד דוד) הקודם העובר הוא בספור הדורות

ותולדותם מאדם הראשון דור אחר דור עד דוד המלך שאליו היתה הכונה ביחוס, וכלל יהיה בידך כי החלק הזה למה שהיה הכוונה בו ספור היחס והסתעפותו לבד לא באו בו ספורים כלל, לא מבריאת העולם, ולא מקורות האבות ועניניהם, ולא מגלות מצרים ולא מספורי המדבר ונסיו, כי אם בלבד מהדורות ותולדות היחס המוליד הראשון עד דוד, ולזה התחיל אדם שת אנוש ולא זכר קין והבל כי אם שת שממנו הושתת העולם, ובבני נח התחיל ביפת וזכר שם באחרונה בקטון החל ובגדול כלה, לפי שהיה עתיד להמשיך הדבור משם כדי לבוא ממנו אל ייחוס אברהם אבינו, ובתוך בני אברהם הביא המלכים אשר מלכו באדום ואלופיו, והיה זה לשתי סבות מתיחסות אל שלמות דוד והצלחותיו. האחת להודיע שלא היה בהם מלך בן מלך, אבל היה כל אחד נכרי לחבירו שבא להמליך מארץ אחרת כפי התגברות אנשי המקום אשר מפני זה נפסקה מלכותם ובאו אחריהם האלופים במקומם, ומזה יודע חסד השם אשר עשה עם דוד עבדו בתתו לו ולזרעו הממלכה עד עולם. והסבה השנית היא שלפני מלוך מלך על ישראל היו באדום מלכים ואלופים ואחרי כן היו עבדים לדוד, ולזה אמר (בראשי' ל"ו ל"א) ואלה המלכים אשר מלכו באדום לפני מלוך מלך על ישראל, כי אחרי שמלך דוד על ישראל לא היה מלך באדום, וספר אחרי זה יחוסי בני יעקב שבטי יה והתחיל ביהודה, כי הוא היה העקר (כפי כוונת הספר) להיות הגולים בבלה משבטו והיה דוד ממנו, וזכר אחריו שאר השבטים ומשפחותיהם להודיע יחוסיהם, לפי שעם היות שרובם גלו אשורה אין ספק שמהם היו בארץ יהוד' שרידים והגלו עמהם בבלה והיו מכלל השבים ירושלים, וזכר באחרית השבטים בנימן, כי הוא היה גם כן מהגולים מירושלם והשבים עם שבט יהודה, והם הראשון והאחרון, רוצה לומר יהודה בנימן היו שני חלקי' היותר כוללים מעולי בבל, ואחרי שזכר השבטים הביא אחריהם זכרון המשפחות אשר היו בירושלם ובשאר ערי יהודה, להודיע יחוס הגולים והעולים מבבל וייחוס זרע דוד, ובזה השלים החלק הראשון מהספר, והוא עד ופלשתים נלחמו בישראל וגו' שהוא חלק הייחוס הקודם לדוד:

ואמנם החלק (חלק ב' מספר בעניני דוד עצמו) השני מהספר הוא בעניני דוד עצמו ומעשיו, והוא מתחיל מפרשת ופלשתים נלחמו בישראל וגו' עד ויתחזק שלמה בן דוד על מלכותו וגו'. וכלל גדול יהיה גם כן בו בידך, שלהיות כוונת הספר הזה להודיע ולהגיד בו מעלת דוד המלך ושלמיותיו ולא היה דעתו לזכור הענינים אשר עשה קודם המלכתו, כי אינם אליו במה שהוא מלך, לכן זכר לבד הדברים אשר נתעלה בהם במלכותו, וגם אז לא ראה לזכור חטאיו והדברי' אשר עשה אחרי היותו מלך שאין בהם זכר מעלה

ושלמות, כ"ש בהיות בהם גנאי ודופי מה, כי אם מעלותיו ושלמיותיו כפי כוונת הספר, ושאר הדברים מחטאו וענשו ושאר עניניו לא ראה עזרא לספרם הנה כפי כוונתו, לפי שכבר נמצאו בספר שמואל, ובעבור זה לא זכר שם בדברי הימים ספורי יהושע ושאר שופטי ישראל, ולא גם כן עניני עלי הכהן ושמואל הרואה ושאלת ישראל והמלכים שאול ועניניו ומלחמותיו כי לא היו הדברים האלה מתיחסים בייחוד אל דוד המלך אשר היתה אליו כוונת הספר ותכליתו. ואמנם המשחת דוד ומה שקרהו עם גלית ועם שאול ועם נבל הכרמלי ועם אביגיל אשתו עם היותם ענינים מיוחסים לדוד הנה לא היו לו במה שהוא מלך ולא ארעו אחרי המלכתו, ולכן לא זכרם גם כן שמה עם שאין בהם מהמעלה והשלמות ונסתפק לבד בספור הענינים אשר עשה מהמעלה והקדושה אחרי היותו מלך על ישראל, כי לא היתה כוונת הסופר הקדוש עזרא להלל ולשבח ולפאר לדוד במה שהוא בן ישי כי אם במה שהוא מלך ישראל. ולפי שנודע בספר שמואל שהיה שאול מלך על ישראל, לבל יקשה על הקורא איך בא המלכות לדוד? ויחשוב האם לקחו ממנו בחזקה והיה דוד הורג אדוניו, או איך היה הדבר הזה? לכן הוצרך עזרא להקדים לענין דוד שמתו שאול ובניו במלחמה על ידי פלשתי' וששאול הרג את עצמו ושמת במעלו אשר מעל בה' והוא יתברך הסב את הממלכה לדוד בן ישי, ושגם אז אחרי מות שאול לא לקח המלוכה בחזקה, אבל נקבצו כל ישראל אל דוד חברונה ובשמחה ובטוב לבב המליכוהו עליהם, ולא זכר ענין איש בשת ואבנר ועשאל ועמשא כי לא היו דברים מתיחסים לדוד ולא היו מורים על שלמותו אף כי היה בהם גנות מה אליו למה שלא עשה דוד משפט וצדקה ביואב על הריגת אבנר ועמשא כמו שעשה באנשים שהרגו את איש בשת, עם היות שהוא התנצל ממנו באמרו (שמו' ב' ג' ל"ט) והאנשים האלה בני צרויה קשים ממנו, ובכלל אומר לך שהמלכת דוד על יהודה בראשונה לא נחשב אצל עזרא למאומה, כי אם ההמלכה הכולל' אשר הומלך דוד על כל ישראל, ולזה עשה ממנה התחלת הספור ולא חשש לדברים אשר קדמו לה. ואמנם ענין בת שבע ואוריה החתי לא ראה עזרא זכרו כי היה בזה מהגנות הרב לדוד המלך בחטאו בגלוי עריות ושפיכות דמים, ומזה הצד גם כן לא זכר ספורי אמנון ותמר וענין אבשלום ושבע בן בכרי כי היו כלם עונשים על חטאיו, ובמקום שלא נזכר החטא לא היה ראוי שיזכור העונש. וכבר זכר הכתוב בספר מלכים שהיה זה הגנות עצום בחק דוד כמו שאמר (מלכים א' ט"ו ה') אשר עשה דוד את הישר בעיני ה' ולא סר מכל אשר צוהו כל ימי חייו רק בדבר אוריה החתי, וככה תמצא גם כן שנזכרו בסוף ספר שמואל קודם השירה ארבעה מלחמות אשר עשה דוד ועבדיו עם ילידי הרפה, ובדברי הימים זכר השלשה מהן ולא זכר הרביעית,

וסבתו אצלי לפי שמצא עזרא בה דופי מה לדוד, שנ' בה (שמו' ב' כ"א ט"ו) ותהי עוד מלחמה לפלשתים את ישראל וירד דוד ועבדיו עמו וילחמו את פלשתים ויעף דוד וישבי בנוב אשר בילידי הרפה ומשקל קינו שלש מאות משקל נחשת והוא חגור חדשה ויאמר להכות את דוד ויעזור לו אבישי בן צרויה ויך את הפלשתי וימיתהו אז נשבעו אנשי דוד לאמר לא תצא עוד אתנו למלחמה ולא תכבה את נר ישראל. הנה לפי שראה עזרא בדברי הפרשה שיחס לדוד חולשה לא זכרה בספרו, וכן לא זכר הרעב שהיה בימי דוד על דבר הגבעונים, לפי שלא היה זה מעניני דוד וממעלותיו והיו מעניני שאול, וממה שעשה בנוב עיר הכהנים אשר לא נזכרו מהסבה אשר זכרתי. הנה התבאר שהספור' אשר זכר עזרא מעניני דוד היו כלם לספר מעלותיו, והספורים אשר לא זכר היה כי אם להיותם בלתי מתיחסים לדוד אחרי המלכתו, ואם להיות בהם שום דופי וגנות. ואמנם שנוי השמות והדברים שבאו במה שספר שם למה שספר הנה בספר שמואל, היו לתכלית הביאור וההבנה כמו שאפרש במקומותיהם. וזה מה שראוי שתדע בחלק השני מאותו ספר, ולהעיר עזרא על הדברים אשר לא זכר אמר בסוף זה החלק (ד"ה א' כ"ט כ"ט) ודברי דוד המלך הראשונים הנם כתובים על דברי שמואל הרואה ועל דברי נתן הנביא וגו':

ואמנם החלק (חלק ג' מספר מזרע דוד והמלכים אחריו). השלישי ממנו הוא בספורי זרע דוד והמלכים המסתעפים ממנו, וגם בזה יהיה כלל גדול אצלך, והוא שבספר הזה לא היה דעתו לספר דבר ממלכי ישראל כי אם ממלכי יהוד' שהם מזרע בית דוד בלבד, לפי שהם היו המלכי' האמתיי', ומזרע' היה זרובבל נשיאם בבית שני, ומזרעו יהיו המלכים בימות משיחנו מהרה יגלה. ולכן זכר ספורי שלמה ומאמריו בשלמו' גדול, וכן עניני בניו, ולא תמצא בו זכר שום מלך ממלכי ישראל, ולא חסר בו מלך ממלכי בית דוד, והחלק השלישי הזה יתחיל מפרשת ויתחזק שלמה בן דוד על מלכותו וגו' עד סוף הספר. הנה הודעתיך הבן יקיר לי המעיין כוונת כללות ספר דברי הימים וחלקיו באופן נאות בעיני, והיתר הספקות אשר זכרתי כאשר עם לבבי, ואם הארכתי בו יותר מדאי עמך הסליחה, ואחרי הדברים האלה הנני בא אליך לפירוש הספר הזה רוצה לומר ספר שמואל, כי הוא המעולה מכל שאר הספרים האלה אשר פירשתי, ואפרשהו כפי דרכי בעזרת האלקים הרועה אותי מעודי עד היום הזה:

והנה שערתי בספר שמואל זה חמשה ועשרים פרשיות

הפרשה הראשונה תספר עניני אלקנה וחנה אשתו, ושנולד שמואל הרואה ע"ה בנדר ועל פי התפלה והתחנונים לפני המקום ב"ה, והתפלה שהתפללה חנה כאשר הביאה

את שמואל בנה למקדש. תחלת הפרשה ויהי איש אחד מן הרמתים, עד וילך אלקנה הרמתה:

הפרשה השנית תספר ענין בני עלי הכהן, רוצה לומר חטאם וענשם ומה שייעד עליהם איש נביא, והנבואה הראשונה אשר באה אל שמואל שהיתה גם כן בייעוד ענשם. תחלת הפרשה וילך אלקנה הרמתה, עד ויוסף ה' להראה בשילה:

הפרשה השלישית תספר עניני ארון האלקים כאשר נלקח בידי פלשתים ומיתת עלי הכהן עליו וכלתו והמכות אשר עשה הארון בפלשתים, ואיך הושיבוהו לבית שמש ומה שהכה שם, והתשובה אשר עשו בני ישראל והמלחמה אשר עשה שמואל בפלשתים והכניעם. תחלת הפרשה ויוסף ה' להראה בשילה וגו', עד ויהי כאשר זקן שמואל:

הפרשה הרביעית תספר משיחת שאול כאשר שאלו ישראל מלך ושחרה אף שמואל עליו ומשפט המלך, ושהלך שאול לבקש על דבר האתונות ונמשח שם והאותות שנתן לו על מלכותו. תחלת הפרשה ויהי כאשר זקן וגו' עד ויזעק שמואל את העם:

הפרשה החמשית בהמלכת שאול בפעל על ישראל ושהפילו הגורלות ויפול הגורל על שאול, ומלחמת יבש גלעד וחדוש המלוכה בגלגל ותוכחת שמואל את העם. תחלת הפרשה ויזעק שמואל את העם, עד בן שנה שאול במלכו:

הפרשה הששית תספר המלחמה הראשונה שעשה שאול בפלשתים והחטא הראשון אשר חטא בגלגל. וגבורת יהונתן בנו ונערו ושעבר על מצות אביו ומה שנמשך עליו. תחלת הפרשה בן שנה שאול וגו', עד ושאול לכד המלוכה וגו':

הפרשה השביעית תספר שמות בני שאול ואשתו ושריו, והנבואה שבאהו על מלחמת עמלק על ידי שמואל ומה שחטא בה וענשו. תחלת הפרשה ושאול לכד המלוכה וגו' עד וילך שמואל הרמתה וגו':

הפרשה השמינית במשיחת דוד ושצלחה עליו רוח ה' וסרה מעם שאול ושדוד היה מנגן לפניו. תחלת הפרשה וילך שמואל הרמתה, עד ויאספו פלשתים את מחניהם וגו':

הפרשה התשיעית תספר מלחמת דוד עם גלית הפלשתי ושנפש יהונתן נקשרה בנפש דוד. תחלת הפרשה ויאספו פלשתים את מחניהם, עד ויהי ממחרת ותצלח רוח אלקים רעה וגו':

הפרשה העשירית תספר התחבולות אשר עשה שאול להרוג את דוד בעודו עמו בהטלת החנית ובנשואי בתו ועל ידי עבדיו, וגם בניות ששלח אחריו מלאכים והתנבאו שמה וגם שאול הלך שמה והתנבא ושיהונתן חקר לדעת כוונת אביו וידע כי כלה היא להמית

את דוד וברח מפני שאול. תחלת הפרשה ויהי ממחרת ותצלח רוח ה', עד ויבא דוד נובה אל אחימלך וגו':

הפרשה הי"א ברדיפות שרדף שאול את דוד מן היום אשר ברח מפניו עד מות שמואל הנביא, ותספר שהרג את הכהנים אשר בנוב, ומה שקרה לו עמו במערה בכרתו את כנף מעילו. תחלת הפרשה ויבא דוד נובה וגו', עד וימת שמואל וגו':

הפרשה הי"ב במה שקרה לו לדוד (בהיותו בורח) עם נבל הכרמלי ואביגיל אשתו, וענין מיכל שנתנה לפלטיאל בן ליש, ומה שקרה לדוד עם שאול כאשר לקח חניתו וצפחת המים מראשותיו, ומה שהיה עושה בארץ אכיש. תחלת הפרשה וימת שמואל וגו', עד ושמואל מת ויספדו לו כל ישראל וגו':

הפרשה הי"ג תספר שנקבצו פלשתים להלחם עם שאול וששאל בחלומות ובנביאים ולא ענהו ה' ושאל באוב על ידי האשה. תחלת הפרשה ושמואל מת וגו', עד ויקבצו פלשתים וגו':

הפרשה הי"ד תספר שהלך דוד ואנשיו עם אכיש מלך גת למלחמה על שאול ושלא נתנוהו פלשתים ללכת עמהם וחזר לצקלג ומצאה שרופה באש כסוחה מהעמלקים ורדף אחריהם והשמידם. תחלת הפרשה ויקבצו פלשתים, עד ופלשתים נלחמו בישראל וגו'.

הפרשה הט"ו תספר מיתת שאול ובניו במלחמה, ומהאיש העמלקי שספר לדוד וצוה להרגו, והקינה אשר קנן דוד על שאול ועל יהונתן בנו, ושאנשי יבש גלעד לקחו גוית שאול מחומת בית שן. תחלת הפרשה ופלשתים נלחמים, עד ויהי אחרי וישאל דוד בה' וגו':

הפרשה הי"ו תספר שמלך דוד בחברון על יהודה ואיש בושת בן שאול מלך על ישראל והמלחמות אשר היו ביניהם, ומיתת אבנר בידי יואב ומיתת איש בושת והמלכת דוד על כל ישראל. תחלת הפרשה ויהי אחרי כן וישאל דוד וגו', עד בן שלשים שנה דוד במלכו וגו':

הפרשה הי"ז תספר שלכד דוד את ירושלם וציון ונלחם עם פלשתים, וששלח חירם מלך צור עצי ארזים לבנות לו בית, ושהעלה ארון האלקים מקרית יערים ומיתת עוזא ושהביאו אח"כ הארון אל ירושלם, ושחשב דוד לבנות בית לה' והנבואה שבאהו על זה ותפלתו עליה. תחלת הפרשה בן שלשים שנה וגומ', עד ויהי אחרי כן ויך דוד וגומ':

הפרשה הי"ח תספר המלחמות שעשה דוד בפלשתים ובמואב ובארם ובדמשק ויהיו לו לעבדים, וששלח מלאכים אל חנון מלך עמון לנחמו על מות אביו ויגלח חצי זקנם

ושלקח דוד נקמתו מהם, והעושר אשר הקדיש המלך דוד לבית ה'. תחלת הפרשה ויהי אחרי כן ויך דוד וגו', עד ויהי לתשובת השנה וגו':

הפרשה הי"ט תספר מה שחטא דוד בענין בת שבע ואוריה החתי ומה שנבא עליו נתן הנביא ותשובת דוד עליו ומיתת הילד אשר ילדה לו ראשונה ולידת שלמה. תחלת הפרשה ויהי לתשובת השנה וגו' עד ויהי אחרי כן ולאבשלום בן דוד וגו':

הפרשה הכ' תספר ענין אמנון ותמר ששכב עמה ויענה ושהרג אבשלום את אמנון על זה וברח אל מלך גשור, ודברי האשה התקועית אשר דברה אל המלך להשיב את אבשלום ונתרצה לו. תחלת הפרשה ויהי אחרי כן ולאבשלום וגו', עד ויהי מאחרי כן ויעש לו אבשלו':

הפרשה הכ"א תספר שקם אבשלום על דוד אביו וישב את נשיו לעיני ישראל, וענין שמעי בן גרא וקללתו, ועצת אחיתופל ודברי חושי ומלחמת אבשלום עם אנשי אביו ומיתתו על ידם. תחלת הפרשה ויהי מאחרי כן ויעש לו אבשלום, עד ויהי כל העם נדון וגו':

הפרשה הכ"ב תספר שבני יהודה ואנשים מבני ישראל השיבו את דוד מלכם ירושלם שנתוכחו עליו ישראל ויהודה, וענין שבע בן בכרי ומיתת עמשא. תחלת הפרשה ויהי כל העם נדון, עד ויהי רעב בימי דוד וגו':

הפרשה הכ"ג תספר הרעב שבא בימי דוד על שאול שהמית את הגבעונים ושנתן אליהם דוד שבעה מבני שאול והוקעום לפני ה' ושאחר כן נקברו עם עצמות שאול ובניו. תחלת הפרשה ויהי רעב בימי דוד וגו', עד ותהי עוד המלחמה וגו':

הפרשה הכ"ד תספר המלחמות שעשה דוד ואנשיו עם ארבעת בני הרפה, והשירה אשר דבר דוד לה' על תשועותיו ודבריו האחרונים והגבורים אשר היו לו. תחלת הפרשה ותהי עוד מלחמה לפלשתים וגו', עד ויוסף ה' לחרות בישראל ויסת את דוד וגו':

הפרשה הכ"ה תספר ששלח דוד למנות את ישראל והנגף שנגף השי"ת לעם ותפלת דוד עליו, ושגד החוזה הגביל ופירש ענשו ודוד השיב נפלה נא ביד ה', ושהראהו האל יתברך שיעשה מזבח בגורן ארונה היבוסי והוא יהיה בית אלקים. תחלת הפרשה ויוסף ה' לחרות בישראל ויסת את דוד וגו', עד סוף הספר:

פרק א

פסוק א

פרשה ראשונה בלידת שמואל ועניני חנה אמו ותפלתה שעשתה בהביאתו אל המקדש משכן שילה. תחלתה מתחלת הספר ויהי איש מן הרמתים, עד וילך אלקנה וגו', והנה שאלתי בפרשה הראשונה הזאת שש שאלות:

השאלה הראשונה בפסוק הראשון. וזה אם באמרו מן הרמתים, והוא היה מן הרמה האחת ולא משתי הרמות כאמרו (בספ' סי' ב' י"א) וילך אלקנה אל ביתו הרמתה (וסי' ז' י"ז) ותשובו הרמתה, והיה ראוי שיאמר איש אחד מן הרמתה. ואם באמרו צופים, ואם אמר זה על הרמות ששתיהם צופות זו לזו, היה ראוי שיאמר צופות זו אל זו לא שאמר צופים לבד, ואם פירוש צופים נביאים כמו שת"י היה ראוי שיאמ' ממשפחת צופים, והיה לו לפרש זה בספור משפחתו כאשר אמר בן ירוחם בן אליהוא בן תוחו בן צוף אפרתי ששם היה ראוי שיאמר צופים לא בספור מקומו. ואם באמרו גם כן בסוף הפסוק אפרתי, ואם אמר זה להודיע שהיה אלקנה יושב בהר אפרים כבר אמר מהר אפרים, ואם להודיע משפחתו שהוא משבט אפרים הוא בלתי אפשר, לפי שכבר התבאר בספר דברי הימים (דברי הימים א' ו') שהיה אלקנה לוי:

השאלה השנית באמרו ושם שני בני עלי חפני ופנחס כהנים לה', ויקשה למה לא זכר עלי שהיה הכהן הגדול מאחיו וזכר בניו לבד? ומה היה התועלת בהזכירו זה אצל עליית אלקנה מימים ימימה להשתחוות ולזבוח לה' צבאות בשילה? ולמה הכניסו בתוך ענין העלייה בין אמרו ועלה האיש ההוא מעירו וגומר ובין ויהי היום וגו':

השאלה השלישית באמרו ולחנה יתן מנה אחת אפים וגו' וכעסתה צרתה וגו'. אם באמרו אפים כי את חנה אהב, ואם אהב אותה איך יתן מתנתה באף ובחמה? כי אפים א"א שיפורש בלשון כפלים. ואם באמרו וכעסתה צרתה וגם כעס בעבור הרעימה, הנה כעסתה וגם כעס והרעימה כלם לשונות של כעס הם ונכפלו א"כ ללא צורך. ואם באמרו וה' סגר רחמה וחזר ואמר שנית כי סגר ד' בעד רחמה, ולמה יכעיסנה מדי עלותה בית ה' ולא בזמן אחר בהיות הסבה מתמדת? השאלה הרביעית במה שאמר עלי לחנה עד מתי תשתכרין הסירי את יינך מעליך וגו' והנה ההשתכרות אינו כ"א שתיית היין הרב, ואיך יאמר א"כ עד מתי תשתכרין? שהיא לא היתה משתכר' בהיותה עושה פועל השכרות כ"א היתה כבר שכורה בשלמות, ואיך יצוה על שכבר עשתה? וגם מה ענין אמרו הסירי את יינך מעליך? והשכור לא יוכל להסיר יינו מעליו אחרי שכבר שתה אותו, ומה שפיר' רד"ק עד מתי תראי עצמך שכורה, אין פשטי הכתובים סובלים אותו:

השאלה החמישית בנדר חנה שנדרה ואמרה ונתתיו לה' כל ימי חייו וגו', ובאמרה עוד וגם אנכי השאילתיהו לה' כל הימים וגו', ויקשה זה לפי שהאדם מדיר את בנו לנזיר ואין האשה מדרת את בנה לנזיר, ואם אמרנו שאלקנה קיים את נדרה כאשר שמע אותו, הנה לא נזכר זה בכתוב שהוא העקר וזכר נדר חנה שהוא הטפל, וגם יקשה איך חל הנדר על דבר שעדיין לא היה בעולם? השאלה הששית בהכפל דברי חנה בתפלתה, כי היא אמרה קשת גבורים חתים ונכשלים אזרו חיל, והוא עצמו מאמר מקים מעפר דל מאשפות ירים אביון וגו', ואמרה שבעי' בלחם נשכרו ורעבים חדלו, והוא עצמו ה' מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם, ובאו א"כ נכפלים. ויקשה עוד בזה למה קראה הכתוב תפלה? באמרו ותתפלל חנה ותאמר, ומדבריה יראה שהיא שירה והלול ושבח לאל לא תפלה ותחנונים.

והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כלם:

ויהי איש אחד וגומ'. כבר פירשתי בפסוק ויהי אחרי מות משה וגו' שאין מנהג הלשון להתחיל הספור בוי"ו כמו שחשב רבי דוד קמחי, אבל בא לקשר ולדבק הספור ההוא עם הספור הקודם, ולפי שבסוף ספר שופטים סופר ענין פלגש בגבעה ומהאיש ההוא אשר היה דר בירכתי הר אפרים ומפלגשו נמשכה רעה רבה לכל ישראל, ספר בכאן אחריו דבר בחלופו, שהיה איש אחד לוי גם כן ומהר אפרים ושמו אלקנה שממנו ומחנה אשתו נמשכה בלידת שמואל בנה טובה גדולה, כדי שלא נחרף הלוים ולא נקלל הר אפרים שממנו יצא רעה לישראל אחרי שמשם גם כן צוה ה' את הברכה. ובספר דברי הימים (דברי הימים א' ו') התבאר שהיה אלקנה לוי מבני אביסף בן קרח, ומפני זה ייחדה חנה את שמואל בנה לשרת את ה' כל הימים להיותו לוי, ולפי שהיו מקצת הלוי' באים לשרת וקצתם היו עומדים בארצותם ובעריהם.

ופי' הפסוק לפי דעת המפרשים כך הוא שהיו שם שתי רמות והיו צופות זו אל זו, וספר שהיה האיש הזה מאחת מהרמות הצופות אשר בהר אפרים והוא מדברי חז"ל (מגילה י"ד ע"א). ורלב"ג פירש בו עוד שהודיע בזה מעלת משפחתו, ושהיה רמתים שבא בקמ"ץ כמו רמתים בחיר"ק תחת התי"ו, וכמוהו (משלי כ"ח:י"ח) ונעקש דרכים יפול באחת, יאמר שהיה איש אחד מן האנשים הרמתים שוכני הרמה הצופיה העתידות והנביאים אשר היו בהר אפרים, ויקראו יושבי הרמה רמתים כמו יושבי מצרים שיקראו מצריים, והודיע בזה שהיה שמואל ממשפחות בני הנביאים, כי היה מבני קרח אשר שרתה עליהם רוח הקדש, ולהיות הרמה מקום הנביאים מקדם קדמתה קבע שם שמואל ביתו, כמו שאמר (סימן ז' י"ז) ותשובתו הרמתה כי שם ביתו, והדעת הזה לקוח ג"כ

מחז"ל ממסכת מגלה פרק קמא (דף י"ד ע"א), אמ"ר אבא מאי דכתיב צופי' מהר אפרי'? אחד ממאתים צופים שנתנבאו להם לישראל.
ואפשר לפרש עוד צופים שם משפחה, להיותם מבני צוף שנקרא שמו צופי בספר דברי הימים (דברי הימים א' ו'), וכן תמצא אחרי זה בספורי שאול ודוד (סי' ט' ה') המה באו בארץ צוף, ולכן ייחס אלקנ' בכאן אל ראש המשפחה בן תחו בן צוף שהיה אבי היחס ונקראה הארץ על שמו, ויאמר שהיה איש אחד מן הרמתים אנשי הרמה מן הצופים שנקראים כן הדרים בהר אפרים.
ושמו אלקנה בן ירוחם בן אליהוא בן תחו בן צוף, שאותו הצוף אבי היחס היה אפרתי, רוצה לומר דר ויושב בהר אפרים, הנה אם כן אמרו אפרתי יחזור לצוף שזכר לא לאלקנה ומשמות אלקנה ואבותיו שזכר למדנו הכתוב בייחוס שמואל שהיו אבותיו כלם ירא אלקים אנשי אמת, כי אלקנה רומז שקנה האלקים לנחלה לו, וכן ירוחם יורה שהיה אביו רחמן ומטיב לבריות, וכן אליהוא יורה גם כן שהיה אבי אביו דבק עם השכינה את האלקים התהלך ולכן נקרא אליהוא, ובן תחו בן צוף הם היו אבות היחס, ואותו צוף הראשון היה אפרתי שוכן בהר אפרים ושם היו נחלותיו. ולמדנו מזה למה היה הנביא שמואל ביתו ברמתה, להיותו מנהג אבותיו כך, ולמה זכה למעלת הנבואה, להיותו ממשפחת צופים ומבני צוף האפרתי אבי אבותיו, ולמה היה חסיד ירא השם וסר מרע, להיות זה נמשך אליו בטבע מאבותיו שהיו כלם חסידי עליון אלקנה ירוחם ואליהו וגומר. ובבמדבר רבה (סי' רל"ח ע"ד) אמרו כל מקום שנאמר אחד גדול הוא, והביאו רבים ומהם אלקנה, שנאמר ויהי איש אחד מן הרמתים, שהיה גדול בדורו, והותרה עם זה השאלה הראשונה:

פסוק ב

ולו שתי נשים וגו'. זכר שהיו לאלקנה שתי נשים, וקרוב אצלי (אם היו שתי רמות צופות זו לזו כדברי חז"ל) שהיתה חנה מהרמה האחת והיתה פנינה מהרמה השניה, ולזה אמר שהיה הוא מן הרמתים לפי שהיתה אשתו אחת מהרמה אחת ואשתו אחרת מהרמה אחרת, עם היות שלכבוד חנה היה עיקר ישיבתו אצלה, וזהו אמרו וישובו ויבואו אל ביתם הרמתה כי שם היה בית חנה, וכמו שאמר בשמואל (סי' ז' י"ז) ותשובתו הרמתה כי שם ביתו, כי קבע שם ביתו בבית אמו. ואם נאמר שנקרא אחת מהם רמה והשני' הרמתה יתכן שבית פנינה היתה ברמה ובית חנה ברמתה, ולזה אמר שהיה ביתו של אלקנה ושל שמואל גם כן בייחוד ברמתה ולא ברמה. ואמרו ויהי לפנינה ילדים ולחנה אין ילדים פירשו המפרשים שהיתה חנה עקרה. ויקשה אצלי למה לא אמר שהיתה

חנה עקרה? כמו שאמר (בראשי' י"א ל') ותהי שרי עקרה אין לה ולד. ואני אחשוב שלא היתה חנה עקרה בטבעה, אבל כפי מזגה והרכבתה היתה ראויה להוליד והאל יתברך ברצונו ועל דרך נס מנע ממנה ההולדה, ולכן אמר ולחנה אין ילדים ולא אמר שהיתה עקרה, וזהו מה שאמר אחר כך ויי' סגר רחמה, ואמר כי סגר ה' בעד רחמה ולא תאמר סגירה כי אם במה שהיתה פתוח ומוכן, וזה יורה שהיתה חנה ראוי' להוליד והקדוש ברוך הוא סגר רחמה ומנע ממנה ההולדה כדי שתתפלל עליו ותהיה הריונה ולידתה ברצון אלקי ובדרך נס. ורבי לוי בן גרשם כתב שלהיות חנה יותר אהובה לאלקנה ופנינה שנואה ממנו לכן בהשגחתו נתן לפנינה ילדים:

פסוק ג

ועלה האיש ההוא וגומר. זכר שהיה מנהג אלקנה כל השנים להיות עולה מעירו שנה בשנה להשתחוות ולזבוח וגו' שהוא פירוש מימים ימימה, כמו (שמות י"ג י') ושמרת את החקה הזאת למועד' מימים ימימה, והיה עולה בחג האסיף שהוא זמן השמחה. או יהיה פי' ממועד למועד ומרגל לרגל, שהיה הולך לשילה שלש רגלים בשנה, והפירוש הראשון יותר נכון, כי כן אמר וכן יעשה שנה בשנה מדי עלותה בית ה' וגומר. ועם היות כפי הדין הנשים והטף פטורים מן המצוה הזאת (רוצה לומר מן הרגל) הנה היה אלקנה עולה עם נשיו ובניו ואנשי ביתו, וזה כדי להישירם באמונה האמתית במה שיראו מעניני המקדש, וגם לפי שאין לאדם שמחה שלמה כי אם עם אשתו ובניו, והיה תכלית הליכתו להשתחוות ולזבוח ליי' צבאות זבחים בשילה ששם היה אז הארון: ובדרש (מ"ש פרש' א') לא בדרך שהיה עולה שנה זו היה עולה בשנה אחרת אלא בכל שנה היה עולה בדרך אחר, בשביל שישמעו ישראל ויעלו גם כן לשילה להשתחוות ולזבוח, הקיש התפלה לזבחים לפי שחביבה תפלה כקרבנות.

ואמרו ושם שני בני עלי חפני ופנחס כהנים לה', הוא להגיד שעם היות שחפני ופנחס שני בני עלי היו במקדש והיו לוקחים הזבח בחזקה ושוכבים את הנשים כמו שיזכור אחר זה, הנה עם כל זה לא נמנע אלקנה מבוא שמה שנה בשנה להשתחוות ולזבוח, כי חשש לעבודת האל יתברך ולא חשש לרשעת הכהנים לגודל צדקתו, והותרה בזה השאלה השניה:

פסוק ד

ויהי היום ויזבח אלקנה וגו'. אמרו במדרש שמואל שם ויהי היום רבי יהושע בן לוי אומר זה יומא של עצרת. ויהיה המועד מי שיהיה, זכר שקרה ביום מועד אחר שהלך אלקנה למקדש לזבוח שנתן לפנינה אשתו ולכל בניה ובנותיה מנות, ולחנה נתן מנה

אחת אפים. ופרשו המפרשים אפים מנה אחת נכבדת להשיב אפה וכעסה. וכפי יונתן יהיה פירושו מנה הראויה להתקבל בסבר פנים יפות. ושניהם מדברי חכמינו זכרונם לברכה, לקוחים ממדרש שמואל (שם). ורבי לוי בן גרשם פירש אפים כמו פנים, שהיתה יושבת אצלו וכנגדו פנים אל פנים להשגיח בה. והנוצרים העתיקו אפים טרישטי"ש בלעז, ופירשו שהיה נותן אלקנה מנה אחת לבד לחנה, והיה לו חרון אף על זה למה לא יתן לה יותר ממנה אחת לפי שסגר השם את רחמה ולא היו לה בנים שיתן להם מנות הרבה כמו לבני פנינה, וזהו כי את חנה אהב, רוצה לומר לפי שאהב אותה והיה מתאוה שיהיו לו ממנה בנים, ולפי שלא היו לו ממנה בנים שיתן להם מנות הרבה היה עצב על היות מנתה אחת בלבד, וכן הביאו רבי דוד קמחי בשם אביו גם כן והוא פירוש יפה מאד: ואני אחשוב שאמר אפים בלשון רבים לפי שהיו לאלקנה שתי יגונות, האחת בהיו' שאהב את חנה והשם סגר רחמה היה דואג ועצב על הדבר הזה מפאת עצמו להעדר הבנים, והשני היה דואג לפי שהיתה צרתה פנינה מכעסת לחנה על זה, ובעבור שפנינה היתה מכעסת לחנה היה לאלקנה יגון אחר, ויהיה אם כן פירוש הכתוב ולחנה יתן מנה אחת באפים ויגונות. וזכר מיד היגון האחד והוא כי את חנה אהב וי"י סגר רחמה, ולהעדר הבנים ממנה היה עצב ודואג אלקנה.

פסוק 1

וזכר עוד היגון השני באמרו וכעסתה צרתה גם כעס בעבור הרעימה, רוצה לומר וכאשר כעסתה צרתה שהיא פנינה היה גם כעס לאלקנה, כלומר גם כעס אחר ויגון שני היה לו בעבור הרעימה, רוצה לומר בעבור שפנינה היתה מרעימה ומקצפת לחנה באומרה אליה כי סגר ה' בעד רחמה הנה אם כן אמרו גם כעס הוא מפרטי היגונות שכלל באמרו אפים ויחזור לאלקנה, ויהיו אם כן שתי יגונות, האחת מהעדר הבנים ועליה אמר וי"י סגר רחמה, והעצב השני על מה שהיתה פנינה מקצפת לחנה ועל זה אמר פעם שנית כי סגר ה' וגומר. ואפשר עוד לפרש וכעסתה צרתה גם כעס בעבור הרעימה וגומר, שפנינה (שהיתה צרתה של חנה ואויבת אותה) היתה מכעסת אותה לא בענין עקרותה, כי אם בכעס אחר וזהו גם כעס, והיתה עושה זה בעבור הרעימה כי סגר ה' בעד רחמה, רוצה לומר כי האדם העצב והדואג בנפשו על צרה גדולה כשיבואהו יגון מה מעט או רב קטן או גדול יזכור יגונותיו הגדולים ויפעל בו היגון הקטן ההוא הפעלות גדול, לא מצדו כי אם מזכרונו הצרה העצומה האחרת, ולזה אמר שצרתה היתה מכעסת אל חנה גם כעס אחר בעבור הרעימה, רוצה לומר להקציפה, לא בעבור אותו הכעס הקטן כי אם בעבור היגון אשר היה אתה כי סגר ה' בעד רחמה, ומלת הרעימה כמו (סי' ב' י') עליו

בשמים ירעם (תלים כ"ט ג') אל הכבוד הרעים, שהוא לשון רעש: והמפרשים פירשו גם כעס כלומר כעס אחר כעס פעמים הרבה. ובדרש (מ"ש פרש' א') אמרו שהיתה אומרת לחנה ענינים המיוחסים לבנים. הנה התבאר הכתוב והותרה השאלה השלישית: וחז"ל בבא בתרא פ"ק (דף י"ו ע"א) אמרו אמ"ר לוי שטן ופנינה לשם שמים נתכוונו, ופירש הראב"ד שהיה הכעס בעבור הרעימה כדי שתתפלל ותתרעם על הקב"ה ותבקש רחמים, כי לפי שהיה בעלה אוהב אותה היתה מתיאשת מלבקש רחמים. ואפשר עוד שנאמר לדעתם שיהיה בעבור הרעימה כמו הרחימה, מלשון רחם שהעי"ן והחי"ת מתחלפות, יאמר שפנינה היתה מכעסת את חנה לא לתכלית רע, כי אם בעבור שתתפלל אל השם ותהר ותקבל ברחמה ועשתה כן, לפי שסגר ה' בעד רחמה והיתה כוספת שיפקדה השם:

פסוק ז

וכן יעשה שנה בשנה וגו'. פירשו המפרשים שאלקנה היה עושה כן שנה בשנה לעלות בית ה' עם כל ביתו ולתת המתנות, ומדי עלות פנינה גם כן בית ה' בראותה ענין המתנות ושאלקנה היה מראה חבה לחנה מיד כן תכעיסנה לחנה כמו שזכר. וכפי פשט הכתוב לא יחזור [וכן יעשה] כי אם לענין פנינה בלבד, יאמר שכן תעשה פנינה בכל שנה ושנה מדי עלותה בית ה' שכן תכעיסנה לחנה ותבכה חנה ולא תאכל, ויהיה לפי זה וכן יעשה לשון זכר כמו וכן תעשה ורבים ככה, אבל נשאר לדעת למה לא תכעיס פנינה לחנה כי אם מדי שנה בשנה מדי עלותה בבית ה'? ולפי דעת חז"ל שאמרו שפנינה לתכלית טוב נתכוונה, נאמר שלכן לא היתה מכעסת לחנה כי אם מדי עלותה בית ה' כדי שתתפלל על ה' שם ובכה תבכה. ואפשר לומר עוד כמו שזכרתי שלא היו פנינה וחנה בעיר אחת כי היתה חנה ברמתה ופנינה ברמה, ולפי שלא נתקבצו כי אם בעלותם בית ה' לכן אמר שמדי עלותם בית ה' היתה מכעסת פנינה אל חנה, כי בזמן אחר לא היו מתחברות יחד. וכפי הפשט נאמר עוד שהיה הכעס על ענין המנות, ובעבור שאלקנה לא היה נותן אותם כי אם מדי עלותם בית ה' לכן באותו זמן היתה ההכעסה והקצף, ובמדרש תהלים (מזמור מ"ב) אחז"ל היתה לי דמעתי לחם יומם ולילה, מכאן אתה למד שהבכיה משבעת את האדם ואינו מבקש לאכול, וכן בחנה ותבכה ולא תאכל שהיתה הבכיה משבעת אותה:

פסוק ח

ויאמר לה אלקנה אישה וגומר. זכר שאלקנה בראותו מצוקת חנה ותוגת לבבה דבר על לבה דברי נחומים והוכיחה משלשה צדדים. האחד כי הבכי מיוחד לעשות על המתים, כאמרו (ירמי' כ"ג י') אל תבכו למת, ולזה אמר חנה למה תבכי? רוצה לומר האם יש לפניך מת שתבכה עליו? השני שהתורה צותה ברגלים שיאכלו שם הבעלים זבחי

שלמיהם, ואם כן ולמה לא תאכלי בזמן הרגל המיוחד לזה? השלישי שהתורה צותה ברגל על השמחה, כמו שנאמר (דברי' י"ו ט"ו) והיית אך שמח, ואם כן למה ירע לבבך בזמן השמחה? כל שכן שאנכי טוב לך מעשרה בנים, רוצה לומר אנכי טוב לך ומועיל לך יותר ממה שיהיו לך מועילים עשרה בנים אשר תוליד, ולא זכר הכתוב תשובת חנה כי לא היה לה פה להשיב:

פסוק ט

ותקם חנה אחרי אכלה וגו'. פירשו המפרשים אחרי אכלה בשילה אחרי שאכלו ושתו האוכלים והשותים בשילה אבל חנה לא אכלה, כמו שאמר ותבכה ולא תאכל, ואמרה ויין ושכר לא שתיתי וגו' ויהיה אכלה מקור בתוספת ההא. ואפשר לומר שחנה אכלה אחרי דברי אלקנה כי נתפייסה אליהם, ומה שאמר ותבכה ולא תאכל היה קודם זה, ואמנם מה שאמרה ויין ושכר לא שתיתי יורה שלא שללה האכילה וגם לא שתיית המים הקרים על נפש עיפה, כי אם לבד שלא שתתה יין להודיע אליו שאינה שכורה כמו שחשב עלי, ויהיה אם כן אחרי אכלה בשילה ואחרי שתה, ר"ל שחנה אכלה שם ושתה מים לדברי אלקנה, ואחרי כן הלכה להתפלל בהיות עלי הכהן יושב על הכסא על מזוזת היכל ה', רוצה לומר שהיה יושב בעזרה סמוך מזוזת ההיכל. וחז"ל (ילקוט ח"ב דף י"ב ע"ד) למדו מכאן שהכהן גדול יושב בעזרה, ואמרו שאותו היום מנוהו כהן גדול. ואחרים אמרו שאז נתמנה שופט, והנה יבואו אחרי זה דברים בישיבת העזרה אם היתה מותרת למלכי בית דוד גם כן, ואם נמנה עלי שופט באותו יום:

פסוק י

וספר הכתוב שהיא היתה מרת נפש והיתה מתפללת אל ה', רוצה לומר כנגד ההיכל, ובכה תבכה בתפלתה לפי ששערי בכיה לא ננעלו.

פסוק יא

והיתה התפלה ה' צבאות אם ראה תראה בעני אמתך וגו'. וכפי דעת המפרשים יהיה גזרת המאמר הזה ונתתיו לה' וגו', תאמר אם ראה תראה וגו' וזכרתני וגו' ונתת לאמתך וגומ' הנה אז אתנהו לה' כל ימי חייו, רוצה לומר שלא יהיה כשאר הלויים הבאים לעבוד עבודה מבן חמש ועשרים שנה אבל כל ימי חייו מיום הגמלו יהיה לה' ויעבוד לפניו. ולדעתי תהיה הגזרה ונתת לאמתך וגו', רוצה לומר כי אם ישגיח האל יתברך בעניה ובחרפתה יהיה מחוייב שיתן לה זרע אנשים, ואם לא יתנהו יהיה להעדר ההשגחה. ואמרה זה להעיר שמפאת הצדק והיושר היה ראוי שיפקדה האלקים כפי עניה ולחצה, וזהו אם ראה תראה בעני אמתך, רוצה לומר אם אתה תשיג ותדע עניני הפרטים וזכרתני

ולא תשכח את אמתך שלא יהיה לפניך שכחה, הנה אז בלי ספק תתן לאמתך זרע אנשים, רוצה לומר בנים זכרים שהוא זרע הנתלה באנשים, וכאשר יהיה זה נדרה שתתנהו לה' כל ימי חייו כמו שזכרתי. וכבר אחז"ל במסכת ברכות (פ"ה ל"א ע"ב) אמ"ר אלעזר חנה הטיחה דברים כלפי מעלה שנאמר ותתפלל על ה' ובכה תבכה. וכן אמרו במדרש שמואל (פרש' ב') אמרה חנה אם מן העליונים אנו? אל נמות, ואם התחתונים אנו? נפרה ונרבה כתחתונים. ועוד אמרה לפניו רבונו של עולם מכל אכלוסין שיש לפניך אין אתה פקדני כאחד מהם. ובמה שאמרה חנה ה' צבאות אמרו ז"ל שם (שם) אמר הקב"ה לחנה מתחילת ברייתו של עולם לא קלסני אדם בה' צבאות אלא את, חייך שמבניך עומד ופותח בו, הה"ד (שמו' א' ט"ו) כה אמר ה' צבאות פקדתי. ועוד אמרו שם (שם פר' א') כל מעשה אשה זו בכפלים, כעסה בכפלים שנאמר וכעסתה צרתה גם כעס, מנתה בכפלים שנאמר מנה אחת אפים, בכייתה בכפליים שנאמר ובכה תבכה, ראייתה בכפליים שנאמר ראה תראה, נדרה בכפליים שנאמר ותדר נדר. ועוד אמרו שם (ברכות פ"ה ל"א ע"ב) אם ראה תראה, אם ראה מוטב, ואם לאו תראה שאסתתר לפני אלקנה בעלי וישקני מי סוטה ואתה אי אתה עושה תורתך פלסתר, דכתיב (במדב' ה' כ"ח) ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא ונקתה ונזרעה זרע. ועוד דרשו (מ"ש פר' ב') אם ראה תראה אם ראה בצערי תראה בעבורי תראה בלידתי. ואמנם במה שאמרה זרע אנשים הרבו הדעות במדרש, (שם שם), אמרו וזכרתני בזכרים ולא תשכח את אמתך בנקבות, ונתת לאמתך זרע אנשים, ריב"ל אמר שלא יהיו פניו דומין לא לקוף ולא לסריס. ד"א אנשים צדיקים. ד"א אנשים נביאים. כד"א (במדב' י"א כ"ז) וישארו שני אנשים במחנה. ד"א זרע ששקול כשני אנשים, שנאמר (תלים צ"ט ו') משה ואהרן בכהניו ושמואל בקראי שמו. ד"א זרע שימשח שני אנשים והם שאול ודוד. ומורה לא יעלה על ראשו שם (נזיר פ"ט ס"ו ע"א) חלקו בזה ר' נהוראי אומר שהיה נזיר עולם כשמשון, ור' יוסי אומר שלא היה עליו מורא של בשר ודם כי אם מורא שמים:

פסוק יב

והיה כי הרבתה וגומר. ספר שבהיותה מרבה בתפלה ותחנונים עלי הכהן היה שומר את פיה ומעיין באריכות תפלתה, אם בכמותה שהיתה ארוכה ואם באיכותה שקולה לא ישמע והיתה מדברת על לבה, ולזה חשבה עלי לשכורה משני הצדדים האלה: ויאמר אליה עלי וגו'. אחשוב שעלי לפי שאלקנה ונשיו היו באים שמה שנה בשנה היה אוהב אותם, ולפי שפעמים ראה זה לחנה חרה אפו על היותה משתכרת ואמר אליה עד מתי תשתכרין הסירי את יינך, ולא אמר זה על השכרות והיין אשר שתתה כבר, אבל היה

זה לעתיד עצה נכונה שלא תוסיף עוד לשתות יין ולא תשתכר, וזה שאמר עד מתי תשתכרין, רוצה לומר בכל יום ויום והיא חרפה ובוז רב, ולכן היה מהטוב כדי שתתרחק מהשכרות ושתסיר ממך שתיית היין מכל וכל, כי היה (כמו שזכר המדיני) ראוי לאדם לתקן המדות המגונות שיקרה לו כמו יקרה למאשרי המקלות שיטו אותם לצד המנגד בתכלית ההטייה, כדי שישארו אחר כך כשיונחו לטבעם בדרך הממוצע, ועל זה הדרך צוה עלי לחנה שלהרחיק השכרות תתרחק משתיית היין כל שהוא, שהוא הקצה המנגד, והותרה השאלה הרביעית. ובמסכת כתובות פרק אעפ"י (דף ס"ה ע"א) תנא כוס אחד יפה לאשה שנים גנות הוא לה שלשה תובעת בפה ארבעה אפילו חמור תובעה אינה מקפדת וכו'. והוא למוד מעולה והיותר טוב הוא שלא תשתה כלל. ובמדרש שמואל (פרש' ב') דרשו מזה המקום תנאי התפלה, אמרו והיה כי הרבתה להתפלל, מכאן שכל המרבה בתפלתו נענה, מדברת על לבה, מכאן למתפלל שצריך לכוין לבו, רק שפתיה נעות, מכאן שצריך לחתוך בשפתיו, וקולה לא ישמע, מכאן שצריך שלא ישמיע קולו בתפלתו מאד, ויחשבה עלי לשכורה, מכאן לשכור שאסור להתפלל:

פסוק טו

ותען חנה ותאמר וגומר. אמרו המפרשים שחנה השיבו לא אדני איני שכורה כמו שחשבת אבל אשה קשת רוח אנכי. ורש"י כתב [במסכת ברכות] (פ"ה ל"א ע"ב) לא אדון אתה בדבר הזה, גלית עצמך שאין רוח הקדש שורה עליך כיון שחשבתני שכורה. ואני אחשוב שהפסוק הזה מסורס, שאינה אשה קשת רוח בעלת כעס ושאינה גם כן שכורה שהם דברים מתחלפים, וזהו לא אדני אשה קשת רוח אנכי וגומר, כלומר אדני לא אשה קשה רוח אנכי ויין ושכר לא שתיתי, רוצה לומר אין זה לעזות לבבי וקשיו והיותי אשת מדינים, וגם כן אין זה מפני שכרות כי אני יין ושכר לא שתיתי, ושללה חנה אם כן בזה שתי המדות המגונות האלה שהיה אפשר לחשוב בה ברבוי דברים. וביאר' שהאמת בענינה הוא ששפכה את נפשה לפני ה', והוא רמז להגדת רצונה בכוונה מופלגת, כאמרו (תהלים ק"ב א') ולפני ה' ישפוך שיחו ואמרו (שם ס"ב ט') שפכו לפניו לבבכם, כי התפלה אין צריך שתשמע לפני אדם ולכן הספיקה שפיכת נפשה לפני ה' לא לפניו:

פסוק טז

ואמרה עוד (טז) אל תתן את אמתך לפני בת בליעל, ופירשוהו המפרשים באחד משני פנים, אם שאמרה שלא יחשבה כבת בליעל או שלא יפרסם דבריו אלה שדבר בפני פנינה שהיא בת בליעל כתרגום יונתן, לפי שמרוב שיחה (והוא דבור הצרה וספור המצוקה)

ומרוב כעסה שכעסתה פנינה דברה עד הנה ולא מפני שכרות. ואני אפרש הכתוב על דרך הפסוק הקודם, אחרי שביארה הנה שלא היה זה מפני שכרות הוסיפה לבאר שאינו גם כן להיותה קשת רוח דברנית זדונית, ולזה אמרה אל תתן את אמתך לפני בת בליעל כבת בליעל, לומר שמרוב שחי וכעסי ומפני זדוני דברתי עד הנה כי אין זה כן, אבל היה לבד לשפוך נפשה לפני ה' כמו שזכרה:

פסוק יז

ויען עלי ויאמר וגומר. ידמה שעלי עדין היה מסתפק בענינה, ולכן היתה תשובתו לכי לשלום לעורר אותה שתלך משם, והיו דבריו אם בדרך נבואה או בדרך תפלה לכי לשלום ואלקי ישראל יתן את שלתך, רוצה לומר אל תתכעס עם פנינה צרתך ואל תתרגז עמה, כי היה יודע ענינה או שהגידה לו הדבר בפרט, ולכן אמר לה לכי לשלום ואל תרגזו בדרך, גול על ה' דרכך ובטח עליו כי הוא יתן את שלתך אשר שאלת מעמו. וחכמינו זכרונם לברכה אמרו בפרק אין עומדין (ברכות ל"א ב') אמר רבי אלעזר מכאן לחושד בכשרים בדבר שאין בהם שצריך לו לפייסם, ולא עוד אלא שצריך לברכם, שנאמר ואלקי ישראל יתן את שלתך. ובמדרש שמואל (סוף פר' ב') אמרו שלתך לרמוז על שלייתה היוצאת מבין רגליה, ושיעדה שיתן האל יתברך הבן ששאלה מעמו:

פסוק יח

וחנה השיבתו (יח) תמצא שפחתך חן בעיניך, ופירשו המפרשים שבקש' ממנו שיתפלל עליה, או שמצאה חן בעיניו בדבריו כאמרו (רות ב' י"ג) אמצא חן בעיניך אדוני כי נחמתני. ולפי שאמרה תמצא שפחתך בלשון עתיד, ולא אמרה מצאה בלשון עבר, יהיה פירושו אצלי שאמרה חנה לעלי עם היות שעתה חשבתני לשכורה, הנה אם יתן ה' את שלתי (כמו שאמרת) עוד יבא זמן שתמצא שפחתך חן בעיניך ותחשבני לאשה יראת ה' היא תתהלל, כמו שקרה אחרי כן. וזכר הכתוב שמיד אחרי הדברים האלה כלם הלכה האשה לדרכה ותאכל ופני הכעס לא היו לה עוד. כי בטחה בתפלתה ובמה שבשרה עלי ואלקי ישראל יתן את שלתך, וזה יודיע שפעמי' רבות האנשים והנשים לבם אומר להם מה שיהיה ובדרש (מ"ש סוף פ"ב) אמרו ותלך האשה לדרכה מהו לדרכה? שפירסה נדה כמו (בראשית ל"א ל"ה) כי דרך נשים לי:

פסוק יט

וישכימו בבקר וישתחו וגומ'. זכר שהשכימו בבקר לפי שאחז"ל (ספרי פר' ראה מ"ד קע"ג) כל פניה שאתה פונה (מן המקדש) יהיה בבקר ושהשתחוו לפני ה' להפטר מהרב יתברך. וישובו ויבואו אל ביתם הרמתה, רוצה לומר שלא הלכו לרמה לבית פנינה כי

אם הרמתה לבית חנה, ואמרו אל ביתם לרמוז לאלקנה ולחנה, ולהיותו שם בביתה ידע אלקנה את חנה אשתו ויזכרה ה' שזכר תפלתה ושם דמעתה בנאדו:

פסוק כ

ויהי לתקופת הימים, רוצה לומר אחרי עבור שלשים יום מהקף הלבנה אז ותהר חנה, ובמלאת הימים ותלד בן זכר. ובמדרש שמואל אמרו שחנה נפקדה בת מאה ושלשים שנה כיוכבד. ולדעת ר' אליעזר בראש השנה פ"ק (דף י"א ע"א) נפקדה שרה ורחל וחנה ביום תרועה. ואמר ותקרא חנה את שמו שמואל כי מיי' שאלתיו, והיה ראוי מפני זה שיקראהו שאול, והמפרשים לא נתנו בזה טעם נכון. ואחשוב בו אחד משלשה ענינים. אם שכוונה בזה השם ששמו האל בעולם ולכן קראתו שמואל, לומר שהאל שם אותו, ואמרה כי מיי' שאלתיו, רוצה לומר אני שאלתיהו ממנו והוא שמו בתוך מעי, ואם שכוונה בזה השם ששמואל היה מהאל יתברך ומסבתו, ויהיה שמואל כמו שמאל שהיה מהאל, וזהו אמרה גם כן כי מיי' שאלתיו וממנו היה ונמשכה תולדתו. ואפשר עוד לומר ששמואל הוא שמו אל, כי כל הדברים האלקיים יקראו בשם הקב"ה, כמו שקרא למזבח (בראשית ל"ג כ') אל אלקי ישראל, והנביא אומר (ישעי' ט' ה') ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור וגו'. ולפי ששאלה את שמואל מאת ה' והוא יתברך נתנו וקראה בשמו שמואל:

פסוק כא

ויעל האיש אלקנה וגו'. אמר שאלקנה בבוא המועד בשנה האחרת בחג הסכות עלה הוא וכל ביתו אל בית המקדש לזבוח לה' את זבח הימים, רוצה לומר זבח שהיה עושה מימים ימימה כמו שזכר. ובאמרו ואת נדרו, רמז למה שנדר ליי' לעלות שמה שנה בשנה, או יהיה הכוונה על נדריו שהלך לאכלם שמה, כמו שאמר (דברי' י"ב ו') והבאתם שמה וגו' ונדריכם ונדבותיכם. והמפרשים פירשו נדרו, נדר קרבן ליי' על הבן הנולד לו:

פסוק כב

וזכר שחנה לא עלתה שמה אותה שנה, לפי שאמרה לאישה שתתמהמה עד הגמל הנער וגו' ותשלם יניקתו ואז תביאהו ונראה את פני ה' ואז ישב שם עד עולם, רוצה לומר שנים רבות, ואמרה זה לפי שיראה ופחדה מהנער לילדותו. שמא יחלה מפני הדרך. וחז"ל (ראש השנה פ"א י"א ע"א) אמרו שחנה ילדה לשבעה חדשים ושני ימים, וכפי מה שיורה פשט הכתוב ראוי שנאמר שלא הוליכו את שמואל לפני עלי בזמן המועד, כי אם כאשר גמלתהו באותה זמן שנשלמה יניקתו, אם שנאמר שהיתה ההנקה עשרים וארבעה חדשים או איזה זמן שיהיה. ואמרו חז"ל במדרש שמואל (פ' ב') חנה על ידי שרבתה בתפלה קצרו ימיו של שמואל. ואמרו זה להעיד על נבואת חנה, שבמה שאמרה

חנה וישב שם עד עולם נתנבאה ששמואל יחיה נ"ב שנים, לפי שהיא אמרה כל ימי חייו, ואמר' עוד עד עולם עולם האמור בלוים הוא, שהיו משרתים חמשים שנה, שנ' (במדבר ח' כ"ה) ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה. הנה א"כ ישב שמואל שם כל ימי חייו שהם חמשים שנה, ועם ארבעה ועשרים חדשים שינק עד הגמל הרי לך שנים וחמשים שנה שחיה שמואל לדעתם. והנה אדבר אחר זה במספר ימי שמואל וזקנתו בפרשה הרביעית:

פסוק כג

ויאמר לה אלקנה אישה וגומ'. לפי שחנה אמרה בדבריה שלשה דברים, האחד שלא תעלה עד הגמל הנער, והשני שאז תביא את הנער שמה, רוצה לומר מיד אחר גמלה אותו תביאהו ולא תתאחר עמו עוד, והשלישי שישב עד עולם, רוצה לומר שנים רבות כפי הפשט או חמשים שנה כפי הדרש, בעבור זה השיבה אלקנה לשלשתם, ואמ' עשי הטוב בעיניך, על מה שאמרה והביאותיו ונראה את פני ה', רוצה לומר עם היותו דבר זר שילד כל כך קטן אחרי היניקה תוליכהו שמה עכ"ז עשי הטוב בעיניך, ואמ' עוד שבי עד גמלך אותו, וזה נגד מה שאמרה עד יגמל הנער שלא תלך למקדש עד שתגמלהו, כי חנה לא היתה מחוייבת ברגל לפי שאין החיוב כי אם על הזכרים, ואמר עוד אך יקם ה' את דברו, על מה שאמרה וישב שם עד עולם, רוצה לומר אך הדבר שאמרת עליו שישב שם עד עולם האל יתברך יקימהו כי יחיה שנים רבות ויקם ה' את דברו, ויהיו לפי זה כנוי דברו חוזר לשמואל, כלומר יקם ה' את דברו של שמואל אשר דברה חנה עליו באמרה וישב שם עד עולם. והמפרשים אמרו שכינוי דברו יחזור להקב"ה, שיקם ה' את דברו הטוב אשר דבר ביד עלי לחנה, שאמר ואלהי ישראל יתן את שלתך וגו'. אבל זה הוקשה אלי לפי שחנה לא שאלה כי אם שיתן לה השם יתברך זרע אנשים, ועליו אמר עלי ואלקי ישראל יתן את שאלתך אשר שאלת מעמו וזה כבר נתקיים כאשר ילדה את שמואל, וא"כ איך יאמר עליו אלקנה אך יקם ה' את דברו? (מ"ש פרש' ג') וחז"ל דרשו שהיתה בת קול יוצאת ומתפלצת עתיד לעמוד צדיק ושמואל שמו, וכל אשה שהיתה יולדת בן קראתו שמואל שמא זה הוא, כיון שרואין מעשיו אומרין אינו זה, ועליו התפלל אלקנה אך יקם ה' את דברו שיהיה זה אותו צדיק. ורש"י כתב לפי הפשט אך יקם ה' את דברו אשר דבר ביד משה, שנ' (דברים י"ח ט"ו) נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך ה' אלקיך שיהא זה שקול כמוהו, כמו שאמר (תלים צ"ט ו') משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו, ומה שכתבתי אני יותר נכון אצלי כפי פשט הכתובים וסדרם:

פסוק כד

ותעלהו עמה כאשר גמלתהו וגו'. זכר שחנה העלתה את שמואל עמה כאשר גמלתהו, כי עם היותו נער רך ויחיד לבני אמו לא נמנעה להסירו מבין שדיה אבל מיד הוליכתו למקדש, וממה שאמר כאשר גמלתו, למדנו שהיא הניקתהו וזה להיות חלב אם יותר נאות לנער מחלב זולתה, ולזה דקדקה מרים הנביאה שתינק יוכבד את משה בנה. ואמר שהוליכה עמו פרים שלשה ואיפה אחת קמח ונבל יין, ויראה שהדברים האלה שהביאה בלתי מתיחסים, כי היה ראוי שתביא יותר קמח ויותר יין כפי ערך שלשה פרים. ורש"י כתב איפה קמח ונבל יין לכל פר ופר. ורלב"ג פי' שהיו הפרים לעולה והקמח למנחות והיין לנסוך לה' ולכן היה הקמח והיין מעט כפי הצריך למנחו' ולנסוך היין. ונכון לומר שהיה פר אחד והקמח והיין לאכילתם בשילה, ושני הפרים האחרים היו לקרבן אחד בעד חנה היולדת ואחד בעד שמואל בנה. והנה יורה על זה מה שאמר (כה) וישחטו את הפר, ששחטו את הפר שהיה לאכילת' ואחר זה הביאו את הנער אל עלי, רוצה לומר עם שאר הפרים, ואמרו וישחטו ויביאו רומז לאלקנה ולחנה אשתו, ואמרו והנער נער ירצה שעם היות הנער נער רך לא נמנעו מהביאו לשרת לפני עלי ובמדרש (מ"ש פרש' ג') אמרו שהיה בן שתי שנים ועל כל שנה ושנה אמר נער נער ותאמר בי אדוני וגו'. פירשו המפרשים בי אדוני בתחנה ממך שתתן עיניך על זה הנער ותלמדהו תורה, כי אנכי האשה שהתפללה עליו והאל נתנו אלי ואנכי החזרתי לו השאלה. ורלב"ג כתב שהיה עלי מרחיק לקחת הילד להשאר שם לילדותו, כי לא היה זה מדרך הלוים הבאים לעבוד עבודה כי אם שיבואו מבן חמש ועשרים שנה, ולכן התחננה חנה אליו שישאר שמה הנער אצלו, לפי שהיה לידתו אנוס על פי תפלתה ונתנו אליה על זה התנאי, ולכן היתה מעתה משאלת אותו להם, ולשני הפירושים האלה הנה יחסר העקר בכתוב, שאמרה בי אדוני אנכי מתחננת לפניך ולא זכר הכתוב כלל מבקשתה. ולכן אחשוב בזה שלפי שאלקנה וחנה אשתו שניהם יחד הביאו את הנער אל עלי כמו שאמר, חששה חנה שמא עלי יספק עליה השאלה החמשי' אשר עשיתי בפרשה הזאת, והיא איך אלקנה לא עשה הנדר להיות שמואל נזיר ועשאו חנה? בהיות כפי הדין האיש מדיר את בנו בנזיר ואין האשה מדרת את בנה, לכן אמרה חנה אדוני אל תחשוב שלפי ששנינו אנחנו בשוה מביאים זה הנער שבשוה וערך אחד גם כן היינו שותפים בו אלקנה אישי ואנכי אשתו אינו כן, כי בעבורי ובסבתי לבד נולד הנער, וזהו בי אדוני רוצה לומר בעבורי אדוני היה זה הנער הנז'. וביאר' למה היה בסבת' ולא בסבת בעלה ואמר' אני האש' הנצבת עמכה במקום הזה להתפלל אל ה', וכיון שאנכי הנצבת כאן ולא אלקנה הנה א"כ בי

ובסבתי היה הנער, וכמו שאנכי נצבתי במקו' הזה ולא אלקנה ככה (כז) אל הנער הזה התפללתי אני, רוצה לומר והוא אלקנה לא התפלל עליו לא במקום הזה ולא בביתו או במקו' אחר, וא"כ בי ובסבתי היה גם כן הנער מפאת התפלה. עוד אמרה ויתן ה' לי את שאלתי וגו', רוצה לומר האל יתברך לי נתנו ולא נתן הנער לאלקנה אישי, ומזה הולידה תולדה החוייבת, והיא (כח) וגם אנכי השאלתיהו לה', רוצה לומר כמו שאנכי נצבתי על משמרתי עליו ואנכי התפללתי עליו והאל יתברך לי בייחוד לבד נתנו, הנה אם כן יש יכלת בידי להדירו ולתתו לה', וזהו וגם אנכי השאלתיהו לה' כל הימים. הנה התבארו הפסוקים והותרה השאלה החמשית: ואמרה השאלתיהו לה' בלשון השאלה, לומר שאינו במתנה גמורה לשיקחהו לו האלקים וימיתהו, כי אם בהשאלה לעבדו ויהנו ממנו גם כן אביו ואמו, ולהעיר כי תמיד תשאר חזקתה עליו להיו' בנה וחי תאמ' השאלתיהו לה'. ומה נאה מאמר הדרש שאמרו ז"ל במדרש שמואל (פרש' ג') באותה שעה נצנצה בה רוח הקדש ואמרה כל זמן ששמואל קיים שאול המלך קיים, וזהו כל הימים אשר היה הוא שאול לה'. ואמרו וישתחו, רומז לאלקנה, שהודה בנדר חנה אשתו והשתחווה לה', או ירמוז לשמואל שחנכו אותו להשתחוות לה'. וגם אפשר לומר שעלי בשמעו הנס הזה הוא השתחוה לה':

פרק ב

פסוק א

ותתפלל חנה ותאמר עלץ לבי וגו'. חכמינו ז"ל במסכת מגלה (פ"א י"ד ע"א) מנו חנה מכלל הנביאות, וכן תרגם יונתן בן עוזיאל וצליאת חנה ברוח נבואה מן קדם ה'. ותרגם כל דבריה בהגדת העתידות, אם בעניני שמואל והתשועות שיעשה בישראל מיד פלשתים ובבני בניו שיהיו משוררים לה' עלי עשור ועלי נבל, ואם במלכי האומות עם כנסת ישראל ומלחמותיהם. ותרגם אין קדוש כה' על מלך סנחריב, ופסוק אל תרבו תדברו על נבוכדנצר מלכא, ופסוק קשת גבורים חתים על מלך יון, ופסוק שבעים בלחם נשכרו על בנוהי דהמן, ופסוק ה' ממית ומחיה והפסוקים הנמשכים אליו על גמול הצדיקים בגן עדן ועונש הרשעים בגיהנם, ופסוק ה' יחתו מריביו על גוג ומגוג ומלך המשיח. ואין ספק שחנה דברה עתידות הרבה, אם במה שאמרה וישב שם עד עולם כפי מה שדרשו חז"ל על ימי חיי שמואל, (מ"ש פר' ג') ובמה שאמרה עוד כל הימים אשר היה הוא שאול לה' כמו שדרשו (שם) אותו על ימי חיי שאול. וגם כפי הפשט אין המלט משנאמר שנבאה על מלכות שאול ועל מלכות דוד ע"ה, במה שאמרה ויתן עוז

למלכו וירם קרן משיחו כמו שאבאר ב"ה. אבל מה היתה מדרגת' בנבוא', ואיך היתה מנבאה בהשתמשו' החושים שהוא בחלוף מה שהסכימו עליו המחברים כלם, ולמה אמר הכתוב ותתפלל חנה, וקראו הכתוב תפלה ולא כנה הדברים כאלה בשם נבואה, הנה הוא אצלי לפי שאין ספק שחנה אחרי שילדה את שמואל בסבתו קבלה הכנה רבה לנבואה שלא היה לה קודם לכן ונצנצה בה רוח הקדש, לא לשתתנבא במדרגה שלמה כישעיהו וירמיהו ושאר הנביאים, וכדבורה אשה נביאה שדבר אליה האלקים ובאה בשליחותו לברק, כמו שאמרה (שופטי' ד' ו') הלא צוה ה' אלקי ישראל לך ומשכת בהר תבור וגו', כי חנה לא הגיעה למעלה כזאת, אבל היה ענינה מדרגת המדברים ברוח הקדש כדוד ושלמה, ולכן היו דברים בהשתמשות החושים, ומהבחינה הזאת כנה אותם בשם תפלה ואמר ותתפלל חנה, כי היו הדברים בבחינת עצמה תפלה ותחנונים לאל יתברך ומצד שעשה הקדוש ברוך הוא את כל שאלתה ושכל הדברים אשר בקשה בתפלתה קוימו ויצאו דבריה נבואיים, ומזאת הבחינה כתבו חז"ל שהיתה חנה נביאה, כמו שמנו שם גם כן דוד ושלמה. ומאשר היתה תפלתה כאשר הביאה שמואל בנה אל המקדש, ראוי הוא שיפורשו הדברים בעניני שמואל ומעשיו לא במה שקרה אחרי מותו כדרך יונתן. והנ' אמר ותתפלל חנה ותאמר וגו', הנה התפלה בעצם ואמת היא בפסוק האחרון ה' יחתו מריביו. ולפי שאחז"ל (ברכות פ"ה ל"ו ע"א) לעולם יסדר אדם שבחו של מקום תחלה ואח"כ יתפלל, ראתה חנה לעשות כן, כי היא סדרה ראשונה שבחי המקום ואח"כ עשתה תפלתה, ולזה אמר ותתפלל חנה ותאמר, רוצה לומר שחנה התפללה תפלתה ואמרה קודם התפלה עלץ לבי בה' וגומ', הנה אמרו ותתפלל חנה אמרו על הפסוק האחרון, ואמרו ותאמר היא האמירה הקודמ' לכל התפלה בספר' שבחו של מקום. ואמרו המפרשים בפי' הפסוק לבי שהיה עצב עתה ישמח בה' וכבודי שהיה שוכן לעפר עתה ירום ויגבהה קרני ומלכותי. או יהיה רמה קרני לנגח את אויבי, וכן רחב פי על אויבי שהם פנינה וקרוביה לפי ששמחתי בישועתך, ואמר' זה לפי שהעקרה לבה עצב ודל כבודה וקולה לא ישמע. ואני אחשוב שאמרה זה כדי להשיב ראשונה לדברי אלקנה אשר דבר אליה, ושנית לדברי עלי אשר אמר אליה שם, וזה לפי שאלקנה אישה היה מדבר על לבה דברים ניחומים ולא היו מתישבים אצלה, כי הוא אמר אליה חנה למה תבכי ולמה ירע לבבך וגו', לומר שתשמח עמו ולא תתעצב בהעדר הבנים, עוד אמר הלא אנכי טוב לך מעשרה בנים להגיד שגדול כבודה עמו, ולהשיב לזה אמרה חנה עלץ לבי בה', רוצה לומר עם כל דברי בעלי שאמ' ולמה ירע לבבך, הנה לא שמח לבי עמו ועם דבריו אבל עתה בה' עלץ ושמח לבי, ואף שבעלה אמר הלא אנכי טוב לך

להעיר על הכבו', והנה לא היה כן כי לא רמה קרני וכבודי כדבריו כי אם בה' עתה. ואם עלי הכהן קללני קללה נמרצת על שהיו שפתי נעות וקולי לא ישמע הנה עתה רחב פי על אויבי, והסבה בכל זה כי שמחתי בישועתך כי התשועה האלהית היא המשמחת המכבדת המרחבת את פיה לא דבר אחר. והבן הדברים שחנה אמרה שלא יחשוב אדם שהיתה שמחתה וכבוד' עם הילד אינו כן כי אם בה' ובתשועתו מאשר בא מאתו הנער, לא בבחינת הילד עצמו כי אם בבחינת הנותן אותו ית':

פסוק ב

אין קדוש כה' כי אין בלתך וגו'. אמרו המפרשים שבפסוק הראשון הזה נתנה שבח לאל יתברך על שפקד אותה ואמרה שאין קדוש כה' להתפלל בבית מקדשו, והפסוק השני אמרה כנגד פנינה שהיתה מדברת נגדה גבוהות ודברי עתק. ואני אחשוב שלפי שחנה אמרה עלץ לבי בה' וגו' לומר שהיתה לידתה בדרך נס ופלא אלקי, והיה לאומר שיאמר שענין לידתה היתה בטבע ולא מסבת האל יתברך, שהוא להיותו נבדל מהחמריות וגבוה מעל גבוה לא ישגיח ולא ידע הדברים השפלים האלה ולא יתבונן בהם, לזה רצתה להודיע שזו באמת מחשבה נפסדת, כי הנה האלוה יתברך עם היותו קדוש ונבדל (כי הקדושה אינה כי אם ההבדל וההפרד מהחמריות) הנה עם כל זה הוא יודע הדברים השפלים כלם ומשגיח בהם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו, וזהו שאמר' כמודה בהקדמת החולק אין קדוש כה', רוצה לומר אמת הוא מה שאמרת כי אין קדוש ונבדל בכל הנבדלי', ולפי שלא נאמ' פחות ויתר עליו עם שאר הנבדלים (כי אין לו עמהם שום יחס בזה) אמרה אין בלתך, רוצה לומר כי אין קדוש בלתי האל, אבל עם הוראת ההקדמה הזאת (ג) אל תרבו תדברו גבוהה, רוצה לומר שהוא גבוה מעל גבוה ומפני זה לא ישגיח אינו כן, ואל תשעו בדברי שקר דברי הפלוסופים ואל תתעסקו בחקירותיהם, אבל יצא עתק מפיכם ותדברו דברים עתיקים ואמתיים, והם כי אל דעות, רוצה לומר יודע הדברים אשר בכאן כלם ולו נתכנו עלילות, רוצה לומר שהוא המשגיח גדול העצה ורב העלילה ולא יאותו המעשים כלם כי הם מאתו ובידו. ובמדרש שמואל (פרשה ה') אמרו חז"ל אין צור כאלקינו אין צייר כאלקינו. והביאו שם המשלים רבים מהפועל הטבעי לפועל המלאכות, ואני אזכרם בשירת דוד:

פסוק ד

קשת גבורים חתים וגומר. פירוש אלה הפסוקים אצלי, שאחרי שהניחה בכלל שאל דעות ה' ולו נתכנו עלילות ביארה זה בפרט ואמרה, אם תראו בענין הכבוד והשררה שקשת גבורים, רוצה לומר גדולתם וחזקם באפס יד ישבר ובהרף עין חתים הגבורים

ההם, והנכשלים שהם האנשים החלשים ופחותים בפתע אזרו חיל, ואם תראו גם כן (ה) שבעים בלחם נשברו, רוצה לומר אותם שהיו שבעים באו לרעב ולחוסר כל עד שנשכרו לעבוד עבודה עד ככר לחם, וההפך ברעבים שלא היה להם לאכול חדלו, כלומר חדלו מלהיות נשכרים, ואם תראו גם כן בענין הבנים שעקרה ילדה שבעה, רוצה לומר בהיותם בלתי ראויה להוליד ילדה בנים הרבה, ובהפך מה שהיתה רבת בנים אומללה מהם, הנה שלשת הדברים האלה שתראו בהם עולם הפוך דעו נא וראו שאינם במקרה, אבל סבתם הוא האלוה יתברך אין עוד מלבדו, ולזה חזרה להזכירם ביחסה אותם לאל יתברך והתחילה במה דסליקת מיניה שהוא עד עקרה ילדה שבעה ורבת בנים אומללה, ועליו אמרה (ו) ה' ממית ומחיה וגו' כלומר ה' ממית בני רבת הבנים ומחיה בני העקרה. ואמנם בענין העושר אשר זכר הנה האלוה יתברך הוא גם כן סבתו, (ז) כי ה' מוריש ומעשיר לא בכמות קטן אבל משפיל אף מרומם, וזה אם כן בענין העוני והעושר הנזכר. ואמנם בענין הכבוד שזכר גם כן האל הוא סבתו, כי הוא (ח) מקים מעפר דל מאשפות ירים אביון, ולא אמרה זה על העושר כי אם על הכבוד שמרים האל יתברך הדל והנבזה מאשפות. ועם היות כבודם חדש עמהם, הנה ברצות ה' יושיבהו עם נדיבים והם זקני הכבוד והמעלה, ואף המלכות שהוא תכלית הכבוד והעילוי פעמים ינחילהו את הפחות הנבזה הדל שזכר, וזהו וכסא כבוד ינחילם. ואמרו שאין בזה עול וחמס לשאר האנשים המושלים בקרב הארץ, לפי שלה' מצוקי ארץ, רוצה לומר עמודי הארץ וישת עליהם תבל, ואם הוא יתברך ברא העולם והטביעו על מה שהוא איך לא ימליך בתוכו את בן טבאל? ואיך לא יעשה בו כרצונו? ולפי זה לא באו הדברים נכפלים, ולא נאמרו המאמרים האלה על ענינים פרטיים על חנה או על שרה ועל רחל או על יוסף כמו שדרשו אותם חז"ל במדרש שמואל (שם), כי אם בדרך כלל על עניני העולם ותהפוכותיו שהם מאת ה'. והמפרשים פירשו ה' ממית ומחיה על ענין תחיית המתים:

פסוק ט

רגלי חסידיו ישמר ורשעים בחשך ידמו כי לא בכח יגבר איש. לפי שאמרה שהקדוש ברוך הוא עושה ההפכים והדברי' השונים ממית ומחיה מוריש ומעשיר, אמרה שלא יחשב שיש בזה אצלו שנוי ושהוא מתנחם ומתחרט ממה שיעשה ולכן יעשה הדבר בהפכו אחריו אינו כן, אבל השנוי כלו הוא בסבת המקבלי', כי רגלי חסידיו ישמור אותם תמיד אם בעושר ואם בכבוד ולא ישנה אותם מטוב לרע, אמנם הרשעים בחשך ידמו ולכן אם הם חיים ימיתם ואם עשירים יורישם ואם נכבדים יושיבם עד עפר. ואחרי שזכרה שלשת המינים בני כבוד ומזוני וביארה שכלם מסובבים מאתו יתברך ושאינו

שנוי בו כי הוא בסבת המקבלי', נתנה גזרה כוללת על כל הדברים שזכר' כי לא בכח יגבר איש, רוצה לומר שאין הדבר תלוי בכחם וגבורתם כי אם בצדקתם וברצון האל, לפי שהוא אל דעות ולו נתכנו עלילות כמו שהניחה בראשונה, ולכן נתעלסה בה' בהולדת בנה כי מאתו הכל:

פסוק י

יי' יחתו מריביו וגו'. פירשו המפרשים ה' יחתו מריביו מריבי הצדיקים ועליו בשמים ירעם על כל אחד מהרשעים המריבים. והאמת הוא שזו היא תפלתה על שמואל בנה, כי מה שאמרה עד הנה הוא הקדמה כמו שזכרתי, וכוונתה לומר שהאל יתברך יעשה חמשה חסדים לשמואל בנה. האחד אמרה ה' יחתו מריביו, רוצה לומר ה' בחסדך שיחתו המריבים עם שמואל שהם הפלשתים. השני עליו בשמים ירעם, רוצה לומר בעבור שמואל ועליו האל יתברך ירעם בשמים, וכן היה זה ונתקיים כמ"ש (בספ' סי' ז' י') וירעם ה' בקול גדול על פלשתים, וג"כ נכלל בזה מה שאמר שמואל (סי' י"ב י"ז) הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קולות וגו', שהאל יתברך בעבורו נתן קולות ורעמים מן השמים. השלישי אמרה ה' ידין אפסי ארץ, רוצה לומר ה' בחסדך ששמואל ידין אפסי ארץ, רוצה לומר שיהיה שופט ישראל. הרביעי אמרה ויתן עוז למלכו וזה היה תפלה, שאם שמואל ימשח בימיו מלך על ישראל כמו שצותה התורה, הש"י יתן לאותו מלך עוז וגבורה רבה, והנה נתקיים זה בשאול שהיה המלך הראשון שמשח שמואל והמלך הראשון שהיה בישראל, שנתן האל יתברך אליו רוח עצה וגבורה. והחסד החמישי הוא וירם קרן משיחו, רוצה לומר אם מלך אחר ימשח גם כן ירום ויגביה מעלתו ומלכותו וזהו היה דוד שרמה קרנו ומלכותו בישראל, ובמסכת מגלה (פ"א י"ד ע"א) אמרו, דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותן, שאול ויהוא בן נמשי שנמשחו בפח השמן לא נמשכה מלכותן. ואחשוב שלזה כיון דוד באמרו (תהלים צ"ב י"א) ותרם כראם קרני בלותי בשמן רענן. הנה א"כ במה ששאלה חנה על שמואל בנה מהאלוה יתברך ומאשר נתקיימו כל דבריה ונעשו שאלותיה ידענו שרוח ה' דבר בה ומלתו על לשונה: ואין ספק שהיו ישראל יודעים מה שצותה התורה בהקמת מלך, ולכן התפללה חנה שיהיה שמואל בנה שופט ונביא ויעשה אותות ומופתים בשמים ובארץ ושהוא ימשח המלכים, ולא שאלה שיהיה הוא מלך ישראל, לפי שידעה שלא תסור שבט מיהודה לדעת המפרשים וגם לדעת כולי עלמא מזרע לוי לא היה ראוי שימלוך, ולהיות בנה משבט לוי היה די בהיותו שופט וחכם חרשים והיותו נביא אלקים והיות המלכים נמשחים על ידו. הנה עם מה שאמרתי התבארה תפלת חנה ומה שבקשה על שמואל בנה, וידענו למה נשנו הדברים והותרה

השאלה הששית: וחז"ל (מ"ש פרש' ה') דרשו הפסוקים באופנים אחרים ולא זכרתים להיותם רחוקים מדרך הפשט, וידענו עם זה מדרגתה בנבואה ביראת השם ושהיתה באמת אשה יראת ה' היא תתהלל:

פסוק יא

פרשה שנית בעניני בני עלי, רוצה לומר חטאם והנבואות שנאמרו עליהם ועונשם. תחלתה וילך אלקנה הרמתה וגו', עד ויגדל שמואל וה' היה עמו וגו', והנה שאלתי בפרשה הזאת שש שאלות:

השאלה הראשונה במה שנכפל הודעת שהיה שמואל משרת את ה' לפני עלי ארבעה פעמים, ראשון בתחלת זאת הפרשה שאמר והנער היה משרת את ה' את פני עלי וגו', שני באמרו ושמואל משרת את פני ה' חגור אפוד בד, שלישית באמרו והנער שמואל הלך וגדול וטוב עם ה' וגם עם אנשים, רביעי באמרו והנער שמואל משרת את פני ה' לפני עלי, והיה די באחת מהם לענין ההודעה:

השאלה השניה במה שאמר אחרי שזכר עון בני עלי וברך עלי את אלקנה ואת אשתו, ואמר ישם ה' לך זרע מן האשה וגו' כי פקד ה' את חנה ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות וגו', ויקשה מאד למה לא אמר זה אחרי תפלת חנה? והיה ראוי ששם יזכרהו שאחרי שהביאה את בנה והתפללה עליו ברך עלי אותה ושם יזכור את תולדותיה שהוא המקום הנאות אליו, ולמה זכר זה בתוך עניני בני עלי ועונותיהם? השאלה השלישית באמרו ונר אלקים טרם יכבה ושמואל שוכב בהיכל ה' אשר שם ארון האלקים, והנה בהיכל ה' אשר שם הארון היה בלתי אפשר שיכנס שמואל, כל שכן שישכב שמה, כי לא היה נכנס שם כי אם הכהן הגדול פעם אחת בשנה, ואם נאמר שפירושו ושיעורו ונר אלקי טרם יכבה בהיכל ה' ושמואל שוכב כדברי חז"ל (קדושין פ"ד ע"ח ע"ב) והמפרשים נטו לזה גם כן, הנה יקשה ענין הנר למה זכרו אחרי שאינו מיוחס לשכיבת שמואל? ולמה לא זכר אנה היה שוכב שמואל? השאלה הרביעית בעניני נבואת שמואל, והוא למה באתהו הנבואה באופן שהיה חושב שמואל פעמים שלש שהיה עלי קורא אותו והיה הולך אליו על זה עד שהבין באחרונה שה' קורא את הנער? ולמה לא באתהו הנבואה באופן שידע ויכיר שהיא נבואה? ויודיעהו האלוה יתברך מה שירצה להודיעו מבלי שישתבש באופן המראה ויחשוב שעלי קורא אותו, והנה הנביאים היו משיגים נבואתם:

השאלה החמישית בפסוק ושמואל טרם ידע את ה' וטרם יגלה אליו דבר ה', והוא שאם בא הפסוק הזה לתת התנצלות בעד שמואל למה לא הרגיש בנבואתו שהיה מאת ה' מן השמים, ואיך חשב שהיו הדברים דברי עלי כמו שחשב הרב המורה, אם כן היה ראוי

שיבא הפסוק הזה בתחלת המראה או שיבא בסופה, ולא שאחרי שזכר שתי פעמים שבאה אליו הקריאה ושהלך לעלי אחריו קודם הפעם השלישית יבא ההתנצלות הזה: השאלה הששית למה שמואל ועלי לא התנהגו באופן שוה בכל הפעמים שבא אליו קול הקריאה? וזה בדברים, ראשון שהנה בפעם הראשונה שקראו שמואל, השיב שמואל אחרי הקריאה הנני, ובשאר הפעמים לא אמר הנני כי אם אחרי שהלך לעלי, שנית שבפעם הראשונה אמר וירץ אל עלי ובשאר הפעמים אמר ויקם וילך אל עלי, שלישית שעלי בפעם הראשונה שהלך שמואל אליו אמר לא קראתי שוב שכב, ובפעם השנית אמר לא קראתי בני שוב שכב, הוסיף לומר בני ולא אמר כן בפעם הראשונה ולא בשלישית, רביעית שעלי אמר לשמואל באחרונה ואמרת דבר ה' כי שומע עבדך, ושמואל לא אמר כן כי אם דבר כי שומע עבדך ולא אמר דבר ה':

והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כלם:

וילך אלקנה הרמתה וגו'. זכר שחנה אחרי תפלתה הלכה עם בעלה וחזרו לרמתה אל ביתם, ושנשאר שמואל הנביא עם עלי הכהן במקדש להתלמד שם דרכי העבודה והאמת, וזהו שאמר והנער היה משרת את ה', רוצה לומר היה נשאר שמה לשרת את ה'. ולפי שלנערותו לא היה עדין מבין דבר מה מעניני האלקות לכן הוסיף לומר את פני עלי, רוצה לומר שהוא לא היה משרת כי אם את פני עלי, ולפי שהיה שרותו אל עלי לתכלית שישרת את ה' אחרי זה, לכן אמר את פני ה', וביאר באמרו את פני עלי שבראשונה אליו היתה תחלת השרות. וחז"ל (מ"ש פרש' ח') דרשו מכאן למשמש תלמידי חכמים כמשמש את השכינה, ודכוותיה באליהו חי ה' אשר עמדתי לפניו, וכי לפני שכינה היה עומד? אלא כל זמן שהיה עומד לפני אחיה השילוני כאלו עמד לפני השכינה:

פסוק יב

ובני עלי בני בליעל וגו'. יתחיל הכתוב לספר שבני עלי הכהן היו בני בליעל במדות ובדעות לא ידעו את ה', ויהיה פי' בני בליעל לא להגיד שהיו בני עלי שהיה בליעל, כי אם להגיד עונותיהם שעם היותם בני עלי כהן ושופט כמלאך ה' צבאות, הנה הם היו במדותיהם כאלו היו בני איש בליעל. והנה היה הסבה בזה לפי שלא ידעו את ה', ולחוסר ידיעתם וקוטן אמונתם אשר בהם היו רשעים במעשיהם, וכדברי דהע"ה (תהלים י"ד א') אמר נבל בלבו אין אלקים ובעבור זה השחיתו התעיבו עלילה אין עושה טוב. וזכר מרשעתם ששמו להם חוקים ומשפטים לא טובים, וזהו (יג) ומשפט הכהנים מאת העם, רוצה לומר שלא היה זה משפט אלקי כי אם משפט הכהנים שעשו ביניהם כרצונם, שבבוא האיש מישראל לזבוח זבח היה בא נער הכהן מבני עלי הנזכרים כבשל בשר

השלמים, והיה הנער מביא בידו מזלג שהיו בו שלש השינים (יד) והיה מכניסו בכיור או בדוד או בקלחת או בפרור אשר יבשלו הבשר בהם וכל אשר יעלה המזלג בשלש שיניו כלו יקח הכהן, והיו הם עושים זה לכל ישראל הבאים כקטון כגדול, כי לא נשאו פני שרים. והיה בזה מהפשע מה' בחינות. האחת בלקחם מה שאינו שלהם, כי כבר נתנה התורה להם חזה ושוק והם היו לוקחים זה עוד שאינו ממתנות הכהונה, וזה רמז באמרו כל אשר יעלה המזלג. ואם שנית במה שלא היו לוקחים הדבר ידוע כי אם כאשר יזדמן, וכדי להרבות בגזל היו לוקחים אותו במזלג ההוא אשר היו בו שלש השינים שכל שן מהם יקח מנה אחת, ונרמז ג"כ זה באמרו והמזלג שלש השנים בידו וגו' כל אשר יעלה המזלג. ואם שלישית בהיותם עושים זה בחזקה על דרך גזל, כי לא ישאלו אותו לבעלים אבל הם יקחוהו בחמס רב, ונרמז זה באמרו ואם לא לקחתי בחזקה. ואם רביעית במה שהיה גאה וגאון הכהנים שלא יקחו המתנות בידיהם אבל ישלחו נעריהם ללקחם בחזקה כמו שאמרתי, ובא זה באמרו ובא נער הכהן וגו'. ואם חמשית שהיו עושים זה קודם הקטרת החלבים, וזהו אמרו (טו) גם בטרם יקטירון את החלב, רוצה לומר שפעמים לא ירצו לאכול בשל מבושל ובא נער הכהנים האלה והיה אומר לאיש הזובח תנה בשר לצלות לכהן ולא יקח מהמבושל, והיו עושים זה בטרם יקטירון אל החלב וזה עון פלילי, כי לא נתן להם האלקים כי אם שיאכלו משולחנו אחרי שיזרקו הדם ויקטירו החלבים, (טז) ועם היות שיאמרו הבעלים שראוי ראשונה לקטר החלב ואח"כ יקח הנער מה שירצה, היה משיבהו הנער שאינו רוצה בזה, כי אם שיתן הבשר חי קודם ההקטרה ואם לא יקחהו מהם בחזקה, וזה היה חמס ובזיון לקרבנות, שהם היו לוקחים אותם לרדיפת תאוה ושמים שולחנם קודם לשלחן גבוה כאלו שלחן ה' נבזה הוא:

פסוק יז

ותהי חטאת הנערים גדולה וגו'. חשבו המפרשים שהנערים שזכר בכאן הם בני עלי, והם מה שאמר כי נאצו האנשים את מנחת ה'. וכפי הפשט לא אמרו כי אם על נערי הכהנים שזכר שהיה חטאתם גדולה בעיני ה' במה שהיו חומסים את הבעלים ומבזים את עבודת המקדש, ואמר שחטאת הנערים האלה באה ונמשכה מאשר נאצו האנשים את מנחת ה', רוצה לומר קרבנותיו והם הכהנים בני עלי. ולהיותם מנאצים אותה היו נעריהם עושים כמעשיהם וחוטאים גם כן לה', הנה אם כן הנערים הם נערי הכהנים שזכר, והאנשים הם הכהנים בני עלי אשר היו סבת הרעה הגדולה ההיא:

פסוק יח

והנה אמ' אחר זה ושמואל משרת את פני ה' להגיד שעם היות נערי הכהנים רעים וחטאים לה' מאד, הנה שמואל עם היותו נער כמו הם והנערים בטבעם ילמדו אלה מאלה, הנה הוא לא היה כן, כי היה משרת את פני ה', והנה לא אמר בזה את פני עלי לרמוז שכבר היה מכוון לבו לשמים ולא לעבוד לעלי בלבד כמו שהיה בילדתו. וזכר שעם היותו לוי היה חגור אפוד בד, והוא היה מלבוש פשתן עשוי כדמות האפוד בכהן הגדול שהיה בתכונה אחרת והיו לובשים אותו כלל הכהנים, כמו שאמר (שמו' א' כ"ב ח"י) וימת ביום ההוא שמונים וחמשה איש נושא אפוד בד, והיו כלם כהנים, וגם כל עובדי השם ומשרתים לפניו היו לובשים כן, כמו שמצינו בדוד בעליית הארון (שם ב' ו' ט"ו) שהיה חגור אפוד בד. ובזה העיר שהכהנים בני עלי היו נואצים העבודה האלקית בהיותם אנשים שהיו מבזים כהונתם, ושמואל שלא היה כהן בנערותו היה משרת את ה', ובשירותו ובמלבושיו היה כמו כהן עם היותו לוי בלבד:

פסוק יט

וכן זכר שאמו של שמואל היתה עושה לו מעיל קטן, והוא גם כן ממלבושי הכהנים, והעלתה לו מימים ימימה, כי לפי שהיה הולך וגדל היתה אמו עושה לו בכל שנה ושנה מעיל אחד נאות כפי גופו, וכאשר היתה עולה שמה מידי שנה בשנה היתה מוליכה לו את המעיל החדש אשר היתה עושה לו. והמפרשים פירשוהו באופן אחר רחוק מאד, עד שאמרו חכמינו זכרונם לברכה (תנחומא פר' אמור דף ס"ג ע"ב) שמעיל אחד היה לו מנערותו ואמו היתה מביאו ברגל וחוזרת להוליכו ושנקבר במותו מעוטף בו, וזהו שאמרה הבעלת אוב עוטה מעיל, הה"ד (איוב ל"ח י"ד) תתהפך כחומר חותם ויתיצבו כמו לבוש. וכל זה בא להגיד ששמואל היה מכבד הכהונה ומבקש אותה עם היות בני עלי נואצים את כהונתם. הנה התבארו הפסוקים האלה שבאו בשמואל והותרה השאלה הראשונה. ועוד אפרש שאר הפסוקים שבאו על שמואל בזה במקומם בעזרת האל:

פסוק כ

וברך עלי את אלקנה וגו'. זכר שעלי הכהן כאשר ראה את שמואל הולך וגדל ומתדרג לשלמות, והיו כל מחשבותיו לעבוד את השם ולכבד הדברים האלקיים, מפני זה ברך את אלקנה שהולידו ואת חנה אשתו שילדתו, ואמר ישם ה' לך זרע מן האשה, ר"ל באמת חסידות הנער הזה מפא' אמו קנה אותו שהיא חסידה בשמים אשה יראת ה', ובכן יהי רצון מלפני ה' שישים לך זרע מן האשה הזאת שתלד בנים אחרים אנשי חיל יראי אלקים ונתן טעם למה יברכ', והוא תחת השאלה אשר שאל לה' רצ"ל בעבור השאלה אשר שאל

לה' שסבבה לידת שמואל שהיה בחיר ה' לכן בעבור ההטבה הזאת שעשתה חנה יתן ה' לך ממנה עוד בנים אחרים. והמפרשים פירשו תחת השאלה אשר שאל, ר"ל שיתן לה בנים אחרים בעבור שמה ששאלה את שמואל היה לעבוד את ה' ואביו ואמו לא היו משתעשעים עמו, לכן התפלל שיתן להם במקומו בנים אחרים לעזור אותם ולעבוד עבודתם ולשרת אותם בזקנתם, ומה שפירשתי אני יותר מתישב בפשט הכתוב. וממה שאמר והלכו למקומו נוכיח שהיה הרמה זולת הרמתה ושהיתה הרמתה מקום חנה, ועל הרמה אמר והלכו למקומו. או היה הרמתה מקומו וחנה היתה מהרמה:

פסוק כא

ואמרו (כא) כי פקד ה' את חנה, פירשו בו שהלכו למקומו בטוחים בברכת עלי הכהן, וכן היה בפועל כי פקד ה' את חנה ותהר ותלד וגו' ואפשר לפרש שאמרו והלכו למקומו הוא ג"כ מברכת עלי: יאמר שישם ה' לך זרע מן האשה, לפי שהשאלה אשר שאל ר"ל מבנה שמואל היה לה' ולעבוד אותו ולא היתה אותה השאלה לאלקנה ולחנה, ואמר ששאר הבנים אשר יוליד יהיו במקומו של שמואל, כי יהיה שמואל במקדש ושאר הבנים יהיו בבית אלקנה במקומו, וזהו והלכו למקומו וההליכה היא כמו (דברים כ"ד ב') והלכה והיתה לאיש אחר, וכאלו אמר ויהיו במקומו. ועל זה המשיך הספו' הדברים באמרו כי פקד ה' את חנה ותלד שלשה בנים ושתי בנות בביתו, אמנם שמואל לא היה כן בביתו אבל גדל הנער שמואל עם השם ולא עם אביו ואמו, והנה הותרה בזה השאלה השנית:

פסוק כב

ועלי זקן מאד ושמע וגו'. הנה הודיע הכתוב שהיה עלי זקן מאד כדי לתת התנצלות וטענה מספקת בעדו, למה לא היה מיסר בניו, ואיך לא הכם בשוטים, ולמה לא דבר להם דברי ריבות אחרי היותם מחללים את כהונת ה', ואמר שהיה זקן מאד ומחולשת כחותיו וגבורת הבנים לא היה יכול להם, כי אין הזקנים יכולים להוכיח בניהם בהיותם גדולים וחזקים מהם כמו שיעשו הבחורים לבניהם בהיותם ילדים. אבל עכ"ז שמע את כל אשר יעשון בניו לכל ישראל בעניני הקרבנות שהיו לוקחים על ידי נעריהם הבשר בחזקה, ואשר ישכבון את הנשים הצובאות פתח אהל מועד, ר"ל המתפללות, כמו שתרגם יונתן דאתיין לצלאה. ומאשר הנביא אשר בא אל עלי לא הוכיחו כלל על זה הענין המגונה והוכיחו על הזבחים והמנחות לבד, מצאו מקום חז"ל לפרשו שלא כמשמעו, ואמרו במסכת שבת (פ"ה נ"ה ע"ב), אמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן כל האומר בני עלי חטאו אינו אלא טועה, שנ' ושם שני בני עלי חפני ופנחס כהנים לייי', כדרב דאמר

רב לעולם פנחס לא חטא ומקיש חפני לפנחס מה פנחס לא חטא אף חפני לא חטא, אלא מה אני מקיים אשר ישכבון את הנשים הצובאות? משום ששהו את קיניהן ולא הלכו אצל בעליהן מעלה עליו הכתוב כאלו שכבון. והאריכו שם על זה ורובם הסכימו שפנחס לא חטא, ושיחס הכתוב לו עון לפי שלא מיחה במעשה חפני אחיו. ויהיה אם כן פירוש הכתוב על פי דרכם שהנשים היולדות והזבות היו באות לשילה בקרבנותיהן כמו שחייבתם התורה, והמה היו הצובאות פתח אהל מועד לפי שהיו נאספות שמה בצבא. ועבודת הבית יקרא צבא כמה שנאמר (במדבר ד' כ"ג) לצבוא צבא לעבוד עבודה באהל מועד, ובני עלי היו מתעצלין בהקרבת קרבנותיהן באופן שלא יוכלו ללכת לבתיהם וישכבו שמה, ולזה אמר אשר ישכבון את הנשים, רוצה לומר שהיו הם סבה שישכבו שמה ולא ילכו לבתיהם הנשים הצובאות יולדות וזבות הבאות פתח אהל מועד, ואמר פתח אהל מועד לפי שהנשים לא היו נכנסים באהל מועד. אמנם במסכת יומא (פ"א ט' ע"א) אמרו בחלוף זה, אמר ר' יוחנן בן תורתא מפני מה חרבה שילה? מפני שני דברים גלוי עריות ובזוי קדשים, גלוי עריות שנאמר אשר ישכבון את הנשים וכו', והוא היותר נראה כפי הפשט:

פסוק כג

ויאמר עלי לבניו למה תעשון כדברים האלה אשר אנכי שומע את דבריכם רעים, ולפי שלא יכחישו זה ולא יבקשו ממנו שיגיד להם מי הוא זה ואיזה הוא אשר אמרו, לכן אמר מאת כל העם אלה, רוצה לומר שכל העם העידו עליהם כאיש אחד. ובמדרש שמואל (פרש' ז') אמר ר' אבהו למדתך תורה דרך ארץ כשתהא שומע טובתו של חבירך תהא אומרה מפי אומרה, וכשתהא שומע רעתו אומרה מפי אחרים, שנאמר מאת כל העם אלה:

פסוק כד

ואמר עוד אל בני כי לא טובה השמועה, כלומר שבמעשה המגונה אינם בניו ולא יתדמו אליו במעשיו, וזהו אל בני, רוצה לומר לא בני אתם, והוא ע"ד (דברים ל"ב ב') שחת לו לא בניו מומם. ונתן הסבה למה אינם בניו, באמרו כי לא טובה השמועה אשר אנכי שומע מעבירים עם ה', שעם ה' כלם היו מעבירים זה הקול וזאת השמועה בכל עריהם, וכן תרגם יונתן, ולהתפשטות השמועה יאמר העברה כמו שכתב הרב המורה בפ' כ"א ח"א מספרו. ורבי דוד קמחי פירש שהיו הם מעבירים את עם ה' מבוא אל המקדש ומעבירים אותו מהעבודה האלקית במה שיעשו עמהם בבואם שמה:

פסוק כה

והנה גלה פשעיהם במה שיעשו בזה, באמרו אם יחטא איש לאיש ופללו אלקים. והנה המתרגם והמפרשים כלם נמשכים אחר דברי חז"ל, ופירשו אלקים הנאמר בכאן על הדיינים, ופירשו פללו מגזרת פלילים שהוא נאמר על השופטים, ולא הטיבו לפרש הכתוב על פשוטו אפילו לפי דעתם, ואף רבי דוד קמחי שפירשו מענין אלהות ופירש ופללו לשון תפלה ובקשה לא נתיישב פשט הכתוב ג"כ לפי דרכו. והנני מפרש הפסוק לכל אחד מהדעות בהיות פללו מלשון משפט או מלשון תפלה באופן מתישב, והצד השוה שבהם הוא היות אצלי אלקים הנזכר בכאן קדש, כי הוא מהבלתי נמחקים, ואמר כפי הדעת האחד שפללו הוא מלשון משפט, אם יחטא איש לאיש הנה ישפוט אותו האלקים, כי יהיה האדם בעל דינו והאל יתברך הוא השופט והדיין, אבל אם לה' יחטא איש מי יתפלל לו, רוצה לומר מי יהיה נזקק להשפט עמו, הנה בלי ספק יהיה בעל דינו הקב"ה, ואיך יעמוד לבו תחזקנה ידיו בהשפטו עם האלוה יתברך שוה בשוה? ויהיה התפלל ההתפעל מענין הפלולים והמשפט, וכן הביאו רד"ק בספר השרשים בשרש פלל. ואם נאמר שפללו אלקים הוא מענין תפלה יהיה פירושו כן, אם יחטא איש לאיש הנה ישוב האיש אשר חטא לו לכפר את חטאתו ולהתפלל בעד החוטא אל האלקים שיכפר את חטאו כמו שאמר (בראשית כ' ז') ויתפלל בעדך וזהו ופללו אלקים, רוצה לומר ופלל בעבורו אל האלקים, אבל אם לה' יחטא איש מי יתפלל בעדו ומפני זה יהיה מרוחק מהכפרה: וספר הכתוב שעם כל דברי עלי הטובים הנה בניו לא שמעו לקול אביהם, רוצה לומר לא רצו לשמוע דבריו ולא נכנסו באזניהם כי בזוהו בלבבם, ואמר כי חפץ ה' להמיתם ע"ד (שמות ט' י"ב) ויחזק ה' את לב פרעה, שלפשעיהם ראה האל יתברך להענישם ושערי תשובה ננעלו לפניהם, ויהיה ישמעו כמו שמעו עתיד במקום עבר. ובמדרש שמואל (סוף פר' ז') אחז"ל כתוב אחד אומר (יחזקאל י"ח ל"ב) כי לא אחפוץ במות המת, וכתוב אחר אומר כי חפץ ה' להמיתם, הא כיצד יתקיימו שני הכתובים הללו? עד שלא נחתם גזר דינם לא אחפוץ במות המת, משנחתם גזר דינם חפץ ה' להמיתם, רמז בזה למה שאמרתי. ובמסכת נדה (פ"י ע' ע"ב) אמרו, כאן קודם תשובה כאן לאחר תשובה:

פסוק כו

ומה שאמר עוד והנער שמואל הולך וגדל וגו', הוא להגיד שעם היות ממנהג הנערים להביא את דבת אחיהם הרעה אל אביהם ובעבור זה יהיו שנואים מהאחים הגדולים, וכמו שמצינו ביוסף עם אחיו (בראשית ל"ז), הנה לא היה כן שמואל כי היה הולך וגדל

בכל השלמיות, והיה טוב עם השם כי לא למד מתכונות בני עלי וממדותיהם הרעות, וגם עם אנשים, רוצה לומר עם בני עלי הרשעים שהיו אוהבים אותו ולא חשדוהו בהיותו מביא דבתם רעה אל אביהם, כי היה ה' עמו ויתן אותו לרחמים בעיני כל רואיו, וכנה כאן בני עלי בשם אנשים, כמו שאמר עליהם למעלה כי נאצו האנשים את מנחת ה':

פסוק כז

ויבא איש אלקים אל עלי וגו'. אחז"ל בסדר עולם (פרק כ') שאיש אלקים אשר זכר כאן היה אלקנה, ועם היות שלא מצינו לו נבואה הנה הם קבלו זה, וכן מנאוהו (מגלה פ"א י"ד ע"א) מכלל הארבעים ושמונה נביאים שנבאו לישראל, ואולי היה פנחס שנקרא בספר שופטים איש האלקים. ובסדר עולם (שם) עשרה נקראו איש האלקים משה אלקנה שמואל ודוד שמעיה ועדוא ואליהו ואלישע מיכה ועמוס, אבל דניאל ויחזקאל נקראו אדם, שמואל וחנני רואים, וה"א הנגלה נגלתי פירשו בה שהיא לאמת הדבר, כמו (מלכים א' כ"א י"ט) הרצחת וגם ירשת. ורד"ק כתב שהה"א הזאת תבא בתחלת הדברים. ואביו פירש שהיא ה"א התימה והיא קשורה עם סוף הענין, ר"ל הנגלה נגליתי לבית אביך ובחור אותו כדי שתבעטו בזבחי למה תבעטו בזבחי. והיותר נכון אצלי שהיא ה"א השאלה, כמו (יואל א' ב') ההיתה זאת בימיכם (במדבר י"ג י') הבמחנים אם במבצרים, ואמר אם נגלה נגלתי לבית אביך בהיותם במצרים, (ואמר זה על אהרן ראש הכהנים ותחלתם, שנגלה אליו האלקים במצרים, כי למשה לא נגלה במצרים, כי אם בהר סיני) ובחור אותו מכל שבטי ישראל, ר"ל ואם בחרתי אותו מכל שבטי ישראל, הנה גזרה המאמר הזה הוא אמרו לי לכהן לעלות על מזבחי, ר"ל אם נגליתי לאהרן ובחרתי אותו לא היה זה בהיותו אדון ומושל והולך בחצר בית פרעה וכמשרת לפניו בדרך נכבדי מצרים, וזהו אמרו לבית פרעה, אבל בחרתי בו להיות לי לכהן ולעבוד עבודתי, אם בענין הקרבנות לעלות על מזבחי, ואם בענין הקטרת להקטיר קטרת, ואם בענין האורים והתומים לשאת אפוד לפני, ואם כן כמו שלאהרן הכהן נתן נבואה וכהונה ככה רצה שיהיה כל זרעו, ואמר זה לפי שהיה עלי נביא וכהן ושופט, ואמר ואתנה לבית אביך, רוצה לומר שבעבור העבודה ובשכרה נתתי לבית אביך את כל אישי בני ישראל, רוצה לומר שאחרי העלאת הזבחים ואחרי ההקטרה אז יקחו הכהנים את כל אישי בני ישראל, ומאחר שהוא כן למה תבעטו בזבחי ובמנחתי אשר צויתי מעון, רוצה לומר אשר צויתי במעון הקדש, וכן (מלכים ב' י"ח ט"ו) הנמצא בית ה' כמו בבית ה', ותכבד את בניך ממני, רוצה לומר שהם לוקחים מהזבח קודם הקטרת החלבים כאלו אתם נכבדים ממני, ואמר עוד להבריאכ' מראשית כל מנחת ישראל עמי, רוצה לומר כאלו לא היה

תכלית הזבחים כלם כי אם להבריאכ' ולהשמין אתכם מראשית מנחות ישראל, ויהיה פירוש להבריאכם להשמינכם כמו (שופטים ג' י"ז) ועגלון איש בריא מאד. ורש"י פירשו מענין סעודה כמו (שמואל ב' י"ג ה') ותברני לחם. והנה אמר ותכבד את בניך ואמר למה תבעטו להבריאכם, שכלל עלי בזה עם בניו בהיותו ירא אלקים וסר מרע, לפי שלא ייסר את בניו כראוי והיה לו למחות בידיהם ולא מחה, ומה שהוכיחם היה בדברים רכים, ולזה האשימו כאלו הוא חטא בזה, ואמרו מראשית כל מנחת ישראל לעמי, פירש רד"ק שהיה הלמ"ד נוספת, כמו (דברי הימים א' ג' ב') והשלישי לאבשלום. ואני אחשוב שהיא למ"ד התכלית, כמו (בראשית א' ט"ו) להבדיל בין היום, (שם) להאיר על הארץ, (שם י"ו) להמטיר על הארץ, יאמר שהם יעשו תכלית הקרבנות השמנתם בהיות שהיו לתכלית עמי. רוצה לומר, לכפרתם, וזהו מראשית כל מנחת ישראל לעמי, רוצה לומר מנחת ישראל שהיה לתכלית עמי יעשו הכהנים מהם תכלית מאכלם והשמנתם:

פסוק ל

לכן נאם ה' אלקי ישראל וגו'. אחרי שזכר פשעיהם זכר ענשם, ואמר שעם היות כוונתו ורצונו האלקי שבית עלי ובית אביו רוצה לומר משפחתו יתהלכו לפניו עד עולם, הנה עתה בסבת החטא הזה אמר ה' חלילה לי, רוצה לומר מעשו' זה שיתהלכו בניך לפני כל הימים, כי מדת דיני הוא שמכבדי אכבד ובוזי יקלו, ואמר יקלו להגיד שהקלון ימשך אליהם מצדם, כי הכבוד והטוב ימשך ממנו יתברך והבזיון והקללה יבוא מפעולתם. (עיין רד"ק) ובדרש אמרו מתחלה נתתי כהונה לאלעזר בנו של אהרן, ולפי שבימי פלגש בגבעה שפקרו ישראל ברוב המצות וגרם להם זה פנחס ושאר הכהנים שלא היו נוסעים מעיר אל עיר כראוי להוכיחם, לכן נטלתי כהונה גדולה מהם ונתתיה אל בני איתמר שנים ושבעים שנה, ועכשו שקלקלו בני עלי חלילה לי, כי מכבדי אכבד בני פנחס שכבד אותי בשטים אכבד אותם. ובוזי יקלו אלה בני עלי שנאמר (מלכים א' ב' כ"ו) ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן להשם למלא את דבר ה' אשר דבר על בית עלי ואז נעשה צדוק כהן גדול שהיה מבני פנחס. וכפי חכמי הנוצרים מצאתי שעלי בהיותו שופט ישראל לקח לעצמו הכהונה הגדולה, עם היותה כפי הדין לבני פנחס בן אלעזר, ואם היה כן היה איש האלקים מזכירו בדבריו ותוכחתו אבל דבריו באמת מורים חלופו. ובדרש (ב"ר פר' ל"ט מ"ג ע"ג) ר' ירמיה בשם ר' מאיר אומר מצינו שהחמיר הקב"ה בכבודו של צדיק יותר מכבודו שבכבוד של צדיק אומר ומקללך אאור ובכבודו של הקב"ה כתיב ובוזי יקלו על ידי אחרים. וביאר איך יקלו באמרו שלשה קללות שיבאו על בית עלי אחריו, ועם היות שאמרם אליו לנכח הנה הכוונה לא היתה כי אם על בניו:

פסוק לא

האחת הנה ימים באים וגדעתי וגו' מהיות זקן בביתך, רוצה לומר שלא תחול הקללה על זרע עלי כי אם עד שיהיה כהן גדול ולכן אמר הנה ימים באים, והקללה היא שיגדע זרועות ביתו מהיות זקן בביתו, ירמוז שהזרוע אשר היה בביתו בהיות עלי הוא הכהן הגדול ומנהיג הבית יגדעהו האלקים, וזה בשלא יהיה עוד זקן בביתו, ולא אמר זה על זקנת הימים כי אם על השררה והמנוי שנקרא זקן הנגיד והמצוה. וכן תראה שחז"ל במסכת סנהדרין (פ"א י"ד ע"א) פירשו הזקן הזה חכם, כמו (ויקרא י"ט ל"ב) והדרת פני זקן, שלא יהיה מבית עלי סמוך בסנהדרין. אמר רבי יונתן מנין שאין סומכים לבית עלי? שנאמר מהיות זקן בביתך כל הימים, מאי זקן? אלימ' זקן ממש, והכתיב וכל מרבי' ביתך ימותו אנשים? אלא לסמיכה, וזו היא הקללה הראשונה שייעד לבא עליהם:

פסוק לב

והקללה השניה היא אמרו והבטת צר מעון בכל הטוב אשר יטיב ה', ופירש רד"ק שיביט תמיד במקדש (שהוא מעון האלקי') צר והוא הכהן שיצור לו, כי כמו שהנשי' צרות זו לזו כן הכהנים צרים זה לזה במקדש, שכל אחד נוטל חלקו ועינו רעה בשל חברו, ואמר שכאשר יטיב ה' את ישראל בבנין המקדש אז זרעו יהיה נקלה שמה. ורלב"ג פירש שבכל הטוב אשר יטיב השם לישראל, אעפ"י שירחיב ה' לנו תמיד יביט צר מעון. ר"ל מעון צר ודחוק כי ברבות הטובה תמיד יהיה הוא רש ונקלה:

פסוק לג

והקללה השלישית שייעד לבוא עליו היא מה שאמר ואיש לא אכרית לך וגו'. ר"ל שתמיד יהיו מזרעו כהנים בבית ה' ולא ימותו קטנים כי אם אנשים גדולים, וזה יהיה להם לכלות את עיניהם ולהאדיב את נפשם, כי מוטב לאדם שימותו בניו קטנים ולא שימותו אנשים גדולים, וכמאמר הנביא (הושע ט' י"ד) תן להם רחם משכיל ושדים צומקים, וזה על דרך מה שאמר דוד (תלים נ"ט י"ב) אל תהרגם פן ישכחו עמי וגו', כי זהו העונש הגדול שיחיו ויראו ברעתם. וכבר אמרו במסכת ראש השנה, (פ"א י"ח ע"א) ת"ר משפח' אחת היתה' בירושלם שהיו מתיה מתים בן י"ח שנה, באו והודיעו את רבן יוחנן בן זכאי, אמר להם שמא ממשפחת עלי אתם, דכתיב ביה וכל מרבית ביתך ימותו אנשים. לכו עסקו בתורה וכו'. והנה היו הקללות האלה מדה כנגד מדה, לפי שבני עלי היה להם כבוד גדול בהיות אביהם הכהן גדול ולא חששו לו, לכן קללם שלא יהיה עוד מהם זקן וחכם ומנהיג כמו שפירשתי מהיות זקן בביתך. עוד היה להם רבוי הטוב כי לא היו בבית ה' כהנים אחרים זולתם, ולכן קללם שיביטו צר מעון כמו שפרשתי,

עוד היו אנשים בחורים ומפני זה בזו דבר אביהם ולכן קללם שכל מרבית ביתם ימותו אנשים: וחז"ל (עיין רש"י) אמרו אתם אכלתם קדשים בלא זמן בטרם יקטירון את החלב כן תמותון לפני זמן: ואחרי שנתן שלשת הקללות האלה זכר הזמן אשר יתקיימו בו, והתחיל ממאן דסליק מיניה שהוא אמרו וכל מרבית ביתך וגו', (לד) ועליו אמר וזה לך האות אשר יבוא אל שני בניך וגו' שימותו שניהם ביום אחד והוא התחלת קיום הייעוד השלישי שזכר, ור"ל בזה לך האות שכשתראה שני בניך ימותו ביום אחד יתברר לך שהשאר כלו אשר יעדתי עליך יתקיים גם כן בעתיד: עוד ביאר הקללה האחרת השנית (מהיות כ"ג מבית אחר ולא מבית עלי) איך יעשה זה ומתי יעשה אותו, (לה) ועליה אמר והקימותי לי כהן נאמן וזה אמר על צדוק הכהן שיעשה ברצון האל יתברך. ושלא תסור הכהונה מזרעו אחריו כמו שסרה מבית עלי, אבל יבנה לו בית נאמן, ר"ל שתהיה קיימת לזרעו הכהונה. וזכר מתי יהיה זה, באמרו והתהלך לפני משיחי כל הימים והוא המלך שלמה, כי כאשר נמשח שלמה למלך נמשח צדוק לכהן וקודם זה לא היה מסולק זרע עלי מהכהונה, שהרי אחיה בן אחיטוב ואחימלך ואביתר בנו שהלך עם דוד היו כלם מזרע עלי: וזכר גם כן הקללה השלישית מתי תהיה ובאיזה אופן תהיה מה שאמר והבטת צר מעון, (לו) ועליה אמר והיה כל הנותר בביתך יבא להשתחוות לו וגו', ולא הרגישו המפרשי' כראוי בפירוש לו שזכר בכאן, והאמת הוא שחוזר לכהן הנאמן שיקים האלקים כמו שזכר, ואמר שכל הנותר בבית עלי יבא להשתחוות לאותו כהן אשר יקים השם בימים ההם בעבור אגורת כסף וככר לחם שיקנה על ידו ובמצותו. ויאמר אליו בבקשה ובתחנונים ספחני נא אל אחת הכהונות לאכול פת לחם, רוצה לומר חברני נא באחת ממשמרות הכהנים להגיע ידי לאכול פת חרבה. ולפי זה קללת הבנים התחילה בימי עלי ושתי הקללות האחרות באו בימי שלמה המלך, והיה כל זה עונש בניו על אשר לקחו בחמס ובגזל את אשר לא להם והיו משמינים עצמם ברוב הבשר, ויבואו בעבור זה אל זמן יהיו צמאים גם רעבים נפשם ברעב תתמוגג ויבקשו פת לחם לאכול ולא ימצאו:

פרק ג

פסוק א

והנער שמואל משרת את ה' וגו'. לא נתנו המפרשים צורך למה זכר והנער שמואל משרת את ה' לפני עלי, בהיות שכבר זכרו פעמים הרבה. והוקשה להם גם כן מאד מה שאמר' ועלי שכב במקומו ועיניו החלו כהות לא יוכל לראות, כי לא מצאו טעם לספור הזה ולא

ידעו ענין לאמרו שוכב במקומו, ופירשו ונר אלקים טרם יכבה ושמואל שוכב בהיכל ה' טרם יכבה נר אלהים בהיכל ה' ושמואל שוכב, רוצה לומר שהיה שוכב במקום שהיה שוכב בו שהוא בעזרת הלוים, וכן ת"י ושמואל שכיב בעזרה דלואי. ואני אחשוב בפירוש שלשת הפסוקים האלה שהם הקדמה למה שיזכור מהקול אשר בא לשמואל ושחשב שהיה עלי קורא אותו. והנה בפסוק הראשון מהם נתן שתי סבות מקדימות רחוקות למה שמואל לא הכיר היות הקול נבואיי שקרא אליו, ולמה עלי גם כן לא הרגיש באמתת הענין מיד בפעם הראשונה, ובפסוק השני מהם נתן על זה עצמו שתי סבות אחרות מניעות וקרובות, ובפסוק השלישי זכר הזמן אשר באה בו הקריאה ומאיזה מקום בא ולאיזה מקום בא. וביאור זה כי באמרו והנער שמואל משרת את ה' לפני עלי הוא סבה מקדמת למה שמואל כאשר שמע הקול הלך אצל עלי בחשבו שהיה קורא אותו ולא הבין היותו קול נבואיי, ואמר שהיתה הסבה בזה לפי ששמואל היה נער ובסבת נערותו לא נשתלם להבין הענין, וגם עזרו אליו לפי שהיה משרת את ה' והוא משירות הלוים ולא היה נביא עד הנה והיה עוד משרת לפני עלי ולכן בשמעו הקול בא אליו להיות מנהגו לשרת לפני עלי חשב שהיה עלי קורא אותו, וגם עלי לא הבין הענין לפי שהיה דבר ה' יקר בימים ההם אין חזון נפרץ. ולזה לא שם לבו היות הקול ההוא שקרא לשמואל נבואיי, הנה אם כן בכאן שתי סבות, אחת מפאת שמואל להיותו נער ולהיותו משרת לפני עלי ואחת מפאת עלי להיות הנבואה בלתי נמצאת בימים ההם ובעבור זה שניהם לא הרגישו בדבר. עוד זכר עליו שתי סבות אחרות והם אמרו (ב) ויהי ביום ההוא ועלי שכב במקומו וגו', רוצה לומר הנה היתה עוד סבה שנית מצד עלי לשלא הבין היות הקול ההוא נבואיי, לפי שהיה זה ביום ההוא אשר בא איש אלקים אל עלי לדבר אליו, איך יתן לבבו שביום ההוא שבאה לו הנבואה באותו יום תבוא על זה לשמואל נבואה אחרת? הנה בעבור שהיה באותו יום לא הרגיש עלי בדבר. וגם היתה סבה אחרת מצד שמואל למה חשב שהיה עלי קורא אותו, והיא שקרה ביום ההוא מקרה ואולי מחודש לעלי, והוא שבהיותו שכב במקומו בפתע פתאום עיניו החלו כהות לא יוכל לראות כי נעדר ממנו פתאום ראות עיניו בהיותו יושב במקומו, ולפי שבאותו יום קרה לעלי אותו חולי חשב שמואל בלילה כאשר שמע הקול שעלי היה קורא אותו ושבאתהו סבוב הראש או חולי אחר ממין אשר בא אליו היום ההוא, ולכן קם במרוצה וילך אליו. הנה אם כן בכאן שתי סבות אחרות קרובות ומניעות לשלא ירגישו בדבר לא עלי ולא שמואל. עוד זכר בפסוק השלישי שלשה דברים האחד הזמן מהלילה אשר היה כשבאהו אותו הקול והקריאה.

פסוק ג

וזהו שאמר (ג) ונר אלקים טרם יכבה, הוא נר המנורה, כי בהיכל ה' אשר שם ארון אלקים לא היה נר דולק, והודיענו בזה שבאה הנבואה ההיא לשמואל קודם שכבו נרות המנורה בעוד לילה בכמו זמן קריאת הגבר, שהרי אמר אחר כך וישכב שמואל עד הבקר וגומ', וזכר זה להודיע שהיה העת מוכן להגעת החלומות הצודקים ולהגיע הנבואה אליו, להיותו אצל עלות השח' אחרי התכת האדי' מהמוח ולאות הכזבת המדמה, או אמר זה להגיד שהיה נר במקדש והיה שמואל רואה שאין שם אדם שיקרא אליו ולכן הלך אצל עלי: עוד הודיע ענין שני, והוא באי זה מקום ובאיזה תכונה הגיעה אליו הנבואה, ואמר ושמואל שוכב במטתו ונח על השלם שבתכונות לשמוע הקול ולקבל אותו השפע. עוד הודיע ענין שלישי. והוא מאיזה מקום בא אותו הקול והקריאה, ואמר בהיכל ה' אשר שם ארון אלקים, ובי"ת בהיכל אינה בי"ת המקום כמו שחשבו המפרשים, אבל היא בי"ת החומר, כמו (שמות ל"ח ח') במראות הצובאות (שם ל"ה ל"ב) בזהב ובכסף, יאמר שהיה שמואל עליו השלום שוכב ומתבודד בענין היכל ה' אשר בו ארון אלקים, ולהיותו משוטט מחשבתו בענין הארון באהו הנבואה איך יגלה ארון האלקים כמו שיזכור, ומלת שוכב יאמר על היותו מחשב בדבר, כמו שאמר (קהלת ב' כ"ג) גם בלילה לא שכב לבו, ואמר (שיר ג' א') על משכבי בלילות. רומז על המחשבות. ואפשר עוד לומר שבי"ת בהיכל ה' תשמש במקום מן, כמו (ויקרא ח' ל"ב) והנותר בבשר ובלחם (בראשית ח' י"ז) בעוף ובבהמה (שמות י"ב י"ט) בגר ובאזרח הארץ, כמו שזכרו האפוד בספרו, יאמר שמהיכל ה' אשר שם ארון האלקים מאותו היכל קרא ה' את שמואל, ויהיה אם כן אומרו בהיכל ה' אשר שם ארון האלקים דבק עם ויקרא ה' אל שמואל שיזכור. והנה זכר זה להודיע שלא היה הקול אנושי ולא מלאכותיי, אבל היה יוצא ממקום קדש הקדשים, וכמו שנ' במשה (שם כ"ה כ"ב) ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרובים. ועם היות שעלי לא הבין הקול מאיזה מקום היה יוצא, רצה הכתוב להודיע האמת איך היה, והנה בעל הטעמים שם האתנח בשוכב, והוא ממה שיורה שבהיכל ה' אינו דבק עם שוכב, כי אם עם ויקרא ה' אל שמואל, עם היות ששם סוף פסוק ביניהם. והנה ראיתי שיונתן כוון לפירוש האמתי הזה. אמר ובוצין בית מקדשא דיי' עד לא טפח, ושמואל שכיב בעזרת ליואי, וקלא אשתמע מהיכלא דיי' דתמן ארונא דיי', ראה גם ראה שעשה בי"ת בהיכל ה' כמו מ"ם, ושאמר שבא הכתוב להודיענו שבא הקול והקריאה מהיכל ה'. וכן כתב רש"י זכרונו לברכה בהיכל ה' אשר שם ארון האלקים ויקרא ה', והקול יצא מבית קדש הקדשים שקרא לשמואל, סוף מקרא העליון מחובר לראש מקרא האחרון, וזהו שאמר

הכתוב (איוב ל"ז ה') ה' ירעם אל בקולו נפלאות. עלי היה כהן ושוכב מבפנים ושמואל היה לוי ושוכב מבחוץ וקפץ הקול דרך עלי לשמואל, במסכת תמיד. (עיין רש"י) ולפי דבריהם אלה יהיה פי' ועלי שוכב במקומו, רוצה לומר מקום הכהן שהוא מבפנים לא שמע הקול האלקי ששמע שמואל מבחוץ. ונוכל לומר שאמרו ועיניו החלו כהות בא להודיע שהיה חסר הראות, ומפני זה היה ראוי שיהיה שלם חוש השמע, ועם כל זה לא שמע כלל וכל זה מסכים למה שפירשתי. ובדרש אמרו (מ"ש פר' ח') וזרח השמש ובא השמש (קהלת א' ה'), עד שלא ישקיע הקדוש ברוך הוא שמשו של צדיק אחד הוא מזריח שמשו של צדיק אחר, עד שלא השקיע שמשו של משה הזריח שמשו של יהושע, עד שלא השקיע שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל הרמתי, וזהו שאמר הכתוב ונר אלקים טרם יכבה ושמואל שוכב בהיכל ה'. והמאמר הזה קיימו וקבלו חכמינו זכרונם לברכה ביניהם להאמינם שההשגחה האלקית תקים בכל דור ודור נגיד ומצוה לאומים, עד שאמרו שם במדרש שמואל מאמר עצום מאד. רבי אליעזר בן יעקב אומר אין דור שאין בו כאברהם, אין דור שאין בו כיעקב, אין דור שאין בו כמשה, אין דור שאין בו כשמואל, ולזה נאמר אברהם אברהם יעקב יעקב משה משה שמואל שמואל, רצו לומר שעל כן נכפלו שמותיהן להעיר שתמיד בכל דור יהיו כמותם. ואין ראוי שיודו זה במעלת נבואתם, כי כבר אמרה תורה (דברי' ל"ד י') ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. כי אם בהיותם מגינים על דורם כל אחד בערך דורו. כאמרם (ר"ה כ"ה ע"ב) יפתח בדורו כשמואל בדורו, וזה נרמז כאן באמרו ונר אלקים טרם יכבה. הנה עשו נר אלקים רמז לנפש. על דרך מאמר שלמה עליו השלום (משלי כ' כ"ז) נר אלקים נשמת אדם חופש כל חדרי בטן. וכפי זה המאמר יהיה פירושו ועלי שוכב במקומו ועיניו החלו כהות לא יוכל לראות, שהיה עלי שוכב ועומד במקומו ומדרגתו כמשפט העם, והיה רוח הקדש הולך ופוסק ממנו ולא היה רגיל אצלו כבתחלה, ולזה המשיל הפסק נבואתו בכהות העינים והעדר הראות, ושבאה הנבואה לשמואל ולא באה אליו. ובמדרש שמואל (פרש' ח') אמרו כל המעמיד בן רשע עיניו כהות, מנא לן? מיצחק וכן עלי. ולדעת הדרש הזה יהיה הפסוק הזה הקדמת ידיעה למה שבאה הנבואה לשמואל:

פסוק ד

ויקרא ה' אל שמואל ויאמר הנני וגו'. זכר הכתוב שקרא האלוה יתברך אל שמואל בקול מוחש בקול בן אדם, וששמואל מיד בשמעו הקול בהיותו על מטתו אמר הנני, (ה) וקם במרוצה רבה וילך על עלי ויאמר אליו הנני כי קראת לי, ועלי השיבו לא קראתי שוב שכב. ואין ספק שעלי חשב ששמואל מתפעל מהדמיון ושמחוזק דמיונו נדמה לו אותו

הקול והגיע, כי היה כמו שזכר החוקר (אריסט"ו) בספר חוש ומוחש, כשיתגבר הדמיון וידמה קולות המוחשות או הדברים הנראים יביאם מבפנים לחוץ ויראו לחושים כאלו השיגו אותם מבחוץ, כי כמו שהדברים ילכו פעמים מהחושים אל הדמיון ככה פעמים רבות יבואו מהדמיון אל החושים, וזאת היא הסבה במה שיראו מהצורות הכוזבות אל המוקדחים ואל חלושי המזג, וכן חשב עלי שהיה הענין בשמואל שנפעם רוחו ודמה הקול שלא שמע, ומפני זה גער בו ואמר לא קראתי שוב שכב.

פסוק ו

ושמואל שב אל המטה בבושת פנים ובאהו הקול פעם שנית ויקראהו שמואל, ואין ספק שחשב שעלי היה קורא אותו אבל לא אמר הנני מהמטה וגם לא רץ כמו שעשה בראשונה, לפי שהכלימו עלי בפעם הראשונה, ולזה הלך אליו ואמר הנני כי קראת לי, רוצה לומר הנה עתה לא תוכל להכחיש שקראת לי אחרי ששנה הקול שתי פעמים, וידמה שעלי הרגיש בדבר ולכן לא גער בו כבראשונה, אבל אמר לו בני שוב שכב, הנה הוסיף בדבריו לומר בני לדבר על לבו, לפי שהיה כבר הדבר אצלו בספק אם היה דבר נבואיי או מפעל הדמיון, כי התבגרות הדמיון באיש הבריא לא יהיה כי אם על המעט ולא יתרבה, ולכן בלשון רכות אמר בני שוב שכב:

פסוק ז

והנה אמר הכתוב אחר זה ושמואל טרם ידע ה' וטרם יגלה אליו דבר ה', והרב המורה כתב בחלק שני מספרו, שהקול והדבור שבא לנביאים כלם היה תמיד במראה הנבואה ולא בהקיץ, והיה תמיד קול מושכל לא קול מוחש, ומאשר הוקשה לו מה שנזכר כאן בענין שמואל השיב עליו בפר' מ"ד (דף קכ"א ע"א) מאותו חלק ואמר זה לשונו. ואפשר שישמע הנביא הדבר ההוא שישמעהו במראה הנבואה בדבר הרגיל הנודע עד שלא ירחיק ממנו דבר, יתבאר זה מענין שמואל, כי כאשר קראהו השם בענין הנבואה חשב שעלי הכהן קראו פעם אחר פעם שלשה פעמים, אחר כך ביאר הכתוב עלתו ואמר שאשר חייב לו זה להיותו חושב שהקורא אותו עלי הוא, לפי שלא היה נודע אז שדבר השם לנביאים יהיה בזאת הצורה ולא נגלה לו זה הסוד עדיין, והוא אמרו ושמואל טרם ידע את ה' וטרם יגלה וגו', רוצה לומר שהוא לא היה יודע ולא נגלה לו שכן הוא דבר ה', או יהיה אמרו טרם ידע את ה', רוצה בו שלא קדמה לו נבואה, כי כאשר יתנבא כבר נאמר לו במראה אליו אתודע. ויהיה פירוש הכתוב לפי ענינו כן, ושמואל לא התנבא קודם לזה ולא ידע כי כן תהיה צורת הנבואה עד כאן. ואני כבר תמהתי בספר מחזה שדי אשר לי, שאין הדבר כמו שחשב הרב המורה, ושהקול אשר בא לשמואל היה

כקול אשר בא לישראל בהר סיני בספור שתי הדברות, ושהיה קול מוחש מגיע לאזניו והיה קול אלקי נברא בדרך נס, ושהנבואה פעמים תבוא לנביאים מושכלת בהתודעות ברור מגיע לשכליהם, ופעמים תבוא מדומה בצורות אשר יראו בכוחם המדמה, ופעמים תבוא מוחשת בקול מגיע לאזניהם ובדבר נורא שיראו לעיניהם בפעל, ושכל אלה מיני נבואה הם. וחכמי הנוצרים בספריהם הסכימו על זה. ואין ראוי במקום הזה שנתטפל בזה הדרוש, אבל ראיתי בפירוש הפרשה קשה לרב המורה מדוע בא פסוק ושמואל טרם ידע את ה' בין הקריאה השנית לשלישית? ויראה מדבריו שהוא חשב שהיה אחרי כל הקריאות ושלא עיין בכתוב. ואחשוב אני שלא בא הפסוק הזה כי אם להבדיל בין עלי ובין שמואל, כי עד הנה עלי בקריאה הראשונה לא חשב שהיה קול נבואיי וגם שמואל לא חשבו כן, והיו שניהם שוים בהעדר ההבנה בזה, אבל אחרי שקראו שנית הרגיש עלי קצת בדבר ואמר בני שוב שכב כמו שאמרתי, ובפעם השלישית הבין בשלמות כי ה' קורא את הנער ושמואל לא הרגיש כלל גם בפעם השנית גם בשלישית עד שלמדו עלי, ובא הפסוק הזה לתת הסבה למה לא הרגיש שמואל בדבר כמו שהרגיש עלי ואמר ושמואל טרם ידע את ה', רוצה לומר עלי היה לו מקום להבין ולדעת לפי שכבר ידע את ה', כלומר שהתנבא הוא עצמו והיה נגלה אליו דבר ה' שיבא פעמים בקול מוחש, אבל שמואל עדין לא ידע את ה' כי לא התנבא עד הנה, ועוד שלא נגלה אליו דבר ה', רוצה לומר לדעת מפי שומע ומלמד איך תהיה צורת הנבואה. ולכן לא הרגיש כלל בקריאות עד שהודיעו עלי אמתת הדבר. ות"י עד לא אליף למדע דחלתא דיי'.

פסוק ח

וזכר הכתוב שבפעם השלישית הלך שמואל לעלי, כי לא נמנע מלכת אליו עם היות שלא ענהו בשאר הפעמים בחפצו, ושאז הבין עלי כי ה' קורא לנער, (ט) ואמר עלי אליו שוב שכב והיה אם יקרא אליך (רוצה לומר אותו הקול ששמעת) ואמרת דבר ה' כי שומע עבדך, ומדברי עלי יתבאר מה שאמרתי שהיה הנהוג לבוא לנביאים קול מוחש לדבר עמהם, ולכן הבין שיי' קורא לנער, ואם היה כדעת הרב המורה, יקשה איך הבין עלי שיי' קורא לנער בהיות מהנמנע שתבוא הנבואה בקול מוחש? אבל האמת יורה דרכו שהיה דבר נודע אצל עלי שצורת הנבואה כן, ומאשר ראה ששמואל שמע הקול פעמים שלש והיה כבר ער וביקיצה שלימה היה שומע אותו, ועוד שעלי לא היה שומע ממנו כלל, גזר מההקדמות האלה שהיה דבר אלקי שהקב"ה היה משמיע למי שירצה, על דרך (במדבר ז' פ"ט) וישמע את הקול מדבר אליו, ואמרו חז"ל (יומא פ"א ד' ע"ב) קול לו קול אליו, משה היה שומע וכל ישראל לא היו שומעין. ואמנם למה באה הנבואה הזאת בזה

האופן אל שמואל, והסבה אצלי הוא, לפי שידע עלי ממנה וישאלהו בבקר עליה ויהיה שמואל מוכרח לספרה אליו, מה שלא היה כן אם באתהו הנבואה לשמואל כדרך שאר הנביאים, כי אולי היה בוש ונכלם מלאמרה לעלי רבו, כי גם בכל זה לא אמרה אליו כי אם אחרי השבעתו אותו כמו שיזכור:

פסוק י

וזכר הכתוב שאחרי שעלי למד לשמואל מה יעשה הלך לשכב ויבא ה' ויתיצב כפעם בפעם, רוצה לומר שבא קול ה' ויתיצב באזניו כשאר הפעמים, כי הוא לא ראה תמונה כלל, ואז אמר שמואל דבר כי שומע עבדך, והנה לא אמר דבר ה' כמו שלמדו עלי, לפי שעדיין היה מספק אם היה המדבר ה' עד שראה אופן הדברים. הנה התבארו החלופים שבאו בפסוקים והותרו השאלות רביעית וחמשית וששית: ובאלה שמות רבה (פר' י"ו דף קל"ד ע"א) אמרו הה"ד (משלי י"ו י"א) פלס ומאזני משפט לה', וכן מצינו משה שוה לשמואל שנאמר (תלים צ"ט ו') משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו, בא וראה כמה בין משה לשמואל, משה היה נכנס ובא אצל הב"ה לשמוע הדבור ואצל שמואל היה הקב"ה בא, שנ' ויבא ה' ויתיצב ויקרא שמואל, למה כך? אמר הקב"ה כדין וכשורה אני בא עם כל אדם, משה היה יושב ומי שהיה לו דין היה בא אצלו, שנאמר (שמות י"ז י"ג) וישב משה לשפוט את העם, אבל שמואל היה טורח והולך מעיר אל עיר ושופט את ישראל שלא יצטערו הם לבא אצלו, שנאמר (בספ' סי' ז' י"ו) והלך מדי שנה בשנה, אמר הקב"ה משה שהיה יושב במקום אחד לדון את ישראל יבא אצלי לאהל מועד לשמוע הדבור, אבל שמואל שהלך אצל ישראל בעיירות ודן אותם אני הולך אצלו לדבר אליו, שנאמר ויבא ה' ויתיצב, לקיים מה שנאמר פלס ומאזני משפט לה':

פסוק יא

ויאמר ה' אל שמואל וגו'. הוקשה לי למה באה הנבואה הזאת לשמואל? האם לייעד הרעה על בית עלי? הנה כבר בא אליו איש האלקים והודיעו כל הדברים הרעים העתידים לבוא על זרעו, ומה תועלת בהשנות הקללות והייעודים הרעים ההם על ידי שמואל? וחשבתי אני בזה שעלי היה מסופק בדברי איש האלקים אשר בא אליו, לפי שדבר ה' היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ, וחשב אולי הוא מעצמו אמר הדברים ההם למה שראה מעניני בניו הרעים, ויורה על זה שאתה לא תמצא שאמר עלי תשובה ולא דבר כלל על דברי איש האלקים, אבל שתק כמספק במאמריו להיותו בלתי מוחזק אצלם בנביא השם, וכ"ש בהיותו אלקנה כדעת חז"ל (סדר עולם פרק כ') שלא היה נביא קודם לזה, הנה מפני כן ראה האל יתברך לדבר לשמואל ושיהיה באופן שעלי עצמו ידע

שבא אליו הדבור וישמע את הקול מבין שני הכרובים וישאלהו עלי מה הדבר אשר דבר ואז ידע שבאמת דבר ה' אליו, וזה ממה שיאמת דברי האיש האלקים אחרי שמפי עולל ויונק הנער שמואל יסד האל ית' עוז ומאמר נבואיי.

פסוק יב

והנה יורה על זה מה שאמר האל יתברך אל שמואל ביום ההוא אקים אל עלי את כל אשר דברתי אל ביתו וגומר, להגיד שמה שדבר איש האלקים דבר ה' היה באמת, והנה לא אמר הקב"ה לשמואל ולא צוהו שיאמר זה לעלי אלא הודיעו מה שיהיה כאלו היה מעיד בו, וזה ממה שיחזק עוד בלב עלי אמתת הנבואה ההיא: ואמרו [בפסוק שלמעלה] הנה אנכי עשה דבר בישראל וגו', רצה על הלקח ארון האלקים ועל שיפלו בני ישראל בידי פלשתים באותו המלחמה, שיגדל העונש וההפסד כל כך שכל שמעו תצלנה שתי אזניו, והיא תנועת ההרעשה מרעדת האנשים, כמו (חבקוק ג' י"ו) לקול צללו שפתי. עוד הודיעו שבאותו יום שיפלו ישראל במלחמה וילקח ארון האלקים אז יקיים אל עלי את אשר דבר עליו ביד איש האלקים, כי אז ימותו שני בניו חפני ופנחס. ואמר החל וכלה, רוצה לומר שתהיה שם ההתחלה ואחרי כן יהיה כלה והתכלית יהיה בהריגת שאול נוב עיר הכהנים שהיו מזרעו של עלי. הנה שני הפסוקים האלה הם הייעוד מאשר יבא על בית עלי. ואחרי זה הוכיח לעלי הזקן עצמו, (יג) ואמר והגדתי לו כי שופט אני וגו' ולכן נשבעתי וגו', ופירשו המפרשים שאז עם זה העונש יגיד לבית עלי את חטאתם, כי מתוך העונש יכירו את עונם, ויהיה לדעתם אמרו והגדתי לו כמו ואגיד לו ואין זה מתישב אצלי. ולדעתי יוכיח לעלי על אשר לא התפעל מדברי איש האלקים אשר בא אליו קודם לזה, וזהו והגדתי לו כי שופט וגומר, רוצה לומר שכבר הגיד לו הקב"ה על ידי איש האלקים שהיה שופט את ביתו עד עולם בעון אשר ידע כי מקללים להם בניו, ועכ"ז שאמר איש האלקים לעלי הנה עלי לא כהה בהם, רוצה לומר לא כהה להם פניו ולא גער בהם, וענין זה שכאשר בא איש האלקים אל עלי בשם ה' היה ראוי שמיד יגער בבניו ויצעק צעקה גדולה ומרה, ומאשר הוא שתק ולא דבר כלל ולא גער בהם לכן באה הנבואה מיד באותו לילה לשמואל להודיעו חטאת עלי אשר עשה בזה, ויהיה לפי זה אמרו והגדתי, ואני כבר הגדתי לעלי כי שופט אני את ביתו וגו', ועכ"ז לא כהה בהם מיד כששמע דברי איש האלקים ולכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר וגו', ואמרו אשר מקללים להם בניו, כתבו המפרשים שהוא תקון סופרים, שהיה לו לומר כי מקללים לי בניו. ולדעתי אין בזה תקון כלל, אבל אמר שבניו במעשיהם הרעים היו מקללים עצמם, ועם היותם חוטאים במה שבינם למקום הנה הם לבדם ישאו את עונם, כי בהיותם מפסידים

מעשיהם הם מחרימים ומקללים את עצמם, ועכ"ז אביהם לא חשש לזה ולא כהה להם, ובעבור זה נשבע ה' באפו (יד) אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם, רוצה לומר אעפ"י שישתדלול בזבחים ומנחות להגישם לא יכופר להם אותו העון, או שיביאום לכפרתם. ואפשר לפרש בי"ת בזבח ובמנחה שיהיה בי"ת בעבור, כמו (הושע י"ב י"ג) ויעבוד ישראל באשה, (תהלים קכ"ב א') שמחתי באומרים לי, יאמר שלא יתכפר עון בית עלי בעבור מה שעשו בעניני הזבחים והמנחות שהיו לוקחים אותם בחזקה מבני ישראל כמו שנזכר: ואחז"ל במדרש שמואל (ריש פר' י') בזבח ובמנחה הוא דלא יתכפר אבל יתכפר בתלמוד תורה ובגמילות חסדים, ומהם (כדאית' במסכת ר"ה פ"א י"ח ע"א. ובירושלמי דר"ה דף נ"ח ע"ב) אמרו אבל מתכפר הוא בתפלה. והמפרשים העירו בזה ספק עצום, איך נשבע ה' שבועה כזאת שלא יכפר את בני עלי? והיה אם כן בזה נועל מהם שערי תשובה, ואיך היה מעניש הבנים אשר עדיין לא היו נולדים מפני חטא אבותם? והנה יותר כלו עם דברי חז"ל שבזבח ומנחה לבד נשבע שלא יכפר להם, לפי שאין קטיגור נעשה סניגור, אבל בתפלה ובתחנונים ובתלמוד תורה ובגמילות חסדים לכל אחד מבניו אין ספק שיכפרם הקב"ה, ולא היה אם כן מונע מהם דרכי התשובה. ועם היות שנשבע שימותו אנשים ויביטו צר מעון, כבר השרישנו הנביא ירמיהו ע"ה (י"ח ז' ח') רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לנטוש ולנתוץ וגו', ושב הגוי מרעתו וניחמתי על הרעה, וכן בני עלי עם התשובה היו יכולים להפטר ממנה כמו שזכרתי, (במאמר חז"ל ר"ה פ"א י"ח ע"א) שאמר רבן יוחנן בן זכאי לאותה משפחה מבני עלי שהיו מתים בחורים שיעסקו בתורה. ושם נאמר שהלכו ועסקו בתורה וחיו, והיו קוראים אותם משפחת יוחנן על שמו, וכן אמרו במסכת יבמות (פרק י"ב ק"ה ע"א) רבא ואביי מדבי' עלי קא אתו, רבא דעסיק באוריתא חיה ארבעין שנין אביי דעסיק באוריתא ובגמילות חסדים חיה שתין שנין, אמנם אנשי נוב ושאר בני עלי קרה שהיו כלם בני בליעל לא ידעו את השם ולכן נענשו:

פסוק טו

וישכב שמואל עד הבקר. זכר ששמואל אחרי אשר שמע הדברים האלה לא קם בזריזות להגידם אל עלי כמו שהיה קם לאמר לו הנני כי קראת לי, לפי שהיה יעוד קשה והיה ירא מהגיד אליו, ולכן שכב עד הבקר, וגם בקומו לא הלך אל עלי, אבל פותח דלתות בית ה' וירא מהגיד לו את אשר שמע, (טז-יז) ואז עלי קראו וישאלהו לאמר מה הדבר אשר דבר אליך, רוצה לומר הקול ההוא אשר היה קורא אותך, אין ספק ששב פעם אחרת ושדבר אליך ולכן אל תכחד ממני דבר מכל אשר דבר אליך, ואמר זה לפי שהיה

נפשו של עלי אומר לו שדבר אליו האלקים ושהיה נבואה קשה ושהנער יבוש ויכלם מהגידה, ולכן הוצרך להשביעו, והיה אופן השבועה כה יעשה לך אלקים וכה יוסיף, רוצה לומר כדבר הרע אשר דבר ככה יעשה לך האלקים וגם יוסיף להרע אותך יותר אם לא תגיד האמת ואם תכחד דבר. וכבר נטו חז"ל במדרש שמואל (פרש' י') אל זה הפירוש, אמרו כה יעשה אלקים אין כתיב כאן, אלא כה יעשה לך אלקים כשם שאין בני יורשים ככה לא ירשו בניך את מקומך. ועם היות שלא כחד שמואל דבר ממנו נתקיימה קללת עלי, ומכאן אמרו חז"ל במסכת מכות (פ"ב י"א ע"א) קללת חכם אפילו על תנאי תמיד מתקיימת:

פסוק יח

והנה זכר הכתוב שעלי בשמעו הדברים האלה אמר ה' הוא הטוב בעיניו יעשה, ר"ל רחמן הוא והטוב יעשה ולא יעשה רע, וכאלו היה מפייס עצמו ומתנחם לעצמו תנחומין של הבל, או אמר אדון הוא והכל שלו וכאשר דבר מלך שלטון מי יאמר לו מה תעשה:

פסוק יט

פרשה שלישית בעניני הארון, רוצה לומר שבא למלחמה ונלקח והנסים שעשה בארץ בפלשתים, ואיך הושב לארץ ישראל. תחלתה ויגדל שמואל ויי' היה עמו וגו', עד ויהי כאשר זקן שמואל וגו': והנה שאלתי בפרשה הזאת שש שאלות, שתים מהם קודם הליכת הארון, ושתים בענין הליכתו, ושתים בתשובת הארון:

השאלה הראשונה במה שאמר ויוסף ה' להראה בשילה כי נגלה ה' אל שמואל בשילה בדבר ה', ויקשה בפסוק הזה הכפל הדברים שאמר ויוסף ה' להראה בשילה ואמר עוד כי נגלה השם אל שמואל בשילה ואמר שלישית כדבר השם והם שלשה לשונות בדבר אחד, ואין להשיב עם דברי המפרשים שפירשו שהוסיף השם להראה בשילה כמו שבפעם הראשונה שזכר שנגלה השם אל שמואל בשילה, לפי שזה כבר ידענו כי בשילה היה המראה הראשונה, כמו שאמר ושמואל שוכב בהיכל ה', כ"ש אומרו עוד בדבר ה' שהוא נוסף אחרי שזכר ההגלות שבא אליו:

השאלה השנית באמרו ויהי דבר שמואל לכל ישראל ויצא ישראל לקראת פלשתים וגו', והוא איך צוה שמואל לישראל שיצאו אל פלשתים וינגף ישראל לפניהם? והמפרשים אמרו שצוה שמואל אותם לצאת כדי שינגפו לפני פלשתים לפי שהיו ישראל חטאים וחייבים במשפט הזה, וכן בפלגש בגבעה צוה אותם שיעלו וינגפו ישראל לפני בנימין, ויקשה זה מאד כי איך אמר קודם לזה ויגדל שמואל ויי' היה עמו ולא הפיל מכל דבריו ארצה וידע כל ישראל מדן ועד באר שבע כי נאמן שמואל לנביא ליי'? ואם הייעוד

הראשון שאמר שמואל לא נתקיים ואמר שיצאו ישראל ונפלו לפני אויביהם אם כן איך ידעו כי נאמן שמואל לנביא? ואיך לא הפיל מכל דבריו ארצה ובמה נבחנה נבואתו? השאלה השלישית איך אמרו ישראל נקחה אלינו משילה את ארון ברית ה' ויבא בקרבנו וגו'? והנה הארון היה בבית קדש הקדשים ולא היה רשאי אדם להוציאו משם ולמה הוציאוהו משם? לפי שנפלו כארבעת אלפים איש, הלא בימי השופטים נפלו לפני אויביהם פעמים רבות ולא הוציאו ארון האלקים ולא הוליכוהו לפניהם, ואם עוזה מת לפי שאחז בארון האלקים, איך אם כן הביאו בני ישראל את ארון האלקים ולא פחדו ולא שתו לבם ולא מת מהם איש? השאלה הרביעית למה נשבה ארון האלקים בידי פלשתים? האם היה בעון ישראל? הנה לא נזכר עון אשר חטאו לשיתחייבו עונש גדול כזה, ואם היה בעון בני עלי? הן לא קצרה יד השם מהוכיח את חפני ופנחס ולהמיתם מבלתי שישבה וילכד ארון האלקים, והנה בגלות ישראל הכללי (כפי מה שבא בקבלתם ז"ל) (שקלים ט' ע"א וביומא פ"ה נ"ג ע"ב ודף נ"ד ע"א) לא לקחו האויבים את הארון ונגנז בהשגחת הש"י, ואיך אם כן לקחו עתה הפלשתים את הארון ונשארו ישראל בקרב הארץ? השאלה החמישית בתשובת הארון במה שדברו עליו כהני הפלשתים והקוסמים, כי יראה שפעמים יספקו ביכולת האלקי והשגחתו ופעמים יאמינו בו באמתות, כי הם אמרו אם משלחים את ארון אלקי ישראל אל תשלחו אותו ריקם כי השב תשיבו לו אשם וגו' אז תרפאו, ויורה שאמרו זה בודאי ואמתות, אחר כך אמרו אולי יקל את ידו מעליכם וגו' ויורה שהיה זה אצלם בספק, עוד אמרו ולמה תכבדו את לבבכם כאשר כבדו מצרים וגו', ויורה שהיה זה אצלם בודאי בענין מצרים, ומה שאמרו ועתה קחו ועשו עגלה חדשה וגו' ואם לא וידענו כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא היה לנו, יורה שהיה אצלם הענין בספק והיו עושים עליו הנסיון, ובביאור הפסוקים אעיר עוד עליהם חמשה ספיקות:

השאלה הששית למה הכה השם בבית שמש כאשר ראו בארון האלקים שבעים איש חמשים אלף איש? כי הכתוב אומר שכאשר ראו את ארון האלקים שמחו מאד והעלו עולות ויזבחו זבחים, ואם כן אין ראוי שנאמין שלא הניחו מלאכתם לכבדו, והוא זר גם כן מאד שנאמר שפרצו לראות בארון ופתחו אותו וראו מה שבתוכו ולפיכך נענשו, כי פשט הכתוב לא יסבלהו, כי אמרו וישמחו לראות אין פירושו כי אם ששמחו כאשר ראו ביאתו לא שיפרצו לפתוח אותו, והוא גם כן אמרו ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון ה', ואיך במקום קטן בבית שמש מתו כל כך אנשים ולסבה קטנה כזאת:

והנני מפרש הפסוקים באופן שיותרו השאלות כלם:

ויגדל שמואל וה' היה עמו וגומר. הנה המחברים כלם הסכימו שהאמות בדברי הנביא הוא משיג עצמי ממשיגי הנבואה, והראיה שהביאו עליו היא מן הפסוק הזה שאמר ויגדל שמואל ויי' היה עמו ולא הפיל מכל דבריו ארצה, רוצה לומר שכאשר גדל חל עליו השפע הנבואיי ולא נפל מכל דבריו ארצה כי נתאמתו ייעודיו כלם, (כ) וכאשר ראו כל ישראל מדן ועד באר שבע אמות ייעודיו ודבריו הכירו וידעו כי נאמן שמואל לנביא לה'. ואין ספק שגם כן רמז בדברים האלה שדברי שמואל לא נפלו ארצה, רוצה לומר דברי חולין אשר לו, כי דבריו הנהוגים בפיו שלא ברוח הקדש היה אומר אותם במדה במשקל ובמשורה, ולא הפיל מהם דבר ארצה, ולזה ידעו כל ישראל שהיה שמואל נאמן לנביא לה', רוצה לומר מוכן להיות נביא לה' מצד מה שראו מאמות דבריו וסדר ענייניו, כי הכנת המדות ושלמותם בטבע עוזר גדול להגעת הנבואה: וזכר עוד שלא די שהיה שמואל נאמן לנביא והיה מוכן להנבא אבל גם היה הוא מכין את אחרים להנבא, כי עם היות שבזמן עלי היה דבר ה' יקר בימים ההם אין חזון נפרץ הנה אחרי שבא השפע אל שמואל נגלה ושנה והרגיל להגלות, (כא) וזה פירוש הכתוב ויסף ה' להראה בשילה, רוצה לומר להראה לאנשים אחרים בשילה, והיתה הסבה בזה כי נגלה ה' אל שמואל בשילה, ובעבור שנגלה אליו הוסיף יתברך להראה לאחרים. ואמנם אמרו עוד בזה בדבר ה' הוא פירוש ההגלות של שמואל, שלא היה שראה שמואל מראה כלל כי אם ששמע הקול ההוא כמו שנזכר ולזה אמר כאן כי נגלה ה' אל שמואל בדבר ה', רוצה לומר שנגלה אליו בדבריו וקולו ששמע. ורד"ק כתב שיסף ה' להראה בשילה לשמואל, לפי שבפעם הראשונה באה אליו הנבואה בשילה ג"כ והיא המראה הקודמת שנזכרה בכתוב, כי לפי שבאה שם הנבואה פעם אחת באהו ג"כ פעם שנית, ושהמראה שהוסיף כאן לבוא לשמואל היא שיצוה לישראל שיצאו לפלשתים למלחמה ושזה פי' כדבר ה' ויהי דבר שמואל אל כל ישראל, שהיה דבר ה' אליו ושמואל אמרו אל כל ישראל, והוא שיצאו כל ישראל לקראת פלשתים. וכבר זכרתי שאין זה מתישב כפי פשט הכתוב, כי אין תועלת במה שהודיע שנראה אליו האלקים בשילה לפי שנראה לו בשילה כי לא באה הנבואה לשמואל בסבת המקום כי אם מפאת הכנתו והרצון האלקי, גם אין ראוי שנחשוב שבחינ' שמואל בנבואתו היתה בדבור כוזב ושהיתה התחלת נבואתו בשוא ודבר כזב לפי שהדבר הראשון אשר יעדו עליו לישראל לא נתקיים, ולכן היה מה שפירשתי הוא הנכון, שזכר הכתוב שנגלה האלקים לאחרים באמצעות מה שבא לשמואל מהדבור והקול האלקי. ובמדרש שמואל (פרש' י') אחז"ל ר' יהודה בר סימון

אמר אף משנפל ארצה לא הפיל מכל דבריו, שכן הוא אומר לשאול מחר אתה ובניך עמי תוך מחיצתי:

פרק ד

פסוק א

ואמנם מה שאמר אחרי זה ויהי דבר שמואל אל כל ישראל ויצא כל ישראל וגו', אין הכוונה שאמר שמואל לכל ישראל שיצאו למלחמה, כי איך יהיה הייעוד הראשון אשר יעדו לישראל חוזר? ואם חזר איך האמינו בו שנאמן שמואל לנביא ה'? ואיך העיד הכתוב שלא הפיל מכל דבריו ארצה? כי הנה הדבר הראשון אשר דבר לפי זה נפל ארצה, אבל פירושו שדבר שמואל (והיא הנבואה שבאה אליו בראשונה הנה אנכי עושה דבר בישראל אשר כל שמעו תצילנה שתי אזניו) היה בישראל, כי כל העם ידעו אותה ושמעו הדבר אשר היה אליו ועכ"ז לא פחדו ולא שתו לב אליו ויצא ישראל לקראת פלשתים. או יהיה פירושו שהיה ונתקיים דבר שמואל והיא הנבואה הרעה שבאה אליו ונתקיימה בישראל כאשר יצאו לקראת פלשתים, ומדברי רש"י יראה שכוון לפירוש הזה, אמר ויהי דבר שמואל אל כל ישראל, והיה הדבר אשר נאמר לשמואל שבא לכל ישראל, והיאך היה הפורענות? ויצא ישראל לקראת פלשתים. ורלב"ג כתב שעם היות עלי עדין חי היה שמואל שופט את ישראל, וזהו ויהי דבר שמואל אל כל ישראל וגו'. והנה אמרו על האבן העזר דברי כותב הספר הם, שעדין לא נקרא שמו אבן העזר, כי על המלחמה האחרת שעשה שמואל עם פלשתים בין המצפה ובין השן קרא אותה שמואל אבן העזר. הנה אם כן התבארו הפסוקים והותרו השאלות ראשונה ושנית:

פסוק ב

ויערכו פלשתים לקראת ישראל וגו'. פירשו המפרשים כלם ותטש המלחמה, כענין (במדבר י"א ל"א) ויטש על המחנה, יאמר שנתפשטה המלחמה בין ישראל ובין פלשתים וינגף ישראל וגו'. ואני אחשוב שהוא כמו (תהלים ע"ח ס') ויטוש משכן שילה, ענין עזיבה, ספר הכתוב שערכו בני ישראל מלחמה עם הפלשתים ויעזבו בני ישראל את המלחמה לפי שנסו ממנה, וכאשר נטשו המלחמה ועזבוה מיד וינגף ישראל לפני פלשתים, כי תחלת נפילה ניסה, כמו שאחז"ל (סוטה פ"ח מ"ד ע"א): וזכר שכאשר נגפו בני ישראל שבו אל מחניהם ואמרו הזקנים והחכמים שבהם (ג) למה נגפנו ה' היום לפני פלשתים, רוצה לומר הנה אנחנו לא חטאנו לה' וא"כ למה נגפנו לפני האויבים, וחשבו מפני זה שלא היה הענין על צד העונש כ"א להעדר ההשגחה מהם לפי שלא היו צדיקים

גמורים ומפני זה התחכמו ואמרו נקחה אלינו משילה את ארון ברית השם ויבא בקרבנו ויושיענו מכף אויבינו, רוצה לומר שיביאו עמהם הארון ושהאל ישגיח על ארון בריתו ובשמרו אותו ישמור אותם מכף אויביהם, והוא ע"ד מאמר הפושעים (ירמיה ז' ד') היכל ה' המה היכל ה' המה, שהאל יתברך ישמור היכלו ובעבורו ישמור את ישראל עמו. והנה הביאום אל זה הדעת מאמר מרע"ה (במדבר י' ל"ה) ויהי בנסוע הארון וגו', ומה שראו ג"כ בזמן יהושע שהיה ארון ה' הולך לפניהם בירדן ומה ששמעו שעשה ביריחו, ומפני זה אמרו ויבא בקרבנו ויושיענו, רוצה לומר יבא בקרבנו כמו שבא בקרב אבותינו במדבר ובכיבוש הארץ ובזכותו יושיענו ה' מהאויבים:

פסוק ד

והנה שלחו שילה ונשאו משם ארון ברית השם, ולא הביאוהו ביד זרים כ"א בידי הכהנים כמו שעשה יהושע, וזהו שאמר ושם שני בני עלי עם ארון ברית השם חפני ופנחס, כלומר שהם הביאו הארון ולא קרב איש זר אליו אשר לא מזרע אהרן הכהן הוא. ואמנם למה נשבה ארון אלקים בתוך אויביו הנה זה אצלי לחמשה סבות:

הסבה האחת לפי שהיו אז ישראל רעים וחטאים לה' מאד, והיה ענשם שיפול עטרת ראשם שהוא הארון, כמו שנאמר (ויקרא כ"ז י"ט) ושברתי את גאון עוזכם ואמר (שם שם ל"א) והשימותי את מקדשכם, וכבר נרמז זה במה שאמר אחרי זה (סי' ז' ב', ג') ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים וירבו הימים ויהיו עשרים שנה וינהו כל בית ישראל אחרי ה', ויאמר שמואל וגו' הסירו את אלקי הנכר אשר בתוככם וגומר, הנה זה יורה שלא חזרו בתשובה עד אותו זמן שהוכיחם שמואל, ושקודם זה היה ביניהם חטא ע"ז ופסל מיכה שלא בערו עד הנה ולזה נפלו לפני אויביהם:

הסבה השנית בחטאות בני עלי שהיה הארון בידיהם ובענשם נשבה ארון האלקים להיותו בידיהם, וכבר נרמז זה באמרו ושם שני בני עלי עם ארון ברית האלקים חפני ופנחס, ר"ל שבחטאם קרה זה:

הסבה השלישית לפי שישראל חטאו בהביאם את ארון האלקים למלחמה והוציאם אותו מקדש הקדשים בלי רשות גבוה, כי הנה הארון לא היה הולך ולא היה יוצא ממקומו כי אם על פי ה' בדבר נביא, ומאשר הקלו ישראל בכבוד הארון ולא שאלו את פי שמואל שכבר היה ביניהם נביא מוחזק, ולא שאלו עלי במשפט האורים והתומים נענשו כשנפלו לפני אויביהם ונשבה הארון:

הסבה הרביעית לפי שישראל לא שבו אל ה' ולא בקשו ממנו תשועה, אבל חשבו שבעבור הארון יצילם האלקים כדי לשמור ארון בריתו, ומפני זה יען הביאוהו להשגב

עמו ולא שבו עד ה' אלקיהם היה ענשם שכשל עוזר ונפל עזור, ושהמה והארון הלכו בלא כח לפני רודף:

הסבה החמשית שרצה האל יתברך להראות העמים והשרים את קדושת הארון, ושבהיות ישראל מקלים בכבודו בהוציאם אותו ממקומו לא היה עושה עמהם להפליא במלחמה, ואחרי היותו בקרב האויבים עשה אותות ומופתים וגם בקרב ישראל כאשר שב משדה פלשתים, להודיע כי שם ה' נקרא עליו, ושישראל בזו הארון ולא חלקו לו כבוד בהביאם אותו ושהפלשתים יראו מלפניו ושלחו אותו עם מנחה וזבח. הנה אם כן מה שאמרתי יוכללו בזה חמשה סבות למה נשבה ארון האלקים, והותרו השאלות שלישית ורביעית:

והנה ראיתי לחקור בזה המקום בארון האלקים הזה מה היה בו, ואם היה בישראל ארון אחד או שני ארונות, ואזכור דעות המדברים בזה והטענות המחייבות, דעת דעת מהם אשר הם ספקות וסתירות לדעת המנגד. ואומר שיסוד הדרוש הזה הוא במשנה שקלים (ט' ע"א), אמרו תניא רבי יהודה בר' אלעאי אומר שני ארונות היו עם ישראל במדבר, אחד שהיתה ספר תורה נתונה לתוכו ואחד שהיו שברי לוחות נתונים לתוכו, אותו שהיה תורה נתונה לתוכו היה באהל מועד, שנאמר (במדבר י"ד מ"ד) וארון ברית ה' ומשה לא משו מקרב המחנה, וזה שהיו בו שברי לוחות היה יוצא ונכנס עמהם, ורבנן אמרין ארון אחד היה ופעם אחד יצא בימי עלי ונשבה, וקרא מסייע להו לרבנן וקרא מסייע ליה לר' יהודה בר אלעאי, קרא מסייע להו לרבנן (בסי' פסוק ח') אוי נא לנו מי יצילנו מיד האלקים האדירים האלה, דחמו מה דלא חמו מימיהון, וקרא מסייע ליה לר' יהודה בר אלעאי (סי' י"ד י"ט) ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון האלקים, והלא ארון האלקים בקרית יערים? אלא מאי עבדי ליה רבנן הגישה ארון האלקים ציץ. וקרא מסייע ליה לרבי יהודה בר אלעאי, (שמואל ב' י"ח י"א) עוד הארון וישראל ויהודה יושבים בסכות, והלא בציון היה הארון? אלא מאי עבדי ליה רבנן סכך, שהיה בקרוי שעדין לא נבנה בית הבחירה ע"כ. וכן אמרו במשנת המשכן שהיו שני ארונות ושהיו באחד מהם לוחות האחרונות וזה היה תמיד בתוך המחנה, כמו שאמר (במדבר שם) וארון ברית ה' ומשה לא משו מקרב המחנה, ואחד שהיו בו שברי לוחות והיה יוצא ובא לפניהם במלחמות, שנאמר (שם י' ל"ו) וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך שלשת ימים, אבל אותו הארון שהיו בו לוחות אחרונות יצא בימי עלי פעם אחד ונשבה. הנה א"כ סברו שם כר' יהודה ב"ר אלעאי, אם לא שהוסיפו בדבריו שהארון אשר יצא בימי עלי ונשבה היו בו הלוחות השלמות, ועם זה לא יקשה מה שאמרו הפלשתים אוי נא לנו מי יצילנו, דחמו

מאי דלא חמו מימיהון, כי זה הארון לא יצא פעם אחרת במלחמה ואל זה הדעת נטה רש"י ז"ל בפירוש התורה בפסוק (שם שם) וארון ברית ה' נוסע לפניהם, ובפרשת והיה עקב בפסוק (דברים י' א') ועשית לך ארון עץ שכתב שם שלא היה אותו ארון הארון אשר עשה בצלאל כי אם אחר שעשה משה להכניס בו הלוחות בעוד שלא נעשה ארון בצלאל, ושאח"כ הושמו שברי הלוחות בארונו של משה והוא היה היוצא במלחמות וכו'. וכן כתב רד"ק בפירושו לזה המקום מספר שמואל:

אמנם בבבא בתרא פ"ק (דף י"ד ע"א) חלקו ר' יהודה ור' מאיר בגודל הארון וכמותו, ואיך היה מונח ספר תורת משה בו, והנה שניהם קיימו וקבלו שם שלוחות ושברי הלוחות היו מונחים בארון אחד, והוא ממה שיוכיח שהיה דעתם כדעת רבנן שהיה ארון אחד לבד ולא שנים. והרמב"ן בפירוש התורה פרשת עקב (דף קל"ו ע"ד) כתב שלפי הפשט לא נעשה במדבר כ"א ארון אחד ובו היו מונחות לוחות ושברי לוחות, ואמר שדברי רש"י זכרונו לברכה הם דברי הגדה ודעת יחיד כמו שתראה מדבריו שם, אבל לא השיב הרמב"ן למקראות שהעירו חז"ל שיסייעו לר' יהודה בר אלעאי, ולא העיר גם כן לספקות אחרות אפשר שיטען ר' יהודה לסיוע דעתו מכח הפסוקים להשיב אליהם, וכן עשו שאר החכמים המחזיקים בדעות האלה, שלא שיערו בספקות הכת המנגדת ולא השיבו אליהם ונסתפקו בהגדת דעותיהם לבד, ולכן ראיתי אני לבאר דעתי בזה הדרוש ולהעיר על הביטולים המתחייבים לדעת המנגד, ואחריו אשיב אל הספקות אשר אפשר לטוען שיטעון כנגדי. ואומר שדעת רבנן הוא הישר והטוב אצלי שלא נעשה במדבר כי אם ארון אחד ובו היו לוחות ושברי לוחות, ושהארון הזה היה תמיד יושב והולך בקרב המחנה ולא יצא למלחמה כי אם פעם אחת בימי עלי שנשבה, וצדקו אם כן דברי רבנן ודברי ר' יהודה בבבא בתרא, ומה שכתב הרמב"ן מסכים עמהם, והנה נטיתי מדרך ר' יהודה בר אלעאי ומדעת רש"י ורד"ק זכרונם לברכה שנמשכו אחריו לששה טענות, והם ספקות חזקות נגדם:

האחד שלא מצינו במעשה המשכן כי אם זכרון ארון אחד לבד לא שנים, אם במצות השם למשה אמר (שמות כ"ה י') ועשו ארון עצי שטים, ואם בצווי משה אל בצלאל אמר (שם ל"ה י"ב) את הארון ואת בדיו, ואם במעשה אמר (שם ל"ז א') ויעש בצלאל את הארון, ואם בהקמת המשכן והנחת הדברים במקומם אמר (שם מ' כ"א) ויבא את הארון אל המשכן וגו', וכל זה ממה שיורה שארון אחד היה ולא שנים:

הספק השני ממה שנזכר בפרשת במדבר סיני איך היו הכהנים מכינים כל כלי המקדש לבוא בני קהת לשאת אותם למסעיהם, ושם נאמר (במדבר ד' ה') והורידו את פרוכת

המסך וכסו בה את ארון העדות וגו', ובאותה פרשה לא נזכר כי אם ארון אחד ולא שני ארונות, ואם היו שנים איך לא נזכרו בתוך כל כלי הבית? וכמו שכתב הרמב"ן (דף קל"ו ע"ד) אנה יעמוד הארון השני הזה כל ימי המדבר? כי במשכן בבית קדש הקדשים לא היה כי אם ארון אחד:

הספק השלישי במה שאמר בפרשת בהעלותך (במדבר י' ל"ו) וארון ברית השם נוסע לפניהם, ואם היו שני ארונות איך לא פירש איזה מהם היה הנוסע לפניהם? וגם כן בפרשת וילך אמר משה ללוים נושאי ארון ברית ה' (דברים ל"א כ"ו) לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' אלקיכם, ואם היו ביניהם שני ארונות היה ראוי שיפרש באיזה מהם ישימו, והלוים שני הארונות ישאו לא ארון אחד, ואין לך שתאמר שלא נקרא ארון ברית ה' כי אם אשר היו בו הלוחות השלמות, כי גם כן האחר נקרא כן, וכאמרו וארון ברית ה' נוסע לפניהם שהוא לדעת ר' יהודה בר אלעאי הארון שהיו בו שברי הלוחות:

הספק הרביעי במה שצוה יהושע אל העם על ענין הארון בהעברת הירדן אמר יהושע אל העם (יהושע ג' ב', ג' וכו') בראותכם את ארון ברית השם אלקיכם והכהנים הלוים נושאים אותו ואתם תסעו ממקומכם והלכתם אחריו, אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה אל תקרבו אליו למען אשר תדעו את הדרך אשר תלכו בה כי לא עברתם בדרך מתמול שלשום וגו', התקדשו כי מחר יעשה ה' בקרבכם נפלאות וגו', ואם היו שני ארונות ואחד מהם הולך תמיד לפניהם, למה נצטרך יהושע לצוות לעם שילכו אחריו? ולמה הזהירם שיהיו רחוקים ממנו כאלפים אמה? אם היה הדבר פשוט אצלם בכל מסעיהם, והנה בכל מסעיהם היו עושים כן וכמו שכתב רש"י ז"ל בפסוק (במדבר ב' ב') איש על דגלו באותות לבית אבותם יחנו בני ישראל מנגד סביב לאהל מועד יחנו, שכתב שם מנגד, מרחוק מיל, כמו שנאמר ביהושע אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה כמדת תחום שבת, ולמה אמר יהושע למען אשר תדעו את הדרך כי לא עברתם? ויורה שלא היה נהוג אצלם ללכת הארון לפניהם, ושלכן נצטרך לתת סבה להליכתו לפניהם שהיה להורות להם את הדרך, ולזה אמר עוד התקדשו כי מחר יעשה ה' בקרבכם נפלאות כי הליכת הארון לפניהם היה אות שיעשה נפלאות, ומפני זה נצטרך לומר יהושע אל הכהנים שם, שאו את ארון הברית ועברו לפני העם, כי היה זה דבר בלתי נהוג אצלם. וכבר כתב רש"י שם נשתנה מסע זה משאר המסעות, שכל זמן שהיה משה קיים היה עמוד ענן נוסע לפניהם תחלה ומראה להם הדרך והארון נוסע אחר ב' הדגלים, עכשו שלא היה להם עמוד הענן היה נוסע הארון תחלה, וזה סותר למה

שכתב בפירוש התורה שארון ברית השם היה נוסע לפניהם תמיד ומקדים דרך ג' ימים לפניהם לתקן להם חנייה. ואין לנו שנאמר ששם בפירוש התורה דבר הרב מהארון שהיו בו שברי לוחות ובענין יהושע דבר מהארון האחר, לפי שיתחייב לזה שעברו בירדן שני הארונות לפניהם וזה לא נזכר בכתוב, וגם לא היה ראוי שיתן בו הסבה להעדר עמוד הענן שהיה נוסע לפניהם ומראה לפניהם הדרך, כי עם היות שנעלה עמוד הענן היה נשאר הארון ההולך לפניהם תמיד לתור להם מנוחה והוא יורם את הדרך ילכו בה ולמה יצטרכו עוד לארון שני מאותה סבה, אבל הענין מבואר לכל בעל שכל שהרב בפירוש התורה נמשך לדעת ר' יהודה בר' אלעאי, ובספר יהושע מאשר הרגיש בספק הרביעי הזה נטה לדעת רבנן. ואכן תמצא שנתן שם הסבה להתרחקם אלפים אמה שהיה זה כדי שיוכלו ללכת שם להתפלל בשבת, לפי שידע יתברך שעתידים ישראל להיות לפני יריחו צרים בשבת, הנה עשה צווי ההתרחק אלפים אמה פרטיי ואינו מתמיד וכולל כמו שפירש על התורה, אבל גם זה רחוק מאד שיצוה אותו יהושע בהעברתם את הירדן שלא היה בשבת ולא זכרו בענין יריחו עצמו שהיה אחרי כן, סוף דבר ענין הארון הנזכר בספר יהושע מורה שלא היה ביניהם כי אם ארון אחד ושלא היה הולך תמיד כי אם בקרב הדגלים אם לא בצווי אלקי:

הספק החמשי בנדון אשר לנו והוא, כי אם היו שני ארונות ואחד מהם היה יוצא ובא תמיד לפניהם במלחמה, א"כ איך כאשר נגפו ישראל לפני פלשתים אמרו נקחה לנו משילה את ארון ברית ה' ויבא בקרבנו ויושיענו מכף אויבנו? וזה יורה שלא היה ביניהם ארון כלל, ואין לנו שנאמר שרצו להביא הארון השני להיות שניהם בתוכם ליתרון קדושה, כי הנה לא נזכר זה בכתוב והפלשתים לא לקחו כי אם ארון אחד ולא השיבו כי אם אחד, וגם אין לומר ששלחו בעד הארון אשר בו הלוחות השלמות והשיבו למשכן הארון האחר אשר היה בתוכם, כי זה לא נזכר כלל בכתובים, ולא היתה קדושה באחד מהארונות מהאחר, ולמה יבקשו הבלתי נהוג ולא יחפצו בארון הנהוג לבא לפניהם בהיות שניהם שוים בקדושה? הספק הששי הוא שהנה בבנין הבית לא נזכר שהביאו לקדש הקדשים כי אם ארון אחד, והוא אשר נשבה בשדה פלשתים ואשר שלחו בעגלה החדשה ואשר בא אל קרית יערים והביאו דהע"ה אל ציון הוא הוא אשר הביא שלמה אל קדש הקדשים, ובגניזה לא זכרו חז"ל (שקלים ט' ע"א) כי אם שנגנז הארון ולא זכרו ארונות, וכל זה ממה שיורה שדעת רבנן הוא האמת הברור. ולפי שלא ישאר ספק בדבר הזה אעיר גם כן הטענות אשר יוכל לטעון הדעת המנגד ואשיב עליהם:

האחת מה שהעיר רש"י בפסוק (דברים י' א') ועשית לך ארון עץ שבא בפרשת עקב, שהוא היה הארון שעשה משם קודם עשיית ארון בצלאל, לפי שלא היה לו מקום לתת בו הלוחות ושלכן לא נזכר שמה דבר אחר ממלאכת המשכן כי אם זה שהיה יתר על מה שנזכר במקומו. וכבר השיב לזה הרמב"ן שם שברדת משה מן ההר הניח הלוחות באהל מועד עד שעשה בצלאל את הארון, כי אלו לא שבר את הלוחות הראשונות באהל מועד היו יושבים עד עשיית הארון, וכן שברי הלוחות על כרחינו שם היו כי לא החזירם משה עמו להר, ומה שאמר ועשית לך ארון עץ לא אמרו כי אם על הארון אשר עשה בצלאל, ולא זכר שמה במשנה תורה דבר אחר ממלאכת המשכן לפי שזה הוא העקר ואחריו היו נמשכים שאר הדברים, וגם שנודה שהיה ארון אחר אין ספק שאחרי עשות בצלאל ארונו נגנז ארון משה כדין תשמישי קדושה ולא יתחייב מזה היות שם שני ארונות:

הטענה השנית היא מה שהביא ר' יהודה בר' אלעאי לדעתו ממה שאמר הכתוב וארון ברית ה' ומשה לא משו מקרב המחנה. ותמהתי אני איך עשו בפסוק הזה טענה על היות שני ארונות? והנה שם לא נאמר שיצא עם העם ארון אחד ושארון אחר לא מש מקרב המחנה לשימשך מזה היות ביניהם שני ארונות. אבל אמר הכתוב שישראל אחרי שנגזרה עליהם הגזרה בעון המרגלים אמרו למשה (במדבר י"ד מ') הננו ועלינו ומשה אמר אליהם לא תעלו ולא תלחמו למה אתם עוברים את פי ה' והיא לא תצלח, והם לא שמעו לדבריו ויעלו שלא ברשות גבוה ולכן לא עלה עמהם משה וארון ה' גם כן לא מש מקרב המחנה ללכת בתוכם, לפי שהיה גלוי לפניו יתברך שלא יצליחו וישובו לערב יהמו ככלב, וכן היה שהכה הכנעני אותם, ומזה א"כ נלמוד שלא עלה עמהם לא משה ולא ארון ה', ולא יתחייב מזה שהיה שם ארון אחר שהלך כמו שלא ימשך שהיה שם משה אחר שהלך:

הטענה השלישית חזקה מאד ממה שאמר בפרשת במדבר סיני (שם ב' י"ז) שאהל מועד היה נוסע בין הדגלים ובפרשת בהעלותך אמר (שם י' ל"ג) וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך שלשת ימים, והם אם כן מאמרים סותרים אין דרך לישבם כי אם בשנאמר שהיו שם שני ארונות, אחד הולך בין הדגלים באהל מועד והשני הולך ונוסע לפניהם, וכן כתבו רש"י שם ואני אשיב לזה בשני דרכים. האחד שמה שאמר הכתוב שאהל מועד היה נוסע בין הדגלים נאמר על המסעות הנהוגות שתמיד כך היו נוסעים הדגלים והמחנות כלם, דגל מחנה יהודה בראשונה ודגל מחנה ראובן אחריו ואהל מועד אחריהם, ואחריו דגל מחנה אפרים ודגל בני דן, ומה שאמר וארון ברית ה' נוסע לפניהם, הוא ספור מה שנעשה באותו מסע ראשון שיצא הארון לפניהם לתור להם מנוחה, והאות המורה על אמתת

הפירוש הזה אמרו דרך שלשת ימים, ואין פירושו שהיה מקדים לפניהם דרך שלשת ימים בכל מסעותיו כמו שפירשו רש"י, אבל הוא שבאותן שלשת ימים הראשונים שנסעו מהר סיני היה השינוי הגדול הזה שארון ה' היה נוסע לפניהם ולא היה הולך בתוך הדגלים כמנהגו, וכן פירשו ראב"ע ואשר יכריח דעתו הוא מה שאמר ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים. והנה השכל יורה שהשלשת ימים האחרונים הם הראשונים שזכר, וכאלו אמר וארון ברית השם נוסע לפניהם דרך אותם השלשת ימים הנזכרים שהלכו באותו מסע. ואחשוב אני בסבתו שרצה הקב"ה לזכות את ישראל שארון בריתו ילך לפניהם באותו מסע ראשון שנסעו במדבר ובמסע האחרון שנסעו בו בהעברת הירדן עד בואם אל ארץ כנען ולא בשאר המסעות, וזה כאדם המלוה את חבירו, וכבר הוכרח רש"י להודות בזה כמו שזכרתי בפירוש ספר יהושע (יהושע ג'). ואמנם הדרך השני בתשובת הטענה הזאת היא, בשנאמר שאף שנודה שארון ברית השם היה נוסע תמיד לפניהם במדבר, לא יתחייב מזה שהיו שני ארונות אבל נאמר שאהל מועד וכל כלי המקדש היו נוסעים במחנה שכינה בקרב הדגלים ולא היה הולך שם הארון, כי הוא עם הלוחות ושברי לוחות אשר בתוכו היה הולך לפניהם, ולזה לא אמר ואהל מועד נוסע לפניהם אבל אמר וארון ברית השם שהוא היה הנוסע לפניהם מכלי האהל והכלים כלם אשר היו במחנה שכינה בתוך הדגלים, ואינו מהבטל שיהיה הארון במקום אחד ואהל מועד במקום אחר כמו שאזכור:

הטענה הרביעית במה שאמר שאול לאחיה הכהן (בספ' סי' י"ד י"ח) הגישה הארון האלקים, והוא הקרא שאמרו במסכת שקלים שמסייע לר' יהודה בר' אלעאי ולא מצאו תשובה אליה בעד רבנן. ואני אשיב לזה שהארון הנזכר כאן אינו הארון אשר היו בו לא הלוחות השלמות ולא שברי הלוחות, והמורה על זה שלא קראו הכתוב ארון ברית ה', לפי שלא היו בו לוחות הברית, אבל הארון הזה אשר אמר שאול היה לדעתי ארון אחר שעשו ישראל להוליך בו האפוד עם האורים והתומים שהיה הולך במלחמה בימי שאול ודוד וכהן עמו, והיה זה כדי לשאול בהם מה שירצו בעת הצורך, כאמרו (שם סי' ל' ח') הארדוף אחרי הגדוד הזה האשיגנו וגו'? וכמו שנאמר (במדבר כ"ו כ') ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים לפני השם על פיו יצאו ועל פיו יבואו וגומר, והמורה באמת ובתמים שזה הוא הארון אשר שאל שאול, אמרו שם ואחיה בן אחיטוב אחי אי כבוד בן פנחס בן עלי כהן ה' בשילה נושא אפוד וגו', ועל זה אמר ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון האלקים וגו' ויהי עד דבר שאול אל הכהן וההמון אשר במחנה פלשתים וילך הלוך ורב ויאמר שאול אל הכהן אסוף ידיך וגו', הנך רואה שלא נשא אחיה ארון

ברית ה' כי אם האפוד שהיו עמו האורים והתומים ולא שאל שאול כי אם על האפוד לשאול באורים ובתומים אם ירדוף אחרי הפלשתים, ומאשר ראה אותם בורחים אמר לכהן שלא ישאל ויאסוף ידיו ורדף אחריהם מיד, וכן פירשוהו המפרשים וכתב רש"י שם הארון אורים ותומים, והנה רש"י במה שפי' בזה הוא המלאך שעונה בעל כרחו אמן, וראוי היה שיפרשהו כן, כי לא היה אז לשאול צורך עם ארון ברית השם ולא יאמר שאול עליו הגישה ארון האלקים אבל הם יגשו לפניו אבל אמרו על האורים והתומים, ולפי שהיו באים בארון אחד קראו ארון האלקים ולא קראו ארון ברית ה', ומאשר היה זה הפסוק בעיני בעלי התלמוד סיוע לדברי ר' יהודה בר אלעאי ורש"י לא פירשו כן, יורה שנטה שם בפירוש ספר שמואל לדעת רבנן כמו שעשה בספר יהושע וכמו שזכרתי:

הטענה החמשית הוא הפסוק האחר שהביאו גם כן במסכת שקלים שיסייע לר' יהודה בר' אלעאי, ממה שאמר אוריה החתי אל דוד (שמואל ב' י"א י"ח) הארון וישראל ויהודה יושבים בסכות ואדוני יואב וגו', ויורה שהיה ארון הברית יוצא עמהם למלחמה מלבד הארון אשר היה יושב בציון, ובגמרא אמר שישיבו רבנן לזה שהיה בקרוי, לפי שעדין לא נבנה בית הבחירה, ופי' זה שלא אמר אוריה על הארון אשר היה עמהם במלחמה כי אם על הארון אשר בציון שהיה יושב באהל בתוך היריעה ולא נבנה עדין בית המקדש, ולהיותו שם בקרוי היה אומר אוריה שאין ראוי ללכת לביתו בהיות הארון באהל בתוך היריעה. וזו באמת תשובה בטלה היא, כי לא היה זה דבר מקרית נעשה לשעתו שבעבורו לא יבא אוריה אל ביתו כי תמיד היה הארון באהל, ולא יבא אם כן אוריה כל ימיו אל ביתו, ועוד כי הארון באהל היה ולא בסכות ובציון היה יושב ולא במלחמה עם יואב, ואיך יאמר אם כן הארון וישראל ויהודה יושבים בסכות ואדוני יואב? אבל התשובה האמיתית לדעתי היא על הדרך שאמרתי, רוצה לומר שלא דבר אוריה החתי מארון ברית ה' כי אם מארון אחר אשר היו בו האורים והתומים עם האפוד, שהיו מוליכים עמהם במלחלמה וכהן עמו כדי לשאול מאתו את דבר ה' כפי צורך השעה, ולזה אמר הארון וישראל ויהודה ולא אמר ארון ברית ה' שהוא השם המיוחד לארון אשר בו לוחות הברית. הנה התבאר ממה שאמרתי אמתת הדרוש הזה והוא שלא נעשה במדבר כי אם ארון אחד לבד ובו היו לוחות ושברי לוחות, ובצדו צוה משה אדוננו ע"ה את הלוים שישימו את ספר התורה, ואותו הארון לא היה הולך לפניהם בתמידות ולא היה יוצא ובא לפניהם במלחמות, כי לא היה זז ממקומו כי אם בדבר ה' ובצווי מיוחד כמו שהיה באותו מסע הראשון שנסעו מהר סיני ובימי יהושע במסע האחרון שנסעו עד בואם לארץ ובענין יריחו שבכלם הוציאו את ארון ברית ה' ממקומו בדבור אלקי ובמצוה מיוחדת, ולכן

ישראל בהיותם נגפים לפני אויביהם ששלחו בעדו והוציאו ממשכן השם בלא רשותו ואת פי השם לא שאלו עליו חטאו בזה עון פלילי ונענשו עליו ונשבה הארון והשיבו אותו פלשתים ובא וישב בקרית יערים ימים רבים, ומשם הוליכו דוד לבית עובד אדום הגתי ואחר כך הוליכו משם לציון עם היות אוהל מועד כלו מזבח ומנורה ושאר הכלים בגבעון, והיו ישראל הולכים לגבעון לזבוח זבחיהם ולדרוש את השם אעפ"י שלא היה שם הארון שהיה בציון, תראה זה בדברי הימים אחרי שבנה דוד מזבח בגורן ארונה היבוסי אמר שם, (דברי הימים א' כ"א כ"ח) בעת ההיא בראות דוד כי ענהו השם בגורן ארונה היבוסי ויזבח שם ומשכן השם אשר עשה במדבר ומזבח העולה בעת ההיא בבמה בגבעון ולא יכול דוד ללכת לפניו לדרוש אלקים כי נבעת מפני המלאך, וזה מורה שגם אחרי היות ארון הברית בציון היה האהל והמשכן כלו בגבעון ושם היו זובחים. וכן אמרו בסדר עולם פרק י"ג שכל הימים שהיה הארון בקרית יערים היו מקריבים בנוב, והארון המיוחד הזה הוא אשר הכניס שלמה המלך בקדש הקדשים אחרי בנית הבית, וכפי קבלת חז"ל (שקלים ט' ע"א) האמתית הוא אשר גנז יאשיהו המלך בחרבן בית קדשנו ותפארתנו, והוא העתיד להגלות בביאת משיחנו מהרה יגלה. זהו מה שראיתי לבאר בדרוש הזה והארכתי בו ליוקר הדבר וקצור דברי חכמינו בו:

פסוק ה

ויהי כבוא ארון ברית ה' וגו'. זכר שכאשר בא ארון ברית ה' אל מחנה ישראל הריעו כל העם תרועה גדולה כתרועת המנצחים, כי חשבו שברית האלקים יושיע אותם, ולא צעקו אל ה' ולא קראו אליו כי לא שבו לפניו אבל חשבו שיהיה הארון תחבולה לנצח המלחמה, וגם חטאו בזה מאשר בענין יריחו צוה השם יתברך שלא יריעו העם כי אם בנפול החומה שהיתה עת הנצחון אבל קודם לזה לא יריעו ולא ישמחו כשמחת בקציר אבל ישאו עיניהם אל השם לשאול ממנו עזרה בצרות, ואלה לא עשו כן כי קודם הנצחון הריעו:

פסוק ו

וכאשר שמעו הפלשתים קול תרועתם וידעו שבא ארון האלקים שמה פחד קראם ורעדה, (ז) ויאמרו אוי נא לנו כי לא היתה כזאת מתמול שלשום, רוצה לומר כאשר נצחנו אותם, ועתה (ח) ועתה יהיה אוי לנו כי מי יצילנו מיד האלקים האדירים האלה, ואמרו עוד אלה הם האלקים המכים את מצרים בכל מכה במדבר, רוצה לומר המכה את מצרים מכה על ים סוף שהיה במדבר, או הוא כמו שתרגם יונתן ולעמיה עביד פרישן במדברא, ויפה

פירש בו הר' יוסף קמחי ז"ל שהוא מן (שיר ד' ג') ומדברך נאוה, ויאמר שהוא האלוה המכה מצרים בכל מכה במצותו ובדברו, כ"ש שיעשה עתה שהוא בעצמו בא כאן:

פסוק ט

ואמרו אלה לאלה שבעבור זה ראוי שתחזקו ויהיו לאנשים, רוצה לומר אחרי שאין לכם ענין אלקות כזה ראוי הוא לכם פלשתים שתתחזקו ותהיו לאנשים, כי בכח אנשים תלחמו אחרי שאין לכם כח אלקים, וביארו צרכם לזה והכרח ההתגברות באמרם, פן תעבדו לעברים כאשר עבדו לכם, והנה אמרם עוד והייתם לאנשים ונלחמתם שיראה מותר הוא דרך פיוס, רוצה לומר ואני ידעתי שתהיו אתם לאנשים ונלחמתם כי כן ראוי אל כל בני חיל. וחז"ל אמרו במדרש שמואל (פרשה י') בעירובי דברים נאמרה פרשה זו, מי יצילנו מיד האלקים האדירים אלו דברי הצדיקים שבהם, אבל הרשעים היו אומרים אלה הם האלקים המכים את מצרים בכל מכה, עשרה מכות היה לו וכלן הביא על המצרים ושאר המכות הביא על עמו במדבר ואין לו מכה עוד להביא, אמר להם הקב"ה אתם אומרים שאין לי עוד מכה הנני מביא עליכם מכה שלא היתה מעולם והם הטחורים, וכן הוא אומר ותכבד יד ה' על האשדודים:

פסוק י

(**י-יא**) **וילחמו פלשתים וינגף ישראל וגו'**. זכר שכאשר בני עלי לא יראו את ה' ולא כבדו אותו כך לא עזרם ולא היה עמהם, וכאשר הפלשתים יראו מלפניו וכבדוהו בדבריהם הלך לפניהם וינגף ישראל וינוסו איש לאהלו ויפלו מהם כשלושים אלף איש, וילקח שם ארון האלקים ושני בני עלי שהיה הארון בידיהם מתו כדבר השם אשר דבר ביד איש האלקים וביד שמואל הנביא כמו שנזכר:

פסוק יא

וירץ איש משבט בנימין מהמערכה ויבא שילה והיה מתאבל על אשר נעשה. ורבותינו דרשו במדרש שמואל (ריש פרק י"א) שהיה זה שאול וששים מיל הלך באותו יום, במערכה היה ושמע שנשבו הלוחות והלך וחטפן מיד גלית ובא, ר' סימון אומר מאה ועשרים הלך באותו יום שהיה במערכה וברח לשילה ושמע שנשבו הלוחות וחטפן מיד גלית ובא, וכן הוא גם כן במדרש תהלים. וכבר השרישונו חז"ל שאין משיבין על הדרש והפשט יתישב על פשוטו, כי כפי פשוטו הלוחות נשבו עם הארון ועמו שבו, ואיש אחר היה זה משבט בנימין.

פסוק יג

וזכר שכאשר בא האיש היה עלי יושב על הכסא על מקום שהיה רואה את הדרך ומצפה לדעת מה יעשה במחנה, כי היה לבו חרד לא על בניו ועל עמו כי אם על ארון האלקים, והאיש בא לעיר מצד אחר והגיד הדבר ותזעק כל העיר, (יד-טו) וכאשר שמע עלי את קול הצעקה שאל עליה והאיש בא והגיד אליו הדבר בהיות עלי זקן מאד בן תשעים ושמונה שנה ועיניו קמה ולא יכול לראות, רוצה לומר שכל אחד מעיניו קמה וכהתה. ואפשר הוא שלרוב לחות הזקנה נזלו המים על עיניו וקמו ונתעבו מאד, והוא אשר יסבב בזקנים העדר הראות:

פסוק טז

(טז-יז) והמגיד הגיד לעלי הדברים כפי מדרגתם וכפי מה שהיו נוגעים אל לבו של עלי, כי הוא אמר ראשונה נס ישראל מפני פלשתים, ואחרי זה אמר וגם מכה גדולה היתה בעם מההרוגים, ואחריו אמר וגם שני בניך מתו, ואחרון אחרון חביב וארון האלקים נלקחה:

פסוק יח

וספר הכתוב שעלי לא הרגיש צרת ישראל והרג שני בניו כלל בערך לקיחת ארון האלקים, ולכן בהזכירו ארון האלקים נפל מעל הכסא וימת, כי היה זקן מאד וכבד ונפילתו היה סבת מיתתו. וזכר מעלתו שהוא שפט את ישראל ארבעים שנה, ואפשר לפרש והוא שפט את ישראל ארבעים שנה, שהיא היתה סבת זקנתו וכבדותו שקפצה עליו מעמל המשפט ההוא:

פסוק יט

וכלתו אשת פנחס הרה וגו'. אמר שכלתו של עלי אשת פנחס בנו הרה ללת, והוא כמו ללדת, רוצה לומר בזמן הלידה, או יהיה ללת מלשון יללה, שהיתה הרה לאוי וליללה, וכאשר שמעה השמועה הרעה הזאת מהלקח ארון האלקים ואל מות חמיה ואישה כרעה ללדת ותלד מיד, ואמרו כי נהפכו עליה ציריה ובעת מותה וגו', אחשוב שהיתה מיתתה לא מפאת לידת הנער כי כבר היה נולד, כי אם לפי שאחרי שיצא הילד נעדרו הציריים והמכאובות ולא היו לה עוד, ולזה לא יכלו לצאת המותרות הדמיות אשר היו ראויים לצאת אחריו כי בהעדר הכח ובהפסק המכאובים לא יצאו עוד וחזרו למעלה בקרבה וזו היתה סבת מיתתה, וזה כי נהפכו ציריה עליה ר"ל יען נהפכו לאחור לקרבה ולא יצאו לחוץ כראוי: ואמרו במסכת בכורות, (פרק ז' מ"ה ע"א) תניא ר' אליעזר אומר כשם שציירים לבית כך ציירים לאשה, שנאמר כי נהפכו ציריה עליה. ר' יהושע אומר כשם

שדלתות לבית כך דלתות לאשה, שנאמר (איוב ג' ט') כי לא סגר דלתי בטני. ורבי עקיבא אומר כשם שפתח לבית כך פתח לאשה, שנאמר (בראשית ל' כ"ב) ויפתח את רחמה. הנה אם כן לא פירשו צירים על הכאבים, כי אם על פי הרחם ואברי האשה המולידים שמתחזקים לדחות הולד לחוץ עם כל מותרות ההולדה, והם אשר נהפכו עליה:

פסוק כ

ואמר שבעת מותה אמרו הנצבות עליה אל תראי כי בן ילדת, והיא לא ענתה ולא שתה לבה לזה:

פסוק כא

ואמנם אמרו ותקרא לנער אי כבוד לאמר גלה כבוד מישראל אל הלקח ארון האלקים ואל חמיה ואישה, יורה שאשת פנחס אמרה זה, ויהיה אם כן שלא לצורך אמרה פעם שנית (כב) ותאמר גלה כבוד מישראל כי נלקח ארון האלקים. וגם יקשה למה לא זכרה שם מות חמיה ואישה כמו שאמרה בראשונה? והמפרשים לא נתנו לזה טעם נכון. ואני אחשוב שאשת פנחס עם היות שלא ענתה לנשים על מה שאמרו לה אל תראי כי בן ילדת ולא שתה לבה לזה (רוצה לומר לשמחת הבן), הנה היא לבד קראה לנער אי כבוד, כי אמרה כאשר ידעה שילדה בן יקראוהו אי כבוד, כלומר אין כבוד, ולא דברה עוד. והנשים הנצבות עליה פירשו דבריה ואמרו שהיתה כוונתה בזה השם לשלשה סבות, והם אל הלקח ארון האלקים ואל מות חמיה ואישה, ולפי זה יהיה אמרו ותקרא לנער אי כבוד הם דברי אשת פנחס, ומה שאמר הכתוב עוד לאמר אל הלקח וגו' הוא מאמר הנשים הנצבות שמה שעשו פירוש לדברי אשת פנחס, ומאשר היא שמעה דבריהן ולא ישרו בעיניה לפי שהשוו מיתת חמיה ואישה להלקח ארון האלקים, חזרה לדבר ואמרה שלא כוונה באותו שם לענין חמיה ובעלה, כי אם לבד למה שנלקח ארון האלקים כי עליו נעדר הכבוד מישראל לא ממיתת בעלה וחמיה, וזהו שהוסיפה לומר ותאמר גלה כבוד מישראל כי נלקח ארון האלקים. הנה התבאר מזה שאשת פנחס לא עשתה שנוי בדבריה, והיה השנוי מפאת הנשים היושבות אצלה שפירשו דבריה באופן בלתי ראוי, והיא עם חוזק כאב המות נצטרכה להשיב להן ולפרש כונתה, ועם היות שאמר ולא ענתה ולא שתה לבה לשמחת הבן, הנה לא נמנעה לדבר הדברים האלה בעת מותה כאשר עם לבבה:

פרק ה

פסוק א

ופלשתים לקחו את ארון האלקים וגו'. ספר שפלשתים לקחו את ארון האלקים מקרב המלחמה ויביאו אותה אשדודה עירם, (ב) ומשם לקחו אותו ויביאוהו בית דגון אלהיהם וישימוהו אצלו, והיה זה בחשבם שהיו מכבדים את הארון, וכמו שאמרו במדרש שמואל (פרשה י"א) ר' יוחנן אומר כבדוהו, אמרו זה אלוה וזה אלוה, יבא אלוה וישרה אצל אלוה, ר' שמעון בן לקיש אומר כך יהיה שכרו אלא אמרו זה נוצח וזה נצוח יבא נצוח ויתעבד לנוצח. יהיה מה שיהיה ספר הכתוב הנס האלקי שנעשה שמה, (ג) שכאשר השכימו בבקר מצאו דגון נופל ארצה לפני הארון, כי לא רצה אלוה יתברך שיהיה הבעל אצל ארון הקודש. והנה האשדודים חשבו שנפל הפסל במקרה וישיבוהו למקומו, (ד) וכאשר השכימו ביום המחרת מצאו גם כן דגון נופל ארצה לפני ארון האלקים, וכדי שלא יחשבו עוד שהיה במקרה היה מהנס שמצאו שתי כפות ידיו כרותות במפתן הבית רק גוף דגון נשאר. ואחז"ל (עיין רד"ק) שדגון היה צורת דג מן הטבור ולמעלה והיו ידיו ורגליו כצורת אדם, ושזה פירוש רק דגון נשאר עליו שנשאר עליו צורת הדג, (ה) ועל כן נשאר המנהג שלא היו דורכים כהני דגון על המפתן, כי חשבו היותו מקום קדוש לפי שמצאו שם ראש דגון וכפות ידיו:

פסוק ו

ותכבד יד ה' אל האשדודים וגו'. ספר שלא נתפייס הקדוש ברוך הוא עם השפטים אשר עשה שם באלהיהם אבל גם עשה בהם שפטים, שכבדה יד ה' להכות את האשדודים בעפולים והם הטחורים הנולדים בפי הטבעת, והוא חולי מצער מאד ויוצא ממנו דם הרבה, ונקראו עפולים לפי שהם נעשות גבוהות והוא מלשון (ישעיה ל"ב י"ד) עופל ובחן (ז) ואנשי אשדוד כאשר ראו הנס הנעשה בדגון אלהיהם ומה שנעשה בהם בעפולים, לא רצו שישב עמהם הארון, ויאמרו סרני פלשתים שיסוב ויוליכוהו לגת וכאשר היה שם היה גם כן יד ה' בגת, והיה מהומה גדולה מאד כי הכה את כל אנשי העיר למגדול ועד קטן בעפולים, והיו עוד נסתרים בפנים ולזה היו יותר קשים להרפא ויותר מכאיבים, וזהו אמרו וישתרו להם עפולים שהוא כמו ויסתרו בסמך, כי היו עפולים נסתרים. ואז שלחו הארון לעקרון וצעקו אנשי עקרון לומר הסבו אלי את ארון אלקי ישראל להמיתני ואת עמי, ומאשר אמר ואת עמי יורה שהעקרונים אשר צעקו היו שרי העיר, והם אמרו להמיתני ואת עמי, (יא) ואז נאספו סרני פלשתים כלם להתיעץ על הדבר הזה ואמרו

שהטוב הוא שישלחו את הארון למקומו אל בני ישראל, ומאשר אמר ולא ימית אותי ואת עמי נראה לי שפירושו האמיתי הוא שהעקרונים שלחו ויאספו את כל סרני פלשתים, ויאמרו העקרונים אליהם שלחו את ארון אלקי ישראל וישב למקומו בטרם ימית אותי ואת עמי, רוצה לומר שרי עקרון ואת עמו, כי היתה בעיר מהומת המונים שכבדה מאד יד האלקים שם, כלומר שאין בית אשר אין שם מת, (יב) ומלבד המתים הנה האנשים הנשארים אשר לא מתו מאותו חולי הוכו בעפולים ובזה עלתה שועת העיר השמימה:

פרק ו

פסוק א

וזכר שהיה ארון ה' בשדה פלשתים שבעה חדשים, רצה לומר שכל זה שזכר שעשה הארון באשדוד ובגת ובעקרון היה תוך שבעה חדשים, כי לא ישב הארון עוד בכל ארץ פלשתים: ובמדרש שמואל (פרשה י"ב) אחז"ל (בראשית כ"א ל') כי את שבע כבשות תקח מידי, אמר לו הקב"ה לאברהם אתה נתת לו שבע כבשות, חייך שהפלשתים הורגים שבע צדיקים מבניך, והם שמשון חפני ופנחס שאול ושלשת בניו. דבר אחר חייך שבניו מחריבין שבע משכנות, ואלו הן אהל מועד גילגל נוב גבעון שילה ובית עולמים. ד"א חייך שאני מחזיר ארוני בשדה פלשתים שבעה חדשים ע"כ. והנה נשאר לדעת בזה שני דברים. האחד למה הכה הארון בפלשתים מכה רבה? ולמה היתה המכה באותו חולי ולא בחולי אחר? ומה שראוי שיאמר בזה הוא, כי לפי שהפלשתים ראו שנלקח ארון האלקים היו חושבים שכחם ועוצם ידם עשה להם את החיל הזה, ושארון האלקים היה כלי אין חפץ בו, ומפני זה ראה הקב"ה לעשות ביניהם מופתים חזקים כדי שיראו ויכירו כי יד ה' עשתה זאת ושברצונו לוקח הארון, והוא אשר הכה בישראל והוא המכה גם כן בפלשתים, והיה זה גם כן לסבה שנית, והיא כדי שימהרו לשלח את ארון האלקים, כי אם לא היה מכה בהם היו מחזיקים בו שנים רבות. והנה בחר להכותם בעפולים, לפי שהם נתגאו בכחם ובגבורתם וחשבו שנפלו ישראל לפניהם לחרב לחולשתם ולכן לקחו מהם ארון הברית, ומפני זה הכם השם בעפולים שהוא החולי הנבזה והנמאס אשר יתדמו בו האנשים לנשים כאבים באותו מקום וביציאת הדם מהם כדרך נשים, ובזה העיר שלא בכחם נצחו את ישראל (כי דרך נשים להם אם ירצה האלקים), אבל יד השם היה בהם להומם ולאבדם. וכבר רמז אל זה דוד המלך ע"ה בפסוקים אשר אמר על זה הענין (תהלים ע"ח נ"ח) ויכעיסוהו בבמותם ובפסיליהם יקניאוהו, ירצה למה שאמרתי שהיו בישראל עובדי ע"ז ולכן נפלו לפני אויביהם, וזהו (שם שם נ"ט ס', וכו')

שמע אלקים ויתעבר וימאס מאד בישראל, ויטוש משכן שילה וגו', כי אז נטש והשחית השם יתברך משכן שילה ויתן לשבי עוזו ותפארתו ביד צר, וזהו הארון אשר נשבה שמה ויסגר לחרב עמו וגו', בחוריו אכלה אש וגו', והוא האבדון והנפילה אשר הכה האל יתברך בעם בתוך המלחמה וכולי, כהניו בחרב נפלו, והם חפני ופנחס שמתו שם, ואלמנותיו לא תבכינה, כי מתה אשת פינחס כמו שנזכר, ויקץ כישן ה', הוא אחרי היות הארון בארץ פלשתים הקיץ האל יתברך כאלו היה ישן עד אותו זמן, לפי שלא השגיח במפלתם של ישראל, ויך צריו אחור חרפת עולם נתן למו, והם העפולים שהכה בהם את הפלשתים באחוריהם ושהם חרפת עולם כמו שזכרתי:

פסוק ב

ויקראו פלשתים לכהנים וגו'. זכר שקראו הפלשתים לכהניהם עובדי הבעלים ולקוסמים ושאלו אותם (ג) מה נעשה לארון ה' הודיעונו במה נשלחנו למקומו? והם השיבו אם משלחים את ארון אלקי ישראל וגו', ויקשה זה המאמר מכמה פנים. האחד כי השרים והסגנים כבר אמרו במה נשלחנו למקומו, ואיך אם כן חזרו הכהנים לומר בלשון ספק אם משלחים אתם את ארון אלקי ישראל? ועוד שנית יקשה אמרם אל תשלחו אותו ריקם, כי כבר אמרו השרים הודיעונו במה נשלחנו למקומו, ואם היה הנחתם שלא לשלחו ריקם ושאלו במה ישלחוהו, מה צורך לומר אליהם אל תשלחו אותו ריקם? ועוד יקשה שלישית אמרם ולמה תכבדו את לבבכם וגו', ואם הם כבר היו מסכימים לשלחו איך היו מוכיחים אותם לכבדות לבבם? ואיך השוו ענינם לענין פרעה, ועוד יקשה רביעית סדר המאמרים, כי היה ראוי שקודם יוכיחם על החזיקם בארון ויעצו אותם לשלחו ושלא יכבדו את לבם, אחרי כן ילמדום שלא ישלחוהו ריקם, והם עשו בהפך, שראשונה נתנו להם עצה שלא ישלחו הארון ריקם ואחר כך אמרו שראוי לשלחו ולא יכבידו לבבם. ויקשה עוד חמשית, אם שרי פלשתים כבר היו מסכימים לשלוח הארון ושאלו לכהניהם אופן שלוחם אותו, מה ראו אם כן הכהנים לעשות נסיון העגלה החדשה, לדעת אם הוא עשה הרעה וישלחו אותו, או אם הוא מקרה היה להם ולא ישלחוהו? ויקשה עוד ששית מה ששאלתי בשאלות, שהיו הכהנים פעמים מאמתים שהיתה המכה מפאת הארון באמרם אז תרפאו וגו'. ופעמים היו מספקים בדבר באמרם אולי יקל ידו מעליכם ובנסיון שעשו בענין העגלה. והנה לביאור הפסוקים והיתר כל ששת הספיקות האלה אומר, שעם היות שהעקרונים אמרו לסרני פלשתים שלחו את ארון אלקי ישראל, הנה הם עדיין היו מסופקים בשליחותו לפי שלא היו מאמינים שיד ה' היתה בם, והיו מספקים אולי היה הדבר במקרה או מהתחלואים הטבעיים, ולזה

קראו לכהנים ולקוסמים ושאלו מהם שתי שאלות. האחת מה נעשה לארון ה', רצה לומר אם נשלחהו לארץ ישראל או יחזיקו בו ולא ישלחוהו? ולצורך השאלה הזאת קראו לקוסמים שהם ידעו הנעלמות ויכירו אם היתה המכה מפאת הארון ואם היתה במקרה. השאלה השנית היא אמרם במה נשלחנו למקומו, רצה לומר ואם תאמרו שמאתו היתה זאת המכה ושראוי לשלחו הודיעונו במה נשלחנו? רצה לומר האם נשלחנו בכתפות אנשים או על סוסים או חמורים או בעגלה אחת? ויהיה בי"ת במה נשלחנו בי"ת הכלי, ולצורך השאלה השנית הזאת קראו לכהנים היודעים דרכי העבודות ואיך יוליכו הדברים האלקיים מצד אל צד. והנה הכהנים והקוסמים השיבום, שעם שהם שאלו שתי שאלות לבד, הנה נשארה הודעה שלישית יצטרכו אליה והיא שלא ישלחו אותו ריקם, ולזה אמרו אם משלחים את ארון אלקי ישראל, רצה לומר קודם שנבחין השאלה הראשונה אם ראוי לשלחו אם לא, וקודם שנשיב לשנית באיזה כלי תשלחוהו, נאמר אליכם ענין שלישי שלא שאלתם עליו, והוא שאם תשלחו אותו לא תשלחוהו ריקם אבל השב תשיבו לו אשם לשיכפר עליכם, וזה על אשר לקחתם אותו ממקומו ועל אשר שביתם את ארון האלקים במלחמה ואז תרפאו, רצה לומר עם היות ששליחות הארון תועיל להסיר המכה בעתיד ושלא יוכו עוד הפלשתים, הנה לאשר הם כבר מוכים וחולים לא תועיל שליחותו, אבל כאשר תשיבו עמו אשם אז יתרפאו האנשים אשר הם כבר חולים ומוכים, ואז יודע אליכם למה לא סרה עד הנה ידו מכם, כי תכירו שהיה בלי ספק מפאת הארון.

פסוק ד

וכאשר סרני פלשתים שמעו זאת ההודעה השלישית, בקשו עליה ואמרו מה האשם אשר נשיב לו? ויאמרו הכהנים והקוסמים שישיבו לארון מספר סרני פלשתים שהם חמשה עפולי זהב כנגד חמשה שרי הארץ אשר היו בקרבם, וחמשה עכברי זהב כנגד חמשת העמים אשר בערי החמשה סרני פלשתים הם, לפי שהיתה המגפה בשוה לכל העמים ולסרניהם, ואמרו שהמספר ההוא לא יהיה כי אם בצורת העפלים ובצורת העכברים, (ה) והנה להבדיל בין השרים ובין העם אמרו לשון עפולים כנגד השרים, ולשון טחורים כנגד עם הארץ, להיות המורסות ההם הנולדות בפי הטבעת באותו חולי דמות עכברים, וקצת רופאים קראום כן להדמותם אליהם, ואמרו המשחיתים את הארץ כי היה אותו חולי משחית ומכה בהם, ויהיה אותו האשם לכפר עליהם ולרפא החולים כי היו כבר חולים מאותו חולי הנמאס. ואמרם עוד ונתתם לאלקי ישראל כבוד אולי יקל ידו, פירושו אצלי שעם מה שיעשו בזה מלבד שיסירו מעליהם רעת הארון ומכתו, הנה

עוד יתנו לאלקי ישראל כבוד במה שיעשו לארונו, ואולי שמכאן והלאה כל הימים יאהב את הפלשתים ויעזרם ויפלטם ולא יכם במלחמות כמו שעשה עד הנה בעבור העברים, וזהו שאמרו ונתתם לאלקי ישראל כבוד אולי יקל את ידו מעליכם ומעל אלהיכם ומעל ארצכם, ולא אמרו זה על מכת העפולים, כי אם על שאר המכות והמלחמות שהיה מכה בהם פעמים רבות, ולכן אמרוהו בלשון מסופק אולי יקל וגו'. ורלב"ג כתב שידמה שמלבד מכת העפולים הנה עוד באה לארץ מכה אחרת מהעכברים אשר נתרבו והיו משחיתים את תבואת הארץ, ושלכן צוו הכהנים שיעשו עפולי זהב ועכברי זהב ועל המכה הזאת השנית אמרו אולי יקל ידו וגו': וחז"ל (מדרש שמואל פרשה י"א) אמרו בו שעם החולי ההוא היה יוצאה חלוחלת שלהם בפי הטבעת מתוך החולי, והיו באים העכברים ושומטים את המעי ההוא, ושעל החולי צוו לעשות עפולי זהב ועל העכברים שהיו מכים אותם שם צוו לעשות עכברי זהב. הנה התבאר למה אמרו אם משלחים בלשון מסופק, שהיה לפי שלא היו עדיין משיבים לשאלה אם ישלחוהו אם לא, ושדברו ראשונה בזה לפי שהפלשתים לא שאלו עליו, ושבמה שאמרו לא תשלחו אותו ריקם חדשו דבר כי הפלשתים לא שאלו כי אם במה נשלחנו, רוצה לומר בבהמה או בעגלה ושלכן אמרו אולי יקל, ואינו סותר למה שאמרו עוד. ואחרי אשר הכהנים והקוסמים הודיעו אותם השאלה השלישית שהיה להם לשאול ולא שאלו, חזרו להשיב לשתי השאלות אשר שאלו מהם הפלשתים, אם לראשונה שאמרו מה נעשה לארון ה', רוצה לומר אם ישלחוהו אם לא? לזאת השיבו (ו) ולמה תכבדו את לבבכם, כלומר בהיותכם מסופקים בדבר אם תשלחו אם לא הנכם מכבידים את לבבכם כאשר כבדו מצרים, והנה יהיה זה כמו שהיה שהתעולל בהם, רוצה לומר שעשה הקדוש ברוך הוא בהם עלילות נסים ונפלאות ובסוף סוף וילכו, רוצה לומר שהלכו ישראל, וכן יהיה ענין הארון שאחרי מכות רבות תשלחוהו: והשיבו לשאלה השנית והיא במה נשלחנו? (ז) ועליה אמרו ועתה קחו ועשו עגלה חדשה ושתי פרות עלות, רוצה לומר מניקות והיה העגלה חדשה לכבוד הארון והיות הפרות עלות כדי שיאסרו בניהן לעיניהן, (ח) וישימו הארון על העגלה כי זה הכלי אשר ראוי שישלחוהו בו. ואמרו שעם זה יכירו וידעו האמת כי אם הלוך ילך דרך בית שמש יכירו וידעו כי הארון עשה את כל הרעה הזאת, אחרי שהפרות בלי למוד הלכו דרך ישרה ולא חששו לבניהן, ואם לא יעלו בית שמש יכירו כי היה הענין במקרה ולא בהשגחה, ואמרו זה כדי שיעשוהו כי הכירו שיצא הנסיון בדעתם בלי ספק. הנה התבארו הפסוקים והותרו הספקות כלם והותרה השאלה החמשית:

פסוק יא

ויעשו האנשים כן ויקחו שתי פרות וגו'. זכר שהפלשתים האמינו לדבר כהניהם וקוסמיהם ולקחו הפרות והעגלה וישימו שם את ארון ה' ואת עכברי הזהב ואת עפולי הזהב שהשיבו אשם לה'. וספר שהפרות לא חששו לבניהן עם היותן מניקות ושאסרו הבנים לעיניהן אבל ביושר מופלא הלכו בדרך בית שמש עד הגבול, ועם היותם הולכות וגעה, רוצה לומר צועקות בעד הבנים, הנה לא סרו מדרך ה' עד בואם שמה. וחז"ל במדרש שמואל (פרשת י"ב ובע"ז פ"ב כ"ד ע"ב) דרשו וגעה שהיו הפרות אומרות שירה והוא מאמר הלציי. והנה היו אנשי בית שמש בקציר חטים, (יג-יד) וכאשר ראו שבא הארון שמחו מאד, ובאה העגלה שדה יהושע ותעמוד שם, והלויים הורידו את הארון ואת הארגז אשר היה בו האשם וישימו אותו על האבן הגדולה אשר שם ויבקעו עצי העגלה לעצי המזבח ואת הפרות אשר הביאו הארון העלו אותן עולה לה', לפי שלא ישתמשו בהן עוד בדבר חולין אחרי שנקדשו בארון. ויש בדברי חז"ל (שם שם ועיין רד"ק) שאומרים שסרני פלשתים שהלכו אחר הארון העלו אותן העולות ומלבד הזבחים ההם אשר זבחו מאותן הפרות הנה עוד אנשי בית שמש העלו עולות ויזבחו זבחים ביום ההוא לה'? (יז) וזכר הכתוב שטחורי הזהב אשר שלחו הפלשתים עם הארון היו חמשה, לאשדוד ולעזה ולאשקלון לגת ולעקרון שהם חמשה סרני פלשתים, (יח) ועכברי הזהב אמר שהיו מספר כל ערי פלשתים מעיר מבצר ועד הכפרים, שבעד כל אחת מהן עיר או כפר שלחו עכבר זהב אחד, ועם היות שהקוסמים והכהנים לא צוו להביא כי אם חמשת עכברי זהב בעד כל ערי חמשת סרני הפלשתים, הנה יראה כי עם הארץ לא אבו בזה, ואמרו שכמו שהיה עפל זהב בעד כל אחד מהסרנים, כך ישלחו עכבר זהב בעד כל עיר ועיר וכפר, כי היו יראים מאד מהמכה ועשו זה להנצלם ממנה. ואמרו עד אבל הגדולה, כתב רד"ק ז"ל כי סמוך לאותו מקום היו פרזות פלשתים. ויותר נכון שנאמר בפירושו שאין ועד אבל הגדולה חוזר למעלה כי אם למה שיאמר אחריו, ושיעורו ועד אבל הגדולה אשר הניחו עליה הארון הנה היא יושבת עד היום הזה בשדה יהושע, ויהיה מלת ועד הסמוכה לאבל הגדולה, להגיד כי לא די שעוד היום יוכר וידע שדה יהושע, אבל גם האבל הגדולה שהוא האבן אשר שמו שם הארון הנה היא עד היום הזה באותו שדה, ויהיה אבל כמו אבן, ונקראת אבל לפי שהתאבלו שם העם כמו שיזכור:

פסוק יט

ויך באנשי בית שמש וגו'. שאלתי בזה בתחלת הפרשה למה הכה השם באנשי בית שמש מכה רבה כזאת? ויקשה עוד למה אמר שבעים איש חמשים אלף איש? והיה

ראוי שיאמר חמשים אלף ושבעים איש, ואיך במקום קטן כזה מתו אנשים רבים כל כך והוא נפלא מאד? ולענין השאלה הראשונה מצאתי דעות לחכמינו ז"ל במסכת סוטה פרק אלו נאמרין (דף ל"ה ע"א וב'), מהם אמרו שהיו קוצרים ומשתחוים ולא הניחו מלאכתם בעבור הארון, ומהם אמר שדברו אנשי בית שמש דברים כנגד הארון, מאן אמרייך דאמריית, רוצה לומר מי הכעיסך שנתכעסת ומאן פייסך דאתפייסת, ומהם אמרו שמרוב שמחתם פרצו לראות בארון ופתחו אותו לראות מה שבתוכו ולפיכך נענשו כמו שכתוב (במדבר ד' כ') ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו, וזהו שאמר כי ראו בארון ה' ר"ל שראו מה שבתוכו. ולענין השאלה השנית תרגם יונתן וקטל בסבי עמא שבעין גברא ובקהלא חמשין אלפי גברא. וחכמינו ז"ל פירשו (סוטה שם) שבעים איש שהיו שקולין חמשים אלף איש, או חמשים אלף איש שכל אחד מהם היה שקול כשבעים סנהדרין, וכן הביאוהו גם כן בבמדבר סיני רבא (פר' ה' דף רכ"א ע"א וב'). וכל הדעות האלה זרים מאד בפשט הכתוב, והנה בית השמש היה מקום קטן, ואיך נאמר שמתו שם חמשים אלפי איש ונשארו אנשים ששלחו מלאכים אל קרית יערים? וגם שנאמר שהיו שמה כל אותו העם הרב, יקשה מאד איך מתו כלם על עון נקל? כי אם נאמר שלא עזבו מלאכתם לא היה עון פלילי, אף כי לא היה אפשר שהיו קוצרים חמשים אלף איש, כל שכן שהכתוב אמר ואנשי בית שמש העלו עולות ויזבחו זבחים ביום ההוא, ואם כן עזבו מלאכתם ושמחו וכבדו את ה' מהונם, ואם דברו על ה' תועה מעטים יהיה המדברים לא קהל רב כזה, ואם פתחו הארון לא יתכן שכל חמשים אלף איש יפתחו אותו לשימותו כלם. והנכון אצלי שלא מתו באנשי בית שמש כי אם שבעים איש לבד והיה מיתתם לכל אחת מהסבות הנזכרות, אם שאלו לבד דברו שלא כהוגן נגד הארון, ואם שאלו לבד לא עזבו מלאכתם, ואם שאלו לבד פתחו הארון והכניסו בו ידיהם, והכתוב אומר (במדבר א' נ"א) והזר הקרב יומת, והיה מהיושר האלקי שימותו אלה על חטאתם, כי אחרי שהפלשתים שלא ראו אור התורה והאמת מתו על אשר נגעו בארון הברית, כל שכן שהיו בני ישראל אשר נכשלו בכיוצא בו מהעון חייבי מיתה, והאל יתברך אמר (ויקרא י' ג') בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד. ואמנם החמשים אלף איש שזכר הוא מספר ההרוגים אשר מתו בסבת הארון, אם בערי הפלשתים ואם בבית שמש שהיו כלם חמשים אלף איש, וראה הכתוב להודיע זה כאן לפי שהשלים בזה ספור ענין הפלשתים וביאת הארון והשלים להודיע פלאות הארון וכל המתים שמתו בסבתו, ויהיה בי"ת באנשי בית שמש מקום עם, כמו (שמות ט"ו י"ט) ברכבו ובפרשיו, וכן הביא האפוד שמוש הבי"ת שהוא כמו עם, ויהיה גזירת הכתוב במה שאמר חמשים אלף איש, יאמר ויך באנשי בית

שמש, רוצה לומר הנה עם אנשי בית שמש (שראו בארון ברית ה' ויך בהם שבעים איש) היתה ההכאה כלה חמשים אלף איש, כי היתה ההכאה מהפלשתים שזכר למעלה ועם אנשי בית שמש שג"כ מתו בסבת הארון היו כלם חמשים אלף איש, והוא פירוש מחוור מאד להנצל מרוב הספקות האלה: וזכר הכתוב שהתאבלו אנשי בית שמש שהכה ה' בעם מכה גדולה, והם השבעים איש אשר מתו מהם, כי בערך קוטן המקום היתה זאת מכה רבה. ואפשר עוד לומר שהשבעים איש אשר מתו מאנשי בית שמש היתה מיתתם לפי שכאשר באה הארון אצלם והיו יודעים מה שעשה בקרב הפלשתים אמרו הם, (כ) מי יוכל לעמוד לפני האלקים הקדוש הזה ואל מי יעלה מעלינו, ר"ל מי יוכל לעמוד לפניו, כי הארון בהיותו חוץ מהמשכן עושה מכת חרב והרג ואבדן, ואם נמות כאשר מתו הפלשתים בסבתו אל מי יעלה מעלינו, ר"ל לאי זה עיר נשלחהו כמו ששלחוהו הפלשתים מעיר אל עיר, (כא) ולכן מזה הפחד והמחשבה שלחו אנשים מלאכים לקרית יערים להודיעם שהפלשתים השיבו את ארון ה' לאמר רדו העלו אותו אליכם:

פרק ז

פסוק א

ומאשר באו אנשי קרית יערים והעלו את ארון ה' ויביאו אותו אל בית אבינדב ואת אלעזר בנו קדשו וזמנו לשמור הארון ולא שלחוהו מאתם כאשר עשו אנשי בית שמש, לכן היה מהמשפט האלקי שאנשי בית שמש שהשליכו את ארון האלקים מקרבם ולא רצו להושיבו בתוכם מתו מהם שבעים איש, כי אחרי אשר הם עשו כפלשתים שהיו דוחים אותו ממקום למקום היה ראוי שיכה בהם כאשר הכה בפלשתים, ומאנשי קרית יערים שקבלהו בספר פנים יפות לא מת עד אחד, ולפי זה הפירוש יהיה אמרו ויאמרו אנשי בית שמש מי יוכל לעמוד וגו' וישלחו מלאכים וגו' ויבאו אנשי קרית יערים וגומר, הוא קודם במעשה למיתת השבעים איש שזכר, והוא כאומר וכבר אמרו וכבר שלחו מלאכים ובאו אנשי קרית יערים וגו', והנה נזכר זה אחריו בכאן לפי שאמר למעלה שהכה הארון עם השבעים איש אשר הכה באנשי בית שמש כאשר ראו את ארון ה' חמשים אלף איש ויתאבלו העם, זכר אחריו למה הכה אותם השבעים איש, ואמר שהיה זה לפי שלא הושיבו בתוכם הארון ושלחוהו מאתם לקרית יערים ולא כבדוהו, ולכן המית מהם מספר הב"ד הגדול שבעים איש, וזהו אצלי היותר מתישב בפשט הכתובים, והנה יורה על זה שכאשר אמרו מי יוכל לעמוד לא זכרו כלל מהמתים, לפי שלא מתו עדיין עם היות שנזכר אחריו מיתתם להודיע סבת ענשם כמו שאמרתי:

פסוק ב

וספר כי מיום שבת הארון בקרית יערים רבו הימים, וחז"ל במדרש שמואל (פרש' י"ב) ובסדר עולם (פרק י"ג) כתבו שעמד הארון בקרית יערים עשרים שנה, אחת עשרה של שמואל ושתי שנים של שאול ושבעה שנים שמלך דוד בחברון. ולפי דרכם ראוי שיפורש הכתוב כן, שמיום שבת הארון בקרית יערים (שאותה ישיבה היו ימים רבים כי היו עשרים שנה ישיבת הארון שמה) הנה מיום שבתו שמה נהו בני ישראל אחרי השם ובכו וחזרו בתשובה. וידמה לי שהיה זה לפי שראו פלאות הארון שעשה בקרב הפלשתים ובאנשי בית שמש, והיה זה להם לאות גדול שה' הוא האלקים, ובראותם זה נתחרטו על אלקי הנכר שהיו עובדים ושבו אל ה', וכפי זה לא יפורש הכתוב שאחרי שישב הארון בקרית יערים עשרים שנה היה זה, כי אם שמיום שבת הארון שמה מיד שבו בתשובה, ומה שאמר וירבו הימים ויהיו עשרים שנה הוא הודעת הימים אשר ישב הארון שמה, והנה נוכל לטעון להכרעת הפירוש הזה, ממה שלא אמר ויהי אחרי שבת הארון בקרית יערים עשרים שנה וינהו בני ישראל, שאז יורה היות התשובה אחרי עשרים שנה לשבתו שמה, אבל אמר ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים להגיד שמיום שבתו שמה עשו ישראל תשובה, ומאשר נתגלגלו הדברים בהודעת שבת הארון שם הודיע כמה ימים ישב ואמר וירבו הימים ויהיו עשרים שנה, זהו מה שראוי שיאמר בזה כפי דעת חז"ל, עם היות שהמפרשים לא פירשו הכתוב כן. אבל הוקשה לי בדעת הזה אמרו הנה וירבו הימים ויהיו עשרים שנה, כי אין המקום הזה ראוי להודיע בו כמה שנים ישב הארון בקרית יערים כי אם מתי עשו התשובה, והודעת הימים אשר ישב שם הארון היו ראוי שיבא אם בתחלת הספור כאשר זכר שבא הארון לקרית יערים, ואם באחריתו כאשר לוקח משם ולא שיודיעהו אגב גררת הדברים וספרו התשובה שעשו, וגם אמרו וירבו הימים הוא ללא צורך אחרי שפירש ויהיו עשרים שנה, ולפי שחכמינו ז"ל על זה היסוד בנו דעתם בשנות שמואל ובשנות שאול, (ואין דעתי מסכים עמהם כמו שאבאר במקומות הראויים אל זה) לכן ראיתי לפרש הכתוב הזה כלו על תשובת ישראל, ויגיד גנותם שעם כל מה שראו מהנסים והנפלאות שהגדיל ה' לעשות לעיניהם באמצעות ארונו, לא שמעו ולא שתו את לבם אבל מיום שישב הארון בקרית יערים עברו ימים רבים שלא שבו ישראל בתשובה ויהיו עשרים שנה, ואחריהם נתחרטו ישראל ממעשיהם הרעים, וזהו וינהו בני ישראל אחרי ה', ובמה שאפרש אחרי זה משנות שמואל יתאמת לך הפירוש הזה, וכבר ראיתי אל רלב"ג שנטה לזה הפירוש ושמחתי בו להיותו סיוע מה לדעתי:

פסוק ג

וספר הכתוב שכאשר ראה שמואל תשובתם אמר אליהם אם בכל לבבכם אתם שבים אל השם הסירו את אלקי הנכר מתוככם, ואחרי הזכוך הזה יבא המירוק שתכינו לבבכם ותעבדוהו לבדו ואז יציל אתכם מיד פלשתים, ר"ל שלא יחשבו שלפי שהפלשתים כבדו את הארון יסביר השם יתברך אליהם פנים, כי הנה בהיות ישראל דבקים בו הוא יצילם מידם, (ד-ו) וישראל שמעו בקול שמואל והסירו האלקים האחרים והע"ז אשר היה בתוכם, ואחרי שנתחרטו מהעונות אשר בידיהם ועזבו החטא קבצם שמואל המצפתה להתפלל בעדם אל ה' שיכפר בעד חטאתם. וכבר פירשתי שהיה במצפה מזבח ה' ובית תפלה, כי שם צוה ה' את הברכה והיתה שמה תשועת יהושע מהמלכים ושם היו תמיד מתקבצים להתפלל אל ה' להיותו מקום דבקות ומקום השגחה רבה. וזכר ששם שאבו מים וישפכו לפני ה', רוצה לומר ששפכו לבבם לפניו כך ת"י. והנכון אצלו ששאבו מי דמעותיהם ושפכו אותם הדמעות נכח פני ה'. ובמדרש שמואל (פרש' י"ג) אמרו וישאבו מים, וכי מים שאבו? אלא מלמד ששאבו דברי תורה כמים. וכי לפני השם שפכו? אלא מלמד ששפכו לבם בתשובה כמים, ושם עשו וידוי ואמרו לה' חטאנו. וישפוט שמואל את בנ"י במצפה, שהענישם כל אחד לפי עונו, או שהוכיחם שמה על עונותיהם, על דרך (יחזקאל כ' ד') התשפוט אותם התשפוט בן אדם את תועבות אבותם הודיעם:

פסוק ז

וישמעו פלשתים כי התקבצו וגומר. ידמה שהיו פלישתים יודעים שבמצפה נמצאת ההשגחה מעולה, ושבהקבץ עמים יחדו שמה היו מצליחים כמו שהיה בענין יהושע ובענין יפתח, ולכן חרה אפם בהקבץ ישראל במצפה, וזהו שאמר וישמעו פלשתים כי התקבצו בני ישראל, כי מיד עלו שמה להלחם בם ויראו מאד ישראל מפניהם, (ח) ויאמרו אל שמואל אל תחרש ממנו, כלומר מסבתינו מזעוק אל השם שיושיענו מיד פלשתים, ואמרם אל תחרש בלשון שולל הוא ע"ד (איכה ב' י"ח) אל תתני פוגת לך:

פסוק ט

והנה שמואל לקח טלה חלב, ר"ל שהיה עדין יונק והעלהו עולה כליל לה', כי היה כל זר מותר להקריב בבמת יחיד משנחרב משכן שילה כל זמן היות המשכן בנוב ובגבעון, וגם לדעת מי שאמר במדרש שמואל (פרש' י"ג) שאין הבמה מותרת כי אם על ידי נביא, היה שמואל הזובח והוא היה נביא לה'. ושם אמרו אמ"ר אבא בר כהנא שלש עבירות נעשו בטלה של שמואל, הוא ועורו ומחוסר זמן ולוי היה, ומנין שקבל הקב"ה קרבנו? שנאמר ויצעק שמואל אל ה' ויענהו ה'. ולפי הפשט נוכל לומר שעל ידי כהן העלה שמואל אותה

עולה, והדרש יעמוד במקומו. והנה עשה שמואל זה כדי להגיע אליו הנבואה והדבוק, כי היו הקרבנות אמצעיים עצומים לזה, ואמר ויענהו ה' שירד האש על העולה וירא כל העם וירונו, או יהיה ויענהו ה' על ידי הרעמים והתשועה שיזכור:

פסוק י

ויהי שמואל מעלה העולה וגומר, ספר שבשעה שהיה שמואל מעלה העולה היו פלשתים נגשים למלחמה והרעים השם בקול גדול מן השמים על פלשתים ויהומם, רוצה לומר שעם הרעמים בא אש מן השמים לעיני הפלשתים, באופן שנבהלו ונחפזו וינגפו לפני בני ישראל, כלומר שהם היו מתנגפים מעצמם קודם שיבאו בני ישראל להלחם בם, וזהו לפני בני ישראל, כי לפני יאמר על הזמן, כמו (מלאכי ד' ה') לפני בוא יום ה' הגדול והנורא, ובהיותם כבר נגפים מעצמם (יא) יצאו אנשי ישראל מן המצפה ומצאו שהיו הפלשתים כבר נגפים ונסים ורדפו אחריהם:

פסוק יב

ויקח שמואל אבן וישם אותה במקום אשר באו ברדפם אחריהם וקראה אבן העזר לאמר עד הנה עזרנו ה', (יג) ומפאת אותה המלחמה נכנעו הפלשתים ולא יספו עוד לבא בגבול ישראל, כי היה יד ה' בהם כל ימי שמואל, באופן שהערים אשר לקחו בזמן הקודם השיבו אותם עתה לישראל, כי שבט יהודה לכד הערים האלה מתחלה כמו שנזכר בספר שופטים, ואחרי כן שבו הפלשתים ולקחום ועתה שבו לישראל בימי שמואל, ובהיות המלחמה חזקה עם הפלשתים היה שלום בין ישראל ובין האמורי:

פסוק טו

וישפוט שמואל את ישראל כל ימי חייו וגומר. סתם הכתוב בכאן ספורי עניני שמואל לפי שמיד אחרי זה יתחיל בסיפורי שאול, ואמר ששפט שמואל את ישראל כל ימי חייו, ופירשו המפרשים (והוא האמת) ששפט מעת שהתחיל לשפוט עד יום מותו. ואחשוב שנזכר זה כאן לפי שיספר אחרי זה עניני שאול אחרי שנמשח מלך, ואולי יחשוב אדם שאחרי שמלך שאול לא שפט שמואל, לכן הודיענו הכתוב שעם היות מלך בישראל, היה שמואל שופט את ישראל כל ימי חייו והיו משפטיו קיימים עם ישראל. וחז"ל אמרו במדרש תהלים (ועיין במ"ר פי"ג רט"ו ע"א) כל ימי חייו, והלא שלש עשרה שנה שפט? אלא בן לוי עד שהוא במעי אמו הוא כתוב באסטריא של מעלה:

פסוק טז

(טז-יז) וזכר שהיה שמואל הולך מעיר אל עיר לשפוט את ישראל בכל המקומות ההם, והנכון שלא היה הולך כי אם באותם הערים אשר ישב שם הארון והשגחת השם היתה

דבקה בהם, והם בית אל שהיא שילה (שכן נקרא פעמים בית אל מפני היות בית האלקים שם ימים רבים) והגלגל והוא המקום אשר ישב הארון שם ראשונה אחרי שעברו הירדן, והמצפה להיות מקום מושפע ומושגח מאד ומשם היתה תשובתו הרמתה כי שם היה ביתו קבוע. וחז"ל דרשו במסכת ברכות (פר' א' י' ע"ב) בכל מקום שהיה הולך ביתו היה עמו ולא היה נהנה מאדם אלא משלו. ואמרו ויבן שם מזבח לה', יחזור לרמתה אשר שם ביתו ששם בנה מזבח שהיה מקריב בו קרבנותיו ונדריו וזבחי שלמיו, כי מיום שחרבה שילה הותרה הבמה ליחיד כמו שנזכר (מלאכי א' י"א), ובכל מקום מוקטר ומוגש לשמי ומנחה טהורה כי גדול שמי בגוים וגו':

פרק ח

פסוק א

פרשה רביעית נזכר בה איך שאלו ישראל מלך ושחרה אף שמואל עליו ומשפט המלך, ואיך הלך שאול לשאול משמואל על דבר האתונות, ואיך משחהו שם והאותות שנתן לו על המלוכה. תחלתה ויהי כאשר זקן שמואל, עד ויזעק שמואל את העם וגו', והנה שאלתי בפרשה הזאת שש שאלות:

השאלה הראשונה באמרו והיה כאשר זקן שמואל וישם את בניו שופטים לישראל ואמרו אליו ישראל הנה אתה זקנת והוא אמר על עצמו ואני זקנתי ושבתי וגו', ואם היה כמו שזכרו חז"ל (תענית ה' ע"ב) ששמואל חיה נ"ב שנה והיה שנה אחת מעת המשח שאול עד המלכתו בגלגל ושתי שנים אחרי כן מלך על ישראל, היה אם כן שמואל בזמן הזה בן מ"ט שנה או בן חמשים שנה, (אם היו כל ימי שאול מהמשיחה וההמלכה שתי שנים כדברי בעל סדר עולם פרק י"ג) ואיך היה אם כן זקן מאד שבעבורו מנה את בניו שופטים ובעבור זקנתו שאלו ישראל מלך? ובהיות האדם בן מ"ט שנה או חמשים שנה הוא ביותר שלם שבימותיו לדעת ולהבין ולשפוט, כ"ש אם נאמר שמלך שאול שנים רבות כדברי רלב"ג שיהיה א"כ שמואל אצלו בן שלשים או ארבעים שנה בזה הזמן, ואיך היה זקן? כי מה שאחז"ל במסכת תעניות (שם שם) שקפצה עליו זקנה דרש ורחוק הוא, ובביאור הפרשה אוכיח שהיה שאול זקן כמו שמואל ויותר, ואיך אמר על שמואל שהיה זקן ועל שאול שהיה בחור וטוב וכל זה בזמן אחד? השאלה השנית אם היה שהתורה צותה בהקמת המלך שנאמר (דברים י"ז י"ד) והיה כי תבואו אל הארץ וגו', ואמרת אשימה עלי מלך וגו' שום תשים עליך מלך וגו', ואחז"ל (סנהדרין פ"ב כ' ע"ב) שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ, למנות עליהם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות בית

הבחירה, אם כן איך לא נמשח מלך בישראל עד ימי שמואל? ולמה לא משחו יהושע אחר כיבוש הארץ וחלוקה שהוא היה הזמן הראוי? כ"ש בהיות שלא נשאר אחריו שופט ממונה ממנו, ואיך גם כן בימי השופטים האחרים לא נמנה מלך? והיה גדעון ראוי אליו וכן יפתח ושאר השופטים, ואיך עברו אם כן כלם על המצוה האלקית כל הימים ההם עד ימי שמואל? השאלה השלישית איך אמר וירע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך וגו'? ואיך אמר יתברך על זה כי אותי מאסו ממלוך עליהם והשווה ענין זה לע"ז? באמרו ככל המעשים אשר עשו מיום העלותי אותם ממצרים ועד היום הזה ויעזבוני ויעבדו אלקים אחרים כך המה עושים גם לך, ויאמר שמואל אחר זה ודעו וראו כי רעתכם רבה בעיני ה' לשאול לכם מלך, ואם ישראל עשו מה שצותה תורה איך חטאו בו עון פלילי? ואם יהיה דבר רע שאלת המלך איך צותה התורה שיעשו אותו? ובפירוש הפרשה אביא דעות החכמים בזה ואבאר ביטולם:

השאלה הרביעית במשפט המלך שזכר כאן שיקח בנים ובנות שדות וכרמים עבדים ושפחות חמורים וצאנם ובקרם, וזה כי התורה אמרה בפרשת המלך לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל וגו', ואם הוא יגזול את עמו ואם יקח את כל אשר לו ונתן לסריסיו ועבדיו הנה היה אם כן סר מן המצוה והיה רם לבבו מאחיו, וכי יש גזל ועושק גדול מזה? ויעבור המלך א"כ בלא תגזול, וכבר כתבו חכמי המוסר שהמלך הגוזל אינו מלך אבל הוא עושק הנקרא בלשונם טיראנ"ו, ואם אמר זה כדי לאיימם ולפחדם [כמו שאמרו חז"ל] (סנהדרין שם) לא היה ראוי שיקרא זה משפט המלך, אבל שיאמר זה יהיה מעשה המלך או עושק וגזל המלך:

השאלה החמשית אם היה שצוה האל ית' למשוח מלך בישראל וראה אותו עתה הכרחי (כמו שאמר האל ית' לשמואל כעת מחר אשלח אליך איש מארץ בנימין ומשחתו לנגיד על עמי ישראל ואושיע את עמי מיד פלשתים כי ראיתי את עמי כי באה צעקתו אלי, שיורה שהיה המלך אז הכרחי להושיע את ישראל ולהלחם עם הפלשתים) אם כן למה לא צוה למשחו מזרע יהודה? שנאמר בו (בראשית מ"ט י') לא יסור שבט מיהודה, ושכבר אמר יתברך לשבטים בשאלם מי יעלה לנו בתחלה יהודה יעלה, ולא המליך ממנו ולא מראובן שהיה הבכור ליעקב ולא משבט יוסף שהיה האהוב מהבנים, ומשח מבנימין בלא סבה כלל, והיה יותר טוב שימשח מיד לדוד כי כבר היה כפי דעת חז"ל (סדר עולם פרק י"ג) בן כ"ח שנה, ולמה בחר בשאול שלא התמיד במלכותו שתי שנים? השאלה הששית מה ראה שמואל לתת לשאול שלשת האותות שנתן לו על דבר המלכות? באמרו בלכתך היום מעמדי ומצאת שני אנשים עם קבורת רחל וגומר וזהו האות הראשון,

וחלפת משם והלאה ובאת עד אילון תבור ומצאוך שם שלשה אנשים עולים אל האלקים וגומר וזהו האות השני, אחרי כן תבא גבעת האלקים אשר שם נציבי פלשתים ויהי כבואך שם העיר ופגעת חבל נביאים וגומר וזהו האות השלישי, ועליהם אמר ויהי כי תבאינה האותות האלה לך עשה לך אשר תמצא ידיך כי האלקים עמך, הנה אם כן ראוי שנדע למה נתן שלשה אותות לא פחות ולא יותר מהם? ולמה היו האותות אלה ולא אחרים? ולמה אמר שבבואם יהיה השם עמו? ומה היחס אשר היה לאותם האותות עם ענין המלך? כי עניני הנביאים ודבריהם אין ספק שהם בחכמה ובדעת.

והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כלם:

ויהי כאשר זקן שמואל וישם את בניו שופטים לישראל. הנה חכמינו במדרשות (מ"ש פר' ג') ובסדר עולם (פרק י"ג) אמרו ששמואל חיה חמשים ושתים שנה, וכאשר חפשתי ההקדמות אשר הולידו מהם זאת התולדה מצאתי' ארבעה והם כלם מכח הפסוקים, כי יראה שלא היה ביניהם הדבר מקובל, אבל כפי מה שמצאו בפסוקים והבינו מהם קיימו וקבלו הדבר הזה. וההקדמה הראשונה הוא שעלי הכהן שפט את ישראל ארבעים שנה, וזאת ההקדמה אין ספק בה שפסוק מלא הוא, שנאמר בעלי (סי' ד' י"ח) וימת כי זקן האיש וכבד והוא שפט את ישראל ארבעים שנה. וההקדמה השנית שנתמנה עלי שופט על ישראל באותו יום שעמדה חנה להתפלל ולבקש מה' שיתן לה זרע אנשים, והוכיחו זה ממה שאמר שמה (סי' א' ט') ועלי הכהן יושב על הכסא על מזוזת היכל ה' וגו', ודרשו חז"ל (ילקוט ח"ב דף י"ב ע"ד) ישב כתיב מלמד שבאותו יום מנו אותו כהן גדול, ואמרו שהיה אז התחלת היותו שופט: וההקדמה השלישית היא שישב הארון בקרית יערים עשרים שנה, והוכיחו זה מהפסוק שאמר (סי' ז' ב') ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים וירבו הימים ויהיו עשרים שנה וינהו כל בית ישראל אחרי ה': וההקדמה הרביעית היא שאחרי שבעה שנים שנמשח דוד למלך על יהודה בחברון (והוא כאשר נמשח על כל ישראל) אז העלה הארון מקרית יערים והניחו בבית עובד אדום הגתי, והנה הוכיחו זה מהפסוק שאמר (שמואל ב' ה' ד') בן שלשים שנה דוד במלכו ארבעים שנה מלך, בחברון מלך על יהודה שבע שנים ובירושלם מלך שלשים ושלש שנה על כל ישראל ויהודה, ומאשר אחרי זה סיפר (שם י' ב') ויקם וילך דוד וכל העם אשר אתו מבעלי יהודה להעלות משם את ארון האלהים, גזרו שהיה זה סמוך למלכו על ישראל. ומארבעת ההקדמות האלה הולידו שחיה שמואל נ"ב שנה בזה הדרך, אמרו שכאשר עלי נתמנה שופט שאלה חנה מלפני ה' שיתן לה זרע אנשים, ועלי שפט את ישראל ארבעים שנה, הוצא מהם שנה אחת לעיבור חנה, הנה אם כן נשארו תשעה ושלשים

שנה שחיה שמואל בימי עלי, וביום שמת עלי נשבה ארון האלקים ועמד שבעה חדשים בשדה פלשתים ומשם הובא לקרית יערים וישב שמה עשרים שנה, הוצא מהם שבעה שנים שמלך דוד על יהודה בחברון בהיותו הארון שמה שכבר היה מת שמואל, הנה נשארו אם כן שלש עשרה שנה שישב הארון בקרית יערים קודם שמלך דוד ביהודה שהיו בימי שמואל, וכאשר תחבר י"ג שנה אלה לתשעה ושלשים שנה מימות עלי היו כלם נ"ב שנה שחיה שמואל: ודעתי נוטה שאין הקדמות האלה צודקות וששמואל חיה שבעים שנה או יותר, כי עם היות ההקדמה הראשונה אין ספק בה, והיא ששפט עלי ארבעים שנה, הנה ההקדמה השנית היא מסופקת מאד, כי לא נתבאר שהיה התחלת המנוי והמשפט כאשר התפללה חנה ובקשה מיי' על בנה, ומה שאמר הכתוב ועלי הכהן יושב על הכסא, הוא להודיענו שכן היה מנהגו, ושזה סבב שהרגיש עלי ברבוי התבודדותה ושקולה היתה בלתי נשמעת ויחשבה לשכורה ואמר בעבור זה אליה מה שאמר, לא שיתחייב מזה שאותו יום מנוהו כהן גדול, ואעפ"י שנודה זה הנה לא נודה שאותו היום גם כן מנוהו שופט על ישראל ואפשר יהיה שאותו היום מנוהו כהן גדול ואחר ימים רבים או קודם לזה מנוהו שופט, כי כהן ושופט הם מנויים מחולפים ואין כל כהן גדול שופט ולא כל שופט כהן גדול, והישיבה על הכסא יורה היותו כהן גדול לא שופט, כי אין הישיבה בעזרה לשופטים, אבל למלכי בית דוד ולכהנים גדולים לבד ולא למלכי ישראל ולא לשופטים וכמו שזכרוהו חז"ל (ילקוט שם), והם הוכיחו מזה הפסוק שהיה הישיבה לכהנים הגדולים לבד, עד שיש אומרים שגם למלכי בית דוד לא היתה ישיבה בעזרה כי אם לכהן הגדול בלבד, ומפני זה לא יהיה מהבטל שנאמר שנולד שמואל הנביא שנים רבות קודם שנתמנה עלי שופט לישראל. וגם ההקדמה השלישית אינה מחוייבת, כי היא בנויה על פירוש הפסוק בלתי מקובל אצל המפרשים ובלתי ישר כפי פשוטו, כי אין פירוש הכתוב שישב הארון בקרית יערים עשרים שנה כי אם שאחרי שישב שם עשרים שנה קרה זה שנהו ישראל אחרי ה', ומי המונע שישב שם אחרי אותם עשרים שנה שנים רבות אחרות, ויהיה פירוש הכתוב כמו שזכרתי ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים וירבו הימים ויהיו עשרים שנה הנה אחריהם וינהו בית ישראל אחרי ה', והשכל הישר יורה שזהו המובן והפירוש האמתי, לפי שלא יספר הכתוב הימים אשר ישב הארון בקרית יערים, כי אם כאשר ירצה לספר הזמן שישב שם היה ראוי לעשותו כאשר הסיעו אותו משם, אבל באמצעות הזמן בתוך ספור תשובת העם אחרי ה' תהיה ההודעה בלתי ראויה באותו המקום. וגם ההקדמה הרביעית אינה צודקת בהכרח, כי עם היות שמלך דוד שבעה שנים ביהודה קודם שמלך בישראל, הנה

לא יתחייב שאותה שנה שמלך בישראל העלה הארון מקרית יערים, ראה הספורים ולא תמצא שנסמך עליית הארון להמלכת דוד על כל ישראל, כי ביניהם זכר אחרי המלכתו שעלה ללכוד עיר ציון וירושלם ושם נאמר (שמואל ב' ה' ט', י') וישב דוד במצודה ויקרא לה עיר דוד ויבן דוד סביב מן המלוא וביתה וילך דוד הלוך וגדל וייי' אלקי הצבאות עמו וזה יורה זמן רב, עוד אמר (שם שם) וישלח חירם מלך צור מלאכים לדוד וגו' ויבנו בית לדוד וגם זה יורה שעבר זמן אחרי המלכתו, עוד סיפר (שם שם) שלקח נשים ופלגשים ושהוליד בנים וגם זה יורה שעבר זמן, ואחר כך ספר המלחמות אשר עשה דוד את פלשתים וזה יורה גם כן שעבר זמן, ואחר כל אמר (שם ו' א') ויוסף עוד דוד את כל בחור בישראל שלשים אלף וגו' להעלות משם את ארון וגו', הנך רואה בעיניך שלא היתה עליית הארון מקרית יערים באותה שנה שמלך דוד על ישראל כי אם אחרי שנים, וכל זה ממה שיעיר ויורה שחשבון סדר עולם אינו צודק ונכון. ואל תתמה בנטותי מדברי סדר עולם כי כבר התאמץ רד"ק להכחיש מה שאמרו בזמן פלגש בגבעה ורלב"ג בדברים אחרים, וגם אני לא אמשוך פי בדבר הזה, כי היו לדעתי שנות שמואל ימי שנותינו בהם שבעים שנה, ואולי כי בא בגבורות ה' אלקים שהם שמונים שנה אם נולד עשרה שנים או יותר קודם שנתמנה עלי שופט על ישראל, וכאשר נתחברו לארבעים שנה ששפט ולעשרים שנה שישב הארון בקרית יערים שהיו כלם אחרי מות עלי והיו בימי שמואל יעלו לשבעים שנה, ואחרי זה עוד חיה ימים בימי מלכות שאול, וכל זה יורה אמתת מה שאומר שלא מת שמואל בן נ"ב שנה, ולזה אמר הכתוב שהיה זקן והוא אמר על עצמו ואני זקנתי ושבתי, ובאותם המלות עצמם זכר הכתוב שהיה עלי זקן בהיותו בן תשעים ושמונה שנה, והנה יורה על זה ימי שאול, שאם היה ששמואל לא חיה כי אם נ"ב שנה, אם כן יתחייב בהכרח שהיה שאול יותר זקן משמואל עשרה שנים או יותר, וזה ששניהם מתו כאחד, כמו שאמרו חז"ל (סדר עולם פרק י"ג) שחיה שאול ארבעה חדשים אחרי מות שמואל, ואתה תראה שאחרי שאול מלך איש בושת בנו, והכתוב אמר (שמואל ב' ב' י') שהיה בן ארבעים שנה במלכו והוא היה הבן הרביעי אשר לשאול, ואי אפשר שיהיה שאול בהולידו אותו פחות מארבע ועשרים שנה כי כבר היו לו שלשה בנים ושתי בנות, ואולי היה יותר מזה, והיה שאול אם כן במותו בן ארבעה וששים שנה או יותר, ולפי זה היה יותר זקן שנים עשרה שנה משמואל, ואיך קרא א"כ הכתוב לשמואל זקן ולשאול קרא באותו זמן עצמו בחור וטוב? והיה עדין בבית אביו ושולח אותו לבקש האתונות עם נער אחר, כל זה יעיד שהיה שמואל יותר זקן מאד כפי השנים ושמספר שנותיו כדבריהם ז"ל אינו מדויק, ואמנם השנים ששפט שמואל את ישראל יתבאר אחר

זה בפרשת (בספ' סי' י"ג א') בן שנה שאול במלכו. ואתה תראה בכל ספרי הקדש שלא תמצא לאחד מיראי ה' וחושבי שמו שמתו פחות משבעים שנה, הלא תראה ימי האבות ע"ה וימי משה ואהרן ושנות הנביאים כלם, ולכן הוא בלתי ראוי שנאמר שמת שמואל בן נ"ב שנה קרוב לכרת והוא זר מאד, לפי שהאל יתברך מאריך ימי הנביאים והחסידים כדי שישתלמו בתורה ובמצות לזכותם אל המעלה העליונה בעולם הנשמות, למה שהיה כמו שאמר במשנה (פרקי אבות פ"ד מ' כ"ב) יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא, וכ"ש לשמואל השקול כמשה ואהרן, ואיך יקצר השם שנותיו בעבור שלא יראה במות שאול ויענש הנביא על לא חמס בכפיו ואין מרמה בפיו? כל שכן שיתבאר אחרי זה שלא מת שאול בקוצר ימים ולא היו שני מלכותו שתי שנים כמו שאבאר בפסוק בן שנה שאול וגו', והותרה עם זה השאלה הראשונה מזקנת שמואל: ויהי כאשר זקן שמואל וגו'. זכר הכתוב ששמואל הנביא לזקנתו לא היה יכול לחזור מעיר אל עיר לשפוט את ישראל כאשר היה עושה בבחרותו, ולא היה יכול גם כן לשאת לבדו טרחם ומשאם וריבם, ולכן שם את בניו שופטים לישראל (ב) והם היו יושבים בבאר שבע, רוצה לומר שלא היו רוצים לחזור על עם ישראל לשפוט אבל תמיד היו יושבים בבאר שבע שהוא קצה הארץ, והיה בזה טורח גדול לכל בני ישראל המבקשים את דבר המשפט.

פסוק ג

ואחשוב שלזה רמז באמרו ולא הלכו בניו בדרכיו, רוצה לומר שלא הלכו הדרכים ולא היו חוזרים על הערים לשפוט כשמואל אביהם כי מאסו ללכת בדרכים וישבו תמיד בבאר שבע, מצורף למה שיורה עליו הנראה שלא הלכו במדות אביהם ובדרכיו ביראת ה' צדק ומשפט ומישרים כי נטו אחרי הבצע ויקחו שוחד ויטו משפט, כלומר שהיו נבהלים להון ונוטים לתאות העושר ומפני זה היו לוקחים שוחד ובו היו מטים את הדין. וחכמינו ז"ל במסכת שבת (נ"ו א') אמרו שבני שמואל לא חטאו בלקיחת שוחד, אבל לפי שלא היו מחזירים בכל מקומות ישראל וישבו בבתיהם כדי להרבות שכר לחזניהם ולסופריהם, מעלה עליהם הכתוב כאלו לקחו שוחד, אבל פשט הכתובים יעיד על חטאם וגם קצת חכמינו ז"ל הודו בו: ולשואל שישאל למה לא נענשו בני שמואל על חטאם כאשר נענשו בני עלי על עונותם? ולמה לא הוכיח ה' יתברך לשמואל עליו כמו שהוכיח לעלי ולמה לא מיחה בידם? והנה המפרשים לא התעוררו לזה כלל, והנראה בזה הוא שני דברים. האחד שעון בני עלי היה מפורסם נגד כל ישראל וחטאת בני שמואל היה נסתר, כי השוחד לא ילקח כי אם בסתר, ויורה ששמואל לא ידע ממנו דבר ולזה אין

לו עליו אשמה. והשני הוא שבני עלי היו כהנים ליי' וחטאו באומנותם האלקי ובענין שהיו מחוייבי מיתה ולכן נענשו עליו כל כך, והוכיח השם את עלי שהיה יודע הדבר והיה מוכיחם בלשון רכה, אבל בני שמואל לא היו הם שופטים כי אם במאמר אביהם ולא חטאו כי אם בלקיחת שוחד שאין האדם עליו חייב מיתה, ולכן היה מענשם לבד שהוסרה מהם השררה והמשפט, ולפי ששמואל אביהם לא ידע מזה דבר ולא נחשב לו לעון, וכאשר שמע ענינם אמר לעם בתוכחתו ובני הנם אתכם, רוצה לומר עשו בהם משפט אם חטאו ולא תסברו להם פנים בעבור כבודי:

פסוק ד

(**ד-ו**) **ויתקבצו כל זקני ישראל וגו'**. זכר שזקני ישראל נתקבצו ובאו אל שמואל הרמתה כי שם ביתו, ואמרו לו שהנה התחברו שני דברים, האחד זקנתו והשני שבניו ששם במקומו לא הלכו בדרכיו, ולכן ישים וימנה עליהם מלך ושחרה אף שמואל בזה, והתפלל אל ה' שיורהו דרך זו ילך בתשובת השאלה הזאת שלא היה יודע מה ישיבם, והנה בדרוש הזה (למה חרה אף ה' ובעיני שמואל רע על אשר שאלו ישראל מלך בהיותו מצוה ממצות התורה) מצאתי בו לחז"ל ולחכמי הנוצרים חדשים גם ישנים חמשה דעות:

הדעת הראשון הוא לחז"ל בספרי (פרשת שופטים דף מ"ה קע"ח) אמרו לא בקשו ישראל מלך אלא להעבירם לע"ז, שנאמר והיינו גם אנחנו ככל הגויים, ואמר ככל המעשים אשר עשו מיום העלותי אותם מארץ מצרים ועד היום הזה ויעזבוני ויעבדו אלקים אחרים וגו', והדעת הזה הוא רחוק מאד, כי אם היה כן לא היה הקדוש ברוך הוא ממלא שאלתם ולא היה מספיק בידיהם, ולא יאמר כעת מחר אשלח אליך איש מארץ בנימין ומשחתו לנגיד על עמי ישראל והושיע את עמי מיד פלשתים כי ראיתי את עמי כי באה צעקתו אלי, יורה שהיתה המלכתו הכרחית לתשועת העם. ועוד שכאשר אמר יתברך לשמואל ועתה שמע בקולם אך כי העד תעיד בהם והגדת להם משפט המלך, למה לא זכר דבר מהע"ז אשר יעבדון? וכל זה יורה שלא כוונו לענין ע"ז חלילה וחס, ומה שאמרו הם בשאלתם והיינו גם אנחנו ככל הגוים לא אמרוהו לעבוד ע"ז כי אם לענין המשפט והמלחמות, כמו שפירשו מיד ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו, ומה שאמר יתברך ככל המעשים אשר עשו לא היה להשוות זה לענין הע"ז, אבל היה תכלית המאמר כן המה עושים גם לך, רוצה לומר שהיו עוזבים ההנהגה האלקית והנהגת שמואל ומבקשים הנהגת המלך, וזה היה ענין הדמוי שדמהו לע"ז:

הדעת השני הוא ג"כ דעת חז"ל והביאוהו בתוספתא דמסכת סנהדרין (פ"ב כ' ע"ב), אמרו שנענשו לפי שאמרו והיינו גם אנחנו ככל הגוים, ואמרו ז"ל זקנים שבהם כהוגן

שאלו, שנאמר שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים, ועמי הארץ שבהם קלקלו, שנאמר והיינו גם אנחנו ככל הגוים, יראה שכוונו בזה שלא חטאו במה ששאלו מלך כי אם באופן השאלה. וידמה שלזה כוון הרמב"ם ז"ל בספר שופטים הלכות מלכים פ"א, באמרו שהיה החטא לפי ששאלוהו בתרעומת ולא בשם מצוה ולא מפני שקצו בשמואל הנביא, דכתיב כי לא אותך מאסו וגו'. ורד"ק בפירושו לזה המקום פירש התרעומת שהיה, לפי שלא אמרו לשמואל שישפוט בעצמו עם כל זקנתו או ישים להם שופט אחר במקומו אחרי שבניו לא הלכו בדרכיו. וגם זה איננו שוה לי, לפי שהתורה כאשר צותה בתורת המלך אמרה (דברים י"ז י"ד) ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי, ואם ישראל שאלו כמו שצותה תורה באמרם לשפטנו ככל הגוים מה פשעם ומה חטאתם? ועוד ששני הפסוקים שוים הם בענינם, כי אמרו שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים (שהוא המאמר שיחסו חז"ל אל הזקנים שדברו כהוגן) שוה לאמרו והיינו גם אנחנו ככל הגוים שיחסו לרשעים שבאותו הדור, ומה הקלקול אשר בזה? ועוד שהכתוב אמר וירע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך לשפטנו, ואמר בתוכחתו את ישראל ודעו וראו כי רעתכם רבה בעיני השם לשאול לכם מלך, הנה לא אמר ככל הגוים ולא מפני התרעומת. והוא המורה שהיה החטא בשאלתם מלך בסתם, וכן אמר עוד ותאמרו לא כי מלך ימלוך עלינו וה' אלקיכם מלככם, הנה א"כ בעצמות השאלה היה הגנות:

הדעת השלישית הוא מה שכתב ה"ר נסים ז"ל בדרשותיו. אמר שכפי התורה היה ענין המשפט מסור לשופטים וענין המלחמות היה מסור למלך, וישראל חטאו במה ששאלו מלך לשפוט, כי אלו שאלוהו סתם או מלך להלחם היה ישר בעיני שמואל, אבל מאשר יחסו אל המלך ענין המשפט הבלתי ראוי בעצם וראשונה כי אם לשופטים חרה אף שמואל וגנה ענינם, והנה לקח זה החכם מדברי רלב"ג בזה המקום אם לא שהרכיב ר' בן גרשם עמו שאר הדעות שזכרתי, וכן עשה רבי דוד קמחי לקבץ הדעות כלם בחשבם להמלט בזה מהספקות. וגם זה הדעת בלתי נכון, כי עם היות שישראל אמרו בשאלתם שימה לנו מלך לשפטנו, ואמר וירע הדבר בעיני שמואל, כאשר אמרו תנה לנו מלך לשפטנו, הנה לא היתה כוונתם שימסר למלך המשפט המיוחס לשופטים, כי היה בלתי אפשר שישב המלך לשפוט בין דם לדם בין דין לדין דברי ריבות כל ישראל, אבל לפי שלזקנת שמואל חסרו מדבר המשפט המסור לב"ד הגדול ולשופט העומד במקום המלך, היה שאלתם מלך אשר ישפטם באותו המשפט המיוחד למלך להכות ולהעניש פעמים שלא מן הדין לא מהמשפט המיוחד והמסודר לשופטים, ומה לנו לטעון בזה כי אם דברי

שמואל? שאמר כאשר הפיל הגורל כה אמר ה' אלקי ישראל אנכי העליתי את ישראל ממצרים והיום מאסתם את אלקיכם אשר הוא מושיע אתכם ותאמרו לא כי מלך תשים עלינו, הנה לא ייחס הגנות למה שנתנו המשפט למלך כי אם בשאלם מלך בהיות האל יתברך מלכם:

הדעת הרביעית הוא דעת הרמב"ן (פרשת ויחי דף מ"ח ע"ג) שהביא בפי' התורה בפסוק לא יסור שבט מיהודה, שאמר שהיה החטא במה ששאלוהו בימי שמואל הנביא, והיה בזה אליו מהקלון והחרפה, אחרי שיורה היותם מואסים בהנהגתו ויבחרו הנהגה אחרת בהיות שמואל שופט ונביא וקדוש ה'. ולפי שיוכל הטוען לטעון נגד הרמב"ן ז"ל, שהיה שמואל הנביא חוטא במה שלא מיחה בידי בניו כעלי הכהן, ולכן היה ראוי שבימיו ישאלו ישראל מלך, אני אשיב בעד הרב לזה ואומר, שעם היות שזכר הכתוב שחטאו בניו והטו אחרי הבצע ויקחו שוחד, הנה היה זה בסתר, כי השוחד לא ילקח בפרסום ולא היה שמואל יודע ממנו דבר ולכן לא נענש עליו כמו שנענש עלי ובניו להיות עון בני עלי גלוי ומפורסם נגד ה' ונגד ישראל. ועוד שהיו הם כהנים וחוטאים באומנותם האלקי, אמנם בני שמואל לא היו שופטים אבל אביהם צום עליו ולכן נשלם ענשם בשהסירום מהמשפט וכמו שביארתי במה שעבר. וכבר מצאתי הדעת הזה גם כן כפי חכמי הנוצרים, והוא גם כן בלתי מתישב בפסוקים, והתחייבו לו הספקות והביטולים שזכרתי לדעת הרב נסים, כי לא הוכיחם הנביא על אשר שאלו מלך בימיו כי אם על השאלה עצמה בשאלם מלך בסתם, ומלבד הביטולים אשר זכרתי לדעת האלה הנה עוד אקשה לכלם יחד, כי אם ששאלת מלך בסתם היה דבר נאות ומצוה ממצות התורה ולא היה החטא כי אם באופן השאלה או בזמנה או בכוונתה, למה אם כן יהושע ושאר השופטים לא המליכו מלך? ואיך עברו כלם על המצוה הזאת בהיותם כבר בארץ אחרי הכבוש והחלוק? ואין גם אחד מהמפרשים התעורר להשיב לזה כלל:

והנה שמעתי בשם דון פאוילו האגמון אשר היה בבורגו"ש דעת חמישי בזה, והוא שמנוי המלכים אפשר שיהיה באחד משני פנים, אם שיהיה מלך נכנע למשפטי התורה והמצות, ואם שיהיה מלך בהחלט לעשות המשפטים והתורות כרצונו, כמו שהיו מלכי האומות מקדם קדמתא ושהם יעשו החוקים והם ישמרו אותם כרצונם והנה המין הראשון הוא הנאות ועליו צותה התורה (דברים י"ז י"ד) ואמרת אשימה עלי מלך שום תשים עליך מלך, וצוהו בשמירת התורה והמצות כמו שאמר (שם י"ח י"ט) וכתב לו את משנה התורה הזאת וגו', וקרא בו וגו' לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל, ואמנם המין השני הוא המזיק מאד, כי המלך מפאת היכולת המוחלט

המסור בידו לא ישמור הצדק והמשפט האמיתי בכל הדברים ויעשה כל אשר ירצה ומי יאמר לו מה תעשה? והנה בני ישראל בשאלם מלך לא שאלוהו מהמין הראשון הנאות כי אם מהמין השני המזיק, וזהו אמרם והיינו גם אנחנו ככל הגוים ושפטנו מלכנו, רוצה לומר שיהיה המלך יכול בהחלט ועשה המשפט כאשר עם לבבו כענין מלכי האומות שהם עושים הדתות ומניחים הנימוסים, ולפי שהם שאלו מלך בזה האופן ביחוד חרה אף שמואל והאל יתברך אמר לא אותך מאסו כי אם אותי מאסו ממלוך עליהם, לפי שהיו פורקים מהם עול התורה והמצות והיו בוחרים מלך שישפוט כפי העולה על רוחו, ומפני זה צוהו יתברך שיגיד לעם את משפט המלך והוא המשפט אשר יוכל לעשות המלך הבלתי נכנע לשום דת, והוא אשר קראו אריסטו בג' מהנהגת המדינה מלך רשע עריץ, והוא נקרא בלשונם טיראנו, רוצה לומר עושק ולוקח וממשיך הדברים לעצמו, אבל המלך הירא חטא אין המשפט ההוא שזכר נאות ומיוחס אליו. ולפי שישראל החזיקו בדרכם הרעה ביארו עוד שאלתם אחרי הגדת משפט המלך, באמרם והיינו גם אנחנו ככל הגוים ושפטנו מלכנו, רוצה לומר שהיו רוצים על כל פנים מלך בלתי נכנע לשום דת, אמנם שמואל בתוכחתו אותם אחר כך אמר ועתה הנה המלך אשר בחרתם וגו' אם תראו את ה' ועבדתם אותו וגו' והייתם גם אתם וגם המלך אשר מלך עליכם אחרי ה' אלקיכם וגו', להגיד שהטוב הוא שהם ומלכם יכנעו לתורת משה וישמרו המשפטים והחקים והתורות באופן שיהיה המלך מהמין הראשון המועיל ולא מהמין השני, ואם יעשו כן יהיה השם עמהם ואם לא יעשו כן יהיה יד ה' בהם כמו שהיה באבותיהם שעזבו את השם וילכו ויעבדו אלהים אחרים ומצאום בחטאתם צרות רבות ורעות. ואם ישאל שואל אם הם חטאו בשאלתם למה (כאשר שבו בתשובה ואמרו כל העם אל שמואל התפלל בעד עבדיך אל ה' אלקים ואל נמות כי יספנו על חטאתינו לשאול לנו מלך) לא פירשו אופן החטא שהיה לשאול מלך לשפוט כרצונו? ואיך לא עזבו החטא והוא המלך אשר שאלו? והיו אם כן שבים בתשובה מבלי עזיבת החטא והוא דומה לטובל ושרץ בידו. השיב החכם הנזכר שלא עזבו מלכם לפי שכבר היה נמשח בדבר ה' ואיך תהיה בחירתו והמשחתו לבטלה? וגם לפי שהיה הדבר מפורסם בכל ישראל ויהיה אם כן לשאול לקלון מתמיד וחרפה רצופה, וגם לפי שכבר עשה מלחמת יבש גלעד ולא היה ראוי לגמלו רעה תחת טובה, וגם לפי שכבר נתחדש מלכותו בגלגל ויזבחו שם ואיך ישוב כל זה אחור? הנה אם כן במה שאמר שמואל ודעו וראו כי רעתכם רבה בעיני ה' לשאול לכם מלך, ואמרם גם כן יספנו על חטאתינו רעה לשאול לנו מלך הוא נאמר על המלך מהאופן השני הנזכר וזכרו זה ברמז כי סמכו על מה שכבר ביארו בדבריהם

ולא חזרו משאלתם, לפי שהיה הדבר כבר מפורסם מהמלכת שאול, לא שיהיה המלך מפאת עצמו (בהיותו כפי האופן הראשון) רע ומזיק, כי הוא נאות והכרחי בעם כפי הדת הטבעית, וכמו שזכר החוקר (אריסט"ו) במקום הנזכר, שאי אפשר אל קבוץ אנשים מבלתי מנהיג אחד אליו יעלו הדברים כלם, כמו שהיה הלב בגוף הבעל חי והאל יתברך במציאות בכללו, וזהו גם כן מצוה בתורה האלקית כמו שאמר שום תשים עליך מלך, אבל היה החטא באופן ההמלכה היותו נשאל מהם כפי המין השני המזיק ולא מהמין הראשון, ואמר האגמון שלזה כוון הנביא הושע, באמרו (הושע י"ג י"א) אתן לך מלך באפי רוצה לומר מהמין השני המזיק, זהו דעת האגמון בזה הדרוש והלצתי בעדו. והנה נוכל לסייע עוד דעתו בשנאמר ששאול לא נמשך מלכותו לפי שהיה מהמין השני, רוצה לומר שהיה עושה הדברים כלם כפי העולה על לבו ולא היה נכנע לדברי האלקים, ושלזה רמז שמואל במה שאמר לו בגלגל (בספ' סי' י"ג י"ג) נסכלת כי לא שמרת את מצות ה' אלקיך אשר צוך וגו', בקש ה' לו איש כלבבו ויצוהו ה' לנגיד על עמו כי לא שמרת את אשר צוך ה', ובענין עמלק אמר לו עוד (סי' ט"ו י"ט) ולמה לא שמעת בקול ה' ותעט אל השלל וגו' יען מאסת את דבר השם וימאסך וגו', ועל ידי הבעלת אוב אמר לו גם כן (סי' כ"ח י"ח) כאשר לא שמעת בקול ה', ובדברי הימים (א' י' י"ג) נאמר וימת שאול במעלו אשר מעל בהשם על דבר ה' אשר לא שמר וגו', וכלו יורה על הדעת הזה. אמנם דוד נמשך מלכותו ונאמן ביתו לעולם לפי שהיה מהמין הראשון מלך נכנע לתורת השם ולמצותיו, ועל כל דבר ודבר מהמלחמות והנהגת העם היה שואל באלקים והולך בדרכיו, כמו שאמר (תהלים קי"ט ל"ב (קא) דרך מצותיך ארוץ וגו', ממשפטיך לא סרתי כי אתה הורתני, ולכן בצואתו לשלמה בנו אמר (מלכים א' ב' ב') ושמרת את משמרת השם אלקים ללכת בדרכיו ולשמור מצותיו וגו' למען יקים ה' את דברו, רוצה לומר שתמיד יהיה מלך נכנע לדת מהמין הראשון המועיל ואז תתקיים מלכותו, ופסוקים אחרים אין מספר יורה על זה כמו שארחיב בו הדבור בפרשת עמלק בג"ה:

האמנם גם לדעת זה ימשכו ספקות. האחד שהפסוקים סותרים אותו, אמר האל יתברך כי אותי מאסו ממלוך עליהם לא דבר מאופן פרטי מהמלכות כי אם שבהמלכתם מלך היו עוזבים הנהגת האל יתברך, ושמואל אמר ותאמרו לא כי מלך ימלוך עלינו וה' אלקיכם מלככם, ואמר בתוכחתו ודעו וראו כי רעתכם רבה אשר עשיתם בעיני ה' לשאול לכם מלך, והם עצמם אמרו יספנו על חטאתינו רעה לשאול לנו מלך, וכל זה יורה שהמלך בסתם יהיה מאיזה אופן שיהיה היה רעה גדולה והוא עון פלילי:

הספק השני הוא מאומד דעותיהם, והוא שאין ספק שהשאלה הזאת שאלו אותה זקני ישראל וראשיהם, והיה סבת שאלתם לפי שבני שמואל הטו אחרי הבצע ויקחו שוחד ויטו משפט, ואם הם מאסו בזה איך יעלה על הדעת שיבקשו מלך שיעשה כרצונו ולא יכנע וישתעבד למשפטי התורה ומצותיה? ויהיו אם כן בוחרים יותר רע ממה שהיה להם עם בני שמואל, היעלה על הדעת שאנשים יבחרו מלך או מנהיג ושיאמרו שיעשה כרצונו ולא ישמור התורות והמשפטים הצדיקים? הנה החוקר (אריסטו) בהנהגת המדינה זכר שהמנהיגים שנים, אם ירא חטא ואם פושע עריץ, ואין גדר הירא חטא כי אם המנהיג ברצון המונהגים ועל פי המשפט, ואין הפושע העריץ כי אם המנהיג אותם בעל כרחם וכפי רצונו, ואיך יסבול שכל בני האדם שאנשים חכמים ונבונים יבקשו מנהיג שוטר ומושל או מלך שינהיגם בדרך רעה ויברח ממעגלי צדק? ועם היות שפעמים רבות ימצאו מלכים פושעים הנקראים טיראנו"ש, הנה זה יעשו אותו אחרי היותם בחזקת מלכותם לא שימלכו על מנת כך, וזה ממה שיורה שחלילה לזקני ישראל לשאול מלך כי אם שינהיגם בצדק ומשפט ומישרים ויהיה נכנע לתורת האל יתברך אשר בה חקים ומשפטים צדיקים, ואם הם היו בוחרים מלך שלא יכנע למשפטי התורה, היו הם ממליכים אותו מעצמם ולא יבואו לפני שמואל הנביא לפרוק מעל שכמם עול התורה והמצות, כי הנביא לא ימליך בידיו אדם באותו תנאי, ואיך הוא עצמו יעבור על התורה וימליך אדם בחלוף מה שצוה האל יתברך? הספק השלישי הוא, כי אם היה המלכת המלך מהאופן הראשון המועיל דבר נאות ומצוה אלקית, איך לא המליכו יהושע בימיו ובעת מותו? ואיך לא המליכוהו שאר השופטים וישראל בימיהם? ולמה לא התעוררו אליו? וגם עתה ישראל לא שאלוהו כי אם בהתחבר שתי הסבות והם זקנת שמואל ורשעת בניו, והנה מבלתם היה ראוי שישאלו מלך אם היה מצוה, אבל בלי ספק הדעת הזה עם מה שבו מהיפוי הוא בלתי אמתי, ואין לנו שנאמר שחטאו ישראל במה שאמרו שימה לנו מלך, ושהיה ראוי שיאמרו שאל ליי' שיתן לנו מלך כמו שמצאתי בדעות חכמי הנוצרים גם כן, כי אחרי שהם לא המליכוהו מעצמם ובאו לפני הנביא שמואל לשאלו ידוע הוא שעל פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו, ושלא אמרו תנה לנו מלך כי אם על פי נבואתו מאת ה'. הנה זכרתי בדרוש הזה אם כן ששה דעות ואת כלם ישא רוח מפאת הביטולים אשר העירותי נגדם:

ואני בעניי הכינותי להקפת האמת בדרוש הזה שלשה דבורים. הדבור הראשון לחקור אם היה המלך הכרחי בקבוץ המדיני? הדבור השני אחרי ההוראה שהוא הכרחי בו, אם בעם ישראל הוא גם כן מחוייב והכרחי בענין המלך כבשאר האומות? הדבור השלישי

בפירוש פרשת המלך וידיעת המצוה ואמתתה, יען וביען אחשוב שקרה כל הבלבול אשר זכרתי אל החכמים הנזכרים לפי שלא ירדו לאמתת המצוה ושרשה, כי הם כלם קבלו שהיה מצות עשה לישראל שישאלו מלך ואין כן דעתי, ואחרי הקדמת שלשה הדבורים האלה אתיר השאלה הנזכרת כאשר עם לבבי:

הדבור הראשון אומר שראוי שנדע ראשונה אם היה מציאות המלך בעם דבר הכרחי ומחוייב חיוב עצמי אי אפשר בלתו? וכבר חשבו החוקרים (אריסטו וחבריו) שהוא כן, ושיחס המלך בקבוץ המדיני כיחס הלב בגוף הבעל חי אשר לו לב, וביחס המציאות אל הסבה הראשונה יתברך, ואם הם יאמינו שהמלכות יגזור שלשה דברים, ראשון האחדות והעדר השתוף, והשני ההתמדה והעדר החלוף, והשלישית היכולת המוחלט, הנה יהיה באמת מחשבתם בחיוב המלך והכרחיותו כוזבת, לפי שאינו מהבטל שיהיו בעם מנהיגים רבים מתקבצים ומתאחדים ומסכימים בעצה אחת ועל פיהם תהיה ההנהגה והמשפט, למה לא יהיו הנהגותיהם זמניות משנה לשנה או פחות או יותר? ובהגיע תור שופטים ושוטרים אחרים יקומו תחתיהם ויראו אם הראשונים פשעו באומנותם ואשר ירשיעון אלקים ישלם את כל אשר הרשיע לעשות, ולמה לא יהיה יכלתם מוגבל ומסודר כפי התורות והמשפטים? הדין נותן שיחיד ורבים הלכה כרבים, ושיותר קרוב הוא שיפשע ויחטא האדם היחידי במלכות (אם לסכלותו ואם מפני תאותו או כעסו, כמו שאמר (משלי ט"ז י"ד) חמת מלך מלאכי מות) משיחטאו אנשים רבים בהוסדם יחד עליו, כי עם היות שאחד מהם יחטא חביריו ימחו בידו ובהיותם עתידים לתת את הדין אחרי ימים מעטים יהיה מורא בשר ודם ועליהם ופחדו אל ה' ואל טובו ואל עונש השופטים הבאים אחריהם אשר יענשו אותם ותגלה רעתם בקהל, ואמר האלקי (אריסט"ו) בתחלת מה שאחר הטבע שהאמת קלה מצד בערך ידיעת האנשים הרבים והשגת כלם וקשה מאד בערך האיש אחד לבדו, והוא מה שיורה שהסכלות יותר נמצא ביחיד, וההשכלה ברבים עם הקפת האמת יותר נמצאת, ובהיות יכולת המושכלים מוגבל לא יתפשטו לעשות מה שאינו ראוי. ומה לנו להביא בזה טענות שכליות, וכבר למדנו החכם (אריסט"ו) שהנסיון גובר על ההקש. הביטו וראו הארצות שתהיה הנהגתם על ידי מלכים, ותראו את שקוציהם ואת גלוליהם איש מהם כל הישר בעיניו יעשה ומלאה הארץ חמס מפניהם, ומי יאמר לו מה תעשה? והיום הזה ראינו ארצות רבות תהיה הנהגתם על ידי שופטים ומושלים זמניים נבחרים ביניהם משלשה חדשים לשלשה חדשים ומלך אלקום עמהם, משפט נבחרה להם בסדור מוגבל והמה הרודים בעם העושים במלאכת המלחמות לא יעמוד איש בפניהם אם לשבט אם לארצם לא

לחסד, ואם איש יחטא מהם בדבר מה עוד מעט יבואו אחרים תחתיהם ומי אשר חטא יקבל ענשו כראוי באופן שלא יזידון לעשות עוד. הלא ידעת אם לא שמעת היות רביעאה דחילא רומ"י רשיעא היתה מושלת בכפה ואכלה כל ארעא ותדושינא ותדקינה בהיות הנהגתה על ידי הקונשו"לי שלמים וכן רבים, ואחרי שמלך בה קיסר לבדו היתה למס. ועוד היום מלכות ויניציי"א הגברת רבתי בגוים שרתי במדינות, ומלכות פלורינצי"אה צבי הוא לכל הארצות, ומלכות גינוב"א דחילא ותקיפא, ולוק"ה ושיינ"ה ובולוני"א ומלכיות אחרות אין מלך בהם כי אם הנהגת המנהיגים הנבחרים מימים קצובים לימים קצובים כמו שזכרתי, והמה המלכיות הישרות אין בהם נפתל ועקש לא ירים איש את ידו ואת רגלו על כל דבר פשע, והמה כובשות ארצות לא להם בחכמה בתבונה ובדעת, וזהו כלו ממה שיורה שמציאות המלך אינו הכרחי ומחוייב בעם כל שכן שהוא מזיק מאד וענינו סכנה עצומה אל עמו ואל עבדיו שיהיה בידו להשמיד להרוג ולאבד כפי העולה על רוחו, ולכן הרמב"ם בספר המורה ח"ג פ"י (כאשר המשיל הסכנות העצומות) אמר ברכיבת הימים ועבודת המלכים, והם אצלי שני דברים מתיחסים הים והמלך, בשאין לקצפם תקנה, וההולך בתוכם כפשע בינו ובין המות, והרוח הוא המושל והמחריב בהם אם רוח הים וסערתו ואם רוח המושל וכעסו, וכמו שרוכב הימים יביט תמיד אל העננים והרוחות כך עובד המלכים יביט לפניו (משלי י"ו י"ד), ובאור פני מלך חיים ורצונו כעב מלקוש, ואמר (שם שם ט"ו) חמת מלך מלאכי מות. והתימה מבעלי הדעת המדומה הזה איך המשילו ענין המלך ואחדותו הבחיריי לאחדות האל יתברך וקדמותו? שהם דברים עצמיים הכרחיים מטבע המחוייב המציאות כמו שהתבאר בחכמה האלקית. ואמנם גוף הבעלי חיים כבר אמרו חכמי הרופאים שבו שלשה איברים ראשיים בהנהגתו, ואף לדעת ראש פלוספים (אריסט"ו) שאמר שהלב לבדו הוא הראשיי, הנה יהיה זה בהורדת הרוח ולא יכחישו הנהגת הגוף בכוחות הנפשיות היותם מהמוח ובטבעיות מהכבד. סוף דבר הענינים אשר בטבע אי אפשר שלא יהיו כן ואשר בבחירת העם והקבוץ הם מחומר האפשר, ומה לתבן את הבר? ואין להקשות ממה שאמר שלמה (משלי כ"ח ב') בפשע ארץ רבים שריה, כי שם מהשרים ידבר שהם אדוני הארץ לא מהשופטים והמנהיגים שאינה שרי העם כי אם מנהיגיהם, וגם כי שלמה שבח ענין המלכים ולעצמו היה דורש, אבל אנחנו אין נסבול הדברים המבוארים בעצמם, אין ספק שבהיות המלך צדיק ותמים יותר טובה תהיה הנהגת הרבים צדיקים ותמימים בהסכמתם יחד, כי על כן היה הב"ד הגדול שבעים איש מזקני ישראל, ואם יהיה המלך רע ואיש מעללים מעט הרוע יהיה בהיות המנהיגים רבים וזמניים, כי אם אחד יסכל הדין יבינהו האחר, ואם אחד יטה אל

הבצע ימחה אחר בידו, כ"ש בהיותם עתידים לתת את הדין מהרה. ומכל זה שאמרתי התבאר שענין המלך אינו הכרחי בעם ולא לתקון הקבוץ המדיני ולא להכרחיותם מפאת אחדותו ומפאת התמדתו ומפאת יכלתו המוחלט, ולכן אחשוב שבראשונה לא נעשו המלכים בבחירת העם כי אם בחזקה וכל דאלים גבר, וכאמרם (ישעי' ז' ו') נעלה ביהודה ונקיצנה ונמליך מלך בתוכה את בן טבאל, וגם אז לא נמנו כי אם בדרך אומנות לעבוד ולהנהיג הכלל והם נעשו אדונים, וכי נתן ה' להם את הארץ ומלואה תבל וכל יושביה נתפשטה הצרעת הממארת הזאת שיקום איש אחד ויעצור בעמו וינהיגם כחמורים, וגם זה בכל המלכיות אינו בשוה, כי בקצתם יהיה יכולת המלך מוגבל כמו במלכות אראגו"ן, ובקצתם יהיה בהחלט, וטוב משניהם אשר עדין לא היה כמו שזכרתי:

הדבור השני הוא שאף שנודה היות המלך הכרחי מאד בעם לתקון הקבוץ המדיני ושמירתו (מה שהוא בחלוף האמת) הנה בעם ישראל אינו צריך ולא הכרחי להם, וביאור זה שצורך המלכים בעם יוכלל בג' ענינים. האחד לענין המלחמה להושיע את העם מאויביהם ולהלחם בעד ארצם. הענין השני לסדר הנימוסים ולהניח התורות הצריכות לתקון הקבוץ המדיני, וכמו שהתבאר (אריסט"ו) בג' מהנהגת המדינה. הענין השלישי הוא להכות ולהעניש פעמים שלא כדין כפי צורך השעה, אשר זה יאות אל היכולת המוחלט. והנה שלשת הענינים האלה יצטרכו האומות אליהם, לפי שאין להם תורה ומצות אלקיות ואינם נשמרים מההשגחה האלקית בעת צרותם, אבל האומה הישראלית לא תצטרך לאחד מהענינים האלה מהמלך, לא לענין המלחמות ותשועתם מאויביהם כי ילך לפניהם ה' והוא הנלחם להם, וכמאמר אדוננו משה (דברים ל"ג כ"ט) אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' מגן עזרך ואשר חרב גאותך ויכחשו אויביך לך ואתה על במותינו תדרוך, ודוד הע"ה אמר (תהלים ג' ט') לה' הישועה על עמך ברכתך סלה, כל שכן שהשופט בישראל היה יוצא לפניהם ובא לפניהם, כמו שמצינו ביהושע שנלחם מלחמות ה' ובכל שאר השופטים, ומהמלחמות שעשה שמואל והתשועות שבאו על ידו, א"כ לא היו צריכים ישראל מלך לענין המלחמות. וגם לא היה הכרחי להם לסדור התורות והנימוסים לפי שתורה צוה לנו משה, ואמר (דברים ד' ב' - ח') לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו וגו', ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני ה' אלקי לעשות כן בקרב הארץ וגו', כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו וגו', ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים וגו', רוצה לומר שלא יוסיפו ולא יגרעו ולא יחדשו דבר במצות התורה לפי שהם בעצמם חקים ומשפטים צדיקים ואין בהם תוספת ולא חסרון, ועוד שאלקים קרובים אליהם והוא יחדש הדבר בעת הצורך

ולא יהיה אדם מחדש דבר בתורתו האלקית כי אם הוא לבדו, ולפי שלא היה ביד המלך לחדש בהם דבר אמר בפרשת המלך (שם י"ז י"ט כ') וכתב לו את משנה התורה וגו', לבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל, רוצה לומר אל יחשוב המלך שיסדר נימוסים ויעשה תורות כמלכי האומות, כי הוא לא יסור מן המצוה ימין ושמאל. וגם כן לא היה הכרחי המלך בקרב ישראל לענין המשפט ולהכות ולהעניש שלא כדין כפי צורך השעה, לפי שזה מסרו הקב"ה לשופטים ג"כ כמו שבא בפרשת (שם שם) כי יפלא ממך דבר וכו', ואמרו במס' סנהדרין (פר' ו' מ"ו ע"א) ב"ד מכין ועונשין כדין ושלא כדין כפי צורך השעה ולעשות סייג לתורה. ומלבד זה הודיענו הש"י שאם השופט כפי המשפט הצודק והמסודר יפטור אדם רשע הנה יענישהו הקב"ה בדינו הגדול, וז"ש (שמות כ"ג ז') מדבר שקר תרחק ונקי וצדיק אל תהרוג כי לא אצדיק רשע. הנה התבאר ששלשת הענינים האלה כלם מיוחסים לאל יתברך לעשותם לעמו ישראל, ולכן היה הוא מלכם אין עוד אחר. וכבר בא זה בתורה נביאים ובכתובים, בתורה אמר משה בשירת הים (שם ט"ו י"ח) ה' ימלוך לעולם ועד כי בא סוס וגו', רוצה לומר אחרי שמלחמת הים נעשה על ידו יתברך והוא המושיע אותנו מה לנו במלך אחר, ה' ימלוך לעולם ועד כי הוא יצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו. בנביאים אמר ישעיהו הנביא ע"ה (ישעיהו ל"ג כ"ב) כי ה' שופטנו ה' מחוקקנו ה' מלכנו הוא יושיענו וגו', רוצה לומר אם המלך בעם צריך לדבר המשפט המוחלט שזכרתי, אינו צריך בישראל כי ה' שופטינו, ואם המלך באומות הוא המסדר החוקים והמשפטים, ה' מחוקקנו שהוא סדר את חקינו, ואם צריך בעם לענין המלחמות להושיעם הנה ה' מלכנו הוא יושיענו, ולזה לא נצטרך למלך אחר כלל, א"כ ביאר הנביא בזה לדעתי כל שלשת הענינים הנכללים באומנות המלך כמו שזכרתי. ובכתובים אמר דוד המלך ע"ה (תהלים כ"ד ו') שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד מי זה מלך הכבוד ה' עזוז וגבור ה' גבור מלחמה, רוצה לומר שאין ראוי שאדם גשמיי יקרא מלך הכבוד כי אם האל יתברך, וכאמרו עוד (שם י' ט"ז) ה' מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו. הנה התבאר מזה שעם ההודאה שהיו המלכים הכרחיים באומות הנה בעם ישראל היו בלתי צריכים, ולפי מה שראינו מענינם בנסיון המה היו במורדי אור המה בישראל הסבו את לבם אחורנית, כמו שהתבאר מענין ירבעם בן נבט והנמשכים אחריו שהחטיאו את ישראל וגלו אותם מעל אדמתם, ומלכי יהודה גם הם, שבאחרונה נמשכו אחריהם עד אשר גלתה יהודה מעוני ומרוב עבודה זרה, לא כן אנחנו רואים בשופטי ישראל ונביאיהם כלם אנשים אנשי חיל יראי אלקים אנשי אמת ואיש אין בהם שהטה מאחרי ה', וכל זה ממה שיורה שהיו המלכים בישראל מזיקים ולא

מועילים רעים ולא טובים. וכבר רמזו חז"ל לזה במסכת זבחים פרק טבול יום (דף ק"ב ע"א). אמר עולא בקש משה רבינו מלכות ולא נתנו לו, דכתיב (שמות ג' ה') ויאמר אל תקרב הלום, ואין הלום אלא מלכות, דכתיב (שמואל ב' ז' י"ח) מי אנכי ה' אלקים כי הבאתני עד הלום. ואין כוונת החכם החסיד הזה שבקש משה אדוננו מלכות ושררה על ישראל ושמנעו האל יתברך ממנו חלילה, אבל היה מאמרו לבאר שלא בחר ה' שיהיה בישראל מלך כי אם נביא ומנהיג ושופטים כמשה והנמשכים אחריו, וזה כלו ממה שיורה שאין המלך הכרחי ולא מועיל בישראל. וכאשר תדע זה תבין באמת כוונת הנביא הושע באמרו (הושע י"ג י"א) אתן לך מלך באפי, ואינו כמו שפירש הרמב"ן (פר' ויחי דף מ"א ע"ג) על מלכי ישראל, ולא על מלכי יהודה, ואינו גם כן כדברי האגמון הנזכר שאמרו על המלך העריץ הפושע (פוילו' בורג'), אבל הוא בסתם כמו שפירשתי ראה הפסוקים מלמעלה הלא הם יורוך יאמרו לך אמתת כוונתם, אמר שחתך ישראל כי בי בעזרך אהי מלכך איפוא ויושיעך בכל עריך ושופטיך אשר אמרת תנה לי מלך ושרים, אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי, רוצה לומר עתה ישראל שחתה עצמך בששאלת מלך כי בי היה עזרתך ולא במלך, ולכן שאלו אהי מלכך איפה, והוא כדעת יונתן, איה מלכך איפה אשר שאלת מלך להושיעכם במלחמות ועתה איפה הוא? שאינו מושיע הערים והשופטים אשר בערים, וזהו ויושיעך בכל עריך ושופטיך, שהמלך היה לו להושיע הערים ואנשי המשפט אשר בהם, וזהו אשר אמרת תנה לי מלך ושרים, רוצה לומר אני לא נתתי לך המלכים כי אם בעבור שאלתך לא להיותו טוב והכרחי לך, וזהו אתן לך מלך באפי שהוא שאול וכן לקחתיו בחמתי במלחמת פלשתים:

הדבור השלישי בפירוש פרשת המלך שבאה בתורה וידיעת אמת המצוה, ואומר שיספר הכתוב לדעתי שבאחרית הימים אחרי היות ישראל בארץ וירשוה וישבו בה בחמלת ה' עליהם יהיו כפויי טובה בשהם ישאלו שלא לצורך למלוך עליהם מלך לא מפאת הכרח כי אם להשתוות עם האומות הממליכים עליהם מלכים וזה שכתוב (דברים י"ז י"ד) כי תבוא אל הארץ אשר ה' אלקיך נותן לך וירישתה וישבה בה, כלומר יהיה מהסכלות שבזמן המלחמות בכיבוש הארץ לא תשאלו מלך שהוא היה הזמן היותר נאות לצרכו ואחרי שתרשו את הארץ ותחלקוה ותשבו בה בטח (וכל זה בהשגחת הש"י ומבלי מלך אז ללא הכרח ומבלי צורך כלל) תאמר אשימה עלי מלך וזהו ככל הגוים אשר סביבותי, כלומר לא להכרח ותכלית אחרת, וכאשר יקרה זה צוה יתברך שלא ימליכו המלך כרצונם כי אם אשר יבחר ה' אלקיכם בו מקרב אחיכם, וזו היא המצוה בעצם ואמת, רוצה לומר שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלקיך בו מקרב אחיך, שיהיה

המלך אשר ישאלו נבחר מאת השי"ת מקרב אחיהם, לא שיצוה בזה אותם שישאלוהו. ולפי זה תהיה המצוה הזאת תלויה בדבר הרשות, כאומר כאשר תרצה לעשות זה (עם היותו בלתי רצוי) אל תעשהו כי אם בזה האופן, והוא דומה לפרשת (שם כ"א י') כי תצא למלחמה על אויביך ונתנו ה' אלקיך וגו' וראית בשביה אשת יפת תואר וחשקת בה וגו', שאין המצוה שיחשוק בה ולא שיקחנה ויבעלנה בנדותה, אבל הוא דבר הרשות ומפעל היצר הרע, והמצוה היא אחרי הבעילה הראשונה ההיא והבאתה אל תוך ביתך וגו' כמו שזכרו חז"ל (קדושין פ"א כ"א ע"ב), והוא דומה גם כן לפרשת (דברים ד' כ"ה) כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל, שאין זה מצוה אבל הוא דבר הרשות ומפעל החטא, וסוף הדברים ושבת עד ה' אלקיך שהיא מצות עשה לשוב בתשובה התלויה בדבר הרשות, כאשר תהיו חוטאים תשובו אל ה' ותשמעו בקולו. הנה אם כן ענין המלך הוא בזה האופן שאין שאלתו מצוה, אבל הוא דבר רשות ודבר מפעל היצר הרע עם היות שנתלה בו המצוה שישימו המלך ההוא בבחירת האל יתברך מקרב אחיו ולא באופן אחר. וכבר יורה על זה חמשה דברים. האחד כי אם יצוה האל יתברך לישראל שישאלו מלך, אם לא היתה בחירתו בידיהם ומה צורך בשאלתם אותו? ויותר ראוי היה שיצוה יתברך להם מה שבידם לעשות, והוא ליראה מלפניו ולנהוג בו כבוד ושלא ימרו את פיו, אבל הקמת המלך יהיה מפעל האל יתברך, והוא עצמו כענין הנביא, שלא נצטרך שישאלו ישראל לא המלך ולא הנביא אחרי אשר הקמתם ובחירתם אינו בידיהם כי אם ביד האלוה יתברך. השני כי אם היה ואמרת אשימה מלך, איך יאמר הכתוב ככל הגוים אשר סביבותי? והנה השאלה אין ראוי שתהיה כי אם מפני שצוהו האל לא להיות כן לגוים, הראית כלשון הזה בכל שאר המצות שנאמר עשו זה ככל הגוים? אבל הוא בהפך שהזהירנו (שמות כ"ג כ"ד) לא תעשו כמעשיהם. השלישי מאשר חכמינו (כאשר אמרו בסנהדרין (פ"ב כ' ע"ב) שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ, להעמיד עליהם מלך, ולהכרית זרעו של עמלק, ולבנות בית הבחירה) לא סמכו הקמת המלך אל ואמרת אשימה עלי מלך אבל סמכו המצוה לשום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלקיך בו, וזה יורה שאין הפסוק הראשון מצוה כי אם הגדת העתיד, והמצוה היא בפסוק השני על הדרך שאמרתי, ויהיה כח המאמר שנצטוו ישראל בכניסתן לארץ כאשר ישאלו ישראל מלך שאז ישימו מי שיבחר בו השם שיהיה מקרב אחיהם לא למנות מלך סתם, ולזה מה שאמרו שם רבי נחמיה אומר לא נאמרה פרשה זו אלא כנגד תרעומתן של ישראל, שנאמר (דברים י"ז י"ד) ואמרת אשימה עלי מלך וגו', הנה כיוון החכם הזה לדעתי. הרביעי כי אם היה שאלת המלך מצוה

בפני עצמה שישאלוהו, יתחייב שתהיה מצוה שנית שישימו להם מלך אשר יבחר השם ומקרב אחיהם, כאמרו אשר יבחר ה' אלקיך בו מקרב אחיך תשים עליך מלך שהם שתי מצות עשה מתחלפות, האחת שישאלו מלך והשנית שיהיה מקרב אחיהם אותו שיבחר השם, וזה לא קבל אחד ממוני המצות אלא שהיה מצות עשה אחת לבד, שום תשים עליך מלך אשר יבחר וגו' מקרב אחיך וגו', ומצות לא תעשה, לא תוכל לתת עליך איש נכרי, והוא ממה שיורה גם כן שהעשה הוא שישים המלך שיבחר השם מקרב אחיו לא שאלת המלך בסתם. החמישי שכאשר ישראל שאלו מלך לא שאלו אותו לשם מצוה ולא אמרו תנה לנו מלך כאשר צוה ה' את משה, אבל אמרו לשפטנו ככל הגוים, וכאשר שמואל הוכיחם עליו ואמר רעתכם רבה בעיני ה', איך לא אמרו בהתנצלותם לא חטאנו כי השם צוה לעשותו? ואמרו לבד והיינו גם אנחנו ככל הגוים, יורה שהיה ידוע ומקובל ביניהם ששאלת המלך אינה מצוה ושהם שאלוהו ביצרם הרע. ואחרי הנחת הדבורים האלה אומר בהיתר השאלה הנזכרת, שישראל לא נצטוו בתורה על שאלת המלך ולא בחר ה' בהקמתו כמו שבא בדבור השלישי, ולא היה המלך צריך ולא הכרחי להנהגת קבוציהם, אחרי שהיה השם נלחם אליהם והיו מתנהגים על פי התורה והיו עמהם נביאי השם וכאלו היה הולך לפניהם תמיד והוא היה מלכם באמת כמו שבא בדבור השני, ושכל מלך לאחדותו והתמדתו ויכלתו המוחלט הוא מזיק בכל אומה ולשון כל שכן באומת ישראל כמו שבא בדבור הראשון, ומפני זה ישראל בשאלם מלך אשר הוא מנהיג מסוכן (וכל שכן בערכם שהיו בלתי צריכים אליו לדבקות ההשגחה האלקית עמהם והנבואה אשר בתוכם תמיד, ובעשותם מה שלא צוו עליו ממנו יתברך) חרה אף השם בהם ואמר לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם, ואמר שמואל ותאמרו לא כי מלך ימלוך עלינו ויי' אלקים מלככם, יורה שהיה החטא בבעטם במלכות האלקי ובוחרים במלכות האנושי, ומפני זה לא הקים יהושע מלך ולא שאר השופטים יראי ה' וחושבי שמו, להיות דבר בלתי הגון מהצדדים הנזכרים בדבורים הקודמים. ולאומר שיאמר אם היתה שאלת המלך רעה בעיני ה' יתברך, אם כן כאשר שבו ישראל בתשובה ואמרו יספנו על חטאתינו רעה לשאול לנו מלך למה לא עזבו החטא ולא חזרו מהמלכת המלך? ומה הועילה התשובה והתפלה מבלי עזיבת החטא? והיו אם כן כטובל ושרץ בידו, והאל יתברך למה שלח אחר כך למשוח את דוד למלך עליהם ונתן לו ולזרעו אחריו ברית המלכות לעולם והיו אם כן תמיד בחטאם? הנה לזה אשיב ואומר (מלבד מה שכתבתי בשם האגמון הנזכר) שאם היה שאלת המלך חטא מפורש שהזהירה התורה עליו היה התירו ממה שיקשה, אבל אני לא אמרתי כי אם שהיה דבר הרשות, ועם היותו מפועל היצר הרע לא

הזהירה התורה עליו ולא גם כן צווה על עזיבתו, והוא כענין היפת תואר שאין המצוה מן התורה שיבעל האדם הגויה הנדה השפחה הזונה בתוך המלחמה ולא הזהיר גם כן עליו שלא יעשה אותו לפי שדברה תורה כנגד יצר הרע, ומפני זה אחרי שבעלה לא צוה שיעזבנה כי אם שיגיירה ויחזירה מכלל הדת ולא יבעלה עוד בנדותה, ולכן דוד בחיר ה' עם היותו ירא אלקים וסר מרע כאשר לקח במלחמה את מעכה בת תלמי מלך גשור שהיתה יפת תואר לא עזבה אחר כך, והיא ילדה לו את תמר ואת אבשלום, ככה היה ענין המלך הקמתו אינו מצוה ואינו גם כן עבירה נאסרת בתורה, ולכן אחרי ששאלו אותו ונמשח לא חזרו ממנו, ולא היו אם כן ישראל כטובלים ושרץ בידם, והיה די להם שיקיימו מה שאמרה תורה לשום עליהם אשר יבחר ה' מקרב אחיהם, ולזה מה שאמר שמואל אליהם אל תיראו וגו' אך לא תסורו מאחרי ה', רוצה לומר אין הדבר אסור מצד עצמו לשימנע התקון, כי אם לא תסורו מאחרי ה' יהיה המלך כלי ואמצעי להצלתכם וטובתכם ואם לא תעשון כן גם אתם גם מלככם תספו. ולפי שהם לא יחשבו שבהמלכת המלך האנושי יפרד מהם השגחת המלך האלקי יתברך אמר כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול וגו', רוצה לומר אף על פי שהמלכתם מלך בשר ודם לא יטוש מלכנו האמיתי יתברך את עמו בעבור שמו הגדול עם היותכם בלתי ראוים אליו, ונתן הסבה ואמר כי הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם, ועם היות בכם מלך אנושי תקראו עם ה' והוא יתברך תמיד המלך האמיתי בתוככם. ולהשריש בלבם האמונה הזאת שהקב"ה לא היה מקנא במלכות לבל יהיו שני מלכים משתמשים בכתר אחד, הוא כתר מלכות, כי הם לפניו כשאר העם, ולפי שלא יאמר אומר כלום גבור מקנא אלא בגבור כמוהו? (כמאמרם ז"ל ע"ז נ"ה ע"א) לכן אחרי שבקשו ישראל מלך נמשחו המלכים תמיד ולא צוה שיעזבו אותם ולהניחם, אם לא שהיה החפץ האלקי שילכו אחריו ולא יסורו מן המצוה ימין ושמאל, ולכן בחר בדוד עבדו ויקחהו ממכלאות צאן, לפי שהיה גלוי לפניו יתברך טבעו ותכונתו שיהיה איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד, ולזה גם כן בחר יתברך ששמואל עצמו ימשח את דוד, לבל יאמרו העם שהנביא חרה אפו בשאלתם מלך מפני כבודו בבקשו השררה והכבוד, והוא לא כן יחשוב כי אם בעבור תועלתם, ולזה אמר בתוכחתו גם אני חלילה לי מחדל מהתפלל בעדכם וגו', ולכן נמשח דוד על ידו להודיע שלא היה חושש דבר לעצמו כי אם לתועלת ישראל. הנה ביארתי הדרוש היקר הזה והארכתי בו להשלמת חקירתו והותרו בזה לדעתי השאלות שנית ושלישית:

פסוק ז

ויאמר השם אל שמואל שמע בקול העם וגו'. זכר שהאל יתברך אמר אל שמואל שישמע בקול העם לכל אשר יאמרו אליו להקים מלך, ושלא יחשוב שהיה זה למאסם בו ובמשפטו כי את האל יתברך מאסו ממלוך עליכם ולכן בחרו מלך, ואמר זה לפי שהיה ענין המלך הכרחי לשאר האומות, לפי שאין להם הנהגת ההשגחה האלקית, אבל עם ישראל שהשם אלקיהם מלכם והוא הנלחם להם והוא המסדר משפטיהם על פי התורה לא היו צריכים מלך, ולכן אמר שמאסו את השם ממלוך עליהם כמו שאמרתי. ואמר יתברך שאין זה אצלם דבר חדש לעזוב הנהגת השם יתברך ולקחת הנהגת המלך, (ח) כי היה זה ככל המעשים אשר יעשו מיום עלותם מארץ מצרים שעזבוהו ויעבדו אלהים אחרים כן המה עושים היום הזה שעוזבים את השם ושואלים מלך, ואמרו כן המה עושים גם לך, הוא מרבה שכן הם עושים עתה נגד השם יתברך וגם כן לשמואל שעוזבים הנהגתו ושואלים מלך, כי עשו לשמואל כאשר עשו לשם יתברך:

פסוק ט

וצוהו שעם היות שישמע בקולם הנה העד יעיד בהם מה שקרה אותם באחרית הימים, ועוד יגיד להם משפט המלך וגו', ולפי זה יהיה אמרו ועתה שמע בקולם אינו צווי מחודש שישמע בקולם כי כבר צוהו על זה, אבל כוונתו לומר ועתה עם היות שתשמע בקולם הנה העד תעיד בהם, כלומר מה שיהיה בעתיד ממעשה המלכים ותגיד להם משפט המלך. ובמסכת סנהדרין פרק כ"ג (דף כ' ע"ב) נחלקו חז"ל ר' יוסי אומר כל האמור בפרשת המלך מלך מותר בו, ור' יהודה אומר לא נאמרה פרשה זו אלא לאיימם ולבהלם. והרמב"ם בספר שופטים בהלכות מלכים פרק ראשון פסק הדין לדעת ר' יוסי. ופשט הכתובים לא יורה זה והוא מורה באמת כי האמת כדברי ר' יהודה שאמר זה לאיימם, לפי שהתורה לא זכרה דבר מזה בפרשת המלך שהוא היה המקום הראוי אליו, אבל אמרה (דברים י"ז כ') לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל, והוא ממה שיורה שהמלך כפי הדין וכפי התורה לא היה מותר בו הדברים האלה שנאמרו בפרשת המלך כאן, ואם משה לא אמרו בתורה הנה לא ניתנה מצוה חדשה אחרי מותו, וכאמרו (שבת פרק י"ב דף ק"ד ע"א) אין נביא עוד רשאי לחדש בה דבר, ואיך נאמר אם כן שהיה זה מצוה כוללת למלכים נתנה על ידי שמואל? וכן כתב רלב"ג שאין המלך מותר בענינים האלה, אבל זכר שמואל מה שיעשה המלך כשיתחזק על מלכותו בכח זרועו. ואני אחשוב שקרא זה משפט המלך לא להגיד שהיה זה משפט ודין, אבל לפי שהם אמרו תנה לנו מלך לשפטינו היה התשובה זה יהיה משפט המלך, רוצה לומר

המשפט אשר יעשה לכם הוא שיגזול את כל אשר לכם, וזה להודיע שלא יעשה ביניהם המשפט אשר שאלו, אבל יקח את כל אשר להם כפי העולה על רוחו, ולזה לא אמר סתם והגדת להם משפט המלך, אבל הוסיף לומר עוד אשר ימלוך עליכם, רוצה לומר המלך אשר אתם שואלים ואשר ימלוך עליכם זה יהיה המשפט אשר יעשה ביניכם:

פסוק י

וזכר שאמר שמואל את כל דברי ה' אל העם השואלים מאתו מלך, ולא אמר זה על פרשת המלך שזכר בכאן, כי אחרי זה בעת שהפיל הגורלות אמר וידבר שמואל אל העם את משפט המלוכה ויכתוב בספר, אבל הכוונה בכאן לומר שהגיד שמואל אל העם את כל דברי ה' והם הדברים שזכר לא אותך מאסו וגו' ככל המעשים וגו', וכאשר הפיל הגורלות אז הודיעם משפטי המלוכה, רצה לומר המשפט שעושים המלכים בעם או המשפט שנכתב בתורה בענין המלך, ומה שאמרו אל יהושע (יהושע א' י"א) כל איש אשר ימרה את פיך ימות, והותרה בזה השאלה הרביעית:

פסוק יא

ויאמר זה יהיה משפט המלך וגו'. זכר שהמלך לא יעשה משפט וצדקה לכל עמו, שהמשפט אשר שאלו ואשר חשבו שיעשה להם הם הדברים הרעים והמגונים שיזכור, וקרא זה משפט המלך על דרך סגי נהור, וזכר בזה ששה דברים. האחד את בניכם יקח ושם במרכבתו ובפרשיו ורצו וגו', רוצה לומר שיקח מבניהם להיות רצים רגלים לפני מרכבתו ולפני פרשיו (יב) וכן יקח מבניהם לשום לו שרי אלפים ושרי חמשים, ועם היות זה כבוד אליהם, הנה הנכבדים שבהם יברחו מהשררה ולא ירצו להתודע לרשות אם לא מאימת המלך, כי יחדלו עם זה מעשות צרכיהם עם טורח ועמל המנוי והשררה, וכמו שאמר יותם בן גדעון במשליו (שופטים ט':ט') החדלתי את דשני והלכתי לנוע על העצים וכמו שפירשתי בספר שופטים. וכן יקחם לקצור קציר המלך ולחרש חרישו ולעשות כלי מלחמתו וכלי רכבו, וזכרו המפרשים שזהו בשכר לא בחנם אלא שהמלך קודם לכל אדם, וזהו לדעת האומר שהדברים האלה המלך מותר בהם ושהוא כפי הדין. וכפי מה שפירשתי יהיו הדברים כפשוטם, יאמר שיקח מבניהם אם לרוץ לפניו אנשי רגלי וזה הבחורים הראויים אליו, ואם להיותם שרים וזה הראויים אליו, ואפילו עובדי האדמה שהיה ראוי שיהיו חפשים מעניני המלכות וכן הבעלי אומניות הנה המלך גם כן יקחם, אם לעבודתו ואם לעשות מלאכתו.

פסוק יג

ואחר שזכר מהבנים זכר מהבנות ואמר את בנותיכם יקח לרקחות וגו', שהיה המנהג ביניהם שהנשים יעשו תבשילי המלכים וכל זה בלי ספק יהיה בחנם:

פסוק יד

השני הוא ואת שדותיכם ואת כרמיכם יקח וגו' ונתן לעבדיו, והוא עושק יותר גדול שיקח קרקעותיהם לתת לעבדיו וגם זה יורה שאין זה דבר משפט כי אם עושק וגזל גדול, כ"א היה כפי הדין איך לא לקח המלך אחאב הכרם אשר לנבות היזרעאלי? והוצרכה איזבל להוציא עליו שברך אלקים ומלך כדי להמיתו ולקחת אותה אז ממנו, אם היה שכפי הדין יוכל לקחת שדה וכרם. וחז"ל (עיין רד"ק) פירשו לא שיקח השדות והכרמים אלא פירותיהם אם יצטרכו אותם עבדיו כשילכו למלחמה ופשטו על המקומות אם אין להם מה יאכלו ויתנו דמיהם. וכבר זכרתי שמה שלא בא בכתוב אין ראוי לפרשו עליו על דרך הפשט, וזה כלו לדעת האומר שכל הכתוב בפרשת המלך זוכה בו ולכן בעלי זה הדעת יבקשו צדדים להתירו, אבל כפי מה שאמרתי שהוא ספור פעולותיהם המגונות יהיה הדבר כמשמעו:

פסוק טו

השלישי וכרמיכם יעשר, רוצה לומר שהמלך כשירצה יקח מעשר מכל התבואות, וזה יותר קשה שיתדמה בזה ללוים ולעניים ויעשה שלחנו כשלחן גבוה:

פסוק טז

הרביעי ואת עבדיכם ואת שפחותיכם, רוצה לומר שגם יעשה עול אחר, והוא שהעבדים והשפחות והחמורים והבחורים שיצטרכו להם מעבודת האדמה עם היות שהמלך יקח מהתבואות מעשר, הנה עוד יקח מהם את משרתיהם ואת חמוריהם, באופן שלא יוכלו לעשות מלאכתם:

פסוק יז

החמישי הוא צאנכם יעשר וגו', רוצה לומר שעם היות המעשר לגבוה תלוי בגרן ויקב לבד, הנה הוא לא די שיקח מהם המעשר ההוא כלוים אבל גם יקחוהו מהצאן, והוא יותר זר, ובכלל הצאן נכלל הבקר: הששי הוא אמרו ואתם תהיו לו לעבדים, רוצה לומר אף גופותיכם לא יהיו בני חורין, כי המלך ישתעבד בכם כעבדים כנעניים ככל אשר ירצה, וחז"ל (מיימוני פ' ד' מהל' מלכים) אמרו שיוכל להטיל מס עליהם כתיב הכא לעבדים וכתיב התם יהיו לך למס ועבדוך:

פסוק יח
וזכר שיהיה העול והחמס שיעשה המלך כל כך שתזעקו לפני השם, ואמר זה לפי שאין יכולת בבני אדם למרוד במלכם, כמו שאמר דוד המלך ע"ה (בספר' כ"ו ט') כי מי שלח ידו במשיח ה' ונקה, אבל יהיה בידם לזעוק לפני ה' מפני מלכיהם, ועם היות שקרוב ה' לכל קראיו, זכר שלא יענה אותם ה' ביום ההוא לפי שכבר התרה בהם ולא שמעו:

פסוק יט
וספר הכתוב שלא אבו העם לשמוע בקול שמואל, רוצה לומר שכבדה אזנם משמוע וישיבו אותו דבר לא כי מלך יהיה עלינו (כ) והיינו גם אנחנו ככל הגוים וגו', וכוונתם לומר שעם כל הטענות שזכר הנה יבחרו במלך. ובענין העושק והגזל שזכר יהיו ככל הגוים ויסבלו משא מלך ושרים כהם, ובזה יקבלו תועלת שישפטם המלך ויצא לפניהם ונלחם מלחמותיהם, ואמרו זה להעיר ששמואל לזקנתו וגם עלי שקדמהו עם היותם שופטים לא היו יוצאים למלחמות לפני בני ישראל והמלך יצא לפניהם, וגם כוונו בזה שאף על פי שיעשה המלך כל העושק והגזל אשר זכר הנה יעשה ביניהם משפט ויצא למלחמות, ולכן ראוי שיסבלו היזקו עם התועלת המגיע ממנו, ואם יקח מאשר להם יצילם מעושקים אחרים בענין המשפט ומהאויבים במלחמות, ואם כן יגבר בזה התועלת הכללי מההיזק הפרטי, וגם שכל מה שיקח מהם אינו עושק כי אם משפט ודין שיהיה לו חלף עבודתו, ובהיותו משרת את העם ושופט אותם ומצילם מאויביהם יקח מהם הדברים הצריכים לו כי שכיר הוא בא בשכרו:

פסוק כא
ושמואל דבר באזני ה' כל זה, רוצה לומר שהתפלל עליו ושאל מה ישיב אליהם? (כב) והאל יתברך השיבו שמע בקולם והמלכת להם מלך, ורצה בזה שישראל שאלו משמואל שיתן להם מלך ואם כן היו נותנין ענין ההמלכה בידו, ולזה אמר יתברך הבן ושמע דבריהם שתולים הכל בידך ומודה להם בדבר ואמור אליהם שאתה תמליך להם מלך, ומזה למד שמואל שאמר אל אנשי ישראל לכו איש לעירו, רוצה לומר אני אמליך המלך כמו שאמרתם מה לכם בזה? לכו לעריכם ואנכי אעשה כדבריכם, והיתה הכוונה כי האל יתברך יבחר המלך כאשר ירצה והוא יקראם ויאסוף את ישראל אחרי שיודיעהו האל יתברך המלך אשר ימלוך עליהם:

פרק ט

פסוק א

ויהי איש מבן ימין ושמו קיש וגו'. זכר הכתוב שהיה איש משבט בנימין והיה האיש ההוא גבור חיל, (ב) והיה לו בן ושמו שאול בחור וטוב ואין איש מבני ישראל טוב ממנו וגו'. אמר מבן ימין לשבחו, כי לא היה מבן אוני שנקרא בנימין לאותו תכלית והודעה, אבל היה בן ימין וישר להיותו גבור חיל ירא אלקים וסר מרע, ואמר שהיה בן אביאל ובדברי הימים כתוב (דברי הימים א' ח' ל"ג) ונר הוליד את קיש, והוא סותר למה שאמר בכאן שאביאל היה אביו של קיש, ונראה ששני השמות היו לו נר ואביאל. וחז"ל אמרו בויקרא רבה (פרשה ט' דף קע"ד ע"ב) שעקר שמו היה אביאל והיו קוראים לו נר לפי שהיה מדליק נרות לרבים במבואות האפלים. ואותו אביאל או נר היו לו שני בנים, האחד היה קיש אבי שאול, והשני היה נקרא נר בשמו והוא היה אבי אבנר.

ואני אחשוב שבפסוקים האלה הודיענו הכתוב למה ראתה החכמה העליונה לבחור שאול למלך על ישראל בהיותו ממשפחת ושבט בנימין, והיא השאלה החמשית ששאלתי בפרשה זו, והנה נתן בזה ארבע סבות. האחת להיות קיש איש גבור חיל, וראה יתברך לקחת מחלציו איש יושב על כסא ישראל כדי שיהיה רב להושיע את ישראל מיד פלשתים, כי גבורת האב תוליד בבן גבורה ואומץ לב גדול, וכמאמר האומר שמהסוס המשובח יתילד סוס מובחר.

הסבה השנית לפי שהיה שם אותו בחור שאול, ולכן לקחהו האל יתברך למלך להעיר שגם במלכותו יהיה שאול, כי לא יתמיד בו ולא יכונן כסאו לעד, ובזה צפה הקדוש ברוך הוא מה שעתיד להיות, כי כן נקרא הבן הראשון שהוליד אדם קין להיותו קנין, והבן השני הבל כי צל ימיו עלי ארץ.

הסבה השלישית לפי שהיה שאול בחור וטוב, רוצה לומר שעם היותו בחור בזמן תגבורת היצר הרע היה טוב עם ה' ועם אנשים, ובזה הגיד לו שלא היה נמשך לתאוותיו, עד שהעיד עליו שלא היה בבני ישראל איש טוב ממנו, רוצה לומר לא די שלא היה ביניהם בחור וטוב ממנו, אבל גם איש שלם בשנותיו לא היה בכל ישראל טוב ושלם ממנו, ולזה אמר בו טוב שהוא נאמר על האושר, ועל זה הדרך דרשו חז"ל (סוטה פרק א' דף י"ב ע"א) במה שכתוב (שמות ב' ב') ותרא אותו כי טוב הוא, שנולד מהול ושנולד מוכן לנביאות ושנתמלא הבית כלו אורה, ועל אחימעץ אמר דוד (שמואל ב' כ"ח כ"ז) איש טוב זה ואל בשורה טובה יבא, ואמר זה להיותו איש שלם וחסיד.

הסבה הרביעית ליופיו ולתפארת תוארו, ועליו אמר משכמו ומעלה גבוה מכל העם, שהיה מינו נאה לאדנות ותוארו יורה על הממשלה, וכמו שאמרו עליו הראיתם אשר בחר ה' כי אין כמוהו בכל העם. אם כן רשם בזה ארבעה סבות, אחת מפאת אביו ומולדתו, ושלשה סבות מצדו, רוצה לומר מצד השם מצד מדותיו הנפשיות ומצד יופי תוארו הגופני, ולהיותו בכלם מיוחד מכל איש ישראל, כמו שכתוב אין איש בבני ישראל טוב ממנו משכמו ומעלה גבוה מכל העם, בחר האל יתברך בו למלך, לפי שטבע תולדתו ואביו יחייב אומץ לבבו ושהוא יושיע את ישראל, ולשלמות מדותיו היה ראוי שימלוך על אחיו וינהיגם על פי התורה והמוסר, וליופי תוארו יהיה מכובד בעיני העם וייראו מלפניו, ומצד שמו יורה על העתיד להיות בו. הנה התבאר מזה שראוי היה שאול שיבחר ה' בו למלך על ישראל מצד הכנתו הטבעית הרצונית והמסכמת. ואמנם אם היה זה בלתי ראוי מפאת שבטו, ואם היה מחוייב שיהיה המלך תמיד משבט יהודה, כתב הרמב"ן (דף מ"א ע"ב) בפירוש התורה בפסוק (בראשית מ"ט י') לא יסור שבט מיהודה, שהזקן יעקב אבינו ע"ה ניבא שיהיה המלוכה ממנו תמיד ולא ימשול אחד מאחיו עליו, וכן כל מחוקק בישראל אשר לו טבעת המלך ממנו יהיה, כי שבט יהודה ימשול ויצוה בישראל תמיד, ולו חותם המלכות עד שיבא שילה ולו יקהת עמים כלם לעשות בהם כרצונו, וזהו מלך המשיח. ואמר הרב שהשבט שזכר בכתוב רמז למלכות דוד שיהיה המלך הראשון מבית יהודה ולא יסור עוד המלכות ממנו, והוא כמו (תהלים מ"ה ז') שבט מישור שבט מלכותך, (יחזקאל י"ט י"ד) שבט מושלים שבט למשול, ושהכתוב העיד שיעקב המליך שבט יהודה על אחיו והוריש אליו הממשלה על ישראל, כמ"ש דוד (דברי הימים א' כ"ח ד') ויבחר השם אלקי ישראל בי להיות מלך על ישראל לעולם, כי ביהודה בחר לנגיד ובבית יהודה בית אבי ובבני אבי בי רצה להמליך על כל ישראל וגומר. ומאשר הוקשה לרב ענין שאול, אמר כי בעבור שהיה שאלת המלכות בימי שמואל נתעב אצל השי"ת לא רצה להמליך עליהם מן השבט אשר לו תאות המלכות שיהיה לעולמים ונתן להם מלכות שעה, ולזה רמז הכתוב שאמר (הושע י"ג ט') אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי, לפי שנתנו לו שלא כרצונו, ולכן לקו שאול ובניו בעברתו שנהרג שאול ובניו ונפסקה ממנו המלכות ולא ניתן להם מלכות של קיימא, ומה שאמר הכתוב (בספ' י"ג י"ג) נסכלת כי לא שמרת את מצות ה' וגו' כי עתה הכין ה' את ממלכתך אל ישראל עד עולם, ענינו שאם לא חטא שאול היה לזרעו מלכות בישראל לא על כלם, וזה טעם אל ישראל אולי היה מולך על בנימין ואפרים ומנשה, כי יהודה ואפרים כשני עממים נחשבים בישראל, או יהיה תחת מלך יהודה, וכתב הרב שהמלכים אשר מלכו אחרי דוד בישראל היו

עוברים על דעת יעקב אביהם ומעבירים הנחלה ונענשו על זה, וכמו שאמר (הושע ח' ד') הם המליכו ולא ממני, ושזה עונש החשמונים על אשר מלכו בבית שני וכו' עכ"ד. ולדעת הזה בברכת יעקב נטו המפרשים כלם איש לא נעדר. ורלב"ג בפירושו לפסוק כי עתה הכין השם, כתב שאם לא חטא שאול היה נמשך מלכותו זמן רב לא תמיד, ושזה פי' עד עולם, כמו (שמות כ"א ה') ועבדו לעולם. ואני אחשוב שאין הדבר כדבריהם, ושיעקב בברכותיו לא נתן הממשלה והמלכות אל שבט יהודה על אחיו, והנה אוכיח זה מכמה טענות:

האחת ששם שבט אינו מיוחד על המלכות, אבל הוא כולל כל ממשלה ושלטנות והנהגת עמים, ואם היתה כוונת הזקן על המלכות לבד היה ראוי שיאמר לא יסור המלכות מבית יהודה, ומה שהשתדל הרב להוכיח שיאמר שבט על המלכות ממה שאמר (תהלים מ"ה ז') שבט מישור שבט מלכותך הוא בלתי מחוייב, אבל יורה שיש שבט מלכות ושבט הנהגה אחרת, והוא עצמו מה שאמר (יחזקאל י"ט י"ד) שבט מושלים שבט למשול, שעל כל מיני הנהגה יאמר שבט, ומה לנו להאמין לדבריו בזה, והנה הכתוב אומר בפירוש (שמואל ב' ז' ז') הדבר דברתי את אחד שבטי ישראל אשר צויתי לרעות את עמי ישראל לאמר מדוע לא בניתם לי בית, וקרא א"כ השופטים שבטים, ובדברי הימים כשנזכר הספור הזה נאמר במקום שבטי ישראל (דברי הימים א' י"ז ו') את אחד שופטי ישראל וגו', יורה בהכרח ששם שבט הוא כולל לשופטים ולמלכים, ויתחייב אם כן מדברי יעקב לפי דעתם שכל שופטי ישראל וכל מלכיהם יהיו משבט יהודה ולא היה כן, כי מכל השופטים לא היה ממנו כי אם שופט אחד או שנים וזה מורה שלא כוון לזה הזקן בברכתו:

הטענה השנית אם היה שניבא יעקב על הממשלה והשולטנות שיהיה משבט יהודה תמיד, אם כן איך אדון המושלים וראשון כל המלכים והמושיעים והמחוקקים משה אדוננו שנקרא מלך (כמו שאמר (דברים ל"ג ה') ויהי בישורון מלך, ומחוקק כמו שאמר (שם שם כ"א) כי שם חלקת מחוקק ספון) איך לא היה משבט יהודה ונולד משבט לוי? ואחריו בא יהושע (הכובש את הארץ והנוצח את כל מלכיה והמנחיל אותה את ישראל) משבט אפרים, ואם אמרנו שלא ניבא יעקב כי אם שאחרי שתבוא הממשלה לשבט יהודה לא תסור עוד ממנו כמו שכתב הרב בפירוש לא יסור, יקשה א"כ מאד איך כאשר באה הממשלה והמשפט לעתניאל בן קנז (ששפט את ישראל אחרי מות יהושע ארבעים שנה והיה משבט יהודה) לא התמידה הממשלה בשבטו? ומיד אחרי מותו

סרה ממנו והקים השם יתברך שופטים מבני זבולון ומבני נפתלי וממנשה ומישששכר ומבנימין ומדן:

הטענה הג' אם היה שיעקב נתן המלכות והממשלה לשבט יהודה על כל אחיו, למה לא אמר לא יסור שבט מיהודה מעל אחיו? וזה יורה שירש אותו המלכות עליהם, כי באמרו לא יסור שבט מיהודה, אפשר שיובן על אנשיו או על עם אחר ולא יגזור שימלוך על כל אחיו ושלא ימלוך אחד משאר השבטים, כמו שכתב הרב שיורה עליו הכתוב הזה:

הטענה הרביעית כי אם היה שגזר הזקן שהמלכות תבוא תמיד בשבט יהודה ולא בשאר השבטים וידענו שרוח ה' דבר בו, איך כאשר צותה התורה בענין המלך ואמרת (דברים י"ז ט"ו) שום תשיך עליך אשר יבחר ה' אלקיך, וצותה מקרב אחיך תשים עליך מלך ולא תוכל לתת עליך איש נכרי, למה לא אמרה משבט יהודה תשים עליך מלך? ומה לו לכלול מקרב אחיך ולא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך? והיה לו לפרט אשר לא מבני יהודה הוא:

הטענה החמשית אם היה שלשבט יהודה בכללו נתנה הממלכה והממשלה, איך בחטאת שלמה ובניו קרע השם ממלכתו ונתנו לירבעם בן נבט אפרתי? והיה ראוי שממשפחת דוד יוסר המלכות ולא משבט יהודה, כי היה החסד והברכה לשבט יהודה בכלל והחטא היה לבית דוד בפרט, ולמה בחטאת בית דוד נענש כל שבט יהודה שלא כדין? הטענה הששית אם היתה הברכה שהמלכות תהיה תמיד בבית יהודה, איך כאשר שאלו מלך בתחלה לא בחר הקדוש ברוך הוא באיש אחד משבט יהודה כי אם בשאול משבט בנימין? ומה שאמר הרב שלהיות שאלת המלך נתעב לפני האל יתברך העניש את ישראל בשלא נתן להם מלך מהשבט הראוי כי אם משבט בנימין שלא יהיה בר קיימא, הוא דעת בטל ואין לו במה שיסמך, לפי שהחטא באותה שאלה היה מכל שבטי ישראל, ואיך יענש עליו שבט יהודה לבדו בהסיר ממנו המלכות הראוי לו? ומה העונש הזה לישראל שיהיה המלך משבט בנימין ושאחריו יקים מלך משבט אחר? ואין בזה לשבטי ישראל עונש כלל, ואולי ישמחו בו כדי שיהיה המלך מכל השבטים, כל שכן שנאמר שנהרג שאול ובניו בעונש מה ששאלו ישראל בזה כדברי הרב, חלילה לאל מרשע ושדי מעול שיסבול שאול עליו השלום שלא חטא את כל חטאות בני ישראל, ולא נזכר זה בכתוב ולא רמז ממנו:

הטענה השביעית מאשר המלכות לא נתנה לשאול להסירה ממנו, אבל אם לא חטא היה הוא וזרעו מלך עד עולם, כי בהיותו נמשח למלך זכה במלכות הוא ובניו עד עולם, שהמלכות הוא ירושה למלך, שנאמר (דברים י"ז כ') למען יאריך ימים על ממלכתו הוא

ובניו בקרב ישראל, וכן כתבו חז"ל במסכת הוריות (פ"ג י"א ע"ב) ובמסכת כריתות (פ"א ד"ו ע"ב), שהמלכות ירושה לבני המלך, והביאו הרמב"ם בפ"ח מהלכות מלכים בספר שופטים, והכתוב מעיד עליו שאמר שמואל לשאול (בסי' י"ג י"ג) כי עתה הכין השם את ממלכתך אל ישראל עד עולם, ועתה ממלכתך לא תקום בקש ה' לו איש כלבבו ויצוהו ה' לנגיד על עמו כי לא שמרת את אשר צוך ה', הנה אמר בפי' שאם לא חטא היה מלכותו לזרעו עד עולם, ואיה אם כן כח ברכת יעקב שלא יסור שבט מלכות מיהודה? ומה שכתב הרב להשיב לזה שאם לא היה שאול חוטא היה מולך בקצת השבטים לא בכלם או היה תחת מלך יהודה, הם דברים שאין בהם ממש, כי הכתוב אומר בפירוש כי עתה הכין ה' את ממלכתך אל ישראל עד עולם, הנה אותו המלכות עצמו שהיה לו אמר שהיה הקדוש ברוך הוא מכין אותו עד עולם, וידוע שמלך כללי היה לא פרטי ומשועבד למלך אחר, ובאותו האופן שהיה אמר שיכינהו השם לעולם, ולכן אמר הפסוק אל ישראל, רוצה לומר כמו שהיה מלך על ישראל עד עתה ולא לדבר בלשון סתמי חלקי כמו שחשב הרב, ולזה אמר בקש ה' נגיד כלבבו שיורה שדוד נכנס במקום שאול בסבת החטא, ובלעדו היה שאול וזרעו כמו שהיה דוד אחריו, ומפני זה אמר ה' (בספ' ט"ז י"א) נחמתי כי המלכתי את שאול למלך, ואמר שמואל (שם שם כ"ט) קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך, להגיד שלולי חטא שאול היה קיים מלכותו ומבלי שנוי:

הנה התבאר מכל זה שיעקב אבינו ברכותיו לא כוון לתת המלכות אל שבט יהודה ולא דבר בזה, אבל פירוש לא יסור שבט מיהודה הוא אצלי באחד משני פנים. אם שיאמר שמשבט יהודה לא יסור ממשלה ושולטנות על שבטו פעמים ועל כל השבטים פעמים, ורמז בזה אל היותו נוסע בדגלים ראשונה ועולה גם כן במלחמה תחלה, והיה אם כן השבט הזה קודם לכל שאר השבטים במעלה וכבוד בערך שבט לשבט לא בערך איש אחד שופט או מלך על כל ישראל, הלא תראה כי גם בהיות שאול משבט בנימין מלך על כל ישראל, במנין העם היה שבט יהודה תמיד נמנה בפני עצמו ולא נטפל עם שאר השבטים למעלתו, אמר בענין יבש גלעד (בספ' י"א ח') ויהיו בני ישראל שלש מאות אלף ואיש יהודה שלשים אלף, ואמר במלחמת עמלק (בספ' ט"ו ד') ויפקדם בטלאים מאתים אלף רגלי ועשרת אלפים את איש יהודה, ואמר בסוף זה הספר במספר העם (שמואל ב' כ"ד ט') ותהי ישראל שמנה מאות אלף איש וגו' ואיש יהודה חמש מאות אלף, הנה תמיד בהיות ישראל מתדבק ומתאחד כלו היה שבט יהודה נבדל במעלה ושלמות וריבוי העם על כל שאר השבטים, וזה ענין לא יסור שבט מיהודה, וגם יכוון שעם היות באחרית הימים שקצת השבטים יגלו מארצם ויבואו לידי היציאה מכלל

הדת, הנה שבט יהודה יעמוד זרעו ושמו עד עולם, ולא יסור ממנו שבט הנהגה גם בתוך הגלות ומחוקק ומורה צדק עד ביאת משיחנו במהרה יגלה, שאז אל שבט יהודה יקהלו עמים והוא יהיה יסוד מוסד לקבוץ הגליות: או נפרש מלת שבט על המכות והעונשים, כמו (תהלים פ"ט ל"ג) ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם, יאמר שלא יסור שבט הנגע מעל יהודה כי יבא לגלות פעמים ויענש שם מכה רבה ויסורין קשים, וזכר שעם כל זה לא יסור גם כן מחוקק מבין רגליו שהם מורי התורה ומלמדיה, ולכן נקרא משה (דברים ל"ג כ"א) מחוקק, (שופטים ה' י"ד) מני מכיר ירדו מחוקקים לפי שיורה על התורה, וזה כלו על דרך (תהלים מ"ד י"ח) כל זאת באתנו ולא שכחנוך וגו'. ואמר שהנה יתמיד זה, רוצה לומר התמדת העונשים והתמדת התורה בשבט יהודה עד כי יבא שילה, והוא מלך המשיח ואז ולו יקהת עמים, רוצה לומר אל שבט יהודה או אל מלך המשיח ויקבץ נדחינו ויבאו ויעלו אל הר ה'. והנה אמר זה בפרט על שבט יהודה לפי שהוא אשר בא בגלות הזה והוא העתיד ליגאל בעצם וראשונה, כמו שאמר הנביא עליו השלום (יחזקאל ל"ז י"ו) קח לך עץ אחד וכתוב עליו ליהודה ולבני ישראל חביריו וגו', כי הוא הקודם בעונשי הגלות והוא אשר יקדם בתשועת הגאולה, כמו שאמר (שם שם י"ט) דבר אליהם כה אמר אדני אלקים הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים ושבטי ישראל חביריו ונתתי אותם עליו את עץ יהודה וגו'. ומפני כל זה אומר שיעקב אבינו בברכותיו לא נתן המלכות לשבט יהודה ולא לשבט אחר, וכאשר ישראל שאלו מלך בחר האל יתברך בשאול משבט בנימין, להיותו ראוי והגון למלוך ולא היה מונע אליו לא מצדו ולא מצד משפחתו ולא מצד שבטו, והיה נותן לו המלכות מורשה לו ולבניו בקרב כל ישראל והיה האלוקי יתברך מכין את כסאו. ואפשר עוד אצלי שרצה האל יתברך שמשבט בנימין ימלוך מלך על ישראל לפי שהיה שבטו נבזה מאד ומתמעט בסבת פלגש בגבעה, וכמו שאמר שאול לשמואל הלא בן ימיני אנכי מקטני שבטי ישראל, ולהיות השם יתברך מקים מעפר דל וכסא כבוד ינחילם, נתן המלכות לשפל שבכל השבטים ולקטון מהם, והיה המלכות ירושה לו לבלתי רום לבבו בגודל שבטו ויבטח בה' על קדוש יעקב, וכאשר חטא (כמו שיבא אחרי זה) קרע השם את ממלכתו מעליו ונתנו לדוד, ומאשר היה דוד טוב עם השם ועם אנשים נתן לו האל יתברך המלכות לכל בניו עד עולם, לא מהיותו משבט יהודה כי אם מפאת עצמו ושלמותו, והיה אם כן החסד הזה להתמיד המלכות בזרעו הוא הניתן למשפחת בית דוד לא לבית יהודה, ונתנה לשבט יהודה בעבור דוד ולא לדוד בעבור היותו משבט יהודה, ואעידה לי עדים נאמנים בזה, אם בדברי דוד אותו פסוק שהביא הרב (ד"ה ל' כ"ח ד') ויבחר ה' אלקי ישראל בי

להיות מלך על ישראל לעולם כי ביהודה בחר ה', וזה יורה שהיה התחלת החסד לדוד לא ליהודה, ולזה אמר ראשונה ויבחר ה' אלקי ישראל בי להיות למלך כי בי בחר ה' ראשונה, ואחר זה אמר כי ביהודה בחר השם לנגיד ובבית יהודה בית אבי וגו', לומר שאחרי שבחר בו מפני צדקתו בחר האל יתברך להתמיד המלכות בשבטו, ולא בכל בית ממנו כי אם בבית אביו, ולא בכל אחד מאחיו כי אם בו ובבניו, הנה ביאר שהוא היה ההתחלה והסבה לא יהודה ובעבור זה כאשר קרע ה' מלכות מבניו העבירו לשבט אחר ולא נתנו למשפחה אחרת משבט יהודה, לפי שהיחס האמתי היה לזרע דוד לא אל שבט יהודה, ואמר בדבריו האחרונים (שמואל ב' כ"ג ג', ה') אמר אלקי ישראל לי דבר צור ישראל וגו' כי ברית עולם שם לי ערוכה בכל ושמורה וכו', יגיד שאליו היה החסד הזה לא לשבט יהודה, ושלמה אמר בתפלתו (מלכים א' ה' י"ו) ואבחר בדוד להיות על עמי ישראל ואמר עוד (כ"ה) ועתה השם אלקי ישראל שמור לעבדך דוד אבי את אשר דברת לו לאמר לא יכרת לך איש מלפני יושב על כסא ישראל, וכל זה יורה שלדוד נעשה החסד הזה ואליו נתן האל יתברך את הממלכה לא לשבט יהודה, ולכן לא נזכר באלה הדברים דבר משבט יהודה, וכאשר חטא שלמה אמר אליו הנביא בדבר ה' שיקרע את הממלכה מיד בנו, ואמר שם (שם י"א י"ג) רק את כל הממלכה לא אקרע שבט אחד אתן לבנך למען דוד עבדי, ולא אמר למען יהודה כי אם למען דוד עבדי, וכן אמר אחיה השלוני לירבעם כאשר בשרו שיקרע הממלכה מבית שלמה ויתן לו עשרת השבטים ואמר שם (שם שם ל"ד) ולא אקח את כל הממלכה מידו כי נשיא אשיתנו כל ימי חייו למען דוד עבדי אחר בחרתי אותו וגו', ואומר בסוף (שם שם ל"ט) ואענה את זרע דוד למען זאת אך לא כל הימים, והמאמר הזה (רוצה לומר היות המלכות מיוחס אל בית דוד ולא לשבט יהודה) הלא דבר מורגל פעמים רבות בדברי הנביאים כלם, ומפני זה אמר הנביא יחזקאל ביעוד הגאולה העתידה (יחזקאל ל"ז כ"ה) וישבו עליה המה ובניהם ובני בניהם עד עולם ודוד עבדי נשיא להם לעולם, ואין ספק שדוד לא יקום להיות מלך בימי המשיח, אבל לפי שהיו המלכים מזרעו אמר שהוא יהיה מלך בישראל עד עולם, ומאשר יחס זה אליו ולא יחסו ליהודה יספנו שלדוד בפרט נעשה החסד הזה והוא היה התחלתו לא ליהודה, ולזה אמר במזמור ע"ח (פסוק ס"ז ס"ח) וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר ויבחר את שבט יהודה וגו', ולא אמר זה על זמן ברכת יעקב כי אם אחרי ענין שילה, כמו שאמר למעלה ויטוש משכן שילה וגו' ויקץ כישן ה' וגו' ושמאס באהל יוסף, וכל זה היה בימי שמואל לא בימי יעקב, ואמר (שם ס"ט) שבחר בשבט יהודה שבנה כמו ראמים מקדשו ובארץ יסדה לעולם, וביאר שם מתי בחר באותו שבט ואמר שהיה זה כאשר

בחר בדוד עבדו ויקחהו ממכלאות צאן וגו', כי מאשר בחר בו לשלמותו בחר בשבטו ובבית אביו בעבורו. הנה ביארתי שאין הדבר כמו שחשבו המפרשים, ושהאל יתברך בחר בשאול בעצם ואמת כפי שלמות הכנתו בכוונה רצויה להתמיד מלכותו, ושאין בזה מניעה מברכת יעקב ולא ביטול מפאת שבטו, ועם זה הותרה השאלה החמשית:

פסוק ג

ותאבדנה האתונות לקיש אבי שאול וגו'. זכר שהיו לקיש אבי שאול אתונות רועות על ידיהן ושנאבדו, ושאמר לשאול בנו שיקח אתו אחד מהנערים משרתיו וילך לבקש את האתונות, (ד) ושהלכו לבקש אותן בכל הארץ ולא מצאן.

פסוק ה

ובבואם בארץ צוף אמר שאול לנערו שישובו אל אביו פן יחדל מלהתדאג על האתונות ודאג להם בחשבו שהם נבוכים בארץ סגר עליהם המדבר, (ו) ושהנער אמר לשאול הנה נא איש אלקים בעיר הזאת, ואמר זה על שמואל, וזכר שהאיש היה נכבד וכל אשר דבר בוא יבוא, רוצה לומר שהיה בכל המדות נכבד מאד ובדעות כל אשר ידבר בוא יבוא, ר"ל יתקיים, ושלכן ילכו שמה אולי יגיד את דבר האתונות. ואמרו אולי יגיד את דרכנו אשר הלכנו בה, אחשוב שהיה כוונת הנער שילכו שם לנסותו והנסיון יהיה אם יגיד כל הדרך אשר הלכו ועברו בו, ר"ל הר אפרים וארץ שלישה וארץ שעלים וארץ ימיני וארץ צוף, כי למה שהיה דרכם ארץ עקלתון בבקשת האתונות היה הנסיון אם יגד את הדרך אשר הלכו בה, וכאשר יגיד העבר באמתתו יתאמת שכל אשר ידבר בעתיד היו יהיה:

פסוק ז

ושאול השיבו שראוי בהליכתם לפניו שלא יראו את פניו ריקם ולא היה אז בידם מנחה להביאם אליו, ומה שאמר כי הלחם אזל מכלינו, אינו לומר שיביאו אליו הלחם אם היה בידם אבל הוא מופת על חסרון כיסם, ר"ל אם הלחם אזל מכלינו ואין בידינו לקנות צידה לדרך כל שכן שאין לנו תשורה להביא לאיש האלקים, ולזה נטה יונתן ב"ע.

פסוק ח

והנער אמר שהיה בידו רבע שקל כסף ומשלו יתנהו לאיש האלקים, ועם היות המעות מכיס הנער ולא מכיס שאול והנה השאלה שישאלו מהנביא יהיה משותפת לשניהם, וזהו ונתתי לאיש האלקים בלשון יחיד, והגיד לנו את דרכינו בלשון רבים. וכבר העיר רלב"ג איך אמר הנער שהיה בידו רבע שקל כסף לתת לשמואל שהיה שופט את כל ישראל? ואמר שהיה זה לסבב התבודדותו בענין השאלה. ואני אחשוב שהיה זה מפתיותם וסכלותם שלא שיערו מעלת שמואל:

פסוק ט

ואמנם צורך הנמשך לזה לפנים בישראל כה אמר האיש, אינו לתת צורך למה שקדם (כי הם לא קראוהו עד הנה לא רואה ולא נביא כי אם איש האלקים) אבל הוא הקדמה למה שיזכור ששאלו את הנשים היש בזה הרואה? ויאמר הכתוב שלפנים בימי שאול ושמואל כה אמר האיש בלכתו לדרוש אלקים (כי היו האנשים שואלים לנביאים על ענייניהם, כמו שאמר על זה אדוננו משה ליתרו (שמות י"ח ט"ו) כי יבא אלי העם לדרוש אלקים), היו אומרים לכו ונלכה עד הרואה, כי למה שהיה נקרא נביא היום בזמן שחובר הספר הזה, היו קוראים לפנים הרואה. והיו השמות האלה בבחינות, כי שם רואה היה נאמר על השגת הדברים במראה הנבואה, ושם נביא נאמר על ספרו הענינים שהשיג לבני אדם שהוא נגזר מלשון (ישעיהו נ"ז י"ט) ניב שפתים. והפסוק הזה מורה שלא כתב זה שמואל כי אם ירמיהו או נביא אחר שקם אחריו ימים רבים, ולזה ספר מנהג השמות בימים הראשונים ומנהגם בזמן שנכתב הספר, או נוסף הפסוק הזה מיד עזרא, וכמו שהבאתי בהקדמת הספרים האלה בראש ספר יהושע:

פסוק יא

המה עולים במעלה העיר וגו'. זכר שהלך שאול ונערו לשאול משמואל ושבהיותם עולים במעלה העיר (שהיה יושב במקום גבוה) מצאו נערות יוצאות לשאוב מים וישאלו אותן היש בעיר הזאת הרואה? ועם היות שניהם שואלים, הנה הנערות למה שראו ששאול היה בחור וטוב אליו דברו בעצם וראשונה, ולכן האריכו בדברים עמו ליופיו, וכן אמרו במדרש שמואל (פרש' י"ג) וכל האורך הזה למה? שהיו מביטות ביופיו של שאול.

פסוק יב

והנה דברו ראשונה בלשון יחיד יש הנה לפניך מהר עתה כי היום בא לעיר וגו', ודרשו חז"ל במדרש שמואל (שם) ותאמרנה יש, שתראה ענן קשור על פתחו כד"א (במדבר ט' כ') ויש אשר יהיה הענן. ובפסיקתא אמרו הה"ד (תהלים צ"ט ו') משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו וגו' בעמוד ענן ידבר אליהם, עמוד ענן במשה ואהרן שמענו, בשמואל מנא לן? שנאמר ותאמרנה יש, ואין יש אלא ענן, כמו (במדבר שם) ויש אשר יהיה הענן:

פסוק יג

ועוד דברו לשניהם כבואכם העיר כן תמצאון אותו, ופירושו אצלי שלפי שאמרו ראשונה מהר עתה, לכן נתנו טעם למה צוו על המהירות ואמרו כבואכם העיר כן, ר"ל כאשר תבואו העיר כן, רוצה לומר במהירות כמו שאמרנו, אז תמצאון אותו בטרם יעלה

הבמתה לאכול, כי אם תהיו מתאחרים לא תמצאו אותו כי יהיה כבר בבמה, לפי שלא יאכל העם עד בואו לפי שהוא יברך הזבח ואחרי ברכתו הקרואים יאכלו, ולכן ימהר הנביא לבוא שמה לפי שלא יתאחרו הקרואים בעבורו, ומפני זה תאות לכם לבקשו במהרה. ומה שאמרו הנערות עוד ועתה עלו כי אותו כהיום תמצאון אותו, הוא לומר עוד שלא יחשבו לקוות ליום מחר לדבר עמו כי אותו כיום ההוא ימצאוהו מפני ביאתו שמה לזבח, אבל בזולת היום ההוא לא ימצאוהו שם כי ישוב הרמתה כי שם ביתו, או ילך מעיר אל עיר, וכל זה לחייבם שלא יתמהמהו בדרך כי השעה צריכה לכך והיום ראוי לזה. וענין הזבח והבמה שזכרו היה, שאחרי שנחרב שילה הבמות מותרות והיו זובחים זבחי שלמים להשם והיו נאכלים לכל אדם אחרי הקטרת חלבים וזריקת הדם והיו אנשי העיר זובחים בבמה ואוכלים שמה, והיה שמואל הנביא בא שמה להדריכם במעגלי צדק ואוכל עמהם, והוא היה מברך ברכת הלחם. או נאמר שהיה מברך על הזבח אשר קדשנו במצותיו וצונו לאכול הזבח:

פסוק יד

וזכר הכתוב שכאשר אמרו הנערות כן היה, כי בבוא שאול ונערו בתוך העיר היה שמואל הולך לבמה לאכול ופגע בהם: ובפרקי ר' אליעזר (פרק ל"ו) ר' עקיבא אומר, כל מי שנכנס לעיר ומצא נערות יוצאות לפניו דרכו מצלחת לפניו, ומנין תדע שהוא כן: בא וראה מאליעזר עבד אברהם, שעד שלא נכנס לעיר מצא נערות יוצאות לפניו והקב"ה הצליח דרכו, שנאמר (בראשית כ"ד נ"ו) וה' הצליח דרכי. ועוד ממי אתה למד? ממשה רבינו, שעד שלא נכנס לעיר מצא נערות יוצאות לפניו, שנאמר (שמות ב' י"ו) ולכהן מדין שבע בנות וגו' והצליח דרכו וגאל ישראל ממצרים. ומנין תדע שהוא כן? בא וראה משאול, עד שלא נכנס לעיר מצא נערות יוצאות לפניו, שנאמר והמה מצאו נערות יוצאות לשאוב מים וזכה למלכות. ומנין תדע שהוא כן? מיעקב, שעד שלא נכנס לעיר מצא נערות יוצאות לפניו, שנאמר, (בראשית כ"ט ה') והנה רחל באה והצליח דרכו:

פסוק טו

ויי' גלה את אוזן שמואל וגו'. אמר שיום אחד קודם ביאת שאול גלה ה' את אוזן שמואל ואמר לו במראה הנבואה כעת מחר אשלח אליך איש מארץ בנימין ומשחתו לנגיד על עמי ישראל והוא יושיע את עם ישראל מיד פלשתים, (טז) ומה שאמר עוד כי ראיתי את עמי כי באה צעקתו אל ה', אין פירושו שהיו צועקים מפני פלשתים ושהיו צריכים אל מלך שאול להושיעם כמו שפירשו המפרשים, כי אין מעצור ביד השם להושיע את ישראל על ידי השופט, אבל הוא בהפך שאמר לשמואל שהנה יצוה אותו שימשח את

שאול לנגיד לא להיותו הכרחי ומועיל כי אם למלא משאלות ישראל ובקשתם הרעה, וזהו כי ראיתי את עמי, ר"ל שהם רוצים עכ"פ שאבחר מלך עליהם ובאה צעקתם אליו על ענין המלך ולכן יצוה אותו למשחו:

פסוק יז

ובהיות ההודעה הזאת קודמת לשמואל הנה כאשר ראה את שאול באה אליו הנבואה לאמר זה האיש אשר אמרתי אליך זה יעצור בעמי, ר"ל ימלוך, כמו (שופטים י"ח ז') יורש עצר. ומזה תבין אמתת מה שכתבתי בספר מחזה שדי אשר אני עושה, שכבר תבוא הנבואה לקצת הנביאים השלמים בהשתמשות החושים, כי כן באה לשמואל ההודעה הזאת זה יעצור בעמי, וזה באמת סותר דעת הרב המורה (חלק ב' פרק מ"ה) ונקרא המלך עוצר לפי שעוצר ומונע העם שלא ירעו איש לאחיו, וגם כן עוצר ומונע אותם שלא ילכו להלחם כי אם ברשותו. וכפי יונתן יהיה נעצר בפלשתים וימנעם מלהלחם בישראל, ויעצור בהם בעבור עמו להושיעם:

פסוק יח

ויגש שאול את שמואל בתוך השער וגו'. ספר ששאול כאשר פגע בשמואל הלך אליו ושאל לו אי זה בית הרואה והשיבו שמואל אנכי הרואה. וחז"ל במדרש שמואל (פרשה י"ד) אמרו שאמר הקדוש ברוך הוא שמואל אתה אמרת על עצמך רואה, חייך שאני מודיעך שאינך רואה, ומתי הראהו? בשעה שבא למשוח את דוד וראה את אליאב ואמר (בספ' ט"ז ו') אך נגד ה' משיחו, השיבו הקדוש ברוך הוא אינך רואה, (שם ט"ז ז') אל תבט אל מראהו ואל גובה קומתו כי מאסתיו:

פסוק יט

וזכר הכתוב שאמר שמואל אל שאול עלה לפני הבמה ואכלתם עמי היום וכל אשר בלבבך אגיד לך, ולא אמר זה על דבר האתונות כמו שפירשו המפרשים, כי אחר זה אמר ולהאתונות האבודות וגו', אבל לפי שהם כוונו לבוא שמה לנסותו אם יגיד הדרכים אשר הלכו כמו שזכרתי, לכן אמר וכל אשר בלבבך אגיד לך מענין הדרכים ההם:

פסוק כ

ואמנם לענין האתונות האובדות עם היות שלא תשאל עליהם אל תשם את לבך להם כי נמצאו, כל שכן שאין ראוי שתחוש לאתונות כי כל חמדת ישראל לך ולבית אביך היא, ובזה רמז לענין המלכות. ושאול נבהל מהמאמר האחרון הזה אשר אמר לו למי כל חמדת ישראל הלא לך ולבית אביך, ועליו השיבו שהוא בעצמו אינו ראוי לכך ולא גם כן בית אביו, (כא) וזה שאמר הלא בן ימיני אנכי מקטני שבטי ישראל, וגם מאותו שבט

הקטן היתה משפחתי הצעירה ממנו, ואם כן למה דברת אלי כדבר הזה? (כב) וידמה ששמואל לא השיבו עוד, אבל לקח את שאול ואת נערו ויביאם הלשכתה שהיא הלשכה וחדר הבמה אשר היו אוכלים שמה הקרואים שהיו כשלושים איש בקירוב:

פסוק כג

ויאמר שמואל לטבח תנה את המנה וגו', רוצה לומר שאמר שמואל לטבח אשר היה נותן הסעודה והמאכל בפני הקרואים, תנה את המנה אשר אמרתי לך קודם זה שים אותה עמך, אותה המנה אשר הבדלתי עמך תנה אותה עתה לפני שאול, וזה יורה ששמואל כאשר הודיעו האל שיבא שאול מיד הכין המנה ההיא לתתה לפניו לכבדו, והוא היה סימן גדולתו ומלכותו. ופשט הכתוב יורה שכאשר עלה שמואל הבמה כבר היו הקרואים יושבים על השולחן ומחכים ביאתו, והוא הושיב את שאול ונערו ויתן להם מקום בראש הקרואים שהיו כבר יושבים על שולחנם והושיבם בראשיהם, (כד) ואז הרים הטבח השוק והעליה (והיה המנה היפה אשר אמר לו שמואל שישמור שהיה השוק ומה שעליה מהשומן. ובדברי רבותינו ז"ל (ע"ז פרק ב' דף כ"ה ע"א) מאי שוק והעליה? ר' יוחנן אומר שוק ואליה, ר' אלעזר אומר השוק והחזה וכו'). וישם אותה לפני שאול ויאמר לו הנה הנשאר שים לפניך אכול כי למועד שמור לך לאמר העם קראתי. ורד"ק פירש הפסוק הזה על שמואל, שאמר לשאול הנה המנה הנשארת לבדה חלוקה מהמנות האחרות אשר סדרתי לקרואים, זאת המנה שאמרתי לטבח להצניעה לבדה לשים לפניך אכול, כי למועד הזה שמור זה החלק לך כשאמרתי לטבח העם קראתי הכן המנות ואמרתי לו לשמור זה החלק לך כי ידעתי בואך. ורלב"ג פירש בזה שהם גם כן דברי שמואל, אמר הנה הנשאר שלא תוכל לאכלו שים לפניך לאכלו הנער או שאר הקרואים אשר אצלו, כי למועד הזה בשנה האחרת הבאה תמתין ותוחל שתמלוך על ישראל. ואני אחשוב שהם דברי הטבח אל שאול לפי שכאשר ישב שאול על השולחן כבר היו הקרואים יושבים ומאכליהם לפניהם ובא שמואל והושיב שאול בראשם ואז הביא הטבח את המנה, ולכן הוצרך לומר לשאול אל תחשוב לפי שבאת באחרונה שהמנה אשר שמתי לפניך הוא המותר הנשאר מהקרואים אינו כן, כי הוא החלק היפה אשר היה שמור לך קודם לזה, וזה שאמר הנה הנשאר, רוצה לומר המנה הנשארת הזאת שים לפניך אכול, כי אינה מותרי השולחן אבל למועד הזה היה שמור לך זה הנשאר שזכר, באמרי העם קראתי, רוצה לומר בחשבי שהיו עמי אנשי העם קרואים הנה אז שמרתי החלק הזה והצנעתי אותו לכבודך, ואמר זה להודיעו שהוא היה החלק היפה ושלא בא שמה בקרי והזדמן כי אם בכוונה קודמת, ולזה אמר וירם הטבח את השוק,

להגיד שכאשר הביאו לפניו הביא אותו ברוממות ומעלה, כמו שהוא המנהג להביא המאכל לפני המלכים ברוממות הידים:

פסוק כה

וזכר שאחרי האכילה שהיתה כפי הנראה בלילה, כי כן היה המנהג בימים הקדמונים לעשות ימי משתיהם בלילה כמו שבא בספרי הרומיים, מיד הביא שמואל את שאול לביתו ודבר עמו על הגג, ולא זכר הכתוב במה היו דבריו ויתכן שהגיד אליו את כל הדרכים אשר הלכו הוא ונערו וענין האתונות כמו שיעדו וכל אשר בלבבך אגיד לך, ואחרי הדברים על הגג לנו שם:

פסוק כו

ואמרו וישכימו בבקר ויהי כעלות השחר, היה די באחד מהמאמרים האלה אם היתה הכוונה לבד על ההשכמה, אבל ידמה ששמואל גם בלילה לא שכב לבו בחשבו איך ימשח את שאול למלך, וגם שאול לא ינום ולא ישן בחשבו בדברי שמואל אשר אמר לו ולמי כל חמדת ישראל כי אם לך ובמה שכבדו וישם את כסאו מעל הקרואים ושהיה המנה כבר עצורה לו מאתמול, וזה רמז באמרו וישכימו כי שניהם השכימו כל אחד במקומו קודם עלות השחר שלא היו יכולים לישן, ויהי בעלות השחר אז קרא שמואל אל שאול הגג ויאמר לו קומה ואשלחך ויצאו שניהם שמואל ושאול והנער אחריהם:

פסוק כז

המה יורדים בקצה העיר וגו'. זכר שאמר שמואל אל שאול שיאמר לנערו שיעבור לפניהם והוא יעמוד עמו וישמיעהו דבר ה', ויאמר אמור לנער, ולא רצה שמואל לאמרו אל הנער בעצמו, ללמדנו שאינו מהמוסר שאדם יצוה לנער איש אחר דבר בפני אדונו, אבל שיאמר לאדונו שהוא יצוהו, כי הנער אין ראוי שיהיה מצווה כי אם מאדונו לא מאדם אחר. ואמרו ואתה עמוד כיום, אמרו המפרשים שאין פירושו שישב שם אותו היום כי מיד הלך, אבל הוא לאמת הדבר כמו (בראשית כ"ה ל"ג) השבעה לי כיום. ואני אחשוב שלפי שהיו הדברים האלה בהשכמה, כמו שכתוב ויהי כעלות השחר, לכן אמר שמואל לשאול ואתה עמוד כיום ואשמיעך וגו', רוצה לומר ואתה עמוד עד שיהיה יום ברור שיזרח השמש ואז אשמיעך את דבר ה' בהיותו ביום ספק חשכה ספק אינה חשכה, ואולי כוון שיהיה השמש בבית הראשון בצומח בשעת מלכו, כדי שיהיה מלכותו כצאת השמש בגבורתו:

פרק י

פסוק א

וספר שכאשר עבר הנער מעמהם לקח שמואל פך שמן ויצקהו על ראש שאול וישקהו ויאמר לו שהאל משחהו נגיד על עמו. ואמרו חז"ל במסכת הוריות (פ"ג י"א ע"ב) שהיה שמן אפרסמון, שלא נמשחו בשמן המשחה כי אם מלכי בית דוד ועוד אמרו שם (דף י"ב ע"א) רמה קרני (בספ' ב' א') ולא רמה פכי, שאול ויהוא שנמשחו בפך לא נמשכה מלכותם, דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותם ואמנם ענין המשיחה ותנאיה כתבתי בהקדמת ספר שופטים (דף ל"ט ע"ד) ואמרו במדרש שמואל (פרשה י"ד) ויצוק שמן על ראשו וישקהו, כל נשיקות הן של תפלות חוץ משלש, נשיקה של גדולה נשיקה של פרקים נשיקה של פרישות, נשיקה של גדולה, ויצוק שמן על ראשו וישקהו, נשיקה של פרקים (שמות ד' כ"ז) וילך ויפגשהו בהר האלקים וישק לו, נשיקה של פרישות (רות א' י"ד) ותשק ערפה לחמותה, ר' תנחומא אומר אף נשיקה של קורבה שנאמר (בראשית כ"ט י') וישק יעקב לרחל, לפי שהיתה קרובתו. ואמרו הלא כי משחך ה' על נחלתו לנגיד, הוא להגיד כי כבר היה נגזר לפניך יתברך שימלוך על ישראל, וזהו ענין הלא כי משחך ה' וגו'. ואמנם למה היתה משיחת שאול בסתר ראוי שנדע סבתו, כי הנה דוד היה ראוי שימשח בסתר מפני שאול, ויהוא מפני יורם, אבל שאול למה לא נמשח בפני כל העם כאשר נמשח שלמה? והנראה לי הוא, ששמואל משח את שאול כדי שתצלח עליו רוח ה' ויהפך לאיש אחר (כי המשיחה יכינהו לקבול הרוח האלקי ויקדשהו, ולפי שהיה עתיד להפיל עליו גורלות לכן היתה ההמשחה בסתר, כי אלו היה זה מפורסם, יהיה אחר כך ענין הגורל דבר מותר ויאמרו ששמואל מדעתו עשה זה, ולכן משחו בסתר):

פסוק ב

בלכתך היום מעמדי ומצאת שני אנשים וגו'. זכר שנתן שמואל אל שאול שלשה אותות כדי שיתאמת אליו ענין מלכותו שהוא מאת האלקים. האחד שבלכתו מעמו ימצא שני אנשים בגבול בנימין בצלצח ויאמרו אליו שנמצאו האתונות, ושהיה אביו דואג עליו לפי שלא ידע אנה פנה. והנה אמר עם קבורת רחל, ואמרו חכמינו ז"ל במסכת סוטה (אמר המגיה חפשתי בכל מסכת סוטה ולא מצאתי שם שום דבר מקבורת רחל ולא מצלצח, ועם היות שגם הילקוט מביאו מתוספתא דסוטה בזה הלשון, אמנם בבראשית רבה פרשה צ"א ע"ד, ובמדרש שמואל פרשה י"ד מביא זה הענין אך בשינוי לשון מה)

וכי היכן מצינו שנקברה רחל בצלצח בגבול בנימין? והלא לא נקברה כי אם בבית לחם? שנאמר (בראשית ל"ה י"ח) ותמת רחל ותקבר בדרך אפרת היא בית לחם, ואין בית לחם אלא בחלקו של יהודה, שנאמר (מיכה ה' א') בית לחם אפרתה וגו', אלא כך אמר לו עכשיו שאני מדבר עמך הנה הם עם קבורת רחל ואתה הולך והם באים ואתה מוצא אותם בגבול בנימין בצלצח, ופירוש מתישב הוא בכתוב. ואמרו והנה נטש אביך, רוצה לומר והנה קודם שנמצאו כבר היה נוטש אביך את דבר האתונות והנה דואג לכם, רוצה לומר לשאול ולנערו, אבל הכאב העצמי לא היה על הנער כי אם על שאול, וזהו לאמור מה אעשה לבני, כי אם היותו דואג על שניהם היה צועק לבד על בנו, ואמר זה להגיד שמה שאמר שאול לנער פן יחדל אבי מן האתונות ודאג לנו נתקיים:

פסוק ג

והאות השני שנתן אליו הוא אמרו וחלפת משם, רוצה לומר שיעבור משם והלאה ומצאוהו שלשה אנשים עולים אל האלקים בית אל שהוא לוז שהיה שם המזבח שבנה יעקב, והיו באים שם להתפלל בכל זמן לזכות יעקב, כמו שכתוב (בראשית כ"ח כ"ב) והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלקים, והיה מקום מוכן להורדת השפע האלקי כמו שאמר וזה שער השמים. וזכר שיהיו שלשת האנשים אחד מהם נושא שלשה גדיים ואחד נושא שלשת ככרות לחם ואחד נושא נבל יין, (ד) ושישאלו לו לשלום ויתנו לו שתי לחם, רוצה לומר שתים מהככרות שזכר והמפרשים אמרו שלא נתנו לו מהככרות כי אם מהחלות שהיו בידם גם כן:

פסוק ה

והאות השלישי הוא שיבא גבעת האלקים אשר שם נציבי פלשתים ויפגע חבל נביאים ויצלח עליו רוח השם וינבא עמהם ויהפך לבו לאיש אחר. וגבעת האלקים תרגם יונתן לגבעתה דבה ארנא דיי', והיא קרית יערים, כי שם היה הארון ששבו פלשתים, והיו בני הנביאים תלמידי שמואל אשר למדם והדריכם והכינם לקבל השפע הנבואיי עולים שמה להתבודד ולהתנבא בסבת שפע ארון האלקים אשר שם, והיה לפניהם חליל ונבל וכנור והם מתנבאים, רוצה לומר שהיו מכינים עצמם בשמחת אותם הנגונים, ואמר בכאן מתנבאים אין פירושו משבחים כמו שתרגם יונתן ופירוש המפרשים, אבל ענינו שהיו מכינים עצמם ומתבודדים להנבא, כי מתנבאים הוא בנין ההתפעל מהבואה:

פסוק ו

ואמרו וצלחה עליך רוח השם והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר, פירושו אצלי שיצלח עליו רוח אלקים והוא הרצון והתאוה להנבא. ומיד והתנבית עמם, רוצה לומר תתעסק

להנבא וזכר שישיג מבוקשו ורצונו, וזהו ונהפכת לאיש אחר, כלומר שישיג השפע הנבואיי ובזה יהיה לאיש אחר, ויעדו אם כן בהתחלת הנבואה והוא הרצון, ואמצעיתה והוא ההתבודדות להנבא, ובתכליתה שהא השפע המגיע אליו. ואפשר עוד לומר שיצלח עליו רוח הקודש והיא המדרגה הקטנה והראשונה ממדרגת הנבואה, ועוד יגיע אל מדרגת הנבואה הגמורה וזהו והתנבית עמם, ומלבד כל זה יעדו שימצא בעצמו בדברים האנושיים כח עצה וגבורה שלא היה לו, וזהו ונהפכת לאיש אחר:

פסוק ז

ואחרי שלשת האותות האלה אמר שיעשה כל אשר תמצא ידו כי האלקים עמו, רוצה לומר שיעשה גבורותיו וינהיג את ישראל לפי שהעזר האלקי דבק בו. ותרגם יונתן עביד לך מני מלכותא, (פירוש התקן לך כלי מלכות) והנכון שרמז לו בזה אל מה שעשה אחרי כן במלחמת נחש העמוני שעשאו בלי צווי נביא ונסמך על זה. ושאל רלב"ג איך היו בישראל חבל נביאים? וכבר נזכר שהיה דבר ה' יקר בימים ההם אין חזון נפרץ, והתשובה לזה אצלי מבוארת, כי קודם נבואת שמואל היה דבר ה' יקר, אבל אחרי שירד עליו השפע נתמלא האדמה כלה אורה והכין תלמידים הרבה ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים, וכמו שפירשתי בפסוק ויוסף ה' להראה בשילה: ואמנם למה נתן שמואל לשאול שלשת האותות האלה, ולמה באות השני זכר שימצא איש עם נבל יין ואיש עם שלשה גדיים ואיש עם שלשה ככרות לחם, ולמה לא יתנו לו גדיים ולא יין כי אם לחם לבדו, ומה המורה כל זה, הנה שיערתי בו מה שאומר, שהנה שיער הנביא שהיו בשאול שלשה בחינות. אחת עם בית אביו ועניניו, ואחת עם בני ישראל בהיותו מלכם, ואחת עם האל יתברך להשלמת נפשו שהוא תכלית התכליות כלם, והם בחינה טבעית כפי מולדתו, ובחינה נימוסית כפי הנהגתו את עמו, ובחינה אלקית כפי דבוקו באל יתברך, הראשונה היא מאשר הוא בעל חיים, והשנית מאשר הוא אדם, והשלישית מאשר הוא אלקי. ולכן נתן לו האות הראשון מפאת הבחינה הראשונה שהוא היחס אשר היה לו עם בית אביו ועם עניניו, וזהו שאמר נמצאו האתונות אשר הלכת לבקש והנה נטש אביך את דברי האתונות ודאג לכם לאמר מה אעשה לבני, ועל זה אמר וחלפת משם והלאה, רוצה לומר שאחרי שהוא כבר מלך בישראל אין ראוי שיחוש עוד לעניני האתונות ולצרכי בית אביו, אבל שיעזוב אותם ויפנה להלאה כלומר אל דברים יותר מעולים וגדולים. והאות השני נתן לו כפי הבחינה השנית שהוא היחס אשר יהיה לו במלכותו עם בני ישראל, וזהו ובאת עד אילון תבור ומצאוך שם שלשה אנשים עולים אל האלקים שהם רמז אל העמים אשר ינהיג, וזכר שעם היות ביד אחד מהם גדיים וביד

אחד נבל יין וביד אחד ככרי לחם הנה לא יקח מהבשר שהוא משל לעופות הטורפים האוכלים בשר אחיהם, ואמר שאין ראוי זה אליו כי המלך ראוי שיהיה רחמן ומסתפק ולא יהיה טורף ושואג, וגם לא יתנו לו ולא יקח מידם דבר מהיין לפי (משלי ל"א ד') שאל למלכים שתו יין, וזכר שלבד יתנו לו מהלחם והלחם לבד יקח מאתם לא הבשר ולא היין, והוא משל ורמז להנהגתו שינהיג בני ישראל בנחת ולא יעשוק אדם ולא יקח מנכסיהם שלא כדין, וגם לא יטה אל התאוות הגשמיות הנרמזות ביין כי אם בלחם שלבב אנוש יסעד ובמדרש תנחומא דרשו, שלשה אנשים הם שלשת בניו יונתן ואבינדב ומלכי שוע, אחד נבל יין זו מיכל בתו ששתקה ונתנה נאד של יין תחת דוד במטה וכו'. והאות השלישי נתן לו כפי הבחינה השלישית מהיחס והדבקות אשר יהיה לו עם הדברים האלקיים, ועליו אמר אחרי כן תבוא גבעת האלקים שיבא אל הר האלקים ויקום במקום קדשו, וזה בשני דברים. האחד בשישנא את שונאיו ויהיה נלחם את מלחמות ה', וזה רמז באמרו אחרי כן תבוא גבעת האלקים אשר שם נציבי פלשתים, רוצה לומר שבהתדבקו לאל יתברך ראוי שיסיר אויביו מן הארץ. והשני הוא במה שישלים נפשו וידבק שכלו בעליונים, וזהו ופגעת חבל נביאים וגו', והתנבית עמהם, ובזה האות האחרון להיותו רומז לבחינה אשר היא אצלו מאשר הוא אלקי אמר ונהפכת לאיש אחר, שיצא מגדר האנושות ויכנס בגדר האלקות והרוחניות. הנה אם כן שלשת האותות האלה יעידו ויגידו מעשיו אשר ראוי לעשותם, במה שהיה נולד בעל חי, ובמה שהוא מנהיג מדיני, ובמה שהוא מתדבק אלקי, והותרה בזה השאלה הששית:

פסוק ח

וירדת לפני הגלגל והנה אנכי יורד אליך וגו'. צוה שמואל לשאול שירד לפניו הגלגל כדי לחדש שם המלוכה, ולא אמר לו דבר מביאתו המצפה על דבר הגורלות כי אם מהגלגל, להיותו המקום אשר בו יושלם ענין המלכתו מבלי היות ספק עוד בדבר, והנה לא הגיד לו גם כן תכלית ירידתם הגלגל אבל אמר לבד להעלות עולות ולזבוח זבחי שלמים. ואמרו שבעת ימים תוחל עד בואי אליך, הוא שאחרי שיפרד ממנו בגלגל וילך לדרכו יחל שבעת ימים עד בואו אליו. ואחשוב שבמה שאמר וירדת לפני הגלגל, רמז לחדוש המלוכה שיעשו שם, ובמה שאמר עוד והנה אנכי יורד אליך, רמז לו על הביאה השנית שיחזור שמואל לבוא שמה על דבר מלחמת פלשתים:

פסוק ט

וזכר הכתוב שמיד כאשר הפנה שאול מעם שמואל הרגיש בעצמו תכונה אחרת ולב אחר, עם היות ששמואל לא יעדו להפך לו לב אחר עד אחרי כל האותות שזכר. ועוד

ספר שבאו אליו כל האותות הנזכרים, והם השנים הראשונים שייעד לו, ואמרם בכלל להיותם היותר מעטי המעלה מאשר הוא בעלי חיים ומאשר הוא אדם:

פסוק י

ועוד ספר בפרט איך נתקיים הייעוד השלישי שהוא יותר מעולה ועליון, והוא ענין הנבואה שצלחה עליו, (יא) עד שכל האנשים שהיו מכירים אותו קודם לזה תמהו מאד ואמרו, מה זה היה לבן קיש וכי גם שאול בנביאים? ופירוש הפסוק הזה לדעתי כן הוא, שבראשונה הנה היה התמיהה מצד אביו ומצד עצמו שלא היה אביו נביא ולא הוא גם כן, וזהו מה זה היה לבן קיש הגם שאול בנביאים? (יב) ויען איש משם ויאמר ומי אביהם? רוצה לומר ולמה תאמרו מה זה היה לבן קיש ומי אביהם של שאר הנביאים? ואין הנבואה ירושה מהאב לבן. וכפי יונתן יהיה פירושו מי אביהם והמלמד את שאר הנביאים? כי הקדוש ברוך הוא הוא המלמד אותם והוא למד גם כן לשאול. אבל הפשט יורה מה שכבר אמרתי שהקשו על נבואת שאול מפאת אביו שלא היה נביא, ולזה השיב שאין ענין האבות ראיה. על כן היתה למשל הגם שאול בנביאים, רוצה לומר מפני הטענה הזאת לא היה למשל עוד מה זה היה לבן קיש, ונשאר המשל לבד הגם שאול בנביאים? שהיה התימה מצדו שלא היה מוכן אליו ולא נשארה התימה מצד אביו:

פסוק טו

והנה ספר ששאל דוד שאול ממנו דברי שמואל ושהוא לא הגיד לו את דבר המלוכה לצניעותו, וגם לפי שלא נתן לו שמואל רשות להגיד הדבר ושלח הנער שילך לפניהם כדי שלא יראה ולא ישמע דבר ולכן העלימו שאול. ובמסכת מגילה (פרק א' י"ג ע"ב) אמרו שבזכות הצניעות הזה שהיה בשאול זכה שיצתה ממנו אסתר המלכה, שנאמר בה (אסתר ב' י', כ') לא הגידה אסתר את עמה ואת מולדתה וגו', אין אסתר מגדת עמה וגומר:

פסוק יז

פרשה חמשית בהמלכת שאול בפועל על ישראל, וספר בה איך באו למצפה והפילו גורלות ויפול הגורל על שאול, ומה שנמשך עליו ממלחמת יבש גלעד, ואיך באו הגלגל וחדש שם המלוכה והוכיח שמואל את ישראל עליה. תחלת הפרשה ויצעק שמואל את העם, עד בן שנה שאול במלכו, והנני מעורר בפרשה הזאת שש שאלות:
השאלה הראשונה מה ראה הקדוש ברוך הוא לקחת לעצמו בחירת המלכים? כמו שאמר (דברים י"ז ט"ו) אשר יבחר ה' אלקיך בו, ולמה לא יבחר העם במלכם ויבקשו איש אחד גבור חיל איש אמת שונא בצע וימליכוהו על עצמם כמו שעושים האומות בארצותם

לגויהם? והנה הפועל האנושיי (שהוא המלכת המלך) היה ראוי שיהיה מסור לבני אדם, והפועל האלקי (והוא הקמת הנביא) יהיה מסור לאל ית':

השאלה השנית אם היה שהאל ית' יבחר המלך, היה די במה שאמר לשמואל בראותו את שאול הנה האיש אשר אמרתי אליך זה יעצור בעמי, וכמו שעשה בהמלכת דוד (בספ' י"ו י"ב) קום משחהו כי זה הוא, ולמה נצטרך אחרי המשחתו להפיל גורלות במצפה? ולמה אחרי זה בחר שלישית לחדש המלוכה בגלגל? והנה בדוד ובשאר המלכים לא נעשה דבר מזה לא גורלות ולא חדוש המלוכה:

השאלה השלישית בדברים שאמר שמואל אל העם בהפלת הגורלות, כה אמר ה' אלקי ישראל אנכי העלתי את ישראל וגו', ואם רצה להוכיחם על שאלתם מלך איך קצר בתוכחה וחזר אח"ז בגלגל להאריך בו מאד? ואם לא כיוון בזה התוכחה מה ענין הדברים האלה כאן ללא צורך? והמפרש' פי' כה אמר ה' מתחלה כששאלתם מלך, וג"ז איננו שוה בצורך הדברים וישובן:

השאלה הרביעית בדברי התוכחה שהוכיח בגלגל באמרו וישלח ה' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל וגו', ויקשה זה ראשונה למה לא אמר את דבורה ואת ברק? כל שכן אחרי שזכר למעלה ענין סיסרא וידוע שעל ידם הצילם האל ית' ממנו לא על ידי ירובעל ובדן ויפתח שזכר. ויקשה עוד מאשר זכר בדן (שהיה שמשון) קודם יפתח בהיותו מאוחר אליו בזמן:

השאלה החמשית במה שאמר באותה תוכחה ותראו כי נחש מלך בני עמון בא עליכם ותאמרו לי לא כי מלך ימלוך עלינו וגו', וידוע ששאלת המלך היתה קודם שבא נחש על יבש גלעד ימים רבים, כי קודם לזה נמשח שאול על ידי שמואל, ואחר זה הפילו הגורלות במצפה והלך ישראל איש לביתו ושאול הלך לביתו ואז בא נחש העמוני:

השאלה הששית באמרו באותה תוכחה גם עתה התיצבו וראו את הדבר הגדול הזה וגו', הלא קציר חטים היום וגו', ויקשה למה הביא שמואל נס ופלא בדבר הזה? והיה די בדברי התוכחה, והרבה נסים ראו בענין הארון ומלחמות הפלשתים ולא היו צריכין לנס אחר, וגם ראוי שנדע אם היה שיצטרכו לנס למה בחר בזה הפלא שעשה? ומה היחס אשר היה לו עם דרוש התוכחה אשר היה בה.

והנני מפר' הפסוקי' באופן יותרו השאלו' כלם:

ויצעק שמואל את העם אל ה' המצפה. זכר הכתוב שאסף שמואל את עם ישראל המצפה, להיותו המקום המוכן להורדת השפע עליו ולהדבק בו השכינה האלקית מן העת אשר נצח יהושע את המלכים שמה, והיה שם מזבח ובית תפלה לאלקים. ולפי שאסיפת העם

תעשה על ידי צעקה, וכרוזא קורא בחיל בית יעקב לכו ונלכה המצפה להפיל הגורל על המלכת המלך ולדעת מי יהיה, לכן קרא הכתוב האסיפה בלשון צעקה. ואמנם למה רצה האל ית' שיהיה המלך נבחר על ידו ושלא יבחרו בו העם, הנה זהו אצלי לשלשה סבות. הסבה הראשונה היא לפי שלא יפול בין שבטי ישראל קטטה ומריבה באמור כל אחד אני אמלוך, ופעמים יבחרו קצת השבטים מלך אחד וקצתם יבחרו מלך אחר וירבו המלכים (משלי כ"ח ב') ובפשע ארץ רבים שריה, כמו שקרה בימי מלכי ישראל (מלכים א' י"ו כ"א) שנחלק העם וחצי ישראל המליכו את עמרי וחצי האחר היה אחרי תבני בן גינת להמליכו ותחזק על זה המלחמה ביניהם, ואין ספק שזה הוא המסבב פעמים רבות באומת אדום וישמעאל מכת חרב והרג ואבדן על בחירת המלכים, הלא ראית קטטת בני יהודה ובני ישראל באמרם לדוד (שמואל ב' י"ט מ"ב) מדוע גנבוך אחינו? ואלו אומרים עשר ידות לי במלך, ונמשך עליו ענין שבע בן בכרי, ומה יעשו אם היו הם הבוחרים מלך? ולזה צוה ית' שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלקיך בו, צוה שאשר יבחר ה' בו למלך יהיה מי שיהיה ומאיזה שבט שיהיה ישימו אימתו עליהם ובזה כל העם איש על מקומו יבא בשלום: הסבה השנית היא לפי שיצר לב האדם רע מנעוריו והיה ראוי שיהיה המלך נקי הגאוות, כמ"ש (דברים י"ז י"ו) ולא ירבה לו סוסים, ואמר לבלתי רום לבבו מאחיו, מרוחק מהתאוות, כמו שאמר (שם שם י"ז) ולא ירבה לו נשים, משולל מהחמדה, כמו שאמר (שם שם) וכסף וזהב לא ירבה לו מאד, ובהיות המדות המשובחות האלה צריכים מאד במלך, והאדם יראה לעינים וה' יראה ללבב והוא בוחן לבות וכליות, היה ראוי שלא יבחר המלך על ידי בני אדם שלא ידעו תוכו ולא יבינו מדותיו ותכונותיו הטוב הוא אם רע, ושיבחרהו האל ית' שהוא היודע תעלומת לב, וכמו שאמר שלמה בתפלתו (מלכים א' ח' ל"ט) כי אתה ידעת לבדך את לבב כל בני האדם. וכבר בא הטענה הזאת בדברי אדוננו משה אמר (במדבר כ"ז י"ו) יפקוד ה' אלקי הרוחות לכל בשר איש על העדה, הנה כוון לומר שהאל ית' להיותו אלקי הרוחות הוא אשר ראוי שיפקוד המנהיג לא בני אדם שיראו לעינים: הסבה השלישית היא לפי שבהיות המלך נבחר מהעם יהיה בהכרח נשמע אליהם מאד, והיה מחוייב לפייסם ולעשות כל אשר ירצו ולא יהיה עושה משפט וצדקה לכל עמו כפי הדין, כי יסבור פנים לאשר בחרו אותו למלך, ובהיותו בחיר ה' יהיה שומר מצוה ולא ישא פני איש כי המשפט לאלקים הוא ואין עליו עול בחירתם, וכבר העיר לטענה הזאת דוד הע"ה במזמור (תהילים ב׳:א׳) למה רגשו גוים, והמזמור ההוא עם היות שפירשו אותו המפרשים על הפלשתים ועל דרכים אחרים, אחשוב אני שאמרו דוד על האנשים שהיו מגמגמים על שאול ועל ביתו,

לפי שהיה רודף את דוד והם בידיעתם שהאל ית' היה בוחר בו היו רוצים להמליכו על כרחו של שאול, וכנגדם אמר למה רגשו גוים ולאומים יהגו ריק יתיצבו מלכי ארץ (שהם השרים והסגנים) על ה' ועל משיחו שהיה שאול? ועל זה אמר (שם שם ד') יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו ושידבר אלימו באפו וגו', ויאמר להם וכי יש לכם להמליך מלך או להסירו ממלוכה? אין לכם בחירת המלכים ולא להסיר אותם מהמלכות ועל זה אמר (שם שם ו') ואני נסכתי מלכי על ציון הר קדשי, ר"ל דוד שלכד עיר ציון אני נסכתי אותו ולא אתם, אני אמליכהו ולא אתם, ואני אתן לו עיר ציון ולא אתם, ואמר עוד (שם שם ז') אספרה אל חוק ה' אמר אלי בני אתה, ר"ל אדברה על דרך וחק ולשון בני אדם שה' אמר אלי בני אתה ואני היום ילידתיך, להגיד שהאל ית' הוא הבוחר בו הוא אשר עשאו כאב את בן ירצה, ואמר שהדבור הזה הוא ע"ד וכלשון בני אדם, וזהו על חק לא כפי האמת כי אין בן לאל ית', אבל על דרך משל אמר שהוא ילדהו, כלומר שהוא הבוחר והממליך אתו ולא אחר, ולכן אמר (שם שם ח') שאל ממני ואתנה גוים נחלתך, רוצה לומר שהוא יתברך יתן לו המלכות ומידו יהיה לו, ואחרי שמלכותו מאת הש"י והוא אשר בחר בו ולא בני אדם, צוהו (שם שם ט') תרועם בשבט ברזל ככלי יוצר תנפצם, רוצה לומר אל תשא פני איש וכלם תרועם בשבט ברזל, לפי שאין לך לפייסם כי אני המלכתי אותך ולא הם, והיא הטענה הג'. הנה נתתי בדבר שלשה סבות והותרה השאלה הראשונה:

פסוק יח

ויאמר אל בני ישראל וגו'. אמרתי שלא היו הדברים האלה תוכחה על שאלתם מלך כי התוכחה אחרי כן יזכור אותה, אבל לפי שישראל שאלו מלך ושמואל אמר להם לכו איש לעירו, הנה עתה כאשר אסף אותם להפיל הגורלות אמר אליהם כל הדברים האלה, לפי שעברו הימים אחרי ששאלו מלך ואולי יחשוב אדם שנעשה זה עתה מרצון האל יתברך ולא משאלתם, לכן הקדים לדבר אליהם ולומר עדים אתם שענין המלך אשר אני עושה היום הזה אינו מרצון האל יתברך ולא מכוונתי, בל תאמרו היום או מחר הנה שמואל צעק ויאסוף את כל ישראל ומעצמו הפיל להם גורלות והמליך עליהם מלך, או השם יתברך צוה בזה ברצונו ואין עלינו אשמה ועון אינו כן, כי האל יתברך הוציא אתכם ממצרים והציל אתכם מכל אויביכם הלוחצים אתכם, ובכל זה לא המליך עליכם, (יט) ואתם מאסתם את אלקיכם ותאמרו אליו שימליך עליכם מלך, ועתה בסבת שאלתכם ולמלאת בקשתכם וחפצכם אספתי אתכם, ולכן התיצבו עתה לפני השם לשבטיכם ולאלפיכם להפיל גורלות ולבאר על פי הגורל ועל פי האורים והתומים מי ימלוך עליכם. הנה אם כן היו הדברים האלה התראה ולא תוכחה, והותרה בזה השאלה השלישית:

פסוק כ

(כ-כא) וספר הכתוב שהפיל גורלות ונלכד שבט בנימין, והפיל על משפחותיו ותלכד משפחת המטרי, והפיל על הגברים וילכד שאול, כי אעפ"י שלא היה שם נפל הגורל על שמו:

פסוק כב

והנה שאלו עוד ביי' הבא עוד הלום איש, לפי שלא מצאו שם שאול שאלו האם יבא עוד כאן איש מלבד אלו אשר בכאן? האם יחסר כאן איש? והשיבו האל יתברך הנה הוא נחבא אל הכלים, רוצה לומר בתוך כלי העם הבאים שמה שהניחו כליהם בבית אחד, או יהיה אל הכלים או אל כלי הבקר אשר היו בשדה או בבית אחר, והוא נתחבא שמה מפני צניעותו ובשתו מן השררה. ובדרש אמרו אל הכלים באורים והתומים, אמר שאול שמא אינני הגון למלכות עד ששאל באורים והתומים. ובמדרש תנחומא (א"ה חפשתי בכל התנחומא ולא מצאתי מדרש זה שם, ועיין ילקוט מ"ב י"ו ע"ב) זש"ה (משלי כ"ט כ"ג) גאות אדם תשפילהו ושפל רוח יתמוך כבוד, כל מי שרודף אחר השררה שררה בורחת ממנו, וכל מי שבורח מן השררה שררה רודפתו, שאול ברח מן השררה בשעה שבא למלוך שנאמר הנה הוא נחבא אל הכלים זכה להיות מלך. ובמסכת זבחים הגדולה קשה לאדם לעלות בה וקשה לירד ממנו, שכן מצינו בשאול בשעה שאמר לו עמוד במלכות היה מתחבא אל הכלים, ובשעה שאמרו לו לירד ממנו היה מחזר אחרי דוד להרגו:

פסוק כג

וספר הכתוב שאז הלכו ולקחוהו משם וראו שהיה עליו הוד מלכות בקומתו ובתוארו, (כד) עד שאמר שמואל אל כל העם הראיתם אשר בחר בו ה' כי אין כמוהו בכל העם, ר"ל הראיתם שהגורל הזה מאת ה' כל משפטו? מאחר שהאיש אשר בחר ה' הוא מצד עצמו ראוי והגון אל הגדולה הזאת, ושאין כמוהו בכל העם ולכן הוא ההגון למלכות מכל אישי ישראל. והעם בראותם אותו הריעו תרועה גדולה ויאמרו יחי המלך, כי הוא המאמר הנאות לומר למלכים כפי מנהגם:

פסוק כה

וזכר שאז דבר שמואל אל העם משפט המלוכה, והוא כמו שכתב הרלב"ג הכח אשר יש למלך על עמו והעונש הראוי למי שימרה את פיו והדברים אשר הוא חייב עליהם כמו שצותה תורה, ואין זאת הפרשה הקודמת שאמר הש"י לאיימם ולהפחידם כי אם המשפט הצודק אשר לו. ואם נרצה על כל פנים לפרש משפט המלך על מה שקדם למעלה בפרשה, יהיה פירושו כמו שאמרתי, שלפי שהם שאלו מלך לשפוט, אמר

להם זה יהיה משפט שיעשה לכם המלך והוא העושק והגזל אשר יעשה בהם, והנה שנה בכאן להתרות בהם בשעת מעשה מלבד מה שכבר התרה בהם קודם המעשה, ולזה הניחו לפני ה', ר"ל לפני הארון לעד על מה שיהיה באחרית הימים. ואמנם איך נלכד שאול ומשפחתו ושבטו, אפשר שנאמר שהיה על פי הגורל ואפשר שהיה על פי האורים והתומים, ולזה אמר לפני ה' ואמר וישאלו עוד בה', והנכון שהיה שם גורל וג"כ משפט האורים והתומים כמו שזכרתי בחלוקת הארץ: וזכר הכתוב שהלכו ישראל איש לביתו (כו) וג"כ שאול הלך לביתו כבתחלה, כי ראה שלא קבלוהו ביניהם ברצונם והיו מגמגמים במלכותו זולתי החיל אשר נגע אליהם בלבם שהלכו עמו, (כז) כי שאר האנשים בני בליעל אמרו מה יושיענו זה ויבזהו ולא הביאו לו מנחה, ולכן חזר לביתו ולא נשתמש בכתר מלכות. ואחשוב מה יושיענו זה לא היה להיותם מזלזלים בעצמו, כ"א להיותו משבט בנימין הצעיר וממשפחה קטנה אמרו מה יושיענו זה? והנה אין לו משפחה ולא אנשי שבטו ראויים לעזרו, והיה ראוי שימלך מלך משבט גדול ורב ממשפחה מרובה כדי שהמלך ההוא יהיה רב להושיע את ישראל בעת הצורך עם אנשי משפחתו ושבטו מלבד אנשי שאר השבטים, הנה אם כן היה הבזיון דבק במשפחתו ובשבטו עם היותו בעצמו נאה לאדנות:

ואמנם בהיתר השאלה השנית הקודמת ותשובתה אומר, שבהמלכת המלך יצטרכו שני דברים בהכרח. האחד שיבחרהו הש"י ויבדלהו מתוך אחיו למלוך עליהם, וזה ע"י נביא בהמשחו אותו, כי אין ההמשחה זולתי אות הבחירה האלקית. והשני שבני ישראל ישימוהו למלך ויקבלוהו עליהם, כי שני הענינים האלה נכללים במאמר (דברים י"ז ט"ו) שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלקיך בו וגומר, הנה הבחירה האלקית היא על ידי נביא והשימה היא ע"י ישראל שיקבלו אותו למלך עליהם, והנה שמואל הנביא משח את שאול המלך וזו היא הבחירה האלקית, אחרי זה בא המצפה לשיקבלו אותו ישראל עליהם, ולפי שלא יחשדו אותו שבחר בו כרצונו, וכמו שחשדו קרח ועדתו למשה אדוננו (במדבר י"ו) על כהונת אהרן, לכן רצה לעשות בחירתו על פי האורים והתומים נגד כל ישראל, כדי שכלם ידעו ויאמינו שמהשם היתה מסבה וממנו בחירתו, והיה זה במשפט האורים והתומים בביאור גדול והיה על פי הגורל גם כן כענין מה שעשו בחלוקת הארץ, וכמו שהוכיחו חז"ל במסכת בבא בתרא (פרק ח' דף קכ"ב ע"א) שעם היות שם הגורל, הכהן היה מכוון והיה אומר שם שבט פלוני עולה ושם מחוז פלוני עולה והיה הגורל מסכים עמו, וכן הסכים משפט הגורל או משפט האורים והתומים עם מה שעשה שמואל שמשח את שאול באופן שידע שמן השמים המליכוהו. האמנם לפי שאנשי בליעל אמרו

מה יושיענו זה ויבזוהו ולא הביאו לו מנחה, והיה לבב ישראל בלתי מסכים לענינו, רצה האל יתברך להביא ענין נחש העמוני שבא על אנשי יבש גלעד, באופן ששאול עם היותו משבט צעיר וממשפחה שפלה יעשה תשועה בישראל, ואז כל העם יודו בהמלכתו ויאמרו מי האומר שאול ימלוך עלינו תנו האנשים ונמיתם. ומפני שהיה שם חלוק לבבות בראשונה הוצרך שמואל ללכת הגלגל לחדש שם המלוכה, והחדוש היה שכלם בלב שלם ובנפש חפצה ימליכוהו עליהם להסיר הספק אשר היה קודם לזה ביניהם. ובהמלכת דוד ושאר המלכים היה הענין בשוה, שהיתה צריכה בחירת האל יתברך והוא עצמו המשיחו על ידי נביא שהוא אות הבחירה וכן היו נמשחים כלם, והיתה עוד צריכה המלכה והיא הקבלה שיקבלו ישראל אותו למלך עליהם, וכן המליכו לדוד, אם שבט יהודה אחרי מות שאול בחברון ואם שבטי ישראל כלם אחרי מות איש בשת, וכן עשו בכל שאר המלכים המשיחה שהיא בבחינת פעל האל וההמלכה שהיא בבחינת קיבול ישראל, ולא הוצרכו להבדיל השבטים על פי האורים והתומים או על פי הגורל, לפי שבשאול להיותו המלך הראשון ולהיות קטטה וחלוק לבבות בהמלכתו הוצרך הנביא לזה, כדי לאמת שמה שעשה בהמשחתו היה מאת ה' מן השמים, אבל בשאר המלכים שבאו אחריו לא נצטרכו הנביאים לזה, כי היו כבר מוחזקים ממה שנעשה בענין שאול שההמשחה היא אות עצמי בבחירת השם, והותרה עם זה השאלה השנית:

פרק יא

פסוק א

ויעל נחש העמוני ויחן וגו'. ספר הכתוב שעלה נחש מלך בני עמון ששמו היה מורה רוע מעשיו, שהיה נחש בריח כמו פתן חרש יאטם אזנו ויחן על יבש גלעד. ועם היות ששאלו ממנו שיכרות להם ברית ויעבדוהו, (ב) הנה לא רצה כי אם בתנאי שינקר לכלם עין ימינם, כי עם היות שאין בזה אליו תועלת הנה היה לאכזריותו, וגם להורות גדולתו שזהב וכסף לא יחשוב, וגם לפי שיהיה זה חרפה לכל ישראל שנוקרו עיני יבש גלעד ולא יוכלו כל ישראל להושיעם. ובמדרש שמואל (פרשה י"ד) אמרו אלו הקלעים והקשתות שבישראל שהם מחמד עיניהם של ישראל, ור' שמעון אמר אלו סנהדריות של ישראל שהם עיניהם של ישראל, ורבנן אמרין שהיתה שאלתו הביאו לי ספר תורה שהוא עין ימינכם ואעקור ממנו (דברים כ"ג ד') לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה':

פסוק ג

ואנשי יבש גלעד השיבום הרף לנו שבעת ימים וגו', רוצה לומר אם היה כוונתכם לחרף בזה את כל ישראל, הנה ראוי שתתנו לנו זמן שבעת ימים להודיע את כל שבטי ישראל, ואם אין מושיע אז נצא אליכם ונקבל החרפה ויודע כי כבר בקשנו העזר ולא מצאנו, ובלעדי זה לא תהיה חרפה לכל ישראל כי הם לא ידעו הדבר, ונתנו אז להם אותו זמן.

פסוק ד

ושלחו אנשי יבש גלעד מלאכים אל גבעת שאול, וידמה שידעו המלכתו ולכן שלחו שם בפרט, (ה) וכאשר היה בא שאול מן השדה אחרי הבקר (כי לא היה עדין נוהג כבוד מלכות למה שראה מבזיון האנשים אשר בזוהו) וראה העם בוכים למשפחותם שאל על הדבר וספרו לו הענין. וחכמינו ז"ל (עיין רש"י) פירשו אחרי הבקר אחרי זמן מועד ביאת הבקר מן השדה, כי הוא לא היה כבר בא אחרי הבקר:

פסוק ו

וזכר שצלחה עליו רוח ה', והוא רוח הקודש אשר זכר הרב המורה (פרק מ"ה חלק ב' דף קכ"א) שילוה לאיש לעשות פעל משובח, ולהציל קהל החשובים, והיא המדרגה הראשונה ממדרגות הנבואה, ויחר אפו, כי היה (כמו שזכר החוקר אריסטו) החרון אף כלי הגבורה ומביא אליה.

פסוק ז

ויקח צמד בקר וינתחהו וישלח ביד המלאכים בכל גבול ישראל לאמור אשר איננו יוצא אחרי שאול ואחרי שמואל כה יעשה לבקרו וגו', והנה אמר ואחרי שמואל לפי שלא יבזו מאמרו ולכן צרף עמו שמואל, לומר מי שלא יצא אחרי שאול יצא אחרי שמואל, וגם כדי שיבטחו בתשועת ה' אחרי שהנביא שמואל ילך עמו אשר כבר עשה עמהם להפליא במלחמות הפלשתים ומוחזק אצלם. ואמר כה יעשה לבקרו, ולא פירש אם יעשה על ידו או מאת ה' מן השמים, כי המאמרים הסתמיים והדבורים המשותפים נאותים בדברים המסופקים ובמקומות כאלו. וזכר שנפל פחד ה' על העם ויצאו כאיש אחד, רצה לומר שלא פחדו שיעשה כן שאול לבקרם כי לא היה מוחזק אצלם כל כך, אבל פחדו אל ה' ולכן יצאו למלחמה:

פסוק ח

ויפקדם שאול בבזק, שהוא שם מקום. או יהיה פירושו באבנים קטנים שנתן כל אחד אבן קטן ופקד כל האבנים לדעת מנינם של ישראל, כי בזק יאמר על האבנים, וכן מתורגם (משלי כ"ו ח') כצרור אבן במרגמה, היך בזק דכיפא בקלעא. וכן אמרו חכמינו ז"ל (יומא

כ"ב ע"ב) בשברי חרשים, וכן הוא (בספ' ט"ו ד') ויפקדם בטלאים, שנתן כל אחד טלה ופקד את הטלאים לדעת מנינם, והיה זה למה שצוותה התורה האלקית לעשות, כמו שאמר (שמות ל' י"ב) כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם ונתנו איש כופר נפשו לה' בפקוד אותם ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם, ובסוף הס' הזה (שמו' ב' כ"ד) במנין העם שצוה דוד למנותם אדבר בדרוש הזה כראוי. ובמדבר סיני רבה אמרו, כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור מתעשר מעיקרא כתיב בבזק ולבסוף כתיב בטלאים. ודילמא מדידהו? אם כן מאי רבותא דמילתא? אלא נתעשר שאול (אמר המגיה נראה לי שטעות הוא, אבל במסכת יומא פרק ב' דף כ"ב ע"ב מצאתי ודוק):

פסוק ט

ולפי שאנשי יבש גלעד לא יהיו מתיאשים מהתשועה, שלח שאול לומר אליהם על ידי המלאכים אשר שלחו אליו, מחר תהיה לכם התשועה כחום השמש (י) וכן אמרו הם לעמונים מחר נצא אליכם וגו', והוא מאמר משותף, ישראל היו מכוונים לצאת להלחם בם, והעמונים חשבו שיצאו להשתעבד אליהם. ועי' אמרו (למעלה) ויהיו בני ישראל שלש מאות אלף ואיש יהודה שלשים אלף, שלא נמנה יהודה עם שאר השבטים לפי שהיה תמיד שבט יהודה מתכבד מבין שאר השבטים והיה נמנה בפ"ע למעלתו, וכן במלחמת עמלק (בספ' ט"ו ד') וישמע שאול את העם ויפקדם בטלאים מאתים אלף רגלי ועשרת אלפים את איש יהודה, והוא מה שיורה אמתת מה שפרשתי (בראשית מ"ט י') בלא יסור שבט מיהודה שעל מעלת השבט כלו על שאר השבטים נאמר:

פסוק יא

והנה זכר שממחרת שם שאול שלשה ראשים ויך אנשי עמון עד חום השמש והנשארים הרה נסו, (יב) וכאשר ראו ישראל המעשה המעולה הזה אשר עשה שאול ואת התשועה אשר עשה ה' על ידו אמרו, מי האומר שאול ימלוך עלינו, רצה לומר שאמרו זה בדרך בזיון וקלות ראש, תנו האנשים אשר אמרו זה ונמיתם.

פסוק יג

ושאול מחל על כבודו ואמר לא יומת איש ביום הזה כי היום עשה ה' תשועה בישראל, רצה לומר עם היות מהדין שהמבזה את המלך יומת, הנה אין ראוי שביום הזה יומת איש לפי שעל ידם עשה ה' תשועה, והיה זה מטוב תכונתו שישראל יחסו אליו התשועה והוא יחסה אליהם.

פסוק יד

וכאשר שמע שמואל דבריהם אמר לכו ונלכה הגלגל ונחדש שם המלוכה, ר"ל לא יומת איש כדברי שאול אבל נלך לחדש המלוכה, אחרי שבלבב כל ישראל בהסכמה אחת בהמלכת שאול, (טו) וכן עשו שבאו שמה לפני ה', שהיה המקום ההוא מקודש יען עמד שם ארון האלקים ראשונה בהכנסתם לארץ, ואולי שהביאוהו שם עתה גם כן ויזבחו שם זבחים שלמים כמו שיעד שמואל לשאול להעלות עולות ולזבוח זבחי שלמים וגו', ושמחו שם שאול וכל ישראל עמו בהמלכתו:

פרק יב

פסוק א

ויאמר שמואל אל כל ישראל וגו'. אחשוב בענין התוכחה הזאת וכוונתה, שלפי ששאלת מלך היה אם למאסם בהנהגת שמואל, כמו שיורה מאמרם שאמרו אתה זקנת ובניך לא הלכו בדרכיך או היה למאסם בהנהגת האל יתברך ובמשפטו, כמו שאמר יתברך לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם, ולכן רצה שמואל הנביא להוכיח את ישראל על אחת מהתכליות האלה מאמר בפני עצמו, והתחיל להוכיחם בבחינת עצמו והנהגתו אותם ראשונה, באמרו הנה שמעתי בקולכם לכל אשר אמרתם לי ואמליך עליכם מלך וכו', רוצה לומר הנה שמעתי והבינותי כל הדברים אשר אמרתם לי, רצה לומר בעניני, והוא אמרם הנה אתה זקנת ובניך לא הלכו בדרכיך וגו', ועשיתי שאלתכם וזהו ואמליך עליכם מלך, רצה לומר לא רציתי להוכיח אתכם על עניני קודם המלכת המלך, לפי שלא תחשבו שהיה תכלית דברי כדי למנוע ההמלכה מכם, אבל המלכתי עליכם מלך כאשר שאלתם, (ב) ועתה שהנה המלך מתהלך לפניכם אדבר את דברי. ולפי שהיו דברי ישראל אתה זקנת ובניך לא הלכו בדרכיך, לכן אמר שמואל ואני זקנתי ושבתי, רצה לומר הנה בענין הזקנה אמת אמרתם שזקנתי, וגם אוסיף על דבריכם ששבתי שהשיבה הוא יותר מהזקנה, ולמה שאמרתם שבני לא הלכו בדרכי אשיב שבני הנם אתכם, רצה לומר עשו בהם המשפט הראוי כפי מעשיהם, אבל על דבר אחר שאתם לא פירשתם אותו והוא שהייתם מואסים בהנהגתי על זה אוכיחכם ואערכה לעיניכם, וזה שאמר ואני התהלכתי לפניכם מנעורי עד היום הזה.

פסוק ג

הנני ענו בי וגו', רצה לומר אין ראוי שתעשו עלי חקירה מאנשים אחרים כי תמיד התהלכתי בתוככם ואתם יודעים מעשי, אם כן ענו בי נגד ה' שהיה שם הארון ונגד

משיחו שאול, ואמר זה לפי שכאשר יצא שופט מאומנותו יהיה המנהג בין האומות שהשופט הבא אחריו יחקור על מעשיו, ואם ימצא שלקח שוחד יענישהו עליו, ולפי שישראל אמרו שיקים להם מלך שישפטם ככל הגוים, רצה שמואל לעשות זה גם כן על דרך הגוים, וזהו אמרו ונגד משיחו ששאול ישפוט עליו אם עשה שלא כהוגן, ושאין להם להתבייש ממנו או לירוא מלפניו, כי כבר היה להם מלך ומה יעשה עוד שמואל אליהם, כל שכן בהיותו זקן חלש מאד. ואמרו את שור מי לקחתי, רוצה לומר שהשוחד או יהיה בתורת הלואה, או בדרך גזל שהדיין בחזקה יקחהו, או בדרך מתנה שישאילהו ברצוי דברים, ולשלשת מינים האלה אמר את שור מי לקחתי, כלומר האם לקחתי מיד אחד מכם שור או חמור להשתמש בו ואחר כך אשיבהו אליו? ואת מי עשקתי, רוצה לומר האם עשקתי וגזלתי איש לקחת ממנו דבר בחזקה? ואת מי רצותי, רצה לומר האם בקשתי בתחנונים לאדם שיתן לי דבר ברצונו? או יהיה את שור מי לקחתי למלאכתי, מי עשקתי בממון, ואת מי רצותי בגוף, ע"ד (דברים כ"ח ל"ג) עשוק ורצוץ כדב' המפ', ואמרו ואעלים עיני בו, ר"ל אם אבוש לאמר בפני אעלים עיני שלא אסתכל בו ויאמר אותו לכם, ואני אשיב מיד מבלי שום טענה אחרת. וכפי יונתן יהיה פירושו האם העלמתי עיני מאדם כדי שלא לעשות משפטו? כי העלם עיני השופט רע כלקיחת השוחד:

פסוק ד

והנה השיבו ישראל לא עשקתנו כנגד את מי עשקתי, ולא רצותנו כנגד ואת מי רצותי, ולא לקחת מיד איש מאומה כנגד את שור מי לקחתי וגו':

פסוק ה

ושמואל אמר על תשובתם עד השם בכם ועד משיחו, והם אמרו עד, שיהיה עד האמת כדבריהם, והנה אמר ויאמר עד בלשון יחיד, לרמוז על כאו"א מהם שאמר עד. ואפשר שיחזור לשאול שהוא אמר אני עד בדברים האלה ששמעתי. ואחז"ל במס' מכות (פ"ג, כ"ג ע"ב) שיצאתה בת קול ואמרה עד, אתם מעידים עליו על הגלוי ואני מעיד עליו על מה שבסתר, וזה אחד מג' מקומות שהופיעה רוח הקודש בב"ד של מטה. הנה בזה השלים שמואל להוכיחם על מה מאסו בהנהגתו, האם היה לוקח מהם שוחד או היה מתעלם מהם מלעשות משפט וצדקה? (ו) ויאמר שמואל אל העם וגו'. הפסוק הראשון הזה יראה שאין לו גזרה, כי הוא אמר ה' אשר עשה את משה ואת אהרן ואשר העלה וגו' ולא זכר ע"ז דבר, וכתבו רד"ק ורלב"ג שהוא חוזר למה שאמר למעלה עד ה' בכם וגו', אשר עשה וגו' ואשר העלה וגו', ופשט הכתוב לא יסבלהו, כי היה ראוי שיקדם זה לאמרו ויאמר עד, ושלא יהיה ביניהם הפסק פר'. ויקשה ג"כ למה יחס לאל ית' עשיית

משה ואהרן ולא בריאת שמים וארץ ושאר הדברים הנפלאים? ואני אחשוב בפי' שאחרי ששמואל הוכיח את ישראל על מאסם הנהגתו, ראה להוכיחם על מאסם הנהגת האל ית', שהם שתי הבחינות שתסבול שאלת המלך כמ"ש, ולזה בתחלת הפרשה אמר ויאמר שמואל אל העם, וקודם התוכחה ראה להקדים הקדמה א' יצטרך אליה, והיא אמרו ה' אשר עשה את משה ואת אהרן ואשר העלה, והמאמר הוא ה' הוא אשר עשה את משה ואת אהרן, כי לא היתה בריאתם טבעית כשאר בנ"א כי אם רצונית אלקית כדי לעשות ע"י נסים ונפלאות, וג"כ ה' הוא היה אשר העלה את אבותיכם מארץ מצרים, כי לא יצאו בכחם ובגבורתם כי אם בנס אלקי:

פסוק ז

ועתה התיצבו ואשפטה אתכם וגו', רוצה לומר ועתה אחרי הנחת ההקדמה הזאת התיצבו ואשפטה אתכם לפני ה', לא על עניני (כמו שהיתה התוכחה הקודמת) כי אם על כל צדקות ה' אשר עשה אתכם ואת אבותיכם, והיתה צריכה ההקדמה הזאת לפי שיאמר אחר זה שאהרן ומשה הוציאו את בני ישראל ממצרים, לכן הקדים ואמר שמשה ואהרן האל יתברך עשאם בדרך נסיי ורצוני לזה התכלית, ושאותה היציאה עם היותה מיוחסת להם האל יתברך עשאה בכחו ובגבורתו, ולכן הקדים המאמר הזה:

פסוק ח

כאשר בא יעקב למצרים וגו'. אחשוב ששמואל עשה שתי טענות לבאר להם טעותם בשאלם להם מלך. האחת היא כאשר בא יעקב מצרימה ונשתעבדו שם ויזעקו אבותיהם אל ה', הנה אז לא שאלו ישראל מלך אבל צעקו אל ה' מתוך צרותם, וגם האל יתברך לא נתן לפניהם מלך אבל שלח לפניהם את משה ואת אהרן, והמה עם נבואתם הוציאו אותם ממצרים ויושיבום במקום הזה, רוצה לומר, שהם סבבו ביאתם לארץ, כי עם היות שמשה ואהרן לא באו עמהם שמה, הנה זכותם ותורתם ולמודם הביא אותם אליה, וזו היא הטענה הראשונה, ר"ל אם ליציאת מצרים ולכבישת הארץ כלה לא נצטרכו ישראל למלכים ולא שאלו אותם, ולא נתן האל ית' לפניהם כי אם נביאים ולא המליך עליהם מלך, אם כן מבואר הוא שהיה שאלתם עתה מלך דבר בלתי ראוי. ונתן עוד בזה טענה שנית מפאת סותרו, והיא אמרו (ט) וישכחו את ה' אלקיהם וימכור אותם ביד סיסרא, ר"ל מלבד הטענה הראשונה הלקוחה משלמות ישראל בצעקם אל ה', ומהשכר שבא עליהם ע"י הנביאים, הנה עוד תלקח ראיה על מה שחטאו בשאלם מלך, מאשר בני ישראל פעמים שכחו את ה' ומיד קבלו ענשם שמכרם ה' בידי אויביהם וילחמו בם, ובהיות שישראל עתה במה ששאלו מלך שכחו את ה', כמו שאמר כי אותי מאסו

ממלוך עליהם, הנה יהיו חייבים עונש גדול ויקרה להם כמו שקרה לאבותיהם החטאים בנפשותם שעצבו ג"כ את ה'. ואחרי שהעיר על שתי אלה הטענות רצה להתיר ספק אחד יקרה בטענה הראשונה, והוא שאולי יאמר אומר הנה לענין יציאת מצרים היו צריכים נביאים, לפי שלא היה שם מלחמה כלל כ"א נסים ונפלאות ונתינת התורה על ידיהם, אבל בזה"ז שאנו צריכים למלחמות ואין כאן נתינת התורה, אין ספק שיותר הכרח יש לנו במלכים (כמ"ש ונלחם את מלחמותינו) מבנביאים, הנה להשיב לזה אמר עוד (י) ויזעקו אל השם ויאמרו חטאנו וגו' וישלח ה' וגומר, רוצה לומר כבר ראינו כי כאשר צעקו אבותיכם אל ה' אחרי היותם בארץ בזמן המלחמות הנה הם גם כן לא שאלו מלך והאל יתברך לא המליך עליהם אדם, (יא) אבל שלח לפניהם שופטים את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל, ועם היות שאינם מלכים הנה הצילו אתכם מידי אויביכם ותשבו בטח, ואמר אתכם לנוכח, לומר שעיניהם הרואות את הדבר הזה, ולזה אמר ויצל אתכם בלשון יחיד, להגיד שהאל ית' הוא לבדו המציל על ידי השופטים ההם. וזכר ירובעל שהוא גדעון ראשונה, לפי שנעשו על ידו נסים הרבה וזכה לנבואות רבות, ואחריו זכר בדן שהוא שמשון שהיה משבט דן כמו שתרגם יונתן, לפי שגם על ידו נעשו נסים וקרא אל ה' ויענהו, והוא זכה למדרגה ממדרגות הנבואה, ואחריו זכר יפתח שלא נעשו על ידו נסים ולא זכה לנבואה, אבל היה גבור חיל ומזה הצד זכר שמשון קודם ליפתח, לא בקדימה זמנית כי אם לפי שקדם אליו במעלת הנסים והקורבה לאל ית'. ואחריהם כלם זכר שמואל את עצמו כי עם היותו גדול שבכל השופטים, להיות שמואל הוא הכותב רצה להקטין עצמו ונזכר באחרונה וגם להיותו אחרון בזמן, והנה אמר ואת שמואל ולא אמר ואותי, לפי שכל דברי הספר ועניני שמואל כתבם בלשון נסתר כשלישי המדבר, וכן עשה ירמיהו בספרו ויהושע בספרו אם היה שהוא כתבו, וכל זה להמשכם אחרי דרך משה אדוננו עליו השלום. ובדרש (עיין רד"ק) אמר רבי אלעזר בשם רבי יוסי בן זימרא אף שמואל רבן של הנביאים מתנבא ולא היה יודע מה היה מתנבא, שנאמר ואת יפתח ואת שמואל, אותי לא אמר אלא ואת שמואל לפי שלא היה יודע מה היה מתנבא, ואין צורך לדרש הזה מאחר שכל הנביאים זה דרכם ואף שמואל כך היה מנהגו תמיד. ובמדרש שמואל (פר' ט"ו) אמרו השם אשר עשה את משה ואת אהרן וגומר את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל, הרי לך שלשה גדולי עולם משה ואהרן ושמואל כשלשה קלי עולם, לומר ירובעל בדורו כמשה בדורו בדן בדורו כאהרן בדורו יפתח בדורו כשמואל בדורו, זהו דרש הכתוב, אבל כפי הפשט זכרם כפי מעלתם בנבואה ובנסים. הנה התבאר מזה שלא זכר בכאן השופטים שהקים האל

ית' כדי להושיעם מהצרות והאויבים אשר זכר למעלה, ולא כיון לזה כי הם דבורים חלוקים, אבל זכר בכאן שפעמים צעקו ישראל אל ה' גם בזמן המלחמות ושלח לפניהם שופטים, והזכיר מהם ארבעה אשר עלו על לבו ראשונה ואשר רוח השם דבר בם והיו יותר קרובים למעלת הנבואה, להודיע כי גם באותו זמן לא הקים להם מלכים כי אם נביאים ושופטים, ולא זכר דבורה מפני הכבוד להיותה אשה, וברק לא עשה נסים ולא הגיע למעלת הנבואה והיה די בארבעה אלה שזכר כפי כוונת המאמר. ואפשר לומר עוד שזכר מהשופטים אחד נביא ממדרגה שפלה כירובעל גדעון, ואחד נפעם השכל כשמשון, ואחד משכיל ונבון כיפתח ולא נביא, ואחד נביא מובהק כשמואל, וזכר אם כן כל מיני השופטים, נביא קטן גדעון, נביא גדול שמואל, שופט משכיל יפתח, שופט סכל שמשון, וזה להודיע שאין מעצור ליי' להושיע ברב או במעט, בנביא מובהק או נביא קטן המעלה, שופט חכם או שופט סכל ונפעם התכונה, והותרה בזה השאלה הרביעית:

פסוק יב

ותראו כי נחש מלך עמון וגומר. הנה המאמר הזה אצלי הוא תוכחה אחרת, ורצה לומר שהאנשים מטבעם יוסיפו לחטוא אבל בבוא עליהם צרה וצוקה ישובו ובקשו את ה', כמו שאמר (תהלים פ"ו ז') ביום צרתי אקראך וגו', וישראל לא היו כן כי עם היות שראוי שאחרי ששאלו מלך מיד בא נחש מלך בני עמון עליהם (והיה זה להם עונש בקשתם) הנה הם לא חזרו בתשובה ולא נתחרטו מכל אשר שאלו, אבל גם אחרי העונש וההתראה ההיא שעשה השם יתברך בהם בביאת נחש מלך בני עמון לנקר עיניהם הוסיפו לחטוא, ואמרו לשמואל לא כי מלך ימלוך עלינו, וענין אמרו לא כי מלך וגו', יורה שהוא ענין ההפצר, רוצה לומר אף על פי שיבא נחש וכל האויבים שבעולם לא נחזור מזה כי אם שימלוך מלך עלינו, וכל זה בהיות האל יתברך הוא מלככם ושלא הייתם צריכים למלך אחר, והותרה בזה השאלה החמישית:

פסוק יג

ועתה הנה המלך אשר בחרתם וגו'. ידמה שזו היא נחמת שמואל לעם ותתו להם דרך תשועה, והוא שאמר הנה עם היות שחטאתם במה ששאלתם הנה האל יתברך עשה שאלתכם וזכיתם למלך, ולפי שהאנשים הנמשכים אחרי תאוותיהם כאשר ישיגו מה שיבקשו יקוצו בו, כענין האדם עם הנשים בתאוות המשגל, אמר שלא היו הם כן בענין המלך, כי אחרי היות מלך עליהם עוד בחרו בו ושמחו עמו כמו קודם השאלה, כי כמו שאתם הייתם שואלים אותו קודם היותו ככה עתה למה שראיתם מגבורותיו תחפצו בו, וזהו אשר בחרתם אשר שאלתם, רוצה לומר אשר בחרתם אותו ושמחתם אחרי

המלכתו ואשר שאלתם אותו בראשונה, ועוד זכיתם שאותו המלך האל יתברך ברצונו נתנו לכם שהוא הדבר הנרצה לכם, רוצה לומר שיסכים חכמתו יתברך עם בקשתכם, ועל כן המשיך אחרי זה (יד) אם תראו את ה' וגו', והנה בפירוש זה הפסוק ראוי שתדע שהמפרשים למה שלא מצאו בו גזרה אמרו שהוא חוזר למעלה, יאמר והנה נתן ה' עליכם מלך להושיעכם אם תראו את ה', והעיקר חסר מן הספר והוא שיאמר להושיעכם. ובלעדו יקשה הפסוק לדעתם, כי כבר נתן האל יתברך להם מלך ומה שהיה כבר היה בין שיראו את ה' ובין שימרו את פיו, ולכן אחשוב בפירוש הכתוב הזה אחד משני פנים. האחד הוא שהטוב יוחס אל האל יתברך והרע לא ימשך ממנו כי אם מהמקבלים, וכדברי איוב (איוב ב' י') גם את הטוב נקבל מעם האלקים ואת הרע לא נקבל וגו', ולזה אמר והנה נתן ה' לכם מלך אם תראו את ה' ועבדתם אותו וגו', כי אם לא תראו מלפניו יהיה ענין המלך מיוחס אליכם ולא אליו יתברך ולא נאמר אז שהוא נתנו לכם, כי אין הרע נמשך ממנו בעצם כמו שאמרתי. הפן השני הוא שיהיה גזירת הכתוב והייתם גם אתם וגם המלך וגו', רוצה לומר אם תראו את ה' והוא מאמר כללי, ויפרש היראה במה תהיה ואמר שהיא במצות עשה, וזהו ועבדתם אותו ושמעתם בקולו, וגם במצות לא תעשה וזהו ולא תמרו את פי ה', הנה בהיות זה כן תהיו גם אתם וגם המלך אשר מלך עליכם אחרי ה' אלקיכם, רוצה לומר שתהיו אחריו במעלה וכבוד ותהיו גוי אחד בארץ כמו שהוא יתברך אחד בעולמו, גם תהיו אחרי ה' רוצה לומר שהוא יהיה מגינכם וילך לפניכם השם ואתם תלכו אחריו ותחסו בצלו. ורש"י פירש והייתם גם אתם ותתקיימו לאורך ימים גם אתם גם המלך:

פסוק טו

ואם לא תשמעו בקול ה', רוצה לומר במצות עשה ומריתם את פי ה' כלומר במצות לא תעשה, הנה אז תהיה יד ה' בכם ובאבותיכם, רוצה לומר עד עתה היתה יד ה' באבותיכם ולא בכם ועתה תהיה בכם גם כן, באופן שיד ה' תהיה בכם ובאבותיכם יחד, באופן שתדמו אליהם בענין העונש, ולפי זה יהיה גזירת הפסוק והייתם גם אתם עם המשפט בוי"ו, וכן הוא והיתה יד ה' שהוא משפט הפסוק השני והוא גם כן בוי"ו ורבים ככה:

פסוק טז

גם עתה התיצבו וראו וגו'. כתבו המפרשים שלפי שהיו בישראל בני בליעל שאומרים שלא היה רע בעיני ה' לשאול מלך, לפיכך עשה להם שמואל האות הזה כדי שיראו כלם שרעתם רבה בעיני ה' שאלתם מלך ולא יוכלו להכחישו. ואני אחשוב שעשאו שמואל כדי להתיר ספק אחד היה נופל בדבריו, והוא כי אם היה שאלת מלך רעה בעיני האל

יתברך איך בחר השם יתברך בשאול? ואיך משחו שמואל ואיך נתברר על פי האורים והתומים? הנה להשיב לזה אמר גם עתה התיצבו וראו, רוצה לומר הנה האל יתברך נתן הבחירה באדם לבחור בטוב ולמאוס ברע, ואם הוא ישאל מה שירצה לא ימנעהו ממנו ויתן רצונו יהיה טוב או רע.

פסוק יז

והביא דמיון לזה מהיות קציר חטים, ואמרו חכמינו ז"ל (תענית פרק א' י"ב ע"ב) יצא ניסן וירדו גשמים סימן קללה, ועם היות הקולות והמטר בזמן ההוא רע וכל שכן בארץ ישראל שלא היה יורד מטר כל ימי קציר, הנה לפי שהיה קורא את ה' וישאל את הדבר הרע ההוא יתן ה' קולות ומטר לפי ששאלהו ממנו, כך היה ענין המלך, שעם היותו דבר רע נתנו לפי ששאלוהו ממנו גם כן, ודברי הכתוב יורו על שהיתה זאת כוונתו באמרו גם עתה התיצבו וראו וגו', ר"ל אם תתמהו למה נתן הדבר שהיה רע? גם עתה בהיות קציר חטים אקרא אל השם ויתן קולות ומטר שהוא דבר רע, ובזה תראו כי רעתכם רבה בעיני השם אשר עשיתם לשאול לכם מלך עם היות שנתנו אליכם. ואמרו כי רעתכם רבה בעיני השם אינו נאמר על החטא כי אם שעשו לנפשם רעה גדולה בשאלם מלך להיותו דבר מזיק מאד, ולזה אמר בעיני ה', רוצה לומר עם שאתם לא תראו עתה הרע וההפסד אשר ימשך מהמלך, הנה בעיני השם שהוא צופה ומביט עד סוף כל הדורות הוא רואה ההיזק שיבא אליכם מהמלך:

פסוק יח

וזכר שכך היה שמיד שקרא שמואל אל ה' נתן קולות ומטר באותו יום מבלי היות שם עננים ולא אידים וסבות מקדימות למטר, כי היה יום קציר חטים וידוע שהאנשים לא יקצרו ביום המעונן, ולכן היה מהנס היות פתאום מטר וקולות כל שכן שבא לאות ולדמיון הדרוש כמו שאמרתי. ואמרו ויירא כל העם מאד את ה' ואת שמואל, הוא להגיד שהתפעלו מאד מדבריו ומהנס אשר עשה לעיניהם, ופחדו מאשר עשו נגד ה' וממה שעשו נגד שמואל שהם ב' הבחינות שזכרתי בשאלתם המלך, והותרה בזה השאלה הששית:

פסוק יט

ויאמרו כל העם אל שמואל וגו'. זכר שהעם התודו על עונם ובקשו משמואל שיתפלל בעדם אל ה' ואל ימותו, כי ידעו היותם בני מות על אשר בקשו מלך. ואמרם כי יספנו על חטאתינו רעה, פירושו אצלי שהודו שבשאלת המלך מלבד החטא שחטאו בו להשם יתברך הנה הם הוסיפו עליה רעה לעצמם בשאלם מלך, כי החטא הוא ביחס השם

יתברך והרעה היא בבחינת עצמם, מסכים למה שאמר להם שמואל רעתכם רבה וכמו שפירשתי.

פסוק כ

ושמואל השיבם עם היות שאתם עשיתם את כל הרעה הזאת, רוצה לומר רעה לעצמכם בשאלת המלך, הנה לא יחשב לכם חטא מפאת האלוה יתברך, אך לא תסורו מאחרי ה' בעשותכם הדברים שהזהיר שלא תעשו. ועבדתם את ה' בכל לבבכם שהוא בדברים והמצות המעשיות, כי אם לא תחטאו ולא תסורו מהמצות לא יחשב לכם עון בזה. ות"י את כל הרעה הזאת על המטר:

פסוק כא

ואמנם אמרו עוד ולא תסורו כי אחרי התוהו, נדחקו מאד המפרשים בפירושו. ואני אחשוב שכי אחרי התוהו משמש בלשון אלא, שהוא אחד מהארבעה לשונות שתשמש לשון כי (אי דלמא אלא דהא) כמו שכתב רש"י (ריש פרשת וירא) וכן (בראשית י"ח ט"ו) לא כי צחקת. ואמרו ולא תסורו אינו מצוה כי אם הודעה, יאמר הנה ראוי אליכם שלא תסורו מאחרי ה' כמו שאמרתי לפי שלא תסורו ממנו אלא אחרי התוהו, כלומר אני ידעתי שלא תסורו כי אם להליכתכם אחרי התוהו אשר לא יועילו ולא יצילו כי תוהו המה, ומאחר שלא תוכלו לסור מאחרי ה' כי אם שתלכו אחרי התוהו דבר הגון הוא שלא תסורו ממנו. והמפרשים פירשו כי אם תסורו מאחריו ותלכו אחרי התוהו לא יועילו ולא יצילו אתכם כי תוהו המה. ונתן הטעם למה לא יראו ממה שעשו באמרו (כב) כי לא יטוש ה' את עמו, רוצה לומר אף על פי שבמה ששאלתם מלך חטאתם הנה ה' לא יטוש אתכם לא בזכותכם כי אם בעבור שמו הגדול, לפי שהוא ברצונו הואיל ורצה לעשות אתכם לו לעם: ולפי שכמו שאמרתי במה ששאלו מלך חטאו לאל יתברך וחטאו כנגד שמואל הנביא, לכן הנביא דבר בשניהם, אם כנגד השם יתברך אמר כי לא יטוש ה' את עמו וגו', (כג) ואם במה שחטאו נגדו אמר גם אנכי חלילה לי מחטוא להשם מחדול להתפלל בעדכם, שאחרי שאתם שבתם בתשובה ותתודו על עונכם הייתי אני חוטא אם לא אתפלל בעדכם ואם לא הוריתי לכם בדרך הטובה והישרה, אבל אל תבטחו בתפלתי בחשבכם שאף על פי שתמרו את פי ה' תפילתי תציל אתכם ממות אינו כן, כי לא יועיל דבר אם לא תהיו אתם טובים וישרים עם ה', (כד) וזהו שאמר אך יראו את ה' ועבדתם אותו, בראותכם את אשר הגדיל עמכם בכל החסדים אשר עשה עם אבותיכם ועמכם, (כה) ואם הרע תרעו גם אתם גם מלככם תספו, רוצה לומר לא תועיל תפלתי כלל אם לא בהכנת המקבלים, והמלך לא יושיעכם ואתם לא תעזרוהו אם לא בהיותכם דבקים

ביי' אלקיכם, כי אז ישוב ה' לשוש עליכם לטוב כאשר שש על אבותיכם, הנה התבאר אם כן מזה תוכחת שמואל לעם על שאלת מלך. וכבר יאמר אומר לא ימלט משנאמר אם שהיתה שאלת המלך אסורה לישראל או מותרת כענין היפת תואר, (דברים כ"א י"א) ואם היתה אסורה איך בתשובתם לא חזרו מהחטא? והיה ראוי שלא יהיה עוד עליהם מלך, ואם היתה מותרת למה נתקצף האלקים על קולם והוכיחם הנביא כל כך עליו ואמר שהוא רעה רבה? ולא מצינו שהוכיח הנביא לדוד כאשר לקח במלחמה את מעכה בת תלמי מלך גשור שהיתה יפת תואר לפי שנתן יתברך לו היתר בדבר, ומלבד מה שכבר אמרתי בזה הנה אומר עוד בהיתרו שהיתה שאלת המלך דבר הרשות, ולזה לא עזבו מלכם ולא אסרו השם יתברך עליהם, ונמשכו המלכים בישראל מהסבות אשר זכרתי במה שעבר, אבל היה מפעל יצר הרע והיו ישראל בזה שואלים רעה לעצמם ובוחרים בהיזקם ובהפסדם ולזה הוכיחם הנביא עליו, ואל זה כוון באמרו רעתכם רעה בעיני ה' כמו שפירשתי. ועם היות שלא הוכיח יתברך הלוקח אשת יפת תואר במלחמה, הנה ראה להוכיח את ישראל על זה לשלשה סבות. האחת להיות המעשה המגונה שיעשה הכלל יותר רע מאשר יעשה האיש הפרטי, וכמו שראינו בענין פלגש בגבעה (שופטים כ'), שלהיותם כלל עיר אחת נענשו בדבר שלא היה אדם אחד חייב מיתה כפי הדין כאשר פירשתי שם, וענין דור המבול (בראשית ו' י"א) שנחתם גזר דינם על הגזל בהיות האדם הגוזל הפרטי בלתי חייב מיתה ולא מלקות, ולכן לא היה בעיניו מעשה האיש הפרטי ביפת תואר לרוע כמעשה ישראל כלו בשאלם מלך. והסבה השנית היא, לפי שענין יפת תואר הוא מהכרח התאווה והיצר הרע, וכאלו אין האדם בחיריי בדבר כזה, אבל שאלת המלך לא היה כן כי היה מפעל שכלם, ולפי שבחרו בזה רעה גדולה לעצמם ראה ית' בכך להוכיחם עליו. הסבה השלישית היא, לפי שענין היפת תואר היה מעט ההזק ולכן לא הוכיח עליו וענין המלך היה רב ההיזק ולכן הוכיחם עליו מאד. וכבר כתב הרב המורה בפרק מ"א חלק ג' (דף קס"ז ע"ב) שגודל העונש וחוזק הצער וקטנותו יהיה בבחינת ארבעה דברים, האחד גודל ההפסד הנמשך ממנו, השני רוב ההסתה מהתאוה שיביאוהו אליו, השלישי רוב המצאו פעמים הרבה, הרביעי קלות עשיית המעשה ההוא וכו', והנה הסבה הראשונה שזכר הרב היא השלישית אשר נתתי בזה. הנה התבאר ששאלת המלך לא היתה נכללת במצות לא תעשה אבל היה דבר הרשות, והיה עם זה דבר מזיק מאד ועצה רעה לשואלים אותו ללא הכרח, ולזה בא עליו התוכחה מהסבות אשר זכרתי:

פרק יג

פסוק א

פרשה ששית במלחמה הראשונה שנלחם שאול בפלשתים, והחטא הראשון שחטא במלכותו בעברו על פי ה' קודם המלחמה ההיא, ואיך היתה התשועה על יד יהונתן ונערו, ובשגגת יהונתן שעבר על שבועת אביו ומה שנמשך עליה. תחלת הפרשה בן שנה שאול במלכו, עד ושאול לכד את המלוכה וגו', והנה שאלתי בפרשה הזאת שש שאלות: השאלה הראשונה באמרו ששתי שנים מלך על ישראל וכמו שהסכימו עליו בסדר עולם, (פרק י"ג) ויקשה זה משני פנים. האחד הדברים אשר עשה שאול מהמלחמות ומעניני דוד ורדיפתו פעמים רבות, מצורף לזה שכבר עמד זמן מעת המשחו קודם החזיקו במלוכה, ודוד ישב בשדה פלשתים שנה וד' חדשים מלבד זמן רב שהיה בארץ ישראל משתתף במדבר בזיף במצודה ובכרמל, ומתי עשה המלחמות כלם אשר נזכרו בכתוב? ואיך נאמר שכל זה היו שתי שנים? השני כי אם היה ששאול לא מלך כי אם שתי שנים ובמותו מלך אחריו אישבושת בנו שהיה בן ארבעים שנה, מבואר הוא שהיה אם כן שאול בעת המשחו בן ששים שנה, לפי שאי אפשר שיהיה בעת הולידו את אישבשת (אחרי שכבר היו לו שלשה בנים ושתי בנות) כי אם בן כ"ד שנה, ואם היה שאול בן ששים שנה בהמשחו איך קראו הכתוב בחור וטוב? והיה הוא עדין בבית אביו והוא שלחו לבקש האתונות, ואמר המגיד והנה נטש אביך את דברי האתונות ודאג לכם לאמר מה אעשה לבני, וכל זה באמת לא יסבול היותו מבן ששים שנה, ואי אפשר אם כן שתהיה המלכתו על ישראל שתי שנים ולא עוד:

השאלה השנית במה שייחס שמואל לשאול עון פלילי במה שהעלה העולות בגלגל, ואמר נסכלת כי לא שמרת את מצות ה' אלקיך אשר צוך כי עתה הכין ה' את ממלכתך על ישראל עד עולם ועתה ממלכתך לא תקום וגו', והחטא הזה אם נאמר שהיה לפי שהעלה עולות בבמה זה אי אפשר לפי שלא היו אז הבמות אסורות וכל העם מזבחים ומקטרים בבמות, וכמו שכבר פירשתי פעמים, ואם נרצה לייחס החטא את שלא הוחיל והמתין עד בוא שמואל, הנה הנביא שמואל לא אמר לו כי אם שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך והכתוב מעיד בכאן ויוחל שבעת ימים למועד אשר שמואל וגו', ואם כן לא חטא, כל שכן שהיה מוכרח לעשותו כמו שאמר כי ראיתי כי נפץ העם מעלי וגו', ואומר עתה ירדו פלשתים אלי הגלגל ופני ה' לא חליתי ואתאפק ואעל העולה, ומה היה אם כן החטא בכאן אשר התחייב עליו עונש מופלגש וגדול כזה? השאלה השלישית במה שספר שביום המלחמה שחטו העם צאן ובקר ויאכלו על הדם וששאול הוכיחם על

היותם אוכלים על הדם וצוה גלו אלי אבן גדולה וישחטו שם, והנה היה זה עון פלילי בעברם על השבועה אשר השביע שלא יאכל איש ביום ההוא? ואיך לא נתפשו באותו עון ונתפש יהונתן שטעם הדבש? ולמה לא הוכיחם שאול עליו כמו שהוכיחם על האכילה על הדם? ואם אמרנו שהיה זה הספור במחרת יום המלחמה יקשה אם כן מאד סדר הדברים, כי נזכר זה אחרי אמרו ויעף העם מאד ואחריו נרדה אחרי הפלשתים לילה, וזה יורה שהיה אכילת העם ביום המלחמה:

השאלה הרביעית באמרו ויבן שאול מזבח לה' אותו החל לבנות מזבח לה', וכבר קדמו אליו רבים מהראשונים שבנו מזבח לה', נח בנה מזבח, אברהם יצחק ויעקב משה יהושע שמואל כלם בנו מזבחות לה', ואיך אמר בשאול שהוא החל לבנות מזבח? וחכמינו ז"ל הרגישו בזה, ובפירוש הפרשה אבאר דעתם ודעות המפרשים ודעתי:

השאלה החמישית בנסיון והבחינה אשר עשה שאול לדעת במה היתה החטאת הזאת היום ולמה אמר מיד כי אם ישנו ביהונתן בני כי מות ימות? ואיך שיער מיד ביונתן? ועוד למה לא עשה כמו שעשה יהושע בענין עכן? וכמו שעשה שמואל שהקריבו כל השבטים לפני ה' ונלכד שבט אחד, ואחר כך הקריבו המשפחות של אותו שבט ותלכד משפחה אחת, והקריב את הגברים מאותה משפחה ונלכד האיש אשר בו הדבר ולמה לא עשה כן שאול? ואמר אל כל ישראל אתם תהיו לעבר אחד ואני ויהונתן בני נהיה לעבר אחד, ואין זה דרך ישר, כי אולי יפול הגורל במקרה עליו ועל יהונתן בהיותם נקיים מעון? השאלה הששית במה שאמר שאול ליהונתן מות תמות, והנה כפי הדין לא היה בן מות, לפי שלא שמע מהשבועה, ואחרי שטעם את הדבש ענהו איש העם והודיעו את שבועת אביו והיה אם כן שוגג ולא מזיד בדבר ובלתי ראוי לעונש, ועוד שהעובר על השבועה לא היה חייב מיתה ודי לו במלקות, ולמה יומת אם כן יונתן בהיותו נקי כפים ובר לבב? והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כלם:

בן שנה שאול במלכו וגו'. הדרוש הזה והוא מספר השנים אשר מלך שאול על ישראל מסופק מאד, ושרש הדעת בשהוא מלך לבד שתי שנים הוא הפסוק הזה וממנו לקחו בסדר עולם הדעת הזה. ורלב"ג בפירוש הפרשה התאמץ לפרש הפסוק כדי שלא נתחייב ממנו שהיו שני מלכותו לבד שתי שנים, אבל לא השיב כלל לחשבון סדר עולם הבנוי על זה היסוד, ואין ספק כי אם היה הדעת הזה מהם ז"ל מחוייב כפי חשבון שנות השופטים והמלכים שראוי שנקבלהו ולא נוכל לברוח ממנו, ולא יועיל פירוש הכתוב אשר עשה הרלב"ג אם לא יסכים חשבון השופטים והמלכים עמו, אף כי החכם הזה עצמו בפירוש דברי יפתח בספר שופטים (שופטים יא) ובפירושו לספר מלכים (מלכים

א ו׳:א׳) בפסוק ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה וגו׳, בבנין הבית קבל המספר הזה הנבנה על המלכת שאול שתי שנים, ותמהתי ממנו איך לא הרגיש סתירת דבריו אלו לאלו? ולפי שזה ענין עצמי לדעת שנות השופטים והמלכים ואיך ימנו, ואם שנת השעבוד היו נכללים בימות השופטים אם לא, והוא שורש גדול אל שנות שמואל שלא נזכרו בכתוב ואל השנים שמלך שאול, ראיתי להרחיב הדבור בו במקום הזה. (המחבר הרחיב הדבור בחשבון שנות כל השופטים וקצת מן המלכים אגב גררא ומביא בזה דעות הרבה). ואומר שהנה נמצאו בכתוב שרשים לדעת המספר הזה בפרט ובכלל כראוי. והשרש הראשון הוא מה שנאמר (מלכים א ו׳:א׳) בבנין הבית ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים בשנה הרביעית בחדש זיו הוא החדש השני למלוך שלמה על ישראל ויבן הבית לה׳, הנה אם כן ידענו מזה שמיציאת מצרים עד זמן בנין הבית שהיה בשנה הרביעית למלכות שלמה עברו ת"פ שנה. ועוד מצאנו שרש שני מזמן ממוצע ביניהם, רוצה לומר בין יציאת מצרים ובין בנין הבית, והוא בדברי יפתח ששלח לומר למלך בני עמון (שופטים י"א כ"ו) בשבת ישראל בחשבון ובבנותיה ובערוער ובבנותיה ובכל הערים אשר על ידי ארנון שלש מאות שנה ומדוע לא הצלתם בעת ההוא, הנה אם כן ראוי לדעת איך היו שלש מאות שנה ממלחמת סיחון עד יפתח, ואיך היו מאה וארבעים שנה עוד מיפתח עד בנין הבית, שעם הארבעים שנה שהלכו במדבר יהיו כלם ארבע מאות ושמונים שנה שזכר הכתוב בשרש הראשון מבנין הבית שזכרתי, ועל השרשים האלה ראוי לחפש פרטי המנינים כפי פשוטי הכתוב אם יסכימו עמהם, ונעיין עוד במספרי סדר עולם ודברי המפרשים האם יסכימו בדבר. ואומר שאם נטינו בזה לפשוטי הכתובים יגדל הספק מאד, לפי שהכתוב אומר שישראל הלכו במדבר ארבעים שנה, ויהושע והזקנים שהאריכו ימים אחריו לא נזכר בכתוב כמה מהשנים פרנסו את ישראל, וחכמינו ז"ל אמרו כ"ה שנה ובאותם השנים כלם עבדו ישראל את ה׳ ולא נכנעו למלכי האומות, כמו שאמר (יהושע כ"ד ל"א) ויעבדו העם את ה׳ כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע אשר ראו את כל מעשה ה׳ וגו׳, אחרי זה זכר הכתוב (שופטים ג׳ ז׳ ח׳) ויעשו בני ישראל את הרע בעיני ה׳ וגו׳, ויחר אף ה׳ בישראל וימכרם ביד כושן רשעתים מלך ארם נהרים ויעבדו ישראל את כושן רשעתים שמנה שנים, אחרי זה שפט עתניאל בן קנז ואמר בו ותשקוט הארץ ארבעים שנה, אחר זה זכר שעבדו את עגלון מלך מואב שמונה עשרה שנה, אחר כך הושיע ושפט אהוד ונאמר בו ותשקוט הארץ שמונים שנה, ואחריו שפט שמגר בן ענת ולא נזכר בכתוב זמנו ונקבל מחכמינו ז"ל שאמרו ששפט שנה אחת לבד, ואחריו

לחץ סיסרא בחזקה את בני ישראל עשרים שנה ודבורה וברק שפטו ותשקוט הארץ ארבעים שנה, אחר זה מכרם השם יתברך ביד מדין שבע שנים ושפט גדעון ותשקוט הארץ בימיו ארבעים שנה, ואחריו שפט אבימלך בנו שלש שנים, ואחריו שפט תולע בן פואה עשרים ושלש שנה, ואחריו שפט יאיר הגלעדי עשרים ושתים שנה, ואחר זה זכר שעבוד בני עמון שבע עשרה שנה ואחריו שפט יפתח הגלעדי שש שנים, ואחריו שפט אבצן שבע שנים, ואחריו שפט אילון עשר שנים, ואחריו שפט עבדון שמונה שנים, ואחרי זה נתנם ה' בידי פלשתים ארבעים שנה, ואחר זה זכר ששפט שמשון את ישראל עשרים שנה, ועלי שפט ארבעים שנה, ושמואל שפט כפי מאמר חכמינו ז"ל אחד עשרה שנה, ושאול אמרו גם כן שמלך שתי שנים, ודוד זכר הכתוב שמלך ארבעים שנה, ובשנת ארבע למלכות שלמה נבנה הבית הרי לך בכל הפרטים האלה תקע"ו שנה, והוא אם כן הפך השרש הראשון שנבנה הבית בשנת שמונים וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים, וגם לפי החשבון הזה היו מזמן מלחמת סיחון ועוג עד יפתח שמ"ח שנה, והוא אם כן נגד השרש השני שאמר יפתח שלש מאות שנה ומדוע לא הצלתם וגו', הנה אם כן כפי פשוטי הכתובים יקשה הדבר מאד, אבל בסדר עולם (פרק י"ב) מנו השנות האלה באופן אחר. אמרו ישראל הלכו במדבר ארבעים שנה, יהושע והזקנים כלם פרנסו את ישראל כ"ח שנה, עתניאל ושני שעבוד כושן בכללן ארבעים שנה, אהוד ושני שעבוד עגלון בתוכם שמונים שנה, דבורה וברק ושני שעבוד סיסרא בתוכם ארבעים שנה, גדעון ושני שעבוד מדין בתוכם ארבעים שנה, אבימלך שלשה שנים, תולע בן פואה שלשה ועשרים שנה, יאיר הגלעדי כ"ב שנה ושני שעבוד בני עמון י"ח שנה, ואמרו שעם ששה שנות יפתח נשלמו השלש מאות שנה ששלח לאמר למלך בני עמון, ואבצן שבעה שנים, אילון עשרה שנים, עבדון שמונה שנים, שמשון עשרים שנה, עלי ארבעים שנה, שמואל י"ג שנה, שאול שתי שנים, דוד ארבעים שנה, ממלכות שלמה עברו ארבעה שנים עד בנין הבית, זה היה החשבון אשר קבלו שם, ואליו נטה גם כן רד"ק בפירושו לדברי יפתח בספר שופטים (סימן י"א כ"ו). וקשה לי בדבריהם שלשה דברים. האחד שלפי מנינם זה יהיו כלם תפ"ב שנה, והם אם כן שתי שנים יותר מהמספר שאמר הכתוב, והוא חולק על השורש הראשון שאמר ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים. השני שלפי מנינם זה הנה ימנו בתוך שנות השופטים והמלכים האלה שמונה עשרה שנה שנשתעבדו ישראל למלך בני עמון, והוא קשה מאד למה ימנו שנות השעבוד האלה בתוך שנות השופטים, ולא ימנו גם כן שמונה שנים שנשתעבדו לכושן רשעתים, וי"ח שנה שנשתעבדו לעגלון מלך מואב, ולא עשרים שנה שנשתעבדו

ליבין מלך כנען ולא שעבוד מדין שבעה שנים, ולא שעבוד פלשתים ארבעים שנה? ואם אמרו ששני השעבדיות האלה כלם נכללים בימי השופטים, איך לא אמרו כדומה לזה בשעבוד בני עמון? אין זה אם כן על פי הכתוב ואינו גם כן בידיהם קבלה, והאמת הוא שסמכו דעתם בפסוקים, ולפי שחסרו להם שנים מן המנין ולא מצאו להם השלמה על צד ההכרח לקחו י"ח שנה משעבוד מלך מואב כדי להשלים המנין, והוא המורה שאינו כפי האמת והדעת הישר כי אם התנצלות ובריחה מן הספק השלישי מאשר לא נשלמו השלש מאות שנה שאמר יפתח כי אם עם הששה שנים שהוא שפט את ישראל, וידוע שכאשר שלח שליחותו לא היה עדיין יודע כמה ישפוט ויחיה לשיכללם באותו מספר, ואיך יאמר אם כן שלש מאות שנה ומדוע לא הצלתם? והנה לא היו שלש מאות שנה בזמן העובר שלא הצילו הארץ מידם, ואם יסבלו הדוחק הזה שיכנסו בתוכה ששה שנים שאחרי כן שפט יפתח, גם כן יסבלו שנאמר שנשלמו השלש מאות שנה עם שנות שמשון ששפט אחריו וכל אלה הדברים בטלים הם, והוא ממה שיורה שמנין בעל סדר עולם בלתי מתישב כפי הפסוקים וכפי הסברה הישרה.

ורש"י ז"ל בפירושו לדברי יפתח כתב החשבון הזה באופן אחר, אמר שיהושע שפט כ"ח שנה, ושהזקנים שפטו אחריו י"ז שנה, ועתניאל ושני שעבוד כושן רשעתים בכללם היו ארבעים שנה, ואהוד עם שני שעבוד עגלון בתוכם שפט שמונים שנה, ודבורה וברק עם שני שעבוד יבין מלך חצור שפטו ארבעים שנה, ונשתעבדו ישראל אל מדין שבע שנים, וגדעון שפט ארבעים שנה, ואבימלך בנו שלשה שנים, ותולע כ"ג שנה, ויאיר הגלעדי כ"ב שנה, ושנשתעבדו ישראל אל בני עמון שמונה עשרה שנה, והיו אם כן כלם שלש מאות שנה, ואמר שהיה אותה שנה נבלע בין שנות תולע ויאיר, וגם הדעת הזה בלתי מתישב מכמה פנים.

האחד שאמר שיהושע שפט את ישראל כ"ח שנה וזה לא נזכר בכתוב, וכבר הרגיש הוא בחולשת זה וכתב עליו ואין לי מקרא ללמד זה, ואתה תראה שבכתוב התבאר מדברי כלב שהיו שני כבוש הארץ שבעה כמו שזכרתי שם, ואחריהם אמר האל ית' ליהושע (יהושע י"ג א' ו') אתה זקנת באת בימים וגו', רק הפילה לישראל בנחלה וגו', ואם היה קודם חלוקת הארץ זקן מאד בא בימים, איך נאמר שהיה אחרי כן כ"ד שנה לתשלום כ"ח שנה שכתב הרב? ועוד אחריהם י"א שנים לזקנים שהאריכו ימים אחריו וזה באמת בלתי ישר ובלתי אמתי, ודי בשנאמר שחיה אחרי כן הוא והזקנים אשר האריכו ימים אחריו חמש עשרה או עשרים שנה כדעת הראשון מבעל סדר עולם.

הביטול השני מאשר כתב שעתניאל שפט את ישראל ארבעים שנה, ושהיו בכללם שמונה שנים שהיה ישראל משועבד לכושן רשעתים, ונשארו אם כן לעתניאל לבדו משנות ההשקט ל"ב שנה, והנה הכתוב אומר בפירוש ותשקוט הארץ ארבעים שנה וימת עתניאל בן קנז וגו', ולא ידעתי מי הביאו לרב לזה? ולמה לא קבל הכתוב כמו שהוא בעתניאל? ולא יוסיף בשנות יהושע והזקנים יותר מהראוי.

הביטול השלישי מאשר שני שעבוד כושן רשעתים כללם הרב עם שנות משפט עתניאל, ושנות שעבוד ישראל ביד עגלון מלך מואב י"ח שנה כללם הרב בשנות משפט גדעון, ושנות שעבוד יבין מלך כנען כללם הרב בשנות דבורה וברק, ואם שני השעבוד האלה נכללו כלם בימי השופטים ההם לדעת הרב, איך לא כלל גם כן שנות שעבוד מדין עם שנות גדעון? ושנות שעבוד עמון עם שנות יפתח ואבצן ושאר השופטים, ומנה שנות השעבוד האלה ממדין ועמון בפני עצמם, ושנות השופטים בפני עצמם, ולא עשה כן בשאר שני השעבוד ובשאר השופטים, ונתן אם כן דבריו לשיעורים, אין זה כפי הכתובים ואין זה כפי היושר ולכן לא נקבלהו.

הביטול הרביעי כי לפי דרך זה שדרך הרב לא מצאנו מסודרים אחרי זה ק"מ שנה שהם מיפתח עד בנין הבית, וזה שיפתח שפט אחרי זה ששה שנים, ואבצן שבעה שנים, ואילון עשר שנים, ועבדון שמונה שנים, ונשתעבדו פלשתים בישראל ארבעים שנה, ושמשון שפט עשרים שנה, ועלי ארבעים שנה, ושמואל לפי דרכו י"א שנה, ושאול מלך שתי שנים, ודוד מלך ארבעים שנה, ולמלכות שלמה ארבעה שנים נבנה הבית הרי לך אם כן בזה קפ"ח שנה, והם אם כן יתרים על המספר שזכר הכתוב מ"ח שנה, ואף שנאמר שארבעים שנה שנשתעבדו ישראל לפלשתים נכנסו בימי שמשון ועלי השופטים, הנה עדין יותירו שמונה שנים והספק ביתר הוא הספק בחסרון. ותמהתי מהרב שלא הרגיש בזה ולא השתדל להשיב עליו כלל, ובפירוש הפסוק ויהי בשמונים שנה וארבע מאות לא כתב הרב בו כלל, ומכל הפנים האלה יראה שאין דעתו מחוור בדבר הזה.

וראיתי בספר קבלת הדורות שמנו השנים האלה ולא מנו שני השעבוד כלל לא מכושן ולא מעגלון ולא ממדין ולא מכנען ולא מעמון ולא מפלשתים, כי אמרו שכלם נכנסו בימי השופטים. אבל מצאתי בהם שתי דעות זרות, האחד שמנו ליהושע כ"ח שנים ולזקנים י"ז שנה והוא בלתי ראוי כפי מה שזכרתי, והשני שהשלימו מנין השלש מאות שנה עם שנות יפתח והוא דבור בטל כמו שאמרתי, ולכן לא נחה דעתי גם בדעת הזה. והנה הרלב"ג בפירוש הפרשה עשה המנין הזה באופן אחר, אמר יהושע והזקנים שפטו כ"ז שנה, ועתניאל עם שעבוד כושן ארבעים שנה, ואהוד עם שעבוד עגלון שמונים שנה,

ודבורה עם שעבוד כנען ארבעים, ומנה שעבוד מדין שהיו שבעה שנים בתוך שני גדעון ששפט ארבעים שנה, אבימלך שלש שנים, תולע כ"ג שנה, יאיר כ"ב, ומנה גלות בני עמון בפני עצמו י"ח שנה, ובזה הדרך היו רל"ג שנה עד בוא יפתח, ומנה אחרי זה יפתח ששה שנים, אבצן שבעה שנים, אילון עשרה שנים, עבדון שמונה שנים, שמשון עשרים שנה, עלי ארבעים שנה, שמואל י"א שנה, שאול שתי שנים, דוד ארבעים שנה, שלמה עד בנין הבית שלש שנים. ומאשר הוקשה לו שעלו השנים האלה כלם קמ"ז שנה, אמר שנכנסו משני שמשון בשני עלי, והוא מבואר שישיג לדעת הזה הספקות שזכרתי מאשר מנה משנות השעבוד קצת מהם בפני עצמם וקצתם בכלל שנות השופטים והוא דבור בטל. ועוד יקשה לו אמרו שיכנסו שנות שמשון בשני עלי ולא אמר כן בשאר השופטים והוא דבר בלתי נאות באמת. הראיתיך בעיניך דעות הראשונים בדרוש הזה, וכי אין הדבר אצלם מקובל ומוסכם אבל איש לדרכו פנו ושישיגם מהספקות הרבה מאד, ומפני זה אמרתי אני בענין הזה דעת יותר מתישב ונאות אצלי מיוסד על שלשה הקדמות.

ההקדמה הראשונה היא שאחרי אשר ספורי שופטי ישראל ומלכיהם לא מנאם הכתוב ולא סמכם לשנות בריאת העולם או לשנות יציאת מצרים, כמו שהיה ראוי וכמו שנהגו אומות אדום וישמעאל בספרי קורותם ודברי הימים אשר להם, לפחות ראוי שנאמין ונדע שבשנות השופטים והמלכים ימצא חשבון השנים שלם, כי אין לנו מספר אחר יותר ישר כי אם משופט לשופט וממלך למלך, ואין ספק שתמיד היו בישראל שופטים ממונים בארץ פעמים יושיעם כפי זכות הדור ההוא ופעמים לא יושיעם כפי זכות וצדקת המקבלים, אבל לא היו ישראל זמן מה בלי שופטים, וכמו שכתבתי בהקדמת ספר שופטים, ולכן צדק בלי ספק מאמר האומר ששנות השעבוד כלם יוכללו בשנות השופטים, וזה המאמר ראוי שיובן כללי שכל שנות השעבוד כלם יוכללו בשני השופטים הנזכרים בכתוב ושלא עבר זמן שלא היה שם שופט, ומה שאמר הכתוב בעניני פסל מיכה ובני דן ופלגש בגבעה בימים ההם אין מלך בישראל, כבר כתבתי שם שפירושו שקרה זה בימי שמשון בסדר הפרשה כאשר היה אסור בידי פלשתים, ושלכן אמר אין מלך בישראל להגיד שהשופט לא היה ביניהם כי היה בידי האויבים, הנה אם כן המנין הזה ראוי שילקח לבד משנות השופטים והמלכים והיא ההקדמה הראשונה.

וההקדמה השניה היא שאחרי שהכתוב לא פירש השנים אשר פרנס יהושע ולבד מצאנו שעברו שבע שנים בכיבוש הארץ, שראוי שנסתפק בשנאמר שימי יהושע והזקנים שהאריכו ימים אחרי יהושע כלם עשרים שנה, כי מיד אחרי הכבוש זכר הכתוב שהיה זקן בא בימים, וכיון שבימותם לא בא כתוב מבואר וכל אחד מהחכמים נטה למה

שירצה, אין ספק שזה יותר ישר וראוי כפי סגנון הספורים. והראב"ע ז"ל כתב בפירוש התורה בפסוק (שמות ל"ג י"א) ומשרתו יהושע בן נון נער, שיהושע חיה מאה ועשר שנים, וחכמינו ז"ל אמרו ששבע שנים כבש ושבע שנים חלק וארבעים שנה שהלך במדבר, אם כן היה במעשה העגל בן חמשים ושש שנים, ואיך יקראהו הכתוב נער? ולכן פירש ומשרתו יהושע בן נון משרתו שירות נער: והרמב"ן כתב עליו אבל לא הכחיש המספר שעשה בשנות יהושע, ויורה שהוא מוסכם אצלו גם כן, ולפי זה לא חיה יהושע אחרי העברת הירדן לפי דרך זה כי אם י"ד שנה מכיבוש הארץ וחלוקה כדברי חכמינו ז"ל, והסכים עמו הרב המורה בפרק ל"ב חלק שני (דף קי"ב ע"א), שבו התחיל הרב לדבר בעניני הנבואה, וכן יראה ממה שאמרו בסוף מס' זבחים (פר' י"ד קי"ח ע"ב) אם כן אינו רחוק מה שאמרתי שלא שפט יהושע והזקנים אשר האריכו ימים אחריו כי אם עשרים שנה, אחרי שאין שנותיו מפורשים בכתוב, ושחכמינו ז"ל בלתי מסכימים בזה על דעת אחד, ושדברי המפרשים האלה שלמים הם אתנו נוטים למה שאמרתי והיא ההקדמה השניה.

וההקדמה השלישית היא שיש הפרש גדול בין מה שיספר ויעיד הכתוב עליו שהיה וקרה כך, ובין מה שנאמר בדבורי האנשים אלו לאלו, וכל שכן בין ישראל באויבים שהם דברים מסודרים כפי מה שיאות לשכך את האוזן עם היות שלא יהיו על צד הדיוק. וכבר העיר הרב המורה על כדומה לדעת הזה בפרק כ"ז חלק א' (דף י"ח ע"ב) באמרו שאנקלוס הרחיק ההגשמה בפסוק (שמות י"ט כ') וירד ה' על הר סיני לפי שהוא ספור מה שקרה ולא הרחיקה ממאמר (בראשית מ"ו ד') אנכי ארד עמך מצרימה לפי שהוא ספור דברים. ומזה נוליד שיפתח כאשר שלח לומר למלך בני עמון בשבת ישראל בחשבון ובבנותיה ובכל הערים אשר על ידי ארנון ומדוע לא הצלתם בעת ההיא, לא אמר זה על הדיוק שהיו אז שלש מאות שנה לא פחות ולא יותר, אבל אמרו לפי שהיו אז מאתים וששים ושמונה שנה, ולפי שהיו נוטים למספר השלש מאות קראם על שמם. וכבר אמר החוקר (אריסט"ו) שהדבר יקנה השם מהגבול אשר יהיה נוטה אליו, ונאמר בהדרגה לבריאות הבראה מפני התכלית הנוטה אליו עם היות שם עדין חולי, ולכן נאמר בזה שאמר יפתח שלש מאות שנה מזה הצד, כל שכן שהיו הדברים לבני עמון ולא היה צריך לדקדק עמהם בדברים, ואף שנודה ששנה והוסיף בהם מהאמת אינו בלתי ראוי, ובכיוצא בזה אמרו (יבמות פרק ו' דף ס"ה ע"ב) מותר לשנות מפני השלום וזו הוא ההקדמה השלישית:

ואחרי זה אומר שישראל הלכו במדבר ארבעים שנה ומהכנסם לארץ כל ימי יהושע והזקנים נקבל שהיו עשרים שנה, ומשם עד מות עתניאל בשעבוד ובהשקט ארבעים

שנה, ומשם עד מות אהוד בשעבוד עגלון ובהשקט שמונים שנה, ומשם עד מות דבורה וברק עם השעבוד ארבעים שנה, ואמנם שמגר בן ענת כבר כתבתי שהיה בימי אהוד כמו שיורו הכתובים, ומשם עד מות גדעון בשני השעבוד וההשקט בכללם היו ארבעים שנה, ושנות אבימלך שלשה, ושנות תולע בן פואה כ"ג שנה, ושנות יאיר הגלעדי עם שעבוד הפלשתים כ"ב, ושנות יפתח ששה שנים, ושנות אבצן שבעה שנים, ושנות אילון עשרה שנים, ושנות עבדון שמונה שנים, ושנות שמשון עשרים שנה, ושנות עלי ארבעים שנה, ובכלל שנות שמשון ועלי היו הארבעים שנה אשר נתן ה' את ישראל ביד פלשתים, ואומר אני משמת עלי שפט שמואל עד משיחת שאול עשרים שנה, ושמלך שאול עד יום מותו י"ז שנה, ודוד מלך כפי מה שהעיד הכתוב ארבעים שנה, וכשתחבר אליהם ארבעה שנים ממלכות שלמה שנבנה הבית היו כלם ת"פ שנה, ואם נודה ששמגר שפט את ישראל שנה אחת כדברי חכמינו ז"ל, יהיו שנות שמואל י"ט שנה, ויהיה המספר שלם מסכים למה שאמר הכתוב ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים וגו' למלוך שלמה על ישראל ויבן הבית ליי', והיה הגבול האמצעי מדברי יפתח שאמר שלש מאות שנה אינם על הדיוק והיו אז רס"ח שנה, ולכן נחשבו בדבריו לשלש מאות שנה לפי שכבר היו בגבולם. ויצא לנו מזה שתי הודעות. האחת ששמואל ע"ה חיה כל המ' שנה ששפט עלי את ישראל, וכל העשרים שנה שישב הארון בקרית יערים קודם שנהו בני ישראל אחרי ה', והשנים שעברו עוד מאותו זמן עד המשחת שאול שיהיו בקרוב חמשה או ששה שנים, ויהיה אם כן במשחו את שאול בן ששים וחמש שנים, ואם נאמר שקודם שהתחיל עלי לשפוט נולד שמואל עשרה שנים, היה אם כן בעת המשחתו שאול בן שבעים וחמש שנים, ולכן אמר הכתוב עליו שהיה זקן כמו שזכרתי, ואמר הוא על עצמו ואני זקנתי ושבתי, ואחרי המלכת שאול חיה עוד שמואל שנים ולא זכר הכתוב כמה היו, ויראה שהיתה מיתתו סמוכה למיתת שאול ואין לנו עסק בזה, ודי בשנדע שהיה זקן ושבע ימים כאשר שאלו ממנו מלך, ושאי אפשר שיהיה משפטו פחות מעשרים אחרי מות עלי אותם שזכר שישב הארון בקרית יערים בחייו, עם היות שכל ימיו שפט את ישראל גם בימי שאול: וההודעה השנית הוא ששאול מלך על ישראל מעת משיחתו עד יום מותו י"ז שנה, ויהיה אם כן בעת המשחו בן מ' שנה ולכן נקרא בחור וטוב והיה בבית אביו והיו לו שם בנים ובנות, וכפי זה הוליד את אישבושת בנו בהיותו בן י"ח שנה, ויהיה פירוש הכתוב בן שנה שאול במלכו כדברי המפרשים, שמיום שמשחו שמואל בסתר עד שבאו לגלגל לחדש המלוכה עברה שנה אחת, וזהו בן שנה שאול במלכו:

פסוק ב

וזכר ששתי שנים עברו ממלכותו על ישראל כאשר בחר לו שאול שלשת אלפים איש מישראל שיהיו עמו תמיד במלחמה, ועשה שני ראשים האחד שאול עצמו ועמו אלפים איש, והשני יהונתן ועמו אלף איש, ועשה זה כלו בהיותו בגלגל בחדוש המלוכה. ויראה שלא זכר הכתוב השנים אשר מלך שאול לפי שלא היו שני מלכותו כי אם שנות דאגה אחרי שנמשח דוד. ואפשר לפרש עוד ששתי שנים מלך על ישראל אינן להגיד ששתי שנים לבד חיה אחרי מלכו, כי אם ששתי שנים מלך ומשל עד שנמשח דוד, כי משם ואילך לא נמנה מלכות המעלה לשאול כי אם חיי צער, בהיותו רודף לדוד ובדעתו שקרע השם את מלכותו מעליו ונתנו לדוד ונמנו השנים כבר לדוד והוא גם כן פירוש נאה. ות"י בן שנה כבר שנה, וזה כפי דעת הדרש (מירושלמי דבכורים פרק ג' מ"ה ע"ג) ששלשה נמחלים לו על עונותיו חתן וחכם ונשיא, ואמרו נשיא מנין? שנאמר בן שנה שאול במלכו, וכי בן שנה היה? אלא מה תינוק בן שנה נקי מעון כך היה שאול נקי מעונותיו ביום שמלך במדרש שמואל (פר' י"ז). הנה הותרה עם מה שאמרתי השאלה הראשונה, וידענו שנות מלכות שאול כפי האמת עם היות שלא זכר אותם הכתוב, לפי שמיום אשר נמשח דוד לא נמנו שנות מלכות לשאול:

פסוק ג

ויך יונתן את נציב פלשתים וגו'. לפי שהיו הפלשתים מושלים בישראל היו להם נציבים בארץ ישראל, והם האנשים אשר היה להם היכולת וההנהגה מידי פלשתים למשול על ישראל ולגבות מהם במס. וזכר שיונתן כדי לחרחר ריב ומדון ולמרוד בפלשתים הרג את נציב הפלשתים אשר היה יושב בגבע ויודע הדבר הזה לפלשתים, ושאול צוה לתקוע בשופר להזהיר העם שישמרו מהאויבים (כי אין שלום אמר השם לרשעים) ולהאסף מקניהם הביתה, וגם כדי שיבואו אל המלך לעזור במלחמה:

פסוק ד

וכאשר שמעו ישראל שהכה שאול את נציב פלשתים, כי מה שעשה יונתן יוחס לשאול אביו להיותו העיקר, ושנבאש ישראל בפלשתים והמלחמה מעותדת לבוא, נאספו ונצעקו העם אחרי שאול הגלגל, כי עדין היה יושב שם מזמן חידוש המלוכה (ה) והפלשתים גם כן בעבור אשר הרגו את נציבם נאספו להלחם עם ישראל עם רכב ועם פרשים וצבא רב:

פסוק ו

ואמרו ואיש ישראל ראו כי צר לו כי נגש העם, פירשוהו המפרשים שנדחק מפחד האויבים, ואני אחשוב כי נגש העם חוזר לפלשתים, רוצה לומר שעם הפלשתים אשר זכר (ועם כחול אשר על שפת הים) נגש להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים, על דרך (שמות ה' י"ג) והנוגשים אצים, (ז) ומפני זה התחבאו עם ישראל במערות ובחוחים, רוצה לומר במקומות הגבוהים, וגם כן מהעברים קצתם עברו את הירדן ארץ גד והגלעד בורחים מהמלחמה, ושאול היה עודנו בגלגל וכל העם הנשאר חרדו אחריו, רוצה לומר התנועעו אחרי שאול. ואפשר לפרש וכל העם חרדו אחריו שכל עם ישראל היו חרדים ומתלוננים אחרי שאול, באמרם שהוא הבאיש את ריחם בעיני פלשתים כי היו על זה חרדים ופוחדים. וכתב רד"ק שזכר שעברו הבורחים דרך הירדן ארץ גד וגלעד ולא זכר ארץ ראובן, אולי היו הם הקרובים לירדן ולכן לא ברחו שמה וברחו לארץ גד וגלעד הרחוקים. וזכר כל זה להגיד גודל הנס אשר הגדיל השם לעשות עמהם, בהיות ישראל מספר ונער יכתבם וחרדים ופוחדים מאד ועם כל זה הושיעם האל יתברך וגאלם מיד חזק מהם:

פסוק ח

וייחל שבעת ימים למועד וגו'. זכר שחכה שאול שבעת ימים בגלגל למועד אשר שמואל, רוצה לומר אשר אמר שמואל, (ט) וכראות שאול שלא בא שמואל ושהעם בהתמהמהו היה נפץ מעליו והולך העלה העולות (י) ובכלותו להעלות אותם בא שמואל ושאול יצא לקראתו לתת לו שלום ולברכו, (יא) ושאלו שמואל מה עשית? והוא השיבו שהעלה העולה לשלשה סבות. האחת לפי שהוא שמואל לא בא למועד הימים, והוא מועד השבעת ימים אשר אמר לו שיוחיל עד בואו. והשנית שפלשתים נאספים מכמש והעם היה נפץ מעליו (יב) הסבה השלישית שפחד אולי ירדו פלשתים אליו הגלגל, ולפי שפני ה' לא חלה והיה מוכן להענש אם לא יתדבק באל יתברך לכן העלה העולות, כי היו הקרבנות אמצעי וסבה גדול להדבק בשם יתברך, ואמר ואתאפק, רוצה לומר התחזקתי ועברתי על רצוני ועל מצותך.

פסוק יג

ושמואל אמר לו נסכלת וגו', והנה בענין החטא הזה כתבו המפרשים כלם ששמואל אמר לו שיוחיל לו שבעת ימים שלמים, וששאול לא המתין כל השבעת ימים אבל ביום השביעי בבקר בעת העלאת העולות העלה אותם ושמואל בא מיד באותו יום השביעי, ולכן אמר נסכלת לא שמרת את מצות ה' אלקיך וגו', ולא היה החטא בהקריבו קרבן והוא

זר, כי היו הבמות בזמן ההוא מותרות וזר מקריב בבמת יחיד. ואני אוסיף על דבריהם ששמואל אמר לשאול כאשר משחו שלשה דברים. האחד והנה אנכי ירד אליך להעלות עולות ולזבוח זבחי שלמים, ובזה הודיעו שעם היות היחיד מקריב בבמה הנה באותו זמן ומקום היה הרצון האלקי שלא יקריב כי אם שמואל. הדבור השני הוא שבעת ימים תוחל עד בואי אליך, רוצה לומר ששם בגלגל יקוה ויוחיל שבעת ימים, ולא עשה בזה הגבול בדיוק על שבעת הימים, אבל אמר עד בואי אליך, רוצה לומר יהיו שבעת ימים או יותר על כל פנים תוחיל עד בואי אליך, כל שכן אם היה הגבול השבעה ימים שאמר לו שמואל מכוון לזבחים שיזבח שבעת ימי מלואיו, לא שיקוה אותו שבעת ימים לבד כמו שזכרתי שם, ויהיה שבעת ימים דבק למעלה הימנו לזבוח זבח שלמים שבעת ימים, ואמרו אחר כך תוחיל עד בואי אליך הוא ענין בפני עצמו, שיחכה עד בואו ימים רבים או מעטים עד בואו, ומה שאמר כאן למועד אשר שמואל לא אמרו על המועד שחכה אותו כי אם על המועד שהגביל בזבחים. הדבור השלישי הוא והודעתי לך את אשר תעשה, רוצה לומר שלא יסכים בעצמו לעשות דבר מהמלחמה באותו מקום, כי לא הדבר כמו שיחשוב, אבל הנביא יודיעהו את אשר יעשה וזה להודיעו שתהיה תשועת המלחמה ההיא בדרך נס (כמו שהיה בענין יהונתן ונערו) וזרועו לא יושיע לו. והנה שאול במה שעשה חטא בשלשת הדברים האלה שצווה עליהם, אם במה שהעלה בעצמו העולה בהיות רצון השם שיהיה המקריב ביום ההוא הנביא שמואל ולא אחר, ואם במה שלא חכה עד בוא שמואל והיה לו לשום בטחונו באל יתברך ולהאמין בדבריו, ואחרי שהנביא אמר לו שיבוא היה ראוי שאם יתמהמה יחכה לו כי בוא יבוא ולא יאחר, כל שכן שלא קוה כל שבעת הימים אשר אמר לו שמואל, כי בבקר יום השביעי העלה העולה ובאותו יום בא שמואל שמה, ואם במה שהסכים לעשות המלחמה מבלי צווי הנביא, עם היות שאמר לו והודעתי לך את אשר תעשה, ועם היות שפחד מהפלשתים ונפץ העם מעליו היה לו לגול על ה' יפלטהו ושלא יצא מדברי הנביא ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל, ולפי שעבר על דברי הנביא היה חייב מיתה, כמו שאמר (דברים י"ח י"ט) והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי הנביא אשר ידבר בשמי אנכי אדרוש מעמו, כל שכן שהיה סבת זה אליו מיעוט האמנה והנטיה ממצות האל יתברך, והענין דומה לענין עוזא ששלח ידו בארון האלקים כי שמטו הבקר ויכהו שם האלקים, ולא מת כי אם על מיעוט אמונתו עם היות כוונתו לשם שמים כמו שאבאר בהגיעי שם בג"ה, וכן היה ענין שאול כאן שחטא במיעוט אמונה וספקו בדברי הנביא ובטח בדעתו ועבר במצות השם, ולהיות זה אליו בדבור הראשון שדבר אליו שמואל בשם ה' היה החטא יותר חמור כי סר מהר

מהדרך אשר צוהו, ולכן אמר לו נסכלת ולא שמרת את מצות ה' וגו', רוצה לומר אתה חשבת שנתחכמת במה שעשית בזה והוא בהפך שנסכלת, וגם נסכלת שלא נתת לבך איך כל האותות אשר נתתי לך באו והיה לך אם כן להאמין בדבר שאבוא אליך כמו שאמרתי, ועוד שלא שמרת את מצות ה' והמרית את פי ה' והנטיה מדבר השם במלך הוא עון פלילי, ואמר כי עתה הכין ה' את ממלכתך וגו', להעיר על חטאתו במה שסר מהר מהדרך, כאומר הנה עתה הכין ה' את ממלכתך, רוצה לומר שעתה נמשחת למלך לעולם ומיד אחרי ההמלכה חטאת, ולכן אם חטאת מיד אחרי ההמלכה גם כן תיענש אחריה מיד, (יד) וזהו ועתה ממלכתך לא תקום, רוצה לומר בעתה ובזמן קצר ההמלכה חטאת גם כן בעתה ובזמן קצר אחר ההמלכה תלקה ותענש, והודיעו כי כבר (רוצה לומר כשעשית זה) בקש ה' איש כלבבו ורצונו שהוא דוד ויצוהו ה' לנגיד על עמו, לפי שאינך נשמע לדברי השם. והתבאר מזה שאין החטא כפי איכות המעשה כי אם להיותו נמשך ממיעוט אמונה ומרי פי ה' והנטיה ממצותיו, כי לא היה נענש שאול כל כך אם היה עובר אחת ממצות התורה כי אם בעבור שעבר המצוה אשר צוה האל יתברך ביחוד לו, ובהיותה המצוה הראשונה שנאמר לו, והותרה עם זה השאלה השנית:

פסוק טו

ויקם שמואל ויען מן הגלגל וגו'. זכר שקם שמואל ואין ספק שגם כן קם שאול עמו אבל זכר שמואל כי היה שאול נמשך אחריו, ויעלו גבעת בנימין לישב שם במקום גבוה ותלול ופקדו העם הנמצאים עמו, והנה היו כשש מאות איש לפי שנפץ העם מעליו (טז) והנה שם באותו גבע בנימין היה יושב גם כן יונתן והתחברו אם כן שניהם שם שאול ויהונתן עם העם אשר היה לשניהם, כי להיותם מעטים ראו יותר טוב להיות חברה וקבוץ אחד מהיותם בשני חלקים, ולכן באו כלם לגבעה עם היותם שם נפרדים שאול מיהונתן כמו שאזכור, ופלשתים חנו במכמש, (יז) ויצא המשחית והם בני החיל הגבורים אחוזי חרב מלומדי מלחמה כי הם המשחיתים, ועשו מעצמם שלשה ראשים ליכנס כל אחד מהם בארץ ישראל להשחית בפאה מיוחדת, וארץ שועל הלך הראש האחד, ות"י לארע דרומא, וידמה שהיתה ארץ מלאה שועלים ולכן נקראה על שמם, (יח) והראש האחר פנה בית חורון שהיא פאה אחרת, והראש השלישי פנה דרך הגבול הנשקף על גיא הצבעים המדברה, ונקרא כן לפי שהיו שם אפעה הרבה, ולהם יקראו צבועים להיותם בעלי מראות וצבועים מגוונים מחולפים והם הנמצאים במדברה, וכן ת"י אפעה, ופירשו חכמינו ז"ל (בבא קמא פרק א' דף ט"ז ע"א) צבועה זו אפעה מין שרץ רע ומזיק:

פסוק יט

וחרש לא ימצא בכל ארץ ישראל וגו'. הקדים הכתוב לספר שלא היה קודם לזה נמצא חרש ברזל בכל גבול ישראל, לפי שהפלשתים בהיותם מושלים בהם מנעו אותם החרשים מהמצא בכל הארץ כדי שלא יעשו החרשים לישראל חרב וחנית להלחם בם, כי עם בהיות ששמואל נלחם בפלשתים הנה להיותם מושלים בהם קודם לזה שנים רבות בימי שמשון ועלי ואחרי זקנת שמואל היו להם נציבים בארץ והם היו מונעים מהמצא בתוכם חרש ברזל לסבה הנזכרת, עד שאפילו לתקן כלי האומניות וכלי חרישה לא היה אתם, (כ) ולכן היו יורדים ישראל ארץ פלשתים ללטוש איש את מחרשתו ואת כליו, והמחרשת הוא כלי ברזל שחורשין בו, ואתו הוא הכלי שחופרין בו הארץ והכרמים, (כא) והיתה הפצירה פים, ר"ל רבת הפיות הנקראה בלעז לימ"א, היה להם במקום מחרשות ולאתים, והיה להם גם כן לשלש קלשון, רוצה לומר לכלי הנקרא קלשון שיש לו שלש שינים שמסלקין בו התבן, והיה להם גם כן לקרדומים וכלי שעמו מציבין הדרבן, רוצה לומר כי לאנשים שלא היה להם מקום ללכת אל ארץ פלשתים ללטוש כליהם היו לוקחים הכלי פצירת פים מקום כל שאר הכלים הנזכרים האלה. ואין המלט מהיות בישראל רמחים וחרבות אבל היו מועטים, והיו רוב כלי המלחמה אשר בידיהם קשתות ומקלי יד וקלעים, ורוב גבוריהם היה בחצים ובאבנים מלחמותם, כמו שנאמר בספור גבורי דוד (דברי הימים א' י"ב ב') מימינים ומשמאלים באבנים ובחצים ובקשת, ונאמר במלחמת מואב (מלכים ב' ג' כ') ויסובו הקלעים ויכוהו. ונכתב בכאן שלא היה חרש ברזל בישראל, לתת סבה למה שיגיד אחרי זה, (כב) שלא נמצא ביום המלחמה בידי העם אשר היה עם שאול ויונתן חרב וחנית כי אם בידי שאול ויונתן בנו לבד, וכל זה להודיע שלהשם הישועה וזרועם לא הושיעה למו, כי היו אלף ושש מאות איש מישראל וגם בלי חרב וחנית, ופלשתים היו שלשים אלף רכב ושש אלפים פרשים ועם כחול על שפת הים בחרבות וברמחים, ועם כל זה רוצה ה' את יראיו למיחלים לחסדו להציל ממות נפשם לתת אויביהם בידיהם:

פסוק כג

ויצא מצב פלשתים וגו'. ספר שיצא מצב אחד מגבורי הפלשתים (והוא ראש שרי החיל) ויצא ממכמש אשר היו כלם חונים שם, להתקרב אל הגבעה אשר היו שמה שאול ויונתן בנו:

פרק יד

פסוק א

ובהיותו שם היה יום אחד שהעיר ה' את רוח יונתן ואמר אל הנער נושא כליו לכה ונעברה אל מצב פלשתים אשר מעבר הלז, רוצה לומר נתקרב אליהם שמה (ב) והנה אמר אחר זה ושאול יושב בקצה הגבעה וגו', וכבר נאמר שהוא היה יושב בגבעה, אבל סבתו אצלי להגיד שלא הרגיש שאול כלל בהליכת יונתן בנו ולא מנערו דבר, לפי שעם היות שניהם חונים בגבעה הנה לא היו מחוברים יחד אבל היו נפרדים במקומותיהם, והיה מקום תחנות שאול בקצה הגבעה תחת רמון אחד אשר במגרון והיו עמו שש מאות איש, כי לא באו עוד אליו מיום אשר נסע מן הגלגל, ויונתן היה בקצה הגבעה מהצד האחר ולכן הלך ולא ידעו אביו:

פסוק ג

ואחיה בן אחיטוב וגו'. הקדים לספר הכתוב שני דברים: האחד שאחיה בן אחיטוב, שאותו אחיטוב היה אחי איכבוד בן פנחס בן עלי שאותו עלי כהן ה' בשילה בימים ההם, כי עתה כבר היה נחרב שילה ולכן לא אמר כהן ה' בשילה על אחיטוב כי אם על עלי שזכר, הנה אותו אחיטוב היה נושא אפוד שם עם שאול, והאפוד היה כולל לאורים ולתומים שהיה מביא עמו שמה. והנה יחסו לאיכבוד, והיה ראוי שיאמר לבד ואחיה בן אחיטוב בן פנחס בן עלי, אבל לפי שבמה שעבר זכר לידת איכבוד בן פנחס ולא נזכר דבר מאחיטוב, ולזה הודיע שהיה אחיו עם היות שלא נזכר שמה כי אם לידת איכבוד לבדו. או אומר זה להודיע שאחיטוב עם היותו אחי איכבוד ובן פנחס ונכד עלי שכלם היו רועי המזל ובא על ידיהם תקלה לישראל כשהיה הארון בידי פנחס במלחמה, הנה הוא היה טוב לפני השם ועמו היתה התשועה הזאת לישראל. והודיע זה להקדמת ידיעה למה שיזכור אחרי זה משאלת האורים והתומים, וגם להודיע שעם היותו בתוך העם עם שאול על כל זה העם לא ידע כי הלך יונתן מהמחנה, כי לא שאלו עליו לכהן ולא ידעו דבר. ומאשר יוחס כאן אחיה אל פינחס אבי אביו, אמרו חכמינו ז"ל במסכת שבת (פרק ה' נ"ה ע"ב) גופא אמר רב, פנחס לא חטא, שנאמר ואחיה בן אחיטוב אחי איכבוד בן פנחס בן עלי וגו', אפשר חטא בא לידו והכתוב מיחסו? והלא כבר נאמר (מלאכי ב' י"ב) יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה מאהלי יעקב ומגיש מנחה לה' וגו', אם ישראל הוא לא יהיה לו ער בחכמים ואם כהן הוא לא יהיה לו בן מגיש מנחה לה' צבאות? אלא שמע מינה פנחס לא חטא וכו', וכבר כתבתי שם מה שמורה עליו פשט הכתובים:

פסוק ד

(ד-ה) והדבר השני שהודיע הוא שבין המעברות שבקש יונתן לעבור על מצב פלשתים היו סלעים גבוהים, והם השינים אשר זכר בשמם מצד צפון ומצד נגב מול הגבע אשר היו שם ישראל, והודיע זה להקדמה ידיעה למה שיזכור שעלה יונתן על ידיו ועל רגליו ושהיה הנסיון בענין העליה אם כה יאמרו עלו עלינו:

פסוק ו

ויאמר יהונתן אל הנער וגו'. זה המאמר שזכר שאמר יונתן לנערו כבר אמרו למעלה, ויראה שהוא כפול במקום הזה, ואחשוב שיונתן שתי פעמים אמר זה לנערו, בראשונה אמר לבד לכה ונעברה אל מצב פלשתים ושהנער לא השיבו דבר אולי פחד מלעשותו, ולכן חזר פעם שנית לאמרו ושנה והרבה בדבריו, כי אמר כאן את מצב הערלים האלה אולי יעשה ה' לנו כי אין לה' מעצור להושיע ברב או במעט, ורצה לומר שהשגחת השם יתברך תדבק עמהם ויעזרם ויפלטם, וזהו אולי יעשה ה' לנו, רוצה לומר ירחם עלינו כיון שאנחנו בני בריתו והם ערלים ואויבי ה' יכלו, ואמר שאין ראוי שיפחדו מרבוים כי אין מעצור לה' להושיע באנשים רבים או מעטים:

פסוק ז

ואז ברוב דבריו הטובים השיב הנער עשה כל אשר בלבבך נטה לך, רוצה לומר עשה מה שתרצה ומה שיתן לבך ונטה לך לאשר תרצה הנני עמך נאמן כאשר בלבבך:

פסוק ח

ואז אמר יונתן שיעשו ניחוש ובחינה אחת, והיא שבהיותם עוברים אל אותו הצד אשר בו היו הפלשתים ויגלו לעיניהם, (ט) אם יאמרו דמו עד הגיענו אליכם יעמדו ולא יעלו, כי הם האומרים דמו ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע ושעתם מצלחת ולבם רע עליהם ומוכן להתגבר (י) ואם יאמרו עלו עלינו מיד נעלה כי נתנם ה' בידינו וזה לנו האות, רוצה לומר שבאמרם עלו עלינו פיהם ענה בהם שנעלה עליהם מעלה מעלה והפלשתים ירדו מטה מטה, ושפחד הקדוש ברוך הוא בלבם ויראים הם לזוז ממקומם. והנה הנסיון הזה אין ספק שלא היה מוכרח ומחוייב מפאת עצמו, כי אם מפאת ההשגחה האלקית אם תדבק בהם, והבחינה הזאת היתה אצלי בזה האופן, כי אולי הפלשתים לא יאמרו הדבור ההוא עלו עלינו וגם לא יאמרו דמו עד הגיענו אליכם, והיה אפשר שיאמרו באו הנה או קרבו אלינו או לכו ונלחמה או כיוצא מהדבורים האלה או זולתם ממה שהדמיון סובל, או לא ידברו דברים אבל יצאו לקראתם, ולכן היתה הבחינה כי אם הם ידברו כאותם הדברים והמלות עצמם אשר אמר יונתן, אין זה כי אם מפאת השגחה אלקית שישים

הדברים בפיהם ורוח השם נוצצה בם להודיעם את אשר יעשון, והיה זה ממדרגת רוח הקודש ולכן בחר בזה, כמו שנאמר בגדעון (שופטים ז' י"א) ושמעת מה ידברו ואחר תחזקנה ידיך:

פסוק יא

וזכר שהפלשתים ראו אותם ושחשבו שהיו יהודים היוצאים מן החורים אשר התחבאו שם (יב) ולא אמרו דברים אחרים כי אם אותם הדברים שניסה יהונתן בהם, ואז האמין בה' ותחזקנה ידיהם ויאמר אל נערו עלה אחרי כי נתנם ה' ביד ישראל, רוצה לומר בלתי אפשרי הוא שנאמין שנתנם ה' בידי שנינו אנחנו, אבל האמת הוא שנתנם ה' בידי ישראל, וזהו התחלת התשועה והמביא אליה:

פסוק יג

ויעלו מיד יונתן ראשונה והיה עולה על ידיו ועל רגליו, לקושי דרך העליה ההיא בסלע שזכר, וגם בזה היה הוראה שידיו רב לו ויעלה במעלה וכבוד במה שילך ברגליו ובמה שיעשה בידיו. וזכר שעם היותם שני אנשים לבד ונגלים לעיני הפלשתים הנה יד ה' היתה בם ויפלו חללים לפני יהונתן ונערו היה ממותת והורג אחריו, (יד) ותהי המכה ההיא אשר הכו שניהם כעשרים איש כבחצי מענה צמד שדה, רוצה לומר שהיה שיעור המהלך חצי צמד בקר החורש בשדה (טו) ועם זה היתה חרדה גדולה במחנה פלשתים, וזה לפי שלא היו יודעים אמיתת הדבר ושהיו היהודים שני אנשים לבד, אבל חשבו שהיה עם רב מהם, והתחילו להתחרד אלו מאלו בחשבם שכלם היו מישראל, ולא לבד העם אבל גם המצב והמשחית והם שרי החיילים וגבוריהם גם הם חרדו ותרגז אומת הארץ וגויי הארץ בכללה. או נאמר שרגזה ותחל הארץ עצמה בדרך נס בענין שנבהלו נחפזו, וזהו ותהי לחרדת אלקים, רוצה לומר שלא היתה חרדתם טבעית ולא בדרך אנושי אבל היה דבר נפלא ונסיי, כי לא היה שם איש ומבלי אדם ורודף אין פחד קראם ורעדה. וכבר אמרו חכמינו ז"ל שאחד מאשר שאלו שלא כהוגן היה יונתן בן שאול. ועוד אמר רב (חולין פרק ז' דף צ"ה ע"ב) כל נחש שאינו כנחש אליעזר עבד אברהם וכיונתן בן שאול אינו נחש. ורד"ק הרחיב הדבור בעניני הניחושים יעויין שם ולא רציתי לזכרו כאן: (אמר המגיה חפשתי בתלמוד בפרק קמא דתענית דף ד' ע"א ובבראשית רבה פרשת ס' דף ס"ו ע"ב ובויקרא רבה פרק ל"ז דף ר"ד ע"ד ובשאר מדרשים ולא מצאתי בשום מקום שנמנה יונתן עם אלו אשר שאלו שלא כהוגן, ואולי טעה הרב, ולקח הבן במקום האב, כי שאול נמנה עמהם ולא יונתן בנו, דוק ותמצא):

פסוק טז

ויראו הצופים לשאול בגבעת בנימין וגו'. זכר שהצופים אשר שם שאול בגבעה לראות מה יעשו הפלשתים ראו ההמון נמוג וילך והלום, רוצה לומר ראו מחנה פלשתים שהיה נמוג ונוסע והולך ממחנותם כדמות הבורחים בלתי מסודרים, או יהיה נמוג כפי הרלב"ג שהיה קול המחנה נמוג, רוצה לומר קול ענות חלושה:

פסוק יז

ושאול חשש מיד בדבר ואמר פקדו מי הלך מעמנו, וידעו בפקדם העם שאין ביניהם יונתן ונושא כליו, (יח) ואז אמר לאחיה הגישה ארון האלקים, רוצה לומר האורים והתומים אשר היו בתוכם שם שהיו באים בארון אחד לשאול בהם בעת הצורך כמו שזכרתי במה שקדם. והיה זה כדי לשאול על יונתן ועל נסיעת פלשתים, האם היתה תחבולה כדי שילכו ישראל שמה ומה היא אמתת הדבר? ואמרו ובני ישראל פירושו עם בני ישראל, כמו (שמות א' ה') ויוסף היה במצרים, שהוא כמו עם יוסף שהיה במצרים, או נפרש שאמר זה שאול ושהן אמרו זה גם כן בני ישראל.

פסוק יט

וזכר שבהיות שאול מדבר זה אל הכהן ראה שהמון הפלשתים היה הולך ונוסע מאד מאד, וחשב שבאמת היו בורחים ושחרדת אלקים בקרבם, ויאמר לכהן אסוף ידך, רוצה לומר שלא יפתח האורים והתומים ולא יתעסק עוד בשאלה, כי לא היה להם זמן ופנאי. וחכמינו ז"ל בויקרא רבה ובמדרש תהלים (מזמור כ"ז) יחסו זה אל שאול לעון גדול, רוצה לומר שהתחיל לשאול באורים ותומים ואמר לכהן אסוף ידיך, עד שאמרו שזה היה אחד מעונותיו שבעבורו לא נמשכה מלכותו וכמו שאבאר.

פסוק כ

והנה ספר הכתוב כאן שאז אסף שאול את עמו ובא עד המלחמה אשר היה בין הפלשתים עצמם, כי היתה חרב איש ברעהו ומהומה גדולה מאד, (כא) והעברים אשר היו בארץ פלשתים ובקרבם היו גרים מזמן קדום ועלו עתה עם הפלשתים בעל כרחם להלחם בישראל (והיו במחנה סביב, כי לא היו בתוך המחנה עם הפלשתים והיו נשמטים מלהלחם ולכן היו סביב המחנה) עתה כשראו חרדת הפלשתים ושהיו בורחים וראו ששאול ועמו היו מכים בהם, היו גם המה עם ישראל והכו גם הם בפלשתים, (כב) וגם כן כל איש ישראל שהיו מתחבאים במערות בהר אפרים שמעו כי נסו פלשתים, ויצאו וידבקו גם המה אחריהם במלחמה, (כג) ויושע ה' ביום ההוא את ישראל בזה האופן. וזכר שהמלחמה עברה בית און, רוצה לומר שעברו מבית און והלאה לרדוף

אחרי פלשתים, וזה ממה שיגלה שהאנשים בזמן הנצחון כלם גבורים ובעת הבהלה והרע כלם חלשים, הלא תראה שבני ישראל היו מתחבאים במערות ומהם גרים בתוך פלשתים ולא עצרו כח, וכאשר ראו הנצחון רדפו אחריהם ויכו בהם מכה רבה:

פסוק כד

ואיש ישראל נגש ביום ההוא וגו'. כתב המתרגם ונמשכו אחריו המפרשים שפירוש נגש נדחק, כלומר שהיו רעבים, ושפירוש ויואל שאול, וכבר הואיל ונשבע שאול שלא יאכל אדם מאומה. ויותר נראה מה שפירש רש"י נגש ביום ההוא שהיו אצים ונגשים להלחם בפלשתים, יאמר הכתוב שעם היות ישראל קודם זה נחבאים במערות ומתרחקים מהמלחמה מיראתם את הפלשתים, כאשר ראו תשועת ה' שהיתה בהרף עין יצאו ממחבאותיהם והיו נגשים ואצים במלחמה, וכדי שלא יהיו טרודים במאכל ולא יפסיקו המלחמה השביע שאול את העם לאמור ארור האיש אשר יאכל לחם עד הערב, באופן שכל היום נתעסק במלחמה ונקמתי מאויבי, וכן עשו שלא טעם העם לחם, רוצה לומר שלא אכל העם כלל כי לחם שם כולל לכל מיני מאכל. ואפשר לפרש ויואל מענין רצון, כמו (דברים א' ה') הואיל משה באר את התורה, יגיד ששאול לא מפאת ההכרח אבל ברצון פשוט עשה זה ואמר אל כלם ארור האיש אשר יאכל וגו', והודיע הכתוב שמירת העם כלו את החרם, (כה-כו) כי עם היות שבאו כל עם הארץ ביער והיה דבש על פני השדה, כי היו בעצי היער עדת דבורים והדבש נוטף על פני השדה, לא היה אחד מהם לוקח ומגיע מהדבש אל פיו, לפי שהיו יראים את השבועה. ורש"י כתב שיער היה קנה הצוק"ר והוא היה הדבש הנוטף מהם:

פסוק כז

וזכר שיונתן לא שמע בהשביע אביו את העם כי לא היה שם, ולכן בהיותו הולך ביער שלח את קצה המטה אשר בידו ויטבול אותה ביערת הדבש, והיא חלת הדבש העשויה מהדבורים קודם שיוציאו ממנה הדבש, ויראה שהיה כל כך רעב וצמא שאור עיניו גם הם אין אתו, באופן שעם האכילה המועטת ההיא אורו עיניו. וכתב רלב"ג שקראו הלך דבש לפי שהיו כלי הדבש אשר שם הדבורים מושמים שורות שורות ביושר כדמיון דרך, ולזה קרא זה הקבוץ הלך דבש, כי האורח יקרא הלך מצד הדרך אשר הוא הולך:

פסוק כח

וזכר שכאשר ראהו איש מהעם אשר נזדמן אצלו שהיה עושה זה, אמר אליו דע נא וראה מה אתה עושה כי השבע השביע אביך את העם לאמר ארור האיש אשר יאכל לחם היום, ואמרו עוד ויעף העם, כתב רבי דוד קמחי שהם דברי האיש גם כן, ויאמר שהעם

יעף ועכ"ז לא אכלו דבר מפני השבועה וזה אין ענין לו, כי איך ידע האיש שעיפו שאר האנשים? וגם יחסר הגזרה בכתוב והיה לו לומר ויעף העם ולא אכל מפני השבועה. אבל אחשוב שהאיש אמר השבע השביע אביך והוא היה סבה לשיעף העם, (כט) ומפני זה השיבו יונתן עכר אבי את הארץ, רוצה לומר בלבל את תשועת ישראל במים העכורים, ומה לנו בתת בזה טענה כי אם המוחש שהוא מה שלא יכזב? ראו נא כי אורו עיני לפי שטעמתי מעט דבש הזה, ואם המאכל המעטי הזה האיר עיני ונתן ליעף כח, (ל) כ"ש וכ"ש שהיה לו אכל העם הזה משלל אויביו בר ולחם ומזון שבלי ספק התחזקו והיו לבני חיל ותתרבה המכה בפלשתים ולהעדר המזון נלחשו הלוחמים ולכן עתה לא רבתה מכה בפלשתים, ואפשר עוד לפרש כי עתה לא רבתה בתמיהה. האם עתה אם היו העם אוכלים לא רבתה מכה בפלשתים? באמת אכילתם וחזקם היתה מרבה המכה:

פסוק לא

וזכר הכ' שצדקו דברי יונתן שהכו ביום ההוא בפלשתים ממכמש שהיה המקום אשר היו יושבים שמה עד אילונה שהוא שם מקום, וידמה שהיה מרחק קצר ועכ"ז ויעף העם מאד להעדר המזון כדברי יונתן:

פסוק לב

ויעש העם אל שלל וגו'. זכר שלקח העם והסיר מהשלל צאן ובקר וישחטו ארצה ויאכלו על הדם, (לג) ושהגידו לשאול הנה העם חוטאים להשם לאכול על הדם, ויאמר אליהם בגדתם גולו אלי היום אבן גדול, (לד) ואמר שאול לעבדיו פוצו בעם, רוצה לומר שיעברו בתוך המחנה ויכריזו הגישו אלי איש שורו ואיש שיהו ושחטתם בזה ואכלתם ולא תחטאו להשם. והנה ענין החטא והבגידה הזאת מה הוא ומה הנרצה באמרו לאכול על הדם ובאיזה זמן נעשה זה, הנה חכמינו ז"ל אמרו במסכת זבחים (פרק י"ד ק"כ ע"א) שחטאו בשחיטת קדשים שהיו מקדישים שלמים ואוכלים לפני זריקת הדם, וזהו שאמר ויאכל העם על הדם, שהיו אוכלים קדשים ועדין הדם במזרק, ושלכן צוה על האבן הגדולה כדי לזרוק עליה דם והקטר חלבים. ורש"י כתב שאמר צאן ובקר פירושו צאן ובני בקר, ושהיו אוכלים ושוחטים אותו ואת בנו ביום אחד ולכן קראם חוטאים. ורד"ק כתב שהיה החטא שלהיותם רעבים היו שוחטים בארץ ולא היה הדם נגר ומתמצה יפה והיה נבלע בבשר, ולפי שזה סבב היותם שוחטים ארצה, לכן צווה שאול לגלול אבן גדולה ולשחוט עליה כדי שיהא הדם נגר ומתמצה היטב, ומדברי חכמינו ז"ל הוא גם כן בויקרא רבה (סוף פרשת כ"ה ובמ"ר פ"י רל"ו) והנה יקשה לכלם אמרו ויאכל העם על הדם, ואמר והנה העם חוטאים להשם לאכול על הדם, ויורה שלא היה החטא בזריקה

ולא בשחטם אותו ואת בנו ולא בשלא היה הבשר מתמצה מהדם, ולכן היותר נראה הוא שהענין כפשוטו, והוא שישראל להיותם במחנה רעבים גם צמאים היו שוחטים צאן ובקר והיו אוכלים שם על הדם, רוצה לומר אצלו וסביבו, ולפי שהתורה צותה (ויקרא י"ט כ"ו) לא תאכלו על הדם נחשב להם לעון, וזהו שאמר לאכול על הדם, ועם היות שהיתה הכוונה בצווי האלקי לשלא יסתבכו באמונות הנפסדות שהיו אז לאנשים שעושים זה, וכאן לא עשאוהו ישראל כי אם בחפזון ומרוצה ומחוסר כל, הנה חשש שאול על היות הדבר מפאת עצמו עון פלילי, ולזה צוה שיגולו אבן גדולה במקום נפרד, וצוה לאנשיו שיפוצו בעם אנה ואנה ויאמרו אליהם שיגישו אליו איש שורו ואיש שיהו ושישחטם שמה ואז יאכלו אותו במקומם ולא יחטאו להשם לאכול על הדם, כי יהיה מקום השחיטה רחוק ממקום האכילה ולא ימשך היותם שם אוכלים על הדם. ואמנם מתי היה זה כלו, אין ספק שלא היה ביום המלחמה, כי כלם שמרו תעניתם כראוי ביום ההוא ולא אכלו כלל כמו שנזכר, אבל מיד כשהחשיך הלילה התחילו לשחוט ולאכול על הדם, ואז מיד הוגד הדבר הזה לשאול וצוה לגול האבן, וזהו שאמר ויגשו כל העם איש שורו בידו הלילה וישחטו שם. הנה ספר שהיה כל זה בלילה ומיד אחרי האכילה באותו לילה אמר שאול נרדה אחרי פלשתים לילה, ר"ל אחרי שכבר אכלתם נרד ונרדוף אחריהם בלילה הזה ונבוזה בהם עד אור הבוקר, והותרה בזה השאלה השלישית:

פסוק לה

ואמנם אמרו ויבן שאול מזבח להשם אותו החל לבנות מזבח, פירש רש"י ורד"ק שאותו מזבח היה הראשון שבנה שאול, כי מה שהקריב קרבנות בגלגל מצא שמה מזבח בנוי, ולזה אמר אותו החל. ובמדבר סיני רבה (פרשה י' רל"ו) ר' יוסי אומר הוא החל לבנות מזבח במלכים. ועוד אמרו בדרש (ועיין רד"ק) הוא החל לבנות מזבח הוא בעצמו נתן האבן הראשה ואחר כך בנו הבונים אותו מזבח והשלימוהו עד כלותו, ור' יודן אומר (מדרש שמואל פרק י"ז) שנתן נפשו על השחיטה שהוא צורך מזבח, לפיכך העלה עליו הכתוב כאלו אותו החל לבנות מזבח. והיותר נכון הוא שאמר שהאבן הגדולה אשר צוה שאול לגול וששחטו שם איש צאנו ואיש שורו עשה ממנו מזבח להשם, ואותו האבן אותו היום החל שאול לבנות מזבח ממנו להשם אבל לא נשלם אז, לפי שאמר שאול נרדה אחרי פלשתים לילה וגו', ומפני אותו העסק לא כלה המזבח שהתחיל, כי היה נחפז לרדוף אחרי פלשתים, אך היתה האבן ההיא תחלת הבנין ושם בנה אחרי כן המזבח להזכיר הנס שנעשה לו באותו מקום ולתת תודה להשם אשר גמלם כרחמיו וכרוב חסדיו. הנה הותרה בזה השאלה הרביעית כפי פשט הכתובים:

פסוק לו

ויאמר שאול נרדה אחרי פלשתים וגו'. ספר שאמר שאול אל העם באותה לילה אחרי אכול ואחרי שתה נרדה אחרי פלשתים ונבוזה בהם עד אור הבוקר ולא ישאר בהם איש, וישראל ענו כל הטוב בעיניך עשה: וזכר שהכהן אמר לשאול נקרבה הלום אל האלקים, רוצה לומר למה תעשה מעשיך כפי הרצון הפשוט ולא תשאל באלקים כדי שתהיה השגחתו דבקה בך? וזהו נקרבה הלום אל האלקים שיתקרבו אליו וישאלו בו ויעשו מאמרו, (לז) ואז מכח דברי הכהן שאל שאול באלקים האלך אחרי פלשתים ולא ענהו ביום ההוא, ושאול כשראה זה הבין שחרה אף השם בהם ושהיה החטא חדש אצלם אחרי אשר באה התשועה אליהם, ולזה צוה (לח) גשו כל פנות העם, ופירשו בו המפרשים ראשי העם, כמו הפנה לקיר. ואני אחשוב שהכתוב כפשוטו שהיו השבטים חונים כל אחד ואחד בפאה בפני עצמו נבדלים אלה מאלה, וצוה שיבואו אותם הפנות לא הראשים לבד כי אם כקטן כגדול איש לא נעדר על פנותיהם לראות במה היתה החטאת הזאת, רוצה לומר מי אשר סבב שלא יענהו השם:

פסוק לט

והנה אמר כי חי השם המושיע את ישראל כי אם ישנו (רוצה לומר החטאת) ביונתן כי מות ימות.

פסוק מ

ואמר עוד אתם תהיו לעבר אחד ואני ויונתן בני לעבר אחר, וזה אינו כפי הראוי ולא כפי המנהג הגורל, והסבה בזה אצלי הוא כי הוגד קודם לזה בסתר לשאול שאכל יונתן הדבש, וזה יהיה על ידי האיש אשר ראהו אוכל ושאמר לו השבע השביע אביך וגו', ולזה בידיעתו אותו עשה הדבר על ידי הגורל בזה האופן ואומר כי אם ישנו ביונתן בחשבו ובידיעתו שיונתן החוטא, ואולי חשב מה שהיה שהעם יפדוהו ממות ורצה להתחסד בעיניהם. ואפשר עוד לומר שעם היות שלא ידעו, הנה עשה הדבר בזה האופן כדי שיראו כל ישראל שהוא משוה עצמו ויונתן בנו עם כל איש הקטון שבישראל בענין הגורל, ואם יפול עליו ועל בנו יעשה משפט וצדק, ואם יפול על העם יבדיל ביניהם בין שבט ושבט משפחה ומשפחה איש ואיש, ועם זה הותרה השאלה החמשית:

פסוק מא

והנה התפלל שאול אל השם הבה תמים, רוצה לומר שעם היות שלא ענהו באורים והתומים, אמר יהי רצון מלפניו שבגורל יהיה ממנו כל משפטו ולא יפול הדבר במקרה כי אם בהשגחה, וזהו הבה תמים שיפול האמת בגורל:

פסוק מב

(מב-מג) וספר שנלכד יונתן וששאלו אביו מה עשית ושהגיד לו האמת ואמר הנני אמות, רוצה לומר הנני מוכן למות אם תרצה, (מד) ושאול אמר כה יעשה אלקים וכה יוסיף כי מות תמות, ואחשוב שאין המאמר הזה מנהג הלשון בשבועות כמו שכתבו המפרשים, אבל הוא קללה, רוצה לומר כה יעשה אלקים שלא יענני כאשר אשאל מאתו וכה יוסיף לעשות פעמים הרבה אם לא תמות, (מה) והעם הפצירו בדבר ואמרו שאין ראוי שימות יונתן שעשה אותה התשועה הגדולה בישראל ושלא יפול משערת ראשו ארצה, ונתנו הסבה לפי שעם אלקים עשה היום הזה, רוצה לומר שלא היו מעשיו בחטא ובעון אבל מה שעשה מהאכילה עם האלקים ובהשגחתו עשאו ואם כן אינו בן מות, וזה לבאר שאם יונתן אכל האלקים נתנו בלבו, לפי שאור עיניו לא היו אתו וכדי שיתחזק במלחמה רצה האל יתברך באכילתו. ועשו בזה מופת ראיה שלא היה חוטא, כי אם היה חוטא לא היה הקדוש ברוך הוא עושה תשועה בידו וכדברים האלה, ועל פי המשפט הזה פדה העם את יונתן שלא מת, כי שוגג היה ולא נחשב לו לעון לפני האלקים. וחכמינו ז"ל (עיין רש"י) אמרו שעשו העם לשאול התרה לשבועתו. ורד"ק פירש כי עם אלקים עשה, שעשה טובה עם אלקים ועם עמו, ושכל מה שעשה היה בבטחו באלקים. והנה שאול בחר להרוג ליהונתן, אם מפני מה שנשבע כי חי השם המושיע את ישראל כי אם ישנו ביונתן כי מות ימות, ואם גם כן למה שראה שנחשב העון לפני האלקים עד שלא ענהו על ידי האורים והתומים בעבור זה, ולכן אמר אם היה יונתן שוגג ופטור לא היה הקדוש ברוך הוא מסתיר פניו מבית יעקב על זה, ואחרי שנחשב החטא כל כך בעיני המקום שבעבורו לא ענהו יורה שבן מות הוא. האמנם נשאר הספק למה לא השיבו האל יתברך באורים והתומים בהיות יונתן שוגג? כמו שהעיד הכתוב ויונתן לא שמע בהשביע אביו וגו'. וכתב הגאון רב סעדיה ז"ל שהיה זה כדי להראות לעם ששוגג היה, כי היה אומרים משוא פנים יש בדבר, כי בן המלך עבר על החרם ולא נענש ואלו חטא אדם אחר היה נענש, והם לא היו יודעים שלא היה שם יונתן בשעת השבועה, וכאשר לא נענה באורים והתומים הוצרכו להפיל הגורל ולדעת מי אשר חטא ונפל על יונתן, וחקרו ודרשו ומצאו כי לא היה שם בשעת שבועה ושהיה שוגג, וטעם חלוש הוא מאד. ואני אחשוב שלא נענה שאול באורים ותומים לא בחטאת יונתן כי אם בחטאת עצמו, על אשר עבר את פי השם בגלגל כמו שנזכר, ולפי שהתשועה הזאת לא נתנה הקדוש ברוך הוא על ידו כי אם על יד יונתן וזכותו, לכן כאשר שאל אם ירדוף אחרי פלשתים לא השיבו הקדוש ברוך הוא להורות שלא יחפוץ בו ולא ירצה ברדיפתו, והוא חשב שהיה זה בסבת אדם שחטא

שם באכילה, וכאשר שאל מאת השם על ידי הגורל הבה תמים, רוצה לומר האוכל, נלכד יונתן, לפי שהוא היה איש צדיק ותמים היה בדרכיו, להודיע שלא נעדרה תשובת האורים בעון האכילה כמו שהיה חושב שאול, כי היה יונתן האוכל והיה שוגג, אבל היה בחטאת שאול עצמו ולא על האכילה, ולזה טענו ישראל בעבורו שאין עליו חטא משפט מות, והותרה עם זה השאלה הששית: ובמדרש שמואל (פרשה י"ז) אמרו ויפדו העם את יונתן, נתנו משקלו זהב ופדאוהו. ור' יוחנן וריש לקיש, ר' יוחנן אומר וכי לחם אכל והלא דבש אכל? ור' שמעון בן לקיש אמר וכי אכל? והלא מטועמת טעם? ולא כן אמר ר' אבא חסידא בשם ר' זעירא המטועמת אין בו לא משום אכילה ולא משום שתיה ולא משום הפסק תענית ואינה טעונה ברכה? הוי ויפדו העם את יונתן ולא מת:

פסוק מו

ואמר עוד ויעל שאול מעל פלשתים ופלשתים הלכו למקומם, אחשוב שהבין שאול הסבה אשר בעבורה לא ענהו האל באורים והתומים, שהיה להיותו נזוף ושלא רצה השם לתת הפלשתים אז בידו, ולזה עלה מעל הפלשתים כי לא היה זכותו לכך והם הלכו למקומם, ועל כיוצא בזה אמר החכם (משלי י"ט כ"א) רבות מחשבות בלב איש ועצת השם היא תקום:

פסוק מז

הפרשה השביעית בבני שאול ואשתו ושריו, והנבואה שבאהו על מלחמת עמלק וענין אותה המלחמה ומה שחטא בה וענשו. תחלת הפרשה ושאול לכד את המלוכה, עד וילך שמואל הרמתה וגו', והנה שאלתי בפרשה הזאת שש שאלות:

השאלה הראשונה במה שזכר בבני שאול ושריו, אם בבניו שלא זכר בהם אישבשת עם היותו כבר נולד בהכרח, ובמה שלא זכר גם כן יונדב וזכר ישוי, ואין ראוי שנתפייס עם מה שכתב רד"ק שזכר אלו לבד לפי שהיו יוצאים עמו למלחמה, כי הנה זכר גם כן הבנות ובנותיו לא היו יוצאות עמו למלחמה. ויקשה עוד למה זכר בכלל השרים אבנר קודם קיש וקודם נר שהיו אבי שאול ואבי אבנר? וחשב רלב"ג שעשאו להיות קיש אדם פחות, כמו שאמר (סימן י' י"א) מה זה היה לבן קיש, והוא דבור בטל, כי קיש היה גבור חיל, ולא אמרו מה זה היה לבן קיש כי אם לפי שלא היה יודע בנבואה לא לפחיתותו בענין המעלה והכבוד:

השאלה השניה למה צוה יתברך להכרית זרעו של עמלק? אם בתורה שאמר (שמות י"ז ט"ו) כי יד על כס יה מלחמה להשם בעמלק מדור דור, ואמר (דברים כ"ה י"ט) תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח, ואף על פי שידענו שעמלק יצא ונלחם בישראל

לא ידענו למה צוה יתברך כל כך על החרמתו? כי אם נלחום נלחם בישראל הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו שחלש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב, ולמה יענישהו יותר? האם צוה בזה על המואביים ועל שאר העמים שנלחמו עם ישראל? ולמה אם כן יוחד העונש בזה בעמלק לבד עד שצוה לשאול בתחלת מלכותו עתה לך והכית את עמלק וגו'? והספק הזה אינו מיוחד למקום הזה כי הוא כולל גם כן לצווי התורה האלקית:

השאלה השלישית במה שצוהו והחרמת את כל אשר לו וגו', והמתה מאיש ועד אשה וגו' מעולל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור, והנה התורה האלקית צותה שנחרים את זכר עמלק אבל לא צוה שנחרים את כל אשר לו ולא אסר שללו על ישראל, וטוב הוא שיאכלו שללו וגם ישימו בכליהם, ויקשה אם כן למה שמואל הנביא הוסיף בעונשו באסור שללו במקום הזה? עד שנענש שאול בעבור שחמל על מיטב הצאן, וכן תמצא בענין המן שאמר (אסתר ט' י') ובבזה לא שלחו את ידם, וראוי שנדע סבתו:

השאלה הרביעית בעונש שאול המופלג שנענש על חטא קטן, והוא אמרו יען מאסת את דבר השם וימאסך השם ממלך וגו', והחטא הזה היה קטן מאד אחרי שנלחם מלחמות השם ועשה מלחמת עמלק כמו שצוה, ואף שלקח מהשלל לא היה אותו עון ראוי לעונש מופלג כזה שימאסהו השם ממלך על ישראל, והנה מצינו שדוד הרג את אוריה בחרב בני עמון וישכב את אשתו והוא היה עון פלילי ולא קרע השם את מלכותו מעליו, ולמה שאול שעשה חטא נקל נענש הרבה? האם היה משוא פנים בדבר, אף שהעם גם כן חטא בזה ולמה לא נענשו ונענש שאול לבדו? השאלה החמשית באמרו קרע השם את ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך, והנה הגזר דין הזה כבר נגזר על שאול בעון מה שחטא בגלגל, כמו שאמר שם ועתה ממלכתך לא תקום בקש השם לו איש כלבבו ויצוהו ה' לנגיד על עמו וגו', ואם נגזר זה כבר שם עליו על מה שחטא בגלגל שלא קיים דבר השם והעלה העולות קודם ביאת שמואל, איך על עון עמלק נענש באותו עונש עצמו? והיה אם כן עונש אחד לשני חטאים מתחלפים, ולמה אמר כאן נחמתי כי המלכתי את שאול למלך ולא אמר כזה בעון הגלגל? עם היות ששם נגזר אותו עונש עליו גם כן ולא זכר שם שניחם מהמלכתו:

השאלה הששית באמרו וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם כי לא אדם הוא להנחם, והנה במה שקרע השם מלכות ישראל מעל שאול ניחם הקדוש ברוך הוא, כמו שאמר נחמתי כי המלכתי את שאול למלך, ואם כן איך יאמר בזה כי לא אדם הוא להנחם, כי הוא היה מתנחם ממה שהמליכו, ואם ניחם מההמלכה למה לא ינחם מהעונש? ושניהם שוים בדבר.

והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כלם:
ושאול לכד את המלוכה על ישראל וגו'. כתבו המפרשים שפירוש לכד את המלוכה התחזק במלוכה, להיותו בידו בלי שום פקפוק, כי ראו כל ישראל שהיה מצליח במעשיו ובמלחמותיו. ואחשוב שלפי שזכר שהיה שאול בראשונה גם אחרי המשחו והמלכתו הולך אחרי הבקר, ספר כאן שאחרי מלחמת הפלשתים לכד המלוכה, רוצה לומר שהתנהג בכבוד המלכות ובהדר הממשלה ושלא חשש עוד לצרכיו ולא להלוך אחרי הבקר, אבל נלחם בכל אויביו ובכל אשר יפנה ירשיע, רוצה לומר יחריב האויבים וירשיעם, או יהיה יושיע שהיה תמיד מכוון להשחית ולהחריב בהיותו בוחר ברע ובהרשיעו בכל אשר יפנה. ולפי שהיה עם עמלק אנשים גבורים מאד (מח) אמר ויעש חיל ויך את עמלק, שחיל רב עשה בהיותו מכה את עמלק, ואמרו ויצל את ישראל מיד שוסהו הוא להגיד שבהכותו את עמלק לא התעורר להמחות שמו ולהחרימו, כי אם להציל את ישראל מיד שוסהו, ולזה היה מכה בעמלק. ואמרו בכאן ויך את עמלק לא אמרו על המלחמה שעשה עם עמלק במצות שמואל כמו שכתב רבי דוד קמחי בפירושו, כי אם על מה שנלחם עמהם קודם לזה פעמים אחרות:

פסוק מט

וזכר שהיו לשאול בנים ובנות יונתן הבכור וישוי (שהוא אבינדב הנזכר במלחמה, כי שני שמות היו לו ישוי ויונדב) השני ומלכי שוע השלישי, והיו לו גם כן שתי בנות מירב ומיכל. והנה יראה שלא זכר מהבנים כי אם אשר לא ירשו מלכותו, והם השלשה בנים שמתו עמו במלחמה, אבל אישבושת אשר מלך אחריו לא זכרו כי הוא היה מלך והספר יגיד ענינו אחרי זה. ובדברי הימים (סימן ח' ל"ג) נקרא איש בעל, והסבה בזה אבאר בספור אישבשת. (שמואל ב' כ"א) וכן הבנות בנותיו שלא ירשו המה ובניהם מלכות ושררה זכרם הנה, כי מירב הרגו בניה על עון הגבעונים כמו שיספר אחר זה (שמואל ב' כ"א), ומיכל לא היה לה ולד עד יום מותה. הנה אם כן נזכרו כאן כל הבנים והבנות שלא זכו לממשלה ולזה לא זכר בתוכם אישבשת, ולא זכר בני רצפה כי לא היו עדין נולדים, וזכר לבד הבנים והבנות אשר היו לו אז בהמלכתו שכלם ספו תמו מן בלהות:

פסוק נ

וכן זכר שם אשתו ואולי היו הבנים והבנות האלה בני האשה הזאת והיה אישבשת בן אשה אחרת ולזה לא זכרו כאן בתוכם, ולהיות אלה כלם בני אשה אחת הביא אחרי זכרונם מי היתה אמם. ואחר זה זכר שהיה אבנר בן נר שר צבאו:

פסוק נא
ואמנם מה שאמר עוד וקיש אבי שאול ונר אבי אבנר, אינו לספר שהיו הם מכלל השרים כמו שחשב רלב"ג, אבל לפי שאמר שהיה אבנר בן נר, ספר הקורבה אשר היה בין אבנר ושאול, ואמר שהיה קיש אבי שאול ונר אבי אבנר והיו אם כן אבותיהם אחים, ואביאל ידמה שהיה הזקן אבי קיש ואבי נר, וכל זה זכר לספר יחוסם. ולהיות שאול גבור חיל ובניו אנשי גבורה ושר צבאו כאריה ביער,

פסוק נב
לכן היתה המלחמה חזקה על פלשתים כל ימי שאול, וכל איש גבור חיל ובן חיל שהיה רואה שאול היה מאסף אותו אליו לעשות מלחמותיו: והותרה השאלה הראשונה:

פרק טו

פסוק א
ויאמר שמואל אל שאול וגו'. לפי ששאול היה מתעסק מאד במלחמת הפלשתים, כמו שאמר ותהי המלחמה חזקה על פלשתים וגו', הוצרך שמואל הנביא ע"ה לצוותו על מלחמת עמלק ושלא יחוש למלחמת הפלשתים כי אם להלחם בעמלק. ואין ספק שלא אמר זה כי אם בצווי אלקי שבאהו הנבואה עליו וקצר הכתוב זכרונה, כי בידוע הוא שאחרי שצוהו שמואל שלא אמרו מעצמו כי אם שרוח ה' דבר בו עתה ומלתו על לשונו. והקדים שמואל בתחלת דבריו אותי שלח ה' למשחך למלך על עמו על ישראל, ובהיותך מלך העם הזה ראוי שלא תחוש כי אם על כבודם ועל הצריך אליהם. ואמר עוד ועתה שמע לקול דברי ה', כלומר שיתחברו בזה שני דברים, האחד שיעשה מצות השם, השני שיחוש לכבוד ישראל ולהנקם את נקמתם, (ב) ולזה אמר פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל, ולכן ראוי שתנקום נקמתם. ואפשר לומר בזה עוד שאמר, עם היות שענין עמלק הוא מיום הוציא ה' אותם מארץ מצרים אל תדרוש מה למעלה ומה למטה ולמה אחר עד עתה הנקמה, (ג) וזהו ועתה שמע לקול דברי ה' עתה לך והכית את עמלק, ר"ל עתה תשמע הצווי ועתה תעשה המלחמה, עם היותה על ענין עמלק שקרה בימים הראשונים ההם. וצוהו שלא די שתכה את העם אנשי המלחמה אבל גם תחרים את כל אשר לו, והחרם הוא ההשחתה, או יהיה כמו שפירש הרב ר' יוסף קמחי ז"ל לשון חרם וקללה, כלומר שבתחלה יחרימו שלא יהנה אדם מכל אשר להם ואח"כ בפעל ימית מאיש ועד אשה, ר"ל זקנים וזקנות, מעולל ועד יונק הקטנים, משור ועד שה מגמל ועד חמור והוא השלל אשר עמהם, ושעל נער לא יחמול ולא ישא פני זקן, כי החמלה על

הרשעים הוא מדת החטאים בנפשותם, וצוה אם כן על הריגת העם ועל שלא ישלחו ידיהם בבזה: ואמנם הסבה בכל זה הוא כפי מה שאומר, הנה כל האנשים מחויבים כפי הנימוס הטבעי והסדר המדיני להלחם באויביהם הבאים עליהם לקחת את ארצם ורכושם, ואם יבואו עליהם דרך ארצם מחוקי הגבורה והאומץ הוא שיצאו לקראתם וילחמו בהם, לפי שכל אדם מחוייב לשום נפשו בכפו להציל את ארצו ואת כל אשר לו, והבא לבזזו ולהרגו ישכים להרגו גם יקרה פעמים רבות שהאנשים יצאו מארצם לרשת משכנות לא להם וילחמו עם יושבי הארץ ויושביה באופן שינערו רשעים ממנה. ופעמים ילכו להלחם עמהם גם לא לרשת את ארצם כי אם להנקם מהם אם הרעו עמהם ואם קבלו מהם קלון וחרפה רצופה, כמו שקרה לדוד עם חנון מלך בני עמון (שמואל ב י':א') שגלח את חצי זקני המלאכים אשר שלח דוד אליו לנחמו על מות אביו, ועל אותו קלון הלך דוד וילחם עמו. הנה אלה הם ג' תכליות עצמיים כוללים לאנשים במלחמותם, אם להציל את ארצם, ואם לקחת ארץ לא להם, ואם להנקם מאויביהם מחרפה וקלון אשר עשו להם. והנה סיחון ועוג עם היות שנלחמו עם ישראל היה הסבה בזה לפי שיראו מהם והיו עוברים בארצם ולא בטחו בדברי שלומם וטובתם, אבל עמלק לא היה לו סבה מאלה שבא להלחם עם ישראל, כי הם לא היו עוברים דרך ארצו ולא הלכו להלחם בו לשיצטרך לצאת לקראתם להציל את נפשו, וגם לא היה לישראל ארץ נחלה לשיבא עמלק לכבשה, וגם לא עשו עמו רעה מיום היותם חיים על האדמה לשיחם לבבו לרדוף אחריהם לנקום נקמתו, אבל היתה כוונת עמלק שתי דברים. האחד למעט בכבוד האלוה ית', ולפי ששמעו עמים ירגזון את מעשי ה' כי נורא הוא אשר עשה בארץ מצרים לעיני פרעה ולעיני עבדו ושכלם כאחד אמרו ה' הוא האלקים, רצה עמלק לצאת להלחם בישראל ולהרוג אותם בהרים ולכלותם מעל פני האדמה, בענין שיתפרסם גודל גבורתו ושמבלתי יכולת השם לא עצר בו ובעמו כאשר עצר בפרעה ובכל עבדיו ובכל ארצו, הנה היתה הסבה והתכלית האחד הזה כנגד האל ית' למעט שמו ולהקל בכבודו ולבזות גבורותיו. והיה לו עוד בזה תכלית שני והוא כנגד ישראל, שלהיות עמלק מזרע עשו והיה ידוע אצלו מענין הברכות שבירך יצחק ליעקב שנתן עשו לעבד לו ולזרעו, וידע גם כן שנתברך עשו שעל חרבו יחיה, לכן התחכם לבוא להלחם עם ישראל וחשב שחרבו יושיע לו ושישמידהו מהיות גוי ולא יוכל עוד בשום זמן למשול בזרע עשו, וכבר העיר רלב"ג לתכלית השני הזה בפי' התורה אשר לו: ובמדרש שמואל אחז"ל (פרש' י"א) פקדתי את אשר עשה עמלק א"ר אחא בעל פקדונות אני, שרה הפקידה אצלי חבילה של מצות וה' פקד את שרה, עמלק הפקיד אצלי חבילה של קוצים לפיכך כה אמר ה'

פקדתי, ולפי שהרשע התנאה להלחם עם אדון כל הארץ ית' וחשב מחשבות להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים ביום אחד, ולכן יצא אליהם לדרך באופן שימית כלם יחד עם היותם יוצאים ממצרים ביד רמה, לכן אדוננו משה לא רצה להלחם עמו בעצמו ולא שיצא אליו כל ישראל כדי שלא יתכבד בזה, אבל כדי לבזותו צוה את יהושע משרתו בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק, באופן שמשרת משה מבחוריו ועם מתי מספר ישמיד ויחליש את עמלק ואת עמו לפי חרב, ומאשר היו אצלו שתי התכליות שזכרתי, היה ענשו מפאת האל ית' ומפאת ישראל והיתה נקמתו מוטלת עליהם יחד: ובפרשת בשלח אמר האל ית' למשה (שמות י"ז י"ג) כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע כי מחה אמחה את זכר עמלק וגו', וענין זה אצלי שיודיע ליהושע שמלחמה לה' בעמלק, כי בזה ישמח ויגיל אחרי אשר האל ית' נלחם מלחמותיו והוא הולך בדרכיו ית', כאלו אמר שים באזני יהושע שאני אשלים מה שהוא התחיל לעשות ושהמלחמה ערוכה בכל ושמורה יש לי עם עמלק אויבו, ובזה מהכבוד אל יהושע המתחיל במצוה, ולזה אמר ג"כ (שם שם ט"ו) כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק וגו', ר"ל אחרי אשר עמלק רצה לשלוח יד בכסא הקב"ה כלומר למעט שמו ולחלל כבודו, שזהו שליחת יד בכסאו מפאת המחשבה הזאת אשר חשב ואשר דמה לעשות, לכן תמיד יהיה לה' מלחמה בעמלק: ובפרשת כי תצא צוה לישראל שגם המה יעשו המלחמה מהסבה והתכלית השני אשר היה לו נגדם, והוא אמרו שמה (דברים כ"ה י"ז) זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך, ר"ל אני אזכור מה שעשה נגדי ואתה ישראל עבדי זכור את אשר עשה לך עמלק ואשר חשב להשמיד אותך עם היותך בדרך ולא היית בארצו, ולזה צוה והיה בהניח ה' אלקיך לך וגו' בארץ אשר ה' אלקיך נותן לך נחלה תמחה את זכר עמלק וגו', ובאמרו זכר עמלק רמז לשלא ישאר מהם דבר ולא ישללו שללו באופן שלא יזכר שם עמלק עוד, כי בהשארם צאנם ובקרם או דבר מהם ישאר זכרו, ומכאן למד שמואל באמת והחרמתם את כל אשר לו עם היות שהאל ית' צוהו כן בביאור. ואמנם אמרו עוד (שם שם י"ט) מתחת השמים לא תשכח, מלבד הפשט הנראה אחשוב שיאמר שבהיות בני ישראל בארץ ימחו את זכר עמלק בפעל ובמעשה ובהיות ישראל תחת כל השמים, רוצה לומר באיזה מקום שיהיו בגלות עם היות שלא יוכלו למחות אותם במעשה הנה לא ישכחו ענינו ויזכרו אותו בדבריהם תמיד, וזהו מתחת השמים לא תשכח. הנה התבאר מזה שראוי היה שיהיה מלחמה לה' ולישראל בעמלק מדור דור, למה שעשה עמהם בצאתו ממצרים להלחם בישראל על לא חמס בכפיו ואין מרמה בפיו ולחלל את שם כבוד ה', ומאחר שהוא יצא אליהם לדרך היה ראוי שאחרי היותם בארץ יעשו בו שמד כללי כמו שהוא חשב לעשות בהם.

ושמעתי אומרים שחשב עמלק היותו שקול כארבעה גדולי עולם כפי אותיות שמו, העי"ן משמו של עמרם, המ"ם כנגד משה, הלמ"ד כנגד לוי, הקו"ף כנגד קהת, ונתלה בסופי שמותיהם שהיא מיתה, המ"ם סוף שם עמרם, היו"ד סוף שם לוי, התי"ו סוף שם קהת, הה"א סוף שם משה. וכבר העיר שמואל הנביא בדבריו לשני הטעמים האלה שזכרתי, כי באמרו אותי שלח ה', למשחך למלך על עמו על ישראל ועתה שמע לקול דברי ה' ר"ל שיקנא לכבודו ושילחם בעמלק מפאת מה שעשה נגד האל ית' ובאמרו ועתה שמע לקול דברי ה', הזהירו שלא יעשה כמו שעשה בגלגל שנסכל ולא שמר דבר ה', אבל עתה לא יעשה כן אלא שישמע לקול דברי ה' בזה הענין ויקיימם בשלמות. והעיר על הטעם השני באמרו פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל אשר שם לו בדרך בעלותו ממצרים, וזה מפאת ישראל, ועל שתי הטעמים האלה צוה ואמר ועתה לך והכית את עמלק וגומר. ולפי שלא יחשוב אדם שהיתה המלחמה הזאת כדרך שאר המלחמות לשלול שלל ולבוז בז ולקחת אותם לעבדים, לזה צוהו שיחרים את כל אשר לו, באופן שכל השומע שלא נהנו משללם כלל יכירו וידעו כי לא כוונו ישראל כי אם להחרימם על אשר עשה עמלק לישראל בצאתם ממצרים, ומפני זה גם כן זכר בימי אסתר (אסתר ט' י') שישראל בנקמם מאויביהם בבזה לא שלחו את ידם, כי נשמרו מזה כדי שלא יחשב שהיתה כוונתם על השלל כי אם על הנקמה, ועם מה שאמרתי בזה הותרו השאלות שנית ושלישית:

פסוק ד

וישמע שאול את העם ויפקדם בטלאים וגו', זכר ששאול הקים דבר השם ואסף את עמו, ולפי שהאסיפה תהיה על ידי הכרזה בהשמיעם אותם הדבר יאמר על האסיפה לשון שמיעה, וקודם המלחמה היה מנהג לספור אותם להפקיד על העם פקידים ולמנות אותם כפי מספרם וכפי צורך המלחמות, וכמו שהיום הזה עושים מלכי האומות בזמן המלחמות, ולכן שאול פקד אותם בטלאים. ויש מהמפרשים שחשבו שהוא שם מקום יקרא טלאים. ות"י באימרי פסחיא וכתב רד"ק שלדעתו בחג הפסח היה, ובנוב שהיה אהל מועד שם פקדם שהביאו שם פסחיהם ועל ידם ידע מנינם, כי קרבן הפסח לא היו מקריבים אותו בבמת יחיד. וחז"ל (יומא כ"ב ע"ב) הבינו שנתן כל אחד טלה ובמנין הטלאים ידע מספר העם וכתב רש"י ז"ל מצאנו של מלך היה כל אחד לוקח טלה אחד ונתן בעדו למנותו, ולכן אמר במדרש שמואל (פרש' י"ח) בתחלה בבזק עד שלא מלך ומשמלך בטלאים, אמר רב נהילאי בר אידי אמר שמואל (יומא שם) כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור מיד מתעשר, ואפשר שלזה כיון גם כן יונתן, ושלא קראם פסחיא להיותם קרבנות של פסח אבל קרא הכבשים פסחיא, לפי שמהם היו מקריבים הפסח

ושל שאול היו. ואמנם אם הוא אסור למנות את ישראל אפילו לדבר מצוה כמו שאמרו חז"ל (שם שם), הנה בספור מנין דוד שמנה ישראל אדבר בו ב"ה.

פסוק ה

והנה זכר שבא שאול עד עיר עמלק וירב בנחל, ר"ל שהגיע לעיר הקרובה מערי עמלק, וידמה שהעמלקים יצאו לקראתם למנוע מהם מי הנחל באופן שלא יהיה לישראל מים לשתות ולכן עשו מריבה בנחל ונלחם עמהם לקחת המים ואמרו חז"ל בפרקי ר' אליעזר סוף פר' מ"ד, וביומא שם, שהיה שאול מהרהר בלבו אם עמלק חטא מה חטאו הילדים? יצאה בת קול ואמרה אל תהי צדיק הרבה ובמסכת יומא שם אמרו שהיה שאול דן על עסקי נחל ועגלה ערופה והוא דרך דרש. והמלחמה הזאת אין ספק שהיה בראשונה קודם ששלח אל הקיני, ואח"כ הכה עמלק בכלל מחוילה עד שור כמו שיזכור, ולזה אמר שרב בנחל. והמפרשים אמרו כי וירב בנחל היא היתה המלחמה אשר הכה את עמלק שיזכור, ושקודם זה כבר שלח שמואל אל הקיני, ומה שכתבתי היותר נכון כפי סדר הפסוקים:

פסוק ו

וזכר ששלח שאול אל הקיני, והם מבני חובב חותן משה לומר אליהם סורו רדו מתוך עמלקי, ושלא יחשבו שישלח אליהם לומר זה ליראתו מהם שיעזרו את עמלק אינו כן, כי אם פן אוסיפך עמו ושהיה חס עליהם לזכות אביהם הזקן, וזהו ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל בעלותם ממצרים, ורמז בזה שהיה יתרו במעשיו הפך עמלק, כי יתרו עשה עם ישראל חסד בעלותם ממצרים ועמלק עשה עמהם רעה באותו זמן עצמו, ולהיות מעשיהם ופעולותיהם מקבילות אינו ראוי שיענשו שניהם כאחד, וזהו פן אוסיפך עמו מה שאינו ראוי לפי שאתה עשית חסד וגו', והחסד אשר עשה חובב עם בני ישראל היה בעצה אשר נתן למשה ואשר בא אל המדבר והראה עצמו שמח בהצלחת ישראל, ושהיה עצתו במה שיועיל לעם ויקל מעליהם, כמו שאמר (שמות י"ח כ"ג) וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום, וזה מורה שהחסד היה כללי לכל ישראל ובמדרש שמואל (פ' י"ח) אמרו וכי עם כל בני ישראל עשה חסד? והלא לא עשה חסד כי אם עם משה? שנאמר (שמות ב' כ') קראן לו ויאכל לחם, אלא ללמדך שכל העושה טובה עם אחד מגדולי ישראל מעלין עליו כאלו עושה חסד עם כל ישראל. ועם היות שנזכר בספר שופטים (סי' א' י"ו) (אמר המגיה לא מצאתי כל המדרש הזה בפירוש במ"ש אבל בוי"ר פרשת ל"ד דף ר"ד ע"ד מצאתי): כי בני הקיני עלו מעיר התמרים וישבו עם יהודה יראה שאחרי כן הלכו להם לשבת עם עמלק, כי כמו שאמרתי שם לא היו בני הקיני יושבים

בערים והיו תמיד בשדה שוכנים באהלים ונוסעים מארץ לארץ כפי מה שיאות אליהם ולצאנם ובקרם:

פסוק ז

וזכר שהכה שאול את עמלק מחוילה עד בואך שור שהיה על פני מצרים, ויראה שהיו שוכנים העמלקים שמה עם בני ישמעאל או שלקחו הארץ מידם. וכבר כתבו המפרשים בואכה שור הוא דבור לנכח, יאמר לשומע עד מקום אשר תבוא לארץ שור כאשר תבא ותכנס שמה: ועם היות שצוה שמואל שיחרימו את כל אשר לעמלק, (ח) הנה שאול והעם לא עשו כן, כי תפשו את אגג מלך עמלק חי כאשר החרימו כל העם לפי חרב, (ט) והיתה הסבה שחמלו שאול והעם על אגג שלא להרגו אולי היה יפה תואר ויפה מראה, וגם חמלו על מיטב הצאן והבקר ועל כל הטוב ולא אבו החרימם, ר"ל שיכולים היו להחרימם אבל לא אבו, ושלא החרימו כי אם כל המלאכה נמבזה ונמס, והמלאכה הוא שם כולל הבקר והצאן והבהמות, והמשנים פירשו שהוא הפוך כמו השמנים, או הם השניים לבטן, ואם כן לא קיימו הצווי האלקי ולא עשו דבר מפאת המצוה, כי מה שהחרימו היה להיותו נמבזה ונמס וחמלו על הטוב והמובחר:

פסוק י

ויהי דבר השם אל שמואל וגו'. כאשר שאול והעם נטו לכוונת הבזה והשלל ולא להנקם מאויבי השם, (יא) בא הדבור הנבואיי לשמואל נחמתי כי המלכתי את שאול למלך כי שב מאחרי ואת דברי לא הקים, וענין זה המאמר הוא ששמואל אמר בתוכחתו לעם על דבר המלכות והייתם גם אתם וגם המלך אשר מלך עליכם אחרי השם אלקיכם, להגיד שהיה ראוי למלך שאחרי השם ילך לשמור מצותיו חקותיו ודבריו, ועתה אמר ששאול שב מאחריו, כי לא רצה ללכת אחרי השם ולא קיים מאמרו ומצותו ולא נמשך אם כן אחריו. ואמר בזה שני דבורים, כי שב מאחרי, ואת דברי לא הקים, לרמוז על שתי עונותיו אשר עשה, כי מה שאמר כי שב מאחרי, הוא על מה שחטא בגלגל שלא נמשך אחרי הצווי האלקי אבל שב מאחריו, ועל מה שחטא במלחמת עמלק אמר ואת דברי לא הקים: והנה אמר בזה ויחר לשמואל ולא אמר זה במה שנאמר אליו על מה שחטא בגלגל, לפי שהחטא הראשון אשר חטא בגלגל היה לו תקוה לשיתוקן על ידי תפלה ותחנונים, ובראותו שהוסיף על חטאתו פשע חרה אפו מאד, כי היה שמואל אוהב בכל לבבו ובכל נפשו את שאול, להיותו יפה תואר ויפה מראה איש חיל רב פעלים, והיה הוא מעשה ידיו ששמואל משחו למלך על ישראל והיה אוהב אותו כאהבת הפועל לפעולתו, ולכן חרה אפו ונתעצב בראותו כי כלתה אליו הרעה מאת השם, ואמרו ויזעק אל השם

כל הלילה, ידמה שהאל יתברך לא פירש לו חטאת שאול ולמה ניחם על המלכתו, אבל הודיעו לבד ענשו שיזכר ונעלם ממנו הנבואה, ולכן צעק אל השם כל הלילה לדעת מה זה ועל מה זה ומה היה חטאו אשר חטא עתה שבעבורו נחתם גזר דינו, (יב) ולכן השכים שמואל ללכת לקראת שאול בבקר ונאמר לו שבא שאול הכרמלה והנה מציב לו יד, רוצה לומר מקום בכרמל לחנות החיל ולחקוק הבזה, וכן ת"י. או הוא כדברי חכמינו ז"ל (עיין רש"י ורד"ק) שהיה בונה שם מזבח. ויהיה שיעור הכתוב בא שאול הכרמלה ויסב ויעבור וירד הגלגל והנה מציב לו יד, רוצה לומר שם בגלגל, כי היו ישראל מכבדין הגלגל תמיד, למה שישב שם הארון תחלה:

פסוק יג

וספר שבא שמואל אל שאול ושיצא שאול לקראתו כדי לקבלו ולכבדו, ואמר לו ברוך אתה להשם הקימותי את דבר השם רוצה לומר האל יתברך יברך אותך לפי שהקימותי דברו שדברת אלי והזכות הזה תלוי בך, (יד) ושמואל אמר ומה קול הצאן הזה באזני וקול הבקר וגו'? כי כאשר שמע זה שמואל ידע באמת שהביאו מהשלל ושבזה היה עליו החטא.

פסוק טו

והיתה תשובתו בשני דברים, האחד מפאת הפועל, והוא שחמל העם ולהם היה החטא ולא לו, השני מפאת התכלית, שלא עשו זה לשלול שלל ולבוז בז כי אם לזבוח להשם וגו', והביא ראיה שלא כוונו לשלול מאשר כל היתר החרימו ולא חמלו כי אם על מה שצריך לזבוח להשם, והוא ממה שיורה היות התכלית אלקי כמו שזכר, ואמר להשם אלקיך כדי לכבד את שמואל, רוצה לומר לאלוה אשר הוא היה מתבודד בו:

פסוק טז

ויאמר שמואל אל שאול וגו'. כאשר ידע שמואל שחמל שאול על הצאן והבקר ועבר על הצווי האלקי, ירד לסבת מה שנאמר לו נחמתי כי המלכתי את שאול וידע הסבה אשר בעבורה נגזר עליו העונש אשר לו פורש לו מהאל יתברך, ולזה אמר לו שמואל הרף ואגידה לך את אשר דבר השם, וענינו אצלי שלכבוד המלכות חשש לדבר בפניו הגזרה האלקית, וכמו שנאמר אחר כך (סימן הנמשך פסוק ב') ושמע שאול והרגני, ולכן אמר הרף רוצה לומר תן לי רשות ואגידה לך את אשר דבר השם, כי אחרי שהם דבריו אין עלי אשם לאמרם, והוא נתן לו רשות ואמר דבר.

פסוק יז

ואז התחיל לספר דברי השם ואמר הלא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה, רוצה לומר במה שאמרת כי חמל וגו', שאתה מלך והיה ראוי לך למחות בידם, ואמר שהיו לו שתי רשויות. האחד מהיות מלך העם, כי עם היותו בעיניו קטן הנה במה שהוא מלך הוא ראש שבטי ישראל ומנהיגם, וזה אף על פי שיהיה מובחר מידי העם כמלכי הגוים, כל שכן שיתחבר לו סבה שנית והוא וימשחך השם למלך על ישראל, רוצה לומר שאם היה מלך נבחר מהעם היה מתפייס מהם ומסביר פנים להם, כמו שכתבתי במלך הנבחר מהעם, אבל האל יתברך בחר בך לא העם, וזהו וימשחך השם, ואחרי אשר אתה מלך ואתה נמלך ונמשח מהאל יתברך לא מהעם אם כן למה חששת לדברי העם ולא לדברי האל יתברך ולמצותו? והמתרגם פירש שהיה ראש שבט בנימין קודם המלכות, ועוד שמשחו השם למלך על כל ישראל, ומה שפירשתי הוא היותר נכון. עוד הביא הנביא טענה אחרת והוא שהצווי לא היה לעם כי אם אליו בלבד, ואם כן איך התנצל עם מה שעשה העם? (יח) וזה שכתוב וישלחך השם בדרך, ויאמר לך והחרמת וגו' עד כלותם אותם, רוצה לומר וישלחך השם בסבת הדרך אשר עמלק שם לישראל בעלותם ממצרים, ויהיה אם כן בי"ת בדרך בי"ת הסבה, וישלחך השם בסבת הדרך שזכר למעלה ואמר לך שתחרים את עמלק עד כלותם, והוא רמז לשלא ישלח ידו בדבר משללו אבל יכלה את עמלק, שהכליון הוא באשר יחרימו את כל אשר לו כמו שזכר.

פסוק יט

ומאחר שהצווי לך לבדך היה, אם כן למה לא שמעת בקול השם אשר דבר אליך? וזה יורה שאתה בעצמך עשית הרעה הגדולה הזאת ולא העם, ותעט אל השלל, רוצה לומר במה שהוא שלל ולא לתכלית הזבח כמו שאמרת, ותעש הרע בעיני השם, כלומר שלא יחשוב שיבחר האל באותו זבח אבל יחרה בו אפו. הנה אם כן שמואל השיב לשתי הטענות שעשה שאול, אם למה שאמר שחמל העם, השיבו ראש שבטי ישראל אתה וימשחך השם למלך ויאמר לך והחרמת וגו' ולמה לא שמעת בקול השם, ולשנית שאמר לזבוח להשם אלקיך, השיבו שאינו כן אבל שעטה ולקח אותו לשלל ומפני חמדה ולא לתכלית הזבח, וזהו ותעט אל השלל ותעש הרע וגו' והנה לא דבר שמואל מענין אגג לפי שכמו שאמרתי האל יתברך לא הודיעו חטא שאול בבירור, אבל הודיעו שנחם מהמליכו אותו ואמר לו העונש אשר יגזור עליו ומדברי שאול ידע שמואל מה היה החטא, ולפי ששאול דבר לבד במה שחמל העם על מיטב הצאן והבקר למען זבוח להשם ולא דבר מאגג כלל, לכן היתה תשובת שמואל על זה לבד:

פסוק כ
ושאול השיב לדבריו אשר שמעתי בקול השם, רוצה לומר איך תאמר ולמה לא שמעת בקול השם כי הנה אני שמעתי בקול השם, והצווי לא היה בעצם וראשונה כי אם על עמלק ועמו לא על הבעל חי, כי עמלק היה החוטא והוא אשר בא להלחם בישראל לא הצאן והבקר וזהו ואלך בדרך אשר שלחני השם, ואמר שעשה מעשה המלכים להביא את אגג מלך עמלק חי כדי לבזותו, ואת עמלק החרמתי, כי המלכים זה דרכם להחרים העמים ולהביא מלכם בחבלי עוני וברזל, כמו שהיו למלך בזק (שופטים א' ז') שבעים מלכים מלקטים תחת שולחנו.

פסוק כא
ואמנם ענין הצאן והבקר היה מפעל העם, כי הוא לא חשש אל הצאן ואל הבקר, והם גם הם החרימו דבר רב ומראשית החרם לקחו זה וגם לתכלית טוב לזבוח להשם בגלגל אשר שם המזבח ומשם באו למלחמה כמו שאמר, והנראה הוא ששמואל עדין לא השלים דבריו וששאול נכנס בתוך דבריו, כי כאשר אמר שמואל ולמה לא שמעת בקול השם מיד השיבו שאול אשר שמעתי בקול השם וגו', ועדין לא נשלמה הגזרה האלקית שאמר לשמואל:

פסוק כב
ויאמר שמואל החפץ להשם וגו'. הנה שמואל לא קבל טענת שאול במה שתלה האשמה בחטאת העם, לפי שכבר אמר לו שהוא היה מלך ומנהיג העם והוא היה מחויב למחות בידיהם ואליו ראוי שיוחס כל עון ופשע וחטאה, ולפי שהיה שאול מתחזק מאד בהיות הדבר נאות מפאת תכליתו ולא היה בזה עון אחרי שלקחוהו לתכלית משובח להשם, לכן השיבו החפץ להשם בעולות וזבחים כשמוע בקול השם, רוצה לומר הנה עד עתה הכחשתי מה שאמרת שלקחו צאן ובקר לזבוח ואמרתי שלא לקחו זה כי אם לשלל ומפני חמדה, ועתה אומר שאף שנודה שלקחו זה לתכלית הזבח הוא פשע על כל פנים, כי האל יותר חפץ במה שישמעו בקולו מאלף עולות וזבחים, וזה שאמר בדרך שאלה החפץ להשם בעולות וזבחים כשמוע בקול השם? באמת לא כן, כי הנה שמוע קול השם וקיום מצותו טוב מעשות הזבח, וטוב להקשיב דבריו ולקיימם מהקרבת חלב אילים על גבי מזבחו, וזה אמת שהזבחים הם תקון החטאים ויותר טוב הוא אצל השם יתברך שלא יחטא האדם משיחטא ויביא קרבן עליו, וכמו שאמר הנביא ירמיהו עליו השלום (ירמיהו ז' כ"ב) כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים

על דברי עולה וזבח, כי אם את הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי וגו', וכמו שביאר הרב המורה (בפרק ל"ב חלק ג').

פסוק כג

ואמרו (כג) כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר, פירשו רד"ק כדרך המתרגם, וענינו כי כחטאת הקסם שהוא חטא גדול בהסיר האדם בטחונו מהאל יתברך ונותן אותו בקסם כך הוא המרי, שאחרי שהאדם עובר על מצות השם הוא אם כן מסיר בטחונו ממנו והרי הוא כעובר על זה, וכמו חטאת האון והתרפים שהוא ע"ז, כך הוא ההפצר והוא ההעברה על דבור השם יתברך ומצותו. ורלב"ג פירש בו שהקסם הוא נעדר השפע מהשכל הפועל, ושזהו אמרו כי חטאת קסם, רוצה לומר חסרון הקסם הוא דומה למרי במה שיקים האדם מדברי השם קצתו ולא יקים קצתו, כי הוא מחסר בשפע בחסרון הקוסם, וכן און ותרפים (ע"ד זכריה י' ב' התרפים דברו און) הוא הפצר, רוצה לומר יתרון ותוספת על האמת, ושהוא כמו (תהלים ע"ו ז') נרדם ורכב וסוס, שהו"יו לא יוסיף שם דבר, וכן און ותרפים און התרפים, וכאלו אמר לשאול שחטא בלא תוסיף עליו ובלא תגרע ממנו, ושזהו דומה לקסם מפאת החסרון ולתרפים מפאת התוספת. ואני אחשוב בפירושו דבר אחר, שלפי ששאול היה טוען שעשה מה שראוי, וכי מה שהביא את אגג מלך עמלק חי היה הראוי לכבודו ולהודיע מעלת הנצחון, ומה שלקחו מהשלל היה לתכלית טוב לזבוח להשם, לכן השיבו שמואל שאין הדבר טוב או רע מפאת עצמו כי אם כפי מה שיסכים עם הצווי האלקי, כי יש דברים הרבה שאינם רעים מפאת עצמם כי בבחינת ההזהרה האלקית אשר הזהיר מעשותם, ובעבור זה יוחס אליו החטא והפשע במה שעבר על מצות השם, שמזה הצד היו מעשיו רעים וחטאים להשם מאד, וזה שאמר כי חטאת קסם מרי, רוצה לומר החטא והפשע אשר היה בקסם אינו מפאת עצמו, כי טוב הוא לאדם שידבק דמיונו בנבדלים ויתבודד לדעת מה יהיה באחרית הימים ואין הקסם זולת זה, ואמרו חכמינו ז"ל (פרקי אבות פרק ב' משנה ח') אי זהו חכם הרואה את הנולד, אבל חטאת הקסם הוא המרי, רוצה לומר שהאדם כשהוא קוסם קסמים ממרה את פי השם, ואון ותרפים הפצר, רוצה לומר וגם כן חטאת האון והתרפים אינו במה שיעשה האדם לדעת העתידות, כי אם במה שהאדם ההולך אחריו מפציר בו ומהרהר ועובר על דברי השם יתברך שהזהיר על הקסם והתרפים. וכאשר היה הדבר כן שמזה הצד יובחן הטוב והרע אם כן למה מאסת את דבר השם בין לעשות טוב בעיניך ובין לעשות רע למה שעברת דברו? וכפי מה שפירשתי בזה לא יחסר בכתוב כ"ף הדמיון, כי לכלל המפרשים נדחק לומר כי כחטאת הקסם כך הוא המרי, וכפי פירושי הכתוב

כמשמעו, ולכך המשיך למה מאסת את דבר השם, עד שמזה הצד מאסך השם מהיות מלך על ישראל, לא מפאת המעשה בעצמו כי אם מפאת היותך עובר מצותו ודברו. ואפשר לפרש עוד וימאסך ממלך שאין זה גזרת העונש, אבל הוא גם כן מכלל החטא שזכר, יאמר למה מאסת את דבר השם? ובאמת אין זה כי אם לגובה נפשך, לפי שחשבת היותך מלך, נדמה לך שהיית יכול לעשות הדברים שלא על פי הדת, ושתוכל לדון הדברים שלא על פי התורה אשר יורוך, ולזה לא אמר כאן וימאסך השם מהיות מלך כמו שיאמר אחרי זה אבל אמר לבד וימאסך ממלך, יחזור אל דבר השם שזכר, ויהיה כאלו אמר שמאסת דבר השם וגעלת בו היה בסבת היותך מלך. או יהיה מ"ם ממלך מ"ם הזמן, יאמר שמשהיית מלך מאסת את דבר השם, כי כבר חטא בגלגל קודם לזה ומאס שם גם כן דבר השם, ועם היות המיאוס בזה המאמר, דבק בדבר השם ולא בשאול ענינם וכונתם אחת. ור' יוסף אלבו בספר עקרים פירש (מאמר ד' פרק כ"ו) הכתוב הזה באופן אחר פירש מחוור, יאמר כי החטא הוא דבר קטן בערך ההפצרה בו, כי כחטאת הקסם כך הוא המרי, וכאון ותרפים שהוא ע"ז גמורה ויותר קשה מקסם כמוהו ההפצרה, והוא מה שאמר לא חטאתי כי שמעתי בקול השם, והנה אם כן החטא בעצמו הוא כקסם וההפצר והטענות שטען עליו הוא כע"ז גמורה.

פסוק כד

וכאשר ראה שאול הטענה האמתית הזאת השיבו חטאתי כי עברתי את פי השם ואת דבריך כי יראתי וגו', רוצה לומר מזה הצד והבחינה שאמרת והוא בהעברת פי השם מודה אני לפניך שחטאתי, ובמה שאמר את פי השם ואת דבריך יורה ששאול חשד שהיה שמואל החמיר בדבר מעצמו, ושלא עבר באמת על פי השם כי אם כפי דברי שמואל, אבל שכוונת השם כבר נתקיימה במה שעשה ולכן אמר את פי השם ואת דבריך, להגיד שכפי דבריו של שמואל היה החטא לא כפי פי השם לבד, ואמר שגם זה לא עשאו כי אם אנוס ורחמנא פטרי, וזהו כי יראתי את העם וגו'. ושמואל לא ישרה בעיניו אותה תשובה, ואמר (כו) לא אשוב עמך כי מאסת את דבר השם וגו', ויורה שנתמלא חמה על דבריו, רוצה לומר חשבת שהיה החטא כפי דברי ולא כפי דברי השם בהחלט וחשדת אותי שלא הבנתי הכוונה האלקית או שהוספתי בה דברים, על כן לא אשוב עמך להשתחוות להשם, לפי שאין הדבר כמו שחשבת כי אתה מאסת את דבר השם בהחלט, ולא בהצטרף אל דברי ולא בבחינת כוונתי כי אם דבר השם מפאת עצמו, עד שמפני החטא הזה מאסך השם מהיות מלך על ישראל, ואם הוא מואס אותך איך אשוב עמך להשתחוות לפניו? הנה יהיה ענינו גם כן מרי והפצר:

פסוק כז

ויסב שמואל ללכת וגו'. אמר ששמואל חזר פניו לאחריו ללכת ולהפרד מעם שאול ויחזק בכנף מעילו ויקרע. וחלקו בו שני אמוראים במדרש שמואל (פרשה י"ח). יש אומרים כי שמואל קרע מעיל שאול, ורמז לו כי מי שיקרע ויכרות כנף מעילו הוא ימלוך תחתיו, הוא שאמר שאול לדוד כשכרת לו המעיל במערה (בסימן כ"ד כ') ידעתי כי מלוך תמלוך. ויש אומרים ששמואל קרע מעילו של עצמו, שכן דרך צדיקים היותם קורעין בשעה שאין נטיעתם משובחת. ולפי פשוטו הוא דרך שלישי, כאשר פנה שמואל ללכת מעם שאול אחז שאול בכנף מעילו של שמואל לבקש ממנו שישוב עמו על כל פנים וישתחוה בגלגל לפני השם שהיה שם אוהל מועד ואז קרע שאול כנף מעילו של שמואל, וכאשר ראה זה שמואל הבין כי סימן מה היה הקריעה (כח) ואמר קרע השם את ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך, רוצה לומר זה לך סימן שכבר קרע השם את ממלכות ישראל מעליך ושכבר נתנה לרעך שהוא טוב ממך, ואמר זה על דוד שהיה אחר כך רע לשאול במלחמותיו והיה טוב ממנו לפני המקום:

פסוק כט

ואמרו וגם נצח ישראל וגו', רש"י פירש בו על דעת המתרגם שאמרו על שאול, ואם תאמר אשיב מעוני לפניו, לא תועיל עוד ליטול המלוכה ממי שכבר נתנה לו, כי הקדוש ברוך הוא נצחונן של ישראל לא ישקר ממלתו הטובה. ורד"ק פירשו על דוד, ואם תאמר כן יעשה לאותו רע אשר ימלוך תחתי הנה לא יהיה כן, כי נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם, וזה לפי שלא נשבע לשאול שיתן המלוכה לבניו ונשבע לדוד שיתנה לבניו. ויקשה לשניהם למה לא ינחם השם? אם על הרעה אשר דבר לעשות לשאול ואם על המלכת דוד כמו שנחם על המלכת שאול, ואיך טען על זה כי לא אדם הוא להנחם? כי הנה ניחם בשאול עם היות שאין הקדוש ברוך הוא אדם, ולכן אחשוב בפירושו שכיון בזה לבד להשיב לספק אחד והוא, שאחרי שהאל ית' בחר בשאול הנה עתה בהסירו מהמלכות יראה בו שנוי חפץ, וכמו שאמר נחמתי כי המלכתי את שאול למלך, שיורה שהיה בו שינוי ושהוא מתנחם ממעשיו, לזה השיב ואמר וגם נצח ישראל, רוצה לומר וגם על כל זה שהסיר אותך מהמלכות אשר נתן לך האל יתברך שהוא נצח ישראל, הנה לא ישקר באמונתו ולא ינחם ממה שעשה, ותאר אותו במקום הזה בלשון נצח, לפי שהשנוי נמנע בחק הנצחיים כי הוא התחלת ההפסד והוא המביא אליו, ולכן אמר וגם נצח ישראל שהוא הנצחי הבלתי משתנה יתברך לא ישקר ולא ינחם, והיה זה לפי שאין זה שנוי בעצמו יתברך כי אם מפאת המקבלים, וזה שאמר כי לא אדם הוא להנחם, רוצה לומר

אינו אדם להנחם מפאת עצמו אבל השנוי הוא במקבלים. ואפשר עוד לפרש כי לא אדם הוא להנחם על שאול, יאמר שנצח ישראל שהוא הקדוש ברוך הוא לא ישקר ולא ינחם מזאת הגזרה שגזר לקרוע את הממלכה מעל שאול, לפי ששאול אינו אדם שיתנחם ויתחרט ממה שחטא. כי הוא תמיד מחזיק ברשעתו, ולכן לא ינחם השם על הרעה אשר דבר עליו:

פסוק ל

והנה שאול קבל העונש והודה בגזרה ואמר עם היות שנקרעה מלכותו בבקשה ממך שתכבדני נא נגד זקני עמי ונגד ישראל, כל שכן שמה שאני שואל מעמך הוא עבודת האל, וזהו ושוב עמי והשתחויתי להשם שהוא דבר הגון ותכלית משובח, וכן עשה שמואל אחרי שאול והלך אחריו לכבוד המלכות, והשתחוה שאול להשם ונתן לו תודה על אשר גמלו כרחמיו וכרוב חסדיו נתן אויביו לפניו לחרב:

(הרב מביא כמה דעות בענין חטא שאול ולמה לא נתקבלה תשובתו) ואמנם בענין חטא שאול ולמה לא נתקבלה תשובתו כמו שקבל האל יתברך תשובת דוד ע"ה כבר כתבו בו רבים. ור' יוסף אלבו בספר העיקרים אשר לו בפ' כ"ו מאמר רביעי (דף קכ"ה) הרחיב המאמר בו באופן מספיק מאד, והכלל העולה מדבריו ומדברי כל מי שנתישר דעתו בזה הוא מסתעף לשלשה דעות, וקודם זכרונם אעיר במה שאמרו חכמינו ז"ל בפרק ב' ממסכת יומא (דף כ"ב ע"ב). אמר שמואל מפני מה לא נמשכה מלכות שאול? מפני שלא היה בו שום דופי, דאמר ר' שמעון בן יהוצדק אין מעמידין פרנס על הצבור אלא אם כן קופה של שרצים תלויה בו מאחריו, שמא תזוח דעתו עליו אומרין לו חזור לאחריך. רמזו בזה אל שלמות מדותיו ולכן היו הדעות בענשו שחטא במה שבינו למקום והם אלו: הדעת האחת מה שחשבו אנשים ששאול חטא באומנות המלך, ודוד חטא במה שהוא אדם ולא במה שהוא מלך, ושהענין בדמות שני סופרים, האחד חטא בעשותו שטר שקרן, והשני חטא בבשר ערוה, כי אין ספק שהחוטא בתאות המשגל טעה טעות אדם במה שהוא אדם ולא במה שהוא סופר, וראוי שילקה ויחזור לאומנותו, ואשר שקר באומנותו ועשר השטר מזוייף יענש שלא ישוב עוד לעשות מעשהו ולא יעבוד עוד עבודתו, וכן היה שאול שחטא במשפט המלך בעניני המלחמות קרע השם את מלכותו מעליו, ודוד שחטא לבד במה שהוא אדם נענש באופן אחר ולא נעקרה מלכותו, ובסוף קבל האל יתברך תשובתו ששב אל השם וכסא כבוד הנחילו:

הדעת השניה שתשובת דוד המלך היתה שלימה בכל תנאיה, כי הוא הודה בחטאו כמו שאמר (תהלים ל"ב ה') אודה עלי פשעי להשם, ושאול כסה חטאו כמו שאמר הקימותי

את דבר השם כי שמעתי בקול השם, וכבר בא הטעם הזה במדרש תהלים (מזמור ק'), וסמכוהו למאמר שלמה (משלי כ"ח י"ב) מכסה פעשיו לא יצליח ומודה ועוזב ירוחם, לפי שדוד לא התנצל מחטאו, אבל אמר וחטאתי נגדי תמיד, ושאול התנצל תמיד באמרו כי יראתי את העם וגו' כי חמל העם וגו' וההתנצלות בתשובה מונע גדול אליה, גם תשובת דוד היתה לשמה ולא בוש מלפרסם חטאו אבל אמר (תהלים נ"א ט"ו) אלמדה פושעים דרכיך ושאול היה חס על הכבוד כמו שאמר עתה כבדני נא נגד זקני עמי, כי לא בקש כפרה וסליחה כי אם כבוד בעיני בני אדם, ולכן מה ששאל (רוצה לומר הכבוד באותה שעה) נתן לו, ומה שלא שאל (סליחה וכפרת אשמים לעד) לא נתנה לו. גם היו לו לשאול המדות המגונות במלכים ולדוד היו בהפך, וביאור זה כי ראוי למלכים שיהיו אכזריים לאויביהם ורחמנים לעבדיהם, ושאול היה בהפך כי חמל על אגג אויבו ולא חמל על נוב עיר הכהנים אשר הרגה לפי חרב על לא חמס בכפם, ודוד לא עשה כן שהיה מכה מואב והעבירם במגרה ובחרצי הברזל וחמל על עמו, באמרו לפני המלאך המשחית (שמואל ב' כ"ד י"ז) אנכי חטאתי ואנכי העותי ואלה הצאן מה עשו תהי נא ידך בי ובבית אבי. גם ראוי למלך מדה שנית שיטיב ויגמול חסד למטיבים עמו, כי אם לא יעשה זה מי ימסור נפשו בעבור כבודו, ושאול לא עשה כן ולא הטיב לדוד שגמלהו טובה בענין גלית הפלשתי ורדף אחריו להרגו, ולא עשה כן דוד אבל צוה לשלמה על בני ברזילי הגלעדי לפי שקרבו אליו בברחו מפני אבשלום. גם ראוי למלכים מדה שלישית שלא יהיה המלך חמדן אבל יהיה שונא בצע, כמו שהזהירה התורה (דברים י"ז י"ז) וכסף וזהב לא ירבה לו, ושאול לא היה כן שאמר הכתוב עליו ויעט אל השלל, אבל דוד היה מחלק השלל ואומר לכל עמו הא לכם ברכה משלל אויבי השם. גם ראוי למלכים מדה רביעית שיהיה המלך איש חיל ולא ירא פני איש, ושאול אמר כי יראתי את העם ואשמע בקולם, אבל דוד היה עושה משפט וצדקה לכל עמו ולא היה ירא מפני איש ולא נושא פנים. גם ראוי למלכים מדה חמשית שידברו אמת ועולה לא ימצא בשפתותיהם, ושאול אמר דברי שקר לשמואל הנביא אשר חמל העם ויקח העם, וזה היה שקר שהוא לקחו ולא העם, אבל דוד בבוא אליו נתן הנביא לא אמר כי אם אמרי אמת. גם ראוי למלכים מדה ששית שיהיה המלך ירא שמים כמו שאמר (שם שם כ') לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה וגו', ושאול היה סר מן המצוה ועבר על דבר השם בגלגל ובמלחמת עמלק, אבל דוד אמר (תהלים י"ט י"ב) גם עבדך נזהר בהם וגו'. הנה להיות תשובת דוד שלימה ותשובת שאול חסרה, ולהיות התוארים והמדות המשובחות האלה

בדוד המלך עליו השלום והיה שאול נעדר מהם, קרע השם את ממלכות ישראל מעליו ונתנו לדוד ולזרעו עד עולם:

הדעת השלישי (והוא היותר מתישב שבכלם והוא נוטה לדעת הראשון) הוא, שדוד לא חטא במצוה פרטיית שנצטוה בה אחר שהיה מלך אלא במה שצותה התורה לכלל האנשים, ולכן היה ענשו שוה לעונש כל האנשים, הוא חטא באיסור אשת איש ובשפיכת דמים, נענש בעריות נשיו ובשפיכת דם בניו, אבל שאול חטא במצות פרטיית והיא המצוה הראשונה שנצטוה בה אחרי שנמשח למלך, והיא מהצד המתיחד אל היותו מלך, שאמר לו שמואל שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך ומה שאמר גם כן לך והכית את עמלק והחרמתם את כל אשר לו, ובעבור זה נענש שאול בהסרת המלכות מזרעו ושימות בלא עתו, ומפני זה אמרה הבעלת אוב בשם שמואל אל שאול על אשר לא שמעת בקול השם ולא עשית חרון אפו בעמלק ומחר אתה ובניך עמי, רמז כי בעבור אלה השני מצות פרטיות נפסק המלכות ממנו ומת בלא עתו. וכבר אמרו חכמינו ז"ל בויקרא רבה (סוף פרשת קצ"ה ע"ד) דברים יורו על זה, אמרו על חמש חטאות מת שאול שנאמר (דברי הימים א' י' י"ג) וימת שאול במעלו אשר מעל בהשם, שאמר לו שמואל שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך והוא לא עשה אלא ואתאפק ואעל העולה, על דבר השם אשר לא שמר, שחס על אגג ועל שהחריב נוב עיר הכהנים, וגם לשאול באוב, והוא עבר בשואל אוב וידעוני, ולא דרש בהשם וימיתהו, ואמר שאול אל הכהן אסוף ידיך. הנה בצד מה העירו על הדעת הזה שחטא שאול במה שצוה עליו בייחוד במה שהוא מלך, ויורה על זה מה שייעד השם אל יהוא (מלכים ב' י' ל') שיתקיים המלכות עד זרעו דור רביעי בעבור ששמע המצוה הפרטית שנצטוה בה להשמיד בית אחאב ועובדי הבעל. ולכל שלשת הדעות האלה העיר החכם הנזכר בספר עקרים.

ומשום יגדיל תורה ויאדיר שיערתי אני בזה דעת רביעי והוא, ששאול לא קובלה תשובתה והיה גדול עונו מנשוא, לפי שחטא במיעוט אמונה ובמיעוט אהבה את השם, וזה שהשלמות המשוער אצלינו הוא שני מינים, אם שלמות אנושיי במדות הראויות לאדם במה שהוא אדם, ואם שלמות אלקי באמונה והדבקות הראוי לאחד ממנו באשר הוא איש ישראל, ושאול אין ספק שהיה שלם במין הראשון מהשלמות במה הוא איש ולכן אמרו חכמינו ז"ל (יומא פרק ב' כ' ע"ב) שלא היה בו שום דופי ושהיה מוכתר במדות המשובחות, אבל היה חסר מהשלמות האחרון והוא המבדיל העצמי וצורתו האחרונה הראויה לו מאשר הוא מישראל, והיא האהבה והדבקות והאמונה האמתית בו יתברך וההכנעה לתורתו ולמצותיו כעבד נאמן לפני אדוניו. אמנם דוד היה שלם

בשלמות האנושי ושלמות הישראלי, והיה נכנע לבו למצות האל יתברך ולתורתו כבן יכבד אב ועבד אדוניו, ועם היותו מלך היה נזהר בהם באמרו (תהלים י"ט י"ב) גם עבדך נזהר בהם, ואם חטא היה חטאו במה שהוא אדם בינו לחבירו לא בינו למקום. הנה אם כן חטא שאול במיעוט אמונה ואהבת השם יתברך, ולהיות האמונה והאהבה שרשי המצות והעבודות כלם היה החטא בהם כקוצץ בנטיעות וכהורס התורה כלה. אבל דוד לא חטא כי אם במצוה הפרטית מעשים להמשכו אחרי תאוות המשגל ולא היה בזה פקפוק אמונה ומיעוט אהבה, וכמו שאמר (שם קי"ט ל') דרך אמונה בחרתי וגו', ואמר (תהלים ק"ל ו') נפשי להשם משומרים לבקר, (שם ט"ז ח') שויתי השם לנגדי תמיד, ולכן לפי שהיה לבו שלם עם השם אלקיו לא נפסק ממנו המלכות, ונאמר עליו תמיד שהיה שלם עם השם, ואמר יתברך אל שלמה (מלכים א' ט' ד') ואתה אם תלך לפני כאשר הלך דוד אביך בתום לבב וביושר וגו'. והנה יורה שזה היה החטא בשאול ממה שאמר שמואל אל שאול בגלגל (בסימן י"ג י"ג) נסכלת לא שמרתי את מצות השם אשר צוך וגו', הנה ייחס אליו מה שחטא בינו לבין המקום ומיעט האמנה וההכנעה, ואמר שנסכל ושברצונו ובכוונתו לא רצה לשמור מצות השם, והיה זה למיעוט אמנותו בדברי שמואל כי לא האמין בדבריו וחשב שלא יבא ושהמלחמה תעשה בתחבולותיו ולא בכח אלקי, ועל כן אמר יתברך לשמואל נחמתי כי המלכתי את שאול למלך כי שב מאחרי ואת דברי לא הקים, ואמרו שב מאחרי לא יאמר כי אם להעדר האמנה ובמיאוס בדברי השם, וכן אמר לו כי מאסת את דבר השם, ואמר כי חטאת קסם מרי, והמיאוס והמרי הזה לא אמרו כי אם על העדר האמונה והאהבה לדברי השם יתברך, ולכן היה המשפט האלקי וימאסך השם מהיות מלך, אבל דוד שאמר (תהלים קי"ט צ"ז) מה אהבתי תורתך דבקתי בעדותיך, נתן השם יתברך לו את בריתו שלום וכסא כבוד הנחילו, ע"ד (משלי ח' י"ז) אני אוהבי אהב ומשחרי ימצאונני, עם היות שהענישו על חטאו אשר חטא במעשה כשאר בני אדם. וכבר רמזו על זה חכמינו ז"ל במדרש תהלים (מזמור כ"ז), אתה מוצא בשעה שבא שמואל למשוח את דוד היו מלאכי השרת מקטרגין לפני הקדוש ברוך הוא ואומרים מפני מה אתה נוטל מלכות משאול ונותנה לדוד? אמר להם אני אראה לכם מה בין שאול לדוד, שאול הלך ונשאל באורים והתומים כיון שראה את הפלשתים אמר לכהן אסוף ידיך ולא הפסיק לגמור את הדבר, אבל דוד בשעה שהפלשתים באים עליו בעמק רפאים באותה שעה התחיל לשאול באורים ותומים, שנאמר (שמואל ב' ה' כ"ב) ויוסיפו עוד פלשתים לעלות וישאל דוד באלקים וגו'. הנה רמזו בזה שהיה דוד שלם באהבת האל יתברך ואמנותו, והיה שאול מואס בדבריו ובלתי שלם באמונות ולזה נענש

בקריעת מלכותו עם היות שהיה שלם בשאר המדות האנושיות, כמו שאמרו במדרש שמואל (פרשה י"ז) שהיה ירא חטא ושפל רוח ומבזבז נכסיו וחס על נכסיהם של ישראל, כי היה שלם במה שבינו לחבריו ולא במה שבינו למקום ודוד היה בהפך. הנה אם כן במה שכתבתי הותרו שלשת השאלות האחרונות, אם הרביעית למה היה עונש שאול כל כך מופלג וקשה ולא קובלה תשובתו כמו שקובלה תשובת דוד, וכבר אמרתי בהתרה ארבעה דעות כלם נכונים למבין, ואם החמשית איך אמר בכאן קרע השם את ממלכות ישראל בהיות שכבר נענש על מה שחטא בגלגל, והיה ההיתר בזה כי על מה שעשה בגלגל נגזרה עליו שלא תתקיים המלוכה בזרעו אבל לא אמר שימות בלא עתו ולא שיפסק המלכות ממנו, ואם לא היה חוטא במלחמת עמלק היה חי שנים רבות ועם מלכותו תמיד, ועתה באותו עון שעשה במלחמת עמלק קרע השם את ממלכות ישראל ממנו ומת בלא עתו ונמשח דוד למלך בחייו שהוא קריעת מלכותו באמת. ואפשר עוד לומר שאם לא היה חוטא שאול בעמלק היה מתכפר לו החטא הראשון ונמחל לו על ידי תשובה, ועתה נחתם דינו לקרוע הממלכה ממנו ובלא כפרה וסליחה עוד, ואם השאלה הששית בלא ישקר ולא ינחם כי לא אדם הוא להנחם, כבר פירשתי הכתוב לדעתי שלא יכוון לומר שאם היה יתברך מכפר עון שאול היה משתנה ומתנחם, אבל שכוון לבד על מה שפירשתי בו, והותרו אם כן השאלות כלם:

פסוק לב

ויאמר שמואל הגישו אלי את אגג מלך עמלק וגו'. זכר ששמואל (כדי לגנות חמלת שאול ורחמיו על אגג שהיה מאויבי השם) צוה שיביאו אליו אגג מלך עמלק, כי עם היותו זקן וחסיד ונביא רצה לקדש השם בידו ושחרבו יאכל בשר, ושהלך אליו מעדנות, והוא לשון קשורים כדעת המתרגם, שבא בשלשלאות של ברזל. או יהיה מגזרת עדון שהלך בתענוג ובשמחה, לפי שהיה יודע שימיתהו כי בחר מות מחיי חרפה ושבי, ולכן אמר אכן סר מר המות, רוצה לומר באמת סר מרירות המות, כי המות לנכבדים והמעולים בהיותם בקלון מתמיד וחרפה רצופה הוא מתוק מדבש ונופת צופים, ולכן אגג שהיה מלך בראותו כי גדל יגונו והיה מצטער וכאשר ידע מותו אמר שלא היה באותו מות מרירות כי אם מתיקות רב. או נאמר כדברי רלב"ג שכאשר ראה אגג את שמואל חשב שמפאת חסידותו יחמול עליו, ולכן אמר אכן סר מר המות, כלומר שלא ימיתהו ולא יטעם טעם מיתה:

פסוק לג

ושמואל השיבו אין הענין כמו שחשבת, אבל כאשר שכלה נשים חרבך שהיית הורג את בעליהן כן תשכל מנשים אמך. ועם היות שמואל זקן בא בימים היה מגבורתו ששסף שמואל את אגג ובקעו בחרבו כמו שיבקעו העצים, וזה לקיים (תהלים נ"ח י"א) ישמח צדיק כי חזה נקם פעמיו ירחץ בדם הרשע:

פסוק לד

פרשה שמינית בהמשחת דוד שמשחו שמואל ושצלחה רוח השם עליו מיד אחרי המשחתו ושמאותו עת גם כן חלה רוח רעה לשאול, ושהיה דוד מנגן לפניו להסיר מעליו הרוח רעה. תחלת הפרשה וילך שמואל הרמתה וגו', עד ויאספו פלשתים את מחניהם וגו', והנה שאלתי בפרשה הקטנה הזאת שש שאלות:

השאלה הראשונה במאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני, והי"ל לבטוח בחסדי השם כי לא תמו וכי שלוחי מצוה אינם ניזוקים, ומשה ע"ה לא אמר שהיה ירא מלכת לפני פרעה פן יהרגהו בהיותו מעיז פניו להכותו מכות רבות ועצומות לפניו, והאל ית' איך לא הוכיח את שמואל ע"ז? ואיך לא אמר אל תירא כי אתך אני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחומת נחשת על כל הארץ כמו שאמר אל ירמיהו הנביא (ירמיהו א' ח', י"ח) ונתן לשמואל תחבולה עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבוח להשם באתי, והוא היה באמת דבר בלתי מספיק:

השאלה השנית מה ענין הזבח הזה שיאמר לזבוח להשם באתי? ומה לו לנביא שילך מעיר אל עיר לזבוח זבחים? כי הנה במקומות המיוחדים לזבוח להשם כגלגל והמצפה ושילה ובית אל וכדומה מהמקומות שהיו מקודשים והיו שם מזבחות לגבוה והיה העם הולך אליהם לזבוח את זבח הימים היה הנביא יכול להתנצל בזבח, אבל במקום אחר בלתי נודע יהיה הזבח הזה דבר בטל, ומה אם כן הטענה הזאת לשלא ישמע שאול ויהרגהו? הלא יאמר מדוע אתה הולך שם ללא סיבה? כי עם היות בימים ההם הבמות מותרות, הנה שמואל שופט ונביא לא ילך מחיל אל חיל כי אם לצורך והכרח רב:

השאלה השלישית במה שאמר באליאב אל תבט אל מראהו ואל גבוה קומתו כי מאסתיהו, ולמה מאס השם יתברך את אליאב? והמיאוס לא יהיה כי אם בסבת העונות והפשעים, כמו שאמר בשאול כי מאסת את דבר ה' וימאסך ה' מהיות מלך, אבל בלי עון יקשה מאד המיאוס הזה, והיה ראוי שיאמר לא בחר ה' בזה כמו שאמר ביתר אחיו שלא זכר בהם מיאוס:

השאלה הרביעית במה שספר ויקח שמואל את קרן השמן וימשח אותו בקרב כל אחיו והיה אם כן בזה מגלה סוד? ואם היה הדבר כבר נודע לכל אחיו, איך לא הרגישו בדבר ולא התפעלו ממנו? ואיך נבהלו נחפזו כשראו אותו מתעורר להלחם עם גלית הפלשתי? ואיך היו מבזים אותו ככלי אין חפץ בו:

השאלה החמשית במה שאמר ורוח ה' סרה מעם שאול ובעתתו רוח רעה מאת ה' וגו', והמאמר הזה יקשה מאד משני' פנים. ראשונה למה סרה מעם שאול רוח ה'? כי עם היות שנגזרה שקרע ה' את ממלכתו מעליו הנה יהיה זה במותו, אבל בעודו בחיים חייתו למה סר ממנו הרוח אשר לוהו בעת המשחתו, כל שכן אם היה רוח גבורה כדברי המתרג' והמפרשים, כי לא נחלש כחו, לפי שרוח הגבורה מלוה אותו עד עת מותו. ויקשה עוד מאשר אמר רוח רעה מאת ה', וכן אמרו עבדיו הנה נא רוח אלקים רעה מבעתך, והרוח רעה לא יוחס לאל ית', ועוד שהפסוק יסתור עצמו, מצד אחד אומר שסרה רוח ה' מעם שאול, ומצד אחר אמר שבעתהו רוח רעה מאת ה', ואם כן לא סרה הרוח האלקי ממנו יהיה טובה או רעה:

השאלה הששית אם בעון שאול סרה ממנו רוח ה' ובעתהו רוח רעה, איך היה רפואתו ותקונו שינגנו לפניו? ואמר והיה בהיות רוח אלקים אל שאול ולקח דוד את הכנור ונגן בידו ורוח לשאול וטוב לו וסרה מעליו רוח הרעה, עד שכבר היו עבדיו יודעים התרופה הזאת ויעצוהו עליה, וזה דבר מתמיה אם היה החולי אלקי איך היתה רפואתו טבעיית או מלאכותית בנגון הכנור לפניו? והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כלם:

וילך שמואל הרמתה ושאול וגומ'. זכר שאחרי ששסף שמואל את אגג הלך אל ביתו הרמתה ושאול עלה אל ביתו שהיה בגבעת שאול, והיא גבעת בנימין שזכר למעלה. וידמה שעשה שם בית ממלכה להיות שם מושב משפחתו ובית אביו, או היתה גבעה אחרת נקראת על שמו.

פסוק לה

וששמואל לא יסף לראות את שאול עד יום מותו, והיה זה לפי שיי' נחם כי המליך שאול ושמואל היה אוהב אותו מאד להיותו מעשה ידיו להתפאר, והיה הוא המלך הראשון אשר נמשח על ישראל ונעשה על ידו, ולכן לא יסף עוד לראותו כי נעצב על רעתו, ובאומרו עד יום מותו נרמז שעד יום מותו לא ראה שמואל את שאול אבל אחרי מותו ראהו כשהעלה אותו הבעלת אוב ודבר עמו כמו שיבא. ואל יקשה עליך שאחר כך ראה שמואל את שאול כשהלך אל ניות ונבא לפניו כמו שאמר ויתנבא גם הוא לפני שמואל וגו', לפי שלא כוון בזה כי אם לומר שלא יסף עוד שמואל ללכת לראות את שאול אל

ביתו כמו שהיה עושה קודם זה, ובניות ראהו במקרה שבא אצלו, ואפשר לומר שלא ראהו אז גם כן כי הסתיר פניו ממנו:

פרק טז

פסוק א

וזכר שאמר לו ית' עד מתי אתה מתאבל, רוצה לומר האבל אין ראוי שימשך זמן ארוך ודי במה שהתאבלת ע"כ, ולכן מלא קרנך שמן, והנה הקרן הזה היה ראוי שיוליכו אותו הנביאים שעליהם מוטל משיחת המלכות, והיה מונח באהל מועד עם כלי שמן המשחה, כמו שנאמר בשלמה: (מלכים א' א' ל"ט) ויקח צדוק את קרן השמן מן האהל וגו', ולכן אמר קרנך כי היה מיוחס אליו להיותו נביא, כי אעפ"י שזכר משיחת שלמה על ידי צדוק הכהן הנה היה שם נתן הנביא. והמשיחה היתה כפי מה שזכרו חז"ל במסכת הוריות (פ"ג י"א ע"ב) כמין נזר בין ריסי עיניו, והנשאר בקרן היה יוצק על ראשו. וי"א תחלה היה יוצק על ראשו, ואח"כ עושה צורת הנזר בין עיניו. וכבר זכרתי בהקדמה לספר שופטים ענייני המשיחה ותנאיה ובמה שעבר בהמשחת שאול (ריש סי' י') זכרתי גם כן איך לא נמשח בקרן המשחה האלקי כי אם דוד ושלמה בנו. ואמר כי ראיתי בבניו לי מלך, ר"ל שיהיה נשמע למצותי:

פסוק ב

והנה מה שאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני, היה אצלי התנצלות בלתי אמתי, ששמואל לא היה רוצה למשוח איש בחיי שאול והיה בעיניו רע ומר המעשה שישחית את מעשה ידיו הוא בעצמו ושהוא יסכל את ידיו, ולכן כדי להשמט מההליכה התנצל ואמר איך אלך ושמע שאול והרגני? עם היותו יודע שהאל ית' לא יעזוב את חסידיו לעולם נשמרו, וגם ששאול לא ישלח ידו בנביא ה', והוא היה אוהב לשמואל מאד וירא מלפניו ומכבדו יותר מאביו ואיך יהרגהו? אבל היה זה בלי ספק להשמטו מלילך, ועם היות שהאל ית' ידע מחשבות בני אדם, היו בוחרים הנביאים ומבקשים פעמים רבות תואנות כדי שלא יאמרו בפירוש כוונותיהם לפני הקב"ה, ועל זה הדרך אמר אדוננו משה (שמות ו' ל') ואיך ישמע אלי פרעה, עם היותו יודע שדבר ה' היא תקום, אבל היה רצונו לישמט מההליכה ובחר אותה התואנה כדי שלא יצטרך לומר איני רוצה לילך, ומפני זה השיבו ה' כאן עגלת בקר תקח בידך וגו'. והיתה התשובה ממין השאלה לפייסו בדברים, עם היותו יודע שבהליכתו בדבר ה' לא תגע בו יד ולא יזיקהו אדם אבל מלא דבריו כפי פשוטם והנגלה מהם. וחז"ל אמרו (קידושין ל"ט ע"ב) שאין סומכין על הנס,

ושמותר לשנות מפני השלום (יבמות ס"ה ע"ב), והוכיחו זה משמואל משום לא תנסו את ה' אלקיכם וששמואל באמת נתירא משאול ושהאל ית' יעצו על התחבולה הזאת כדי להנצל ממנו ושלא יסמך על הנס. ואתה רואה שלא היה זה המנהג בנביאים כי תמיד היו פוחדים והקב"ה היה מבטיח ולא היה מלמדם תחבולות להנצל, ולמה יעשה זה לשמואל? אבל האמת יורה מה שאמרתי. ואמנם ענין הזבח שיאמר שהיה הולך שם לזבוח הוא לפי שבכל מקום היו זובחים ומקטרים באותו זמן כל עוד שהיה אהל מועד בנוב ובגבעון, וידמה שהיה שמואל אומר פעמים רבות השם אמר אלי שאלך לזבוח במקום פלוני כדי להוכיח העם שם או לתת שם תודה לה' על דבר מה, וכן יאמר עתה לזבוח לה' באתי לאיזה מהתכליות. וצוהו שיקרא לישי בזבח ושאז יודיעהו את אשר ימשח ומה יעשה, ולא גלה לו מיד שם דוד כדי שיראה כל הבנים וידע שלא בחר ה' בהם כי אם בקטן שבכלם. ורלב"ג כתב בשם אחד מחכמי דורו שצוה השם על זה להעיר שכבר נמצא באותו מחוז חלל באדמה לא נודע מי הכהו, והיה מביא עמו עגלה כדי לקיים מצות עגלה ערופה, ומפני זה לא יחקור שאול למה היה הולך באותו מקום עם העגלה, כי העגלה תערף באיזה מקום שימצא בו החלל, וגם מזה יפחד שאול מהרוג את שמואל בזכרו מצות העגלה הערופה ושהקפידה התורה על רציחת נפש אדם, ואמרו ואמרת לזבוח לה' באתי לפי זה הפירוש הוא שכאשר יבא לבית לחם יאמר להם לזבוח לה' באתי, כי לא יתכן שיחשבו שבא לעשות עגלה ערופה אחרי שידעו שאין חלל בתוכם ופירוש נאה הוא. ורד"ק כתב בשם אחרים שאמר לו הקב"ה אתה אמרת ושמע שאול והרגני, עתה אני מצוך שתלך בפרהסיא עם עגלת בקר לעשות זבחים שלמים ביום המשחת דוד למלך, וזהו וקראת לישי בזבח, אמר לו לך בפרהסיא ונראה מי הורג אותך, ואשר כתבתי ראשונה הוא היותר נכון אצלי, והותרה השאלות ראשונה ושנית:

פסוק ד

ויעש שמואל את אשר דבר ה' וגו'. זכר ששמואל קיים דבר האל יתברך והלך לבית לחם ותמהו זקני העיר ויחרדו על בואו, כי חשבו שהיה בתוכם עון פלילי באיש מה והיה בא להוכיחם עליו. ולכן שאלוהו שלום בואך? ואמר הכתוב ויאמר שלום בואך בלשון יחיד, לפי שהיה הגדול שבהם מדבר בעד העם:

פסוק ה

והוא השיבם שלום לזבוח לה' באתי, רוצה לומר שלום לכם אל תיראו כי לזבוח באתי, וקדש אותם ואת ישי שהזמינם, על דרך הקדיש קרואיו (צפניה א' ז').

פסוק ו

ואמרו (ו) ויהי בבואם יחזור לבני ישי שזכר, יגיד כי צוה שיבואו ויעברו כלם לפניו, וכאשר ראה את אליאב הגדול מהם אמר שמואל אך נגד ה' משיחו, ר"ל באמת זהו משיח ה' אחרי שהוא יפה תואר ויפה מראה, וזהו אך נגד ה' משיחו, על דרך (שופטים י"ח ו') נכח ה' דרככם.

פסוק ז

והשם השיבו אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו כי מאסתיהו, רוצה לומר עם היותו יפה תואר ויפה מראה וגבוה הקומה אל תבט אל זה, בחשבך שתמיד יהיו המלכים בזה האופן כמו שהיה שאול, כי מאסתיהו, וכנוי מאסתיהו אצלי לא יחזור אל אליאב, אבל הוא לגובה קומתו שזכר, ר"ל כי כבר מאסתי גובה הקומה במלכים, מאחרי שראיתי שאול שהיה גבוה הקומה ושב מאחרי, והעיד ית' על אליאב שהיה לבו בלתי תמים, ושלא היה יפה מבפנים כמו שהיה מבחוץ, וזהו כי לא אשר יראה האדם כי האדם יראה לעינים הדבר החיצוני ויי' יראה לפנימי שהוא הלבב. ובפסח שני אמרו (פסחים ס"ו ע"ב), אמר ר' מני בר פטיש כל אדם שכועס אפילו פוסקין לו גדולה מן השמים מורידין אותו, מנא לן? מאליאב, דכתיב (בסי' י"ז כ"ח) ויחר אף אליאב בדוד. ובמדרש שמואל (פרשה י"ד) אמרו, אמר לו הקב"ה לשמואל אתה אמרת אנכי הרואה, חייך למחר אני מראה לך שאין אתה רואה, ואימתי היה? בשעה שהלך למשוח את דוד חשב שאליאב היה, אמר לו הקב"ה אתה שאמרתי אנכי הרואה, אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו כי מאסתיו: אמנם בתנחומא לא ייחסו בזה טעות מבואר לשמואל, אמרו אפשר שמואל שנכתב עליו כי נאמן שמואל לנביא לה' טעה? א"ר יצחק לא טעה שמואל, אלא שראה ולא כוון אם מביתו ואם ממנו יוצא המלכות, שנאמר (דברי הימים ב' י"א י"ח) ויקח לו רחבעם את אביחיל בת אליאב בן ישי לכך אמר אך נגד ה' משיחו. ומה נאה אצלי מה שפירשו אחרים בזה ששמואל ראה את אליאב ושהיה בלתי יפה כ"א כעור ומגונה, ולכן אמר אך נגד ה' משיחו על שאול. כאומר הנה נגד ה' שאול שהוא משיחו ותוארו נאה למלכות, ומה לו לבקש פחותים כאלה? והאל ית' השיבו אל תבט אל מראהו ואל גבוה קומתו כי מאסתיהו, וגבוה הקומה נאמר על שאול, כמו שאמר (בסי' ט' ב') משכמו ומעלה גבוה מכל העם, ומאסתיהו אמרו גם כן עליו, כמו שאמר (בסי' ט"ו כ"ז) וימאסך ה' מהיות מלך וגו'. והודיעו שהיה שאול בלתי שלם בנפשיו', עם היותו בכחות הגופיות מובחר ומשובח מהעם, רומז למה שאמרתי שחטא במיעוט אמונה ובמיעוט אהב' את ה', ומה שטען רלב"ג נגד זה ממה שעברו שאר הבנים לפני שמואל ואמר בכלם גם בזה

לא בחר ה', שיורה שנזכר בכתוב שלא בחר באליאב אינה טענה, כי בהיותו מבזה אותו ואומר אך נגד ה' משיחו להבדיל ממעלת שאול ותוארו יורה שלא היה בוחר בו, ולזה אמר בכל אחד מהאחרים גם בזה לא בחר ה', ר"ל אעפ"י שאינו כל כך עכור כאליאב גם לא בחר בזה. והנה אמר כי האדם יראה לעינים, להגיד שהאדם ישפוט על החושים החצוניים אם הם שלמים אם לא, וזכר מהם העינים שהוא החוש היותר נכבד, והש"י יראה ללבב אם הוא תמים אם לא:

פסוק ט

ואמרו ויעבר ישי שמה פירושו שהעביר ישי לפני שמואל בנו הנקרא שמה, ושמה הוא שמעה שנאמר אחר זה (שמואל ב' י"ג ג') יונדב בן שמעה אחי דוד, וכן בדברי הימים (ב' י"ג) ושמעה השלישי, והותרה השאלה השלישית:

פסוק יב

והנה זכר ששלחו אחר דוד שהיה הקטן מהם והיה רועה בצאן והיה זה אות שירעה את עמו וינהג כצאן יוסף. אמרו בתנחומא (תהלים י"א ה') השם צדיק יבחן, (א"ה אעפ"י שהילקוט בפרשת שמות על פסוק ומשה היה רועה וכו' מביא מדרש זה בשם תנחומא הנה בקשתיהו בכל הספר ולא מצאתיו שם): ובמה בוחנו? א"ר יצחק במרעה, דוד נבחן במרעה, שנ' (פה) רועה בצאן, עמוס במרעה נבחן שנ' (עמוס ז' י"ד) ויקחני ה' מאחרי הצאן, ואף משה במרעה נבחן, שנ' (שמות ג' א') ומשה היה רועה את צאן יתרו חותנו, יעקב בצאן נבחן שנ' (בראשית ל"א י') ויהי בעת יחם הצאן: ואמרו כי לא נסב עד באו פה פירשו שלא נסוב לאכול עד שיבא, כי קודם שיאכלו בזבח נמשח דוד, וכל מושב סעודה קרוי הסבה, ולפי זה היו באים בני ישי לאכול בזבח ואז עברו כלם לפני שמואל עד שבא דוד ואז נמשח ואז ישבו כלם לאכול, ומזה תבין כי כמו ששאול נמשח למלך בבואו לזבח ואכל שם עם שמואל, כך דוד באותו דרך עצמו נמשח בבואו לזבח ואכל שם עם שמואל. וזכר שהיה דוד אדמוני עם יפה עינים. רוצה לומר ויפה עינים, וזהו על דרך (נחום ג' י"ב) תאנים עם בכורים, שהוא כמו ובכורים, והודיענו זה כדי להגיד שהגון היה למלכות: וספר הכתוב שאז בראותו את דוד באהו הנבואה קום משחהו כי זהו, ודרשו חכמינו ז"ל בתנחומא (פרשת וירא י' סוף ע"ד) אמר לו הקדוש ברוך הוא לשמואל משיחי עומד ואתה יושב קום משחהו שתהיה קם לפניו. ועוד דרשו במסכת הוריות (פרק ג' י"א ע"ב) קום משחהו כי זה הוא זהו טעון משיחה ואין אחר טעון משיחה, ומזה אמרו שאין מושחין אלא מלכי בית דוד בלבד. ובשמן המשחה שעשה משה במדבר ונמשחו בו כל כלי המקדש והכהנים בני אהרן, בו היו גם כן מושחין בכל דור הכהנים הגדולים ומלכי

בית דוד, וכמו שאמר (תהלים פ"ט כ"א) מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו, אבל מלכי ישראל לא היו נמשחים כי אם במקום שהיה שם מחלוקת כיהוא בן נמשי מפני מחלוקת יורם בן אחאב, וגם המשחתם היה אז בשמן אפרסמון לא בשמן המשחה, וכבר כתבתי שמלך בן מלך גם מבית דוד לא היה נמשח כי אם מפני המחלוקת, כמו שמשחו שלמה מפני מחלוקת אדוניהו, וכל זה זכרו במסכת הוריות (שם) ולפי הפשט יאמר כי זהו אשר יהיה מלך לעולם ועד, וזהו רעך הטוב ממך אשר אמרת לשאול:

פסוק יג

ואמרו ששמואל משח את דוד בקרב אחיו, אין פירושו שבתוכם ולפניהם משח אותו, כי אם שבחר אותו מקרב אחיו והבדילו מהם ואז משחו בינו לבין עצמו, או לפני אביו לבד, ושמיד אחרי המשיחה צלחה עליו רוח השם, רוצה לומר ששרתה בו רוח הקודש בגבורה ובחכמה ובנעימות זמר ועלי עשור ועלי נבל. ואפשר לפרש ותצלח עליו רוח השם כפשוטו, שבכל אשר היה עושה השם מצליח, וכמו שזכר (בסימן י"ז ל"ד) שבא הארי ואת הדוב, כי היה מצליח באותו רוח הקודש שבו, וכל זה שזכר מהמשיחה בלי ספק היה בסוד ובסתר גדול בעבור שלא ידעהו שאול, והותרה בזה השאלה הרביעית:

פסוק יד

ורוח השם סר מעם שאול וגו'. יגיד הכתוב שמיד כאשר נמשח דוד למלך מיד צלחה עליו רוח אלקין קדישין ומיד סרה רוח השם מעם שאול, והיתה אצלי הסבה בזה לפי שלא היה זה הרוח לבד רוח הגבורה אשר ימצא בגבורים רבים יחד, אבל היה הרוח גודל הלב ברוח משפט וברוח בער כפי הראוי למלך ישראל בפרט, וזה היה בלתי אפשרי שימצא בשניהם יחד, ולכן מיד כאשר נמשח דוד צלחה עליו. ולפי שאי אפשר לשני מלכים להשתמש בכתר אחד, (חולין פרק ג' דף ס' ע"ב) הוסרה מיד אותו רוח השם המיוחס למלך מעם שאול, ולזה לא נזכר בשאול קודם לזה שסרה ממנו רוח השם גם אחרי חטאו וגזרת ענשו כי אם אחרי שנמשח דוד. ואמנם אמרו ובעתתו רוח רעה מאת השם, אפשר שנאמר שייחס זה אל השם יתברך להיותו הסבה הראשונה בכל הדברים, וכמו שכתב הרב המורה בפרק מ"ח חלק שני, או שהיה זה מכלל ענשו ולזה אמר שהיה זה מעם השם. ואמנם מה היה הרוח הזה, הנה המפרשים לא אמרו בו דבר. ואתה תראה שפעם יאמר הכתוב רוח רעה, ופעם אומר רוח אלקים, ופעם רוח אלקים רעה. וחכמי הנוצרים חלקו בזה, מהם אמרו שהיה שד שנכנס בו, ושדוד בניגונו היה מרבה בתפלה ולכן יוכל להוציאו מגופו בעזר האלקי לא שהניגון לבד יוכל על זה, ומהם אמרו שהיה חולי טבעי שחוריי, ועם הניגון היה משמחו ומעתיקו מאיכות לאיכות. והיותר מתישב

אצלי הוא, ששאול אחרי שסרה ממנו רוח השם הנזכר לא נשאר כיתר האנשים, אבל סבבוהו בלהות ומחשבות רעות, והיה תמיד דמיונו מתעסק בענשו ואיך קרע השם את מלכות ישראל מעליו ואיך רוחו הטוב סר מעליו, ומתוך זה נשרף דמו ונתהוה בו חולי המילאנ"קולייא המתהוה באדם משריפת הדם והאדומה השרופה, וכבר כתבו הרופאים שבחולי הזה יפסד הדמיון והכח המחשב, ויקרה לו הצער והדאגה ויפחד וירעד ויגעש בפחי נפש, כמו שיקרה לאדם היושב בחשך להיות הרוח אשר לו עב וגס ובלתי בהיר וזך, ולזה אמר ובעתתו רוח רעה מאת השם, רוצה לומר שהיה נבעת ומתגעש ומתחרד פעמים רבות בסבת רוח רעה ודמיון מתמיד ושהרוח והמחשבה הרעה ההיא היה לו מאת השם, רוצה לומר שהיה מחשב תמיד שהשם סר מעליו ויהי אויבו, ושזה הדמיון סבב לו החולי והרעד, ויהיה אם כן אמרו מאת השם, פירושו מסבת היות האל יתברך נפרד ממנו, לא שיהיה האל יתברך הוא הפועל לחולי ההוא בעצם. ואמנם עבדיו חשבו שהרוח האלקי לא סרה מעם שאול ושתמיד היה דבק בו, אבל חשבו שהיה השפע הבא אליו מורה רעות העתידות לבוא, ולזה היה נבעת ורעד מפאת התעצבו על איכות השפע הבא אליו, ולזה אמרו לו עבדיו (טו-טז) הנה נא רוח אלקים רעה מבעתך יאמר נא אדוננו, כלומר כיון שעבדיך לפניך לעשות כל מה שתצום, יאמר אדוננו להם שיבקשו איש יודע לנגן בכנור, והיה בהיות עליך רוח אלקים רעה, רוצה לומר שפע מעציב, ינגן המנגן וטוב לך, רוצה לומר עם היות אותו הרוח רעה בעצמו, יהיה אצלך טוב ומשמח ולא יעציבך, (יז) ואז שאול נתפייס לדבריהם ואמר אל עבדיו ראו נא לי איש מטיב לנגן והביאותם אלי, (יח) ואחד מהנערים העומדים לפניו אמר הנה ראיתי בן לישי בית הלחמי יודע לנגן, ואמרו חכמינו ז"ל (סנהדרין צ"ג ע"ב) שזה המדבר היה דואג האדומי והנה רשם בו ששה תוארים. האחד יודע לנגן, רוצה לומר שהיה יודע חכמת הניגון בשלמות, ושהיה שלם לא לבד בפעל כי אם גם בחכמת המוז"יקא, וזהו שאמר יודע לנגן, והוא מהפלא איך תמצא החכמה ההיא באיש רועה צאן? השני שהיה גבור חיל, והוא מתמיה שהאנשים המשוררים והמנגנים ישתלמו בכח הדמיון, והם חלושי המזג רפויי ההרכבה על הרוב. השלישי שהיה איש מלחמה, רוצה לומר יודע בתחבולות המלחמה והוא גם כן דבר מתמיה שיהיה בעל מלחמה בן אדם רועה צאן, וגם שהאדם המתעסק בתחבולות המלחמה לא יטריד זמנו בניגון ובשיר, כי הם מלאכות מקבילות. הרביעי ונבון דבר, וגם זה מתמיה, שעל הרוב המנגנים והמשוררים נשלמים במדמה וחסרי ההשכל האמתי, ולזה לא היו הבעלי שכל ועצה מנגנים כי אם על המעט. החמישי ואיש תואר, וגם זה מתמיה, כי על הרוב המשוררים והמנגנים הם שחוריים ועל המעט יהיו

דמיים ויפה תואר. הששי והשם עמו, רוצה לומר שהיה ירא אלקים וסר מרע, וגם זה מתמיה מאד, שפעמים מועטות ימצא המנגן יפה תואר שלא יהיה נרדף אחרי תאוותיו ורודף אחרי הנשים, גם אנשי המלחמה על המעט יהיו יראי חטא, ולכן שבח שעם היותו עם כל התוארים הקודמים, הנה השם עמו. והמפרשים פירשו והשם עמו שהוא מצליח במעשיו, והתוארים האלה הם הראוים לאיש אשר יעמוד בהיכל המלך ולזה שבחו בהם. ועם היות דוד עדין נער ולא נסה ללכת באלה, הנה הנער הזה שבחו בכל אותם התוארים להיותו מוכן אליהם, והיה נראה מתכונותיו ומדותיו היותו נוטה אל התוארים האלה כלם עם כל נערותו. ואתה תראה שכלם נמצאו בו אחר כך על השלמות, שהיה גבור ואיש מלחמה ונבון דבר ואיש תואר והיה נעים זמירות ישראל והיה השם עמו בכל אשר יעשה ושוה השם לנגדו תמיד, והוא ממה שיורה שנצנצה רוח הקודש על הנער הזה וצדק בכל דרכיו. ובמסכת סנהדרין (פרק י"ב צ"ג ע"ב) ובמדרש שמואל (סוף פרשה י"ט) דרשו התוארים האלה בתורה ובתלמוד ושהיה ההלכה כמותו בכל מקום:

פסוק יט

(יט-כא) וזכר ששלח שאול בעדו ושבא לפניו ובידו מנחה מאת ישי אביו ושאהב אותו. ואמרו ויהי לו נושא כלים, פירשו בו נושא כלי זינו, ואחשוב שאינו כן, אבל שהיה נושא לו ומביא לפניו כלים לנגן, או כלים אחרים ממה שעושים הרועים בכל פעם שהיה בא לפני המלך, (כב) וששלח בעבור זה שאול אל ישי לאמר שיתמיד לעמוד דוד לפניו לפי שמצא חן בעיניו:

פסוק כג

וספר שבהיות רוח אלקים אל שאול היה לוקח דוד הכנור ונגן בידו והיה מסיר העצב והדאגה ממנו, רוצה לומר שבבוא על שאול מחשבותיו מהדברים האלקיים שקרע השם מלכותו מעליו (שהוא רוח אלקים הנזכר כאן) והיה מתעצב היה מנגן דוד, באופן ששאול ישים מחשבתו בניגון וישתעשע בו ולא יתעצב עם מחשבותיו עוד, וזהו ורוח לשאול, שהיה מקבל בזה הרוחה מן המצוקה שהיה עליו. וידמה שהיה הכח הזה לדוד בפרט והוא ענין אלקי, ונרמז זה באמרו ונגן בידו וטוב לו, כי היה הכח הזה מיוחד ליד דוד, ובזה הורה שכבר היה עליו השפע האלקי להיות דוד נעים זמירות ישראל ושניגונו היה ערב אצל השם יתברך, ולכן היה שירפא ניגונו החולי ההוא אשר אין מדרכו כפי הטבע שיתרפא מבלי הרקה וחלוף המזג המחלי שסרה מעליו רוח הרעה. ועיין שלא אמר בזה רוח אלקים רעה, אבל אמר לבד רוח רעה, לפי שזה הוא ספור הכתוב ויספר תמיד האמת על הדיוק, אמנם מה שאמר למעלה רוח אלקים רעה הם דברי עבדיו, והוא מאמר כפי

מחשבתם ואינו כפי מה שהוא, ומה שנאמר אחרי זה ותצלח רוח אלקים רעה אל שאול ויתנבא בתוך הבית אפרשהו במקומו, והותרו עם זה השאלות חמשית וששית: והנה (תועלת הסיפור) כתב כל זה כדי להעיר שמיד שצלחה רוח אלקים על דוד הוסרה מעם שאול, ושלבו היה עצב עליו להיותו מרגיש ורואה מה יהיה עליו, וגם להודיע שדוד מעת המשחו היה נעים זמירות ושהוא היה מסיר מעם שאול המצוקה והדאגה בניגונו, כמו שאמר על עצמו בדבריו האחרונים (שמואל ב' כ"ג א') משיח אלקי יעקב ונעים זמירות ישראל:

פרק יז

פסוק א

פרשה תשיעית במלחמה הראשונה שנלחם דוד עם פלשתים, רוצה לומר איך נמשכו הדברים עד אשר הרג את גלית הפלשתי, ושנפש יונתן נקשרה בנפש דוד על זה, תחלת הפרשה ויאספו הפלשתים את מחניהם למלחמה וגו', עד ויהי ממחרת ותצלח רוח אלקים רעה אל שאול ויתנבא בתוך הבית ודוד מנגן ביד וגו', והנה שאלתי בפרשה הזאת שש שאלות:

השאלה הראשונה בענין גלית הפלשתי ודבריו אשר דבר לעם ישראל, באמרו הלא אנכי הפלשתי ואתם עבדים לשאול, וזה כי ידוע היה שהוא פלשתי היה ומה התועלת באותה ההודעה, ובאמרו שהם עבדים לשאול לא אמר כלל, כי היו ישראל עבדי שאול כמו שהפלשתים היו עבדי מלכם, ומה צורך להודיע עתה שהיו ישראל עבדים לשאול? ועוד שאיך היה תולה תשועת העם כלו ונצחונו ביד איש יהודי וביד איש פלשתי אחד? כי עם היות שינצח הפלשתי לא ירצו ישראל מפני זה להשתעבד לפלשתים, ועם היות שיהרגו את גלית לא ישתעבדו פלשתים לישראל, וכן היה הענין בפעל שלא נשתעבדו פלשתים לישראל אחרי מות גלית גבורם:

השאלה השנית איך עמדו ישראל מערכה מול מערכה ארבעים יום? כמו שאמר ויגש הפלשתי השכם והערב ויתיצב ארבעים יום עד שבא דוד להלחם בו, ולמה ישראל לא נגשו להלחם בפלשתים או הם נגשו להלחם בישראל? ומה היו מקוים כל אותו זמן הארוך אשר לא יצא איש מישראל להלחם בהם או מהפלשתים להלחם בישראל, האם היו יודעים ענין דוד והיו מקוים ביאתו? השאלה השלישית איך הסכים שאול וכל עבדיו שילחם דוד עם גלית גבור החיל בהיותו נער ורך ולא נסה ללכת במלחמה? ואיך היו תולים תשועת ישראל על ידו לשאם יהרוג גלית את דוד כמו שהיה ראוי כפי המנהג

הטבעי שישתעבד ישראל כלו אל הפלשתים? ואיך שם שאול כל ישראל עמו בסכנה עצומה כזאת ויבטח על גבורת נער ומקלו בידו וחמשה חלקי אבנים? השאלה הרביעית בדברי דוד שאמר לשאול רועה היה עבדך לאביו בצאן ובא הארי ואת הדוב ונשא שה מהעדר, וחזר ואמר שנית גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך וזה דבור נכפל אחרי שכבר אמר ויצאתי אחריו והכתיו והצלתי מפיו, ואמר עוד והכתיו והמיתיו ויהיה אמרו אחר כך גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך דבור נכפל זה שלש פעמים:

השאלה החמישית במה שאמר ויאמר דוד השם אשר הצילנו מיד הארי ומיד הדוב הוא יצילני מיד הפלשתי הזה, וזה הדבור הוא גם כן נכפל אחרי שכבר אמר גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך והיה הפלשתי הערל הזה כאחד מהם. ויקשה עוד למה אמר בתחלת דבור זה ויאמר דוד? והנה הדברים כלם שקדמו היו גם כן דבריו, ולמה אמר בדבור הזה בפרט ויאמר דוד? השאלה הששית במה ששאל שאול בראותו את דוד יצא לקראת הפלשתי בן מי זה הנער, ואיך שאל עתה עליו? והנה היה דוד קודם לזה מנגן לפניו והיה לו נושא כלים ושלח לאביו לומר יעמוד נא דוד לפני כי מצא חן בעיני, ועוד למה לא שאל בן מי זה העלם כאשר דבר עמו על הלחמו עם גלית והלבישו מדיו? ושאל זה לבד בראותו יוצא לקראת הפלשתי:

והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כלם:

ויאספו פלשתים את מחניהם וגו'. ספר הכתוב שבימים ההם אספו הפלשתים את מחניהם למלחמה על ישראל ויחנו במקום הנקרא אפס דמים, (ב) ואיש ישראל נאספו גם כן ויערכו מלחמה לקראת הפלשתים, רוצה לומר שערכו להלחם כלם עם הפלשתים, (ג) והיו אלה חונים מעבר ההר מזה ואלה מעבר ההר האחר והגיא ביניהם, (ד) ובהיותם עתידים להלחם יצא איש הבינים ממחנות הפלשתים, והיה נקרא כן לפי שהיה בין המערכות, וידמה שהיה שר מסרני פלשתים:

פסוק ה

וזכר מתכשיטיו שהיה כובע נחשת על ראשו והוא בית הראש שעושים מנחשת, והנכון שהיה יקיף לבד על ראשו למעלה ממצחו והיה נשאר מהמצח מגולה שבו הכהו דוד, וככה נוהגים גם היום אנשי המלחמה ויקראום בלע"ז קאשקו"ש, והיה לבוש שריון קשקשים והוא החלוק הנעשה מן הנחשת הנקרא מאלי"א, או היה הנקרא בלע"ז פלאנק"ש או שולייא"ש, והיה משקלו חמשת אלפים שקלים, והוא מהתימה איך יסבול על גופו כובד גדול כזה? (ו) וכן היה מצחת נחשת על רגליו והוא הכלי הנעשה לכסות הרגלים, וזכר עוד כלי מלחמתו אשר היה מכה בהם, והוא אמרו וכידון בין כתפיו,

והוא באמת רומח, כמי שאמר (יהושע ח' י"ז) נטה בכידון, ואמר בין כתפיו שהיה מוטל הרומח על כתפו, כמו שהוא מנהג הלוחמים קודם שיכנסו במלחמה. ורלב"ג פירש שהיה גורגיר"א ממאלי"א פלאטא שהיה סביב צוארו, וזהו בין כתפיו (ז) וזכר שהיה חץ חניתו כמנור אורגים והוא יתד האורג. ולפי שיש בחנית שני דברים, האחד הוא העץ ונקרא חץ להיותו כצורת החץ, והשני הלהב המחובר עמו, ולזה אחרי שאמר וכידון נחשת בין כתפיו שהוא כללות החנית, זכר פרטיו וחלקיו, וזהו וחץ חניתו כמנור אורגים, ולהבת חניתו שהוא הנחשת אשר בסופו היה משקלו שש מאות שקלים ברזל, והוא קרוב שלישית ככר, וזה ענין נפלא מורה על גודל כח הפלשתי הזה. ובמסכת שבת (א"ה נראה לי שהוא במ"ש, רוצה לומר במדרש שמואל פרק ב' והמגיהים הראשונים חשבו שהוא במסכת שבת ודוק): אמר ר' חנינא ששים קנטרין היה לבוש גלית, ר' אבא בר כהנא אומר מאה ועשרים קנטרין. ואין ספק שנחשת וברזל שמות נרדפין הם בדברים האלה, או יהיה אמרו שקלים ברזל, המשקלים אשר בהם ישקלו הנחשת שזכר. ואמר שנושא הצנה היה הולך לפניו, לקחת אותה מידו כשילחם:

פסוק ח

וזכר שעמד האיש הפלשתי הזה ויקרא בקול גדול אל מחנה ישראל ומערכותיו למה תצאו לערוך מלחמה? הלא אנכי הפלשתים ואתם עבדים לשאול ברו לכם איש, רוצה לומר למה תצאו לערוך מלחמה נגדנו וימותו אנשים מפה ומפה? נתלה הענין בשני לוחמים לבדם, והנה אנכי הפלשתי, רוצה לומר שר וגדול בתוך פלשתים ואיני משועבד למלך אחר (כי היו סרני פלשתים כל אחד מלך בעירו, וזה היה מלך גת) ואתם עבדים לשאול, ואף על פי שאין ממנהג השרים והסגנים להלחם פנים בפנים כי אם בשרים כמו הם, הנה אני מתיר עצמי להלחם עם איזה איש מכלכם, וזהו הלא אנכי הפלשתי ואתם עבדים לשאול ברו לכם איש וירד אלי וגו'. ובמדרש שמואל אמרו, (א"ה המדרש הזה הוא קצתו במדרש שמואל פרשה כ' וקצתו נלקח ממסכת סוטה פרק ח' דף מ"ב ע"ב): ברו לכם איש, אותו שכתוב בו (שמות ט"ו ג') השם איש מלחמה תנו לי ואלחם עמו, אמר הקדוש ברוך הוא הרי אני מפילו ביד איש, שנאמר ודוד בן איש אפרתי:

פסוק ט

והיה תנאי המלחמה אצלו אם יוכל להלחם אתי והכני והיינו אנחנו הפלשתים לכם לעבדים, ואם אני אוכל לו והכתיו והייתם אתם בני ישראל לנו לעבדים. ואפשר עוד אצלי לפרש שאמר גלית הפלשתי, הנה אנכי הפלשתי ולא היינו אנחנו משועבדים לאחר ואתם עבדים לשאול. ואחרי הנחת ההקדמה הזאת אמר ברו לכם איש להלחם, כי אם

יוכל להלחם אתי והכני נהיה לכם לעבדים עם היותנו חפשים ובני חורין, ואם אני אוכל לו והכתיו והייתם לנו לעבדים ובזה אין לכם נזק כלל, כי אתם עבדים לשאול ומה לכם להיות עבדים אליו או עבדים אלינו, כי למלך אחד תהיו משועבדים יהיה מישראל או מפלשתים ולא תשתעבדו לשני מלכים, ואם כן אין לכם בזה נזק כלל, מה שאין אנחנו כן כי אנחנו בני חורין ונשתעבד אליכם:

פסוק י

ואמר בסוף הדברים אני חרפתי את מערכות ישראל, רוצה לומר במה ששאלתי השאלה הזאת מישראל ואין עונה מהם דבר הנה בזה חרפתי את מערכותם שאין איש בהם יוכל להלחם בי, ואמר זה גם כן לעורר לבותם לבוא להלחם בו אחד מהם להסיר מעליהם אותה חרפה. וכפי דעת המתרגם ישבח גלית עצמו שהמית הכהנים בני עלי חפני ופנחס ושלקח את ארון האלקים ושכל זה נרמז באמרו אנכי הפלשתי, וכאלו אמר מה לכם לערוך מלחמה עוד? אחרי שכל הפעמים שבאתם נגדנו הייתם מנוצחים ואין לכם במלחמת הפלשתים תקות תשועה ונצחון. ואמנם בענין גלית ודוד, אנשי לבבי אמרו לי שחכמי הנוצרים כתבו, שהיה ענינם כמו שעוד היום נמשך המנהג בארצות אדום וישמעאל, שבהיות מחלוקת בין אנשים בין דין לדין דברי ריבות והמשפט נעלם יסכימו ביניהם להלחם עליו, ויאמרו שישפוט השם השופט ביניהם כי הוא יודע תעלומות לב ואין לפניו שכחה ולא משוא פנים, ויסכימו שהאיש אשר יבחר השם ויגבר ידו על רעהו יעשה כרצונו ויצליח ויכירו וידעו כל יושבי תבל כי בצדק כל אמרי פיו, אחר שעמו עוז ותושיה, וכי יפול הנופל דמו בראשו ואיש לא יצילהו מידו וימות בנפש מרה כי הוא רשע בדינו. וככה גם כן בהקבץ עמים יחדו מערכה מול מערכה פעמים יבחרו איש ביניהם איש אחד איש אחד שני אנשים נצים, ישימו נפשם בכפם להלחם בעד עמם איש באחיהו ידובקו ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע, וזהו הנקרא בלשונם מעם לועז ריקט"ו או דישאפיא"ו, ונחלקו חכמיהם בזה. כי מהם אמרו שהוא דבר ראוי והגון, אחרי שדוד משיח אלקי יעקב עשאו, אם לא שיתנו [משפט] בזה שאין ראוי לעשותו מבלי רשות המלך או שר העיר, כענין דוד שעשאו ברשות שאול המלך ומצותו, וגלית ידמה שכן עשאו ברשות סרני הפלשתים או היה הוא השר עצמו, כמו שאמר הלא אנכי הפלשתי וכמו שפירשתי, וכמו שיורה אמרו כי מת גבורם וינוסו כי לא היו נסים, אם לא היה שרם ומלכם. ומחכמיהם אמרו שהוא דבר בלתי ראוי לעשותו והוא עון פלילי, לפי שהמשפטים האלקיים נסתרים ממנו, ואולי לא תדבק במלחמתם ההשגחה האלקית לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו ויהיו נעזבים למקרה, או אולי מרשעים יצא רשע

וימות במלחמה ההיא האיש אשר הוא טהור וצדיק בדינו להיותו חייב מיתה על חטאים אחרים, והמעשה הזה הוא בכלל (דברים ו' ט"ז) לא תנסו את השם אלקיכם, אבל דוד מה שעשה היה במצות השם יתברך על פי נביא, או שבאה לו על זה נבואה, ושלזה כוון באמרו ואנכי בא אליך בשם השם צבאות, אלה הם דבריהם. ובעיני הבל המה מעשה תעתועים, כי המעשה בעצמו אין לו על מה שיסמך, על פי התורה ומשפט נבחרה לנו להבחין בין האמת והשקר ולא שיתגודדו האנשים בחרבות וברמחים, ומעשה דוד וגלית לא היה מזה המין ולא עלתה כזה על לבם, והנה אוכיח זה מאשר התיחדות הלוחמים אשר קראו ריקט"ו או דישאפיא"ו לא יעשה כי אם בתנאים ידועים למלכים ויועצי ארץ ומנהגם בזה תורה היא:

התנאי הראשון שזה לא יעשה כי אם לאמת דבר מסופק בין הלוחמים כאשר המשפט האנושי הצודק לא יוכל לבוא עד קצו אז יבחרו המשפט האלקי, כי בהיות הדבר ראוי לדון על פי המשפט והיושר לא יתנו המלכים מקום להתיחדות הלוחמים:

התנאי השני שגם בהיות הדבר כן לא ילחמו הלוחמים כי אם בהסכמת הדבר ביניהם ועם באור התנאים המוסכמים ויכתבו אותו זכרון על ספר ובאר על הלוחות והעד עדים, ויהיו אז הדברים חתומים וקיימים באופן שלא יוכל אחד מהם לחזור בו:

התנאי השלישי שאחרי כל זה ישתוו שני הלוחמים בעניני מלחמתם בזמן ובמקום ובכלי זינם במדה במשקל ובמשורה באופן שאחד מהם לא יוליך בידו חרב וחנית שלא יהיה לחברו כמוהו בשוה, וגם שלא יהיה חרבו וחניתו יותר ארוך ויגבר על חברו מאותה סבה, וגם לא יהיו מדיו יותר כבדים ממדי האחר באופן ששניהם יוכלו להתנועע בשוה ולהלחם ולהכות בשוה, ולא יובדלו כי אם בכח והגבורה הטבעית אשר בהם ובמשפט האלקי:

התנאי הרביעי הוא שיהיו ביניהם שופטים ושוטרים לישר הלוחמים במעגלי צדק, והם יבחינו כלי מלחמתם ויסדרו העת והמקום ויכריחום לקיים תנאיהם אשר שמו ביניהם, כי מלבד זה איש כל הישר בעיניו יעשה. והנה התנאים האלה וזולתם הנהוגים כפי דיניהם בדבר הזה לא נמצאו בענין גלית ודוד כלל, כי הם לא נלחמו על דבר מסופק ביניהם או בין ישראל ופלשתים לא מן הדת ולא מירושת ארצם ולא לדבר אחר, ומה שאמר ברו לכם איש וירד אלי וגו', היו דברי גוזמא והתפארות ולא תנאי עצמי, ולזה כוון במה שאמר אני חרפתי את מערכות ישראל היום וגו'. וגם לא היה שם התנאי השני, כי אותם הדברים אשר דבר גלית לא הוסכמו בין ישראל ובין הפלשתים, ולא נכתבו ולא נשבעו עליהם ולא פירשו עניני העבדות ותנאיו, לפי שהיו דברי גוזמא וחרופין לא תנאים

מוסכמים. וגם לא היה שם התנאי השלישי כי לא נשתוו בכלי מלחמתם ולא נלחמו באופן שוה ומתדמה, הנך רואה שגלית היה קובע נחשת על ראשו והוא לבוש שריון קשקשים ומצחת נחשת על רגליו וכידון על כתפיו, ודוד הלך אליו ומקלו בידו ויבחר לו חמשה חלקי אבנים מן הנחל וישם אותם בכלי הרועים אשר לו ובילקוט וקלעו בידו, האם היו כליהם משתוים? האם היה התיחדות הלוחמים שיעמוד גלית בשדה ועליו מדי ברזל ונחשת שלא יוכל שאתם ולא יוכל להתנועע מפה אל פה ושיבא דוד אליו ולא נתקרב אצלו כמטחוי קשת ויקח משם אבן ויקלע, והיה דעתו אם יכהו מוטב ואם לא ישם דוד לדרך פעמיו ויברח וילך לנפשו וגלית לא יוכל לרוץ אחריו? וכדי שיברח דוד יותר בנקל כשהלבישו שאול מדיו אמר לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי ויסירם דוד מעליו, רוצה לומר לא אוכל ללכת ולהתנועע במרוצה רבה עם המדים האלה, ולכן הסירם מעליו ובחר מלחמת האבנים שיעשה אותה מרחוק. וגם לא היה שם התנאי הרביעי ואין שוטר ומושל ביניהם להכריחם ולהכניעם לקיים התנאים, והמעשה יורה עליו, כי הנה דוד הרג את גלית הפלשתי ועל כל זה לא נשתעבדו הפלשתים לישראל כדברי גלית אשר דבר, אבל אמר הכתוב ויראו פלשתים כי מת גבורם וינוסו ואיפה אם כן התנאי שהתנה איש הבינים? הנה התבאר מזה שלא היה ענין גלית ודוד התיחדות הלוחמים הנקרא בלשון לע"ז ריקט"ו ואין ללמוד משם דבר, אבל היו דברי גלית לחרף ולגדף את ישראל שאין בהם גבורי כח, ולכן התעורר דוד ברוח גבורה לנקום נקמת השם, וכמו שאמר כי מי הפלשתי הערל הזה כי חרף מערכות אלקים חיים, שבעבור זה היתה המלחמה לא לקיים תנאים מוסכמים בין הפלשתים ובין ישראל, ולפי שלא יתפארו פלשתים על ישראל שאין בהם איש גבור כמוהו יצא דוד אליו והרגו בשם השם להסיר חרפתו מעליהם לא בבחינת עבדות הפלשתים. והנה התמהמהו ארבעים יום לא לענין גלית כי אם שעברו הימים ההם כלם בכל הזמן אשר נאספו פלשתים כלם במחניהם וישראל כלם במחניהם, כי אסיפת העם לא יהיה בפתע פתאום, או היו הולכים ביניהם אנשי אמת לשפות שלום בתוכם. ובמסכת סוטה (פרק ח' דף מ"ב ע"ב ועיין שם בתוספתא) אמרו ארבעים יום, כנגד ארבעים יום שבהם נתנה תורה, ובסופם בדמות העת שירד משה מן ההר הרג דוד את גלית. ואחרים אמרו שם כנגד ארבעים פסיעות שהלכה ערפה עם חמותה נעמי, ובזכותם נתלה הדבר לגלית בנה ארבעים יום, אמרו אם גלית היא ערפה. הנה היו לדעתם ענין הארבעים יום בבקשם בכל גבול ישראל איש גבור חיל להלחם עמו, והתבאר עם זה השאלות ראשונה ושנית:

פסוק יב

ודוד בן איש אפרתי וגו'. עם היות שכבר זכר ענין ישי בקוצר, הנה התחיל עוד לזכור בכאן ענינו להיותו כאן התחלת ספורי דוד בנו, וגם להגיד מעלתו שהיה משבט יהודה המעולה, ושהיו לו שמונה בנים כלם אחוזי חרב מלומדי מלחמה, ושהיה ישי בימי שאול זקן ונשוא פנים הוא הראש, וזהו אמרו בא באנשים, וכאמרם ז"ל במסכת ברכות (פ"ט נ"ח ע"א) שהיה יוצא באכלוסא ונכנס באכלוסא, רוצה לומר שהיה נלוה תמיד מחברת אנשים הולכים אחריו. ואפשר לפרש בא באנשים, שהיה זקן בימי שאול, ולכן היה בא למלחמה לא בעצמו כי אם בשלחו במקומו אנשים, וזה שאמר אחר זה (יג) וילכו שלשת בני ישי הגדולים, שהלכו במקום אביהם למלחמה, וחזר לומר הלכו אחרי שאול להגיד שהם הלכו בראשונה מיד אחרי שהלך שאול ולא היו הם מהמתאחרים לבוא שם כי אם מההולכים מיד בתחלת המלחמה אחרי שאול (טו) ושדוד היה הולך ושב מאחרי שאול בבואו לנגן לפניו, כי לא היה עומד לפניו תמיד אבל הוא חוזר מיד לרעות את צאן אביהם בבית לחם. ובא הפסוק הזה כאן להגיד, ששלשת אחי דוד היו מתמידים במלחמה והם ההולכים תמיד אחרי שאול ודוד היה הולך וחוזר ועם כל זה לא מלאם לבם לעשות מה שעשה דוד הקטן מהם (אשר לא נסה ללכת באלה) בפעם אחת שראה אותו ענין.

פסוק טז

וזכר בגנותם שלא התעוררו לפעל הזה לא יום אחד ולא ימים ולא חדש ימים בראותם את הפלשתי שהיה נגש השכם והערב ומתיצב ארבעים יום לחרף את מערכות ישראל. ועם כל זה לא נתנו לב אליו כמו שנתן דוד אותו פעם אחת שבמקרה ראה הדבר, (יז) ולזה המשיך לזכור שקרה יום אחד שאמר ישי לדוד בנו שיוליך לאחיו אל המחנה איפת הקליא, הוא הלחם היבש מאד המוכן לעמוד ימים רבים ועשרה לחם, והם רטובים, וירץ להוליכם לאחיו בעוד שהם רטובים, (יח) ואת עשרת חריצי החלב, והם הגבינות המורטבות כמו שת"י גובנין דחלבא, יוליך מנחה לשר האלף שישי היה נמנה בו והיו אחיו תחת ידו, ולזה אמר מיד ואת אחיך תפקוד לשלום שיפקדם לשר שיהיו תחת שלומו. ורש"י פירש ששר האלף היה יונתן אשר היו אלף אנשים עמו כמו שנזכר. ואמרו ואת ערובתם תקח, פירש רד"ק המשכונות ששמו בעד הוצאתם במחנה תפרע בעדם מה שהם חייבים ותקח הערובות לתתם ולהחזירם להם, כי נתן אליו אביו מעות לפרוע בעבורם ולהוציא את תערובותם ואם לא נזכר בכתוב. ולפי התרגום יפורש שילמד ענינם להגיד לו. ורלב"ג פירש שדברים וכלים אשר להם יוליך שמה אליהם כדי שיתנו אותם

ערבון כשיצטרכו למשכן אותם, ונקראו אם כן ערובות על שם העתיד. וחכמינו ז"ל אמרו (שבת פרק ה' דף נ"ו ע"א) שיביא גיטין לנשותיהן:

פסוק יט

וספר שבאותו זמן שאול והמה, [רוצה לומר אחי דוד] וכל בני ישראל היו בעמק האלה נלחמים עם פלשתים, רוצה לומר משתדלים להלחם עם פלשתים (כ) ודוד השכים ונטש הצאן על ידי שומר ובא המעגלה, והוא המחנה, ונקרא כן לפי שתמיד המחנה יושב בעגול כדי להשמר מן האויבים. או אפשר לפרש שהמעגלה הוא המצבר סביב המחנה שעושין מן עגלות המיוחדות לזה וקורין אותו בלע"ז פלאנק"א. ובעת בואו שמה היה החיל יוצא אל המערכה להתיצב להלחם בפלשתים והרעו תרועה גדולה במלחמה בנסעם אל המערכה, (כא) ועדת ישראל ערכו מערכתם והפלשתים מערכה אחרת כדי להתקרב להלחם אלו באלו, (כב) וכאשר ראה זה דוד נטש את הכלים מעליו, רוצה לומר הלחם וחריצי החלב וערובות אחיו שהיה מוליך והשאיר כלם על ידי האיש שומר הכלים מאנשי המלחמה ויבא אל המערכה וישאל לאחיו שם לשלום, כי לא היה לו פנאי ללכת למחנה למקום תחנותם לתת להם מה שהביא מבית אביו, לפי שבבואו כבר היו כלם יוצאים למערכה, (כג) ובהיותו מדבר עמהם יצא איש הבינים וידבר דבריו:

פסוק כד

(כד-כה) וכל איש ישראל היו נסים מפניו והיו אומרים זה לזה הראיתם האיש העולה הזה כי לחרף את ישראל עלה, ואם יצא איש שירצה להלחם עמו ויכנו יעשה לו המלך שלשה חסדים, האחד שיעשרנו המלך עושר גדול, והשני שאת בתו יתן לו לאשה, והשלישי שאת בית אביו יעשה חפשי, רוצה לומר שלא יפרע שום מס ולא יעבוד בדבר ממשפטי המלוכה, והמתרגם הבינו מלשון שררה, על דרך (קהלת י' י"ז) שמלכך בן חורין, שהוא שם נאמר על הממשלה והאדנות. וזה שספר הכתוב שהיו אומרים אלו לאלו לא היה בפני דוד כי אם קודם בואו (כו) ולכן הוצרך הוא לשאול לאנשים מה יעשה המלך לאיש אשר יכה את הפלשתי? לא להנקם ממנו כי אם להסיר חרפה מישראל, וביאר למה היה ענין הפלשתי חרפה לכל ישראל, באמרו כי מי הפלשתי הערל הזה כי חרף, רוצה לומר מי הפלשתי הזה אשר ידבר דברים יורו על שאין בקרב ישראל גבור ואיש מלחמה? עם היותם ישראל מערכות אלקים חיים, וכאלו החרפה נוגעת גם כן באל אלקי ישראל:

פסוק כז

והאנשים השיבוהו הדברים והחסדים הנזכרים אשר יצתה בת קול שהמלך יעשה למי שיכה אותו, (כח) ובשמעו אליאב אחי דוד הגדול שהיה דוד שואל על זה ומראה עצמו כאלו הוא רוצה להלחם עמו, חרה אפו וגער בו למה זה ירדת ללא תועלת? ואמר זה לפי שלא ראה הלחם והערובות שהיה מביא וחשד שדוד בא לראות המלחמה בזולת רשות ישי אביו, וזהו ועל מי נטשת מעט הצאן ההנה במדבר (רוצה לומר השמם) ששם הם מוכנים למאכל אריות ודובים, ולא באת כי אם לראות המלחמה, (כט) ודוד השיבו מה עשיתי עתה הלא דבר הוא, רוצה לומר דברים בטלים הם ולא עשיתי מעשה, (ל) והוסיף לשאול וישיבוהו כראשון, והנה היה דוד מרבה בשאלות האלה כדי שיודע הדבר לשאול וישלח בעדו, כי נתבייש מהלוך אליו הוא בעצמו ובחר שיקראו אותו:

פסוק לא

וישמעו הדברים אשר דבר דוד וגו'. ספר כי הגידו הדברים אשר דבר דוד לשאול, וישלח שיוליכוהו לפניו ושדוד לא נתחרט ולא שב ממה שדבר, (לב) אבל אמר אל שאול אל יפול לב אדם עליו עבדך ילך ונלחם וגו', רוצה לומר אל יפול לב אדם ולא יחרד מהפלשתי הזה, כי היה מוראו ופחדו מפיל לבבות האנשים ומחלישם, הנה אני עבדך אלך ואלחם עמו. או יהיה פירושו אל יפול לב אדם עליו, להלחם בו, ואל יחוש אל זה אדם אחר, כי עבדך ילך וילחם עמו ולא יצטרך אחר גם כוון לומר שלא יצטרך לנדור נדרים על זה כי הוא יהרגהו בלתם.

פסוק לג

ושאול השיבו שלא יוכל להלחם בו, כי הוא היה נער והפלשתי היה איש בעל כח ונשלם השנים והיה עוד מלומד המלחמה מנעוריו, ואמר לא תוכל להלחם, רוצה לומר שלא די שלא יוכל להלחם אבל גם לא יוכל ללכת נגדו בכוונה להלחם עמו, כי לא יעצור כח אפילו לילך לפניו:

פסוק לד

ויאמר דוד רועה היה עבדך לאביו בצאן וגו', והיה כונת דבריו שגם כן היה הוא מלומד מלחמה יותר מהפלשתי. ולפי שסכנת המלחמה תבחן אם מרבוי הלוחמים, ואם מאיכותם וחזקם, ואם מרצונם אם יתעצמו להלחם לבקש נקמה שאז חיילים יגברו, אמר שהוא היה מלומד מלחמה ושפעמים רבות נלחם עם אויבים רבים וקשים ומרי נפש, וביאר זה באמרו שהוא היה רועה צאן אביו והיה נלחם פעמים לא לבד עם אריה אחד אבל עם אריה ועם דוב בהיותם שניהם בחברה, ולזה אמר ובא הארי ואת הדוב, רוצה

לומר ועם הדוב, והיו אם כן שנים לוחמים וגם היו הלוחמים חזקים הארי והדוב חזקי הבעלי חיים והגבורים מהם, והרי לך כמותם ואיכותם וחזקם. ועוד זכר כעסם וחמתם, באמרו ונשא שה מהעדר, (לה) ואחרי היות שניהם בחזקת השה יצאתי אני אחרי הנושא אותו, כי עם היותם שנים אחד מהם היה הלוקח והנושא אותו והכתיו והצלתי מפיו, והיו אם כן לו שתי הרגשות חזקות, האחת ההכאה שהכתיו, והשנית שהצלתיו מפיו הטרף, ועל שניהם היה קם עלי נושא הטרף ועם כל זה לא הייתי בורח מפניו, אבל החזקתי בזקנתו והכתיו והמיתיו, וכל זה יורה על כח נפלא וגבורה חזקה ולמוד מלחמה. ולפי שהוא זכר שהיו באותה חברה ומלחמה הארי והדוב והוא לא זכר בהכאה כי אם אחד מהם (לו) מפני זה הוצרך לומר עוד גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך, לומר באותה המלחמה לא נשאר עד אחד מהם שלא הכתיו. והיתה התולדה מההקדמות האלה שיהיה הפלשתי הזה כאחד מהם, רוצה לומר אינו שקול כנגד הארי והדוב ודי בשיהיה כאחד מהם, ולכן הוא מבואר שאלחם עמו אחרי היותי נלחם עם שניהם הארי והדוב. ואפשר עוד לפרש שהוסיף לומר גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך, לפי שלא יקנה האדם תכונה קיימת באמצעות פועל אחד כי אם בהשנות הפעולות פעמים רבות, וכמו שביאר החוקר (אריסט"ו) בספר המדות, ולזה אחרי שהשלים זכרון המלחמה שנלחם עם הארי או עם הדוב, אמר עוד שלא קרה זה לו פעם אחת לבד אבל פעמים הרבה בהשנות גדול, וזהו גם את הארי גם הדוב הכה עבדך, כלומר פעמים אחרות הכיתים, ולכן הוליד מדבריו שיהיה הפלשתי הזה כאחד מהם, כי די לו שיתחזק ויגבר כאריה על טרפו, ואם דוד בהיותו מלומד מלחמה היה נוצח הבהמות הטורפות אף כי לאיש הפלשתי ההוא אשר חרף מערכות אלקים חיים שהם בני ישראל. וידמה ששאול לא נתפייס בדבריו כי אולי לא האמין לו, ולכן אחרי שכבר השלים דוד דבריו וראה ששאול לא נתפייס אליהם, חזר לדבר פעם אחרת, וזה שאמר (לז) ויאמר דוד השם אשר הצילני, שהוא דבור בפני עצמו, והכוונה בו אם לא תאמין הדבר אשר הגדתי אליך בדרך טבע וכפי המנהג הטבעי, ראוי שתאמין אותו בהיותו על דרך נס, כי השם הוא אשר הצילני מיד הארי ומיד הדוב ולא היה בגבורותי, גם עתה הוא יצילני מיד הפלשתי הזה, הנה אם כן המאמר הראשון היה כפי המנהג הטבעי אשר היה מלומד אצלו, והמאמר השני היה כפי היכולת האלקי וההשגחה הדבקה בו, ולכן נאמר בו פעם שנית ויאמר דוד. והנה שאול הודה לטענה השניה הזאת, לפי שאין מעצור להשם להושיע ברב או במעט, ולזה אמר לך והשם יהיה עמך, רוצה לומר בדרך טבעי ידעתי בני ידעתי שמה שהגדת הוא בלתי אפשר, אבל בדרך נסי אפשר הוא, ומזה הצד לך והשגחת השם יתברך יהיה עמך:

פסוק לח

ועל יסוד הזה לבש שאול את מדיו לדוד, לפי שהם היו דומים למדים שהיה גלית מביא על עצמו, כובע ושריון וחרבו ממעל ללמדיו:

פסוק לט

ואמרו ויואל דוד ללכת כי לא נסה יקשה מאד, לפי שאמרו כי לא נסה אינו סבה לשרצה דוד לילך אבל הוא סבה לשלא יוכל, וזה לא נזכר בכתוב כי לא אמר ולא יכול, ולכן אחשוב שכי במקום הזה משמש בלשון אלא, יאמר ויואל ללכת אלא שלא נסה, ואז הסירם מעליו ולקח הדברים הנהוגים אצלו הקלע וחלקי אבנים כמו שיזכור. וחכמינו ז"ל במסכת יבמות (פרק ז' ע"ו ע"ב) אמרו וילבש שאול את דוד מדיו כמדתו, והכתיב בשאול משכמו ומעלה גבוה מכל העם? וכמו שאמרו (במדרש שמואל ריש פרשה כ"א) מדיו נמצאו חפותין לו לא משולשלין ולא מסולקין, כיון שראה שאול כן נתכרכמו פניו, כיון שראה דוד שנתכרכמו פניו של שאול אמר לו לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי וכו'. וידמה שהסכימו חכמינו ז"ל בזה לשתי סבות. האחת לפי שאמר וילבש שאול את דוד מדיו, ובהיות שאול גדול הקומה ודוד הוא הקטן איך הלבישו מדיו? השנית למה לא אמר דוד לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי בראשונה ואמרו אחרי שהלבישו מדיו? ולזה גזרו שבנס נעשו לו שוות מדיו, וכדי להסיר מעל שאול התפעלותו מזה אמר דוד לא אוכל, והוא דרך דרש. והנה הסכים שאול שילך דוד להלחם עם הפלשתי עם היותו נער, לפי שסמך הדבר אל השגחת האל יתברך כמו שזכרתי, וגם לפי שלא היה הדבר בין ישראל ובין פלשתים מוסכם כדברי גלית שהמנוצח ישתעבד כל עמו תחת האויבים, אבל כדי להסיר חרפתו מעל ישראל הניח אל דוד ללכת להלחם בו, ואם היה מכה אותו בחמלת השם ובהשגחתו ישמח ישראל בעושיו, ואם היה מכה גלית לדוד לא היו ישראל נמנעים מלהלחם עם הפלשתים, כי יאמרו ומה לנו במה שעשה הנער הזה. הנה עם מה שפירשתי בזה התבאר הפסוקים והותרו השאלות שלישית ורביעית וחמישית:

פסוק מ

ויקח מקלו בידו ויבחר לו וגו'. ספר שדוד לא לקח בידו כי אם הקלע אשר ביד הרועים וחמשה חלקי אבנים, רוצה לומר חמשה אבנים חלוקים ראויים להשליך בקלע, והילקוט הוא כלי הרועים שבו מניחים האבנים והקלע כי שם ילקטו עניניהם, ויהיה אמרו ובילקוט הוא פירש הכלי שזכר, והוא ע"ד (תהלים ע"ו ז') נרדם ורכב וסוס, שפירושו נרדם הרכב וסוס. ובמדרש שמואל (פרשה כ"א) אמרו למה לקח דוד חמשה חלוקי אבנים? אחד לשמו של הקדוש ברוך הוא, ואחד לשמו של אהרן, ושלושה כנגד שלשה

אבות, אמר הקדוש ברוך הוא לא לפני חרף וגדף? עלי לפרוע ממנו, אמר אהרן לא גואל הדם אני? עלי לפרוע ממנו, אמרו האבות לא מערכות בנינו חרף וגדף? עלינו לפרוע ממנו, ופירש אהרן גואל הדם, דם חפני ופנחס שהיו כהנים מזרע אהרן שהרגם גלית, כמו שנזכר בתוספתא (דתרגום יונתן על פסוק הלא אנכי הפלשתי וגו') למעלה.

פסוק מא

(מא-מב) וזכר הכתוב שהלך הפלשתי ונתקרב לדוד, כי לכובד מדיו לא היה יכול ללכת כי אם מעט מעט, ושבזה אותו בלבבו אם להיותו נער ואם להיותו אדמוני יפה מראה, ויורה זה שלא נסה ללכת במלחמות אחרי שמראהו לא נמר:

פסוק מג

ואמר לדוד הכלב אנכי כי אתה בא אלי במקלות, ולא דבר מהאבנים כי לא ראה אותם כי היו בילקוט ולכן לא נשמר גלית מהם, ויקלל את דוד באלקיו, רוצה לומר באלקי הפלשתי שנתן קללה עליו שאלקי הפלשתים יהרגהו:

פסוק מד

ואמר לדוד בבזותו אותו שילך אליו ויתן את בשרו לעוף השמים ולבהמת הארץ, רוצה לומר שבכבדות המשא אשר עליו לא יוכל לרוץ לקראתו אבל שדוד ילך אליו וישסע אותו כשסע הגדי. ובמדרש ויקרא רבה (פרשה כ"א רפ"ח) ובמסכת שבת אמרו (א"ה נ"ל שצ"ל במ"ש רוצה לומר במדרש שמואל פרשה כ"א והמגיהים הראשונים טעו בזה ודוק): ואבא אליך אין כתיב כאן, אלא לכה אלי, מכאן שהארץ אחזתו ולא היה יכול לזוז ממקומו. ועוד דרשו שם אמר ולבהמת השדה ולא אמר לחית השדה, שהחיה היא האוכלת בשר האדם לא הבהמה, כיון שראה דוד שדבריו היו מקולקלין שאמר ולבהמת השדה אמר וכי אית בעיר אכיל בשר? אמר הדין דידי הוא יסגרך השם בידי וגו'. לעוף השמים ולחית הארץ וגו', והבן שדוד מאשר למדו שאול שמהשם לא יסור לבו ושלא ייחס גבורותיו למנהג טבעי כי אם לתשועת השם. (מה-מו) אמר לגלית אתה בא אלי בחרב ובחנית וכידון ואנכי בשם השם צבאות וגו', והוא יתברך יסגרך היום בידי, וגם מלבדך עוד אתן את פגרי מחנה פלשתים בכלל לעוף השמים ולחית הארץ, ואמר שהאומות והם כל הארץ ידעו כי יש אלקים בישראל, (מז) וקהל ישראל שכבר ידעו זה יכירו עתה כי לא בחרב ובחנית יהושיע השם, כי להשם המלחמה ויתן אותם בידינו ברצונו ובגודל יכלתו יתברך. ובמסכת סוטה (פרק ח' מ"ב ע"ב) אמרו שלפי שגלית אמר ברו לכם איש ועל הקדוש ברוך הוא אמרו, השיבו דוד ואנכי בא אליך בשם השם צבאות, כלומר אני בא כשלוחו ללחום עמך.

פסוק מח
וזכר שקם ונזדרז הפלשתי באפו ובחמתו על דברי דוד ויקרב לקראתו, (מט) ודוד רץ לקראתו ויקלע אבן ויכהו על מצחו ותטבע האבן במצחו ויפול על פניו ארצה. וכבר אמרתי שהיה הכובע אשר על ראשו קטן יסבוב הראש למעלה בלבד והיה מצחו מגולה, כי כן יעשו רבים מהלוחמים המביאים על ראשם הכובע הנקרא אצלם קשקו"ש, ולזה הכהו האבן על מצחו שהיה מגולה כמו שאמר ותטבע האבן במצחו. ואמרו בדרש (עיין רד"ק) שכאשר שמע שאמר דוד ואתנה את בשרך לעוף השמים הביט כלפי מעלה ונשמט הכובע שהיה במצחו לאחריו ואז הכהו דוד על מצחו. עוד אמרו שם כיון שהשליך דוד את האבן נכנסה בברזל שעל מצחו וטבעה במצחו, וזה (מדרש תהלים מזמור ע"ט) אחד מהדברים שהשליט הקדוש ברוך הוא הרך בקשה, עוד אמרו (בויקרא רבה פרק י' קע"ו ע"ב) ויפול על פניו כדי שיטמן אותו הפה שחרף וגדף בעפר, שנאמר (איוב מ' י"ג) טמנם בעפר יחד. וכפי הפשט נפל ארצה כדרך המוכים על ראשם מכת מות:

פסוק נ
והנה זכר שנתחזק עוד דוד בקלע ובאבנים אחרים והכה את הפלשתי עד שהמיתו ויכרות את ראשו, (נא) ושהפלשתים בראותם כי מת גבורם נסו, כי היה גלית שר ואחד מסרני פלשתים והיה הוא הגבור אשר היו מתלוננים בצלו, (נב-נג) וישראל רדפו אחריהם ויכו באויביהם כרצונם וישבו מהם שבי גדול וישוסו ויבוזו את מחניהם.

פסוק נד
והגיד הכתוב שדוד לא הלך לשלול שלל ולבוז בז כיתר העם, אבל היה שללו ראש גלית הפלשתי ואת כליו אשר לקח ויביא אותם לפני שאול, ומשם הוליכו את הראש בכל ערי ישראל לבשר הנשים והטף עד שהביאוהו ירושלים. והביא רד"ק בשם אביו ז"ל שנוב עיר הכהנים כנה בשם ירושלים, ולא מצאתי טעם לזה מן הכתוב, ואם הוא קבלה נקבל ממנו. והכלים אשר אמר ששם באהלו אחשוב שקרא אהלו אהל השם שהוא האהל אשר היה דוד דבק ומתבודד בו אחרי כן, ושם היה חרב גלית לוטה בשמלה, כדי שיזכר אותו הנס ויודו להשם ולזכר קדשו:

פסוק נה
וכראות שאול את דוד וגו'. ספר הכ' ששאל שאול לאבנר (כאשר ראה את דוד יוצא לקראת הפלשתי) בן מי זה הנער, ולא היה שואל זה להתנכרו בו ולא לדעת מה שמו ושם אביו, אבל היה שואל אם היה אביו איש גבור חיל? אחרי שהיה בנו יוצא לקראת

הפלשתי בלי פחד ובאומץ לב גדול, ולכן שאל בן מי זה הנער? האם הוא בן איש גבור רב פעלים שיתדמה אליו בנו באומץ לבבו וגבורותיו? ובדרש (מדרש שמואל פרשה כ"ב וביבמות פרק ח' דף ע"ו ע"ב) אמרו ששאל האם הוא מפרץ או מזרח? לפי שראה בו תכסיסי מלכות, דכתיב וילבש שאול את דוד מדיו, שהיו מדיו של שאול כמדתו של דוד אף על פי שבשאול כתיב משכמו ומעלה גבוה מכל העם, אמר אם מפרץ הוא מלך יהיה אם מזרח הוא יהיה אדם חשוב. אבל כפי הפשט שאל על תכונת אביו ומדותיו ולא על משפחתו, ואבנר השיבו שלא היה יודע, כי היה ישי בימי שאול זקן מאד ולא הכיר אבנר את גבורתו, ולכן לא שאל שאול זה כאשר דבר עמו וכאשר הלבישו את מדיו כי אם כאשר ראהו יוצא למלחמה, כי היתה סבת השאלה הסברת פניו ואומץ לבבו אשר ראה באותה שעה, וכאשר שב דוד מהכות את הפלשתי שהביאוהו לפני שאול וראש הפלשתי בידו אז שאל לו על מדות אביו ותכונותיו, וזהו שאמר בן מי אתה הנער? והוא השיבו שהוא בן ישי גבור ואדם נכבד, וזהו בית הלחמי, כי בית יורה על מעלת המשפחה. או יאמר ששאול מפני עסקיו ומפני הרוח הרעה אשר בו היה שוכח מי היה אבי דוד, כי עם היותו מכיר אותו להיותו רגיל לשרת לפניו הנה שכח מי היה אביו, ולזה תראה שלא אמר מי זה העלם אבל אמר בן מי זה, והותרה השאלה הששית:

פרק יח

פסוק א

וספר הכתוב שעם היות שאול באותה חקירה הנה יונתן לא חקר כלל אבל נפשו נקשרה בנפש דוד ויאהבהו כנפשו, רוצה לומר שלא היתה אהבתו אהבת הערב כאהבת הנערים, ולא אהבת המועיל, כי אם אהבת הטוב במה שהוא טוב, ולפי שהאהבה הזאת תתיחס לשלמות הנפשיי, לזה אמר ויאהבהו כנפשו, רוצה לומר שאהב יונתן את דוד כפי מעלת נפשו של דוד או שאהבו כמו שהיה אוהב יהונתן את נפשו עצמו. וכתב סיני"קא המדיני שהאוהב האמיתי הוא עצם האדם, והוא הוא עצמו מסכים למה שנאמר ביהונתן ויאהבהו כנפשו:

פסוק ב

וכאשר ראה שאול גבורתו ושכבר נדר לתת לו בתו לקחהו ולא נתנו לשוב לבית אביו לרעות עוד את הצאן, (ג) וכרתו ברית יהונתן ודוד, לא להיות דוד במעלת יהונתן שהיה בן המלך, כי אם מצד שהיה אוהב אותו כנפשו, (ד) ולאות ומופת אהבתו פשט יונתן

את מעילו ומדיו ונתנם לדוד, וזה היה סימן שדוד יהיה בן המלך ויורש מלכותו אחריו במקום יהונתן:

פסוק ה

וספר הכתוב שהיה דוד יוצא למלחמות והיה שר הלוחמים, ולא עם כל זה מקנאים בו עבדי שאול עם היותם מאומנותו:

פסוק ו

(ו-ז) וזכר עוד שכאשר שב דוד מהמלחמה היו הנשים יוצאות בתוף וכנור לפניו והיו משוררות הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו, והיה זה ממנהג קדום שיעשו שירים מהגבורות שיעשו הלוחמים לפרסם גבורותיהם, באופן שכל איש ישתדל לעשות מעשה גבורה כדי שיכבדוהו בשירים. אמנם שאול חרה אפו על זה בקנאתו ממנו, (ח-ט) והיה עוין את דוד בעין רעה מהיום ההוא והלאה, לפי שראה שכל אשר הוא עושה השם מצליח:

פסוק י

פרשה עשירית בתחבולות אשר עשה שאול להרוג את דוד בסתר בעודו עמו, ראשונה בהטלת חניתו להכותו פעמים, ושנית בנשואי בתו אשר עשה עמו ושיתן אליה כמוהר הבתולות מאה ערלות פלשתים כדי לתתו בידיהם, ושלישית בצוואתו ליהונתן ולעבדיו שימיתוהו הם, ורביעית במה ששלח שיביאוהו מביתו להמיתו, וחמישית ששלח אחריו מלאכים אל ניות ברמה אשר היה שם דוד עם שמואל, ויתנבאו כל ההולכים שמה אחריו וגם שאול הלך שמה והתנבא בתוכם, ואיך יונתן חקר ודרש דעת שאול אביו וידע כי כלה היא מעמו להמית את דוד עד שברח דוד מלפני שאול. תחלת הפרשה ויהי ממחרת ותצלח רוח אלקים וגו', עד ויבא דוד נובא אל אחימלך וגו', והנה שאלתי בספורי הפרשה הזאת שש שאלות:

השאלה הראשונה באמרו ותצלח רוח אלקים רעה אל שאול ויתנבא בתוך הבית וגו', ואם היה רוחו רוח רעה איך התנבא עמו? והנה הרוח הנבואיי הוא שפע מאת השם יתברך והוא רוח טוב ואינו רוח רעה, שכן תמצא אחרי זה כאשר הלך אל הרמתה לבית שמואל שפשט את בגדיו ויתנבא גם הוא, והוא זר מאד אם היה שרוח השם טובה סרה מעליו ובעתתו רוח רעה איך התנבא? השאלה השנית באמרו וירא שאול מלפני דוד וגו', ואמר אחר כך וירא שאול אשר הוא משכיל מאד ויגר מפניו, ואחר זה אמר עוד ויאסף שאול לירוא מפני דוד עוד, ויקשה מה ראה שאול לירוא מפני דוד? האם היה מבקש את נפשו ואם היה רודף אחריו להמיתו? הנה דוד היה לו ראוי שירא מפני שאול אבל

שאול לא פחד מדוד, הנה השנאה והקנאה ממעשיו היתה ראויה אליו, אבל היראה לא היה לה סבה:

השאלה השלישית בנשואי דוד עם מיכל, והיא אם היה כדת המלך שהנלחם עם גלית ויכהו יתן לו המלך את בתו לאשה ויעשירהו עושר גדול, אם כן איך אחרי שהכה דוד את גלית לא נתן לו שאול את בתו ולא העשירו? ויצו את עבדיו שיאמרו לו הנה חפץ בך המלך ועתה התחתן במלך, ואיך בקש ממנו מאה ערלות פלשתים ומזולת זה היה כבר מחוייב שאול לתת לו בתו? השאלה הרביעית אם היה לב שאול להמית את דוד עד שצוה את יהונתן בנו ואת עבדיו להמיתו, איך נשבע אל יהונתן בנו חי השם אם יומת? ואם נאמר שרצה להסתירו מעמו להיותו בעל ברית לדוד, יקשה אם כן איך צוהו קודם לזה שיהרגהו? ואיך אחר כך אמר לו ועתה שלח וקח אותו אלי כי בן מות הוא? ויקשה עוד איך נשבע יהונתן לדוד שלא היה אביו רצה להרגו בראותו שהיה מטיל החנית להרגו וגם ששלח מלאכים להביאו להרגו? השאלה החמישית בדבר יהונתן שאמר לדוד ולא אם עודני חי ולא תעשה עמדי חסד ולא אמות ולא תכרות את חסדך מעם ביתי עד עולם ולא בהכרית השם את אויבי דוד, ובאו בדבור הזה חמשה שלילות זו אחר זו בלי הפסק, ויראה שאין בהם צורך ולא יסבלו יישוב:

השאלה הששית במה שאמר לו יהונתן מחר חדש ונפקדת כי יפקד מושבך וגו', ובאת אל המקום וגו', והעצה הזאת כבר יעצה דוד והוא אשר זכרה ראשונה, כמו שאמר קודם לזה ויאמר דוד אל יהונתן הנה חדש מחר וגו', אם פקוד יפקדני אביך וגו', ואם דוד הוא אשר התחיל בה ואמרה, מה ראה יהונתן לחדשה אחר כך אליו? והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כלם:

ויהי ממחרת ותצלח רוח אלקים וגו'. ספר הכתוב שממחרת אותו היום צלחה ועברה רוח אלקים רעה אל שאול, וידמה שאמר ממחרת להגיד ששאול התפעל מאד מדברי הנשים השאננות המחוללות שאמרו הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו, ועיין בדוד בחשבו בלבו אולי הוא זה אשר עליו אמר שמואל ונתנה לרעך הטוב ממך, לפי שלקח סימן מדברי הנשים שתגדל מעלת דוד על מעלתו והוא אות מלכות, ובהיות הדמיון גובר בו רעיוניו על משכביו סליקו ולכן ביום מחרתו עברה על שאול רוח אלקים רעה. ואחשוב שהרוח נאמר בכאן על הרצון, והוא כמו (משלי כ"ט י"א) כל רוחו יוציא כסיל, (ישעיה מ' י"ג) מי תכן את רוח השם, וכמו שהביא הרב המורה בפרק מ' חלק א', יאמר שממחרת אותו היום שקרה זה בו נתיישבה בדמיון שאול הכוונה האלקית הרעה אשר היה עליו, רוצה לומר לקרוע ממנו המלכות ויתנבא בתוך הבית, רוצה לומר שחשב במה

שיהיה באחרית הימים, כי כל מגיד העתידות נקרא מתנבא, וראוי שתדע שיש הפרש גדול בין נביא ובין מתנבא כי הנביא הוא המושפע באמת מהשם יתברך, והמתנבא הוא האיש המכין עצמו ומשתדל לדעת העתידות ומתבודד אליהם. וכמוהו (במדבר י"א כ"ז) אלדד ומידד מתנבאים במחנה. רוצה לומר מתבודדים ומשתדלים להיות נביאים, ואם כן לא כוון הכתוב בכאן שבא לשאול חולי ורוח רעה מאת השם, ושהיה מדבר דברי שטות כדעת המתרגם וכלל המפרשים, כי אם שהיה מחשב באותה הכוונה הרעה אשר היה לאל יתברך עליו, והיה מתנבא בעצמו מה שיהיה נושא ונותן עמו בדעתו, והיתה מחשבתו משוטטת שדוד היה באמת יורש מלכותו, (יא) ולכן בהיותו מנגן לפניו ושר בשירים על לב רע הטיל שאול את החנית אשר היה בידו להכות את דוד, וזה עשה כל כך בחזקה שיעבור ויכנס בקיר, והיה מראה פנים שעשה זה שלא במתכוון, והיה רצונו כפי האמת להרגו בערמה ליראתו פן ימלוך ויסירהו ממלכותו, ודוד בהיותו מנגן היו עיניו בידו ושלא במתכוון הסב עצמו מפניו שלא מדעתו וניצול, (יב) ומאשר ראה שאול שדוד יסב מפניו שלא בכוונה פעמים, הכיר כי היה השם עמו, ובראותו שההשגחה סרה ממנו ושהיא היתה דבקה בדוד פחד ממנו, בחשבו בלי ספק זה ימלוך אחרי והאלקים עשאו לשטן לי (יג) ועזרו באותה מחשבה עוד ששמוהו שר אלף והיה יוצא ובא לפני העם, כמו שהתפלל משה על נגיד העם (במדבר כ"ז י"ז) אשר יוציאם ואשר יביאם. ולא היו גבורותיו בסכלות והפעמות כשמשון ויהוא בן נמשי (יד) אבל היה בכל דרכיו משכיל ונבון והיה ירא אלקים מאד, וזהו אמרו והשם עמו, (טו) וכאשר ראה שאול שהיה דוד משכיל פחד עוד מפניו, לא מפני גבורתו כי שמע כאלה רבות, כי אם בעבור השכלתו ותבונתו, וכל זה לפי שנדמה אליו שהוא יעצור בעמו והוא היה רעו הטוב ממנו אשר אמר אליו שמואל. הנה התבאר מזה ענין התנבאות שאול מה היה וענין פחדו מדוד, לא מיראתו שיהרגהו דוד כי אם מיראתו שימלוך אחריו וקשור הפסוקים כלם, והותרו השאלות ראשונה ושנית:

פסוק יז

ויאמר שאול אל דוד וגו'. אחרי אשר ראה שאול שלא היה יכול להכות את דוד בידו ובחניתו חשב מחשבה שנית להרגו בתתו לו את בתו, לא לכבדו ולא לבקש אהבתו כי אם לתתו ביד פלשתים וידו אל תהי בו. ואני אחשוב שמה שאמרו האנשים במלחמת גלית הפלשתי שהאיש אשר יכה את הפלשתי יעשרנו המלך עושר גדול ואת בתו יתן לו, לא היו דברי ממש, אולי אמרו הם זה מעצמם ויצא אותו קול בלי יסוד ואמות כדברי העם המרבים ומוציאים פעמים רבות דברים מעצמם. או שדבר זה שאול כמו שידברו

בזה המלכים על צד הגוזמא והרחבת הלשון, ולכן כאשר בא דוד לפני שאול על ענין גלית לא אמר לו מזה כלום, לא קודם המלחמה ולא לאחרי המלחמה, ולכן אומר אני שלנשואי דוד עם בתו התעורר שאול עתה מפאת עצמו, לא להיותו מחוייב עליו מענין גלית, וזהו שאמר הנה בתי הגדולה מרב אותה אתן לך לאשה, רוצה לומר מפני היותה בתי ומפני היותה בתי הגדולה מרב אני עושה עמך חסד גדול לתתה לך לאשה, ולכן ראוי שלא תהיה לי במדרגת חתן כי אם במדרגת בן, וזהו אך היה לי לבן חיל, כ"ש שמה שאשאל ממך הוא עבודת האל להלחם מלחמות השם. וספר הכתוב רוע כוונתו שהיה בזה לשיהיה בו יד פלשתים, (יח) ושדוד השיבו באימה בכריעה ביראה ובהשתחואה מי אנכי ומי חיי משפחת אבי בישראל כי אהיה חתן למלך, רוצה לומר שלא היה חושש חייו לכלום ולא ימנע מהמלחמות בהיותו חתן המלך, כי מה הוא ומה חייו וחיי כל משפחתו שיחוש אליהם בערך זה ולא ירבה המלחמות כדברי שאול אף כי ימיתוהו הפלשתים.

פסוק יט

וספר הכתוב שבעת תת את מירב בת שאול לדוד, רוצה לומר בעת שהיו עתידים לתתה לדוד והיא נתנה לעדריאל, רוצה לומר שהיא בעצמה בלי דעת שאול נתנה ונתקדשה לעדריאל המחולתי לאשה, (כ) ומיכל אחותה חשקה נפשה בדוד, וכאשר הגידו לשאול שנתקדשה מירב לעדריאל ושמיכל היתה חפצה בדוד ישרה בעיניו, (כא) ואמר גם אני אחפוץ ואתננה לו, ויהי רצון מלפני השם שתהי בו יד פלשתים, ולכן שאול אמר לדוד אל תתעצב ואל תדאג על מה שעשתה מירב, כי בשתים תתחתן בי היום, רוצה לומר באחת מהשתים האלה תתחתן או אתן לך מירב בעל כרחה או מיכל ברצונה, והוא כמו (שמואל ב כ"ד:י"ב) שלש אנכי נוטל עליך. וחכמינו ז"ל במסכת סנהדרין (פרק ב' י"ט ע"ב) אמרו כי שתיהם היו לדוד לנשים ואחר מיתת מירב נשא מיכל, ומהם אמרו כי קדושי טעות היו לו לדוד במירב ובסתר נשאה עדריאל. ופשט הכתובים מורה שדוד למה שראה ענין מירב היה נשמט ומושך ידו מהמעשה, לפי שחשב ששאול התל בו כראשונה, (כב) ולפיכך הוצרך שאול לצוות לעבדיו שידברו אל דוד בלט, כלומר בסתר, הנה חפץ בך המלך וכל עבדיו אהבוך ועתה השתדל לשתתחתן במלך, והיה כל זה כדי שיאמין ויחשוב ששאול לא התל בו.

פסוק כג

ודוד השיבם הנקלה בעיניכם התחתן במלך? רוצה לומר איך אשתדל להתחתן במלך והוא עול גדול ומשא כבד לבקש מוהר ומתן לבת המלך, ואני איש רש ונקלה, (כה)

ושאול צוה להשיב לו שלא ימנע מפני זה מהתחתן בו, כי הוא לא היה חפץ במוהר ומתן אחר כי אם במאה ערלות פלשתים, באמרו שהיה עושה זה להנקם מאויביו, והוא לא כן יחשוב ולבבו לא כן ידמה כי אם להפיל את דוד ביד פלשתים, (כו) ודוד בתום לבבו ישרה הדבר בעיניו, וזה לא לאהבת מיכל כי אם מפני הכבוד להתחתן במלך, (כז) וקודם מלאת הימים אשר אמר לתת הערלות הכה בפלשתים מאתים איש ויבא את ערלותיהם למלך, ורמז בזה שלא הביאם לפני מיכל שלא היה ראוי לצניעותה כי אם לפני המלך, ורמז הכ' שלא הביאם דוד בידו כי חרפה הוא לו כי אם על ידי עבדיו, ולזה אמר וימלאום למלך, ר"ל שאנשיו הביאום לפניו ומלאו חובה בתתם לו מאתים עם היות שלא היה התנאי כי אם במאה, ועשו זה להורות טוב הצלחתם:

פסוק כח

(כח-כט) וספר שאז נתן לו את מיכל בתו לאשה, ושאול בראותו שהשם היה עמו, ושבתו מיכל היתה אוהבת את דוד ולא היה יכול להרגו על ידה, הוסיף יראה ופחד ממנו ולשנוא אותו, ובזה הותרה השאלה השלישית:

פסוק ל

ויצאו שרי פלשתים וגו'. עתה יזכור הכתוב השתדלות שלישי שעשה שאול להמית את דוד, והוא שיצאו שרי פלשתים לפשוט בארץ לשלול ולבוז בז, ויהי מידי צאתם, רוצה לומר כאשר יצאו שכל דוד מכל עבדי שאול, כלומר שהגדיל עצה הפליא תושיה להצליח במלחמה ולהשמיד את האויבים, באופן שייקר שמו ונכבד מאד, כי יצא לו שם משכיל ושם איש מלומד מלחמה. ובדרש (מדרש שמואל פרשה כ"ב) אמרו נתיקר שמו בהלכה, כיון ששמעו פלשתים שנשא דוד אשה יצאו שרי פלשתים אמרו כתוב בתורתם (דברים כ"ד ה') כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא, נלך ונלחם עמהם, ולא היו יודעים שדוד היה חכם ודורש במה דברים אמורים במלחמת הרשות, אבל במלחמת מצוה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה:

פרק יט

פסוק א

וכאשר ראה שאול שהשם עמו ושעיניו דוד מצליחים, הוחזק עוד בלבו מה שחשב שהוא יהיה המולך ויורש מלכותו אחריו, ולזה דבר עם יונתן בנו ועם עבדיו שהם ימיתו את דוד, ויהיה זה בהיותם מחרחרים ריב ביניהם וימיתו אותו כשגגה היוצאת. וידמה שאמר שאול ליהונתן בנו שהיה לו חרפה וקלון השם הטוב שיצא על דוד, והכניס ביניהם

מנחת קנאות וכן בין עבדיו באופן שישתדלו להרגו, אבל יהונתן היה חפץ בדוד מאד והיה חפץ בהצלחתו ולכן לא חשש לדברי אביו, (ב) והודיע הדבר לדוד שישמר פן יצוה שאול לאנשים אחרים להרגו, ואמר לו שיסתיר עצמו בשדה בעוד שהוא יחקור את אביו ויתוכח עמו על ענינו, וידמה שהיה שאול רגיל לצאת כיום יום לאותו שדה להלוך ולשוטט בו על דרך הטיול, (ג) ולפיכך צוה יונתן את דוד שיתחבא באותו שדה, כדי שאחרי אשר ידבר עם אביו ילך למקום מושבו ויגיד לו כל דבריו:

פסוק ד

והנה יונתן דבר לאביו והוכיחו שלא יחטא בעבדו דוד לפי שלא חטא לו כלל, ולא די שלא חטא לו אבל גם היו מעשיו טובים לעבודתו (ה) כי הוא שם נפשו בכפו בענין גלית, ושהאל יתברך עשה על ידו תשועה בישראל, ולכן אין ראוי שיחטא בדם נקי להמית את דוד חנם, (ו) ושאול הודה לו בטענותיו וישבע חי השם אם יומת, (ז) ויהונתן הודיעו לדוד ואז בטח לבו ובא לפני שאול כפעם בפעם. והנה ענין שבועת שאול יראה שהיתה לאחת משתי סבות. אם שנתחרט מכוונתו הרעה וראה דברי יונתן טובים ונכוחים, ולכן עשה שבועה שלא יצוה עוד להרגו, אבל הכוונה הטובה ההיא לא התמידה עמו כי מיד חזר למשטמתו. ואם שעשאה כדי שיהונתן לא ידע כוונתו ויגידה לדוד לשיברח מלפניו ובזה לא יוכל עוד להכותו, ולכן עוד הונהו בדברים כדי שיגידם לדוד ויבטח לבו בהם ולא יברח, והותרה עם זה השאלה הרביעית:

פסוק ח

(ח-ט) **ותוסף המלחמה להיות וגו'**. זכר כאן השתדלות רביעי שעשה שאול להמית את דוד, והוא שקרה בתוספת המלחמה שיצא דוד ונלחם בפלשתים ויך בהם מכה גדולה, ושאול בראות הצלחתו חשב מחשבותיו שהיה רוח השם טובה ורצונו וחפצו על דוד להצליחו ורוח השם רעה אל שאול, רוצה לומר כוונת השם ורצונו היה רע כנגד שאול, (י) וכאשר התבודד במחשבה הזאת חם לבו בקרבו והטיל חניתו להכות את דוד, וכאשר ראה דוד הדבר הזה הבין שהיתה כוונת שאול רעה עליו ויברח וימלט ממנו בלילה, ושאול חשב שילך דוד לביתו לשכב עם אשתו (יא) וישלח מלאכים לשמור אותו בביתו להמיתו בבקר, ולא צוה לאנשים ההם להרגו בלילה בביתו כי חשש שיטה אותם בדברים ושערום יערים הוא, ולזה המתין עד אור הבקר להרגו בעצמו, ומיכל אשת דוד עם היותה בת שאול גלה את אזנו אם אינך ממלט את נפשך בעוד לילה ותשאר כאן עד יום מחר ימיתך אבי.

פסוק יב

ולפי שהיו מלאכי שאול שומרים פתח הבית הורידתו מיכל בעד החלון שהיה לו מצד אחר ויברח וימלט. (יג-יד) וכאשר שלח שאול לקחת את דוד להביאו אליו להרגו השיבה מיכל שהיה חולה ולא היה יכול ללכת שמה, ותשם את התרפים במקומו ואת כביר העזים שמה מראשותיו, באופן שהיה דומה שדוד היה שוכב בתוך המטה, והיו נראים שערות במראשות המטה דומה לראש אדם, ועניין התרפים תרגם יונתן צלמניא, וחשבו המפרשים שהיו כתרפי לבן העשוים לניחוש או לעבודה זרה. והוא זר מאד שימצא דבר עבודה זרה או ניחוש שגם כן מיוחס לעבודה זרה בבית דוד. וראב"ע כתב שהם על צורת בני אדם לקבל כח העליונים, והוא כלי עשוי מנחשת כפי חלוקת השעות ויראו בהם הדברים כמשפט המזלות, והם הנקראים מאזיקא"ש. ואני אחשוב שהתרפים בכלל הם כצורת אדם, מהם נעשים לעבודה זרה, ומהם להוריד השפע מהעליונים, ומהם לדעת השעות מהיום, ומהם היו הנעשים על צורת אדם ידוע ודומה אליו בתוארו וצורתו, והיו עושים הנשים זה על צורת בעליהן כדי שיהיה תמיד תוארו לנגד עיניהן מרוב אהבתם אותו, ומזה המין האחרון היו התרפים אשר למיכל בצורת דוד לאהבתה את דוד מאד ולא היה בהם צד עון, ולכן שמה אותם במקומו כי היו כדמותו: וכביר העזים היה כר עשוי משער העזים. ובמדרש (עיין רד"ק) אמרו שהיו נאד יין תחת דוד על המטה והיה שער הנוד למעלה, ועשתה מיכל התחבולה הזאת כדי שיהיה לדוד זמן ללכת ולהתרחק משם בעוד שהיו הולכים ושבים אל אביו, וכל זה היה לגודל אהבתה אותו, ועל כן דרשו עליה במדרש תהלים (מזמור נ"ט) מצא אשה מצא טוב. ואין ספק ששאול שמח לבו ויגל כבודו כאשר ידע שהיה דוד במטה חולה, בחשבו שלא יוכל לברוח משם וצווה שיעלו אותו במטה להמיתו, וכאשר חפשו המטה מצאו התרפים וכביר העזים ויודע הרמאות שעשתה מיכל, ולכן שאול אביה גער בה למה רמתהו? והיא השיבתו שלא עשתה זה כי אם בפחדה מדוד, שאמר לה שימית אותה אם תגיד הדבר. הנה סיפר בזה ששאול דמה להרוג דוד בידו ובחניתו פעמים והוא מין אחד מההשתדלות אשר בקש להרגו, ושנית בידי פלשתים במוהר מאה הערלות, ושלישית ביד יהונתן בנו ועבדיו, ורביעית על ידי מיכל בתו בביתם, וחמשית במה ששלח אחריו לניות ברמה ללוקחו שיזכור אחר זה. והבן כי כל הפעמים שהיה מתעורר שאול להרוג את דוד לא היה כי אם בראותו מצליח ומשכיל בדבר מה אשר יעשה, ואז היה מחשב בזה ובעתתו רוח רעה, ובכל הדברים האלה לא נתנו השם להרע את דוד:

פסוק יח

ודוד ברח וימלט ויבא אל שמואל. זכר הכתוב שדוד בא אל שמואל והגיד לו את כל דרכי שאול ועסקיו בכל הארבעה דרכים אשר כבר עשה להרגו, ועשה זה דוד לפי ששאול היה נמשח על ידי שמואל ודוד גם כן נמשח על ידו והיה שמואל נביא אלקים, והלך דוד אליו לזעוק ממה שהיה שאול עושה נגדו ולבקש ממנו עצה ותנחומין, ושיגיד לו ברוח נבואתו מה יעשה ואיך ימלט את נפשו, אחרי אשר האמין כי מהשם כל משפטו וכל מעשיו מושגחים, ואמר שהלך דוד ושמואל וישבו בניות, וזכר דוד ראשונה ושמואל אחריו לכבוד המלכות. וידמה שהיה ניות מקום סמוך לרמה והיה שם מושב בני הנביאים להיותו מקום מוכן להתבודדותם והלכו שם לבקש את דבר השם, וכן ת"י מדרשא דנביאייא. וחכמינו ז"ל אמרו במסכת זבחים (פרק ה' נ"ד ע"ב) מה ענין ניות אצל רמה? אלא שהיו יושבים ברמה ועוסקים בנויו של עולם, כלומר בבית המקדש באיזה מקום תבנה. (יט-כ) וכאשר שמע שאול שהיה דוד באותו מקום שלח מלאכים שם לקחת את דוד. וענין התנבאם כלם, ולמה לא חזרו אל שאול, חכמי הגוים פירשו ההתנבאות הנזכר כאן לשון שבח והלול, שהיו משבחים ומהללים לאל יתברך, מגזרת (ישעיה נ"ז נ"ט) ניב שפתים, אבל לא יסבול זה אמרו כאן הגם שאול בנביאים. וענינו אצלי שראה כל אחד מהמלאכים את להקת הנביאים, רוצה לומר את קבוצם, כי להקת הוא כמו קהלת במשמעו והוא הפוך, שהיו הם כלם נביאים, רוצה לומר מגידים העתיד להיות, והוא שימלוך דוד על כל ישראל ושלא ישליט האלקים אל שאול להמיתו, הנה כאשר ראו זה המלאכים וששמואל היה עומד עליהם ומקיים את דבריהם התנבאו המלאכים גם כן, ר"ל התחילו להתבודד ולחשב ונפלו בו ויתנבאו הם גם כן מה שיהיה, ר"ל שימלוך דוד על כל פנים, ומפני זה נמנעו מלקחת את דוד כי לא רצו לשלוח יד במשיח ה' ולא חזרו אל שאול כי יראו את ה' ומאסו בדברי שאול (כא) וכן קרה למלאכים אחרים ששלח שאול שלשה פעמים (כב-כג) וכראות שאול שכל עבדיו נטו לאהבת דוד הלך הוא הרמתה וילך אל אותו מקום ניות ותהי עליו שם רוח אלקים. והבן שלא אמר בזה רוח אלקים רעה, לפי שזה יורה שחל עליו השפע הנבואיי ובעודו הולך בדרך היה תמיד מתבודד להגיע אליו הנבואה ולדעת מה יהיה בענין המלכות, וזהו וילך הלוך ויתנבא, שהוא ההשתדלות להנבא וההתבודדות אליו כמו שזכרתי. ובבואו לפני שמואל התפעל כל כך בראותו אותו שחם לבו בקרבו וקרע את בגדיו ויפשוט אותם ויפול ערום ארצה לפניו בהתנבאותו כל היום ההוא וכל הלילה, וכל זה לחוזק התפעלותו מהמדמה ולשוטטות מחשבתו בדבר ההוא אשר היה נוגע אל לבו כל כך עד שחל עליו רוח נבואיי, וזהו

רוח אלקים הנזכר, עד שאמרו הרואים הגם שאול בנביאים? רוצה לומר שהגיע למעלת הנבואה הגמורה כנביאים היושבים שם בניות, ובהיותו שאול מתבודד ומתנבא בביטול החושים, ברח דוד משם והיה לו מקום וזמן להמלט, וילך אל יהונתן להגיד לו כל זה אשר לא היה יודע בו:

פרק כ

פסוק א

ויברח דוד מניות ברמה וגו'. הנה דוד הלך ליהונתן להיותו בוטח באהבתו ובאמונתו ואמר לו מה עוני ומה חטאתי לפני אביך כי מבקש את נפשי? (ב) ויונתן השיבו שלא היה רצון אביו להמיתו, כי אלו עשה אביו דבר קטן או גדול היה מגלה אזנו ולמה יסתיר הדבר הזה ממנו? ומאחר שלא גלה לו היות כוונתו להרגו יורה שלא כוון לזה, והיתה מחשבת יונתן שהטלת החנית ומה ששלח מלאכים לשמור את הבית והלך אחריו לניות לא היה בכוונה רעה כי אם מפאת חוליו השחוריי בעת שהרוח רעה מבעתת אותו:

פסוק ג

ודוד השיבו אין טענה מאשר לא הגיד לך אביך כוונתו, שזה היה לפי שידע אביך כי מצאתי חן בעיניך, ולכן אמר להעלימו ממך פן תעצב, ואולם אין ספק חי ה' וחי נפשך כי כפשע ביני ובין המות, ר"ל כי כפסיעה קטנה היתה שם ביני ובין המות:

פסוק ד

ויהונתן חשש בדבר אולי היה האמת כדברי דוד, ולכן אמר לו מה תאמר נפשך ואעשה לך, ר"ל מה יגזור שכלך שנעשה? לדעת האם כוונתו כמו שאני אומר או כמו שאתה חושב, (ה) ואז בחר דוד הדרך שזכר הנה חדש מחר ואנכי ישוב אשב עם המלך לאכול ואחר האכילה הזאת תשלחני ונסתרתי בשדה עד עת הערב השלישית, רוצה לומר מהיום השלישי שהיה ביום החדש השני שהיא שלישית לאותו יום שהיו מדברים בו. או יאמר אנכי ישוב אשב עם המלך לאכול, שביום החדש תמיד היה מנהגו לישב עם המלך לאכול ובאמרו עם המלך פירוש שהיה מושבו סמוך אליו כמו שאזכור, ועתה תשלחני ולא אלך לאכול שמה, וזה יורה על היות המנהג תמיד ביניהם שדוד ויונתן ביום החדש וביום המועדים היו אוכלים על שלחן המלך, (ו) ולכן תכלה הנסיון והבחינה באמרו שמחר ביום החדש הראשון או היום השני מהחדש אם פקד יפקדני אביך תאמר אתה נשאול נשאל ממני לרוץ בית לחם לשמוח שם עם משפחתו כי זבח לכל המשפחה שם, (ז) ואם כה יאמר טוב אז נדע ששלום לעבדך, ואם חרה יחרה לו דע כי כלתה

הרעה מעמו, והיה הנסיון הזה לפי שאם יחרה אפו על הליכתו יורה שהיה דעתו להרגו ונעצב על שברח ונמלט, ואם יאמר טוב יורה שלא יחוש להרגו ונפשו טוב עליו, וגם היה הנסיון והבחינה כי אם היה לבו של שאול רע על דוד, הנה ימצא תואנה באומרו שברח מלפניו ושהיה מפני זה בן מות כדי להרוג ולא יעצור כח להעלימו בלבו אבל יגלה הדבר:

פסוק ח

ואמר שבמה שישתדל בזה יונתן ובמה שיגלה לו כוונת אביו יעשה עמו חסד גדול, ושראוי לו לעשותו כי בברית ה' ובשבועה בא שניהם, וא"ת שהברית לא יכפר על העונות לזה אמר ואם יש בי עון והמיתני ועד אביך למה זה תביאני? ולפי שהרגיש יהונתן בדברי דוד שהיה מספק באהבתו אם יגיד לו כל האמת אם לא, (ט) השיבו חלילה לך, ר"ל מלחשדני, כי אם ידוע אדע וגומ'. ואפשר שיפורש הכתוב ולא יחסר בו מלת לחשדני, ויאמר יהונתן אלו היה איש אחר במקומך באמת לא אגלה סוד אבי בעבורו ואכסה עליו, אבל לך אשר אהבת נפשי אהבתיך, חלילה לך שאם אדע כי כלתה הרעה מעם אבי לבוא עליך שאז לא אגלה את אזנך כי מיד אגלה אותו אליך ולא אעלים דבר.

פסוק י

ואז אמר דוד מי יגיד לי או מה יענך אביך קשה, ופירשו בו המפרשים מי יגיד לי אם שלום יענך או מי יגיד לי מה יענך אביך קשה, ושמסוף הפסוק ידענו חסרון ראשיתו. ואני אחשוב שדוד אמר בזה שני ענינים. האחד דרך שאלה מי יגיד לי רצון אביך וכוונתו הטובה היא אם רעה? והשני דרך צעקה או מה יענך אביך קשה! ר"ל אוי לי על שברי על אשר יענך אביך קשה ואפחד מאד אם יגעור בך בעבורי, כי יתחמץ לבבי אם תשא קלון וגערה עלי, ובזה נבא מה שקרה אחרי כן כמו שיבוא, ואמר מה יענך, לרמוז על רוב הגערה שיגער בו, ע"ד (תהלים ל"א כ') מה רב טובך אשר צפנת ליראיך, כאלו אמר בלשון צעקה אוי ואבוי מה יענך אביך דברים קשים בעבורי! (יא-יב) ויהונתן לפי שרצה להרבות עמו בדברים, וחשש שמא ישמעהו אדם בהיותם בעיר כי יש אזנים לכותל, אמר לכה ונצא השדה ויצאו ושם אמר לדוד ה' אלקי ישראל כי אחקור את אבי כעת מחר השלישית, ורצה בזה לומר ראה כמה יקרה בעיני נפשך וכמה חמורה בלבי סכנתך, כי באלקי ישראל נשבעתי כי אף שאחקור את אבי כעת מחר ומחרתים והנה טוב אל דוד לפניו, עדין לא אשלח אליך לגלות את אזניך, כי לא אסמוך על זה עד שארבה לחקור עליו יותר ואבוא עד תכונתו בלי ספק מה שיהיה בהפך כשלא אמצא הטוב לפניו, כי כה יעשה לי אלקים אם לא אגלה את אזנך והלכת לשלום, דחמירא עלי מאד סכנתך.

ואפשר לפרש הכתובים באופן אחר, שר"ל אם אחקור את אבי בימים האלה עד כעת מחר השלישית אם ביום הראשון מהחדש או השני ומצאתי שטוב אל דוד, ולא אז אשלח אליך על ידי שליח לגלות את אזנך? ויהיה ולא אז אשלח אליך בתמיהה, וכי לא אשלח אז לגלות את אזנך? באמת מיד אשלח לבשרך טובה. ואחרי שאמר שבענין הטוב ישלח מיד מלאכו לפניו לשישוב בשלוה הודיעו מה יעשה בהיות התשובה רעה (יג) וזהו כה יעשה ה' וכה יוסיף, כי ייטיב אל אבי את הרעה אליך, ר"ל כה רעה יעשה לי אלקים וכה יוסיף כמו שאבי רוצה לעשות לך אם לא בעצמו ולא על ידי שליח מיד בלי שום ספק אגלה את אזנך ושלחתיך והלכת לשלום, ולא תתעצב אם אצטרך ללכת ולהפרד ממני ולא תפחד מסכנת הדרכים, שעתיד אתה למעלה רבה להיות אלקים עמך כאשר היה עם אבי, ר"ל שתמלוך תחתיו:

פסוק יד

ולא אם עודני חי וגו'. פירשו המפרשים כלם בו ולא אשאל ממך דבר אם אהיה עדין חי כשתמלוך, כי אינני ירא שלא תעשה עמדי חסד ה' (והוא החסד הנמשך מהברית אשר היה ביניהם שנקרא ברית ה') אם עדין לא אמות ואהיה חי באותו זמן, ועוד אמר ולא תכרית את חסדך מעם ביתי, ר"ל וגם כן ידעתי שלא תכרית את חסדך מעם ביתי, וגם בהכרית ה' את אויבי דוד, שהם כל זרע שאול, ידעתי שאתה תחמול עלי ועל זרעי, ולכן כרתו עוד ברית, והוסיף יהונתן להשביע את דוד באהבתו אותו, והיתה השבועה שאם לא יעשה דוד כן יבקש ה' זה מאתו על ידי אויביו שיפול בידם עליו. ומאשר מצאתי הפירוש הזה למפרשים רחוק מאד כפי מה שיכניסו בפסוקים דברים אשר אינם בכתוב, חשבתי בפירושם דבר אחר, והוא שאחרי שאמר יהונתן ויהי ה' עמך כאשר היה אבי, ר"ל שימליכו על ישראל, התפלל יהונתן שלא יהיה זה בחייו, כי יהיה לו באמת לבושת וגם לחרפה במלוך דוד בחייו, ולזה אמר ולא אם עודני חי, ר"ל ולא יהיה אלקים עמך כאשר היה עם אבי בעודנו חי, באופן שלא אגיע לימים שתעשה עמדי חסד ה', ר"ל חסד גדול כשלא אמות, כי בהקמת המלך ימית כל זרע המלוכה הקודם אליו לשלא יחזיקו הם במלכות, ולזה אמר כי יבחר שלא יהיה אז חי כדי לשלא יקבל אותו החסד האלקי שלא ימיתהו דוד. הנה אם כן אמר לא אבקש דבר על עצמי, כי לא אבחר בהיות בחיים חיותי באותו זמן, (טו) אבל אבקש על זרעי שלא תכרית את חסדך מעם ביתי עד עולם, ולא בזמן שיכרית ה' את אויבי דוד איש מעל האדמה, ובזה נכנסה בו רוח הקודש ונבא על מה שיהיה בימי הגבעונים, שמתו כל זרע שאול ונמלט מפיבשת בן יהונתן בחמלת דוד עליו. הנה אם כן בקש על זרעו ולא בקש על עצמו, לפי שהיה בוחר שלא ימלוך

דוד בחייו כמו שהיה באמת אחרי כן. ואין להקשות עליו ממה שאמר אח"כ יהונתן לדוד ואנכי אהיה לך למשנה. כי האנשים משתנים מרצון אל רצון ומחפץ אל חפץ כפי הזמנים וכפי העולה על רוחם, וגם כי אם היות רצון יהונתן שימות קודם המלכת דוד, אם האלוה ית' לא ירצה בזה ויחפוץ להמליכו בחייו אמר שאז יהיה לו למשנה:

פסוק טז

וזכר שכן כרת ברית יהונתן עם כל בית דוד, ר"ל שאחרי לכת דוד וברחו יהונתן יחמול על מיכל אשתו ועל אוהבי דוד ועבדיו אשר ישארו שמה שלא ירע שאול עמהם.

פסוק יז

והוסיף עוד יהונתן להשביע את דוד על זרעו, וכל זה מאהבה מסותרת כלומר שלא היה עינו רעה על המלכתו אבל היה בוחר בו וחפץ בטובו מעוצם האהבה אשר אהבו כנפשו. וחכמינו ז"ל (שבת פרק ה' נ"ו) פירשו ובקש השם מאויבי דוד, וביקש השם העון מיד דוד על אויביו, כשעבר על הברית ואמר למפיבושת (שמואל ב' י"ט ל') אתה וציבא תחלקו את השדה, יצתה בת קול ואמרה ירבעם ורחבעם יחלקו את המלכות, הוי מאויבי דוד. ולפי זה יהיה ובקש השם מאויבי דוד מאמר כותב הספר, ואינו דברי אחד מהם. הנה התבארו הפסוקים והותרה השאלה החמשית:

פסוק יח

ויאמר לו יהונתן מחר חדש וגו'. קשור הדברים אצלי הוא, שלפי שדוד אמר מי יגיד לי, הבין יהונתן שהיה מספק אם באהבתו אם ירצה להגיד לו האמת, או אם ימצא תחבולה להגיד לו מבלי שירגיש אדם בדבר, ולכן השיבו יונתן לשני המובנים אשר יסבלו מאמרו, ואמר אם כוונת לומר מי יגיד לי אם אגלה אזנך כפי האמת ולא אונה אותך, אני אעשה שבועת השם אלקי ישראל כי אחקור את אבי וגו', כה יעשה השם ליהונתן וגו', ואם כוונת במאמרך מי יגיד לי באי זה אופן אגיד לך הענין שלא ידע אדם ממנו, הנה לזה אמר לו יהונתן מחר חדש, ולא היה זה דבור מחודש כי כבר אמר לו זה דוד, אבל יונתן הניח הקדמתו של דוד ועצתו אשר יעץ ועליה סמך עוד עצתו, וזה שאמר מחר חדש, רוצה לומר מחר יום ראשון של החדש ודרך כל אוכלי על שלחן המלך לבוא ביום מועד לשלחן (כמו שאתה אמרת) ותהיה נפקד כאשר יפקד מושבך, רוצה לומר כאשר יחסר מושבך בשלחן המלך או יעלה זכרונך לפני המלך.

פסוק יט

ושלשת תרד מאד, רוצה לומר תהיה נסתר שלשה ימים שלמים, והם שני ימי החדש הראשונים ויום השלישי מהחדש, ותרד מאד בעמק מקום ההסתר ובאותו מקום אשר

נסתרת שם ביום המעשה, רוצה לומר אותו היום אשר נשבע שאול ליהונתן שלא ימות דוד שהיה אז גם כן דוד נסתר בשדה. ולפי שיקשה איך ישב דוד שם בסתר שלשת ימים בלי מאכל ובלי משתה? יהיה הנכון בפירוש הכתוב ושלשת שילך שלשת ימים אנה ואנה לאשר ירצה וירד מאותו מקום שלא יראהו אדם שם ובסוף השלשה ימים אמר ובאת אל המקום אשר נסתרת שם ביום המעשה שאז יבא שמה לדעת התשובה. ואפשר עוד לפרש הפסוק על דרך המתרגם, ושלשת תרד מאד, רוצה לומר כשיעברו שלשה ימים שלא תלך לאכול על שולחן המלך תרד מאד ממעלתך בעיניו ויגלה רצונו בהכרח, כי תהיה פחות בעיניו ויהיה נקל אצלו להמיתך, וימצא העלה הזאת באמרו שאתה בן מות אחרי אשר הלכת שלא במצותו וברחת מלפניו. ופירש ביום המעשה, ביומא דחולא, רוצה לומר ביום החול שעשין בו מלאכה, לפי שההסתר הראשון היה ביומו של חול וההסתר השני הזה יהיה ביום ראש החדש, שלא היו בימים ההם נוהגים לעשות מלאכה ביום הראשון מהחדש, כי מפני קרבן היום היו פנויים ממלאכתם ובאים להשתחוות לפני השם, וכן נראה מנבואת יחזקאל (סימן מ"ו) שיהיה בעתיד, וגם היום הנשים שומרות יום החדש מלעשות בו מלאכה. והאבן האזל היה אבן אחת סימן לעוברי הדרכים, ולזה נקראה אבן האזל. ואחרי שיונתן הניח מה שאמר אליו דוד בזאת העצה, הוסיף עליו להודיעו באיזה אופן יודיעהו מה שידבר אביו (כ) והוא אמרו ואני שלשת החצים צדה אורה, רוצה לומר ואני מוסיף על דבריך שאשליך ואטיל שלשה חצים כנגד השלשה ימים ההם, כלומר אטיל אותם לצד האבן שזכר. ואמרו לשלח לו למטרה, רוצה לומר לצד האבן, שתהיה האבן מטרה לחצים:

פסוק כא

והנה אשלח הנער לך מצא את החצים ואם אמור אומר לנער הנה החצים ממך והנה קחנו ובאה, רוצה לומר אז אתה דוד קח אותו סימן והדבור אשר תשמע ובא, או קח הנער ובא, כי שלום לך ואין דבר בלב אבי ממה שחשבת חי השם, (כב) אבל אם כה אומר לעלם הנה החצים ממך והלאה אתה דוד לך כי שלחך השם, רוצה לומר האל יתברך הצילך מיד אבי ושלחך, והיה אם כן הסימן אם יאמר והנה, או יאמר והלאה, (כג) ואמרו והדבר אשר דברנו וגו', הוא כאמרו ואם תלך זכור תזכור הדבר אשר דברנו אני ואתה, כי אין בינינו עד כי אם האל יתברך וזהו הנה השם ביני ובינך עד עולם. הנה אם כן ההסתר בשדה היה מעצת דוד, ועניין החצים היה מעצת יהונתן להגיד לו בדרך סימן דעת אביו שאול וכוונתו, ועם זה הותרה השאלה הששית:

פסוק כד

ויסתר דוד בשדה וגו'. ספר הכתוב שדוד הלך ליסתר בשדה כמו שהסכים עם יהונתן, ויהי ביום החדש, רוצה לומר הראשון, (כה) והמלך ישב על השלחן אשר שם הלחם לאכול. וי"ת וישב המלך על מושבו, ואסחר מלכא על שווייה, לפי שהיה מנהגם לאכול במסבה על המטה, אבל פשט הכתוב לא יעיד לזה דבר כי אם שישב שאול על מושבו והוא המקום הראוי והמיוחד לו בשלחן כפעם בפעם, אל מושב הקיר, ר"ל שהיו גביו סמוכות לקיר שהוא המקום הנכבד בשלחן ומה שאמר ויקם יהונתן, פירשו שהיה שאול בראש השלחן והיה המנהג שהיה דוד יושב אצלו ויונתן אצל דוד ואבנר אצל יהונתן, וישב עתה המלך במקומו ויונתן במקומו ואבנר אחריו, וכאשר נפקד מקום דוד שלא בא, לפי שלהעדרו נשאר יונתן סמוך לאביו בלי אמצעי, ולא היה ראוי לישב במקומו סמוך עם מקום אביו, כמו שאמרו חכמינו ז"ל (עיין רש"י) אין דרך בן ליסב אצל אביו, ודוד היה בין שאול ויהונתן מזה הטעם בעצמו, ולכן קם עתה יהונתן ממקומו וישב אבנר מאותו צד שהיה שם שאול, באופן שיהיה אבנר בין יהונתן ושאול אמצעי ביניהם, ועם הבלבולים והנסיעות האלה שעשו נפקד מקום דוד והרגישו בחסרון ביאתו, והנה יהונתן הוצרך לישב ולקום ממקומו ולא ישב בתחלה כראוי, כדי שלא יבין אביו כי הוא היה יודע בדבר והוא בעצה שיברח דוד, (כו) ועל כל זה לא דבר שאול מאומה ביום ההוא לפי שאמר מקרה הוא, רוצה לומר מקרה קרה לדוד שלא בא ואותו מקרה הוא בלתי טהור, רוצה לומר שהיה דוד טמא מקרה לילה. או ששמש מטתו ויטמא עד הערב, או מטומאה אחרת ואין ראוי לאכול על שלחן המלך הטמא והטהור יחדו, והוסיף לומר עוד כי לא טהור, ואינו חוזר אל המקרה שזכר, אבל הוא חוזר לדוד, רוצה לומר אינו מהתימה אם קרה לו מקרה שאינו טהור, לפי שדוד אינו טהור בעצמו והוא מחשב ומתמיד בענין ניאוף, ולכן קרהו אותו המקרה הבלתי טהור כי רעיוניו על משכביו סליקו, או שמש מטתו יותר מהראוי:

פסוק כו

ואמנם ביום מחרתו, והוא היום השני מהחדש כשישב המלך לאכול נפקד באותו הדרך עצמו מקום דוד, ואז שאל אל יונתן בנו מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום אל הלחם? והנה היה מרוב שנאתו שלא קראו בשמו כי אם בן ישי למעטו ולהקל בכבודו (כח) ויונתן ענהו נשאול נשאל דוד מעמדי, רוצה לומר הלך דוד לשמוח עם משפחתו בבית לחם עירו, ולא הלך בלי רשות כי ממני לקח רשות בלכתו שמה (כט) וזכר שאמר דוד לו שתי סבות כאשר שאל ממנו רשות ללכת, האחת אמרו שלחני כי זבח משפחה לנו

בעיר, והשנית אמרו והוא צווה לי אחי אמלטה נא ואראה את אחי, רוצה לומר שמלבד הזבח היה חפץ לראות את אחיו בארץ ומפני כן לא בא אל שלחן המלך. או יהיה פירושו כי היו לו שתי סבות ללכת לבית לחם, האחת אמרו כי זבח משפחה לנו בעיר, רוצה לומר אותו היום היו כל בני משפחתו זובחים זבחי שלמים להשם, והשנית והוא צוה לי אחי, רוצה לומר שאליאב אחיו הגדול ממנו צוה לו לדוד אחיו שילך שם, ומפני שתיהם שאל ממנו ועתה אמלטה נא, רוצה לומר מעבודת המלך וזה לא לאכול בזבח ולהנות ממנו, כי אם לשיראה את אחיו, ומפני זה לא בא עתה אל שלחן המלך (ל) וספר שחרה על זה אף שאול ביונתן בנו ואמר לו בן נעות המרדות, רוצה לומר בן האשה המעוותת ופורעת מוסר אתה, ואליה נמשלת בהיותך אוהב שונאי ושונא אוהבי, או יהיה מרדות מענין ממשלה, כמו (תהלים ע"ב ה') וירד מים ועד ים, יאמר שהוא בן אשה שאינה ראויה לממשלה, אבל היא מעוותת מהשררה ואינה נאותה לאדנות, והיה יונתן דומה אליה בתכונותיו, כי בהיותו בוחר בבן ישי יורה שהיה מואס בשררה ובשלטנות. וכפי המתרגם אפשר לפרש בן נעות המרדות על דוד, אמר וכי כבר הוא אומר זבח משפחה לנו בעיר אלא לכבוד משפחתו? והנה הוא בן נעות המרדות ממשפחת בוז. וחזר לגעור ליהונתן ואמר הלא ידעתי כי בוחר אתה לבן ישי, רוצה לומר איך נתת לו רשות לילך מכאן? אין זה כי אם להצילו מידי, כי כבר ידעתי זה ימים שבוחר אתה בבן ישי והוא באמת לבשתך ולבשת ערות אמך, רוצה לומר שיאמרו שאינך בני ושאמך זנתה עלי, אחרי אשר אהבת את שונאי ואינך מסכים עמי ולא חושש לכבודי, וזהו לבשתך ולבשת ערות אמך. ואפשר עוד אצלי לפרש לבשתך ולבשת ערות אמך, שאמר שאול שבחירתו בדוד לא יהיה לבשתו של שאול, כי דוד לא ימלוך בחייו והוא שאול יתקיים במלכותו עד יום מותו, אבל יהיה לבשת יהונתן ואמו, שישארו חיים אחרי שאול וימלוך דוד בחייהם והם יהיו לבשת וגם לחרפה להסרת המלוכה מהם (לא) וזה שהמשיך לומר עוד כי כל הימים אשר בן ישי חי על האדמה לא תכון אתה ומלכותך, וזו הוא הבושה והכלימה לך ולאמך אחר מותי באמת, ועתה שלח וקח אותו אלי, רוצה לומר מאחר שאתה נתת לו רשות להלוך גם אתה שלח וקחנו אלי, כי הוא בן מות ואני רוצה להרגו.

פסוק לב

ויהונתן השיבו למה יומת מה עשה, רוצה לומר אם האל יתברך רוצה להמליכו אין עליו חטא משפט מות, כי הוא לא עשה כלום, ולכן אינו בן מות (לג) ושאול נתכעס כל כך שהטיל את החנית על יהונתן להכותו, ואז ידע יהונתן כי כלה היא ונגמר הדבר מעם

אביו להרוג את דוד, וזה כי אם הוא היה רוצה להרוג את יהונתן לפי שהיה אוהבו, כל שכן וכל שכן שירצה להרוג את דוד עצמו.

פסוק לד

ואז קם יהונתן מעם השלחן לשתי סבות, האחת כי נעצב אל דוד, רוצה לומר שידע שמחוייב הוא שיפרד ממנו ויברח מפני אביו, ועל כן נעצב על הפרד חברתו, והשנית כי הכלימו אביו במה שקראהו בן נעות המרדות ובמה שהטיל את החנית להכותו, ולכן לא אכל לחם ביום ההוא:

פסוק לה

ויהי בבקר ויצא יהונתן. ספר שבבקר היום הנמשך והוא היום השלישי מהחדש יצא יהונתן השדה ונער קטון עמו, וזה שלא רצה לצאת שמה ביום החדש השני לפי שלא ירגישו בו אנשים, או שלא הלך באותו יום לפי שהיתה ההסכמה בינו ובין דוד שילך לנפשו ולא יבא שמה כי אם ביום השלישי כמו שזכרתי, ולכן אמר שהלך בהשכמת היום השלישי שהוא הזמן אשר יסכימו השרים לעשות טיול ותנועה ולצוד ציד ולירות בחצים. ואמר למועד דוד, רוצה לומר ליום השלישי שאז היה מועד דוד אשר שם עם יהונתן, ועם היות שהיה המועד לעת ערב לא ראה יונתן להמתין, לפי שכבר ראה לב אביו:

פסוק לו

(לו-לז) וספר שאמר לנערו רוץ מצא את החצים אשר אנכי מורה, ויהונתן ירה החצי בכח להעביר המטרה כדי שיוכל לומר לנער הלא החצי ממך והלאה, ועם היות שאחרי זה הוא בעצמו דבר אל דוד פנים בפנים הנה נצטרך אל הסימן לפחדו שמא יבא אדם בין כך ובין כך ולא יוכל עוד להתחבר עם דוד ולדבר עמו, ולזה עשה הסימן ואמר לנער הלא החצי ממך והלאה, (מ) וכאשר ראה יהונתן שאין אדם עובר ובא אמר לנערו שילך ויחזור עם החצים אל העיר ואז קם דוד מאצל הנגב ודבר עם יונתן. והרב המורה בפרק כ"א חלק א' כתב שפירוש להעבירו מהכוונה לא מהמטרה, ובפירוש הפרק ההוא כתבתי אני שההכרח המביא לרב לפרש להעבירו מן הכוונה וברח מלפרש אותו כפשוטו הוא, שהסימן אשר עשו יהונתן ודוד היה מפחד הרואים, ואחרי אשר היה להם מקום לדבר פנים בפנים יקשה אם כן למה ירה החצים שלא היה לו כבר בהם צורך? ולהתיר זה אמר הכתוב והוא ירה החצי, לא להכרח הסימן כי אם להעביר את הנער מהכוונה, שלא יחשוב שבא יהונתן שמה לדבר אל דוד, כי יהונתן בבואו אל השדה חשב שיעברו בו אנשים ולא יניחוהו לדבר אל דוד, וכאשר ראה שאין איש רצה לדבר עמו פנים בפנים

וחשש אולי הנער בראותו שבא שמה ולא ירה חצים ושלחו אל העיר ונשאר שמה יכוון בתכלית ביאתו האמתי, ולכן כדי להעבירו מאותה הכוונה האמתית לתכלית אחר מדומה ירה החצי, זהו פירוש הרב וכוונתו באמת והוא פירוש מחוור:

פסוק מא

וספר הכתוב שהשתחוה דוד ליהונתן שלש פעמים, והם ממקום מושבו עד הגיעו אליו, שכן ראוי להשתחוות למלכים פעם אחת מהמקום אשר יראו אותו ממנו בתחלה, ופעם שנית באמצע הדרך בקרוב איש להשתחוות לו, ופעם שלישית בהגיעו אליו, וישקו איש את רעהו ויבכו איש את רעהו לקושי ההפרדה עד דוד הגדיל, רוצה לומר בבכי, (מב) ואז אמר יהונתן לדוד בבירור לך לשלום, ושהיה מגלה אליו כל אמתת הענין מפני אשר נשבעו שניהם בשם השם, ושהוא יתברך יהיה עד בינו לבינו ובין זרעם עד עולם. ואפשר עוד לפרש לך לשלום ושלא יחשוב שהאהבה ההיא תבדל ותחרב עם ההפרדה, כי השם יהיה עד לעולם לשיאהבו איש את אחיו תמיד. הנה התבאר מזה מעלת אהבת יהונתן לדוד עד שהיה חפץ שימלוך, ואולי על זה אמר שלמה בנו (משלי כ"ב י"א) אוהב טהור לב חן שפתיו רעהו מלך:

פרק כא

פסוק א

פרשה אחד עשר ברדיפות שרדף שאול את דוד מן היום אשר ברח מפניו עד מות שמואל הנביא עליו השלום, ויספר בזה איך הרג את נוב עיר הכהנים על עסקי דוד, ואיך הסגירו האל ביד דוד במערה וכרת את כנף מעילו ויחמול עליו. תחלת הפרשה ויבא דוד נבה אל אחימלך וגו', עד וימת שמואל וגו', והנה שאלתי בפרשה הזאת שש שאלות:
השאלה הראשונה במה שאמר אחימלך לדוד אין לחם חול אל תחת ידי כי אם לחם קודש יש אם נשמרו הנערים אך מאשה. ובתשובת דוד אליו כי אם אשה עצורה וגו', וזה כי לא ימלט מהיות אותו לחם על השלחן מסודר ועומד ביום ההוא או היה כבר מוסר משם, ואם היה מסודר שם אז, היה אסור לכל איש בהיותו טהור כל שכן טמא נשמר מאשה או בלתי נשמר, כי היה אסור להסירו מעל השולחן להאכילו לשום אדם, ואם היה מוסר כבר מעל השלחן, הנה כבר היה נחלק בין משמר הנכנס ובין משמר היוצא שהם היו אוכלים אותו ביום השבת, ואיך נתנו אם כן לדוד? ויקשה עוד אמרו לחם חום, כי הלחם היה אפייתו בערב שבת ומסדרין אותו בשבת ודוד לא בא בשבת, שאם היה בא בשבת מפני סכנת נפשות היה אחימלך מתמיה עליו יותר ממה שתמה מדוע

אתה לבדך, ואם לא בא בשבת איך היה הלחם חם? השאלה השנית איך אמר אחימלך הכהן אין לחם חול? ולמה נצטרך לתת לדוד לחם הפנים המיוחד לשלחן גבוה? והיה ראוי שישאל דוד מבני העיר לחם לפי אכלו, ואם נאמר שלא רצה דוד לגלות עצמו בעיר ובסתר בא אל אחימלך, עדין יקשה למה לא שלח אחימלך לבקש לחם חול בעיר לתתו לדוד? כי בני העיר לא יחקרו למה יבקש אחימלך לחם חול, וזה היה יותר ראוי אליו מלתת לו מלחם הפנים וכל זר לא יאכל בו, וכבר העיר רד"ק על שתי השאלות האלה:
השאלה השלישית בדברי שאול שדבר לעבדיו שמעו נא בני ימיני הלכלכם יתן בן ישי וגו', כי קשרתם כלכם עלי ואין גולה את אזני בכרות בני עם בן ישי וגו', והיה ראוי שיאמר קשרתם כלכם עלי ואין גולה את אזני במקום שנחבא שם דוד, או אנה הלך דוד, כי זהו מה שצריך לו לידע לא בכרות בנו עם בן ישי כי זה כבר היה נודע אצלו, כמו שאמר כי בוחר אתה לבן ישי לבשתך. וגם ראוי שנדע למה אמר שאול זה עתה ולא קודם לזה בזמן שכרת בנו ברית עם דוד? השאלה הרביעית מה היה חטא דואג האדומי? כי הוא ספר האמת כלו לשאול, באמרו שבא דוד אל בית אחימלך ושצידה נתן לו ואת חרב גלית הפלשתי וששאל לו באלקים, ואחימלך עצמו הודה אחרי כן בכל זה כאשר הוכיחו שאול עליו, והנה לא היה יודע דואג שיהרוג שאול על זה את כהני השם, ולמה אם כן אמר דוד עליו (תהלים נ"ב ג' - ז') מה תתהלל ברעה הגבור וגו', הוות תחשוב לשונך וגו', אהבת רע מטוב שקר מדבר צדק סלה, וקללו גם אל יתצך לנצח וגו'? השאלה החמישית למה צווה שאול להרוג את כל כהני השם ואת נוב עיר הכהנים הרג לפי חרב מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק ושור וחמור ושה? ואם אחימלך חטא היה לו לענוש אותו ולהמיתו לבדו ושאר העם אשר לא ראו ולא שמעו למה נענשו על לא חמס בכפיהם? ועל כיוצא בזה נאמר (במדבר ט"ז כ"ב) האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצוף, כל שכן הבעלי חיים שור וחמור ושה יקשה מאד למה צוה להרגם כלם:
השאלה הששית ביתור הפסוקים שבאו בדברי דוד אשר דבר אל שאול בצאתו מן המערה, אמר ואתה צודה את נפשי לקחתה ישפוט השם ביני ובינך ונקמני ממך וידי לא תהיה בך, אחרי זה חזר ואמר פעם שנית אחרי מי יצא מלך ישראל וגו', והיה השם לדיין ושפט ביני ובינך וירא וירב את ריבי וישפטני מידך, וצעק אם כן על המשפט בדבריו שלש פעמים ועל יציאתו אחריו שני פעמים.
והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כלם:

פסוק ב

ויבא דוד נבה וגו'. זכר שאחרי שנפרד דוד מיהונתן אוהבו הלך דוד אל נוב שנקרא נבה (ושניהם אחד) אל אחימלך הכהן הגדול, לפי שהיה אז ארון האלקים בנוב, ורצה להתפלל שם ולהשתחוות לפני השם ולשאול על ענייניו קודם שילך, ואחימלך חרד מאד בראותו לבדו כי אין ראוי לשר וגדול בישראל שילך לבדו, (ב) והוא השיבו המלך צוני דבר, רוצה לומר המלך צוני לעשות דבר ויאמר אלי איש אל ידע מאומה את הדבר אשר אנכי שלחך ואשר צויתיך, רוצה לומר אל ידע בענין אשר אתה הולך לעשותו וגם אל ידע שאנכי צויתיך להלוך מכאן לשום מקום, ומפני זה באתי לבדי ואת הנערים הודעתי אותם שילכו לפני ויקוו אותו במקום פלוני אלמוני, רוצה לומר במקום נסתר ומכוסה:

פסוק ד

ועתה תנה בידי מה שיש תחת ידך מהלחם לאכול אם חמשה או הנמצא, רוצה לומר או ג' או ב' מה שיהיה נמצא אצלך. והנה שאל חמשה לחם כנגד חמשה חומשי תורה, והוא היה המספר היותר מקודש אצל דוד, ומפני זה עשה ספר תהלים בחמשה ספרים חלוקים.

פסוק ה

והכהן השיבו אין לחם חול אל תחת ידי כי אם לחם קודש אם נשמרו הנערים אך מאשה, ופירש רד"ק בשם אביו ז"ל שהלחם קדש אשר זכר בכאן היו לחמי תודה שיוכל זר לאכלם בטהרה לא לחם הפנים, ושלכן אמר אם נשמרו אך מאשה (ה) ודוד השיבו על טהרתם כי אם אשה עצורה לנו כתמול שלשום, רוצה לומר אף על פי שהיתה אשה מוכנת אצלנו בימים הראשונים עם כל זה בסבת צאתי לדרך היו כלי הנערים קדש, רוצה לומר שהיו מטהרים מלבושיהם וכליהם, והוא דרך חול, כלומר עם היות שהדרך היה חול אצלם אף על פי כן היו מטהרים עצמם כי היה מנהגם לאכול חוליהם בטהרה, ואף כי היום יקדש, רוצה לומר כל שכן שהיום יקדש הלחם אשר תתן לנו בכלי הנערים, רוצה לומר כשיהיה בכליהם (ו) וזכר שנתן לו הכהן לחם קדש, רוצה לומר לחמי תודה שהוא לחם קודש, ונתן הסבה למה נתן לו לחמי תודה, ואמר שלחם חול לא היה שם וגם כן לא היה שם כי אם לחם הפנים או לחמי תודה, ולפי שלא היה ראוי לתת להם לחם הפנים הוצרך לתת לו לחמי תודה, וזה שאמר ויתן לו הכהן קדש (שהוא התודה) כי לא היה שם לחם כי אם לחם הפנים, ר"ל לפי שלא היה שם לחם אחר כי אם לחם הפנים המוסרים מלפני השם היה אסור לזרים, לפיכך נתן לו לחמי תודה, זהו פירושו והוא מתישב כפי הכתובים, ואל זה נטה גם רלב"ג בפירושו לזה המקום. והיותר מתישב

הוא מה שהסכימו חכמינו ז"ל במסכת מנחות (פרק י"א צ"ה ע"ב) שהלחם קדש היה לחם הפנים שהוסר ונסתלק מעל השלחן אחרי שכבר הוקטרו הבזיכין. ופירוש הפסוק כפי מה שפירש האפוד בפרק י"ג מספרו בדקדוק וכפי הנראה אלי הוא, שאחימלך אמר אל דוד שלא היה בידו כי אם לחם קדש, והוא לחם הפנים מאחר שנסתלק ואין ראוי להתירו לזרים אם לא יהיו פרושים והם האוכלים חולין בטהרה, ולזה אמר אם נשמרו הנערים אך מאשה, כי היא אשר השמירה ראויה בה יותר, והשיבו דוד ג' דברים. האחת כי באמת זה שלשה ימים אשה עצורה לנו ונמנעת מהם בסבת יציאתו לדרך, וזהו אומרו בצאתי, שהיו ג' ימים שיצאו לדרך ולכן היו כלי הנערים קדש, כלומר שהמה וכליהם היו בהכרח טהורים. והשני השיבו והוא דרך חול, רוצה לומר ועוד כי הלחם ההוא כבר היה חול משנסתלק מעל השלחן והוקטרו הבזיכין שיצא מידי מעילה. והג' אומרו ואף כי היום יקדש בכלי, רוצה לומר אף אל פי שהיה לחם הפנים הזה מונח היום ונתקדש על השלחן, הנה היה מותר לנו לאכלו להיותנו מסוכנים, (יומא פ"ב ע"א) ואין דבר עומד בפני פקוח נפש. ואמרו חכמינו ז"ל (תנחומא) שאחזו בולמוס והוא חולי הרעב. וזכר שאז נתן לו הכהן לחם קדש הנזכר, ונתן הכתוב סבה ואמר ולמה לא נתן לו לחם חול, (ולא נצטרכו לכל הטענות האלה) ואמר כי לא היה שם לחם כי אם לחם הפנים המוסרים מלפני השם, והוא אשר הסתלק כדי לשום במקומו לחם חם ביום הלקחו. הנה התבארו בזה הפסוקים והותרו הספקות, וידענו שהיה הלחם לחמי תודה כפי הפירוש הראשון, או לחם הפנים אשר הוסר ונסתלק מעל השלחן. וידמה שהיה לחם הפנים ההוא עדין אצל אחימלך מהחלק אשר לקחו ממנו אנשיו אשר במשמר הנכנס או היוצא, או היה החלק אשר לו כי היה הכהן הגדול חולק החלות עם המשמרות, שנאמר (ויקרא כ"ד ט') והיתה לאהרן ולבניו, מחצה לאהרן ומחצה לבניו, ואמרו חכמינו ז"ל (יומא פרק ד' ל"ט סוף ע"א) שלחם הפנים לא היו אוכלים אותו הכהנים כי אם דבר מועט כזית והיו מושכין את ידיהם ממנו, ולכן היה נשאר פעמים אחר השבת. וידענו מזה שלא נתן לו לחם החם, כי אם מה שנסתלק כאשר ערכו על השלחן הלחם החם. וכבר כתב רד"ק שהיתה נוב כלה עיר כהנים, והיו כל אנשי העיר אוכלי תרומה, ולזה לא היה בעיר לחם חול ונצטרך על כן לתת לו לחם הפנים. ואפשר גם כן לומר שדוד לא רצה שאחימלך ישלח לבקש בעיר לחם חול ולא יתמהמה שם כל כך, ולזה נתן לו מלחם הפנים לכסות הליכתו, ובמה שאמר לשום לחם חם ביום הלקחו, חלקו חכמינו ז"ל במסכת מנחות, (דף צ"ה פ"א) ר' יהודה אומר שהיו החלות נאפות בשבת, ולדבריו היה הלחם חם בעת סדורו, ולדעת חכמים שאמרו שלא היתה אפייתו דוחה את השבת ושבערב שבת היה

נאפה, אפשר שהיה כל הלילה בתנור ולא היו מוציאין אותו מן התנור עד עת סדורו, ואולי היו סותמין פי התנור כדי שישתמר חמומו עד מחר. ודעת חכמינו ז"ל במסכת יומא (פרק א' כ"א ע"א) ובמסכת מנחות (פרק י"א צ"ו ע"ב) שהיה חם במעשה נס, אמר ר' יהושע נס גדול נעשה בלחם הפנים, סלוקו חם כסדורו, שנאמר לשום לחם חם ביום הלקחו, הנה הותרו השאלות ראשונה ושנית:

פסוק ח

ושם איש מעבדי שאול. זכר שהיה שם בנוב איש אחד מעבדי שאול ושמו דואג האדומי, והוא מבני ישראל היה אבל לפי שהיה גר בארץ אדום נקרא אדומי, וכן אוריה החתי אתי הגתי כלם נקראו על שם מקומם אשר גרו שם. ובדברי חכמינו ז"ל (מדרש תהלים מזמור נ"ב ובילקוט חלק ב' דף י"ט ע"א) ר' יהושע אומר מנכח למעלה אדומים היה וזה המקום היה בגבול בנימין ועל שם עירו נקרא כן. והיה דואג אביר הרועים, רוצה לומר גדול לכל רועי מקנה שאול וממונה עליהם, וכן כתבו המפרשים. ואני אחשוב שהיה אביר וגדול האנשים הממונים על העם, והם הנקראים רועים לא רועי צאן ובקר כי אם רועי העם ולזה נאמר אחרי זה ויען דואג האדומי והוא נצב על עבדי שאול שהיה ממונה על עבדי המלך, וזה יורה שלא היה רועה מקנה, וכן אמרו חכמינו ז"ל במדרש תהלים (שם) שהיה אב בית דין והיה נעצר לפני השם ללמוד שם תורה באהל מועד. וכפי הפשט היה נעצר לפני השם, כי בא שם לזבוח עם אנשים אחרים וילכו האנשים לדרכם וישאר הוא לבדו להתפלל או לזבוח עוד.

פסוק ט

וספר שאחרי שנתן אחימלך לדוד את הלחם שאל עוד דוד ממנו חרב או חנית (י) והכהן השיבו שחרב גלית הפלשתי אשר הכה היה לוטה, כלומר כרוכה ומתעטפת בשמלה אחרי האפוד, רוצה לומר אחרי האפוד והחשן כי היתה אותה חרב מונחת במקום האפוד והחשן סמוכה אליהם, או היתה החרב מונחת אחרי בגדי הכהונה, כי בגדי הכהנים נקראו אפוד, כמו שאמר (בסימן הנמשך פסוק י"ח) שמונים וחמשה איש נושא אפוד בד, וכפי תרגום יונתן בן עוזיאל יהיה אחרי מורה על הזמן לא על המקום, ואמר ששאל דוד את החרב אחרי ששאל באפוד, וכן אמר דואג לשאול וישאל לו בהשם ואחימלך גם כן לא כחשו. ופירוש הפסוק כפי הפשט הנה חרב גלית מונחת שם ואין ראוי שאדם יוציאה משם כי אם אתה דוד שאתה לקחת אותה במלחמה, ועליך ללקחה כאשר תרצה לא לאדם אחר, ולזה אמר אם אתה תקח לך קח, רוצה לומר אתה קח אותה כי אדם אחר אין ראוי שיקחה להיותה שם לזכרון גבורותיך ותשועת השם, ודוד שמח לבו עמה

להצלחתה ואמר אין כמוה תנני לי. ואפשר לפרש שאחימלך חשב אותה החרב לרעה לפי שנפל בעלה על ידה, והוא אמרו חרב גלית הפלשתי אשר הכית ואם אותה תקח לך קח לך, רוצה לומר אם בלבך לא תקח מזה סימן רע קחה לך, והוא השיבו אין כמוה תננה לי, רוצה לומר כבר נעשתה לי תשועה על ידה והיא טובה לי:

פסוק יא

ויקם דוד ויברח ביום ההוא וגו'. יזכור הכתוב שדוד ביום ההוא יצא מארץ ישראל וברח מפני שאול ובא לו אל אכיש, ולכן אמר שברח ביום ההוא, כי לא נקרא בורח כי אם ביום שיצא מארץ ישראל מתחת יד שאול. והנכון אצלי שבהיות דוד בלי לחם ובלי חרב וחנית לא היה בו כח לברוח ולא היה לו הכנה ללכת, וכאשר אחימלך נתן לו הלחם והחרב ושאל לו באלקים ויאמר לו שיצלח בדרכו אז חלף רוח ועצר כח לברוח, וזהו ויברח ביום ההוא מפני שאול כי אז ברח לא קודם לזה. וזכר הכתוב שבא אל אכיש מלך גת, ובספר תהלים קראו אבימלך, כמו שאמר (מזמור ל"ד פסוק א') בשנותו את טעמו לפני אבימלך, לפי שהיו לו ב' שמות, ונכון מה שאמרו המפרשים שכל מלך פלשתים נקרא אבימלך כמו שכל מלך מצרים נקרא פרעה, ולכן בימי אברהם היה אבימלך מלך פלשתים ובימי דוד גם כן מצד שהוא מלך נקרא אבימלך ושמו המיוחד היה אכיש כמו שזכר כאן:

פסוק יב

והנה עבדי אכיש הכירו את דוד ואמרו הלא זה דוד מלך הארץ, כי היה נחשב בעיניהם למלך להיותו שר הצבא יוצא ובא לפני העם במלחמות, והוכיחו שהוא היה מלך ממאמר המחוללות הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו, שיורה היותו מעולה משאול:

פסוק יג

ודוד פחד מאד בשמעו דבריהם פן יהרגהו אכיש על זה, לפי שגלית הפלשתי מגת היה ודוד הרגו ורבים מהפלשתים (יד) ולכן עשה תחבולה להנצל משם בששנה את טעמו, ר"ל שכלו ודבריו שנה אותם, שהיה מדבר דברים בלי סדר, על דרך (איוב י"ב י"ט) וטעם זקנים יקח. ועשה עוד מעשה משוגע בידיהם ולפניהם ויתו על דלתות השער ויורד רירו על זקנו, (טו) עד שאכיש נער בעבדיו באמרו הנה תראו איש משתגע למה תביאו אותו אלי, (טז) וכי חסר משוגעים אני כי הבאתם את זה? ואמר זה לרמוז שהם גם כן משוגעים ויתדבקו בדומיהם. ובמדרש תהלים (מזמור ל"ד) אמרו שהיתה אשתו ובתו משוגעות וצועקות ומשטות מבפנים ודוד צועק מבחוץ, ולזה אמר חסר משוגעים אני. ואמרו הזה יבא אל ביתי, הוא להשלים דבריו שהוא נער בעבדיו כי הבאתם את זה להשתגע עלי,

וא"ת שלא הבאתם אותו ושהוא בא מעצמו זה בלתי אפשר, כי הוא משוגע ולא יבא הוא מעצמו אל ביתי וזהו אמרו עוד הזה יבא אל ביתי? ר"ל מעצמו יבא לכאן? ואז מצא מקום להלוך משם כי גרשוהו, כבר שאמר (תלים שם) ויגרשהו:

פרק כב

פסוק א

וילך וימלט אל מערת עדלם, ובשמוע אחיו וכל בית אביו שברח דוד פחדו אולי שאול לשנאתו אותו ויראה כי לא יכול לו ישלח ידו באחיו ובבית אביו ויהרגם, לזה ברחו גם המה ובאו לדוד בהיותו באותה מערה:

פסוק ב

וגם כן נתקבצו אליו כל איש אשר לו מצוקה מאויביו ולא יוכל לשבת בארץ וכל איש אשר לו נושה, ר"ל שהיה בורח מפני המלוים אותו וכל איש מר נפש עני ורש, כמו שנאמר (משלי ל"א ו') ויין למרי נפש ישתה וישכח רישו, (ג) ובהתקבץ כלם עמו הלך אל מלך מואב ובקש ממנו יצא נא אבי ואמי אתכם, ר"ל יצא מהמערה לשבת אתכם ולא אמר אחיו, לפי שבחרו ללכת עמו עם שאר האנשים, והניח דוד את אביו ואת אמו שם עם מלך מואב כל הימים אשר ישב הוא במצודה סמוך למואב, ובצאתו משם בא ליער חרת. ואחז"ל במדבר רבא ובתנחומא (פר' י"ד דף רנ"ו ע"ב) שאז הרג מלך מואב לאביו ואחיו חוץ מאחד שהחיה נחש העמוני, והוא החסד שאמר דוד על חנון כאשר עשה אביו עמדי חסד:

פסוק ה

וספר הכתוב שגד הנביא שהיה עם דוד צוהו בדבר ה' שלא ישב במצודה וילך אל ארץ יהודה ושיהיה שם נשמר משאול וכן היה, כי בעודו שם לא בקשו עד בואו אל קעילה, שעם היותה משבט יהודה היה בסוף גבולה ורחוקה ממיועדיו, והיה זה כן לפי שהיה דוד משבט יהודה והיו בארצו אוהבים אותו רבים, גם לתת לו סימן כי ימלוך על יהודה ראשונה שבע שנים כמו שיזכור אחרי זה:

פסוק ו

וישמע שאול כי נודע דוד וגו'. ספר ששמע שאול כי נודע ונתפרסם דוד לאויבו, ושעשה עצמו שר וגדול באספו אליו האנשים שזכר, והנה כששמע זה היה בגבעה וכל עבדיו נצבים עליו, והנה נדמה לו שיהיה דוד נלחם עמו ויבא לקראתו. ואמרו תחת האשל ברמה, הוא העץ אשר היה במקום הנקרא רמה בגבעת שאול, ואינה הרמה אשר שמואל

שוכן שמה. אבל חז"ל אמרו במסכת תעניות (פ"א ה' ע"ב) שהיא רמת שמואל, אמרו וכי מה ענין גבעה אצל רמה? אלא שאול יושב בגבעה במלכותו, מי גרם לו זה שישב שתי שנים ברמת מלכותו? אלא בזכות האשל הגדול אשר ברמה והוא שמואל שהיה מתפלל עליו. ולפי שלא נתגלה אל שאול שהיו אנשים מתקבצים לדוד ולא שאחיו ובית אביו הלכו אליו עד עתה, התחיל להתרעם מכל עבדיו שלא היו מגלים את אזנו ומודיעים אותו הדברים האלה בתחלתם כדי לתקנם ולהסירם מעליו, (ז) ואמר הלכלכם יתן בן ישי שדות וכרמים, ר"ל אם אתם אוהבים את דוד ומעלימים את ענינו ממני בחשבכם שיעשה עמכם חסד כאשר ימלוך, אם משדות וכרמים או משררה וכבוד שישים אתכם שרי אלפים ושרי מאות, הנה באמת סכלות זה לכם, כי הוא לא יתן זה לכלכם כי מאין לו כל כך שדות וכרמים? ואין בישראל גם כן כל כך שרים, ואמר זה אל בני ימיני בפרט, לפי שהם היו עבדיו והיו גם כן קרוביו וממשפחתו, ולכן היה לו להתרעם כנגדם על זה יותר:

פסוק ח

ואמר כי קשרתם כלכם עלי ואין גולה את אזני, ר"ל הלכלכם יתן בן ישי שדות וכרמים ולכלכם ישים שרי אלפים ושרי מאות אחרי אשר קשרתם ומרדתם כלכם עלי במרד עצמו אשר מרד דוד בי? ואם שבאמת ידע שכלם מרדו בו ולא מפני דוד כי אם מפני יהונתן שכרת בריתו עם דוד, ולכן מפאת אותו ברית אתם מעלימים ממני את כל עניני, וזהו בכרות בני עם בן ישי, ובי"ת בכרות היא בי"ת הסבה, כמו (הושע י"ב י"ב) ויעבוד ישראל באשה, (בראשית מ"ד ה') נחש ינחש בו, יאמר ואין גולה את אזני אבל סבת זה הוא באמת בכרות בני עם בן ישי, ר"ל בעבור הברית אשר כרת בני עם בן ישי, והכעס מעמכם שאין חולה מכם עלי, ר"ל אין אדם שירגיש במכאובי ויחלה ויכאב ממני ויגלה את אזני, אבל זה אינו מהתימה אחרי אשר הקים בני את עבדי עלי היום לאורב, ואם בני היוצא מחלצי עושה זה, אינו בלתי ראוי שהזרים יעשוהו. הנה א"כ אמרו בכרות בני ואמרו כי הקים בני וגו', אין זה מה שהיה רוצה שיגלו את אזנו, כי אם שהיה משיב לעצמו על מה שאמר, והותרה השאלה השלישית:

פסוק ט

ויען דואג האדומי וגומ'. כאשר דואג שמע דברי שאול אמר למלך לא אכסה מאדוני דבר שאני ראיתי את בן ישי בא נבה, ר"ל שראיתי אותו בהיותו בא יחידי לבדו אל נוב עיר הכהנים, והנה אמר דואג ראיתי את בן ישי כדברי שאול שהיה קורא אותו בן ישי לבזותו, ואמר שנראה לו שבא לבקש את אחימלך כי אליו בא בראשונה, וז"ש בא

נבה אל אחימלך, (י) וישאל לו ביי', ר"ל ראיתי ששאל לו במשפט האורים והתומים, ולא זכר השאלה כי לא היה יודע אותה, ואז אחימלך צידה נתן לו והוא לחם הפנים ואת חרב גלית הפלשתי גם כן נתן לו. והנה בדברים האלה היה מרוע לבבו, לפי שכבר סופר שאחימלך לא היה יודע ענין דוד ושהוא חרד בבואו לבדו ושדוד אמר לו שהיה הולך במצות המלך בסתר רב, ואין ספק שכל זה ידע דואג אחרי שראה מתנת הלחם והחרב, ולכן היה מפשעו שאמר הדברים המזיקים ממה שנתן אבימלך לדוד, ולא זכר מה שנאמר שם ביניהם שהוא כפי האמת התנצלות גדול לאחימלך. וגם אמרו חכמינו זכרונם לברכה במדרש תהלים, (מזמור כ"ב) מהו ויגד לשאול? אמרו לו עשה אחימלך את דוד מלך בחייך, שאין נשאלין באורים ותומים אלא למלך וגו', הנה הסכימו שדואג כוון להזיק, ומפני זה קללו דוד בשירו ואמר (תהלים נ"ב ב' וכל המזמור) מה תתהלל ברעה הגבור והנה חסד אל כל היום. והוא ייטיב עמדי עם כל רוע מעשיך. הוות תחשוב לשונך וגומר, אהבת רע מטוב שקר מדבר צדק סלה, שאמר הדברים אשר יזיקו ולא אמר המועיל והאמת, והוא היות אחימלך חושב שהיה הולך דוד בדבר שאול. ואמר שלא עשה זה כי אם במרמה ובכוונה רעה, וזהו אהבת כל דבר בלע לשון מרמה, ולכן קללו גם אל יתצך לנצח, רוצה לומר יעשה לך ולזרעך כאשר עשה שאול בסבתך אל כהני השם שנתץ אותם מאהל השם, וככה השם יתברך יתצך לנצח, רוצה לומר שיתצהו ויחריבהו חרבן נצחי, והוא העונש הנפשיי אשר יהיה נדון בו. וכמו שאמרו חכמינו ז"ל במדרש תנחומא (ריש פרשת מצורע) שארבעה הדיוטות אין להם חלק לעולם הבא מפני דבור פיהם, בלעם ודואג ואחיתופל וגחזי, ולזה רמז באמרו ושרשך מארץ חיים סלה והותרה בזה השאלה הרביעית:

פסוק יא

(יא-יג) וספר הכתוב ששלח שאול לקרוא את אחימלך ואת כל בית אביו, ואמר לאחימלך הכהן הגדול בפני כל הכהנים שמע נא בן אחיטוב, ולא קראו בשמו לבזיון, למה קשרתם עלי אתה ובן ישי? והוכיח היותו קושר עמו מאשר נתן לו לחם וחרב ושאול לו באלקים, רוצה לומר להגיד את דרכו ולתת לו דרך שיקום עלי לאורב כיום הזה שאסף אנשים להלחם בי. ומדרשו (מדרש תהלים מזמור נ"ב) עשיתו מלך, שאין נשאלין באורים ותומים אלא למלך ולאב ב"ד ולמי שהצבור צריך לו. ולפי ששאול אמר כי קשרתם עלי אתה ובן ישי והשווה שניהם בקשר, (יד) השיבו אחימלך על קשר דוד ראשונה ואחר כך על קשר עצמו, וזהו ומי בכל עבדיך כדוד? ואמר שהיו לו ד' תוארים גדולים אצלו, האחד נאמן, שהיה לוחם מלחמותיו באמונה רבה נגד כל אויביו, והב' חתן המלך, והוא

אם כן כבן היוצא מחלציו, והג' וסר אל משמעתך, רוצה לומר שהיה באוכלי שלחנו, והד' ונכבד לביתך, רוצה לומר שהיה שר הנלחמים ויוצא ובא לפני כל ישראל, ואמר שלמעלתו באלה התוארים אשר זכר היה ראוי לשאול לו באלקים, כי הוא היה אב ב"ד ומי שהצבור צריך לו, (טו) ולזה אמר היום החילותי לשאול לו באלקים, והוא מאמר בתמיהה, רוצה לומר וכי היום שאלתי לו ראשונה באלקים? והנה קודם זה פעמים רבות הייתי אני שואל לו באלקים. או יהיה המאמר בלתי תמיהה, רוצה לומר זה היה היום הראשון אשר שאלתי לו באלקים ולא הייתי יודע שקשה היה בעיניך וכי בורח הוא, חלילה לי שאם הייתי יודע בריחתו שאעשה עמו דבר, ולענין הלחם והחרב לא זכר הכתוב תשובתו, והסברה נותנת שאמר לו האמת. ועוד השיב אחימלך על הקשר אשר היה מיחס אליו המלך, ואמר אל ישם המלך בעבדו דבר בכל בית אבי, רוצה לומר לפי ששאול אמר שמע נא בן אחיטוב ושלח לקרוא כל בית אביו אשר יורה שחשדם כלם בזה, ולכן אמר אחימלך ולמה קראתני בן אחיטוב? האם נמצא קשר ומרד בבית אבי אחיטוב שהיית מיחס אותי אליו לחרפה? הנה לא תמצא בעבדך אחימלך עתה ובבית אבי מעולם דבר מגונה, כי באמת בענין דוד אם הוא מורד הנה לא הייתי יודע אני מזה דבר קטון או גדול ולכן נתתי לו החרב והלחם ושאלתי לו באלקים:

פסוק טז

והנה שאול לא קבל תשובתו ולא הודה באמתת דבריו, ויאמר מות תמות אתה וכל בית אביך (יז) וצוה לרצים שימיתו את הכהנים והם לא רצו לפי שהיה הדבר רע בעיניהם. ובדרש (מדרש תהלים מזמור נ"ב) אמרו שהיה אבנר ועמשא, וכי דרשו מה שכתוב (יהושע א' י"ח) כל איש אשר ימרה את פיך יומת, יכול לדבר עבירה ת"ל רק חזק ואמץ:

פסוק יח

ולפי שמגלגלין חובה על ידי חייב, אמר המלך לדואג סוב אתה ופגע בכהנים, באופן שיד העדים תהיה בם בראשונה להמיתם. וחכמינו ז"ל אמרו בסנהדרין בירושלמי, (פ"י כ"ט ע"א) שנקרא כאן דויג לגריעות שמו באותו מעשה, אמר לו שאול נתפשת כדג, אתה הלשנת עליהם אתה הרוג אותם, ואז דואג הרג שמונים וחמשה איש נושא אפוד בד, רוצה לומר שהיו כלם כהנים ראויים לשאת אפוד ולשאול באורים ותומים, או שהיו כלם לובשים אפוד בד, כי הוא היה מלבוש הגדולים והנכבדים בעובדי השם, כמו שראינו שלבש אותו שמואל בנערותו ודוד ביום שהעלה הארון.

פסוק יט

והנה צוה עוד שאול שיכה את העיר לפי חרב מעולל ועד יונק ושור וחמור ושה, כדי שכל ישראל ישמעו ויראו ויפחדו אם יבא דוד עוד ביניהם שיתפשו אותו ואת אנשיו חיים ויביאום אל שאול, כדי שלא ימיתם כאשר המית לאנשי נוב עם היותם כהנים להשם. והנראה שהיו גבעונים דרים בנוב חוטבי עצים ושואבי מים לבית השם, כמו שהתנה יהושע עמהם (יהושע ט׳:כ״ג) וכמו שיתבאר בסוף זה הספר (שמואל ב׳ כ״א) שנענשו בני ישראל על שצוה להרגם שם, והיה זה במה שצוה להרוג את אנשי נוב כלם. והנכון הוא ששאול חשב שהיו הכהנים האלה מזרע בית עלי, ושלכן חטאו בדבר דוד בהיותם רעים וחטאים להשם מאד, ושלכן היה מהצדק שימותו כלם אחרי היותם מקוללים מפי השם, ושגם הגבעונים אשר היו בנוב הערימו נגדו כאשר עשו אל יהושע ולכן צוה להרגם כלם יחד, וצוה שיחרימו כל אשר להם לפי שלא יחשוב אדם שעשה זה שאול לשלול שללם, כי אם להיותם מורדים במלך ולכן היה ראוי שימותו. ואמרו חכמינו ז״ל במדרש קהלת (דף ק״ג ע״ג) בדבר עמלק כתיב ויחמול שאול והעם על אגג ועל מיטב הצאן וגו׳, יצתה בת קול ואמרה אל תהי צדיק הרבה, ובנוב עיר הכהנים כתיב מעולל ועד יונק, יצתה בת קול ואמרה אל תרשע הרבה, ר׳ שמעון בן לקיש אמר כל מי שעושה עצמו רחמן במקום אכזרים סופו שיהיה אכזרי במקום רחמנים. ועוד אמרו חכמינו ז״ל בסנהדרין פרק חלק (ק״ג סוף ע״ב), גדולה לגימא שמרחקת את הקרובים, ומקרבת את הרחוקים, ומעלמת עין מן הרשעים, ומשרה שכינה על נביאי הבעל, ושגנתה עולה זדון. מרחקת את הקרובים, עמון ומואב, דכתיב (דברים כ״ג י׳) על דבר אשר לא קדמו וגו׳, ומקרבת את הרחוקים מיתרו, דכתיב (שמות ב׳ כ׳) קראן לו ויאכל לחם, ומעלמת עין מן הרשעים ממיכה (שופטים י״ז ו״ח), ומשרה שכינתו על נביאי הבעל מעדו הנביא, שנאמר (מלכים א׳ י״ג כ׳) ויהי הם יושבים על השלחן ויהי דבר השם אל הנביא אשר השיבו, ושגנתה עולה זדון, שאלמלא הלוהו יהונתן אל דוד שתי ככרות לחם לא נהרגה נוב עיר הכהנים ולא נטרד דואג האדומי ולא נהרג שאול ושלשת בניו, והנה עם מה שאמרתי הותרה השאלה החמשית:

פסוק כ

(**כ-כב**) **וימלט בן אחד וגו׳**. זכר הכתוב שמתוך ההפכה וצאן ההרגה נמלט בן אחד לאחימלך ושמו אביתר, וברח אל דוד והגיד לו שהרג שאול את כהני השם ודוד אמר ידעתי ביום ההוא כי שם דואג, רוצה לומר באותו היום כשהייתי בנוב עם אביך ידעתי שהיה שם דואג והוא היה ראוי להגיד זה לשאול, והיה נעצב ומתגעש דוד מאד על

הריגתם, באמרו אנכי סבתי בכל נפש בית אביך, רוצה לומר אני הייתי סבה בכל רעתם, והסבה הזאת היה במקרה לא לשיכוון אליה חלילה (כג) ואמר דוד לאביתר שבה אתי אל תירא כי אשר יבקש את נפשי וגו', רוצה לומר כי שאול המבקש את נפשי הוא גם כן יבקש את נפשך, ולכן ראוי שלא תלך מכאן ותהיה משמרת עמדי, אחרי אשר שנינו אנחנו אויבי נפש שאול ואדם אחד רודף את שנינו במקום שאמלט אני תמלט אתה, או יאמר נפשי יבקש מי שיבקש את נפשך:

פרק כג

פסוק א

ויגידו לדוד לאמר וגו'. ספר הכתוב שהגידו לדוד שבאו פלשתים להלחם בעיר קעילה והיה שוסים ובוזזים את הגרנות, (ב) וישאל בהשם במשפט האורים והתומים אשר הביא אביתר לפניו האם ילך להכות בפלשתים, והשם יתברך השיבו שילך ויכם ויושיע את קעילה:

פסוק ג

ואנשי דוד נתרעמו מזה כי היה די להם בסכנת שאול ולמה יסתכנו עוד בפלשתים? (ד) ודוד לישב דעתם הוסיף לשאול שנית, עם היות נכון לבו בטוח בהשם, והוא יתברך השיבו שילך על כל פנים ובהשנות המשפט האמינו בו אנשיו, (ה) ואז בבחירתם הלך ונתן השם תשועה גדולה על ידו:

פסוק ו

וזכר הכתוב במה היה שאלתו בהשם ואמר שאביתר ירד בידו אפוד, רוצה לומר ירד האפוד בדרך מקרה בידו, או יפורש כמו הוריד, שהוריד אביתר בידו את האפוד בכוונה ובו היה שואל דוד:

פסוק ז

וכאשר שמע שאול כי בא דוד קעילה אמר נכר אותו אלקים בידי, רוצה לומר סגר ומסר האלקים אותו בידי כיון שנסגר לבוא בעיר דלתיים ובריח כי אצור עליו ולא יוכל לצאת מן העיר, ויהיה נכר כמו (עובדיה א' י"ג) ואל תרא ביום אחיך ביום נכרו, מענין הסגרה:

פסוק ח

וספר שאסף שאול את כל עמו כדי לרדת למלחמה את קעילה לצור בעיר את דוד ואת אנשיו (ט-יא) והגיע הדבר לאזני דוד ושאל באורים ותומים היסגירוני בעלי קעילה הירד שאול עלי? וכפי דרך חכמינו ז"ל היו אלה שתי שאלות אם ירד שאול לצור על

העיר? ואם אחרי רדתו יסגירוהו אנשי קעילה בידו? והיתה התשובה ירד, (יב) אחר כך שאל היסגירו בעלי קעילה והשיב יתברך יסגירו, ומכאן אמרו חכמינו ז"ל במסכת יומא (ע"ג ע"ב) שאין שואלין באורים ותומים שני דברים כאחד, ואם שאל אין משיבין לו אלא אחד, והתשובה אינה כי אם לדבר הראוי להיותו נשאל ראשון, שהרי דוד אמר היסגירוני בעלי קעילה בידו הירד שאול? ולא השיבו יתברך כי אם על אחד מהן והיא השאלה השנית שהיה ראוי שתהיה ראשונה והוא אמרו ויאמר השם ירד, וכאשר דוד הרגיש ברוע סדור שאלותיו חזר לבקש על השנית אשר לא השיב יתברך עליה, ולזה אמר פעם שנית היסגירו בעלי קעילה? ואז השיבו יתברך יסגירו. ועוד אמרו חכמינו ז"ל (שם שם עב) שאם היה צורך שעה שלא היה להם מקום לשאול כל השאלה בפני עצמה שיכולין לשאול שני דברים כאחד ומשיב על שתיהן, כמו ששאל דוד, (סימן ל' ח') הארדוף אחרי הגדוד הזה? האשיגנו? ויאמר לו רדוף כי השג תשיג והצל תציל. ואני בספר מחזה שדי אשר לי חקרתי בדרוש הזה מהאורים והתומים ומאופן הגדתם, והתרתי שם הספקות אשר יקרו בזה ואין כאן מקום זאת החקירה. ולאומר שיאמר איך לא נתקיים תשובת האורים והתומים? כי הם אמרו שירד שאול קעילה ולא ירד ושיסגירוהו בעלי קעילה בידי שאול ולא נסגר בידו, תהיה התשובה בשתי אופנים. האחד שכבר הושרשנו שהידיעה האלהית לא תטבל טבע האפשר, ועם היותו יתברך יודע מה שיהיה ומיעד עליו ומגיד מראשית אחרית, לא ימנע שתשאר הבחירה והרצון מוחלט לעשות כרצון איש ואיש, ולכן בהיות שהקדוש ברוך הוא הגיד העתיד להיות בירידת שאול על קעילה ובהסגירם אנשי קעילה את דוד בידו נשארה לשאול ולבעלי קעילה ולדוד בחירתם, ודוד הלך משם ושאול לא ירד על קעילה ואנשיה לא הסגירוהו, כי היה הידיעה האלקית בדברים העתידים האפשריים בלתי מכרחת טבע האפשר והבחירה. והאופן השני בתשובת זה היותר נכון אצלי הוא, שדוד לא שאל על מה שיהיה ויצא לפעל, כי אם על כוונת שאול ובעלי קעילה, והוא אמרו הירד שאול, רוצה לומר אם היה דעתו ורצונו לירד שמה? ואם היה דעת אנשי קעילה ורצונם להסגירו בידי שאול עם יעמוד שם בזמן ירידת שאול? והשיבו יתברך אמתת כוונתם ורצונם שהיה רצון שאול ודעתו לירד עליו, והיה דעת בעלי קעילה ורצונם להסגירו אם יהיה ביניהם בשעת ירידת שאול, וזה היה אמת בלי ספק ולא היה הגדת העתיד כי אם הגדת ההווה מרצונם, וכאשר ידע דוד כוונתם חלף משם ואין אם כן שינוי ידיעה בו יתברך:

פסוק יג

ויקם דוד ואנשיו וגו'. כאשר ידע דוד שהיתה כוונת שאול לרדת עליו קעילה והיתה כוונת אנשי קעילה (עם היות שהושיעם מידי פלשתים) להסגירו בידי שאול, יצא הוא ואנשיו ויתהלכו באשר יתהלכו, רוצה לומר שהלכו בדרך מקרה אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ולשבת באיזה מקום יזדמן אליהם:

פסוק יד

וישב דוד במדבר במצדות, ר"ל שפעמים היה יושב במדבר בסלעים הגבוהים אשר שם ופעמים היה יושב בהר אחד שהיה במדבר זיף, ולהיותו נוסע ממקום למקום עם היות שהיה שאול כל הימים מבקש אותו הנה לא נתנו אלקים בידו כי לא מצא אותו במקום ידוע, והיה דוד יודע כל פעם ופעם שהיה יוצא שאול לבקש את נפשו, לפי שהיו עבדי שאול אוהבים אותו ומגלים את אזנו בסתר. ובהיות דוד במדבר זיף בחורשה שהוא היער, (טז) בא יהונתן לראותו ולדבר אתו ויחזק את ידו באלקים, רוצה לומר שאמר לו שיבטח בהשם וישען על קדוש יעקב, ואחרי שהאל יתברך המליכו וצוה לנביא שמואל למושחו מה יעשה בשר לו? (יז) וזהו אל תירא כי לא תמצאך יד שאול ואתה תמלוך על ישראל, ובקש ממנו שיהיה לו למשנה במלכות, כי עם היות שאמר בראשונה ולא אם עודני חי כמו שפירשתי, הנה נתחרט ובחר בחיים עם היות שימלוך בימיו דוד ורצה להיות משנה לו כמו שהיה בימי שאול אביו, כל שכן שאין ביד האדם למות כאשר ירצה, ואם יחיה על אפו ועל חמתו מוטב היה שיהיה אליו למשנה אחרי אשר מלכותו מאת השם מן השמים ויתקיים על כל פנים. והודיעו שגם אביו יודע כן, כי נתפרסם הדבר שמשחו שמואל והודאת הבעל דין דבר גדול בדברים המסופקים, ולכן אמר וגם שאול אבי ידע כן (יח) ואז כרתו שניהם ברית לפני השם על הברית שכבר כרתו שניהם, לפי שבראשונה כרתו אותו בינם לבין עצמם ועתה כרתו אותו לפני השם, רוצה לומר לפני אביתר הכהן ובידו האורים והתומים כדי לחזק הענין עוד:

פסוק יט

ויעלו זיפים אל שאול וגו'. ספר הכתוב שעלו הזיפים אל שאול שהיה עומד בגבעה אשר שם ביתו ויגידו לו הלא דוד מסתתר עמנו במצדות. והמפרשים כתבו שזה הענין קדם לביאת יהונתן לדוד, ושפירושו וכבר עלו הזיפים קודם זה, ואין צורך, שהכתובים כסדרן, שאחרי שהלך יהונתן ושב לביתו הלכו הזיפים לגלות זה לשאול, (כ) והיה מאמרם ועתה לכל אות נפשך המלך לרדת רד ולנו הסגירו ביד המלך, ופירושו אצלי ועתה הנה הענין מוכן בכל אשר תאוה, אם תרצה לרדת אתה לתפשו רד, ואם לא תרצה לרדת אתה אלא

שאנחנו נתפוש אותו ונביאהו ונסגירהו בידך לנו להסגירו ביד המלך ולא תחוש אתה לרדת אחריו:

פסוק כא

ושאול אמר להם ברוכים אתם להשם כי חמלתם עלי, בגלותכם את אזני והיותכם מקנאים את קנאתי, אבל אני רוצה לרדת בעצמי אחריו לתפשו, (כב) ולכן לכו הכינו עוד ודעו וראו את מקומו אשר תהיה בו רגלו, ר"ל חפשו וראו ודעו את מקומו אשר הוא יושב בו בכוון, ולא תסמכו על דברי שומע כי אם מי ראהו שם, והודיעם למה יזהירם כל כך עליו, באמרו כי אמר אלי ערום יערים הוא, ר"ל שאמר אדם המגיד לשאול שאינו שוקט במקום אחד אבל ערום יערים, מתנועע מן זן אל זן והיא ההערמה. או יהיה פירושו שדוד היה אומר פעמים רבות לשאול בעודו עמו כאשר היה שואלו איך היה מכה הפלשתי? ואיך היה נשמר מהם? היה משיבו שערום יערים ובערמה ובתחבולה היה בא אליהם, ואולי יעשה עתה באותו הדרך, ולכן צוה להזהר ממנו כי הוא מראה את עצמו היום במקום אחד ומחר במקום אחר, (כג) ולכן אמר דעו וראו מכל המחבואים אשר יתחבא דוד שם ושבתם והגידו אלי, ר"ל שיגידו לו האמת והנכון, ובהיותו בארץ אלך וחפשתיו מכל אלפי יהודה, רוצה לומר אכריח כל שרי האלפים אשר ביהודה שתהיה ידם עמי לחפש אחריו ולתפשו, ושיתפשו אותו ויבקשוהו כל שר האלף באנשי אלפו:

פסוק כד

(כד-כה) וזכר שאז הזיפים הלכו לפני שאול, רוצה לומר שקודם שהלך שאול הלכו הם לחפש אחרי דוד ושאול הלך אחר כך אחריהם, כי כאשר הודיעו הדבר לשאול הלך הוא ואנשיו לבקשו והוגד הדבר לדוד וירד מהסלע אשר היה שם אל המדבר כדי שיברח משם אנה ואנה (כו) והיה שאול כל כך קרוב לדוד שלא היה ביניהם כי אם הר אחד, ושאול היה מצד האחד מן ההר ודוד מהצד האחר, וההר אפשר שהיה הסלע שזכר או יהיה הר אחר, ולפי שראה דוד שכפשע בינו ובין המות היה נחפז ומהר ללכת ולברוח מפני שאול, ומאשר ראה שאול ואנשיו שהיה דוד בקרבתם והיה רוצה לברוח היו עוטרים אותם, רוצה לומר סובבים ומקיפים עליהם מכל הצדדים כדי לתפשם כעטרה שמקפת את הראש, אם לא שהאל יתברך אשר לו נתכנו עלילות הצילו מידו (כז) כשבא מלאך אל שאול לאמר שילך מהרה כי פשטו פלשתים על הארץ, ואז נצטרך לעזוב רדיפת דוד וללכת להלחם בפלשתים. ובמדרש (רות) (א"ה חפשתי בכל מדרש רות ולא מצאתי שום דבר מזה המדרש, אמנם במדרש תהלים ריש מזמור י"ח מצאתי המדרש כלו): אמרו חכמינו ז"ל נחפז ללכת, זהו שאמר הכתוב (תהלים קט"ז י') אני אמרתי בחפזי כל האדם

כוזב, כיון שראה דוד את עצמו מצומצם ביד שאול ואנשיו אמר על חנם משח אותי שמואל בשם השם, היכן אותה משיחה? היכן אותה הבטחה? כל האדם כוזב אפילו שמואל, אמר לו הקדוש ברוך הוא כוזב? אני מעיד עליו שנאמן הוא, שנאמר כי נאמן שמואל לנביא להשם, ואתה אמרת ששמואל כוזב? מיד ומלאך בא אל שאול וגו'. אמר ר' יודן מלאך שליח היה, אמר ר' פנחס וכי השליח יועץ הוא שהיה אומר לו מהרה ולכה? אלא מלאך מן השמים, שנאמר ישלח משמים ויושיעני:

פסוק כח

וזכר הכתוב שעל כן קראו למקום ההוא סלע המחלקות, רוצה לומר הסלע אשר נחלקו ונפרדו בו שאול מדוד, והמתרגם אמר שנחלק בו שאול אם יתעכב עד שיתפוש את דוד או אם ילך אחרי פלשתים, וכן הוא אומר במדרש (רות שם) סלע המחלקות, אמר ר' שמואל בר נחמני ששם נחלקו גבורים של שאול על דוד, מהם היו אומרים עד שבן ישי בידינו לא נפנה ממנו, ומהם אומרים מלחמת ישראל קודמת, שבן ישי מצוי לנו בכל שעה, והוא שדוד אמר הנותן תשועה למלכים הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה: דבר אחר מהו סלע המחלקות? שבשעה שהיו דוד ואנשיו עוברים על אותו מקום, היה מתחלק מחיילותיו הוא ושש מאות איש שהיו אתו באותה שעה, והיו יורדים מעל סוסיהם ומשתטחים ונופלים על פניהם שם ואומרים ברוך שעשה לנו נסים במקום הזה, ולהיותו אז בסכנה עצומה אמר בשירו על זה (תהלים נ"ד ג' וכו') אלקים בשמך הושיעני ובגבורתך תדיננני, אלקים שמע תפלתי וגו', כי זדים קמים עלי וגו':

פרק כד

פסוק א

ויהי כאשר שב שאול וגו'. ספר הכתוב שאחרי ששאול שב מהכות את פלשתים הגידו לו שהי' דוד במדבר עין גדי, (ב) ויבחר לו שלשת אלפים איש בחור מכל ישראל וילך לבקש את דוד על פני צורי היעלים, רוצה לומר על ראשי הסלעים אשר יקננו שם היעלים, כמו שאמר (איוב ל"ט א') הידעת עת לדת יעלי סלע, וצורים הם הסלעים שהיה דוד ואנשיו יושבים שמה ונוסעים ממקום למקום, (ג) ובא שאול אל מקום ומחוז אחד הנקרא גדרות הצאן בהיותו הולך לדרכו, והיה שם מערה גדולה מאד ונכנס בה שאול להסך את רגליו, רוצה לומר להשתין מים קטנים כפי המפרשים. והיותר נכון הוא שהיה לעשות צרכיו הגדולים ומתוך צניעותו נכנס שמה, ודוד ואנשיו היו בקצה המערה כי היתה מערה גדולה מאד והיו כלם נחבאים בה, (ד) וכאשר ראו את שאול לבד בתוך

המערה אמרו אל דוד באמת זה היום אשר אמר האל יתברך שנתן את אויבך בידך ועשית לו כאשר יטב בעיניך, ואמרו זה להגיד שהיה ביאת שאול שמה מסודרת מהאל יתברך לשיהרגהו דוד, והוא הנרצה באמרם נתן השם וגו', ודוד הלך אליו בלט מאחריו ויכרת את כנף מעילו (ה) וזכר הכתוב מחסידותו ויושר לבבו שגם הדבר הקטן ההוא מכריתת כנף מעילו נתחרט על מה שעשה אתו, שהיה בעיניו כמרים יד במלך, וזהו ויך לב דוד אותו כי חשב שמא יחשב בו עון בזה. ואמרו חכמינו ז"ל בפרק הרואה (ברכות פרק ט' דף ס"ב ע"ב) כל המבזה את הבגדים לסוף אינו נהנה מהם, שנאמר (מלכים א א':א') ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו, כי בעבור שכרת דוד את מעיל שאול נענש שלא יחם לו מרוב הבגדים בזקנתו:

פסוק ו

ולפי שאנשיו אמרו לו שיהרגהו, כאשר חזר עם כנף המעיל בידו אמר חלילה לי מהשם אם אעשה את הדבר הזה אשר אמרתם לאדוני למשיח השם, רוצה לומר משתי בחינות היה דבר מגונה להרגו. האחד מהיותו אדוני, וכל מי שהורג את אדונו יהיה מי שיהיה הוא מורד וקושר קשר, כמו שנאמר (מלכים א' ט' ל"א) זמרי הורג אדוניו. והשני מאשר הוא משיח השם. ולפי שהם היו אומרים שגם דוד היה משיח השם וששאול כבר עבר זמנו, לזה אמר דוד עוד כי משיח השם הוא, רוצה לומר עדין הוא שאול משיח השם. ואין ספק שכוון גם כן דוד כל כך ליקר שמירת המלכים ושלא יקלו בכבודם, לפי שהיה עתיד למלוך ונתן למוד אשר יועילהו אחר כך, ולזה הרג העמלקי שהרג את שאול ולאנשים שהרגו את אישבושת, (ז) וזהו וישסע דוד את אנשיו בדברים, שגער בהם, ולפי שהם היו רוצים על כל פנים להרוג את שאול, לא נתנם דוד לקום ולפגוע בו, והיה כל זה לדוד בסבת חסידותו וישרותו ולהיות לבו בטוח בהשם שימליכהו כמו שנאמר לו ע"י הנביא, וששאול יומו יבא או השם יגפנו וידו אל תהי בו.

פסוק ח

ואחרי שיצא שאול מהמערה והלך כברת ארץ, יצא דוד ואנשיו ויקרא אחריו דוד בקול גדול אדוני המלך וישתחו לפניו ארצה, (ט) ויאמר לו למה תשמע את דברי אדם, רוצה לומר רכיל מחרחר ריב שאומר הנה דוד מבקש רעתך, ואמר זה על דואג או על אבנר וזולתו, (י) הנה היום ראו עיניך נסיון גדול לשתדע ותכיר האמת, והוא כי נתנך השם בידי במערה ואמר להרגך, רוצה לומר ואמר אלי האומר להרגך וחכמינו ז"ל אמרו במסכת (סנהדרין) (צריך לומר ברכות) (פרק ט' ס"ב ע"ב) שאמר האל יתברך להרגך, שכבר למדנו הבא להרגך השכם להרגו, שנאמר (שמות כ"ב א') אם במחתרת ימצא הגנב וגו'

כלומר שבהתר היה לו להרגו. או יהיה ואמר נפשי להרגך ונתחרטתי, וכן פירשו רלב"ג, וזהו ותחס עליך, רוצה לומר היד שזכר אשר נתנך השם היום בידי אותו היד חסה עליך. או יהיה ותחס עליך נפשי או עיני, ואומר לא אשלח ידי באדוני כי משיח השם הוא, (יא) והראיה שהיית בידי הוא שתראה אבי ואדוני המלך כנף מעילך בידי, ותכיר כי בכרתי את כנף מעילך ולא הרגתיך מורה בהכרח כי אין בידי ובנפשי רעה ופשע, וכן בימים הראשונים עד הנה לא חטאתי לך, ועכ"ז אתה צודה את נפשי לקחתה. והבן אופן הפסוקים האלה שדוד הוכיח לשאול על ב' דברים. האחד שהיה רודף אותו על לא חמס בכפיו ואין מרמה בפיו, כי לא היה בידו פשע ורעה והוא היה צודה את נפשו לקחתה, והיה זה א"כ עול וחמס גדול, (יב) ומזאת הבחינה אמר ישפוט ה' ביני ובינך ונקמני ממך, וזה יהיה על ידו וידי אל תהי בך, (יג) וכמ"ש המשל הקדום מרשעים יצא רשע, וכן יבא רשע שתענש על ידו וידי לא תהיה בך. ואפשר לפרש מרשעים יצא רשע שאמרו על שאול, שדוד חמל עליו ועשה מעשה צדיק ושאול היה רודף אותו ועושה מעשה רשע, ולכן אמר אתה עשה מה שיאות לך ואני אעשה מה שיאות לי, וזהו אומרו מרשעים יצא רשע, ר"ל מרשעים כמוך יצא רשע ולא ממני. וחז"ל אמרו במסכת מכות (י' ע"ב) משל הקדמוני קדמונו של עולם זה הקב"ה, הוא שאמרה תורה (שמות כ"א י"ג) והאלקים אנה לידו, כלומר ראוי היה זה למות ומגלגלין חובה ע"י חייב. ואחרי שהתפלל ובקש המשפט האלקי מזאת הבחינה, רוצה לומר מאשר היה עושה עמו רעה ואין בידו פשע הביא בחינה שנית, (יד) והוא אמרו אחרי מי יצא מלך ישראל, ר"ל אעפ"י שנאמר ונודה שהיה בידי עון ופשע לא היה ראוי למעלתך שתרדוף אחרי לקטנותי, והיה די בשתשלח מלאכים מחבלים להעניש אותי כראוי, אבל שתצא אתה בעצמך אחרי כלב מת ופרעוש אחד (שכן היה נחשב דוד למול מעלת שאול ומלכותו) זה באמת בלתי הגון למעלתך. והמשיל עצמו ככלב מת מפאת הסרחון הגדול אשר לו, וכן היה דומה ענין דוד (שלריחו הרע ומה שהלשינו עליו בני בליעל) לריח מעשים רעים שאמרו עליו. שעל זה היה שאול רודף אחריו לבערו מן הארץ. והמשיל גם כן עצמו לפרעוש אחד הדולג ממקום למקום, וככה היה דוד דולג ובורח מפה אל פה מיראת שאול, ומזאת הבחינה השנית, רוצה לומר מהיותו שאול מקטין עצמו ברדפו אחריו, (טו) אמר גם כן והיה ה' לדיין ושפט ביני ובינך, ר"ל אתה מקטין עצמך ומגדיל מעלתי יהיה האל ית' לדיין שיקיים זה להגדיל מעלתי ולהקטין מעלתך, וזהו וירא וירב את ריבי וישפטני מידך. הנה התבאר מזה שאין בפסוקים כפל ושיש בהם ב' בחינות ועל כל אחת מהם אמר שישפוט האל יתברך, והותרה השאלה הששית:

פסוק טז

ויהי ככלות דוד לדבר וגו'. כאשר שאול ראה הנסיון ההוא ושמע דברי דוד, השיבו בבכי גדול הקולך זה בני דוד, וקראו בן להיותו נשוי עם מיכל בתו, ולפי שעשה עמו רחמים כבן החומל על אביו. והודה לו במאמריו, אם לבחינה הראשונה שלא היה בידו פשע ושהיה רודף אותו על לא חמס בכפיו, (יז) השיב כדברך כן הוא צדיק אתה ממני כי אתה גמלתני הטובה, ר"ל בענין גלית ובמלחמות הפלשתים אשר נלחם בעבורו, ואני גמלתיך רעה, ר"ל במה שהתעוררתי פעמים להרגך, (יח) והודה לו בנסיון באמרו ואתה הגדת היום את אשר עשית אתה טובה וגו':

פסוק יט

ואמרו וכי ימצא איש את אויבו ושלחו בדרך טובה ויי' ישלמך וגו', יראה שאין בפסוק הזה גזרה, והנכון שיפורש כן בתמיה, ואם ימצא איש את אויבו ראוי הוא שישלחהו בדרך טובה? זה באמת אינו מהראוי ואינו משורת הדין, ולכן השם ישלמך טובה תחת היום הזה אשר עשית לי לפנים מהשורה, ויהיה אם כן גזרת הכתוב ושלחו בדרך טובה:

פסוק כ

והשיב לטענה והבחינה השנית באמרו הנה נא ידעתי כי מלוך תמלוך, ר"ל כיון שאני רודף אחריך כקטן שבקטנים ואתה תמיד ניצול מידי כאדם גדול ואיני יכול לך, ידעתי שאתה תמלוך ואני ארד מטה. ואמר וקמה בידך ממלכת ישראל, לומר שלא יקרע ממלכתו מעליו כאשר קרעו השם ממנו. וידמה שידע שאול מהמשחת דוד, ולזה אמר ידעתי כי מלוך תמלוך. ובמדרש תהלים (מזמור כ"ז) אמרו (כמו שכבר זכרתי) שידע שאול שימלוך דוד, לפי שנתן לו שמואל הנביא אות באמרו קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך, שמי שיכרות כנף מעילו הוא ימלוך אחריו, ולכן בראותו שכרת כנף מעילו דוד אמר לו הנה ידעתי כי מלוך תמלוך, (כא) ואז בקש ממנו שישבע לו שלא יכרות את זרעו ואת שמו מבית אביו, רצה לומר שאחר שלא ישאר המלכות לבניו לפחות ישארו במשפחת קיש אביו ובשבט בנימין כשאר הגברים, ולא ימיתם דוד כמו שעושים המלכים לכל זרע המלכים הקודמים אליהם:

פסוק כב

ודוד נשבע לו בדבר. כי היה יודע שימלוך ובטח על מעשיו הטובים שכן יעשה ה'. כמ"ש (תהלים ל"ז ג', ד') בטח בה' ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך:

פרק כה

פסוק א

פרשת שנים עשר במה שקרה עוד לדוד מהיותו בורח מפני שאול עם נבל הכרמלי ואשתו, ועניין מיכל שנתנה לפלטי בן ליש, ומה שקרה לדוד עם שאול כאשר לקח חניתו וצפחת המים מראשותיו, ובמה שקרה לו בארץ אכיש מלך גת. תחלת הפרשה וימת שמואל ויקבצו כל ישראל וגו', עד ושמואל מת ויספדו לו כל ישראל וגו'.

והנה שאלתי בפרשה הזאת שש שאלות:

השאלה הראשונה מה היתה הסבה אשר נבל השיב בדברים רעים לדוד? באמרו מי דוד ומי בן ישי היום רבו עבדים מתפרצים איש מפני אדוניו, והנה דברי דוד היו דברים טובים דברים ניחומים, ולמה השיב עליהם דברים הקשים כגידים? והיה לו לתת לו מהמאכל אשר עשה לגוזזיו המעט אם רב כאשר עם לבבו, ואף שיהיה איש היותר כילי שבעולם לא ימשוך ידו מתת בגוזזי צאנו לחם ומים לשואלים ממנו בתחנונים, ואין ספק שנבל לא היה משוגע גמור והיה יודע מעלת דוד ושהיה נמשח למלך, ואיך גנהו בדבריו וקראו עבד ללא סבה? וראוי לדעת מחשבתו בזה:

השאלה השנית במה שנשבע דוד כה יעשה אלקים לאויבי דוד וכה יוסיף אם אשאיר לנבל מכל אשר לו עד הבקר משתין בקיר, ואמר אשר כלתני היום הזה מבוא בדמים והושע ידי לו, ולמה יומת נבל מה עשה? האם ראוי שיהרגו את האדם לפי שלא יתן את כל אשר לו לשואל אותו ממנו? ונבל בהיותו כילי ולא ירצה לתת משלו לדוד ואנשיו לא היה בעבור זה בן מות, ואיך דוד המלך ע"ה שהיה ירא אלקים וסר מרע יסכים לשפוך דם נקי על לא חמס בכפיו ואין מרמה בפיו? ונתחסד ולא רצה להרוג את שאול:

השאלה השלישית במה שאמרה אביגיל לדוד והיה כאשר יעשה ה' לאדוני ככל אשר דבר את הטובה עליך וצוך לנגיד על ישראל ולא תהיה זאת לך לפוקה ולמכשול לב לאדוני ולשפוך דם חנם, ויורה שהיתה מבקשת ממנו שאחרי שימלוך לא יצוה להרוג את נבל ולא ישלח לפגוע בו, וזה היה באמת מאמר בטל, האם יעלה על הדעת שעם כל מה שעשתה אביגיל לדוד מהעבודה והמנחה, והיות נבל בלתי ראוי לעונש כלל כפי הדין, שאחרי שנרצה דוד לה והעביר את חטאתו שישמור עוד עברתו לנצח, ובהיותו על כסא מלכותו יהרגהו? זה יהיה בלתי אפשר ואיך בקשה עליו:

השאלה הרביעית באמרו ושאול נתן את מיכל בתו אשת דוד לפלטי בן ליש וגו', ואם מיכל היתה מקודשת לדוד איך נתנה שאול לאשה לאיש אחר? ואיך לקחה פלטי בן ליש והיא היתה אשת איש? ואם נאמר שנעשה כל זה באיסור, יקשה אם כן איך לקחה

אח"כ דוד ואיך בקש מאבנר שישיבה אליו? ולא היו לה ממנה בנים והיתה כבר נבעלת לאחר והיו לדוד נשים אחרות הרבה, ומיכל היתה כבר אסורה לו כיון שנבעלה לאדם אחר, ולא מצינו שנתן לה גט, ואפילו שהיה נותן לה גט אסורה לו, מכיון שהלכה והיתה לאיש אחר לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה:

השאלה החמשית במה שאמר דוד אל אבנר הלא איש אתה ומי כמוך בישראל ולמה לא שמרת את אדוניך המלך כי בא אחד העם להשחית את המלך אדוניך לא טוב הדבר הזה אשר עשית חי ה' כי בני מות אתם, והדין הזה היכן מצא דוד? ואיך נשבע חי ה' שהיו בני מות לפי שהיו ישנים ולא היו יקצים כלם לשמור את המלך? והנה המלך לא צוה על זה והם לא מרדו בו ומדוע יהיו בני מות? ואין זה מחקי המלך שיהיו השרים יקצים בהיותו בשדה ישן:

השאלה הששית במה שיספר שהיה דוד ואנשיו בארץ אכיש מלך גת ושהיו עולים והפשיטו את הגשורי והגרזי והעמלקי שהם יושבי הארץ והיה אומר לאכיש שפשטו על נגב יהודה והירחמאלי והקיני, ואיך לא היו אנשי הארץ מכירים אותם שמבני ישראל המה? ואיך לא היה נמלט מהם איש לבוא לצעוק אל המלך? ועם היות שאמר ואיש ואשה לא יחיה דוד להביא גת לאמר פן יגידו עליו, הנה השכל לא יסבול שלא ישאר איש בכל הארץ, אף כי אח"כ באו לשרוף את צקלג בעבור זה ויורה שנשארו מהם אנשים שהיו יודעים אותו, ואיך לא באו אם כן לצעוק אל המלך אותם הנשארים ששרפו את צקלג? ויראה שהדבר הזה היה מגונה מאד שיהיה דוד הורג את אנשי אכיש בארצו ועושה עמו חסד, ואיך היה דוד מסכן עצמו בדבר הזה עם אכיש מלך הארץ ועם כל מלכותו שיקומו עליו ועל אנשיו ויהרגוהו על הדבר הרע הזה? והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כלם:

וימת שמואל וגו'. זכר הכתוב הזה שמת שמואל בזה הפרק שנפרד שאול מדוד, וחז"ל אמרו (תענית ה' ע"ב) שמת שמואל שבעה חדשים קודם מיתת שאול, וזה לא ימצא בכתוב, והם לקחו זה לפי שהשבעה חדשים שישב הארון בשדה פלשתים אינם בכלל החמשים ושתים שנה שחשבו שחיה שמואל, ואני כבר כתבתי ששמואל חיה שבעים שנה ויותר ואם כן אינו מחוייב שמת שבעה חדשים קודם מיתת שאול. ואפשר שנאמר שמת שנה או שנתיים קודם, כי הכתוב לא העיד עליו כלל. ובענין סמיכות הספור אפשר שנאמר שכיוון לומר שבמות שמואל נקבצו כל ישראל ויספדו לו וזה עשו לשלמותו, אבל להפך היה בענין נבל שמת בפחיתותו ונבלותו ולא ספדו עליו הוי אדון והוי הודו. ובדברי חז"ל במדרש שמואל (פר' כ"ג) אמר רבי יוסי ושמואל מת מיתה ודאי, וימת

שמואל אין הדברים אמורים שם כי אם לענין נבל, שנאמר וימת שמואל וכתיב בתריה ואיש במעון ומעשהו בכרמל, א"ר שמואל בר נחמני הכל סופדין וטופחין במיתת הצדיק וזה הרשע עושה לו מרזחים. ודבריהם בקשור הפרשיות קרובים הם אל הפשט, שהכתוב יאמר שמת שמואל בזה הפרק ושנתקבצו כל ישראל ועשו לו הספד וכבוד עשו לו במותו ויקברוהו בביתו שהיה לו נחלת אבות ברמה, ודוד הלך למדבר פארן דואג על מיתת אותו צדיק:

פסוק ב

ואיש היה בעיר מעון ומעשהו ומקנהו היה בכרמל ולא נצטער על מיתת שמואל, ויעל על גוזזי צאנו בשמחה וגיל ולא התאבל על אדם כשר, ולכן נענש ומת. והכרמל ידמה שהיה מקום עבודה רבה בזריעה ובאילנות ולמרעה הצאן, ואולי היה כרמל שם עיר הנזכר בערי יהודה סמוך למעון, כמו שכתוב (יהושע ט"ו נ"ד) מעון כרמל וזיף ויוטה, והיו המקומות האלה סמוך למדבר פארן כי משם הלך דוד לנבל. ואפשר לפרשו שהיה לאיש הזה מעון ומעשה בכרמל, כי היה לו מעון ובית במקום מעשהו ועבודתו וסביב מרעה צאנו בשדה, וזה יורה על עושרו:

פסוק ג

והיה שם האיש נבל מילדותו או שקראוהו בני אדם כן על רוע תכונותיו וכילותו, ושם אשתו אביגיל, ר"ל אב השמחה והגיל, והורה זה על טוב מזגה ותכונתה, ולזה הביא אחר השמות זכרון תכונותיהם, באמרו והאשה טובת שכל ויפת תואר, ר"ל שהיתה שלימה בנפשיי ובגופני, והאיש היה קשה בדבריו ורע מעללים, כי הדבור והמעשה כלו היה רע, והוא כלבי, ר"ל מטבע הכלב ומתכונתו אשר ישנאו לבעלי מינם ולא יניחום לאכול ממה שבבית אעפ"י שלא יחסר מזונם, כמו שאמר (ישעיהו נ"ו י"א) והכלבים עזי נפש לא ידעו שובעה. או יהיה כלבי כמו שהוא בכתב, והוא כלבו, ר"ל שהיה תוארו דומה לכחו הנפשיי ולמזג לבו, ושהיה תוכו כברו ברוע. ובמדרש שמואל (פרש' כ"ג) פירשו שהיה ממשפחת כלב בן יפונה, ולזה אמר והוא כלבי:

פסוק ד

(ד-ו) ובהיותו גוזז את צאנו שלח אליו דוד עשרה נערים וצוה אותם שישאלו אותו לשלום ויאמר לו כה לחי, ר"ל כה יהיה כל ימי חייך שתהיה אתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום. או יהיה לחי כמו לעשיר, שהעשיר יקרא חי, כאמרו (קהלת ו' ח') מה לעני יודע להלוך נגד החיים. והיותר נכון שהוא כמו לעת חיה, ר"ל לשנה האחרת, אמר ואמרתם לנבל שכה יהיה לחי לשנה האחרת שתהיו אז כלכם בשלום, (ז) והיה עקר

המאמר ששמע שגוזזים לו את צאנו ושיתן בידם מה שירצה. והנה נתן טענות לזה, באמרו הרועים אשר לך לא הכלמנום ולא נפקד להם מאומה כל ימי היותם בכרמל, ר"ל שעם היות שאנשי הצבא מלומדי מלחמה ילעיגו מעובדי האדמה וישחקו מהרועים גם יגזלו מידם מה שיוכלו וכ"ש בהיותם בשדה וחוץ מהיישוב מקום הרשע, שבלי ספק אנשי המלחמה תמיד יגזלו מן האויבים או מהאוהבים מה שימצאו בשדה, עכ"ז לא כן ענין רועיך. כי לא הכלמנום בלעג ושחוק ולא נפקד מהם מאומה עם היותם בכרמל מקום מוכן לגזל. ואם נפרש לא הכלמנום שלא גזלו מהם, יהיה פירוש ולא נפקד מהם ע"י אחרים, להגיד שהם לא לקחו מהם כלל והצילום עוד מאחרים אנשי רשע או חיות רעות שלא יקחו מהמקנה, וכמו שאמר הנער לאביגיל חומה היו עלינו:

פסוק ח

שאל את נעריך (והם הרועים שזכר) ויגידו לך כל זה, באופן שימצאו הנערים (ר"ל נערי דוד) חן בעיניך, ועכ"ז לא הייתי שולח לשאול ממך דבר כ"א לפי שעל יום טוב באנו, ר"ל יום גוזזים את צאנך שאתה עושה י"ט ולא תוסיף ולא תרבה בעבורנו בהוצאה, ולכן היה גזרת המאמר תנה נא מאשר תמצא ידך לעבדך דוד. וחז"ל אמרו (עיין רש"י) אמר שהיה ערב ר"ה, ושלח לומר לו צריכים אנו מזון לסעודת י"ט, וזהו כי על יום טוב באנו:

פסוק ט

והנה ספר הכתוב שדברו אל נבל כל הדברים האלה בשם דוד וינוחו, וכתב הרב המורה בפ' ס"ז ח"א, שפירושו עמדו מדבר, להגיד שלא אמרו עוד דברים אחרים יהיו מחייבים ומכריחים לנבל להשיבם קשות. ואפשר אצלי לפרש וינוחו שנחו מעמל הדרך, שאחרי שדברו הדברים האלה מיד וינוחו במושבו של נבל, כי לקחו חזקה בבית ושמו שם כליהם קודם שישיבם דבר. והיה נבל חרה אפו לפי שבאו עשרה נערים יחד וראה אותם רבים וחרה אפו ג"כ לפי שחנו בביתו קודם שידעו תשובתו, ולפי שהיה כילי ורע התכונה חשב שיצטרך כל המזון אשר היה לו מוכן לגוזזיו לתת להם להיותם עשרה. ולמה שהיו שואלים מזון לדוד ולשש מאות איש אשר אתו, (י) ולכן השיבם קשות מי דוד ומי בן ישי היום רבו עבדים המתפרצים איש מפני אדוניו, ואחשוב אני שנבל לא דבר כלל לנגד כבוד דוד, כי ידע שמשיח ה' הוא וחותן למלך, ולא אמר עליו עבדים המתפרצים כי אם על אנשיו, וזהו מי דוד ומי בן ישי, ר"ל מי דוד ומי בן ישי? אינו כי אם איש אחד, אבל עם היות שהוא בן ישי ומתנשא לאמר אני אמלוך לא הייתי חושש לזה והייתי שולח לו בר ולחם ומזון כפי הצריך לכבודו, אבל מה אעשה כי רבו העבדים, רוצה לומר אנשיו ההולכים אתו שהם עבדיו שכלם מתפרצים איש מפני אדוניו שהם

שש מאות איש רבים הם, (יא) ואיך אקח אם כן את לחמי ואת מימי ואת טבחתי אשר טבחתי לגוזזי ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אי מזה המה? ולא אמר זה על דוד, כי כבר היה יודע אי מזה הוא ושהוא בן ישי וחותן למלך, כי אם על אנשיו שיצטרך לתת להם כל אשר לו כפי רבוים, והמורה על זה שנבל לא דבר כנגד דוד כי אם כנגד אנשיו, הוא מה שאמר הנער לאביגיל והאנשים טובים לנו מאד וגו', חומה היה עלינו וגו', ולא דבר מענין דוד לפי שנבל לא הטיח דברים נגדו כי אם נגד אנשיו. הנה ביארתי שמה שהניע לנבל לדבר תשובתו הרעה, לפי שנערי דוד נחו ולקחו חזקה בבית קודם שישמעו תשובתו, ולפי שראה אותם רבים ושהיו שואלים מזון לשש מאות איש, ועם כל זה לא דבר כנגד דוד כי אם נגד עבדיו, ועם זה הותרה השאלה הראשונה:

פסוק יב

ויהפכו נערי דוד וגו'. ספר שנערי דוד חזרו עם התשובה הרעה ההיא אשר נתן להם נבל ויגידו אותה לדוד, (יג) ושהוא צוה לאנשיו חגרו איש חרבו וגם דוד חגר חרבו ועלו עמו כארבע מאות איש:

פסוק יד

והנה נער מנערי נבל אשר היו עם הצאן הגיד לאביגיל הענין, ששלח דוד מלאכים לברך את נבל ושגער בהם ושלם רעה תחת טובה, הוא שלח לברכו ונבל קלל אותם, והברכה היתה השלום אשר אמר לתת לו וגם אמרו כה לחי והיא ברכה על התמדת טובתו, (טו) והודיע שהאנשים אשר קלל נבל ואשר בזה בדבריו היו טובים לרועים מאד, שלא הכלימו אותם בלעג ובשחוק ולא גזלו ולא גנבו מהם מאומה עם היותם ביניהם בשדה, והוא דבר מתמיה לאנשי הצבא מלומדי המלחמה לעשות כן, ולא די שהיו הם מושכים עצמם מן הגזל אבל גם היו מונעים את אחרים מלגזול אותם, (טז-יז) וזהו חומה היו עלינו וגו', ר"ל להצילם מכל אויב אחר ואורב. וחתם הנער דבריו באמרו ועתה דעי וראי מה תעשי, ר"ל לתקן זה דעי אתה וראי מה תעשי בעצמך ולא תחוש לדבר כלל אל נבל ולהתייעץ עמו בזה, כי באמת כלתה הרעה אל אדונינו נבל ועל כל ביתו, והוא בן בליעל מדבר אליו, ר"ל נבל הוא בן בליעל לשידבר אליו אדם ולהחזירו מכוונתו. וגם יתכן לפרשו על דוד, יאמר עם היות דוד איש תם וישר, הנה הוא מרגיש כ"כ בקלון שיהפך לבן בליעל כשידברו אליו זה, כי יבא עם כל חילו להשמיד להרוג ולאבד. ולא פירשתי בן בליעל על המגיד הדבר לדוד, לפי שהיו עשרה, ואיך יאמר עליהם והוא בן בליעל? (יח) וזכר הכתוב שאביגיל התפעלה מדברי הנער ובמהירות רב לקחה מאתים לחם ושנים נבלי יין וחמש צאן עשויות, רוצה לומר מתוקנות כראוי, או ר"ל בריאות ושמנות. וכתב

רש"י בשם ר' קלונימוס מרומ"י שהיו ממולאות בשר דק וביצים, וחמש סאים קלי והוא הלחם היבש הראוי לשמור ימים רבים, ומאה צמוקים והם ענבים היבשים, ר"ל מאה כלים מלאים מהם או מאה אשכולות, ומאתים דבלים והם התאנים היבשים, וכל דבלה הוא כבר עשוי מתאנים יבשות כדמות ככר לחם. ותלך היא ונערותיה ולאישה לא הגידה דבר, (יט) ואמרה לנערים עברו לפני, לפי שיתפייס דוד ראשונה בראותו את המנחה ואז ישמע את דבריה, והוא ע"ד (בראשית ל"ב כ"א) אכפרה פניו במנחה ההולכת לפני. והיה מטוב שכלה שלא אחרה לעשות, (כ) כי בהיותה יורדת בסתר ההר והנה כבר היה דוד בא ואנשיו, וכשראתה אותם בפתע ירדה מעל החמור מהרה והשתחוה לו אפים ארצה לכבוד מעלתו.

פסוק כא

וספר הכתוב שבהיותה פוגשת בו היה דוד אז מדבר לאנשיו אך לשקר שמרתי את כל אשר לזה במדבר וישב לי רעה תחת טובה:

פסוק כב

ואמרו כה יעשה אלקים לאויבי דוד וכה יוסיף, אינו שבועה כדברי המפרשים אבל הוא בכל מקום כמשמעו, ר"ל ככה יתן הש"י ויותר יוסיף מהעושר והטוב לאויבי דוד כאשר נתן לנבל אם אשאיר לנבל עד אור הבקר אפילו כלב א' להשתין בקיר, ויהי' א"כ השבועה בזה שאם הוא ישאיר לנבל משתין בקיר יתן ה' לאויביו של דוד עושר ומקנה רב מאשר לנבל. שיהיה לדוד זה בלי ספק עונש נמרץ בהגדלת מעלת אויביו, כמו שכתוב (תהלים ל"ח ב') ואויבי חיים עצמו ורבו שונאי שקר. ורש"י כתב שהיה דוד אומר זה בלבו, או שאמרו קודם לזה ואין צורך, שהכתובים מתישבים כסדרן כמו שאמרתי. ואמנם כוון דוד להשמיד את כל אשר לנבל לפי שמורד במלכות היה, ומפני זה היה בן מות, לפי שהיה כבר גלוי ומפורסם בכל ישראל שהיה דוד משוח למלך, וכמו שיראה מדברי אביגיל שהיה הענין מפורסם ביניהם, והיה מחוייב אם כן נבל לעשות כל אשר יצוהו, ואמר הכתוב (יהושע א' י"ח) כל איש אשר ימרה את פיך יומת, וכל שכן אם כלל דוד באמרו היום רבו עבדים המתפרצים באדוניהם, שבקראו עבד למלך ישראל היה חייב מיתה, וגם שנאמר שלא כלל בזה את דוד הנה מרד בדברו ושאל ממנו לפרנסו ולא שמע לו והיה בעבור זה בן מות, ולזה הסכים דוד לקחת את כל אשר לו, כי המורד במלך ומי שיברך אותו ממונו למלך (סנהדרין פ"ו מ"ח ע"ב), והותרה השאלה הב':

פסוק כד

ותפול על רגליו. כיון שאביגיל אמרה ואני אמתך לא ראיתי את נערי אדוני, אין ראוי שנפרש בי אני אדוני העון שהיתה היא החטאת בדבר הזה, אם לא שאמרה זה להכנס עמו בדברים כמו שפירשו רש"י ז"ל. ואני אחשוב שעון הנזכר בכאן הוא עונש, כמו (איכה ה' ז') ואנחנו עונותיהם סבלנו, יאמר שראוי אליה לדבר לפי שהעונש והרע אשר יעשה דוד לבית נבל היא תסבול אותו ועליה יהיה, ולכן אליה ראוי לבקש עליו וזהו ותדבר נא אמתך וגו', רוצה לומר אחרי אשר עלי יהיו כלנה ראוי לשפחתך שתדבר ותבקש על עצמה וראוי לך אדני שתשמע דברי אמתך, (כה) והדברים אשר אדבר הם שלא ישים אדוני לבו אל איש הבליעל שהוא נבל, כי שמו יורה עליו, ולכן לא תחוש לנבלה אשר עשה כי השנאה לא תחול כי אם בין האנשים אשר יהיו מתיחסים, ומי הנבל הזה אשר מלך ישראל יתפעל מדבריו? ואם תאמר שהיה לי למחות בידו, דע אדוני שאני אמתך לא הייתי שם ולא ראיתי את נערי אדוני אשר שלחת:

פסוק כו

(כו-כז) ובמה שאמרה עוד ועתה אדוני חי השם וגו', ועתה יהיו כנבל אויביך וגו', ועתה הברכה הזאת וגו', אחשוב אני שנתנה הבחינות אשר בהם ראוי אליך שלא יתעורר להמית את נבל ולהשחית את כל אשר לו, וזה שאם יתעורר לזה לא יהיה כי אם לאחת משלש סבות או לכלם. אם להיותו מן הדין והתורה שימות נבל כי המרה את רוחו ויבטא בשפתיו נגד דוד דברים אשר לא כדת, ולקיים דוד דבר השם יתברך ותורתו יתעורר להרגו. ואם מפני תאות הנקמה שהאדם מפני כבודו יבחר להנקם מאויביו, פן יאמרו שידם רמה והוא לא יוכל להתנקם מהם ופן יקומו עליו פתאום להכותו ויצורו עליו פעם אחרת, ולכן ישכים האדם להרוג את אויבו ליראתו ממנו שיהרגהו. ואם לצורך המזון שהיה צריך לדוד ואנשיו, והיה מתעורר ללכת על בית נבל מפני הבזה והשלל אשר יקח שמה, והנה אמרה אביגיל שאין ראוי לדוד שיזיק לנבל ולביתו מאחת מהסבות האלה. לא לחשבו שבזה יבחר השם ושהוא ממצותיו, ועל זאת אמרה ועתה אדוני חי השם וחי נפשך אשר מנעך השם מבוא בדמים והושיע ידך לך, ופירושו אצלי חי השם וחי נפשך, שלא נמנעה מיתת נבל במקרה, או מפאת תחנוני לפניך, אבל האלקים בשמים רצה וסבב שלא תמיתהו, והוא יתברך היה המונע ממך מיתתו לא אני, וזהו חי השם וחי נפשך וגו', שהשם הוא הסבה העצמית אשר מנעך מבוא בדמים, רוצה לומר חי השם וחי נפשך אדוני שהשם הוא היה אשר מנעך מבוא בדמים וגו' והוא היה אשר הושיע את ידך לך לשלא תהרגהו, ואם הוא יתברך המונע ממך מיתתו, מבואר הוא שלא יחפוץ בזה

ושאין הריגתו טוב וישר בעיניו, וזהו כנגד הבחינה הראשונה. ואם תעשה ההתעוררות הזה ותרצה להמית לנבל להסיר אויביך מעל פני האדמה לשלא יזיקוך פעם אחרת, ולבל יאמרו פעם אחרת כחנו ועוצם ידינו עשה נגד דוד והוא לא יכול להנקמם ממנו, והיא הבחינה השנית, לזה אשיב שעתה יהיו כנבל אויביך, כלומר מי יתן והיה שכל אויביך יהיו כנבל ולא תצטרך יותר להנקם ולהנצל מהם, וכאלו אמרה לך נאה להלחם עם השרים הגדולים, כי אין ראוי לגבור שיעזוב נקמת הגדולים וישוב להתרעם ולהנקם מהפחותים, לך ראוי להלחם עם שאול, לך ראוי להנקם ממנו ומאבנר שר צבאו ומדואג האדומי הנצב על עבדיו, שהם האויבים אשר ראוי להנצל מהם ושמהם ראוי שתחוש אל הכבוד והנקמה, אבל לנבל שהוא עובד אדמתו סכל נעדר אין לך קלון מדבריו אין לך כבוד מהריגתו אין לך ממנו נקמה אין לך ממנו הצלה, כי אינו נושא לדברים האלה. ואמרו חכמינו ז"ל (עיין ילקוט חדש ערך דוד) ועתה יהיו כנבל אויביך נבאה שלא יאריך ימים שאול על נבל. ואם תחוש לבחינה הג' שהיה לצורך המזון, הנה לזאת תשובתך בצדק והיא המנחה אשר הבאתי אשר יש בה מהמזון מה שדי, ועל זאת אמרה ועתה הברכה הזאת אשר הביא שפחתך לאדוני, ועם היות שאינה כפי הראוי למעלתך תן אותה לנערים ההולכים ברגלי אדוני. הנה רשמה בזה ג' סבות, מצד האל יתברך ומצותו, מצד נבל וכבודו ונקמתו והצל עצמו ממנו, ומצד דוד ממה שיצטרך אל המאכל והמזון, ובשלשתם אמרה ועתה ועתה ועתה:

פסוק כח

ואמנם אמרה עוד שא נא לפשע אמתך וגו', אפשר שיפורש שישא חטאה במה שלא הביאה המנחה הראויה למעלתו. והנכון אצלי לפרשו שישא חטאה במה שהרבתה הדברים לפניו ותאמר טענותיה כאשה מעזת פנים לפני כבודו, ואמרה זה על דרך הקדמה למה שתרצה להכנס עמו עוד בדברים ולהוכיח כוונתה ודרושה מפאת טענה רביעית חזקה מאד, והיא שידוע ומפורסם הוא בכל ישראל שאתה עתיד ומזומן לשתי מעלות עליונות. האחת בעולם הזה, כי עשה יעשה השם לאדוני בית והוא המלכות, ויהיה נאמן עד אלף דור לזרעך ולא כבית שאול שקרע השם את מלכותו מעליו, והיה זה לך לפי שמלחמות השם אדוני נלחם ורעה לא תמצא בך, רוצה לומר כל מלחמותיך הם עם אויבי השם ולא כשאול שהרג את כהני השם על לא חמס בכפם, ואתה תמיד נלחם בעבורו, ורעה שתעשה לאדם אחד מבני ישראל (לא בשפיכת דמים ולא בגזל ובעושק) לא תמצא עוד כל ימי הארץ כך וגם כן לא נמצא במה שעבר מימיך, (כט) עם היות שקם אדם לרדפך ולבקש את נפשך (רמזה בזה לשאול שהסגירו בידו האלקים

במערה ולא רצה דוד לשלוח ידו בו לפי שלא חפץ להתגאל בדם בני ישראל) וזהו ורעה לא תמצא בך מימיך עם היות שקם אדם לרדפך ומפני זה היה לך להרגו, כי היה ענין מעשה המערה מפורסם בכל ישראל. ואחרי אשר זכרה המעלה העליונה הזאת אשר יעלה דוד אליה בעולם הזה, זכרה עוד מעלה אחרת שיזכה אליה בעולם הבא אחרי שובו לעפרתו, והיא אמרה והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את השם. רוצה לומר אחרי מותך תמלוך נפשך בעונג האלקי בחיים הנצחיים, ורמזה בזה המאמר אמתת ההשארות לצדיק בעונג ולרשע בצער, ושהצרור והדבוק האמתי לנפש הוא עם השם אלקיך, לא עם השכל הפועל כמו שחשבו המתפלספים, ואת נפש אויביך באותו עולם הנפשות יקלענה בתוך כף הקלע, רוצה לומר שלא תהיה צרורה במנוחה נכונה ובישיבה עליונה, כי אם מתנועע בצער מופלג כאבן שישליכו בכח גדול בקלע מזן אל זן. וכן הבין המתרגם הצרור הנזכר בכאן על העונג הנפשיי, מסכים למה שאמרו חכמינו ז"ל (שבת פרק כ"ג דף קנ"ב ע"ב) ר' אליעזר אומר נשמתן של צדיקים תחת כסא הכבוד גנוזות, שנאמר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את השם, ונשמתן של רשעים מטורפות ומשוטטות מסוף העולם ועד סופו ואין להם מנוחה, שנאמר ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע. ואחרי אשר הקדימה המעלות האלה גופנית ונפשיית אשר היה דוד עתיד להגיע אליהם, הוציאה תולדה אחת מהם, (ל) והיא והיה כאשר יעשה השם לאדוני ככל אשר דבר, והוא דבור כולל על שתי המעלות הנזכרות, ופרטה אותן אחת לאחת באמרה את הטובה עליך, והיא הנפשיית שנקראת טוב בעצם, שאין עניני העולם הזה טובים בהחלט בפני עצמם כי אם הנפשיים, ולזה אמרה הטובה עליך שאותו הטוב הוא סמוך ומחובר לאדם ואין כן עניני העולם הזה שהם חיצוניים ונפרדים ממנו. וזכר המעלה הזאת הנפשיית ראשונה להיותה הקודמת בקדימת מעלה ושלימות, אחר כן זכרה המעלה הגופנית באמרה וצוך לנגיד על ישראל שהוא המלכות, (לא) הנה להשגת המעלות האלה לא תהיה זאת לפוקה ולמכשול לאדוני ולשפוך דם חנם, רוצה לומר אם אתה תמנע מהרוג את נבל ומהשחית את ביתו לא תמצא עון אחר מונע אותך מהשגת המעלות האלה העתידות לבוא עליך, ובזה רמזה שאם יהרוג את נבל תהיה מיתתו לפוקה ולמכשול לפניו ויענש עליו בהכרח, אם בעולם הזה בענין המלכתו, ואם בעולם הבא בקבול שכרו, ולכן טוב לו שלא ישפוך דם נקי ולא יהיה אז אותו עון לו לפוקה ולמכשול, ולזה אמרה עוד ולהושיע אדוני לו, רצונה בענין ההמלכה והמלחמות שיושיעהו מידי אויביו, והיטב השם לאדוני, רוצה לומר בעולם הנשמות הוא הטוב האמיתי ייטיב לו שם, ולא יהיה שפיכות דם נבל למכשול לפניו. ומה שאמרה עוד וזכרת את אמתך, פירוש שאז

בימים ההם תזכור זאת העצה הנפלאה אשר נתנה לך האשה הזאת וישמח לבך בזה, כי תמצא עצמך נקי מרציחת נפש שהיה דעתך להרגו, ולפי שאז תהיה נקי המחשבה תדע ותבין שבצדק כל אמרי פי. וגם אפשר לפרש וזכרת את אמתך שמלבד כל הטענות האלה שזכרה תזכור עוד אותה שאם יהרוג את נבל וישמיד את ביתו עליה תהיה הרעה והיא תסבול אותה ועליה תשפוך חמתו, ולכן בעבורה ראוי שיחדל מזה. ורבותינו ז"ל (מדרש שמואל פרק כ"ג ועיין רלב"ג) אמרו שנבאה בזה שימות מהרה נבל ושיזכרה דוד ללקחה לו לאשה כמו שהיה אחר כך. וכבר נוכל לפרש הפסוקים האלה באופן אחר, והוא שאביגיל רצתה לתת ארבעה טענות אחרות לשאין ראוי לדוד שיהרוג את נבל על חלומותיו ועל דבריו: הטענה הראשונה לפי שלא היה נבל בן מות כפי הדין, יען דוד לא היה עדין מלך ונבל בדברו נגדו לא היה מורד במלכות, וכבר העירו חכמינו ז"ל לזה בפרק קמא דמסכת מגילה, (דף י"ד ע"ב) אמרה אביגיל דוד עדין שאול קיים ועדיין לא יצא טבעך בעולם, והטענה הזאת רמזה במה שאמרה כי עשה יעשה השם לאדוני בית נאמן, רוצה לומר שיעשה ביתו בית מלכות בעתיד, אבל עדין לא נעשה ואינו מלך בהווה ואין אם כן נבל מורד במלכות, ואמרה זה ברמז לכבודו: הטענה השנית היא לפי שהיה דוד תמיד מתעסק במלחמות עם פלשתים ועם יתר האויבים מהאומות, ולהיותו בסכנה מתמדת היה ראוי אליו שלא יחטא לפני האלקים, באופן שעונותיו לא ילכדונו ולא תסור ממנו בחטאתיו השמירה האלקית, וזהו מה שאמרה כי מלחמות השם אדוני נלחם שהם המלחמות שילחם עם האומות, ומה שאמרה ורעה לא תמצא בך מימיך, הוא תפילה לאל שישמרהו ולא תבואהו רעה בכל ימיו: הטענה השלישית לפי שקם שאול לרדפו ולבקש את נפשו ודוד מפני זה בסכנה עצומה כל היום וכל הלילה, ומפני זה ראוי שיעשה מצות לשבשכרם ובזכותם יצילהו השם יתברך מידו ולא יחטא כי יכשל בפשעו, ואל זאת הטענה רמזה באמרה ויקם אדם לרדפך ולבקש את נפשך שהוא שאול, ועל כל זה והיה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את השם אלקיך, רוצה לומר שיצילהו השם מידו וישמור את נפשו והוא צרור החיים אשר זכרה כלומר שישמור אותו ממות, ואמרה ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע, רצתה ששאול ילך מזן אל זן רודף אחריו כאשר ירדוף הקורא בהרים ולא ימצא מנוח לכף רגלו כאבן המתנועע בקלע, ואף על פי כן השם לא יעזבנו בידו: הטענה הרביעית מפאת הכבוד ושמו הטוב, והוא שעתה בהיותו דוד הולך נרדף בהרים לא יחוש לזה, אבל כאשר יעשה השם לו את הטוב אשר דבר עליו, והוא אשר יצוהו לנגיד ולמלך על ישראל, אין ראוי שיצא עליו שם רע בהתחלת מלכותו ששפך דמים לבקשת השררה ולקחת נכסי נבל, והלא גנאי הוא לו וכדאי בזיון וקצף,

וזהו ולא תהיה זאת לך לפוקה ולמכשול לב לאדוני וגו', ובמה שאמרה והיה כאשר יעשה השם לאדוני וגו' וצוך לנגיד, רמזה למה שאמרתי שאינו עדין נגיד ולא צוהו השם עדינה אבל יצוה אותו בעתיד, ולכן לא קראתו בדבריה מלך כי אם אדוני לבדו. הנה אמרה ולמכשול לב לאדוני להעיר שהוא בעצמו יתחרט מזה אחר כך בלבו, כי עם היות שלא יצעק אדם ממנו עליו יהיה דוד עצמו בלבו מתחרט מהיותו שופך דם נבל ויהיה חטאתו נגדו תמיד, וזהו ולמכשול לב לאדוני ולשפוך דם נקי. או נאמר שכוונה בזה שעבירה גוררת עבירה, ואם יעשה הדבר הרע הזה יהיה לו אחר כך לפוקה ולמכשול בהיותו מלך והרשות בידו, לשיהיה נקל בעיניו על כל דבר שיזדמן שיעלה חמתו וימהר לשפוך דם חנם, כי יפותה לבו מפאת התכונה הרעה אשר יקנה מזה להרוג אנשים, וזהו ולא תהיה לך זאת לפוקה ולמכשול לב לאדוני ולשפוך דם נקי, ועם היותו מלך הנה יתחרט מהפועל הרע שיצא מידו, וזהו והטיב השם לאדוני וזכרת את אמתך, רוצה לומר עם כל הטוב אשר ייטיב השם לאדוני שתמלוך על כל ישראל אין ספק שתזכור את אמתך, רוצה לומר שהיא אלמנה סוערה עניה לא נוחמה ויקרא עליך אל השם והיה בך חטא, אחרי אשר אתה הסיבות אלמנותה ועוניה. הנה מכל ד' הסבות האלה הכריחתו שישכך חמתו ולא יהרוג את נבל. ולפי שהיו אלה דברים קשים, הוצרכה להקדים שא נא לפשע אמתך שישא חטאה על מה שתדבר נגדו. הנה התבארו הפסוקים בב' אופנים נאים מאד, והותרה השאלה השלישית שאין פירוש ולא תהיה זאת לך לפוקה שאחרי מלכותו לא יצוה להרוג את נבל, כי אם שלא יהיה לו אז לפוקה מה שהוא עושה נגדו עתה כמו שפירשתי: והנה מנו חכמינו ז"ל (מגילה פרק א' דף יד ע"א) אביגיל בכלל הנביאות, למה שראו בדבריה עתידות במה שאמרה ועתה יהיו כנבל אויביך וגו', ובאמרה וזכרת את אמתך וגו', לפי פירושם, והנבואה הזאת אינה כי אם מדרגת רוח הקדש אשר תאמר נבואה בדרך כלל, וכמו שפירשתי בענין חנה לא שיאמרו שבא אליה הדבור הנבואיי כדבורה וחולדה, והוכיחו גם כן נבואתה במה שאמרה והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את השם אלקיך ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע, כפי הפירוש הראשון האמיתי אשר זכרתי ושהסכימו בו חכמינו ז"ל, וכאשר תתבונן תמצא במאמר המדעי הזה נכללו בו ז' שרשים יקרים מסודות המציאות בענין הנפשי:

(המחבר ממציא ז' שרשים בהשארות הנפש מפסוק זה) השרש הראשון הוא שנפש השכלית תשאר נצחית מבין שאר חלקי הנפש, כי עם היות שנודה בהיותה הווה, לא יתחייב מזה שתהיה נפסדת, אחרי אשר אין לה סבות ההפסד, ואין חדוש השכל והתהוותו כהויית שאר הצורות וחדושם, ולזה לא ימנע ממנו הנצחיות, והוא בהפך

דעת האפיקורוס המאמין שהנפש תכלה ותפסד בהפסד הגוף, וכבר הניח השורש הזה שלמה המלך ע"ה באמרו (קהלת י"ב ז') וישוב העפר אל הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה, והסתכל שבעפר אמר כשהיה וברוח לא אמר כשהיה, וסבתו אצלי שבתורה ובמצות ישתלם החלק הנפשיי ויקבל עליו שכרו אחרי המות ואין כן הגוף, כי הוא לא ישתלם כלל כי עפר הוא ואל עפר ישוב, ולכן אמר בו כשהיה, רוצה לומר באותו ערך ומדרגה שהיה קודם הבריאה, מה שאין כן ברוח שישוב אבל לא כשהיה, כי אם יותר שלם ומוכן לקבול השכר או לקבול העונש. ובמסכת שבת (פרק כ"ג קנ"ב ע"ב) אמרו, אל האלקים אשר נתנה, תנה לו כמה שנתנה לך, מה הוא בטהרה אף אתה בטהרה. ובמדרש קהלת (דף קי"ד ע"ד) דרשו והרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה, אימתי כאשר ישוב העפר אל הארץ כשהיה, ואם לאו ואת נפש אויביך יקלענה וגו', ירצו שישוב העפר אל הארץ בלי לכלוך החטאת כמו שהיה בבריאתו, ואז הרוח ישוב אל האלקים וישאר השכל נצחי וחי. והשורש הראשון הזה רמזה האשה החכמה באמרה והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים:

השרש השני הוא שההשארות ההוא לנפש הוא באיש, ולא יתאחדו הנפשות אחרי צאתם מגופותיהם בהדבקם והתאחדם עם השכל הפועל, כמו שחשבו בזה רבים מהפלוסופים, אבל כל נפש ונפש תשאר נבדלת בעצמה, ועם היות שהמספר והרבוי והפרטיות בדברים אשר בכאן הוא כפי החומר והמקרים ולא יושכל מנין בדברים הנבדלים, הנה יתחלפו הנפשות כפי זכויותיהם וידיעותיהם, כמו שנאמר בשכלים הנבדלים לדעת האומר שאין השתלשלותם בדרך עלה ועלול ועם כל זה הם רבים ומתחלפים. וכבר ביארו השרש הזה חכמי האמת, אמרו בפרק השוכר את הפועלים (בבא מציעא פרק ז' פ"ג ע"ב), דרש רבא ואיתמר תאני רב יוסף, מאי דכתיב (תהלים ק"ד כ' וכו') תשת חשך ויהי לילה? זה העולם שדומה ללילה. בו תרמוש כל חיתו יער, אלו רשעים שבו דומין לחיות. תזרח השמש יאספון, תזרח השמש לצדיקים ויאספון הרשעים. ואל מעונותם ירבצון, שאין לך כל צדיק וצדיק שאין לו מדור בפני עצמו. יצא אדם לפעלו, אלו הצדיקים שיצאו לקבל שכרם. ולעבודתו עדי ערב, למי שהשלים עבודתו עדי ערב, הנה אמרו שלכל צדיק וצדיק תהיה מדרגה מתחלפת ונבדלת בעולם הנשמות, ואליו רמזה האשה יראת השם באמרה והיתה נפש אדוני צרורה, רוצה לומר נפשו בפרט ובאיש:

השרש השלישי הוא שאין ההשארות כפי המושכלו' והדעות העיוניות כמו שחשבו רבים מהמתפלספים מבני עמנו, (וכבר ביטל הדעת הזה הר' חסדאי ז"ל בספרו, והר"י ן'

שם טוב הרחיב הדבור בזה בספר כבוד אלקים אשר עשה, ישלם השם פעלו), אבל הוא כפי התורה והמצוות והמעשים הרצוים אצלו יתברך, וכבר ביאר זה דוד ע"ה באמרו (שם קי"ט א', ב', וכו') אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת השם, אשרי נוצרי עדותיו וגו', אף לא פעלו עולה וגו', רוצה לומר שהאושר וההצלחה האמתית הוא בעיון התורה האלקית ובעשיית מצותיה וההתרחק ממצות לא תעשה, וכבר אמתו גם זה חכמינו הקדושים אמרו במשנה (קדושין פרק א' דף ל"ט ע"ב) כל העושה מצוה אחת מטיבין לו, ופירשו בגמרא ההטבה הזאת ואמרו שהוא הטוב הצפון לצדיקים, ואמרו שהמוסרים נפשם על קדושת השם מדרגתם בשכר הנפשיי עצום מאד, באמרם הרוגי לוד אין שום בריה יכולה לעמוד במחיצתם, ובמס' בבא בתרא (פרק א' דף י' ע"ב) אמרו שאלו את שלמה איזהו בן העולם הבא? אמר להם אותם שכתוב בהם (ישעיה כ"ד כ"ג) ונגד זקניו כבוד, כי הא דרב יוסף בריה דר' שמעון ב"ל וכו'. וכל זה ממה שיורה שאין הגמול הנפשיי מיוחד למושכלות העיוניות כי אם למצות האלקיות, ואל זה רמזה האשה הגדולה הזאת באמרה, כי מלחמות השם אדוני נלחם, והוא בעשיית המצות, ורעה לא תמצא בך מימיך, והוא בההרחקה מן העבירות, ויקם השם לרדפך, והם הייסורים הממרקים, ובזכות כל זה אמרה והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים וגו':

השרש הרביעי הוא שההשארות והדבקות הנפשיי אחרי המות אינו מיוחס אל השכל הפועל, כמו שהאמינו הפלוסופים ונטו אליו רבים מחכמי אומתינו שהנפש בו תדבק ובו תתעדן, אבל הדבקות והעונג והשכר הוא מהאל יתברך ועמו יוחדו הנפשות השלמות, אמר איוב (איוב י"ב ט') אשר בידו נפש כל חי וגו', ואמר שלמה (קהלת י"ב ז') והרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה, רוצה לומר שאחרי שהאל יתברך הוא נותן הנפש השכלית כמו שכתוב (ישעיה נ"ז י"ז) ונשמות אני עשיתי, ראוי שאחרי הפרדה מהגוף אליו יתדבק ושבה אל בית אביה כנעוריה. וכבר ביארו זה חז"ל במס' חגיגה (פ"ב י"ב ע"ב), ערבות רם ונישא שוכן עליו, ערבות שבו צדק ומשפט וצדקה גנזי חיים גנזי שלום גנזי ברכה ונשמתן של צדיקים ונשמות ורוחות שעתידין להבראות וטל שעתיד הקב"ה להחיות בו את המתים, צדק ומשפט, דכתיב (תהלים פ"ט ט"ו) צדק ומשפט מכון כסאך, צדקה דכתיב (ישעיה נ"ט י"ז) וילבש צדקה כשריון, גנזי חיים, שנאמר (תהלים ל"ו י') כי עמך מקור החיים, גנזי שלום, שנאמר (שופטים ו' כ"ד) ויקרא לו השם שלום, גנזי ברכה, שנאמר (תהלים כ"ד ה') ישא ברכה מאת השם, נשמתן של צדיקים, שנאמר (בסימן זה כ"ט) והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את השם אלקיך, ונשמות ורוחות שעתידין להבראות, שנאמר (ישעי' נ"ז ט"ז) ונשמות אני עשיתי, וטל שעתיד הקדוש

ברוך הוא להחיות בו את המתים, שנאמר (תהלים ס"ח י') גשם נדבות תניף וגו', וענין זה המאמר שהדברים האלה כלם הם מפעל ההשגחה האלקית, ולזה יחסום הכתובים לאל יתברך להיותו הפועל אותם, והם צדק ומשפט וצדקה, שהם השגחתו בבני אדם והטבתו אותם בדרך השגחה, וזכרו החיים והשלום והברכה, להיותם שכר יראי שמו, והנשמות שעתידין להבראות, להיותם מפועל הסבה הראשונה ואינם מהשכל הפועל, ונשמות של צדיקים אחרי השלמתם והפרדם מהגופות, לפי שהדבקות וההשארות הוא בו יתברך ולא בשכל אחר, והטל שעתיד הקדוש ברוך הוא להחיות את המתים, רמזו על שהתחיה תהיה נסיית ובהשגחתו יתברך לא בדרך טבע, ולזה כוונו גם כן באמרם בסוף המאמר (הנ"ל), ושם אופנים ושרפים וחיות הקדש ומלאכי השרת וכסא הכבוד ומלך אל חי רם ונשא שוכן עליו, שנאמר (תהלים שם ה') סולו לרוכב בערבות ביה שמו, רוצה לומר שהנשמות הנשארות הם שמה במדרגות השכלים כפי מדרגותיהם, וייחסו כל זה לערבות להעיר שהאלוה יתברך הוא המניע הגלגל העליון והוא המשגיח העולם השפל בדברים הנזכרים האלה. והנה לא זכרו שם עונש הרשעים לפי שאין רע יורד מלמעלה, והוא מתחייב אליהם מחטאתם, ע"ד אמרו (בספר' סימן ב' ל') כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו. הנה השרש הזה רמזה אביגיל, באמרה והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את השם אלקיך, רוצה לומר שתדבק בסבה הראשונה יתברך לא בשכל הפועל:

השרש החמשי הוא במהות העונג הנפשיי ושכר עולם הנפשות, שהוא ההשגה האלקית והוא העונג המופלא אשר לא תשוער אמתתו באלה החיים הגשמיים להמנע זה ממנו מצד החומר. ולהיות השכר ההוא השגת הנפש ממנו יתברך מה שהשגתו נמנעת בעודה בגוף, אמרו חכמינו ז"ל (חגיגה פרק ב' דף י"ב ע"ב) שהוא האור הגנוז לצדיקים לעולם הבא ויתמיד זמן בב"ת, ויתחלפו בו מדרגות האנשים כפי התחלפם באהבה והעבודה בעוד בחיים חיותם בגוף ונפש, וההשגה הזאת תתחבר אליה העונג האלקי, למה שהיה כמו שזכר החוקר (אריסטו) במה שאחר הטבע, העדון והערבות משיג ממשיגי ההשגה, וההשגה ההיא נקראת חיים, כי כל מושכל ושכל בפעל הוא חי, כמו שביאר הפילוסוף באותו מקום, וכבר העירו חז"ל (ברכות י"ח ע"א) גם כן לזה באמרם צדיקים אפילו במותם הם חיים. ובמדרש תהלים (ריש מזמור ל') אמרו, יעלזו חסידים בכבוד, באיזה כבוד? בכבוד שעושה הקדוש ברוך הוא אל צדיקים כשנפטרין מן העולם ואז מקלסין אותו, אמר ר' חייא ב"ר יוסי אין בין הצדיקים חיים למתים אלא הדבור בלבד והם מקלסין להקדוש ברוך הוא הוי ירננו על משכבותם. ואליו רמזו גם כן באמרם (ברכות פרק ב' דף י"ז ע"א) צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה, ירצו

בעטרות זכויותיהם ומעשיהם הטובים, וזיו השכינה הוא השפע וההשגה התמידית שיהנו ויערבו עמה. ואליה רמזה אשת חיל זאת באמרה והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים, רוצה לומר בצרור ההשגה והשפע שנקרא חיים, או בקבוץ השכלים הנבדלים שהם חיים באמת:

השרש הששי הוא שלא היה ההשארות לבד לנפשות השלמים שישארו במושכלותיהם או במעשיהם הנרצים, אבל גם הרשעים נשארים נפשותיהם להענש בעולם הנפשות, וזה ממה שיורה שאין עונש הנפש שתפסד בהפסד הגוף כדעת קצת מחכמי אומתינו, אבל הוא שתשאר בחיים הנפשיים ושם תקבל עונשה, ומזה יתבאר שאין הנפש השכלית הכנה כדברי אלכסנדר (אלכסנדר מוקדון), כמו שבא בח"ג מספר הנפש, וכמו שיראה שנטה אליו המורה בפרק ס"ט חלק א' מספרו, אבל באמת נפש האדם אשר היא צורתו הוא עצם רוחני מוכן אל ההשכלה ובלתי משכיל בפעל בעצמו, ולכן היתה נשארת אחרי המות אם לקבל השכר ואם לקבל העונש, וכבר אמתו זה בפרקי ר' אליעזר, אמרו כל הנפשות חוזרות ונאספות איש אל דור אבותיו ואל עמיו, הצדיקים עם הצדיקים ורשעים עם הרשעים, שכן הוא אומר (בראשית ט"ו:ט"ו) ואתה תבא אל אבותיך בשלום וגו'. ובמדרש קהלת (דף צ"ד ע"א) אמרו, תאנא אחת נשמתן של צדיקים ואחת נשמתן של רשעים כלם עולות למרום, אלא שנשמתן של צדיקים הם נתונות באוצר, ונשמתן של רשעים מטרפות בארץ, הוא שאמרה אביגיל לדוד ברוח הקודש, והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלקיך ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף וגו':

השרש השביעי במהות עונש הרשעים, והוא שאין עונשם ההפסד וההעדר הגמור, אבל הוא עונש מופלג וצער מתמיד אשר לא ידומה מהותו באלה החיים, להיות הנושא שם דק רוחני משיג מאד מה שיגיעהו. וכבר נמצא בזה דעות לחכמינו ז"ל, מהם אמרו שהוא אש דק מעניש בגבול נמרץ, באמרם אש שלנו אחד מששים בגיהנם, ויכנו העונש ההוא אל היותם נדונים לשריפה, להיות האש היותר דק שבפעולים, ולהיות הנפש רוחנית דקה ביחס עובי גשמיותה, ויתחלפו ג"כ מדרגות העוברים בזה, שקצתם נדונים י"ב חדש, ומהם נדונים לדורי דורים וכמו שבא במס' ר"ה (פ"א י"ז ע"ב), והרמב"ן זה דעתו בשער הגמול אשר לו. ובפרקי ר' אליעזר (פרק ל"ד) אמרו מה בין נפשות של צדיקים לנפשות של רשעים? תניא ר' אליעזר אומר נפשות של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד, ונשמתן של רשעים רוממות והולכות תדיר, הללו במנוחה והללו אין להם מנוחה, שנאמר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלקיך ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע, ר"ל שכמו שהאבן בקלע יש לה תנועה מבולבלת, פעם למעלה ופעם למטה, פעם ביושר

ופעם בסבוב, לסבת המכריח יכריחנה על זה הערבוב, כן ימצא בעולם הנשמות לנשמתן של רשעים מהערבוב והבלבול מפאת המכריח המעניש אותן, וזה צער נפלא להן היותן נעות ונדות מענין רע יוצא מן הטבע לענין רע, ולא תסור מהיותה בעונש עד תום הזמן המוגבל לענשה אם מעט ואם הרבה או בב"ת כפי מה שגזרה חכמתו ית', ואל זה רמזה האשה היקרה פום ממללת רברבן, באמרה ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע, והבן אמרו בתוך כף הקלע, שגם בזה לא תהיה נפש אויביו כאבן, שעם כל תנועת' המבולבלת בקלע הנה תצא משם ותבקש מקומה ושם תנוח במקומה הטבעית, אבל נפש הרשע לא תהיה כן, כי יקלענה ענשה ותמיד תהיה בתוך כף הקלע לא תצא משם ולא תשוב למקומה ולא תמצא מנוח לכף רגלה. הנה שבעת השרשים האלה נכללו במאמר הזה, והראיתיך על אבן אחת שבעה עינים, והוא מה שיורה שרוח ה' דבר בה ומלתו על לשונה:

פסוק לב

ויאמר דוד לאביגיל וגו'. השיב דוד לדברי אביגיל שאמת יהגה חכה, ונתן הודאה וברכה לאל ית' אשר שלחה לקראתו למונעו מהריגת נבל, ובזה הסכים עם מה שאמרה אשר מנעך ה' מבוא בדמים כמו שפירשתי.

פסוק לג

ואמר שמלבד ההשגחה האלקית גם כן יברך את טוב טעמה ונועם דבריה, וזהו וברוך טעמך וגו'. עוד אמר שהתחברה סבה ג' אשר מנעהו מהריגתו והיא בעבור כבודה וכדי שלא יגע אליה הרעה, מסכים למה שאמרה וזכרת את אמתך כמו שפירשתי בפירוש השני, ולזה אמר וברוכה את אשר כליתני היום. הנה אם כן הביא ג' סבות, האחד מפאת האל שהוא סבב ביאתה למונעו, הב' מפאת טענותיה הטובות, הג' מפאת עצמה ובעבורה.

פסוק לד

וכדי להוקיר דבריה בעיניה נשבע דוד חי ה' אלקי ישראל אשר מנעני מהרע אותך, ר"ל לביתך ולכל אשר לך, והשבועה היא כי לולי מיהרת ובאת לקראתי אם יותר לנבל עד אור הבקר משתין בקיר. ואמרו (בפסוק הקודם) והושיע ידי לי, וכן אמרה אביגיל והושע ידך לך, פירושו אצלי שלא ימנע מהנקמה מבלתי יכולת, כי אם שידו ויכלתו הוא המושיע לו והוא הושיעו מהנקמה, שיכלתו לא לבד יושיע את נבל אבל יושיע את דוד מעשות רע:

פסוק לה
והנה לקח דוד מיד אביגיל המנחה אשר הביאה לו, ואמר לה עלי לשלום ראי שמעתי בקולך בדבר הזה ולא ירים איש את ידו ואת רגלו כנגד ביתך, וגם מלבד זה אמר עוד ואשא פניך, ר"ל לעתיד בכל אשר תאמר נפשך אני אשא פניך ואעשה כל מה שתצוה:

פסוק לו
והנה אביגיל לטוב שכלה כאשר באה לביתה לא דברה כלל לבעלה, כדי שלא לערבב את השמחה שהיה בגוזזי צאנו, וגם אולי יראה מפני נבל בהיותו שכור, אולי יאמר למה הלכת אליו? ויעבור עליו רוח קנאה ויקנא את אשתו, או יצטער על המנחה אשר הוליכה אליו, ולזה לא דברה כלל ביום ההוא, (לז-לח) וביום מחרתו הגידה לו וימת לבו בקרבו מהפחד והסכנה אשר הגידה לו אם לא היתה הולכת שם, וגם נצטער על המנחה אשר הביאה לו, ולכן מת לבו בקרבו ויהי לאבן, והוא שבטלו הרגשותיו כלם מרוב הפחד, ובעשרת הימים נגפהו השם וימת. ובדרש אחז"ל בראש השנה פ"ק (דף י"ח ע"א) עשרה ימים מאי עבדתיהו? אמר רב יהודה כנגד עשרה לוגמות שנתן לעבדי דוד, אמר רב נחמן כנגד עשרה ימים שבין ר"ה ליום הכפורים. ובמדרש שמואל (סוף פר' כ"ג) אמרו גם כן זה. ואפשר שנ' שהיה חוליו שחוריי ונדמה לו גודל הסכנה אשר עבר עליו והתפעל מהדמיון בהיותו ליראה מתמדת, והיה פחדו מהנערים ההם אשר ראה למה שחשב שהיו באים להרגו, ולכן היה מצייר בכל אחד מהם בפחד יום אחד ומפני כן התמיד עשרה ימים בחוליו. ועוד דרשו במדרש שמואל (שם) ויהי כעשרת הימים ויגוף ה' את נבל, והלא אין מגפה אלא לג' ימים? דתניא המת ליום אחד הרי זו מיתה של זעף, לשנים מיתה של בהלה לשלושה מיתה של מגפה, אלא תלו לו שבעה ימי אבלו של שמואל, כדי שלא יתערב אבלו של רשע בתוך אבלו של צדיק:

פסוק לט
וספר הכתוב שכאשר שמע דוד שמת נבל נתן הודאות לאל ית' ואמר, ברוך ה' אשר רב את ריב חרפתי מיד נבל ואת עבדו חשך מרעה ואת רעת נבל השיב ה' בראשו, ויראה בפסוק הזה כפל דברים, כי אשר רב את ריב חרפתי הוא עצמו ואת רעת נבל השיב, ויראה שדוד בירך והודה לאל ית' על ג' דברים, האחד שרב את ריב חרפתו כשהעניש עליו את נבל, הב' שחשך אותו מרעה והוא שמנעו מלהורגו כמו שהיתה כוונתו, הג' שרעת נבל לא באה על ביתו ולא על נכסיו ולא על אשתו, כי אם לבד על נבל, וזהו ואת רעת נבל השיב ה' בראשו, ר"ל ולא בדבר אחר מכל ביתו, ואמר זה לפי שהיה מכוון לקחת אשתו לאשה והיה חפץ בנכסיו ובממונו, וגם לשלמות אביגיל היה חפץ

שלא יכלול עונש נבל אותה ואת כל אשר לה, ולזה מיד שלח דוד וידבר באביגיל לקחת אותה לאשה:

פסוק מ

(מ-מא) וספר שכאשר באו עבדיו לדרוש אותה היא השתחווה אפים ארצה, ואמרה דברים כנגד דוד כאלו היתה מדברת נגדו, להיות שם שלוחיו ושלוחו של אדם כמותו, והיא אמרה הנה אמתך לשפחה לרחוץ רגלי עבדי אדוני, ר"ל אינני ראויה להיות אשה לאדני המלך כי אם לשפחה לרחוץ רגלי עבדיו.

פסוק מב

וזכר שהלכה לפניו עם נערותיה כפי הראוי לכבודה ותהי לו לאשה, (מג) וכן זכר שלקח דוד אשה אחרת אחינועם מיזרעאל, והיו שתיהן תמיד עמו:

פסוק מד

ושאול נתן את מיכל וגו'. בענין הזה הרבו חז"ל דעותיהם. מהם אמרו במסכת סנהדרין (פ"ב י"ט ע"ב) שקדושי פלטי במיכל בעבירה היו, ומהם אמרו שקדושי דוד במיכל קדושי טעות היו, כמו שנאמר (סי' י"ז כ"ה) יעשרנו המלך עושר גדול ואותו העושר היה מלוה אצל שאול והמקדש במלוה אינה מקודשת, ואעפ"י שהיו ערלות פלשתים קדושין ג"כ, חשב שאול כי היה דעת דוד על העושר שהוא מלוה, ודוד היה דעתו על מאתים ערלות שהרי למוהר נתנם ולקדושין. ומהם אמרו (שם סוף ע"ב) כי פלטי לא בא עליה, וכל הימים אשר היתה עמו חרב היה בינו לבינה שלא יגע בה, ומה שאמר (שמואל ב' ג' י"ב) שכאשר הלכה מיכל לדוד הלך פלטי הלוך ובכה אחריה על המצוה הזאת שהלכה מידו היה עושה זה, והדברים האלה כלם רחוקים מאד מדרך הפשט. וכתב רד"ק שנראה בעיניו כי גט נתן דוד למיכל, ושהכריחו שאול לתתו בהיותו בורח מפניו וחוזר, מפני שלא תשאר בתו עגונה, ושאז נתנה לפלטי בן ליש לאשה, ולפי שלא נתן הגט דוד ברצונו וגט המעושה בישראל שלא כדין פסול, לכן חזר ללוקחה, וחשב שאול שיהה הגט כשר אחרי שנעשה במצותו. או שדוד קודם שנתן הגט אמר בסתר בפני עדים מאוהביו, ראו שאני אנוס בנתינת הגט ולכן לא היה גט, ופלטי ומיכל חשבו שהיה הגט כשר. או שהיה הגט מתחלה כהוגן, ועל ידי שליח שלחו דוד ואח"כ בטלו קודם שיגיע הגט לידה, ומיכל א"כ נבעלה בטעות ולא נאסרה על דוד, כמו שלא תאסר עליו אלו היתה נבעלה באונס, כי האונס והשגגה שוים באשת איש, זה דעת רד"ק. ואמנם רלב"ג נסתפק לבד במה שאמר שפלטי לא שכב עם מיכל, ושהיה זה מפורסם בישראל ולכן לקחה דוד אח"כ. וכלם בעיני דברי רוח לאפס ותוהו נחשבו לי, כי הכתוב לא אמר

שנתן דוד גט לאשתו, ושאול לא הכריחו לזה ולא היה יודע שיברח, וגם דוד לא עשה מודעה ולא שלח שליח, וכל הדברים שבדה רד"ק מלבו לא נזכרו בכתוב, ואם היה מיכל אשת פלטי אעפ"י שיהיה בגט מגורשת מדוד יעלה על הדעת שיקחה עוד דוד, ובדברים האלה אין ראוי לכל אדם לחוש לבד לענין הדין, כי אם גם כן כפי הראוי לכבודו, והנה מיכל לא ילדה לדוד, ויותר ראוי היה שלא יזכרה ולא יעלה את שמה על שפתיו אחרי שנבעלה לפלטי בן ליש, ולא היה דוד חסר נשים שיעשה הנבלה הזאת, ואין לנו שנאמר כדברי רלב"ג שנסמך דוד על המפורסם שלא בעלה פלטי, כי היה זה בלתי נודע, ומי יאמת זה אליו אחרי היותה אשתו והיא שוכבת בחיקו? וגם שעל פי התורה אחרי היותה מקודשת לאחר היתה אסורה לבעל הראשון אפילו שלא נבעלה לשני. ולהסיר המבוכות האלה כלם אמרתי אני, שחלילה לשאול שיתן את בתו (בהיותה אשת דוד) לפלטי בן ליש לאשה, ואת ה' אלקי השמים היה שאול ירא, ואיך יעשה הרעה הגדולה הזאת? אבל האמת הברור הוא, שכאשר ראה שאול שדוד לקח נשים אחרות אביגיל ואחינועם, חשש אולי מיכל בתו תזנה לאחר כי היתה עלמה, וחשש אולי לא תשמור הראוי לכבוד אביה, וכ"ש בראותה את בעלה דוד מגורש מאת פני אביה, ואולי תחשוב שהוא לא ישוב עוד לביתו, והוא גם הוא לקח לו נשים אחרות, הנה כדי לשומרה וכדי שהיא לא תתעצב יותר מדאי או אולי תברח ותלך לבקש את דוד, וכדי בזיון וקצף לשאול אביה, מפני כל הבחינות האלה נתן שאול את מיכל בתו לפלטי בן ליש לעבדה ולשמרה כאיש לבתו להיותה אתו באמנות. וידמה שהיה פלטי אדם זקן והיה נשוי אשה ובנים, ונתן שאול מיכל בביתו לשמירה וכבוד לא שתנשא לו חלילה, ולזה הלכו עמה בני מירב אחותה אשר ילדה לעדריאל לגדלם להסיר עמהם מתוגת לבה ומעצב אלמנות חיות, כמו שיתבאר בסוף הספר הזה (שמואל ב' כ"א ח') ואת חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל וגו', שהיו עמה ונקראו בניה מזה הטעם, ולכן לא אמר בכאן ושאול נתן את מיכל בתו לאשה לפלטי בן ליש, כי לא נתנה לו לאשה כי אם לשמור אותה, ולזה אמר לבד נתן את מיכל בתו, וגם כן מורה על זה אמרו ושאול נתן את מיכל בתו אשת דוד, שלהיותה אשת דוד לא היתה יכולה להנשא לאחר, ונתנה לפלטי בן ליש שתהיה פקדון בידו, וכדי לדבר על לבה דברי ניחומים ולא תתעצב על בעלה שהלך בדרך מרחוק ולקח לו נשים אחרות, ולזה בא הפסוק הזה בזה המקום אחרי שספר שלקח דוד נשים את אביגיל ואת אחינועם, ולזה חזר דוד אחריה ובקש מעם אבנר שישיבה אליו, לפי שהיתה עומדת באלמנות חיות בבית פלטי כדי לשמחה על אשר עד הנה התאבלה עליו ואביה שאול עכבה מלכת אליו. ואמנם מה שנזכר אחר זה (שמואל ב' ג' י"ז) וילך אתה

אישה הלוך ובכה, שקרא את פלטי אישה, היה זה להיותה עמו ולא קראו בעלה כי לא היתה נשואה עמו, ועל דרך זה אמר הנביא בשם האל ית' (הושע ב' י"ח) תקראי לי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי, כי שם איש יאמר על השומר והאדון, ושם הבעל יורה הבעילה או יורה עבודת הבעל, הלא ראיתי ג"כ במסכת יומא (פ"ד משנה א') שהיו אומרים ביה"כ לכהן גדול אישי כהן גדול, להורות על המעלה וההנהגה, ועל זה הדרך אמר בפלטי אישה, וחז"ל להמשכם אחרי משמעות אישה אמרו שנתקדשה לו, ועצם הענין ואמתתו לא יסבלהו כי אם כפי מה שאמרתי, והנה פלטי היה אוהב כ"כ למיכל כאשר היתה באמנה אתו, ולהפלגת אהבתו אותה כאב לבתו הלך אחריה הלוך ובכה. הנה התבאר מזה שלא נתקדשה מיכל לפלטי ולא נשאת לו ולא נבעלה אליו ולכן חזר דוד אחריה, והותרה עם זה השאלה הרביעית:

פרק כו

פסוק א

ויבאו הזפים אל שאול וגו'. ספר הכתוב שהזפים פעם אחרת באו אל שאול לגלות את אזנו הלא דוד מסתתר בגבעת החכילה, (ב-ד) ושירד שאול לבקשו ובעוד לילה בא דוד אל המקום אשר חנה שם שאול והיה שאול ואבנר שוכבים ישנים ארצה והעם סביבותיהם. ואמרו במעגל הרצון בו המחנה שנעשה כעיגול, למען יראו הבאים עליו מכל הצדדים. או הרצון בו המבצר אשר סביב המחנה כדי להשגב בו כמו שפירשתי כבר:

פסוק ה

(ה-ו) וספר שכאשר ראה דוד את המקום אשר שכב שם שאול אמר אל אחימלך ואל אבישי (בטרם יגשו אליהם) מי משניכם ירד אתי אל שאול ששוכב במחנהו, וידמה שאחימלך פחד מזה ולא רצה ללכת עמו או שדוד לא היה חפץ כי אם באחד מהם ולזה אמר מי ירד אתי, ואבישי השיבו בראשונה אנכי ארד עמך, ולכן נשאר אחימלך ובא דוד ואבישי אל המחנה. והיה מגבורתם שעברו בתוך כל המחנה והגיעו אל מקום שאול והיה חניתו מעוכה, ר"ל תקועה בארץ סמוך לראשו. ואבישי חשב שהיה דוד רוצה להרגו.

פסוק ח

ואמר לו סגר אלקים היום את אויבך בידך, ובקש מדוד שיתן לו מקום והוא יכנו מכה כ"כ רבה שיכניס החנית בו ובארץ בפעם אחד ולא יצטרך להכותו מכה שנית, (ט) ודוד לא רצה ואמר אל תשחיתהו לא במיתה ולא במכה כלל, כי מי ישלח ידו במשיח ה'

שינקה מאותו עון? ויראה שאבישי לא נתפייס בזה ולא שת לבו אליו, ולכך הוצרך דוד לדבר פעם שנית על לבו.

פסוק י

וזהו ויאמר דוד חי ה' כי אם ה' יגפנו וגו', ר"ל אל תחוש אבישי להרוג את שאול כי נשבעתי חי ה' שלא יחיה שנים רבים, כי ה' אם שיגפנו בחולי בטרם בוא זמנו במיתה כרתיית. או יומו יבא ומת במיתה טבעית, או במלחמה ירד ונספה במיתה מקריית, ובאחת מהם לא ימלט מהמות מהרה. והנה נשבע דוד חי ה' על זה לפי שידע שמשחו ה' למלך ושקרע ה' ממלכות שאול מעליו, ולכן אי אפשר שיארך קיצו. או אולי הודיעו זה כלו שמואל בניות ברמה כשהלך אליו שם. ואחז"ל במדרש תהלים (מזמור נ"ח) ובתנחומא (פר' בהעלותך), למה זכר ב' פעמים ה'? לומר לו חי ה' שלא תהרגהו ואם תהרוג אותו חי ה' שאני אהרוג אותך. ובמה שאמר או יומו יבא דרשו חז"ל (יבמות מ"ט ע"ב) אם יש לאדם שנים קצובות ואם אפשר עליהם התוספת, והיה דעת רבי עקיבא (שמות כ"ג כ"ו) את מספר ימיך אמלא, אלו שני דורות, זכה משלימין אותן לא זכה פוחתין לו מהם. ואם כן יפרש הכתוב שאמר את מספר ימיך אמלא, (לפי דעת ר' עקיבא) שיש לאדם מספר שנים קצובות כפי מזגו וכמות לחות השרשי, ושהברכה היא בהשלמתם והקללה בגרוע מהם. ושני דורות הם השנים שאמר משה בתפלתו (תהלים צ' י') ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה, ר"ל השנים אשר הם אפשריים לאדם כפי כל דור ודור כי הטבע וההכנה ההיא מחולפת כפי הדורות. וחכמים אומרים זכה מוסיפין עליהם לא זכה פוחתין לו מהם, ופירשו את מספר ימיך אמלא, שהוא כמו אוסיף, שעל מספר ימיו יוסיף ויעשה מלוי רב, אמרו לו לרבי עקיבא הרי הוא אומר והוספתי על ימיך חמש עשרה שנה? אמר להם משלו הוסיפו לו. ולפי שדוד אמר לאבישי אל תשחיתהו כי מי שלח ידו במשיח ה' ונקה, ויחשוב אבישי שאסור לאדם לשלוח יד במשיח ה' אם לא יהיה המכה גם כן משיח ה', כי אז אינו מהגנות אם משיח ה' א' ישלח ידו במשיח ה' אחר, (יא) לכן אמר דוד עוד חלילה לי מיי' משלוח ידי במשיח ה', ר"ל אני עם היותי משיח אלקי יעקב חלילה לי משלוח ידי בשאול, כל שכן שיהיה בלתי ראוי לך אבישי, ולכן קח את חניתו ואת צפחת המים אשר היו מראשותיו ונלכה לנו. וידמה שאבישי לא רצה באמרו אם היה שלא אהרגנו למה אקח החנית והמים מוטב שנניח כלו, (יב) והוצרך דוד אז ללכת הוא בעצמו לקחת החנית והצפחת, או אולי נתחרט דוד ממה שצוה לאבישי שיעשה שמא לא יכבוש ביצרו ויהרוג את שאול, ולכן הלך דוד ללקחו בעצמו. וזכר הכתוב שקרה שלא היה אדם ער בכל אותו מחנה לראותם

בקחתם החנית והצפחת, ואין יודע ומרגיש בהליכתם ובדברם ביניהם ואין מקיץ לקול לכתם ולקול דבריהם ושיקיץ לאחרים, לפי שנפלה תרדמת השם עליהם, רוצה לומר שינה עמוקה על דרך נס, כי בדרך טבע היה בלתי אפשר שינה כזאת בכלם:

פסוק יג

ויעבור דוד העבר וגו'. אחרי שלקח דוד החנית וצפחת המים עבר העבר ועמד על ראש ההר מרחוק, ובחר ראש ההר כדי שישמע קולו למרחוק למחנה שאול, ונתרחק כל כך מהמחנה לפחדו אולי ירדפו אחריו, (יד) ויקרא אל העם ואל אבנר הלא תענה אבנר, ויראה שקראם פעם אחר פעם ואמר למה לא תענה אבנר? ובמדרש תהלים (מזמור נ"ח) אמרו, מה יש לך לענות אבנר? הרי אמרת על דבר המערה אלו היה דוד עושה לשאול מאומה היינו נכנסים לשם והיינו מחתכין אותו אבר אבר, ועתה בענין החנית מה יש לך לענות? ולא היה אבנר עונה דבר ונעשה אלם, הה"ד האמנם אלם צדק תדברון וגו'. וספר הכתוב שאבנר השיב כששמע הדברים מי אתה קראת אל המלך, רוצה לומר קראת ונתת קולך על המלך ולא חששת לעורר אותו משנתו בקראך בקול גדול, וכמוהו (בסימן ט"ז כ') ויך את הפלשתי אל מצחו, רוצה לומר על מצחו, וכן תרגם יונתן מה דין דקרי בריש מלכא:

פסוק טו

ואז אמר דוד הלא איש אתה ומי כמוך בישראל, והנה המאמר הזה יורה שהיה דוד מיחס האשמה הזאת לאבנר לבד, (טז) אחר כך אמר חי השם כי בני מות אתם, ויורה שאת כלם יאשים, ולכן אומר שדוד רצה לתת טעם למה היה קורא לאבנר ולא לאיש אחר מכל המחנה, ולזה אמר הלא איש מעולה ונכבד אתה ומי כמוך בישראל דומה למעלתך? ולכן האשם הוא יותר מגונה בערכך, וזהו ולמה לא שמרת אל אדוניך המלך? רוצה לומר למה לא שמת שומרים על המלך? כי היה אפשר שיבא איש אחד להשחית את המלך, לא טוב הדבר הזה אשר עשית להיותך ישן כל הלילה ולא שמת שומרים על המחנה. והנה אמר זה לפי שהיה המנהג תמיד וגם היום הזה בהיות העם במחנה לשום להם שומרים במשמרות ישמרו את המלך ואת המחנה, לבל יבואו האויבים ויכו אותם בטח, הלא תראה במלחמת גדעון (שופטים ז' י"ט) כשבא על אויביו היו במחניהם שומרים ובא אחר האשמורת השניה, וכן היה ראוי לאבנר שיעשה פה, ולפי שהיה הדבר הזה מוטל על שר הצבא שישים שומרים על המחנה לשמור אותו ממקרה לילה, והיה אבנר שר הצבא אשר לשאול לכן נער בו דוד ואמר למה לא שמרת אל אדוניך? לא שיהיה אבנר הוא שומר המחנה כי אם שהוא יסדר וישים השומרים, ולזה אמר לא ימלט מהיות

האשמה הזאת אם באבנר שר הצבא (אם לא סדר ולא שם שומרים) ואם בשומרים עצמם (אם היו שם וישנו ולא שמרו את המלך) ולכן ראשונה אמר לאבנר לא טוב הדבר הזה אשר עשית, רוצה לומר אם לא סדרת השומרים, אחרי כן אמר חי השם כי בני מות אתם אשר לא שמרתם על אדוניכם, רוצה לומר ואם שומרים היו שם לא שמרו כראוי וישנו, חי השם כי בני מות הם יען עשו מלאכתם רמיה, ובהיות נמנים מתוך העדה לשמור את המלך ולא שמרו אותו וישכבו וילינו, והשבועה היתה אם כן כפי הדין, שאין ספק ששמירת המחנה והמלך אשר בתוכו היא בהיות השומרים כפי משמרותיהם בלילה לא יתנו לעפעפיהם תנומה, וכאשר לא יעשו כן הם בני מות בלי ספק בענין שכל העם ישמעו ויראו ולא יזידון לעשות עוד כדבר הרע הזה, ולפי זה לא אמר בני מות אתם על אבנר, כי אם על השומרים אשר מנה ולא שמרו כאשר נצטוו. ואפשר עוד אצלי לפרש הכתוב באופן אחר, יאמר ולמה לא שמרת אל אדוניך, ונניח עתה כי בא אחד העם והיה משחית והורג אין ספק שאז לא יהיה טוב הדבר אשר עשית אבל חי השם כי בני מות אתם, לפי שלא שמרתם אותו ונהרג המלך על התרשלותכם, ונתן לו האות באמרו ועתה ראה אי חנית המלך וגו', אם כן לא אמר דוד חי השם כי בני מות אתם כי אם על ההנחה שעברה, אם בא אחד העם והרג את המלך בהיותם ישנים כלם, כי היו הם אז סבת מיתתו בהתרשלות שמירתם ויהיו בעבור זה בני מות כפי מנהגי המלכים וחוקם. או יהיה פירוש בני מות אתם כי היה ראוי לאשר בא להשחית שיהרוג אותם אחרי שמצאם כלם ישנים, ולא אמר זה אם כן כפי הדין כי אם שהיה ראוי אליו שיהרגם דוד בבאו שמה אליהם, ועם זה הותרה השאלה החמישית:

פסוק יז

ויכר שאול את קול דוד וגו'. כאשר שמע שאול דברי דוד הכיר את קול דבריו, עם היות שאבנר לא הכירו ואמר מי אתה קראת אל המלך שיורה שלא הכירו, ואמר שאול אתה זה בני דוד, וקראו בנו לפי שעשה עמו שתי פעמים מעשה הבן העובד אותו (יח) ודוד הוכיחו למה היה רודף אחרי עבדו, כי העבד הוא מצטרף עם האדון וראוי שיעבדהו, לא שהאדון ירדוף אחריו להשמידו, כל שכן אם אין בידו חטא ורעה, (יט) ואמר דוד אם השם הסיתך בי, רוצה לומר אם היה זה מסבה מהאל יתברך אעשה לפניו מנחה ונסך כדי שיכפר חטאתי וירצה לי שתסיר מעלי שנאתך, ואם בני אדם הם המסיתים אותך בי ארורים יהיו לפני השם כי גרשוני מהסתפח בנחלת השם, ואמר זה על שאול וביתו שהיה נחלת השם מלכותו, או אמר זה על מיכל וביתו, כאמרו (משלי י"ט י"ד) בית והון נחלת אבות ומהשם אשה משכלת. או אמרו על ארץ ישראל כלה, כי יצטרך

לברוח ממנה וללכת ולשבת בארץ האויבים, ויהיה זה כאלו הם מסבבים ואומרים לו ללכת לעבוד אלקים אחרים, ואמרו חכמינו ז"ל כל היוצא לחוצה לארץ כאלו עובד ע"ז והוכיחוהו מזה בסוף מסכת כתובות (פרק י"ג ק"י ע"ב):

פסוק כ

והנה דוד התפלל שלא יפול דמו ארצה מנגד השם, כלומר שיעמוד תמיד נגדו לדרוש נקמתו, ואמר זה לומר שהיה תמיד בסכנה כאלו דמו נשפך ארצה, אחרי אשר יצא מלך ישראל לבקש פרעוש אחד, שהוא בעל חי קטן מאד והוא המדלג מכאן לכאן להנצל מידי האדם שימיתהו, והיה המלך שאול רודף אחריו כאלו היה רודף בהרים אחרי הקורא, והוא העוף הקורא הנקרא בלע"ז פרדי"ץ, שהמלכים מתענגים לצאת אליהם לציד ולרדוף אחריהם ולצוד צידם, ואתה צד את פרעוש אחד במקום ציד עופות נכבדים. וחכמינו ז"ל (חולין פרק י"ב דף ק"מ ע"ב) אמרו שהעוף נקרא קורא והוא רודף בהרים את קיני שאר העופות ויושב על ביציהם:

פסוק כא

ושאול השיבו חטאתי שוב בני דוד, רוצה לומר שישוב אליו ולביתו, ויעד אותו כי לא ירע אליו עוד אחרי אשר יקרה נפשו בעיניו בדבר החנית שלא הרגו, והודה שאול שהיו כל מעשיו בסכלות אבל באחרונה היה הפתיות והשגיאה הרבה מאד, אחרי שראה מה שעשה עמו במערה ורדף עוד אחריו.

פסוק כב

והנה דוד עם כל הדברים האלה לא רצה לשוב לפני שאול ולא בטח בדבריו, אבל אמר שישלח נער בעד החנית, ולא זכר צפחת המים כי חרפה היא לו לחזור אחריה. והודיעו כי לא ירצה לשוב אליו עוד, (כג) אבל התפלל לפני האלקים לשלם לאיש את צדקתו ואת אמונתו, רוצה לומר ידעתי כי אתה לא תגמלני כמעשי אבל האל יתברך הוא יהיה הגומל האמיתי, (כד) והגמול יהיה שכאשר גדלה נפשך היום הזה בעיני כן תגדל נפשי בעיני השם, וכאשר הצלתיך מכל רע ומידי אבישי שהוא היה רוצה להרגך, כן יצילני השם מכל צרה: ושאול הכירו וידע בלבו שכל מעשה דוד ופעולותיו היו נסיות, (כה) ולכן אמר גם עשה תעשה וגם יכול תוכל, רוצה לומר שעוד יהיה לו יכולת ומלכות כפי מה שיורה עליו מעשיו לעשות מה שירצה:

פרק כז

פסוק א

ויאמר דוד אל לבו וגו'. עם היות שכפי דברי שאול ומאמריו היה ראוי לדוד שלא יפחד עוד ממנו ויבטח לבו שלא ירדפהו עוד, הנה עתה הוסיף דוד לירוא ממנו ממה שירא עד הנה, וזהו שאמר עתה אספה יום אחד ביד שאול אין לי טוב כי אם להמלט ללכת אל ארץ פלשתים ויתיאש ממני ואז אמלט שם מידו, והיה זה לפי שכמו שזכרתי פעמים רבות כל עוד שהיה רואה שאול את דוד מצליח במעשיו ושהשם עמו היה חפץ יותר להרגו, כי היה אז מתאמת אצלו שימלוך אחריו, וכראות דוד עתה ששאול נבהל מאשר היה השם אתו ושנמסר שתי פעמים בידו ושהיה אומר גם עשה תעשה וגם יכול תוכל, אמר דוד בלבו בלי ספק עתה יקנא בי יותר ממה שהיה מקנא עד עתה וישתדל יותר לרדוף אחרי ויום אחד אספה בידו, (ב-ד) ועם היות דוד מאמין בדברי השם יתברך ובהבטחותיו לא רצה להסמך על הנס, וראה להמלט בארץ פלשתים והלך אל אכיש מלך גת עם אנשיו ונשיו. ועם היות שבראשונה הלך דוד אליו ופחד ממנו והתהולל ונמלט משם, הנה היה אז הולך שמה לבדו, ועתה בהיות עמו שש מאות איש ונתפרסם הדבר שהיה נבאש את שאול ואת עמו, השלים את אכיש לשבת עמו ולשרתו ולהלחם בישראל ובכל אויביו, ואכיש קבלו בסבר פנים יפות ולכן בטח בו והלך לארצו:

פסוק ה

והנה בקש דוד ממנו שיתן לו מקום לשבת בו עם כל אנשיו איש וביתו באחת ערי השדה, רוצה לומר שלא היה מבקש עיר דלתים ובריח להשגב בו, כי אולי יפחד אכיש מלתתה לו, ולכן שאל אחד מערי השדה לשבת בה והם ערי הפרזות, כי בהיותו יושב בערי הממלכה עמו יהיה לו למשא כבד, ואי אפשר לשני מלכים לשבת יחדיו. ואין ספק שכוון בזה דוד גם כן כדי שלא ירגישו בו פלשתים בפשטו לשלול שלל ולבוז בז:

פסוק ו

ואכיש נתן לו את צקלג ומפני זה נשאר העיר אחרי כן למלכי יהודה. ועם היות שבכיבוש הארץ (יהושע ט"ז ל"א) תמצא שהיתה צקלג לשבט יהודה, הדעת נותן שאחרי כן לקחו אותה פלשתים מידם, ומעת שישב דוד שמה נתנה לו אכיש ונשארה למלכי יהודה, ולכן אמר כאן על כן היתה צקלג למלכי יהודה, ולא אמר לשבט יהודה כמו שהיה בחלוקת הארץ, כי אם למלכים שבאו מבית דוד אחריו שהורישוה ממנו. ואמרו עד היום הזה,

יורה שלא אמר זה כי אם המחבר שקבץ דברי שמואל ודברי נתן, והוא לדעתי ירמיהו הנביא כמו שכתבתי בהקדמת הספרים האלה:

פסוק ז

וזכר הכתוב שהימים אשר ישב דוד בשדה פלשתים היו ימים וארבעה חדשים, והמפרשים למה שיקבלו ששאול לא מלך כי אם שתי שנים בלבד הוצרכו לפרש ימים ממש, ואמרו שהיו ד' חדשים ועוד ימי מספר מהחדש החמישי. וכבר כתבתי (בסימן י"ג) שהוא דעת נפסד לומר שלא מלך שאול כי אם ב' שנים, וגם לדבריהם היה ראוי שיאמר הכתוב בכאן החדשים השלמים ראשונה ואחר כך יזכור הימים ויאמר ד' חדשים וימים, כל שכן שאכיש אמר אל סרני פלשתים (סימן כ"ט ג') הלא זה דוד אשר היה אתי זה ימים או זה שנים, הנה אמר שהיה אתו שנים ונדחקו המפרשים בו. אבל הנכון לפרש שימים בכאן הוא כמו (בראשית מ"א א') ויהיה מקץ שנתים ימים, ויגיד שכל הימים אשר ישב דוד בשדה פלשתים היו שתי שנים וארבעה חדשים, ואולי נכללו בהם הימים אשר ישב שמה קודם לזה. ויונתן תרגם כפי הנוסחא האמתית עדן בעדן וארבעה ירחין, רוצה לומר שנה אחת וארבעה חדשים וזהו הנכון להאמין בזה, וכפי זה לא יאמין יונתן בן עוזיאל שהיו שני שנים מלכות שאול לבד כחכמינו ז"ל:

פסוק ח

ויעל דוד ואנשיו וגו'. ספר שדוד ואנשיו לא היה להם לאכול, ולזה מפאת ההכרח היו הולכים אל ארץ הגשורי והגרזי והעמלקי. והמפרשים חשבו שהאומות האלה לא היו נשמרים כי לא היה להם מלחמה עם אדם, ושזהו אמרו כי הנה יושבות הארץ אשר מעולם והם היו מגבול אשור ועד גבול ארץ מצרים, ושדוד היה מכה בהם ולוקח שלל רב ולא היו יודעים מי היה עושה להם הרעה הזאת, לפי שלא יחיה דוד אדם מהם שהיה ממית כלם בארצם. והדבר הזה זר אצלי מאד, לפי שהיא בגידה רבה לדוד להכות אנשי הארץ ולהבאיש את ריחו עמהם, והיה מרד גדול לאכיש מלך הארץ אשר עשה עמו חסד להכות אנשיו ועמו, והיה דוד בזה אם כן משלם רעה תחת טובה, ואם היה עושה זה פעמים רבות (כמו שכתוב כה עשה דוד וכה משפטו כל הימים אשר ישב בשדה פלשתים) אם כן איך נאמר שלא היה משאיר איש ואשה במקומות אשר הוא הולך? והוא כבר בלתי אפשר, וגם שימיתם כלם איך אכיש ואנשיו לא מצאו ארצותם שממה ועריהם שרופות אש וזרים אוכלים אותה? ואיך לא היו חוקרים מי עשה הדבר הרע הזה? ואיך היה אפשרי שלא יתוודע הדבר בהיות שנעשה פעמים רבות? והנראה אלי שהיו האומות האלה גשורי וגרזי ועמלק שנואי נפש אכיש ושהם היו אויביו, ולכן היה

דוד מכה בהם ושולל שללם ולא היה זה בגידה לאכיש ולא לעמו, ולכן לא היה אכיש ואנשיו חוקרים עליו ולא היה איש מהגוים ההם צועק אליו על רעתו, והראיה לזה שלא אמר הכתוב שפשטו דוד ואנשיו אל ערי פלשתים כי אם אל הגשורי והגרזי והעמלקי הרחוקים משם, כי היו בואך שורה ועד ארץ כוש ודוד היה יושב בשדה פלשתים, ולא זכר הכתוב שהוא מכה בהם חלילה לו מזה, ועוד יורה על זה מה שאמר אחרי כן הנער המצרי עבד איש העמלקי אל דוד (בסימן ל' י"ד) אנחנו פשטנו נגב הכרתי ועל אשר ליהודה ועל נגב כלב ואת צקלג שרפנו באש, והכרתי היה משפחה מפלשתים, והוא המורה שהעמלקי היה מאויבי הפלשתים ולכן פשטו על ארצם, ומזה הצד גם כן פשטו אל צקלג עם היות ששרפו אותה מפני דוד שהיה יושב בה, וכן אמר (שם שם ט"ז) והנם נטושים על פני כל הארץ אוכלים ושותים וחוגגים בכל השלל הגדול אשר לקחו מארץ פלשתים ומארץ יהודה, ולזה תמצא שלא הלך העמלקי עם הפלשתים למלחמה על שאול, לפי שלא היה מהם ולא מהמונם, אבל בראותם שהלכו הם למלחמה פשטו בארצם לשלול שלל ולבוז בז כדרך האויבים, ולהיותם אויבי אכיש ושונאי ארצו היה דוד מתפשט אליהם להכותם, ולא היה בזה בוגד ופושע לאכיש ולעמו, ומה שאמר הכתוב (ט) ואיש ואשה לא יחיה דוד, אין הכוונה שלא ישאיר במקומות אשר יפשטו שם איש ואשה פן יבואו להגיד לגת, כי הם היו אויבי אכיש ואיך יבואו לצעוק ולהגיד דבר? אבל היתה הכוונה שדוד כאשר היה מכה הערים ההם לא היה לוקח נפשות בשבי ומביא אותם לגת כדרך הלוחמים ששבים טף ונשים, לפי שאותם העבדים השבויים אשר יביאו לו יגידו בגת מאיזו ארץ המה:

פסוק י

והיה זה לפי שדוד כאשר היה אומר אליו אכיש אל פשטתם היום, שפירושו אן פשטתם היום הזה לעשות מלחמה, או הוא כדברי ראב"ע שפירש אותו כמשמעו, שהיה אומר אכיש אל פשטתם היום רוצה לומר וכי לא פשטתם היום ולא עשיתם מאומה מלחמה? היו אז דוד ואנשיו משיבים אליו כן פשטנו על נגב יהודה, ופעמים אומרים נגב הירחמיאלי שהיא משפחה משבט יהודה ואל נגב הקני שהם מבני חובב שהיו נסמכים ומתחברים אל בני ישראל, וכל זה כדי שיבטח לבו בדוד בחשבו שנבאש בישראל והיה עושה להם מלחמה, לא להיות מה שהם היו עושים בגידה וקשר, והיה דעתו במאמר הזה כדי שיבטח אכיש בו, ואף שיודע אחרי כן שהכו הגשורי והגרזי והעמלקי לא יחוש דוד לזה, כי יאמר כאשר באנו מגבול יהודה עברנו בהם ונלחמנו בהם גם כן כי אויבי המלך הם, וכדי לכסות זה היה מתחבולת דוד ואנשיו שלא יביאו עבדים עמהם שיכחישו

דבריהם, (יא) ולזה לא יחיה דוד איש ואשה להביא אל גת, ואין המלט משישארו שם אנשים הבורחים מהמלחמה והנחבאים, אבל המה לא יבואו להגיד דבר כי היו המה אויבי פלשתים ולא יבואו בארצם. הנה התבאר מה שאמרתי והארכתי בזה להסיר מעל דוד בחיר השם בגידה כזאת, ועם זה הותרה השאלה הששית:

פסוק יב

והנה זכר הכתוב שהאמין אכיש שנבאש דוד בעמו בישראל, רוצה לומר לא לבד עם שאול כי אם גם בישראל אף על פי שהיה עמו ונחלתו, וחשב מפני זה שיהיה לו דוד לעבד עולם תמיד לא יחליפנו ולא ימיר אותו, (א) ולכן בהיות שבימים ההם נקבצו פלשתים את מחניהם לצבא להלחם בישראל אמר אכיש אל דוד ידוע תדע כי אתי תצא למלחמה ותהיה במחנה עמי אתה ואנשיך, (ב) ודוד השיבו לכן אתה תראה אשר יעשה עבדך, רוצה לומר כיון שאתה רוצה שאהיה עמך במחנה שמח לבי ויגל כבודי לפי שאז תראה אשר יעשה עבדך, רוצה לומר מהגבורות והמלחמה לישראל. ואתה תראה שהיו דברי דוד סתומים באמרו אתה תראה אשר יעשה עבדך, והוא שאכיש הבינו על הגבורות אשר יעשה, ודוד לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשוב, כי אם להציל את אכיש ולהגין עליו שלא יכוהו ולא להלחם בישראל, וכמו שאזכור אחרי זה. ואכיש לא רצה שילחם דוד לפי שידע שהלוחמים בבהלת המלחמה ילכו אנה ואנה ולא יתמידו באשר ירצו, ולכן אמר לכן שומר לראשי אשימך כל הימים, רוצה לומר איני רוצה שתלך להלחם כי אם שתתמיד עמי ולא תסור ממני, לפי שתהיה שומר לראשי ושומר המלך אין לו כי אם ללכת אחריו להצילו ממי שיבא להכותו, לא שילך השומר להלחם עם אדם מה. הנה התבאר מכל זה שגם האומות אכיש ואנשיו היו אוהבים מאד לדוד, והיה נחשב בעיניהם לשר וגדול והיו מכירים גבורותיו ומעשיו הנפלאים, וזה היה גם כן מפעל האל יתברך וחסדיו עמו, כמו שאמר שלמה (משלי ט"ז ז') ברצות השם דרכי איש גם אויביו ישלים אתו:

פרק כח

פסוק ג

פרשה שלשה עשר תספר איך נקבצו הפלשתים למלחמה עם שאול, וששאל בחלומות גם באורים גם בנביאים ולא ענהו השם ושאל באוב ואיך ענהו האוב על ידי האשה. תחלת הפרשה ושמואל מת וגו', עד ויקבצו פלשתים וגו', והנה ראיתי לשאול בפרשה הזאת שש שאלות:

השאלה הראשונה באמרו ושמואל מת ויספדו לו כל ישראל ויקברוהו ברמה ובעירו, והוא מאמר כפול לפי שכבר ספר הכתוב במה שעבר כל זה וימת שמואל ויקבצו כל ישראל ויספדו לו ויקברוהו בביתו ברמה, ולמה הוסיף לספר כאן זה פעם אחרת בלי צורך והכרח כלל? השאלה השנית אם שאול (כמו שנזכר כאן) שאל באורים גם בתומים גם בנביאים ובחלומות ולא ענהו השם דבר, ומפאת ההכרח בא לשאול בבעלת אוב כמו שהעיד עליו הכתוב בכאן, אם כן איך בדברי הימים יחס זה אליו לאשמה ואמר (דברי הימים א' י' י"ג י"ד) וימת שאול במעלו אשר מעל בה' על דבר השם אשר לא שמר וגם לשאול באוב ולא דרש בה' וגו'? והנה זכר בכאן שדרש בהשם והוא סותר למה שנאמר שם:

השאלה השלישית במה שנזכר כאן שהעלה האשה באוב את שמואל ושהודיע לשאול מה יהיה באחרית הזעם, ויקשה זה מאד מארבעה פנים. האחד איכה ואיככה בכח שד ומעשה כישוף שלט רוח הטומאה על נפש שמואל קדוש השם שהיתה צרורה בצרור החיים את השם? ואיך השד יהיה יכול על נפשות הצדיקים בבית מנוחתם? עד שמפני זה אמרו אנשים שלא היה שמואל בגן עדן אחרי שהאשה באוב הביאתו והעלתהו. והשנית בהודעה העתידה, אם היתה מהשד איך תשוטט בדברים האלקיים ובמה שגזר השם יתברך? וזה אינו מפעל הכישוף כי אם מהרוח הנבואיי אשר אי אפשר שתבא ע"י האוב. והשלישית כי אם נאמר ששמואל הוא אשר השיג הידיעה הנבואיית ההיא, ימשך שתבוא הנבואה לאדם אחרי המות, והוא בחילוף מה שהסכימו עליו המחברים שהשפע הנבואיי לא תבוא כי אם באדם בעודו בחיים אשר כחו המדמה נמצא בו ושכלו ישפיע עליו, ושניהם יקבלו השפע הנבואיי מהנבדל לא אחרי מותו. והרביעית כי אף שנודה ששמואל אחרי מותו ישיג השפע הנבואיי, עדין יקשה מאד איך יגיד אותו אחרי שנעדרו ממנו כבר כלי הדבור והכח המדמה? ואם כן יקשה העלאת נפש שמואל באוב, ויקשה בו ידיעתו העתיד, ויקשה עוד הגדתו לזולתו:

השאלה הרביעית איך כאשר ראתה האשה הבעלת אוב את שמואל צעקה למה רמיתנו ואתה שאול? ועם היות הענין כדברי חז"ל במסכת תעניות [א"ה נ"ל שזה טעות המדפיסים כי אולי המחבר כתב במ"ת שר"ל במדרש תנחומא (כי שם בפרשת אמור דף ס"ג ע"ב נדרש כל הענין הזה באריכות) והם הבינו שהוא במסכת תעניות, ובאותה המסכתא לא נזכר שום דבר מזה הענין. וכה"ג מצאתי בכמה מקומות שטעו ודוק], שכל העולים באוב עולים ראשיהם למטה ורגליהם למעלה, ושמואל עלה ראשו למעלה ומזה ידעה האשה שהיה זה לכבוד המלכות. האם נאמר שפעמים רבות באו מלכים לפניה

שראתה זה בהם? ויותר היה ראוי שתחשוב שהיה זה למעלת שמואל, אף כי כאשר שאלה שאול מה ראית? לא השיבתהו רגלים למטה וראש למעלה אבל אמרה אלקים ראיתי עולים מן הארץ ובמה ידעה אם כן שהיה שאול ולמה לא זכרו? השאלה החמשית במה שזכר כאן מה שחטא שאול בגלגל בשלא שמע דבר ה' ובמה שלא עשה חרון אפו בעמלק, ולא זכר הריגת כהני ה' ואיך החרים לפי חרב נוב עיר הכהנים, וידוע שהיה החטא הזה יותר קשה מאשר זכר, ואיך לא נחשב לו לעון הדבר הרע הזה? השאלה הששית במה שנאמר לשאול ויתן ה' גם את ישראל עמך ביד פלשתים ומחר אתה ובניך עמי, ואמר עוד גם את מחנה ישראל יתן ה' ביד פלשתים, והוא דבור כפול, כי אמרו ויתן ה' גם את ישראל עמך ביד פלשתים הוא עצמו גם את מחנה ישראל יתן ה' ביד פלשתים: והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כלם:

ושמואל מת וגו'. אחשוב אני שנזכרה כאן מיתת שמואל לשתי תכליות. האחד להודיע מעלתו בנבואה ומדרגתו, והוא שעם היות בימי עלי דבר ה' יקר בימים ההם אין חזון נפרץ, הנה אחרי שחלה הנבואה על שמואל נתמלא הבית כלו אורה והיו בישראל באמצעותו נביאים הרבה, וכמו שפירשתי בפסוק (בסי' ג' כ"א) ויוסף ה' להראה בשילה כי נגלה ה' אל שמואל וגו', ולכן בימיו היה להקת הנביאים במדרשו בניות ברמה, אבל אחרי מותו נסתלקה ההכנה היא ונעלה השפע הנאצל ממנו, וכאשר בקש שאול דבר ה' לדעת מה יהיה באחרית הזעם במלחמה, הנביאים לא אמרו איה ה' והדבר אין בהם, ותופשי האורים והתומים לא ידעו דבר, ואף השואלים בחלומות שהיא מדרגה יותר שפלה מהודעת השכל הפועל נעלמה מהם ההשגה, והנה הקדים הסבה למה נעדר השפע בכל המקבלים האלה באמרו ושמואל מת, ר"ל בהיות שמואל חי באמצעותו היה חל השפע בכל המתבודדים להשיגו, אבל אחרי מותו ספדו עליו כל ישראל לפי שנקבר ברמה ובעירו ונעדר השפע ולא נשאר אחריו דבר, ויורה על זה שבהתקבץ פלשתים שאל שאול ביי' ולא ענהו דבר בנביאים ובאורים ובחלומות עד שהוצרך לחזור על הבעלת אוב, וגם היא לא הודיעה דבר כי אם מפי שמואל, וכל זה מורה על מעלתו בחיים ובמות. התכלית השני הוא שהנה ראינו פעמים רבות ששאול בא למלחמה עם פלשתים ולא שאל דבר ביי' אבל התאמץ בגבורתו ובטח בה' ועשה מעשיו, הלא תראה במלחמת יבש גלעד ובמה שעשה יונתן עם נערו בפלשתים ובמה שנלחם שאול במואב ובבני עמון ובאדום ובמלכי צובה ובפלשתים ובכל אשר יפנה ירשיע לא היה מנהגו לשאול מיי', ולכן הוקשה על כותב הספר למה בחר שאול עתה להשתדל כל כך לשאול מיי' עד שהלך לבקש שואל אוב וידעוני ודורש אל המתים? ולהשיב לשאלה הזאת הקדים ואמר

שנתחברו לזה ג' סבות. האחת ששמואל היה מת, לא שיאמר שמת עתה כי אם שהיה כבר מת, ולכן לא אמר וימת שמואל כי אם ושמואל מת שהיה כבר מת, כי אלו היה חי היה שאול נסמך עליו ולא היה שואל דבר לנביא אחר ולא למדבר ברוח הקדש כל שכן למעשה אוב, כי הוא בחיי שמואל הסיר את האובות ואת הידעונים מן הארץ, לפי שכל מעשיו היו נסמכים על שמואל, אם על תפלתו ואם על הודעותיו שהיה מדריכו במעשיו תמיד.

פסוק ד

הסבה השנית שנקבצו פלשתים בשונם ונקבצו ישראל בהרי הגלבוע, ולהיותם הרים גבוהים היו רואים את מחנה אויביהם בשלימות, (ה) ושאול ראה את מחנה פלשתים ויירא ויחרד כי היו רבים מאד, ועם היות שאול אמיץ לבו בגבורים הנה עתה פחד קראהו ורעדה. וכבר אמרו חז"ל במדרש שמואל (פר' י"ז) שקודם שחטא שאול בכל אשר יפנה ירשיע, ואחרי אשר חטא ויירא ויחרד מפני פלשתים, לפי שהחטא והיותו נזוף מפני ה' היה מסבב פחדו ביותר. הסבה השלישית היא שבראות שאול שהיה שמואל מת ואין מי שיגין עליו ושיתפלל בעדו ולא שיגיד לו מה יעשה, ובראותו שהיה מחנה פלשתים דבר בלתי משוער בכמותו ובחזקו ושהיה לבו חרד בקרבו מאד שהם ב' הסבות שזכר, התאוה תאוה לדעת מה יהיה אחרית אלה, (ו) ושאל בה' ולא ענהו בין בחלומות, ר"ל באנשים היודעים שאלת חלום, ובין באורים שהיא מדרגת רוח הקדש, ובין בנביאים והיא המדרגה היותר עליונה מהנבואה הגמורה, ואם כן בכל מיני היודעים שאל ולא ענהו השם, ובקטן החל ובגדול כלה, ועם היות האורים עם אביתר שהלך עם דוד, אפשר ששלח שם אנשים לידע ממנו זה, הנה בהתקבץ ג' הסבות האלה, מיתת שמואל, ויראת האויבים, ושלא ענהו הש"י, (ז) נדחק שאול לומר לעבדיו שיבקשו לו אשה לשאול בה' באוב, ואמר אשה ולא איש, לפי שהכישוף והמעשה הזה יותר נמצא בנשים חלושות השכל חזקות הדמיון, וכמו שאמרה תורה (שמות כ"ב ט"ז) מכשפה לא תחיה. ובתוספתא דסוטה נתנו טעם אחר, אמרו כל זמן שהיה שמואל קיים היו פלשתים נופלים ביד ישראל, וכשמת נפל שאול וישראל בידיהם, הוי אומר ושמואל מת ויקבצו פלשתים. ואמרו במדרש שמואל [א"ה לא מצאתי דבר זה במדרש שמואל אבל בפרקי ר' אליעזר פרק ל"ד מצאתי ותאמן]: שזו האשה היתה אמו של אבנר, ורחוק הוא, שאם היה כן היתה מכירה את שאול, וכ"ש אם היו ב' האנשים הולכים עם שאול עמשא ואבנר כדברי חז"ל (במ"ש פר' ב'): ואמנם מה שנאמר בדברי הימים (דברי הימים א' י' י"ד) ולא דרש בה', כתבו המפרשים שכיון שדרש באוב אחרי כן היה כאלו לא דרש בה'.

ואני אחשוב שלא הבינו אמתת הכתוב, שהכתוב לא אמר שמת שאול לפי שלא שאל בה' ולא כוון לומר זה, אבל יאמר שמת שאול במעלו אשר מעל ביי' על דבר ה' אשר לא שמר, וזהו בגלגל ובמלחמת עמלק, וזכר מגנותו שלא שאל שם את דבר ה', כי היה ראוי אליו בגלגל קודם שיעלה העולות שישאל בה' אם יבא שמואל אם לאו ואם ינצח האויבים ולא יפחד מפניהם? וגם כן במלחמת עמלק היה לו לשאול בנביאים בכהן או בחולם חלום האם ראוי לחמול על אגג ועל מיטב הצאן וגו'? והוא לא עשה שם כן כי לא שמר את דבר ה' ולא דרש עליו שם בה', ובעת מותו הלך לדרוש באוב ולדרוש מה יהיה, למה אם כן אז בשעת החטא לא עשה כן שלא דרש בה'? וז"ש שמת שאול לב' סבות, האחד על דבר ה' אשר לא שמר בגלגל ובעמלק, שהיה לו לשאול בה' כמו שצוה מה שלא עשה כן, והב' לפי שבזמן מותו שאול באוב לדרוש מאתו מה יהיה, כי אעפ"י שלא ענהו ה' לא היה לו מקום והיתר לשאול באוב שאסרה תורה, והיה לו לבטוח בה' ולרדת במלחמה והוא אם כן חטא בשאלו באוב, וכ"ש שלא עשה כן בזמן הצורך שלא דרש בה' בשעת חטאו בגלגל ובעמלק. הנה התבאר שלא שלל באמרו ולא דרש בה' שבמעשה הזה לא שאל בנביאים ובאורים, כי אם בשעה שחטא קודם לזה. ואפשר לומר שאמר כאן שהסיר שאול האובות והידעונים מן הארץ לספר גנותו, שעם היותו מתחסד ועושה זה חזר אחר כך לבקש אחריו, והותרו א"כ עם מה שאמרתי השאלות ראשונה ושנית:

פסוק ח

ויתחפש שאול וגו'. ספר הכתוב שנתחפש שאול, שהוא כתרגומו השתנה הבגדים כדי שלא תכירהו האשה, ויבא הוא ושני אנשים עמו, ואחז"ל במדרש שמואל (פרש' כ"ד) שנעשה חפשי מן המלכות כיון שבא לשאול באוב, ואמרו (שם שם) ששני האנשים היו עמשא ואבנר. וכבר כתבתי שרחוק הוא, כי איך יצא המלך מן המחנה ולא ישאר אבנר שמה שר הצבא? והוא העומד בתוך המחנה במקום המלך. והלכו בלילה כדי שלא יראם אדם ולא ירגישו במחנה בהעדרו, ואמרו במדרש תנחומא (ריש פרשת אמור) ביום הלך, אלא מתוך צרתם היה דומה להם ללילה, ואמר שאול אל האשה קסמי נא לי באוב, והקסם הוא כולל לכל מיני המעשים ההם, ופרט באוב שהוא העלאת המת ודבורו, כי היה רצונו שתעלה אליו שמואל, שממנו היה חפץ לדעת אחרית הדבר, ולכן בחר באוב ולא בידעוני ולא במעשה אחר, (ט) והאשה פחדו מעשותה כן מיראת שאול שימיתה, (י) והוצרך שאול לישבע לה בה' ואמר חי ה' אם יקרך עון בדבר הזה, והנה נשבע על זה כי הוא היה שאול ובידו למחות ובידו לתת לה רשות ולהשבע שלא תמות. ובויקרא רבה (פר' כ"ו דף קצ"ה ע"ב) אמרו, א"ר שמעון בן לקיש למה שאול דומה באותה שעה?

לאשה שהיתה נתונה אצל אוהבה ונשבעה בחיי בעלה, כך שאול היה שואל באוב והיה אומר חי ה':

פסוק יא

והנה שאלה לו את מי אעלך לך, ושאול אמר שיעלה את שמואל הנביא, וידוע שהיה שמואל נודע לנביא לה' בכל ישראל, ואפלא מרלב"ג שכתב שחשבה האשה שהיה שמואל אחר לא שמואל הנביא. והנה בענין הקסם הזה ואיך ראתה האשה את שמואל ונשמעו דבריו נמצאו לחכמים ז"ל דעות:

האחת שהיה מעשה האוב כזב ודברי התולים, ושחס ושלום שיעלה שמואל מקברו ולא דבר כלל, אבל האשה עשתה כל זה ברמאות, כי היא מיד הכירה את שאול ועשתה עצמה כאלו לא ידעו להראות כי חכמתה גלתה זה אליה, ולכן צעקה למה רמיתני ואתה שאול להורות כי במה שעשתה באוב הכירה זה, וזה היה מתחבולתה לפי שהיא הכירה את שאול וראתה אותו נבהל וחרד, והיה ידוע בכל הארץ שביום המחרת תהיה המלחמה, וכל ישראל היו בפחד גדול כי ידעו מה שעשה שאול שהרג את כהני ה', והיו כל ישראל יודעים שנגזרה גזירה על שאול שיקרע ממנו מלכותו בעבור שלא שמע דבר ה' בעמלק, והיו גם כן יודעים שמשח שמואל את דוד וכי הוא ימלוך אחרי שאול, ולהיות כל זה מפורסם בישראל הסכימה האשה להתנכר בשאול ולומר שהיתה מעלה את שמואל ושראתה אותו, ושהוא הודיעה שהשואל היה שאול והיא מעצמה אמרה הדברים כלם בשם שמואל, כי שאול לא ראה כלל ולא שמע דברים אבל האשה אמרם, ומה שאמר הכתוב ויאמר שמואל אל שאול, הם דברי האשה שספרה שהיה מגיד זה שמואל והוא כזב, ולכן אמרה וה' סר מעליך ויקרע ה' את הממלכה מעליך ויתנה לרעך לדוד כאשר לא שמעת וגו', שכל זה אמרה מלבה כפי מה ששמעה והיה מפורסם בישראל, ואמרה שמחר יהיה הוא ובניו וישראל ביד פלשתים מדרך הסברא, שבהיותה יודעת שמחר תהיה המלחמה והיו האויבים עם רב דמתה ושיערה שזה יהיה כן, ושאול התפעל מדבריה בחשבו ששמואל היה מדבר אליו, הנה הדעת הזה הביא רב שמואל בן חפני גאון ז"ל. ועם הסברא הישרה יראה שזה אשר אמר לא יסבלהו הכתוב, והוא סותר לדברי חז"ל ובלתי מסכים אל הסברא הנכונה. אם כפי הכתוב שאומר בפירוש ויאמר שמואל אל שאול ולמה הרגזתני לעלות וגו', וספר הכתוב שהיה שאול אומר צר לי מאד וגו', והיה שמואל משיב ולמה תשאלני וה' סר מעליך ולא תלה כל זה בדברי האשה, אבל העיד הכתוב ששמואל אמרו כמו שהעיד על דברי שאול. והוא גם כן סותר לדברי חז"ל שהאמינו במציאות מעשה האוב ואמרו במסכת סנהדרין פרק ד' מיתות

(פ"ז ס"ה ע"ב) בעל אוב זהו המדבר מבין הפרקים ומבין אצילי הידים ומשמיע קול נמוך, שנאמר (ישעיה כ"ט ד') והיה כאוב מארץ קולך. ועוד במדרש שמואל (פרשה כ"ד) אמרו ג' דברים נאמרו במעלה אוב, המעלהו רואהו ואינו שומע, מי שצריך לו שומעו ואינו רואהו, מי שאינו צריך לו לא שומעו ולא רואהו. ואמנם שהסברא לא תסכים עליו מבואר, כי היה שאול חכם חרשים והיו עמו תמיד אנשים חכמים וידועים יודעים באוב וידעוני, וכמו שאחז"ל (סנהדרין פ"א י"ז ע"א) שהיו כל הסנהדרין יודעים המעשים האלה כלם, ואיך יטעה בזה ואשה סכלה יונהו וישבש דעתו בתחבולה כזאת? ואם שאול לא ראה ולא שמע כלל למה נפל מלא קומתו ארצה? ואמר הכתוב ויירא מאד מדברי שמואל והנה הוא לא שמע דבריו, ואיך נפל בשביל דברי האשה? והנה פעמים רבות שמע כדברים האלה ולא נפל ארצה, ואיך ידעה האשה ההיא כל העתידות ההמה בכח המשער אשר לה ונתקיימו כלם? ומי הגיד לה הדברים אשר דבר שמואל לשאול בינו לבינו? סוף דבר השכל לא יסבול הדעת הזה:

ואמנם הדעת הב' הוא שהאשה הגידה העתידות האלה והחיה את שמואל והעלה אותו מקברו בגוף ונפש, אכן לא היה זה בכח האוב כי אם שהבורא יתברך החיה את שמואל כדי שיספר לשאול הקורות העתידות לבוא עליו, והאשה לא ידעה בכל אלה על כן נבהלה וצעקה בקול גדול, ושלכן אמרה אלקים ראיתי עולים מן הארץ שהכירה שלא היה ענין זה כמעשה האוב כי אם דבר אלקי לא תושג אמתתו, וזהו דעת רב סעדיה ורבנו האיי ז"ל ואליו נטו קצת מחכמי הנוצרים. וגם זה הדעת רחוק, כי אם היה רצון האל יתברך להודיע לשאול קץ הפלאות למה לא אמרו אליו על ידי החלומות ועל ידי האורים והתומים או בידי הנביאים? ונצטרך לתת השפע בידי המכשפה הזאת, והפסוקים גם כן לא יסכימו בזה, כי הנה שאול הלך לבקש על זה מאת האשה ההיא, יורה שהיה יודע שהיא תודיע העתידות בחכמתה, והיא גם כן שאלה את מי אעלה לך? ויורה שהיה בידה להעלות כל מי שירצה, ואם נאמר שלא היתה יכולה להעלות נביא ה', הנה אם כן כאשר אמר שאול שתעלה לו את שמואל איך לא אמרה האשה אינני יכולה עליו לפי שרוח ה' דבר בו? והנה האשה לא צעקה על היות הדבר אלקי נסיי כי אם על היות השואל שאול, וכמו שאמרה למה רמיתני ואתה שאול, אבל כל זה הוא בדייה ודבר שאין בו אמת:

והדעת הג' הוא מה ששמעתי בשם גדול מחכמי הנוצרים אגושטינ"ו, שאמר שלא עלה שמואל כלל אבל עלה שד בדמות שמואל, והוא באמת דעת זר, כי איך קראו הכתוב אם כן שמואל? ואם העלאת שמואל היתה בלתי אפשרית כי אם העלאת שד, למה אמרה האשה את מי אעלה לך ושאול אמר את שמואל? והנה לפי האמת לא יעלה שמואל

כי אם השד בדמותו, ומה הצורך שיבא בדמות אחד משיבא בדמות אחר? אחרי היות העולה והמגיד שד ולא שמואל, ואיך יאמר השד ומחר אתה ובניך עמי? ושאול ובניו לא יהיו עם השדים, אבל זהו באמת דעת בטל מפאת עצמו:

והדעת הד' הוא הנמצא לאחרוני המחברים, ורלב"ג האריך בו בספרו מלחמות ה' במ"ב, ובפירושו לזאת הפרשה אמר שעל דרך האמת לא הגיע משמואל דבור לשאול, אבל היה זה כלו מפעולות הדמיון, ועם התבודדות דמיון שאול והתעוררותו על מה שדבר אליו שמואל פעמים רבות שקרע ה' את הממלכה מעליו ונתנה לרעו, ומה שהיה רואה מהצלחת עניני דוד ושהיה הש"י עמו היה משתקע כ"כ בדמיונו שהיה נדמה אליו הענין ההוא אשר יחשבהו וידמהו כאלו נאמר אליו, וזהו הקול נמוך שהיה שומע השואל כאוב מארץ קולו, שהוא כולו מפעל דמיונו והתחזקותו בהתבודדות, וכמו שיקרה לחולים או חלושי השכל שבהתחזק דמיונם יראו דברים בעיניהם כאלו הם מחוץ, ולכן אמרו (כמ"ש פר' כ"ד) שמי שהוא צריך לו הוא השומע הדברים, והמעלה אותו רואה ואינו שומע, וזה בהיותו מתבודד במי שיעלה, וכאלו הדמיון החזק ההוא ישים המעלה כאלו רואה מה שאינו מחוץ, וישים השואל והצריך לו כאלו שומע מה שאינו קול מוחש מבחוץ, והאנשים האחרים אשר שם לא יהיו רואים ולא שומעים לפי שלא יטרידו בזה דמיונם, ושהאשה הבעלת אוב בהיותה מתבודדת ומחשבת באיש ההוא ששאל שתעלה לו שמואל עלה בלבה שהוא שאול, ולכן צעקה ולמה רמיתני ואתה שאול, לא שראתה דבר מוחש באמת. והרמב"ם ז"ל גם כן הוא מזה הדעת, שחושב שכל זה מפעל הדמיון ושאין בו השגה חושיית לא בראות ולא בשמע כלל, ראה דבריו שאמר שמעשה האוב הוא בהקשת זרועותיו ואוחז שרביט של הדס בידו ומניפו, והוא מדבר בלט בדברים ידועים אצלם אחר שיקטיר קטרת ידועה אצלם, עד שישמע השואל כאלו אדם מדבר עמו ומשיבו על מה שהוא שואל בדברים כאלו הם מתחת הארץ בקול נמוך, ואינו נכר לאוזן אלא במחשבה מרגיש בו, ע"כ כוונת הרב, שכל הענינים האלה הם דברי התול וששההודעה והקול הוא מפעל הדמיון, ולכן אמר כאלו איש מדבר עמו, ואמר ואינו דבר ניכר לאוזן אלא במחשבה, יורה שכל זה הוא ענין מדומה כדברי רלב"ג. וגם הדעת הזה מרוחק הוא מאד מן האמת, כי כל האדם בריא בכחותיו יבדיל בין הדבר המוחש והמדומה, ומי שלא יבדיל בו ויחשוב שהדבר אשר יעשה דמיונו הוא מוחש לאזנו הנה הוא מעורבב השכל, כמו שהאנשים אשר להתגברות דמיונם ידמו שיראו דברים שאינם מחוץ אינם שלימי השכל אבל הם חולים מאד וחסרי הכחות, ואם שאול היה זה דרכו שחשב ששמע מה שדמה, הנה עשינו אותו בעל מום וחסר השכל, עד שלא יוכל להכזיב

בדמיונו, והוא היה יועץ וחכם חרשים ובריא אולם וכל היום חטאתו נגדו תמיד, והיה מחשב פעמים הרבה במה שנגזר עליו ובהצלחת דוד, ועכ"ז לא היה חושב שישמע קול מדבר אליו בהיותו מפועל הדמיון, וגם שנודה שהתפעל כ"כ שנדמה לו ששמע קול ולא שמעו, האם יסבול שכל שהתגבר עליו הדמיון עד שנדמה לו ששמע קול מה שאינו כן ושהרגיש בו חתוך דברים והיה בו שאלה ותשובה? הנה זה לא ישוער כי אם בשוטה משוגע איש הרוח שנפסד שכלו עליו הפסד גמור. וגם לפי דרך הדעת הזה לא היה צריך שאול לבעלת אוב ולא יאמר אליה קסמי נא לי באוב, ובכל מקום יוכל להתבודד בדמיונו ולמה יצטרך להעלות לו שמואל? ואיך יעיד הכתוב שדבר שמואל אל שאול בהיותו בחלוף האמת? ולמה נפל שאול מלא קומתו ארצה בשמעו הדברים הנדמים אליו בכל עת? ואיך נודעו שם כל הדברים העתידים ונתקיימו? הזה כלו מפעל הכח המשער? ומי יהיה המונע שינצח עתה שאול כמו שעשה פעמים הרבה גם אחרי הגזירה שנגזרה עליו? סוף דבר הדעת הזה היא מכזבת הכתובים סותרת לדברי חכמינו ז"ל והיא גם הפך המוחש והנודע, אבל מאשר החכמים האלה לא ידעו באותה חכמה דבר ולא ראו מעשה האוב הכחישו ענינו, וגם מציאות השדים כלו כחשו מאשר לא נפלו עליהם בטענות שכליות, עם כל פרסומם אצל כל אנשי הישוב ובעלי התורות כלם, ועם כל מה שיורו עליהם כתובי התורה ומאמרי חכמינו ז"ל, וכדי להתחכם באו במהמורות בל יקומו ליחס הענינים האלה כלם אל פעולות הדמיון, והוא בלי ספק הכחשת המוחש והמפורסם אצל הכל אשר ראו שימנה מכלל המחויב, ושהיתה החכמה הזאת בימי קדם, ולכן הזהירה התורה עליה בהיות בתוכם הנבואה האלקית, אמר (דברים י"ח י"א) לא ימצא בך וגו' ושואל אוב וגו' נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך השם אלקיך אליו תשמעון, והנביא אמר (ישעיה כ"ט כ"ד) והיה כאוב מארץ קולך, ולכן בהיות שאול יודע האמת ושהוא ביער האובות והידעונים מהארץ לשלא ימשכו ישראל אחריהם, הלך לשאול באוב ואמר אל האשה קסמי נא לי באוב והעלי לי את אשר אומר אליך, והיא הודת בדבר ואמרה אליו את מי אעלה לך, יורה שהיה זה אפשרי אצלה כי היה מציאות השדים אין ספק אצלם בימים ההם, והיו המלאכות ההם מהאוב והידעוני והקסם דבר מפורסם ביניהם במה שאין בו ספק, ואיך נכחיש המעשה הזה? ועוד היום העידו אנשים חכמים וידועים אשר ראו אנשים ידעו להקים ולהעלות אנשים הרוגים על ידי חרב לשמור את בהמתם בלילה וישמרו אותם, וכל זאבי יער סביבותיהם ולא יגעו בהם וההרוג הולך סביבם ומצילם, עם שזה רחוק בעיני האמנתו, אבל כבר יעידו על ענינים אחרים יוצאים מהמנהג הנהוג הטבעית ויותר זרים מזה:

ואמנם ענין האוב ואיך העלה האשה את שמואל, הנה הוא אצלי בנוי על הקדמות: האחת שבמות האדם (קהלת י"ב ז') ישוב העפר אל הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה, ועם היות הפרש רב בין נפשות האנשים הנה גופותיהם וחומרם כמות זה כן מות זה, ולכן (איוב כ"א כ"ו) יחד על עפר ישכבו ורמה תכסה עליהם: ההקדמה הב' שהשדים מציאתם אמתי ושהם יודעים העתידות באופן מה. וכבר הסכימו על זה חכמינו ז"ל (חגיגה פרק ב' דף ט"ז ע"ב), באמרם שיש בהם דברים כבני אדם וענינים כמלאכי השרת, ומהדברים אשר בהם כמלאכי השרת הוא שיודעים העתידות. וכן הסכימו על זה חכמי הגוים כלם, והביאו החכם טומא"ש בספרו אשר קרא שיקונד"א שיקונד"י: ההקדמה הג' שיש לשדים יחס ותאוה לגופות האנושיים ויתיחדו בהם, ואין ענין חכמת הקסם כי אם ביחד כח השדים וביחסו אותו אל גוף מגופות המתים כאלו הוא רוח אותו גוף ונפשו, כדי שבאותו חבור הנראה והמושג אל הפועל אותו יראה גוף תחת הארץ כאלו הוא עולה מן התהום מבטן האדמה למעלה באותה צורה ותאר ומלבושים שהיו לו, ואין זה מושג כי אם לפועל האוב בכח החכמה ההיא, ועם זה יעשה שיגיד הדברים העתידים. וכבר כתבו חכמינו ז"ל (ברכות ו' ע"א גיטין פרק ז' ס"ח חולין ק"ה ע"א) דברים ואמתו כל זה, אם לא שאמרו שהשדים ההם מכזיבים, ולכן היתה אותה הודעה אסורה ותהיה ההודעה הנבואיית שלימה כפי אמותה ושלימות הפועל אותה. ואחרי ההקדמות האלה אומר שהקסם אינו פועל לדעתי בנפש האיש השלם אחרי מותו, וחלילה שנפש שמואל הנביא הצרורה בצרור החיים את השם תוכל הבעלת אוב להשיבה לעפריותה ולהסר אותו מעדנה, וכל שכן על ידי כישוף וכח הטומאה, וגם כי אז תהיה זה תחיית המתים או בריאה והוייה חדשה ולא קסם, אבל היה הענין לבד התיחדות כח השד בגוף האיש המת לבד, ולהיות גוף שמואל (אחרי הפרד ממנו נפשו האלקית) דומה לגוף כל איש אחר, כמו שבא בהקדמה הראשונה, לא היה מהבטל שהבעלת אוב יעלה אותו, רוצה לומר שבחכמה תייחד כח השד אל גופו ותדביקהו בו, כי זהו אמתת הקסם כמו שבא בהקדמה השלישית, ומאשר השד ידע העתידות ויגידם היה אפשר שעל ידי האוב יודעו העתידות, כמו שבא בהקדמה השנית, ושישמעם לבד האיש הצריך אליהם כדבריהם ז"ל, ולכן הבעלת אוב הגידה לשאול הדברים הנסתרים אשר קרו לו והעתידות לבוא עליו, והגוף הזה קרא הכתוב שמואל, כמו שאמר (בראשית מ"ט ל"א) שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו, וידוע שהגוף הוא הנקבר ולא הנפש, ונקרא בשם אברהם אשר היה לו בחיים. והנה אמר לו למה הרגזתני לעלות, לפי שעם היות הגוף נעדר ההרגש, היה התיחדות השד בגוף הזה שהיה מקדם מעון לשכינה רוגז אליו וחמה רבה,

ולכן אמר זה כאלו הגוף היה מתרעם לאותו התיחדות, וידמה שתהיה ההודעה יותר קרובה אל האמת בהיות כח השד מיוחד ודבק לגוף אדם היותר מיוחס לשואל המבקש הידיעה, ולכן אמרה האשה לשאול את מי אעלה לך, כי כפי הגוף העולה מתיחס אל האיש הצריך לו, כך תתאמת יותר ההודעה, ולזה אמר שאול שתעלה לו שמואל, שהוא היה בעודו בחיים חייתו היותר נודע בעניניו, ולכן האוב בגופו יגיד יותר בשלמות כמו שהיה שהגיד לו העבר וגם העתיד לבוא עליו. ואמרה אעלה, אין הכוונה שתעלה מהקבר אותו גוף כי אם שתעלה אותו בקסם להיותו כלי להודעה ההיא כאשר עלה על דעתו. ועם מה שכתבתי בזה הותרו הספקות אשר בזאת ההודעה, כשנאמר שהיא בכח השד, ושלא חל על נפש שמואל חלילה כי אם על גופו, ושהשד הוא היודע הדברים העתידים ומגיד אותם, ושלא באה הנבואה על נפשו של שמואל אחרי המות, כי לא היה זה כי אם מהודעת השד, ואמנם הקול והדבור הוא מבלי דבור הגוף המת, ולהיותו נקבר תחת הארץ ונעדר הכחות והיה לבד בכח השד היה קולו נמוך, וזהו אמרו (ישעיה כ"ט כ"ד) והיה כאוב קולך: אמנם חכמינו ז"ל במסכת שבת (פרק כ"ג קנ"ב ע"ב) אמרו, שאל ליה ההוא מינאה לר' אבהו אמריתו נשמתן של צדיקים גנוזה תחת כסא הכבוד אובא טמיא היכי אסקיה לשמואל בנגידה? אמר ליה התם בתוך שנים עשר חדש הוה, דתניא כל שנים עשר חדש גופו קיים ונשמתו עולה ויורדת, לאחר שנים עשר חדש גופו כלה ונשמתו עולה ושוב אינה יורדת. והוא דרך אחר בזה ששמואל בגוף ונפש העלה באותו זמן הבעלת אוב, והוא רחוק אצלי מהצדדים שהעירותי, והותרה במה שאמרתי השאלה השלישית:

פסוק יב

ותרא האשה את שמואל ותאמר אל שאול. ספר הכתוב שראתה האשה הזאת את שמואל בחכמתה ובמעשה האוב, אשר המעלה רואה את צורת העולה ותוארו כמו שהיה בחיים, והנכון שנקבר שמואל לבוש במעילו וכן זכרוהו חכמינו ז"ל, ובכן הכירתו האשה כי היה בתוארו ובמלבושיו. אמרו בתנחומא (פרשת אמור) והוא עוטה מעיל, ולהלן הוא אומר (בסימן ב' י"ט) ומעיל קטן תעשה לו אמו, תאנא המעיל בו גדל בו נקבר בו עלה, ולכן צעקה בקול גדול ואמרה לשאול ולמה רמיתני ואתה שאול? והוא השיבה אל תראי, רוצה לומר אל תראי ממני להיותי המלך ואשר הסיר האובות והידעונים, כי לא יקרך עונש כלל בזה.

פסוק יג

ושאל ממנה מה ראתה עד שתדע שהיה הוא שמואל? והיא השיבתהו אלקים ראיתי עולים מן הארץ, רוצה לומר אדם גדול ראיתי שהיה עולה מן הארץ, והוא כמו (שמות כ"ב כ"ז) אלקים לא תקלל. ובדרש אמרו במסכת תעניות [א"ה נ"ל שהוא טעות, כי בכל מסכת תעניות לא נמצא שום דבר מזה הדרש, ותמיה נפלאה בעיני שגם רש"י שהיה אב ואדון בכל התלמוד שגם הוא טעה בזה בפירושו לזה המקום, ואולי שהרב המחבר נסמך עליו ולא הרגיש שהוא טעות, כי במסכת חגיגה פרק א' דף ד' ע"ב מצאתי זה הענין ודוק]: נפשו של משה העלה שמואל עמו לבקש רחמים, אמר שמא לדון נתבקשתי. ואחרים אמרו שהביאו עמו לבקש רחמים על ישראל לפיכך אמרה עולים, והקדוש ברוך הוא אמר (ירמיה ט"ו א') אם יעמוד משה ושמואל לפני וגו'. וי"ת מלאכיא דהשם חזיתי דסליק מן ארעא, ואין צורך לכל זה, כי כבר בא בכתוב הרבוי כזה ליחיד, כמו שנאמר על העגל (שמות ל"ב ד') אלה אלהיך ישראל אשר העלוך וגו', ולזה אמרה הבעלת אוב על שמואל אלקים ראיתי עולים מן הארץ לכבודו ומעלתו:

פסוק יד

והנה נתנה האשה אותות להודיע מי היה, באמרה איש זקן והוא עוטה מעיל. ואמנם במה ידעה האשה שהוא היה שאול, כבר זכרתי שדעת המדרש (תנחומא) רחוק הוא מאד. ואחשוב אני ששמואל השתחוה לשאול מפני כבוד המלכות, והאשה בראותה אותו זקן ונשוא פנים הוא הראש, והיא כבר ידעה שהוא היה שמואל כי שאול צוה לה שתעלה לו את שמואל, ועם כל זה ראתה אותו משתחוה אפים ארצה, אמרה באמת זה שאול, כי איך ישתחוה שמואל הנביא ע"ה לאיש אחר? ולכן צעקה למה רמיתני ואתה שאול? והנה הכתוב העיד על זה במה שאמר וידע שאול כי שמואל הוא ויקוד אפים ארצה וישתחו, והנה הקידה וההשתחואה אין ראוי שניחס אותה אל שאול, כי הוא לא ראה דבר ואיך השתחוה? אבל יחזור אל שמואל שזכר, יאמר וידע שאול כי שמואל הוא ושהשתחוה שמואל אפים ארצה לכבוד שאול, ושלכן צעקה האשה ואמרה למה רמיתני ואתה שאול, כי זה היה האות אשר נתנה על היותו שאול. ואמרה אלקים ראיתי עולים מן הארץ, רוצה לומר ראיתי אלקים עולים מן הארץ, ועם היותו אלקים ואדם גדול השתחוה אפים ארצה, אין זה כי אם לכבוד המלכות, ועם זה הותרה השאלה הרביעית:

פסוק טו

ויאמר שמואל וגו'. הנה שמואל אמר לשאול למה הרגזתני להעלות, ואין פירושו שהרגיזו אותו ממנוחתו הנפשיית כדברי המפרשים, כי אם שהעלה את גופו כדעתי,

והיה הרגזו בהתיחדו עתה הגוף המקודש אשר לו שהיה בחייו מעון לשכינה עם כח השד. ואמרו חכמינו ז"ל במסכת חגיגה פרק קמא (דף ד' ע"ב) אמרו פחדתי מיום הדין והייתי סבור שהיו קוראים אותי לדין. ר' אליעזר כי מטי להאי קרא ויאמר שמואל למה הרגזתני להעלות אותי, בכי ואמר מה שמואל הצדיק היה מתירא מן הדין, אנו על אחת כמה וכמה? ושאול הודה לו בהיותו רשע ופשע מה ששאל באוב, אבל אמר שההכרח הביאהו אליו, וזהו צר לי מאד ופלשתים נלחמים בי, ואם תאמר שהיה לי לשאול באלקים, דע שאלקים סר מעלי ולא ענני וגו', רוצה לומר שעם היותי בימים הראשונים נמנה מכלל הנביאים עתה נעדרה ממני השפע ואיני מנבא כלל, וגם לא ענני על ידי נביאים אחרים ואפילו בשואלים בחלום, והנה שלא זכר שלא ענהו באורים ותומים, לפי שלא היו עמו, כי אביתר הוליכם בידו כאשר הלך אצל דוד. וחכמינו ז"ל אמרו במסכת ברכות (פרק א' י"ב ע"ב) שנתבייש לומר לפני שמואל באורים, לפי שהרג נוב עיר הכהנים, ואמרו שעל אותה בושה נתכפר לו עונו, ושלכן השיבו שמואל מחר אתה ובניך עמי, מאי עמי? במחיצתי:

פסוק טז

והנה השיבו שמואל ולמה תשאלני והשם סר מעליך ויהי ערך, לומר מה לך לבקש על ענינך? הלא אתה ידעת שהשם סר מעליך כמו שאמרת, ועוד שהוא יתברך ערך ואויבך שאתה לא אמרת, (יז) ולכן עשה השם כאשר דבר בידי שקרע הממלכה מידך ויתנה לרעך לדוד, וכאן פירש לו מי היה יורש המלכות שלא פירשו בחייו. ואפשר לפרש עוד ויהי ערך, ויהי השם יתברך עם עריך שהוא דוד שהיה אויב שאול, וכן פירשו רש"י והוא ממדרש שמואל (פרשה כ"ד). והנה אמר למה היה מיתתו ולמה נקרעה ממנו המלכות, (יח) ואמר כאשר לא שמעת בקול השם, רוצה לומר במה שחטאת בגלגל ולא עשית חרון אפו בעמלק שהוא החטא הב', ועל שניהם נגזרה עליו קריעת המלכות, וזהו על כן הדבר הזה עשה לך השם היום הזה, והנה לא אמר בזה הריגת נוב עיר הכהנים על דעת המפרשים, לפי שהיו מבני עלי וראויים היו למות ואין כן דעתי, כי עם היותם מבני עלי לא היה מותר לשאול להרגם, ולא צווה עליו מהאל יתברך ולא הרגם שאול מאותו הצד, כי אם בעבור שקבלו את דוד, ואם כן איך לא נייחס אליו הדבר הזה לעון. ובמדרש תנחומא (פרשת אמור) אמר ר' יהושע דסכנין בשם ריב"ל, מלמד שהראה הקדוש ברוך הוא למשה ע"ה דוד ודור ומלכיו, והראה לו שאול ובניו נופלים בחרב, אמר לפניו רבונו של עולם מלך ראשון שיעמוד לפניך ידקר בחרב? אמר לו משה ולמי אתה אומר זה? אמור אל הכהנים בני אהרן וגו'. ת"ר על חמש חטאות נהרג אותו צדיק, על שהרג נוב עיר

הכהנים, ועל שחמל על אגג, ועל שלא שמר שיבא שמואל לגלגל, וגם לשאול באוב, ועל שלא דרש בהשם, הנה בראש מהעונות שנהרג שאול עליהם זכרו ענין הכהנים. ודעתי בזה הוא ששאול חטא בג' דברים, הראשונה שלא שמע ולא שמר דברי השם בגלגל, ועל זה נענש שלא תמשך מלכותו אחריו, והב' במה שלא עשה חרון אפו בעמלק כאשר חמל על אגג ויעט אל השלל, ובעבור זה נענש שיקצרו ימיו ושבחייו נמשח דוד למלך על ישראל שהוא עונש גדול מאד, והחטא הג' היה על שהרג את נוב עיר הכהנים, ומפני זה היה עונשו שמת הוא ושלשת בניו על ידי חרב בתוך המלחמה, כי אחרי ששפך דם האדם היה עונשו שבאדם דמו ישפך, ולולי זה לא היה שאול מת על ידי חרב והיה מותו ביד השם, ולא ימותו בניו לעיניו שהיה עונש נכפל. וכל זה רמז לו שמואל בדבריו כאן, כי באמרו ולמה תשאלני והשם סר מעליך ויהי ערך, אמרו על הריגת הכהנים, וחוזר על מה שאמר ולא ענני עוד גם ביד הנביאים וגו', ולזה השיב שמואל ולמה תשאלני והשם סר מעליך ויהי ערך, והיה זה בעבור שהרג את כהניו מגידי העתידות והנשאלין באורים ותומים, וזכר זה בראשונה שהוא היותר קרוב אליו בזמן, והנה יורה על היות כוונתו בזה מה שאמרתי ממה שאמר עוד, ויעש השם לו כאשר דבר בידי ויקרע וגו', יורה שמה שקדם לא אמרו על ידו, וכאלו אמר ומלבד ענין הכהנים עשה השם כאשר זמם וכאשר דבר בידי, וזכר מהו אשר דבר בידו ואמר ויקרע את הממלכה וגו', וזה לב' העונות הראשונים, והם כאשר לא שמעת בקול השם שהוא בחטא הגלגל, ולא עשית חרון אפו בעמלק שהוא החטא השני, ואמרו ע"כ הדבר הזה עשה לך השם היום הזה, יחזור לכל שלשת העונות הקודמים כמו שאמרתי, ולפי זה לא זכר ענין הריגת הכהנים בסבות קריעת מלכותו, לפי שקריעת מלכותו כבר נגזרה עליו קודם הריגת הכהנים, ולכן לא היה אפשר שיהיה לאותו חטא, אבל על מה שחטא שאול בדמי כהני השם ראוי שנאמר שמתו בניו לעיניו ומת הוא בחרב: והנה הודיעו שעם היות הגזירה על שאול לבד הנה יהיו נכשלים בה ישראל גם כן, לפי שתשועת העם ורעתם תלויה במלך, (יט) ולזה אמר ויתן ה' גם את ישראל עמך ביד פלשתים, ובפרשה הכ"ג (שמואל ב' כ"א) בענין מיתת בני שאול על דבר הגבעונים ארחיב הדבור בזה, ושם אביא למה מתו בני שאול וגם בני ישראל בחטא שאול שחטא. ומחר אתה ובניך עמי, רוצה לומר שימותו מחרב במלחמה ויהיו הם מתים כמו גוף שמואל. ובמדרש (מדרש שמואל פרשה כ"ד) אמרו שבשכר שתרד למלחמה ע"מ למות תהיה במחיצתי עם הצדיקים הקדושים. ואמנם אמרו עוד גם את מחנה ישראל יתן השם ביד פלשתים, אחשוב שלא אמרו על בני ישראל שיפלו במלחמה, כי כבר זכר זה, אבל רמז על מה שספר אחרי זה, (בסימן ל"א ז') ויראו אנשי

ישראל אשר בעבר העמק ואשר בעבר הירדן כי נסו אנשי ישראל וכי מתו שאול ובניו ויעזבו את הערים וינוסו ויבואו פלשתים וישבו בהן, ועל הערים ההם אשר נתן השם ביד פלשתים אמר כאן שמואל גם את מחנה ישראל יתן השם ביד פלשתים, רוצה לומר חניתם וערי תחנותם של ישראל יתן ביד הפלשתים, ולכן זכר הרעות כפי מה שקרו, ראשונה שיתן השם את ישראל ביד פלשתים, ואחרי זה שימותו שאול ובניו, שלישית שמחנה ישראל, רוצה לומר עריהם ותחנותם יתנם ביד פלשתים, וכן היה זה באחרונה. הנה הותרו השאלות חמישית וששית:

פסוק כ

וימהר שאול וגו'. עם היות ששאול לא ראה צורת שמואל, הנה כאשר שמע כאוב מארץ קולו והכיר באמת שאותו קול היה קול שמואל ודבריו, נתבהל מאד עד שנפל מלוא קומתו ארצה. ואמרו וימהר שאול, אין פירושו שמהר להשתחוות כדברי המפרשים, כי הוא לא ראה דבר ולא השתחוה אליו, אבל יגיד הכתוב שבהיותו שומע דברי שמואל קודם שישלים האוב את דבריו במהירות קודם השלמת הדברים נפל שאול ארצה ויירא ויפחד מאד מדברי שמואל. רוצה לומר שלא היה פחדו ממה שהגיד לו שימות במלחמה כי לא שת לבו לזה, אבל היה הפחד מדברי שמואל ששמע והכיר הדברים שהם באמת דבריו, ובראותו הדבר המופלא ההוא פחד קראהו ורעדה, ונתחבר לזה שגם כח לא היה לו קודם לזה, ולפי שלא אכל כלל כל אותו היום וכל הלילה שעברה:

פסוק כא

ואמרו ותבא האשה אל שאול, (והיא היתה שם ולא זכר מאין באה), פירושו אצלי שהיא היתה עסוקה בפועל האוב והיה עדין מדבר, וכאשר נפל שאול היא פסקה את האוב ועזבה את המעשה לבל ידבר דברים עוד, וזהו ותבא האשה אל שאול ותרא כי נבהל מאד, שמפני זה עזבה את מעשה האוב ובאה להתקרב אל שאול ומפני כן נפסקו הדברים. והנה בקשה משאול שהואיל ושמעה בקולו לעשות הקסם ושמה נפשה בכפה, רוצה לומר לעבור אזהרת המלכות שאל ימצא קוסם קסמים ושכל מכשפה לא תחיה, ועם כל זה שמעה את דבריו, כלומר בהעלות אליו את שמואל בפרט עם היותו נביא קדוש השם, (כב) שעל כן ראוי שהוא ישמע גם כן בקול שפחתו שיאכל מה שתשים לפניו, כל שכן שהוא בהכרח יצטרך אל זה לשיהיה בו כח ללכת בדרך, (כג) ושאול לא היה חפץ לאכול עד שיפצרו עבדיו, רוצה לומר שיפצרו בו מאד, ואז ישב שאול על המטה כאדם חלוש המזג, (כד) ואכל הוא ושני אנשיו מהעגל מרבק, רוצה לומר מפוטם אשר היה לאשה, שבמהירות עשאתו ומצות אפה ונתנה לפניהם. ולא זכר הכתוב שנתנו אל

האשה דבר לא על דבר הקסם ולא על דבר האכילה, אולי בדעתה שהוא המלך ובעבור שהיתה ההגדה רעה ומרה באחרונה לא חששה לזה:

פסוק כה

ואחרי שאכלו חזרו לדרכם אל המחנה, ובזה מהגבורה העצומה שהלך שאול וחיילים יגבר, בדעתו בלא ספק שבמדבר והמלחמה ההיא הוא ובניו יתמו ושם ימותו, כי היה חרף נפשו למות על מרומי שדה כגבורים אשר מעולם אנשי השם:

פרק כט

פסוק א

פרשה ארבעה עשר בסיפור איך הלך דוד ואנשיו עם אכיש מלך גת בחברת הפלשתים למלחמה על שאול, ושלא נתנוהו פלשתים ללכת עמהם וחזר לצקלג ומצא שהציתוה העמלקים באש וישבו את כל אשר בה, וילך דוד אחריהם וישמידם וישב את כל השלל. תחלת הפרשה ויקבצו פלשתים את כל מחניהם, עד ופלשתים נלחמים בישראל וגו', והנה שאלתי בפרשה הזאת שש שאלות:

השאלה הראשונה היא מה שהעיר רלב"ג בזה, והיא איך הסכים דוד ללכת עם הפלשתים להלחם בישראל? ואם הוא לא רצה לשלוח יד בשאול להיותו אדונו ומשיח השם בהיותו במערה בידו, או בהיותו במחנה ישן לפניו ארצה, איך הלך עתה להלחם בו? והנה זה היה מרד ועון פלילי, כל שכן בעם ישראל שלא עשו עמו רעה והיה נמשח עליהם מלך מאת השם, ואיך הלך להלחם בהם? ותשובת רלב"ג לא יספיק לזה כמו שאבאר:

השאלה השנית במה שנתוכחו דוד ואכיש על החזרתו מהמלחמה, וזה כי אכיש אמר לדוד ישר אתה וטוב בעיני צאתך ובואך במחנה וגו', ובעיני הסרנים לא טוב אתה ועתה שוב בשלום, ודוד לא רצה ולא נתפייס בדבריו והשיבו מה עשיתי ומה מצאת בעבדך וגו', ואחרי כן חזר אכיש לומר הדברים שאמר בעצמם ידעתי כי טוב אתה בעיני כמלאך האלקים אך סרני פלשתים אמרו וגו' ועתה השכם בבקר וגו', ונתפייס דוד בדברים האלה ולא נתפייס אליהם בראשונה, וראוי לדעת סבת זה:

השאלה השלישית באמרו ותצר לדוד מאד כי אמרו העם לסקלו כי מרה נפש כל העם, ויקשה למה אמרו העם לסקול את דוד? והנה לא נשרפה צקלג ולא נשבו הנשים והטף לסבתו, ולא נתעצל דוד מהנקמה עד עתה ובשבי הלכו נשיו גם כן, ולמה יסקלו אותו העם על זה יותר משיסקול דוד אותם עליו? גם לא הלך משם ברצונו כי אם במאמר אכיש:

השאלה הרביעית באמרו ויקח דוד את כל הצאן והבקר נהגו לפני המקנה ההוא ויאמרו זה שלל דוד, והפסוק הזה יקשה משני פנים. האחד מאמרו והבקר נהגו לפני המקנה, והנה הבקר ההוא הוא המקנה, עד שפירש רד"ק בשם אביו שבקר האויבים נהג לפני המקנה של דוד, וזה פועל בטל והודעה בלתי נצרכת. והשני באמרו ויאמרו זה שלל דוד, ולא זכר למי אמרו זה ולא למה אמרו אותו, ולא נזכר כזה בשאר הפעמים שהביא דוד שלל מהאויבים, עד שפירשו זה על הדרך (סנהדרין פרק ב' כ' ע"ב) שעשה המלך ואין ממחין בידו, וזה לא נזכר בכתוב:

השאלה החמישית במה שאמר דוד (לאומרים יען אשר לא הלכו עמי לא נתן להם מהשלל) לא תעשו כן אחי את אשר נתן השם לנו וישמור אותנו ויתן את הגדוד הזה בידינו וגו', ובפסוק הזה אין גזרה, וגם הטענה הזאת אינה טענה נגדם, אבל יאמרו בהפך מאחר שנתן השם לנו ויתן את הגדוד הבא עלינו בידינו הנה אם כן אין ראוי שנתן מהשלל לאנשים אשר לא הלכו עמנו, כי האל יתברך נתן לנו השלל ולא להם, ואם כן מה הטענה הזאת אשר נתן דוד עליו השלום לשיתנו לאחיהם מהשלל? ועוד אקשה על זה בסוף הפרשה ממלחמת מדין (במדבר ל"א) שצוה השם יתברך למשה זה עצמו ששם דוד עתה לחק, ואיך לא זכרו בטענותיו? השאלה הששית במה שאמר עוד ומי ישמע לכם לדבר הזה כי כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדו יחלוקו, והנה המאתים איש אשר נשארו מעבור את נחל הבשור לא היו יושבים על הכלים לשיחלקו בשלל, אבל הם לחולשתם נשארו שמה ולא יכלו או לא רצו ללכת עם אחיהם, ואיך אם כן הכריח דוד לחלוק עמהם מהשלל? באמרו שהיה הדין ביושבים על הכלים שיחלקו בשלל, כי היושבים על הכלים היה ראוי שיקחו מהשלל לפי שלא נשארו כי אם כדי לשמרם, ובזה מהתועלת להולכים להלחם בשמירת כליהם, אבל המאתים איש לא נשארו לשמור הכלים, ולא היה מזה הדין ראוי שיחלקו בשלל ולא שישימהו אז דוד לחק, אם לא שישים חק בנשארים לחולשתם כאלה.

והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כלם:

ויקבצו פלשתים וגו'. זכר שהפלשתים קבצו את כל מחניהם להלחם עם ישראל, וישראל היו חונים ראשונה כי נתקבצו קודם שיתקבצו הפלשתים, (ב) ולכן כאשר ידעו הפלשתים שישראל כבר היו מקובצים היו עוברים סרניהם למאות ולאלפים, רוצה לומר שהיו עוברים סרני הפלשתים ועמהם מהמאות ומהאלפים מהאנשים, כי הסרנים לא היו מאות ואלפים אבל היו הולכים מאות ואלפים איש מהפלשתים עם כל א' מהם, ודוד ואנשיו היו עם אכיש באחרונה:

פסוק ג

והנה שרי הפלשתים בראותם את דוד ואנשיו שאלו את אכיש מה העברים האלה? רוצה לומר עברים הם ומה לך בהם? והוא השיבם שהיה דוד אשר היה אתו זה ימים או זה שנים, ר"ל שכבר אינו עברי כי נתישב עמו ובארצו שנים וימים. ורד"ק כתב ימים שהיו אצלו כאלו הם שנים, וכפי האמת הם שנים ממש כמו שזכרתי במה שעבר (בסי' כ"ז פסוק ז'). ואמר שמלבד זה הנה הורה הנסיון על שלמותו מיום נפלו, רוצה לומר בנפלו בגורלו ובארצו עד היום הזה:

פסוק ד

ושרי פלשתים הקציפו על אכיש, לפי שבטח בדוד ולפי שאכיש הביאו עמו, באמרם שלא יעלה עמהם למלחמה פן יהיה עמהם לשטן ונוסף גם הוא על שונאם וילחם בם. וסמכו עצתם על ב' דברים. האחת שהיה דוד בורח מלפני שאול, ושהוא יבחר לעשות זה המרי להתרצות עם אדוניו שאול ובראשי הפלשתים יכפר את חטאיו. והשנית מאשר דוד בטבעו היה שונא הפלשתים ובוחר להשמיד בהם, ולכן אין ראוי לבטוח בו, כי איך יהיה העכבר פקדון ביד החתול? כמאמר משל הקדמוני, (ה) וזהו אמרם הלא זה דוד אשר יענו לו במחולות הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו, יורה היותו מכה רבבות בפלשתים, ואיך ישוב לעוזר? והנה רלב"ג כתב שדוד בחר ללכת עם אכיש למלחמה מפני ההכרח והאונס למלאת מצות אכיש מצד היותו בידו ובארצו, ומפני מה שגלה לו שהיה פושט על ישראל ונלחם להיותו נבאש עם שאול ועמו, והיה מחשבת דוד בלכתו שם להיות לשטן לפלשתים ולסכל עצתם, כי זה ממה שיקל לו אחר היותם בוטחים בו. ואין כן דעתי, כי חלילה לאיש נכבד כדוד יגמול את אכיש (עם היותו ממלכי פלשתים) רעה תחת טובה, והנה היה זה אליו קשה ודבר מגונה מאד, אבל היתה כוונתו אצלי שלא ילחם שמה, וכמ"ש לו אכיש לכן שומר לראשי אשימך כל הימים, וחשב דוד בהלכו שמה שישמור את ראש אכיש וילך סביבו, ולא ילחם עם ישראל ולא ירים את ידו במלך שאול ולא יהיה לשטן ולא גם כן לעזר ולא להועיל לפלשתים, והנה אם כן היה מוכרח כדברי רלב"ג בזה הצד, והיתה כוונתו טובה ושלימה לא זולת זה, ולכן בראשונה לא אמר דוד לכן אעשה הרג ואבדן בישראל, אבל אמר סתם אתה תראה אשר יעשה עבדך, והוא מאמר יסבול הפירושים, והיה דעתו באמת מה שאמרתי. ואחשוב אני שעל זה הענין עשה דוד ע"ה מזמור (תהלים קל"ט א') השם חקרתני ותדע, שדבר בו בידיעה האלקית ושהוא ית' חוקר לבות ובוחן כליות, למה שידע בזה כוונתו ורצונו והיותו מוכרח במעשיו, ולכן היה חתימת דבריו שמה (שם י"ט כ' וכו') אם תקטול אלוה

רשע ואנשי דמים סורו מני. אשר ימרוך למזמה נשוא לשוא עריך, הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממך אתקוטט, תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי, חקרני אל ודע לבבי וגו', וראה אם דרך עוצב בי וגו', ולא אמר ואנשי דמים סורו מני על האנשים אשר היו הולכים עמו כל איש אשר לו נושה ומר נפש, ואין גזרת הכתוב אם תקטול אלוה רשע אז אנשי דמים יסורו ממני, כמו שחשבו המפרשים והביאו הר"י אלבו בספר העקרים אשר לו, אבל היתה כוונתו להתנצל משבתו בתוך פלשתים ומאשר בא עמהם במחנה להלחם בישראל, ועל זה אמר אם תקטול אלוה רשע שהוא שאול ואנשי דמים גם כן, ר"ל ההולכים עם שאול לרדוף את דוד כאשר יסורו מעליו, וביאר למה קראם אנשי דמים ורשעים, ואמר אשר יומרוך למזמה נשוא לשוא עריך, רוצה לומר שהם מרוממים את האל ית' בלשונם באון ומרמה והם המנשאים בשוא ודבר כזב ערי השם ואויביו, והיה גזרת המאמר כאשר תהרוג אותם הנה אז הלא משנאיך ה' אשנא, רמז לאכיש מלך גת ולפלשתים ובתקוממיך אתקוטט, אזי בפועל אשנא ואתקוטט מקוממיך, כי עתה אין לי כי אם לבד הכוונה הרצויה, וזהו תכלית שנאה שנאתים, ר"ל שעתה בלבי אני שונא מאד הפלשתים כלם להיותם אויביך, ותכלית שנאה שנאתים ובקרבי כאויבים היו לי, ולפי שהיה מראה פני אהבה מצד ההכרח ובקרבו ישים ארבו, הוצרך לומר עוד חקרני אל ודע לבבי שהיא הכוונה, בחנני ודע שערפי שהם מחשבותיו בהליכה אשר היה הולך עמהם במחנה, וראה אם דרך עוצב בי, ר"ל ואם על כל פנים הדרך אשר אני הולך עמהם במחנה הוא עוצב בי, ר"ל הוא פשע ומרי, נחני בדרך עולם, כלומר שימנע הליכתו ולא יתנה בידו ויתעולל עלילות באופן שיחזור ולא ילך בה. הנה ביארתי שעל הדבר הזה התפלל דוד שם, והנה שמע אלקים תפלתו ונתן בלב הפלשתים שיפחדו ממנו ושיפצירו מאד בו לשיחזור, והיה בזה מהתועלת אליו אם להציל את שללו מיד העמלקים אשר שרפו את צקלג וישבו את נשיו ואת נשי אנשיו שרדף דוד אחריהם בחזרו מהמלחמה והשיגם, מה שלא היה אלו נשאר במחנה עם אכיש, וג"כ במה שלא היה בהכות את ישראל ובהריגת שאול ובניו, שאעפ"י שכפי האמת דוד לא ילחם כלל, הנה בהיותו שם לא ימנע משיחשבו בני ישראל שהוא ואנשיו היו המכים בהם ושהוא הרג את שאול ובניו לירש מלכותו, ושבשקר נתחסד בהיותו עמו במערה ובשדה כאשר לקח חניתו ולא רצה להרגו, וכדי בזיון וקצף, הנה בעבור זה סבב האל יתברך (אשר לו נתכנו עלילות) שישוב דוד ואנשיו מהמלחמה ולא יהיה בתוכה בזמן ההריגה, ושבאותו הזמן עצמו אשר היה שאול מוכה מכת חרב והרג ואבדן על ידי אויביו, היה דוד מכה בעמלקים

במתי מספר ולוחם מלחמות ה', באופן שיכירו וידעו כל יושבי תבל שבכל אשר דוד היה עושה ה' מצליח וסר מעל שאול ויהי ערו. ובזה הותרה השאלה הראשונה:

פסוק ו

ויקרא אכיש אל דוד וגו'. הנה אכיש שמע לדברי סרני פלשתים והתפעל מטענותיהם ואמר לדוד שישוב בשלום לצקלג עיר מושבו, ושאין זה להיותו מספק באהבתו כי היה ישר וטוב בעיניו צאתו ובואו אתו, ושהנסיון הורה עליו לפי שלא מצא בו רעה, אבל לפי שהיה בעיני סרני פלשתים לא טוב, ר"ל אויב שלהם, (ז) וכדי לעשות חפצם ושאלתם היה אומר אליו שישוב לדרכו, ולא גלה לו טענותיהם אשר אמרו נגדו כדי לשמור כבודו, והם הדברים שזכר הכתוב למעלה שאמרו במה יתרצה זה אל אדוניו וגו':

פסוק ח

ודוד נתרעם מזה באמרו כי מה עשיתי וגומר, והנראה אלי בזה הוא שסרני הפלשתים לא פחדו כי אם מדוד לבד ולא מאנשיו, לפי שדוד אולי יתרצה אל אדוניו בראשיהם, וגם לפי מה שהתפרסם שהכה דוד ברבבותיו, אבל באנשיו שלא נמצאו בהם הסבות האלה לא חששו דבר, ולכן אמר אל אכיש השב את האיש כי לדוד בפרט נתכוונו, ואכיש לדוד בפרט אמר ובעיני הסרנים לא טוב אתה ועתה שוב ולך בשלום, ודוד מצא מקום לטעון כי מה עשיתי ומה מצאת בעבדך, ר"ל מה הרעה אשר מצאת בי בפרט יותר מכל העבדים אשר אתי, כ"א היה הסבה להיותנו עבדים הנה הוא ספק כללי לכלנו, אבל בהיותכם מפרטים אותי לבד יורה שמצאת בי רשע ופשע בפרט, (ט) ולכן השיבו אכיש שחלילה לו משומו בו פקפוק, כי הוא בעיניו היה ישר וטוב כמלאך האלקים, אך שסרני פלשתים בלי סבה אמרו לא יעלה דוד עמנו במלחמה, ואמר אכיש זה בסתם לפי שנתבייש מלגלות אליו טענותיהם, (י) אבל כדי לכבדו אמר ועתה השכם בבקר ועבדי אדוניך אשר באו אתך והשכמתם בבקר ואור לכם, רוצה לומר ילכו כלם עמך, באופן שיהיה הדבר כולל כלכם ולא פרטי, ואמר עבדי אדוניך, להעיר על סבת חזרתם שלא היה כ"א לפי שלא יתרצו הם אל אדוניהם כ"א בראשי פלשתים. ואמר השכם בבוקר והשכמתם בבקר, לפי שההליכה מהמלחמה והחזרה ממנה לא תאות כי אם לחלושי הלב ולאיש הירא ורך הלבב, והיא חרפה גדולה והרואה אותם ישחק אליהם ויילעגו להם, לכן צוה שישובו בהשכמה ואיש אל ידע בהחזרתם וכל זה מפני הכבוד:

פסוק יא
וכאשר אכיש כלל ושתף עם דוד בהחזרה את כל אנשיו נתרצה דוד לחזור ונתפייס בדבר, והשכים בבקר הוא ואנשיו לשוב אל ארץ פלשתים מה שלא נתפייס קודם לכן, לפי שאמרו אליו לבד שישוב ולא לאנשיו, ועם מה שפירשתי בזה הותרה השאלה השנית:

פרק ל

פסוק א
ויהי בבוא דוד וגו'. ספר הכתוב שביום השלישי מיום שנסע דוד ואנשיו מצקלג חזרו אליו, ומצאו שהעמלקי פשטו אל ארץ הנגב (והוא נגב כלב כמו שיזכור) ואל צקלג, ולא זכר שפשטו גם כן אל ארץ הכרתי, לפי שלא חשש הכתוב כי אם לבני ישראל אשר שללו בנגב ובצקלג ומפניהם התעורר דוד לרדוף אחריהם ולא מפני הכרתי. או נאמר שבאמרו אל נגב יכלול נגב הכרתי ונגב כלב, ששניהם יקראו נגב ושניהם בצד הדרום, והסבה שאת צקלג לבדה שרפו באש היתה, כדי שלא יוכל דוד להתישב בה עוד, לפי שהיה יוצא משם להשמיד את כל ארץ העמלקי. ומה שאמר ויכו את צקלג אין רצונו שהמיתום, כי אם שהרסו העיר וישרפוה באש, (ב) שהרי אחרי זה אמר וישבו את הנשים אשר בה לא המיתו איש:

פסוק ג
(ג-ד) ובבוא דוד ואנשיו אל העיר מצאו אותה שרופה באש כסוחה נשיהם וטפם היו לבז וישאו את קולם ובכי.

פסוק ה
והנה זכר הכתוב מגבורת דוד ואומץ לבבו, כי עם היות לו שני סבות להחליש לבבו, האחד ששתי נשיו הלכו בשבי, (ו) השנית שראה עצמו בצרה ויגון, כי אמרו העם לסקלו, עכ"ז התחזק דוד בייי אלקיו, ר"ל שהתחולל לייי ואל אלוה דלפה עינו ולא נתיאש מהתשועה, (ז-ח) ולכן אמר לאביתר הכהן הגישה נא האפוד ושאל בייי אם ארדוף אחרי הגדוד הזה האשיגנו? והם שתי שאלות, אם ירדוף ואם ישיגם, או אם כבר עברו לארצותם, והשם יתברך השיבו תשובה כוללת על שתיהן והיא רדוף, כי לא תהיה הרדיפה פועל בטל אבל השג תשיג, ולא יהיה פועל רע וזהו והצל תציל. וכבר אמרו חז"ל במסכת יומא (ע"ג ע"א וע"ב) ששואלין באורים ותומים שני דברים כאחד ומשיב על שניהם לצורך ודוחק השעה, ר"ל כשיהיה הדבר נחוץ שלא יוכלו להתמהמה כל כך שישאל השואל אחת לאחת. ואמנם למה אמרו העם לסקל את דוד, אפשר שהוא סבב

לרדת עם אכיש למלחמה ושילכו כל אנשיו אתו, וסבב זה שבאו העמלקים על צקלג. והנכון אצלי הוא, שכי אמרו העם וגו' הוא משמש בלשון אלא, יאמר הכתוב שבכו דוד ואנשיו עד אין כח בהם לבכות, ולפי שנשי דוד נשבו היה עוד לדוד צר מאד, ולפי שהוא היה מפליג ביגון ובצרה על נשיו והיה מתעצל מהנקמה בסבת העצבון, חרף אף העם נגדו ואמרו לסקלו, באמרם שגם כן היה להם עצבון על נשיהם ובניהם, ולמה יתעצב דוד יותר מהראוי? וזה שיעור הכתוב ותצר לדוד מאד, ר"ל על נשיו שנשבו והיה צר לו מאד עליהן, אלא שאמרו העם לסקלו כי היה מרה נפש כל אחד מהעם על בניו ועל בנותיו, ולמה אם כן יתעצב דוד יותר מהם בהיותם כואבים כמוהו? וכאשר ראה דוד זה הסיר כעס מלבו ויתחזק ביי' אלקיו, והשתדל על הרדיפה והנקמה באויבים והצלת שללם, והוא פירוש נאה בפסוקים, והותרה השאלה השלישית:

פסוק ט

וילך דוד וגומר. ספר שבמהירות רב הלך דוד ואנשיו שש מאות איש אחרי העמלקים. ובאמרו ויבאו עד נחל בשור והנותרים עמדו, פירשו בו שהוא מקרא קצר כי כלם באו עד נחל הבשור ועברו הנחל ארבע מאות איש והנותרים שלא עברו עמדו שם, ולפי זה יהיה העיקר חסר בכתוב, וגם הכתוב השני יהיה כפול אחרי אשר נכלל בראשון. ויותר נכון הוא שנאמר, שעם היות לדוד שש מאות איש מלחמה הנה היו עמו עוד חולים זקנים ונערים ואנשים משרתים שלא ילחמו, כי א"א שלא נשארו בצקלג עם הנשים אנשים מה כדי לשמור אותן, ויאמר הכתוב כאן שהלך דוד ואנשיו שש מאות איש ויבואו כלם עד נחל הבשור, והנותרים אשר עמו מלבד השש מאות איש עמדו, רוצה לומר נשארו בצקלג, (י) ורדף דוד וארבע מאות איש מהבאים עמו אחרי העמלקים עד אותו נחל הבשור, ויעמדו מאתים איש אשר פגרו נשארו ועמדו מעבר הנחל, באופן שדוד וארבע מאות איש עברו הנחל ורדפו אחרי האויבים. והנה פגרו, פרש"י בו נמנעו מעבור. ורד"ק אמר שבתו מפני חולשתם, ואני אומר שהוא מלשון (במדבר י"ד ל"ב) ופגריכם אתם, (ירמיה מ"א ט') פגרי האנשים. ואמנם מה הנרצה בזה ולמה נשארו אפרש אותו אחר זה (למטה) בפסוק (כ"א) אשר פגרו מלכת אחרי דוד.

פסוק יא

(יא-טז) וזכר שמצאו איש מצרי והיה רעב וצמא והאכילוהו והשקוהו, והודיע את דוד שהיה נער איש עמלקי מאותן שפשטו על הארץ והורידו אל הגדוד והנם נטושים, רוצה לומר מתפשטים על פני כל הארץ בשמחה ובטוב לבב על כל שללם:

פסוק יז

ויכם דוד מהנשף ועד הערב, ר"ל שבא עליהם בלילה כדי שלא יראו היותם מתי מעט והכה בהם כל הלילה ההיא וכל יום מחרתו עד הערב, ולא נמלט מהם איש כי אם הנערים אשר נסו על הגמלים. ובדרש אמרו למחרתם, (עיין רש"י ורד"ק) למודים ללקות במחרת, כמו שאמר (שמות י"ז ט') צא הלחם בעמלק מחר אנכי נצב על ראש הגבעה. והנה היה מהצלחת דוד וזכותו שהעמלקים בהתפשטם על צקלג לא הרגו נפש אחד וכלם שבו וינהגו וילכו, (יח-יט) באופן שדוד מצאם כלם והציל את נשיו וכל שללם לא נפקד מהם מנער ועד זקן טף ונשים הכל השיב דוד.

פסוק כ

ואחרי שזכר הכתוב איך הציל את כל שללו, זכר עוד איך לקח את הצאן הבקר והשלל אשר העמלקים שללו מיתר הערים, וזהו אמרו ויקח דוד את כל הצאן וגו', ופירוש הפסוק הביא רבי דוד קמחי בשם אביו, שלקח דוד את כל הצאן והבקר רוצה לומר מה שלקח מהם (ולא היה משלל צקלג) ונהגו אותו לפני המקנה ההוא, ר"ל לפני המקנה אשר הציל משללו, ועוד פירש נהגו לפני המקנה ההוא ויאמרו זה שלל דוד, כדרך חז"ל (בסנהדרין פ"ב כ' ע"ב) שאמרו המלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו, שנאמר נהגו לפני המקנה ההוא ויאמרו זה שלל דוד, ר"ל והיו נוהגים המקנה זה לפני זה כדרכם, וכשהיו פוגעין בגדרות השדות לא היו נוטים המקנה לצד א' אלא פורצין לפניהם והולכים, וכשהיו בעלי השדות ממחין בהם היו אומרים עבדי דוד זה שלל דוד, והרשות בידו לפרוץ גדר כי מלך הוא, וכל זה לפי שעה, וזה שאמרו לא נזכר בכתוב, וגם דוד לא היה מלך פלשתים שיהיה פורץ גדר בארצם. והנכון אצלי שזכר הכתוב בזה ג' דברים. האחד שלקח דוד את כל הצאן אשר היו מוליכים העמלקים משלל הערים. וזכר עוד ענין שני והוא שהבקר נהגו לפני המקנה ההוא, רוצה לומר שסדר דוד שילך הבקר לפני הצאן שהוא המקנה שזכר, והיה זה כדי שהמקנה הקטן ההוא מהצאן אשר זכר לא ילך בראשונה להיותם יותר חלושים ויותר נקלים לגזול אותם בכל המקום אשר יעברו בו, וגם היות מדת הלוחמים כן הוא שינהגו את הבקר ראשונה ושאר הבהמות יותר גדולות והצאן אחריהם כדי שיהיו נשמרים יותר. וספר הכתוב עוד ענין שלישי והוא אומרו ויאמרו זה שלל דוד. ר"ל שאם היו באים אנשי הנגב והכרתי לשאול שלל' שלקח דוד מידי העמלקים, היו אנשי דוד משיבים אותם אין לכם בזה טענה כי זה שלל דוד אשר לקח מהעמלקי. ואתם כבר התיאשתם ממנו והוא לא לקחו מכם לכשתאמרו שהוא גזל בלוקחו אותו מאוהביו, אבל הוא שלל דוד שלקח מאויביו וכפי הדין זוכה

בו, כי הגוזל מן הגזלן פטור, וכ"ש אחרי יאוש הבעלים. הנה התבאר הפסוק והותרה השאלה הרביעית:

פסוק כא

ויבא דוד וגו'. ספר שבא דוד אל המאתים איש אשר פגרו מלכת אחרי דוד, שלא באו לצקלג אבל נשארו ועמדו שם, ועוד הודיע הכתוב הזה שברצון דוד ובמאמרו נשארו שמה, ולכן אמר ויושיבם, ר"ל אשר הושיב דוד אותם בנחל הבשור. וידמה שהיה על אותו הנחל הר גבוה ותלול ומסוכן להעברת עם רב בנחל, כי אם יבואו מהאויבים ויעמדו על הנחל מלמעלה בראש ההר אשר עליו לא יעבור איש בנחל. כי יפילו עליהם אבנים עד אבוד אותם, ומפני זה בחר דוד שהמאתים איש ישארו שמה באותו מקום מההר המסוכן כדי שישמרו אותו ויהיו להם מבצר משגב ולא יבואו האויבים להשגב בו, ויהיה נקל עם זה להם ההעברה בנחל בשובם מהרדיפה, וכל זה יורה אמרו ויושיבם בנחל הבשור, כי דוד הושיבם שם לזה הצורך וההכרח, ולכן לא שבו לצקלג, ואלו היו נשארים לחולשתם ופחדם למה ישארו שם ולא שבו אל העיר? אבל האמת הוא כמו שאמרתי, ולזה אמר אשר פגרו אחרי דוד, כלומר אשר התחזקו שמה כדי לשמור אחורי דוד, כי פגר הוא שם הגוף כמו שאמרתי, ואמר שהם נשארו ועשו שם פגר אנשים, ר"ל התאחדותם פגר אחד להתחזק לשמור אותו מעבר בעבור אחיהם העוברים לרדוף. וזכר שהם יצאו לקראת דוד ודוד שאלם לשלום, ר"ל האם באו אויבים לקחת אותו המקום והמעבר המסוכן ההוא:

פסוק כב

והנה אנשי בליעל (מהבאים עם דוד) אמרו שאחרי שהמאתים איש לא הלכו עמהם לא היה ראוי שינתן אליהם דבר מהשלל, כי אם שיקחו איש את אשתו ואת בניו וילכו להם, אבל לא יקחו עוד חלק מהשלל אחרי שלא היו בתוך המלחמה. ועם היות דוד מלך נגיד ומצוה לאומים, הנה לא גער בהם ולא צוה דבר כאשר דבר מלך שלטון, אבל דבר בתחנונים כרע כאח ואמר שמה שאמרו הוא בלתי ראוי מצדדים. האחד לפי שהם בכחם ובגבורתם לא נצחו המלחמה, אבל האל ית' הוא נתן את אויביהם לפניהם, ולכן אין ראוי שיתחזקו בשלל כלו שאינו ירושה להם, וזהו שאמר (כג) לא תעשון כן אחי את אשר נתן ה' לנו, ר"ל אל תעשון כן בדבר אשר לא לקחנו אותו בכחינו כי אם ה' נתנו לנו בכלל, ולא אמר נתן ה' לנו על הנלחמים לבד, כי אם על כלם, ר"ל לנו שהלכנו ולאלה שעמדו כאן, וביאר החסד האלקי אשר עשה עמהם להפליא, באמרו וישמור אותנו ויתן

את הגדוד, ר"ל שמר אותנו מידיהם ומלבד זה נתן אותם בידינו כצאן לטבח יובלו, וזהו הצד הראשון:

פסוק כד

והצד השני הוא אמרו ומי ישמע לכם וגו' כי כחלק היורד למלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדיו יחלוקו, ר"ל ומי יקבל לכם המאמר הזה אשר אמרתם וישמע אותו ויודה בו? כי הנה דין פשוט הוא בין הלוחמים שחלק היורד במלחמה מהלוחמים הוא שוה בשוה לחלק היושב מהם על הכלים ויחדו יחלוקו כמות זה כן מות זה, לפי שאין השלל מיוחד ללוחמים המסתכנים לבד כי העומדים על הכלים גם כן יעזרו במלחמה, אחרי שבסבתם הלכו אחיהם למלחמה ולא נטרדו בשמירת הכלים, ומזה היה הדבר מבואר בענין המאתים איש, שאחרי היותם שומרים המעבר המסוכן ההוא על נחל הבשור היה ראוי שיחלקו שוה בשוה עם אשר הלכו למלחמה, כ"א היושב על הכלים הוא חולק עם הלוחם, כל שכן וכ"ש שראוי שיחלוק מי שיעמוד לשמור המעברות להצלת הלוחמים.

פסוק כה

ויהי מהיום ההוא ומעלה וישימה לחק ולמשפט לישראל, ר"ל שלא יהיה שלל המלחמה לבד ללוחמים, כי אם גם כן לכל המתעסקים בעניני המלחמה, אם בשמירת הכלים ואם בשמירת המעברות ושאר הדברים הצריכים להצלת הנלחמים. הנה התבארו הפסוקים ועם זה הותרו השאלות חמשית וששית: אבל ראוי שנדע כאן איך נסתפקו אנשי דוד בזה? ואיך אמר הכתוב שדוד שמו לחק? אחרי שכבר מצאנו שצוה האל ית' למשה ע"ה עליו במלחמת מדין (במדבר ל"א:כ"ו) שא את ראש מלקוח השבי באדם ובבהמה וגומ', וחצית את המלקוח בין תופשי המלחמה היוצאים לצבא ובין כל העדה, ואם כבר צוה השם עליו איכה ואיככה אמרו אנשי דוד לא נתן להם מהשלל? ולמה דוד בתוכחתו אותם לא זכר המצוה האלקית שבאה על כיוצא בזה? ואיך שמו דוד לחק אם היה קודם זה מצוה אלקית? ויותר קשה מזה מה שמצאתי לחז"ל בב"ר (סוף פר' מ"ג דף מ"ז ע"ד) אמר ר' יודן ויהי מהיום ההוא ומעלה, והלאה אין כתיב כאן אלא ומעלה, ממי למד? מאברהם זקנו, שנאמר (בראשית י"ד כ"ד) בלעדי רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים אשר הלכו אתי ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם. ויקשה המאמר הזה מאד משני פנים. האחד למה לא ייחסו חז"ל הלמוד הזה למלחמת מדין? (ויאמרו ממי למדו? מן התורה, שצוה הקב"ה במלחמת מדין, שנאמר (במדבר ל"א כ"ז) וחצית את המלקוח וגו') ויחסוהו לאברהם, והדבורים האלקיים הם המלמדים אותנו בעצם יותר מפעולות האבות. והפן השני מהקושי הוא, שאין במעשה אברהם למוד כלל לענין דוד, כי אברהם

לא נתן חלק המלקוח אשר לקח לאנשים שישבו על הכלים ולא הלכו שמה להלחם, כי אם לאנשים שהלכו עמו, וכמו שאמר (בראשית שם) ואשר הלכו אתי ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם, וראוי היה שיקחו חלקם אחרי שהלכו עמו ועשו המלחמה, ואיך ילמוד דוד ממה שעשה אברהם שיתן מהשבי לאנשים אשר לא הלכו אתו כפי נדיבותו ורצונו לא כפי הדין? והנה המפרשים לא התעוררו לזה ולא דברו בו כלל. והנראה אלי בזה הוא, שדוד ואנשיו ראו שלא היה ענינם כענין מלחמת מדין, ושאין ללמוד ממה שצוה הש"י שמה, וזה מג' סבות:

האחת לפי שהאנשים שהלכו על מדין לא הלכו מעצמם, אבל הלכו שלוחים מכל השבטים ובשמם, והיה זה לפי שישראל כלו לקו על ידי המדנים כפלים בכל חטאתם, והאל ית' צוה אותם (במדבר ל"א ב') החלצו מאתכם אנשים לצבא ויהיו על מדין לתת נקמת ה' במדין אלף למטה אלף למטה, ולפי שהלכו בשם השבטים כלם ובשליחותם אלף למטה לכל מטות ישראל היה ראוי שיהיה המלקוח מתיחס לכלם, אבל בענין דוד שכל א' הלך להציל את אשתו ואת בניו, ומלבד שהצילום הקרה ה' אלקיהם לפניהם שלל רב, אמרו שהיה די שהאנשים אשר לא הסתכנו ולא הלכו למלחמה יקחו נשיהם וטפם, ושאר השלל שלא כוונו אליו ולא הסתכנו בעבורו לא יהיה להם ממנו דבר, להיות זה הענין מזה הצד מתחלף לענין מדין.

הסבה השנית לפי שראו שבמלחמת מדין צוה האלוה ית' (שם שם כ"ז) וחצית את המלקוח וגו', ולא אמר שיהיה כן חקת עולם לדורותם, והוא ממה שיורה היותה מצוה לשעתה ולא כוללת לדורות, ואחרי שלא צוה האל ית' שיעשו כן תמיד כי אם בפעם ההיא בלבד, מורה שבשאר הדורות לא היה להם ללמוד לדורות ממה שצוה האל ית' להוראת שעה כפי מה שגזרה אז חכמתו העליונה.

הסבה השלישית היא, שהצווי האלקי שבא במלחמת מדין מחלוקת המלקוח לא היה דומה למה שהיה דוד רוצה לעשותו כאן ומה ששם לחק, וזה כי האל ית' צוה במדין וחצית את המלקוח בין תופשי המלחמה היוצאים לצבא ובין כל העדה, והיה חלק שנים עשר אלף החלוצים שהלכו על המדין כחלק כל העדה שהיו ששים רבוא כמו שהתבאר בפרשה (שם) שהחצי מכל השבי לקחו החלוצים והמחצה האחר' היה לכל העדה, אבל דוד לא עשה כן, כי אם שיחלקו שוה בשוה כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדו יחלוקו, ולפי זה במלחמת מדין היה לוקח איש א' חלוץ בקירוב כששים מהנשארים על הכלים, ודוד בחר שבחלוקת שללו יקח כל אחד מהחלוצים שוה בשוה כאחד מהיושבים על הכלים, ומפני זה לא סמכו חלוקת שללם לענין מדין. וראה דוד

לשום חקו בחלוף מה שצוה הקדוש ברוך הוא במלחמת מדין, לפי שהעדה שם לא היו יושבים על הכלים ולא עוזרים כלל בדבר המלחמה, ולכן לא היה ראוי שיחדו יחלוקו עם החלוצים, ומה שניתן להם היה לפנים מהשורה, אבל היושבים על הכלים שלא נמנעו לבוא למלחמה כי אם בעבור שישמרו הכלים היה ראוי שיקחו חלקם עם החלוצים שוה בשוה. הנה אם כן עשה דוד כהוגן ממה שנטה מהמצוה האלקית, בהיות החלוקות מתחלפות באיכותם.

הנה התבאר מזה למה נסתפקו אנשי דוד בזה ולא נסמכו למצוה האלקית, ולמה דוד המלך ע"ה לא זכרו בתוכחתו, כי היה כל זה לפי שלא היתה מצות מדין כוללת לדורות, ולשאר הסבות אשר זכרתי שתתחלף בהם מלחמת מדין למלחמת דוד, ולכן שם דוד לחק שיהיה חלק היורד למלחמה כחלק היושב על הכלים, להיות זה ראוי כפי המשפט ומתחלף לענין מדין וחלוקתם שמה. אמנם ר' יודן בב"ר (סוף פר' מ"ג) לא ראה לסמוך ענין דוד לענין מדין להיותם מתחלפים בבחינת איכות החלוקה, ואמרו שלמדו מאברהם זקנו, לפי שאמר המה יקחו חלקם, ויורה על שווי החלקים כמו שעשה דוד ולא כענין מדין. אך אם אתה לו שמעני, ואז תבין דברי אברהם ותדע שענינו דומה ושוה לענין דוד והיו שמה יושבים על הכלים, וזה כי ענר אשכול וממרא בלי ספק לא הלכו עם אברהם למלחמה ולא היו בה, כי הכתוב אומר (בראשית י"ד ט"ו) ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו, וזה יורה שלא היה עמו כי אם עבדיו, לא ענר אשכול וממרא שהיו בעלי בריתו ולא עבדיו, ומ"ש בתחלת הספור (שם שם י"ג) ויבא הפליט ויגד לאברם העברי והוא שוכן באלוני ממרא האמורי אחי אשכול ואחי ענר והם בעלי ברית אברם, הוא להודיע שהיה שוכן אצלם ונשארה ביתו בצילם ושמירתם לא שהלכו הם עמו למלחמה, ולזה אמר אחריו (שם שם י"ד) וישמע אברהם כי נשבה אחיו וירק את חניכיו ילידי ביתו וגומ'. וראוי שתדע שילידי ביתו היו בני אמהותיו ונעריו, וחניכיו הם האנשים השכירים אשר היו בביתו לעשות מלאכתו, ואם כן לקח אברהם ילידי ביתו וחניכיו גם כן שהיו כלם עבדיו והלך על המלכים. וכאשר תבין זה תבין דברי אברהם למלך סדום כפי מה שראוי שנאמר שהבינו ר' יודן, והוא אמרו בלעדי רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים אשר הלכו אתי ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם, ופירושו אצלי שבחלוקת השבי כפי הדין היה ראוי שיהיו ד' חלקים, החלק האחד לאברהם שר הצבא, והחלק הב' לנעריו, ר"ל ילידי ביתו, והיה זה גם כן לאברהם לפי שמה שקנה עבד קנה רבו (פסחים פ"ח ע"ב), והחלק הג' לחניכיו, והם השכירים שהיו במלאכתו שהלכו עמו למלחמה, והחלק הד' לענר אשכול וממרא שלא הלכו שמה אבל ישבו על הכלים, ואברהם אמר למלך

סדום שלא לקח ולא יקח לעצמו מחלקו כלום, וזהו אמרו בלעדי, וגם מחלק ילידי ביתו לא יקח כלל כי אם מה שכבר אכלו הם, וזהו רק אשר אכלו הנערים, לפי שהיו נעריו, אמנם חלק החניכים לא מנעו מהם, לפי שלא ירצו הם בזה ואין אברהם רשאי לקחת מהם חלקם, וכן חלק ענר אשכול וממרא היושבים על הכלים, וז"ש וחלק האנשים אשר הלכו אתי שהם חניכיו שזכר, וגם כן ענר אשכול וממרא שלא הלכו הנה אלו ואלו הם יקחו חלקם, ויהיה לפי זה אמרו וחלק, מושך עצמו ואחר עמו, ר"ל חלק האנשים אשר הלכו אתי וחלק ענר אשכול וממרא כלם יקחו חלקם. הנה אם כן פטר עצמו ופטר נעריו מהחלוקה בשבי ולא פטר ב' החלקים האחרים, והתבאר מזה שלדעת ר' יודן ענר אשכול וממרא שנשארו על הכלים לקחו חלקם בשוה מהבזה, ולכן אמר ממי למד? מזקנו אברהם וכו', שהיה ענינו דומה לענין דוד, והוא מה שרציתי לבאר בזה:

פסוק כו

(כו-כח) וזכר הכתוב ששלח דוד מהשלל מנחה לכל אוהביו מערי יהודה, וזה לפרסם חסדי ה' אשר עשה עמו ולנדיבותו. ואמר אליהם הנה לכם ברכה משלל אויבי ה', ר"ל שלא היה שולח להם זה בעבור ששללוהו העמלקים מהם, כי אין להם כבר דין במה שהתיאשו, אבל היה שולח להם ברכה משלל אויבי ה' כי כבר היה משלהם. וגם כוון בזה לומר אל תחשבו שיש קללה באכילת השלל הזה שבעליהם יצעקו אל ה' ויקללו עליו, כי הנה להיותם אויבי ה' האוכל משללם יבורך מן השמים, כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם:

פרק לא

פסוק א

פרשה חמשה עשר במיתת שאול ובניו, ומהאיש העמלקי שספר לדוד שהוא הרגו וצוה דוד להרגו על זה, והקינה אשר קנן דוד על שאול ועל יונתן בנו, ואיך אנשי יבש גלעד לקחו בלילה גוית שאול וגויות בניו מחומת בית שן וישרפום ואת עצמותם קברו. תחלת הפרשה ופלשתים נלחמים בישראל וגו', עד ויהי אחרי כן וישאל דוד ביי' וגו', והנה שאלתי בפרשה הזאת שש שאלות:

השאלה הראשונה למה שאול הרג את עצמו? ואיך צוה לנושא כליו שיעמוד עליו וידקרהו? והנה ההורג עצמו כאלו שופך דמים ועון הריגה בידו וחייב מיתה לשמים, כמו שחז"ל הוכיחו מאמרו (בראשית רבה פרשה ל"ד דף ל"ח ע"ב) אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש (בראשית ט' ו'). ואם נאמר שעשה זה מהסבה אשר זכר פן יבואו הערלים האלה

ודקרני והתעללו בי, הנה אם היתה העלילה שימיתוהו הנה הוא היה הורג עצמו גם כן, ואם היה שיעלילו בגופו הנה לא ימלט מזה גם אחרי מותו, ואם כן למה הרג עצמו? השאלה השנית מי הרג את שאול? אם נאמר שהעמלקי הרגו כמו שספר לדוד, איך לא ספרו הכתוב במאורע? ואמר לבד ויקח שאול את החרב ויפול עליה וירא נושא כליו כי מת שאול וגו', יורה שעל חרבו מת. ואם נודה שכן קרה, ר"ל שהוא המית עצמו, יקשה מאד סיפור הנער העמלקי שלא זכר דבר מהחרב אשר נפל עליה, ואמר לדוד ואעמוד עליו ואמותתהו וגו', ואם נאמר ששקר באמונתו וכזב בדבריו, יקשה מי הגיד לו שהפרשים הדביקוהו? ואיך הביא הנזר אשר על ראשו ואצעדה אשר על זרועו אל דוד? השאלה השלישית מדוע צוה להרגו? והנה לא עשה זה כי אם ברצון שאול ובמצותו, ולא היה ראוי שיומת בעבור זה. ועוד שלא היו שם עדים, וזה היה מרשיע עצמו והיה מפני זה פטור כפי הדין, (יבמות פ"ב כ"ה ע"ב) שאין אדם משים עצמו רשע, כל שכן שאמר כי לא יחיה אחרי נפלו ואם כן גברא קטילא קטל:

השאלה הרביעית באמרו ויקונן דוד את הקינה הזאת על שאול ועל יהונתן בנו ואמר ללמד בני יהודה קשת וגו', וכפי דעות כלל המפרשים אין זה מהקינה, והיא עצה ולימוד לבני יהודה שילמדו לירות בקשת אחרי ששאול ויהונתן מתו על ידי המורים בחצים, ולא היה ראוי שיביא עצת אנשיו בתוך הקינה:

השאלה החמשית במה שאמר בדברי הקינה שלש פעמים איך נפלו גבורים והוא כפל מכופל, אמר הצבי ישראל על במותיך חלל איך נפלו גבורים, אמר עוד איך נפלו גבורים בתוך המלחמה יהונתן על במותיך חלל, אמר עוד בסוף הקינה איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמה:

השאלה הששית ברוע הסדור שבא בדברי הקינה הזאת, כי התחיל לדבר עם שבט יהודה עם היותם כנגד מלכות שאול, וחזר לדבר כנגד ישראל הצבי ישראל, ופעמים יקונן את שניהם שאול ויהונתן יחד, ופעמים לכל אחד מהם בפרט, כי הצבי ישראל על במותיך חלל הוא על שאול בפרט, וכן כי שם נגעל מגן גבורים מגן שאול וגומר, ואחר כך אמר על שניהם מדם חללים וגומר, שאול ויהונתן וגומר, וחזר לדבר על שאול לבד בנות ישראל אל שאול בכינה וגומר, ודבר על יהונתן לבד יהונתן על במותיך חלל צר לי עליך אחי וגו', וחזר לדבר על שניהם איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמה.

והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כלם:

ופלשתים נלחמים בישראל וגו', חזר הכתוב אל הסיפור הקודם מהמלחמה אשר היתה בין שאול ובין פלשתים, וזכר שנסו אנשי ישראל מפניהם, וכבר זכר החכם שהתחלת

הנפילה ניסה, (סוטה מ"ד ע"ב) ומאשר ישראל התחילו לנוס מפני פלשתים מיד הכו בהם ויפלו חללים בהר הגלבוע. ומאשר היו שאול ובניו גבורי כח לא נסו מהמלחמה ולא נפלו ג"כ בראשונה אבל אחרי שנסו רבים מהעם ושנפלו רבים לחרב (ב) הדביקו פלשתים את שאול ובניו לפי שהתמידו להלחם, ויכו את יהונתן ואת אבינדב ואת מלכי שוע בניו. ונראה שאישבשת לא בא אל המלחמה לחולשתו או לסבה אחרת, או שנס ונמלט ממנה עם אבנר ושאר הגבורים שנשארו:

פסוק ג

ואחרי שמתו שלשת בניו וישאר שאול לבדו חי כבדה המלחמה עליו וימצאוהו המורים, ר"ל המורים בחצים מצאו את מקומו והיו הולכים אחריו ופחד אז שאול מהמורים. וראוי שתדע שלא פחד שאול מהם פן ימיתוהו (כי הוא היה בוחר מות מחיים אחרי שראה בעיניו מיתת בניו וידע מדברי שמואל על ידי הבעלת אוב שגם הוא לא יחיה) אבל פחד מאד פן יכו אותו באופן שלא ימות מיד ולא יוכל ללחום, ויתפשוהו חי ויעלילו בו, בנקרם עיניו וחתכם אותו אבר אבר, לשנאת הפלשתים אותו למה שהשחית בהם מהם, ובחר שימות על ידי אוהביו ולא על ידי אויביו, (ד) ולזה אמר לנושא כליו שלוף חרבך ודקרני בה פן יבאו הערלים האלה ודקרוני והתעללו בי, ר"ל שראשונה יתעללו בו ובאחרונה ידקרוהו, או יהיה ודקרוני באופן נבזה ויתעללו בי באותו הדקור דרך נקמה ובזיון. והנה נערו לא אבה שלוח יד בו, ויקח שאול את החרב ויפל עליה ונכנסה בו באופן שמת מיד, ולפי זה כחש העמלקי במה שאמר לדוד שהוא הרג לשאול, ואולם אמר זה למצוא חן בעיני דוד כי יודע היה שנאתו לשאול. ואפשר לומר שלא מת מיד עם הכאת החרב ואז הוצרך לקרוא אל הנער העמלקי שימותתהו, באופן שלא ימצאוהו הפלשתים עדין גוסס ויתעללו בו, והכתוב לא ספר בכאן כי אם מה שעשה שאול לבד אבל העמלקי הוא הרגו כדבריו והוא היותר נכון:

פסוק ה

והנער נושא כליו כאשר ראה שמת אדונו בחר מות מחיים, וכמו שבחיים לוהו כך לוה אותו במיתה ויפול גם הוא על חרבו וימת, לפי זה מתו שאול ובניו ונושא כליו וגם כל אנשיו, רוצה לומר משרתיו עושי רצונו ביום ההוא יחדו, (ו) והלך שאול לבית עולמו מלווה עם בניו ואנשיו כאשר היה באמנו אתם:

פסוק ז

ומאשר ראו אנשי ישראל היושבים בערים אשר לקחו מהפלשתים כי מתו שאול ובניו ולא נשארו שרים להצילם מיד פלשתים, עזבו הערים ונסו ולקחו אותם הפלשתים. והנה

שאול לא חטא במה שהרג את עצמו לפי שהיה יודע כי סופו למות במלחמה ההוא, כי כן אמר לו שמואל ומחר אתה ובניך עמי, וכאשר ראה שנתקיים דברו בבניו אשר מתו לעיניו ושהמורים היו הולכים סביבו ושהיה בלתי אפשר להמלט מידם בחר ליהרג ביד נערו או ביד עצמו, באופן שלא יתעללו בו פלשתים כי פחד שיעשו לו כאשר עשו לשמשון או לצדקיהו ושיבזו אותו בקלון מתמיד וחרפה רצופה, ולהיותו מעולה בטבעו אוהב הכבוד והמעלה היה ראוי שיבחר מות מקלון, כל שכן כשיתחברו יחד, ועל כיוצא בזה אמר אגג מלך עמלק (בסי' ט"ו ל"ב) אכן סר מר המות כמו שפירשתי שם. וכן אחז"ל בב"ר (פר' ל"ד ל"ח ע"ד) אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש, יכול כשאול? תלמוד לומר אך. הנה התבאר שלא חטא שאול בזה, והותרה השאלה הראשונה:

פסוק ח

(**ח-ט**) **ויהי ממחרת וגו'**. ספר הכתוב שבאו הפלשתים לפשט החללים ושמצאו שאול ובניו וכרתו את ראשו ופשטו את כליו, ר"ל כלי מלחמתו ובגדיו, ושלחו בארץ פלשתים לבשר את עצביהם, ר"ל אלקיהם, (י) והכלים שמו בבית עשתרות והם הצלמים עשויים כצורת עשתרות צאנם, ולכן בדברי הימים (דברי הימים ב' י', י') במקום עשתרות נאמר בית אלקיהם, שהעשתרות הם האלוהות. ואת גויתו תקעו בחומת בית שן, ר"ל שתקעו אותו שם במסמרות, אמנם בדברי הימים (שם שם) כתוב ואת גלגלתו תקעו בית דגון, וכמו שכתב רד"ק שניהם אמת, גויתו בבית שן בחומה וגלגלתו תקעו בבית דגון, והוא הראש שזכר למעלה שכרתו. ועם היות שלא יספר הכתוב כי אם מגוית שאול (לפי שהוא היה העקר) הנה יזכיר אחר זה ששם תקעו ג"כ בחומה גויות בניו:

פסוק יא

ויושבי גלעד שמעו אליו ר"ל עם היות שדאג לבם על שאול ועל בניו, הנה בעצם וראשונה התעוררו לכבוד שאול, כמו שהתעורר הוא להושיעם מנחש בני עמון בתחלת מלכותו, וזהו וישמעו אליו, ר"ל נתקבצו בעבורו, (יב) ובעוד לילה הלכו ויקחו גוית שאול וגוית בניו מחומת בית שן ויביאו אותם עיר יבשה. ואמרו וישרפו אותם שם, לדע' יונתן ששרפו עליהם הדברים ששורפים על המלכים, כמו שאמר (ירמי' ל"ד ה') ובמשרפות אבותיך הראשונים ישרפו לך, והם מיטתן וכלי תשמישתן. והנכון ששרפו את בשרם להיותם סרוחים ורמה עלתה בהם, ולא רצו לקברם עם התולעים ושרפו הבשר וקברו העצמות:

פסוק יג

ויצומו שבעת הימים, זכר לאותם שבעת הימים שנתן להם נחש העמוני על שנושעו על יד שאול: צדיק אתה השם וישר משפטיך, שאול המלך הרג כהני ה' אבות ובנים וגם הגבעונים המשרתים אותם, והיה המשפט האלקי שמת הוא וכל בניו בידי אדם, שלשת בניו הרגו הפלשתים לעיניו, והוא נהרג בחרב, ואישבושת נהרג בחרב ג"כ מושכב על מיטתו, ושאר בניו הוכו על ידי הגבעונים בימי דוד, ומשרתיו ואנשיו נהרגו עמו במלחמה, הרי לך מיתתו ומיתת בניו ואנשיו משרתיו כלם הרוגים מטועני חרב מדה כנגד מדה, כי עם היות שקריעת מלכותו אחרי מותו וקריעתו בחייו בהמשחת דוד (כמו שזכרתי) היה בדבר עמלק, הנה מיתתו בחרב ומיתת בניו כלם ואנשיו לא היו כי אם בחטא שהרג את הכהנים. ראה עוד גם ראה גוית שאול וגוית בניו אחרי מותם נתקעו בחומת בית שן ובניו האחרים גם כן הוקעום הגבעונים בהר לפני ה', הנה א"כ כלם מתו בידי אדם וכלם נתלו: